PROCEEDINGS BOOK – VOL 2

MIDDLE EAST INTERNATIONAL CONFERENCE ON CONTEMPORARY SCIENTIFIC STUDIES-VI

September 20-22, 2021
Beirut, Lebanon
Saint Joseph University of Beirut, Faculty of Educational Sciences

Editors

Prof. Mohamad RAMMAL
Samira KHADHRAOUI ONTUNC

Institute Of Economic Development And Social Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY

E posta: info@iksadkongre.org

All rights of this book belong to İKSAD Global Publishing House.
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

İksad Publications - 2021©

Issued: 05.10.2021
ISBN - 978-625-7464-25-3

TOTAL NUMBER OF PAPERS FROM TURKEY

73

TOTAL NUMBER OF INTERNATIONAL PARTICIPANTS

76

PARTICIPANTS COUNTRIES

Lebanon, Turkey, Romania, Azerbaijan, Ethiopia, Pakistan, Nigeria, Mexico, USA, India, Iraq, Vietnam, China, Malaysia, Indonesia, Afghanistan, Republic of Moldova, Brazil, Bulgaria, Algeria, South Africa, Tunisia

TOTAL ACCEPTED PAPERS

149

TOTAL REJECTED PAPERS

47

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process

PRESENTATION

Oral Presentation

CONFERENCE ID

TITLE

MIDDLE EAST INTERNATIONAL CONFERENCE ON CONTEMPORARY SCIENTIFIC STUDIES-VI

DATE - PLACE

September 20-22, 2021 Beirut, Lebanon

GENERAL COORDINATOR

SAMIRA KHADHRAOUI ONTUNC

LANGUAGES

Turkish, English, French, Arabic

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Patricia Fata (el) Rached
HONORARY CHAIR
Saint Joseph University of Beirut, Dean of Faculty of Educational Sciences

Prof. Mohamad Rammal
CHAIR OF ORGANIZING COMMITTEE
Saint Joseph University of Beirut

Prof. Dr. Mustafa Talas
CHAIR OF SCIENTIFIC COMMITTEE
Nigde Omer Halisdemir University

Assist. Prof. Dr. MOFIDA Y. AL HAKIM
MEMBER OF ORGANIZING COMMITTEE
Lebanese University, Beirut

Dr. Kassem Zein
MEMBER OF ORGANIZING COMMITTEE
Saint Joseph University

Dr. Hoda Kain
MEMBER OF ORGANIZING COMMITTEE
Saint Joseph University

Lelette El Chaer
MEMBER OF ORGANIZING COMMITTEE
Saint Joseph University

Ghada El Sayegh
MEMBER OF ORGANIZING COMMITTEE
Saint Joseph University

Tony Bou Assaf
MEMBER OF ORGANIZING COMMITTEE
Saint Joseph University

Sanaa Shebbani
MEMBER OF ORGANIZING COMMITTEE
Saint Joseph University

ORGANIZING COMMITTEE

Ghada Yaziji
MEMBER OF ORGANIZING COMMITTEE
Saint Joseph University

Joelle Khoury
MEMBER OF ORGANIZING COMMITTEE
Saint Joseph University

Nadine Nahhas
MEMBER OF ORGANIZING COMMITTEE
Saint Joseph University

Georges Elias
MEMBER OF ORGANIZING COMMITTEE
Saint Joseph University

Dr. Violla Makhzoum
MEMBER OF ORGANIZING COMMITTEE
Islamic University of Lebanon

Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK
MEMBER OF ORGANIZING COMMITTEE

Gaziantep University
Dr. ILKGUL KAYA ZENBILCI
MEMBER OF ORGANIZING COMMITTEE

SAMIRA KHADHRAOUI
MEMBER OF ORGANIZING COMMITTEE

KALDYGUL ADILBEKOVA
MEMBER OF ORGANIZING COMMITTEE

ELVAN CAFEROV
MEMBER OF ORGANIZING COMMITTEE

SCIENTIFIC COMMITTEE

Assoc. Prof. Dr. Yvette Gharib
Director of the Educational Research Laboratory -
Faculty of Educational Sciences -Saint Joseph University

Assoc. Prof. Dr. Nehme Safa
Faculty of Educational Sciences - Saint Joseph University

Dr. Bassem Kandil
Faculty of Educational Sciences - Saint Joseph University

Dr. Sonia Kostantine
Faculty of Educational Sciences - Saint Joseph University

Dr. Rita Ńosrallah,
Faculty of Educational Sciences - Saint Joseph University

Dr. Mirna El Hage
Faculty of Educational Sciences - Saint Joseph University

DR. VIOLLA MAKHZOUM
Université Islamique du Liban - Khaldeh

Dr. Habib Awada
Head of banking & Finance Department - Islamic University of Lebanon

Dr. Wissam Ahmad KHALIL
Islamic University of Lebanon

Dr. Alissar Tahan
Al Jinan University

Prof. Mohammad Youssef Farhat
Jinan university, Tripoli

SCIENTIFIC COMMITTEE

Dr. Mohamad H. Fawaz
Islamic University of Lebanon

Prof. Yehia Zalzali
Islamic University of Lebanon

Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK
Gaziantep University

Dr. Lama Ali Komayha
Saint Joseph University (USJ)

Dr. Laith Jaafar Hussein Hnoosh
University of Kufa

Dr. Kassem M Danach
Islamic University of Lebanon

Dr. Zhihuan MENCHUANG
Renmin University of China

Dr. Orhun Burak SOZEN
Gaziantep University

Dr. Dime ATIS
Sakarya University

Dr. Ayse ERKMEN
Gaziantep University

Dr. Guray ALPAR
Turkish Army

Dr. Maha Hamdan ALANAZI
Riyad King Abdullah University

SCIENTIFIC COMMITTEE

Dr. Tamalika SULTANA
Dakka University of Bangladesh

Dr. Ludmila MEDVEDEVANYA
Russian Academy of Sciences

Dr. Kaan DİYARBAKIRLIOĞLU
Yalova University

Dr. Nilgün ÖZPOZAN
Erciyes University

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA
Kyrgiz Economy University

Dr. Amine BERRY
Jinan university of lebanon

Dr. Sadiye KAYAARSLAN
Kırıkkale University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Cemal ADIGUZEL
Ataturk University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Özkan TİMURKAN
Ataturk University

Assoc. Prof. Dr. Hakan AYDIN
Ataturk University

Assoc. Prof. Dr. Pınar GÜL
Ataturk University

Assoc. Prof. Dr. Fatih YILDIRIM
Atatürk University

Dr Mehmet Salih Bayraktutan
Igdir University

CONFERENCE GALLERY

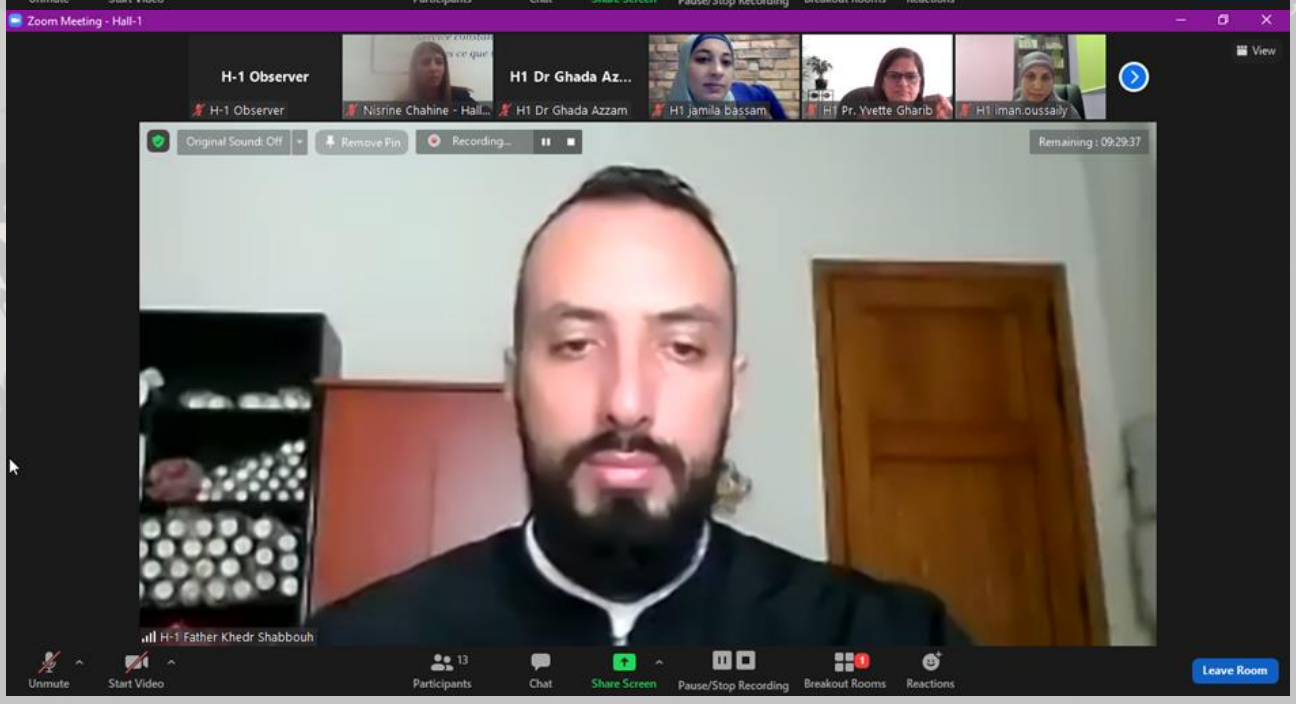

CONFERENCE GALLERY

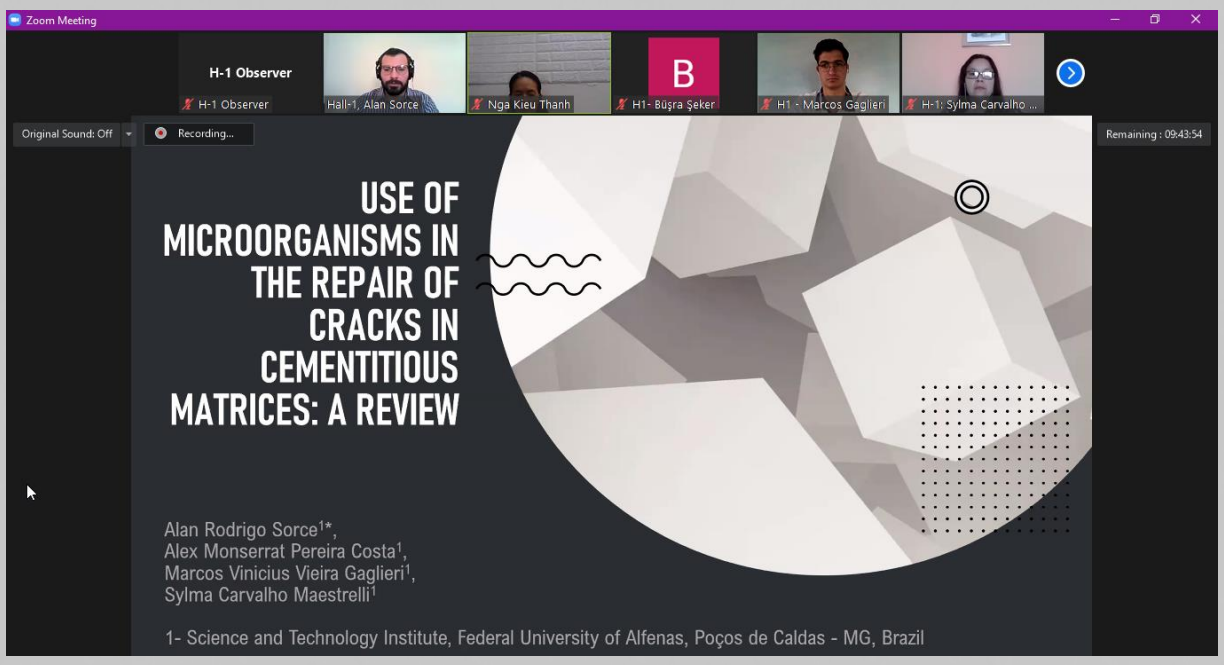

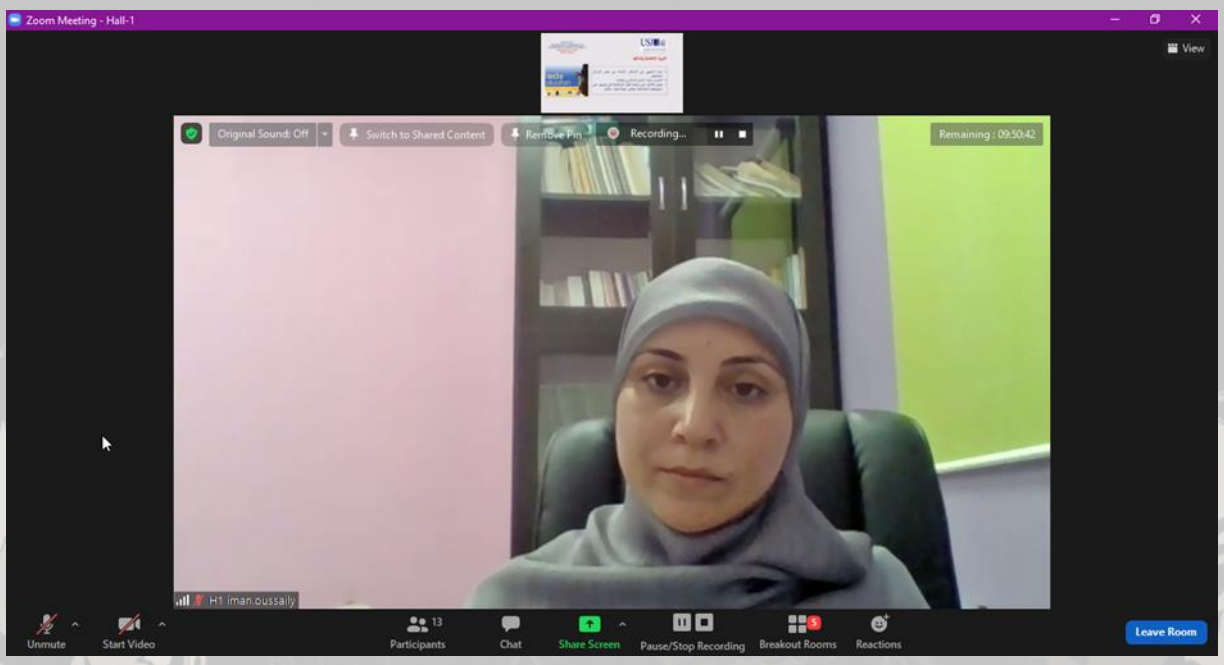

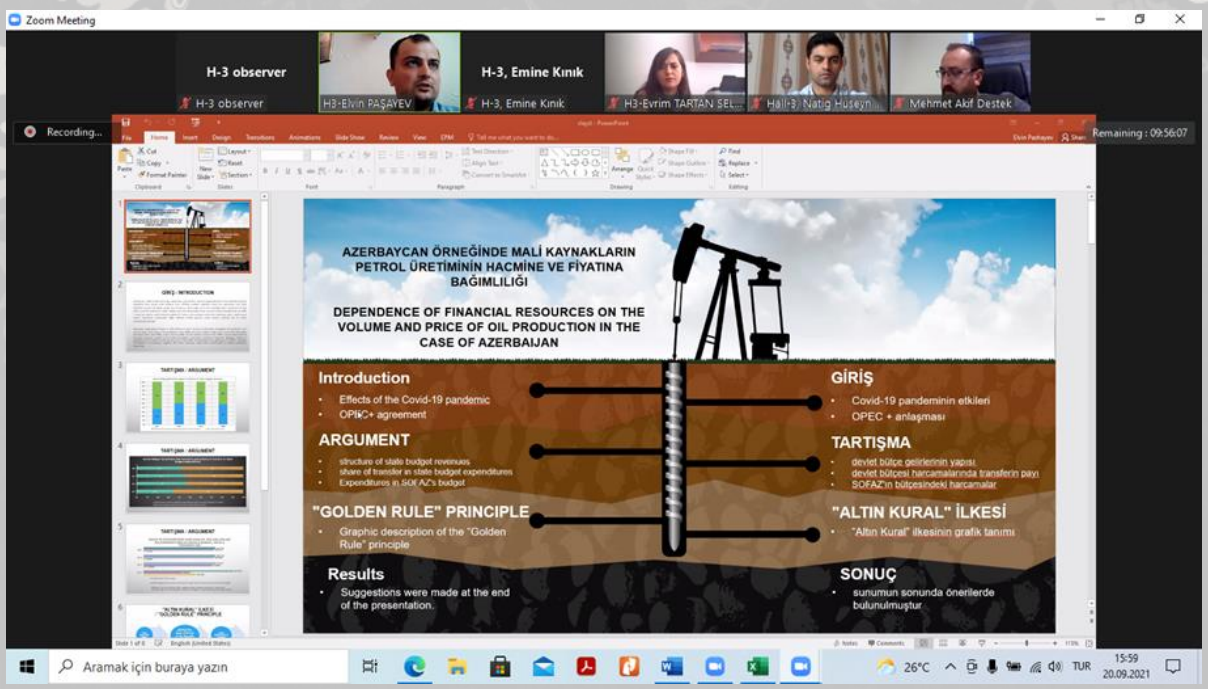

CONFERENCE GALLERY

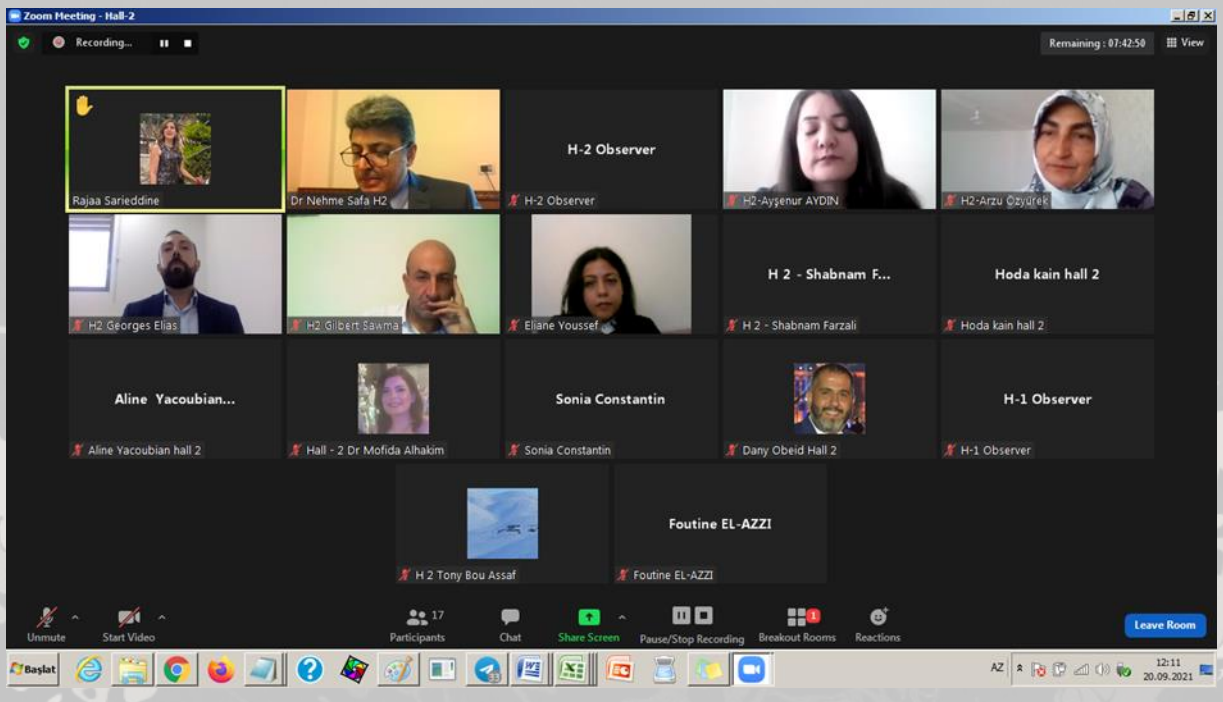

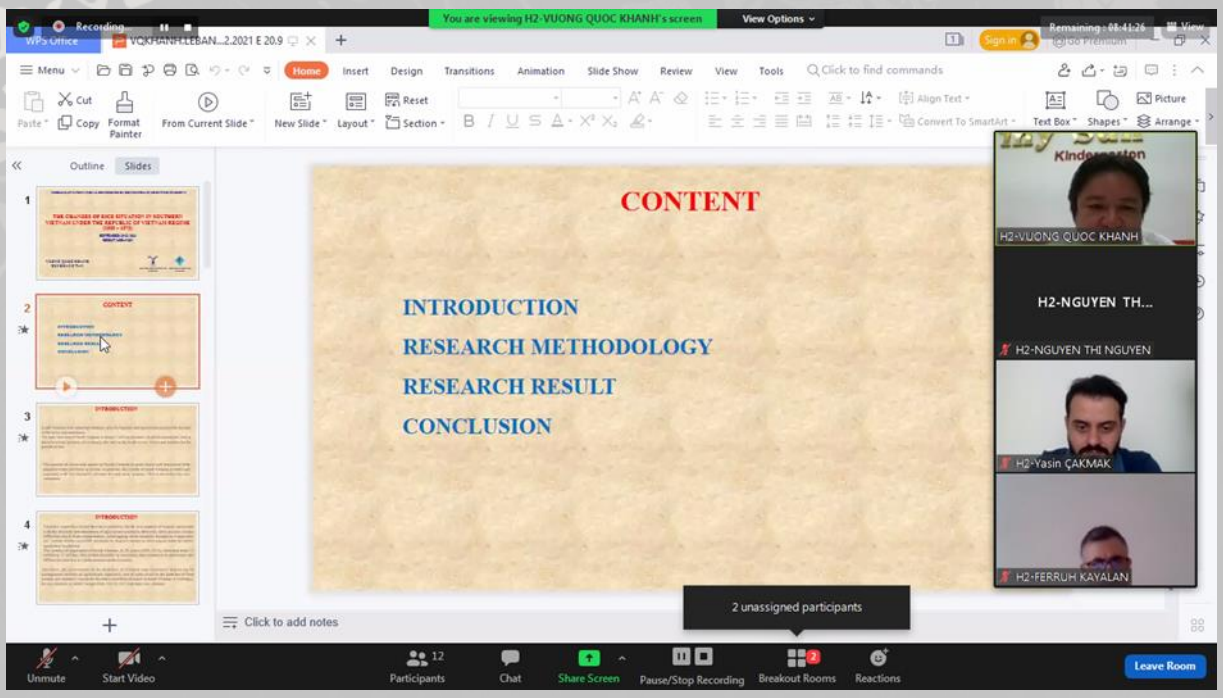

CONFERENCE GALLERY

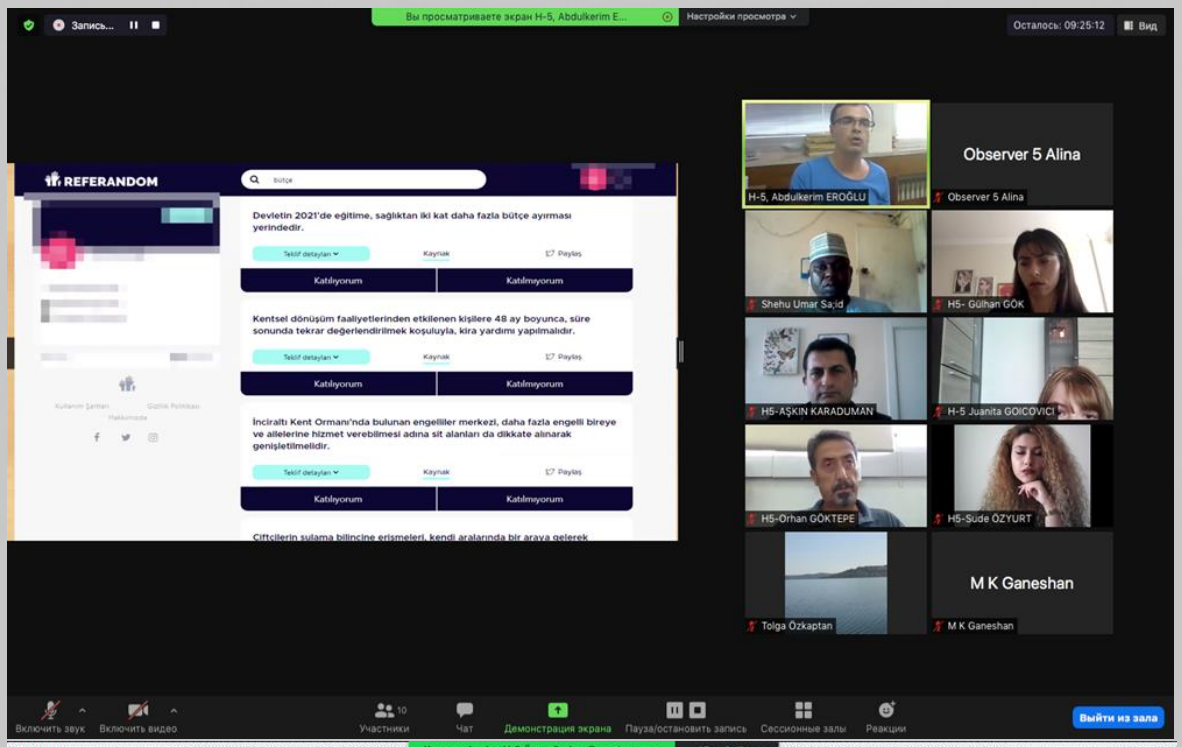

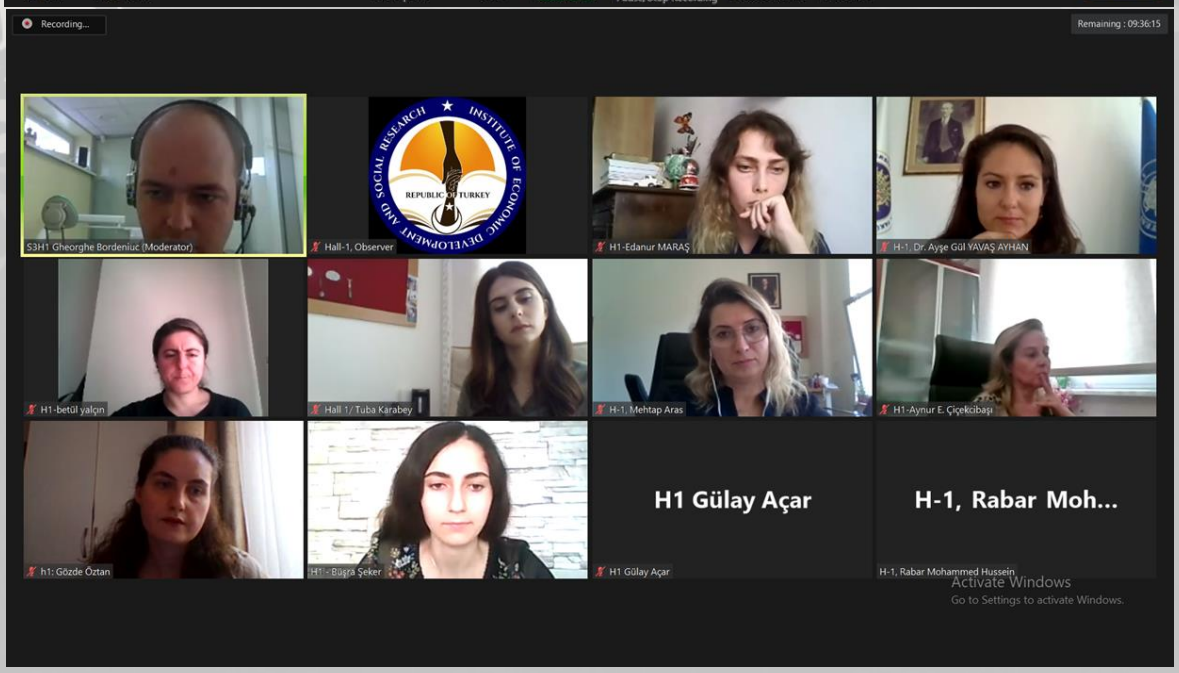

MIDDLE EAST INTERNATIONAL CONFERENCE ON CONTEMPORARY SCIENTIFIC STUDIES-VI

September 20-22, 2021
Beirut, Lebanon

Saint Joseph University of Beirut
Faculty of Educational Sciences

CONFERENCE PROGRAM

MIDDLE EAST INTERNATIONAL CONFERENCE ON CONTEMPORARY SCIENTIFIC STUDIES-VI

Participant Countries: *Lebanon, Turkey, Romania, Azerbaijan, Ethiopia, Pakistan, Nigeria, Mexico, USA, India, Iraq, Vietnam, China, Malaysia, Indonesia, Afghanistan, Republic of Moldova, Brazil, Bulgaria, Algeria, South Africa, Tunisia*

zoom

Online Conference (Via ZOOM)

Meeting ID:
891 4504 9887
Passcode:
999863

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on at least %70 of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. Dr. Mohammad Rammal

OPENING SPEECH

20.09.2021

Beirut Local Time: 09:30 – 10:00

Mustafa Latif Emek
President & Founder of the
*Institute of Economic Development And Social Research (**IKSAD**)*
-Welcoming Speech-

Prof. Patricia Fata (el) Rached
HONORARY CHAIR
Saint Joseph University of Beirut, Dean of Faculty of Educational Sciences

Prof. Mohammad Rammal
Saint Joseph University Of Beirut
CHAIR OF ORGANIZING COMMITTEE

20.09.2021 | SESSION-1 | HALL-1

Beirut Local Time: **10^{00}-12^{30}**

Meeting ID: **891 4504 9887** | Passcode: **999863**

MODERATOR – Prof. Mohamad Rammal

Author	Affiliation	Presentation title
Dr. Ghada Fendi Azzam	Saint Joseph University, Lebanon	THE ROLE OF MEDIA EDUCATION IN STIMULATING SOCIAL SKILLS IN ADOLESCENT PUPILS
Prof. Mohamad Rammal **Prof. Nehme Safa** **Prof. Yvette Gharib** **Prof. Patricia Fata (el) Rached**	Saint Joseph University, Lebanon	RESEARCH TRENDS OF DOCTORAL STUDENTS AT THE FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCES OF THE UNIVERSITY OF SAINT JOSEPH IN BEIRUT
Father Khedr Al Shaboua **Prof. Mohamad Rammal**	American University of Beirut Medical Center. Lebanon	THE IMPACT OF THE ADMINISTRATIVE STYLE FOLLOWED BY THE DIRECTORS IN IMPROVING THE PRODUCTIVITY LEVEL OF TEACHERS
Prof. Mohammad Rida Rammal **Jamila Ali Bassam**	Saint Joseph University, Lebanon	THE ARABIC LANGUAGE IN THE RANKS OF THE SECOND CYCLE AND THE ROLE OF TECHNOLOGY IN ITS DEVELOPMENT (IN ONE THE SCHOOLS IN TRIPOLI - LEBANON)
Fadia Hussein	Saint Joseph University, Lebanon	PROBLEMS OF EDUCATION IN 21st CENTURY SCHOOL
Iman Ali Oussaily	Saint Joseph University, Lebanon	THE ROLE OF EDUCATIONAL SUPERVISION IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF NEW KINDERGARTENERS (IN SOME PRIVATE SCHOOLS IN MOUNT LEBANON)
Helena Saade	Saint Joseph University, Lebanon	HARMONIZATION OF THE ARABIC TERMINOLOGY IN HIGHER EDUCATION
EL NAHAS Nadine **Prof. MOGHAIZEL NASR Nada**	Saint Joseph University, Lebanon	IMPACT OF THE USE OF AUGMENTED REALITY ON STUDENT MOTIVATION AS WELL AS ON THE ACQUISITION OF CONCEPTS IN BIOLOGY
Prof. Ghassan Yaakoub **Nisrine Chahine**	Saint Joseph University, Lebanon	THE EFFECTIVENESS OF IMPLEMENTING A PILOT PROGRAM TO ENHANCE PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AMONG ADOLESCENTS IN SOME BEIRUT SCHOOLS
Rifqi Hidayatullah **Hendri Hermawan** **ADİNUGRAHA**	IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics	THE DIFFERENCES OF ISLAMIC AND CONVENTIONAL ECONOMY

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

20.09.2021 | SESSION-1 | HALL-2

Beirut Local Time: **10^{00}-12^{30}**

Meeting ID: **891 4504 9887** | Passcode: **999863**

MODERATOR – Prof. Nehme Safa

Author	Affiliation	Presentation title
Dr. Kassem Mohamad Zein	Saint Joseph University, Lebanon	THE ADMINISTRATIVE APPARATUS OF LEBANON'S OFFICIAL VOCATIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND THE DEGREE TO WHICH ADMINISTRATIVE REQUIREMENTS FOR EDUCATIONAL EXCELLENCE ARE APPLIED (OFFICIAL VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATION SCHOOLS IN SOUTHERN LEBANON – AS AN EXAMPLE)
Tony Bou Assaf	Saint Joseph University, Lebanon	DIRECTING LEARNERS AND THEIR PARENTS TO USE FACEBOOK AND WHATSAPP FOR EDUCATIONAL PURPOSES
Dr. Zeitoun Samar **Youssef Eliane** **Sawma Gilbert** **El-Obeid Dany**	Lebanese University, Lebanon	INSTRUCTORS' ROLES ONLINE DURING COVID-19 PANDEMIC. A COMPARATIVE STUDY BETWEEN INSTRUCTORS FROM THE FACULTY OF HUMAN & SOCIAL SCIENCES AND THOSE FROM THE FACULTY OF AGRICULTURE AT THE LEBANESE UNIVERSITY
Dr. Rajaa Al Ghousieneh **Dr. Mofida Alhakim**	Saint Joseph University, Lebanon	YOUNG LEBANESE WOMEN IN A POST-COVID TIME: CHALLENGES ARE THE SOURCE OF NEW OPPORTUNITIES
Aline Yacoubian	American University of Beirut Medical Center. Lebanon	MENTAL HEALTH OF HEALTHCARE WORKERS DURING THE RECENT INCIDENTS IN LEBANON: A BRIEF REVIEW
Georges ELIAS **Prof. Sonia CONSTANTIN**	Saint Joseph University, Lebanon	TEACHER'S EMOTIONAL EMPATHY AND LEARNER'S METACOGNITION
Dr. Hoda Kain **Prof. Nehme Safa**	Saint Joseph University, Lebanon	INVESTIGATING THE EFFECTS OF ONLINE RESEARCH SKILLS INSTRUCTIONS: A QUASI-EXPERIMENTAL STUDY IN GRADE 8
Arzu Özyürek **Ayşenur Aydın**	Graduate Education Institute, Turkey	INVESTIGATION OF THE IMPORTANCE OF FATHERS' PARTICIPATION IN THE LIFE OF THEIR CHILDREN AT AN EARLY AGE FOR THE PARENTS AND CHILDREN
Arzu Özyürek **Ayşenur Aydın**	Graduate Education Institute, Turkey	DETERMINING THE OPINIONS OF MOTHERS AND TEACHERS ON THE ATTENDANCE OF SICK CHILDREN TO PRE-SCHOOL EDUCATION INSTITUTION
Muhamad irfan zidny **Hendri Hermawan** **ADİNUGRAHA**	IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics	CHANGES IN CONVECTION SME BUSINESS PATTERNS BEFORE AND AFTER THE COVID-19 PANDEMIC AT PEKALONGAN

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

20.09.2021 | SESSION-1 | HALL-3

Beirut Local Time: **10^{00}-12^{30}**

Meeting ID: **891 4504 9887** | Passcode: **999863**

MODERATOR – Assoc. Prof. Dr. Ömer Gökhan ULUM & Dr. Tami Meredith

Author	Affiliation	Presentation title
Assoc. Prof. Dr. Ömer Gökhan ULUM	Mersin University, Turkey	CRITICAL THINKING INSTRUCTION IN EFL SETTINGS IN TURKEY
Dr. Akinrotimi Iyiomo Oyetakin **Ayeni Anthonia Opeyemi**	Adekunle Ajasin Univesity, Nigeria	PRIVATE COST AND EFFICIENCY OF PUBLIC SECONDARY SCHOOL EDUCATION IN ONDO STATE, NIGERIA
Dr. Aylin Yardımcı **Prof. Dr. Arif Sarıçoban**	Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Turkey Selçuk University, Turkey	INQUIRY BASED TEACHING: SELF-EFFICACY SKILLS OF EFL INSTRUCTORS
Prof. Oluwatobi Pemede Oyetakin, Sylvia Olayemi	Lagos State University, Nigeria Topmost College of Education, Nigeria	POST-MODERNIST CORRECTIONAL TECHNIQUES ON RECIDIVISM AND ITS DRAW BACKS ON NIGERIAN SYSTEM
Yağmur BAYAR **Assoc. Prof. Dr. Bilal YILDIRIM**	Istanbul Sabahattin Zaim University, Turkey	CHALLENGES FACED BY ADMINISTRATORS IN PRE-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS AND EFFECTIVE SOLUTIONS
Tami Meredith **Maryanne Fisher**	Dalhousie University, Canada Saint Mary's University, Canada	AN INCLUSIVE APPROACH TO TEACHING INFORMATICS
Assist. Prof. Dr. N.Johnson	Alagappa University, India	EFFECTIVENESS OF TECHNOLOGY-BASED LEARNING ON SCIENCE AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS
Assist. Prof. Dr. N.Johnson **T. Geetha**	Alagappa University, India	EFFECTIVENESS OF TURBO TRICK KIT IN DEVELOPING MATHEMATICAL REASONING SKILL OF IX STANDARD STUDENTS IN KARUR DISTRICT
Ismail Olaniyi MURAINA **Akinyemi Edward AIYEGBUSI** **Bernice O. LESI**	Adeniran Ogunsanya College of Education, Nigeria Michael Otedola College of Primary Education, Nigeria	ENSURING TEAM BUILDING LEARNING WITH THE USE OF RELEVANT COLLABORATIVE TOOLS
Nurullah DÜZEN **Hasan Basri MEMDUHOĞLU**	Siirt University, Turkey	DIFFICULTIES ENCOUNTERED BY PRIMARY SCHOOL TEACHERS WORKING IN REGIONS WHERE BILINGUAL CHILDREN LIVE AND SUGGESTIONS FOR SOLUTIONS

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

20.09.2021 | SESSION-1 | HALL-4

Beirut Local Time: **10^{00}-12^{30}**

Meeting ID: **891 4504 9887** | Passcode: **999863**

MODERATOR – Prof. Dr. İsmail Demir

Author	Affiliation	Presentation title
Nurullah Özdoğan **Emine Irbaş** **Murat Eyvaz** **Ercan Gürbulak** **Ahmed Albahnasawi** **Havva Ağır** **Ebubekir Yüksel**	Gebze Technical University, Turkey	COMPOST TECHNOLOGIES IN MUNICIPAL SOLID WASTE MANAGEMENT
Cavidan DEMİR GOKİSİK	Giresun University, Turkey	INVESTIGATION OF THE DETERMINATION OF DIET FIBER, CELLULOSE AMOUNT AND ANTIMICROBIAL ACTIVITIES OF NATURAL EDIBLE PLANTS GROWING IN GIRESUN
Esin Koçak **Asst. Prof. Dr. Meral Akkoyun**	Bursa Technical University, Turkey	COMPARISON OF THE MECHANICAL PROPERTIES OF CRUDE AND ESTERIFIED WOOD ROSIN ADDED POLYLACTIC ACID FILMS
İsmail Demir **Cüneyt Doğan**	Afyon Kocatepe University, Turkey	EFFECTS OF DIFFERENT MINERAL ADMIXTURES ON COMPRESSIVE STRENGTH IN FOAM CONCRETE
Muhammet Elmalı **İsmail Demir**	Afyon Kocatepe University, Turkey	EFFECT OF DIATOMITE CALCINATION DEGREE ON PUZOLANIC ACTIVITY ON CEMENT MORTAR
Yurdakul Aygörmez	Yildiz Technical University, Turkey	PERFORMANCE OF ALUMINUM SLAG AND CLASS C FLY ASH-BASED GEOPOLYMER CONCRETES UPON SEAWATER EXPOSURE
Sibel Tuna **Meral Akkoyun**	Bursa Technical University, Turkey	EFFECT OF POLYPROPYLENE AND POLYAMIDE 6 ON THE PROPERTIES OF PLA-BASED POLYMERIC COMPOSITE FOAMS
Mehmet Durgun **Mehmet Kaplan**	Sivas Cumhuriyet University, Turkey Fırat University, Turkey	THE EFFECTS OF THE MOLD MATERIAL ON THE MICROSTRUCTURE AND MECHANICAL PROPERTIES OF ALUMINUM 7075 ALLOY IN CENTRIFUGAL CASTING
Novi Chairunnisa **Hendri Hermawan ADİNUGRAHA**	IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics	MARKETING STRATEGY FOR CATFISH USING THE MIX 7P MARKETING METHOD IN NOTOGIWANG PANINGGARAN VILLAGE
Asih Maisaroh **Hendri Hermawan ADİNUGRAHA**	IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics	CONSUMER BEHAVIOR AND FACTORS THAT INFLUENCE THE INCREASING PURCHASE POWER OF MASK IN PEKALONGAN CITY COMMUNITY

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

20.09.2021 | SESSION-1 | HALL-5

Beirut Local Time: **10^{00}-12^{30}**

Meeting ID: **891 4504 9887** | Passcode: **999863**

MODERATOR – Eren Ozkur

Author	Affiliation	Presentation title
Mohd Khairul Ikhwan Rupelin Rafle **Daylon Deo Ganis** **Retchie Ritz Ringgoh**	Keningau Vocational College, Malaysia	DESIGNING TOOL KIT FOR POWER SUPPLY
Rajesh Gogineni **Dhara J Sangani**	Dhanekula Institute of Engineering & Technology, India Vishwakarma Government Engineering College, India	A VARIATIONAL DIRECTED PAN-SHARPENING APPROACH USING CONVOLUTIONAL TYPE GENERALIZED VARIATION AND A VECTORIAL EUCLIDEAN NORM
Luis Miguel Moncayo **Carlos Nelson Elias**	Instituto Militar de Engenharia, Brazil Instituto Militar de Engenharia, Brazil	DENTAL IMPLANT PROSTHETIC ABUTMENT'S SURFACE TREATMENT TO IMPROVE GINGIVAL ADHESION
Fatma AVLİ FIRIŞ	AKEDAŞ Electricity Distribution Company, Turkey	INNOVATIVE SOLUTION FOR REDUCING LOSSES IN MEDIUM VOLTAGE DISTRIBUTION CABLES
Eren Ozkur **Mehmet Ay** **Melda Ozdinc Carpinlioglu**	Gaziantep University, Turkey	DETERMINATION OF THERMOPHYSICAL CHARACTERISTICS OF WATER WITH SILICA NANOPARTICLES: A CALCULATION PRACTICE VERIFIED BY MEASUREMENTS
Samir Zahaf **Dahmane Mouloud** **Mehdi Ghalem**	University of Djilali Bounaama-Khamis Meliana, Algeria	MECHANICAL EFFECTS OF CRACKS IN SPUR GEARS
Dahmane Mouloud **Samir Zahaf** **Soubih Mawhoub** **Benkhettab Mohamed** **Debbaghi Slimane**	University of Djilali Bounaama-Khamis Meliana, Algeria	THERMO-MECHANICAL INSTABILITY ANALYSIS OF CLAMPED-PINNED PIPES CARRYING HOT FLUID
Hanane Boumaza **Chihaooui Salim** **Salim Belhadi** **Mohamed Athmane Yallese** **Abdelkrim Haddad**	May 8th 1945 University, Algeria	MULTI-OBJECTIVE OPTIMIZATION OF MACHINING PARAMETERS DURING DRY TURNING OF INCONEL718 USING TAGUCHI BASED MOORA ANALYSIS
M.Bahrurrizqi **Hendri Hermawan** **ADİNUGRAHA**	IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics	PUBLIC RELATIONS ON THE NET

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

20.09.2021 | SESSION-2 | HALL-1

Beirut Local Time: **13^{00}-15^{30}**

Meeting ID: **891 4504 9887** | Passcode: **999863**

MODERATOR – Assist. Prof. Dr. Zeeshan Asghar

Author	Affiliation	Presentation title
Dr. Binyam Zigta	Wolaita Sodo University, Ethiopia	THERMAL RADIATION, CHEMICAL REACTION AND VISCOUS DISSIPATION EFFECTS ON MHD MICRO POLAR BLOOD FLOW WITH STRETCHING CAPILLARY IN THE PRESENCE OF HEAT GENERATION/ ABSORPTION
Dr. Binyam Zigta	Wolaita Sodo University, Ethiopia	EFFECT OF THERMAL RADIATION AND CHEMICAL REACTION ON MHD FLOW OF BLOOD IN STRETCHING PERMEABLE VESSEL
Assist. Prof. Dr. Zeeshan Asghar	National University of Technology, Pakistan	SPERM MOTION THROUGH NON-NEWTONIAN MUCUS ENCLOSED WITHIN SLIPPERY WALLS
S. H. Abbasi **Muhammad Imran** **A. Mahmood** **M. B. Sial**	National University of Science and Technology, Pakistan Center for Advanced Studies in Engineering, Pakistan Beihang University, Beijing, China	MODELING, SIMULATION AND CONTROL OF A BIOMIMETIC UAV WING
Nga Kieu Thanh **Ninh Nguyen Quang**	Vietnam Academy of Social Sciences, Vietnam Vietnam Academy of Science and Technology, Vietnam	RENEWABLE ENERGY DEVELOPMENT IN VIETNAM: RESULTS AND UPCOMING DIRECTIONS
Alan Rodrigo Sorce **Alex Monserrat Pereira Costa** **Marcos Vinicius Vieira Gaglieri** **Sylma Carvalho Maestrelli**	Universidade Federal de Alfenas, Brazil	USE OF MICROORGANISMS IN THE REPAIR OF CRACKS IN CEMENTITIOUS MATRICES: A REVIEW
Rakesh Kumar Yadav **Prof. Zahir Hasan** **Prof. Akhter Hussain Ansari**	APJ Abdul Kalam Technical University, India NSAKCET, Hyderabad, India Aligarh Muslim University, Aligarh, India	VERSATILITY OF ALUMINIUM METAL MATRIX COMPOSITES: A REVIEW
Safi Khaoula **Mohamed Athmane Yallese** **Salim Belhadi** **Mabrouki Tarek** **Hanane Boumaza**	May 8th 1945 University, Algeria University of Tunis El Manar, Tunisia	MULTI-OBJECTIVE OPTIMIZATION IN TURNING OPERATION OF AISI D3 STEEL USING TAGUCHI-DEAR APPROACH

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

20.09.2021 | SESSION-2 | HALL-2

Beirut Local Time: **13^{00}-15^{30}**

Meeting ID: **891 4504 9887** | Passcode: **999863**

MODERATOR – Plamen Iliev

Author	Affiliation	Presentation title
Chief Assistant Plamen Iliev	New Bulgarian University, Bulgaria	SOCIETY, CRISIS AND CONTROL
Assoc. Prof. Kaur Mandeep Kaur Jaismeen	Punjabi University, India	ACKNOWLEDGING EMPTY NEST SYNDROME: EASTERN AND WESTERN PERSPECTIVE
Yasin Çakmak	Mimar Sinan Fine Arts University, Turkey	BOOKBINDINGS WITH BOOKBINDER SEALED FROM VAHID PASHA MANUSCRIPT LIBRARY
Assist. Prof. Dr. Ferruh KAYALAN	Balıkesir University, Turkey	THE ACTIVITIES OF LUTFI EFENDI, A SECURITY POLICE OFFICER IN CYPRUS IN THE ERA OF ABDULHAMID II - 1896
Dr. Eren Alper YILMAZ	Aydın Adnan Menderes University, Turkey	THE LAST TEN YEARS OF TURKISH FOREIGN POLICY IN THE CONTEXT OF POLITICAL RELATIONS WITH RUSSIA
Nguyen Thi Nguyen Bui Hoang Tan	Can Tho University, Vietnam	THE IMPACT OF THE LAND TAX POLICY OF THE NGUYEN DYNASTY ON THE AGRICULTURAL SITUATION IN THE MEKONG DELTA REGION OF VIETNAM IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY
Vuong Quoc Khanh Bui Hoang Tan	Thu Dau Mot University, Vietnam Can Tho University, Vietnam	THE CHANGES OF RICE SITUATION IN SOUTHERN VIETNAM UNDER THE REPUBLIC OF VIETNAM REGIME (1955 – 1975)
Seljan Mamadzade	Azerbaijan National Academy of Sciences	ETHNIC-POLITICAL UNITS BETWEEN MESOPOTAMIA AND THE URMIA LAKE BASIN IN THE 4TH AND 3RD MILLENIUM BC.
VÜSALƏ KƏRİMOVA-ORUCOVA	Azerbaijan National Academy of Sciences	PATRIOTIC WAR - THE HISTORY OF VICTORY OF OUR GLORIOUS ARMY
Assoc. Prof. Dr. Emine KILIÇASLAN	Aydın Adnan Menderes University, Turkey	UNDERSTANDING THE UNITED NATIONS' APPROACH TO THE CONCEPTS OF "WOMAN", "SECURITY" AND "PEACE" IN THE CONTEXT OF POLITICAL COMMUNICATION (Critical Discourse Analysis of News Related to Afghan Women)

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

20.09.2021 | SESSION-2 | HALL-3

Beirut Local Time: **13^{00}-15^{30}**

Meeting ID: **891 4504 9887** | Passcode: **999863**

MODERATOR – Prof. Dr. Ahmet ÖZTÜRK

Author	Affiliation	Presentation title
Prof. Dr. Ahmet ÖZTÜRK **Dr. M. Sevba ÇOLAK**	Ankara University, Turkey	THE EFFECTS OF DIFFERENT IRRIGATION WATER QUALITY AND IRRIGATION METHODS ON SALT ACCUMULATION IN THE SOIL
Şakir TUNÇ **Prof. Dr. Ahmet ÖZTÜRK**	Ankara University, Turkey	THE EFFECTS OF ABIOTIC STRESS FACTORS ON PLANT PHYSIOLOGY, GROWTH AND YIELD
Feran Aşur **Assoc. Prof. Dr. Arzu Çığ**	Van Yüzüncü Yıl University, Turkey Siirt University, Turkey	XERISCAPE EMPHASIZING THE USE OF NATIVE AND DROUGHT RESISTANT PLANTS (SIIRT PROVINCE EXAMPLE)
Erhan BOZKURT **Hakan KELES** **Servet ARAS**	Yozgat Bozok University, Turkey	OVERVIEW OF STUDIES ON VARIETY DEVELOPMENT IN APPLE
Erhan BOZKURT **Hakan KELES** **Servet ARAS**	Yozgat Bozok University, Turkey	EVALUATION OF HAZELNUT HUSK AS ORGANIC MATERIALS
Hakan KELES	Yozgat Bozok University, Turkey	SOME MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SEBEK VALLEY HAWTHORN GENOTYPES
Hakan KELES **Servet ARAS**	Yozgat Bozok University, Turkey	ECO-FRIENDLY SOLUTIONS AND USAGE OPPORTUNITIES IN AGRICULTURAL PRODUCTION
Simeon Oluwagbenga FASINA **Umar Obafemi SALISU** **Ayobami Ademola AKANMU** **Motunrayo Sekinat SANNI**	Olabisi Onabanjo University, Nigeria Federal University of Technology, Nigeria Transport and Logistics Limited, Nigeria	LOGISTICS OF AGRICULTURAL FREIGHT IN A PERI-URBAN AREA OF IBADAN, NIGERIA
Ayobami Ademola AKANMU **Umar Obafemi SALISU** **Simeon Oluwagbenga FASINA** **Motunrayo Sekinat SANNI** **Oluwatobi Maria OLATUNJI** **Adesoji Olugbenga ADESANYA** **Abimbola Simiat OGUNSESAN** **Jacob Ayorinde ADEJARE**	Federal University of Technology, Nigeria Olabisi Onabanjo University, Nigeria Transport and Logistics Limited, Nigeria Nigerian Institute of Social and Economic Research	FOOD SECURITY AND AGRICULTURAL PRODUCE TRANSPORTATION IN SAKI REGION OF OYO STATE, NIGERIA

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

20.09.2021 | SESSION-2 | HALL-4

Beirut Local Time: **13^{00}-15^{30}**

Meeting ID: **891 4504 9887** | Passcode: **999863**

MODERATOR – Assist. Prof. Zekiye Aslıhan Öztürk

Author	Affiliation	Presentation title
Selim Taşkaya	Artvin Meslek Yüksekokulu, Turkey	LOCAL DETERMINATION OF BROKEN POINT COORDINATES OF BUILDING PARCELS IN SEPARATE ZONING ISLANDS BY LOCAL CASE
Tuba Nur Olğun	Fırat University, Turkey	A TOGETHER EVALUATION OF ARCHITECTURAL, NATURAL AND CULTURAL HERITAGE IN CONSERVATION: THE CASE OF IRAN/KANDOVAN
Mine Özovacı Kılıç	Gaziantep University, Turkey	CUPOLA STRUCTURES IN ANATOLIAN SELJUK AND TERCAN MAMA HATUN CUPOLA EXAMPLE
Kübra GÜLLÜ	Hasan Kalyoncu University, Turkey	INVESTIGATION OF GAZIANTEP HISVAHAN MODEL RE-FUNCTIONALIZED WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT
Assist. Prof. Zekiye Aslıhan Öztürk	Tekirdağ Namık Kemal University, Turkey	THE GUTAI INFLUENCE ON THE PIONEERING ART MOVEMENTS OF THE 1960s
Assoc. Prof. Dr. Nazan DÜZ Kardelen ÖZDEMİR	Uşak University, Turkey	CONTEMPORARY ART, DESIGN STUDIES AND HUMAN
Fatmagül Saklavcı	Sivas Cumhuriyet University, Turkey	KNIFE ART IN SİVAS AND AN EVALUATION OF MUSTAFA ARGUT'S WORK
Hilal Tuğba Örmecioğlu	Akdeniz University, Turkey	THE IMPORTANCE OF STRUCTURE IN ARCHITECTURE AND AN EVALUATION THROUGH ENGINEER-ARCHITECTS
Hilal Tuğba Örmecioğlu	Akdeniz University, Turkey	THE ROLE OF STRUCTURE IN ARCHITECTURE EDUCATION AND AN APPLIED EDUCATION MODEL
Aygun AMANELIYEVA	Institute of Linguistics of the National Academy Sciences of Azerbaijan	QUANTIFIERS AND DETERMINERS IN ENGLISH: TYPES AND THEORIES

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

20.09.2021 | SESSION-2 | HALL-5

Beirut Local Time: **13^{00}-15^{30}**

Meeting ID: **891 4504 9887** | Passcode: **999863**

MODERATOR – Dr. Orhan GÖKTEPE

Author	Affiliation	Presentation title
Juanita Goicovici	University Babeș-Bolyai of Cluj-Napoca, Romania	ASSESSMENT OF ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION BETWEEN PROFESSIONALS AND CONSUMERS: ARE ADR MECHANISMS ADEQUATELY TAILORED?
Aşkın KARADUMAN	Ankara Hacı Bayram Veli University, Turkey	AN OVERVIEW OF THE DEVELOPMENT OF HEALTH POLICIES IN TURKEY FROM THE REPUBLICAN PERIOD TO THE PRESENT
Abdulkerim Eroğlu	Dokuz Eylül University, Turkey	EFFECTS OF INTERNET TECHNOLOGY ON THE POWER OF THE PURSE
Assoc. Prof. Dr. Aykut EKİYOR **Lect. Meryem HAKSES** **Lect. Gülhan GÖK**	Ankara Hacı Bayram Veli University, Turkey Selcuk University, Turkey Amasya University, Turkey	ANALYSIS OF THE PREFERRED SHOPPING METHOD BEFORE AND DURING THE PANDEMIC
Assoc. Prof. Dr. Aykut EKİYOR **Menekşe UZUNÇAKMAK** **Lect. Gülhan GÖK**	Ankara Hacı Bayram Veli University, Turkey Ministry of National Defence, Turkey Amasya University, Turkey	THE EFFECT OF QUALITY PERCEPTION ON CUSTOMER SATISFACTION IN CITY HOSPITAL
M.K.GANESHAN **Dr. C.VETHIRAJAN**	Alagappa University, India	IMPACT OF INDUSTRY 4.0 AND DIGITALIZATION OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGY
Shehu Umar Sa'id **Riaz Ahmed** **Abdullahi Bala Alhaji**	Federal Polytechnic, Bauchi, Nigeria University of Turbat, Balochistan Pakistan Umaru Ali Shinkafi Polytechnic Sokoto State, Nigeria	THE ROLE OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT ACCOUNTING FOR ENHANCING ORGANIZATIONAL PERFORMANCE
Tolga Özkaptan	Ankara University, Turkey	MIDDLE EAST – LATIN AMERICA RELATIONS ON THE BASIS OF ECONOMY
Dr. Orhan GÖKTEPE	Istanbul Yeni Yuzyil University, Turkey	VALIDITY OF THE PROHIBITION ON THE USE OF FORCE IN INTERNATIONAL RELATIONS
Sude ÖZYURT **Assoc. Prof. Dr. Hüseyin ÇAVUŞOĞLU**	Zonguldak Bülent Ecevit University, Turkey	Social Inclusion and Social State Relations

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

20.09.2021 | SESSION-3 | HALL-1

Beirut Local Time: **16^{00}-18^{30}**

Meeting ID: **891 4504 9887** | Passcode: **999863**

MODERATOR – Asst. Prof. Gheorghe BORDENIUC

Author	Affiliation	Presentation title
Assist. Prof. K.R.Padma K.R.Don	Sri Padmavati Mahila Visvavidyalayam (Women's) University, India	DIVERSE MEDICINAL PROPERTIES OF PLANT EMILIA SONCHIFOLIA (LINN.) DC
Ayşe Gül YAVAŞ AYHAN Fatma ÖZ	Ankara University, Turkey Lokman Hekim University, Turkey	INVESTIGATION OF NURSES' PERSPECTIVES TOWARDS NURSING RELATIONSHIP
Büşra Şeker Aynur Emine Çiçekcibaşı Gülay Açar Demet Aydoğdu	Necmettin Erbakan University, Turkey	MORPHOMETRIC AND CLINICAL EVALUATION OF FORAMEN SPHENOPALATINA ON COMPUTED TOMOGRAPHY IMAGES
Dr. Tuba Karabey Dr. Mehtap Aras	Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey	HEALTH ETHICS IN DISASTER MANAGEMENT: A CURRENT OVERVIEW
Prof. Dr. Victor LACUSTA Prof. Dr. Valeriu FALA Asst. Prof. Gheorghe BORDENIUC	State University of Medicine and Pharmacy, Republic of Moldova	SCREENING TECHNIQUE FOR MASTICATORY MUSCLE DISORDERS
Edanur Maraş Ahter Şanal Çıkman	Recep Tayyip Erdogan University, Turkey	MANAGEMENT OF FRACTURED INSTRUMENTS IN ENDODONTIC TREATMENT: CASE REPORT
Betül Yalçın Özge Göktepe Münevver Baran Menekşe Ülger Fazile Cantürk Tan Arzu Hanım Yay	Erciyes University, Turkey	EFFECT OF QUERSETIN ON COLON DAMAGE CAUSED BY RADIATION
Rabar Mohammed Hussein Bulent Sen	Fırat University, Turkey	SEASONAL CHANGES IN CONCENTRATIONS OF ORGANIC MATTER AND PLANT NUTRIENTS IN ULUOVA REGION OF KEBAN DAM LAKE
Gözde Öztan	Istanbul University, Turkey	THREE-DIMENSIONAL PROTEIN MODELING FOR COVID-19-ASSOCIATED SARS-COV-2 SPIKE PROTEIN WITH SWISS MODEL
Prof. Dr. Adil Geybulla	Azerbaijan Medical University	BLOOD REINFUSION PRACTISE IN THE PATRIOTIC WAR OF AZERBAIJAN (1993-2020)

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

20.09.2021 | SESSION-3 | HALL-2

Beirut Local Time: **16^{00}-18^{30}**

Meeting ID: **891 4504 9887** | Passcode: **999863**

MODERATOR – Assoc. Prof. Dr. Handan ÖZCAN

Author	Affiliation	Presentation title
Mehmet Korkmaz **Tuğrul ERGÜN**	S.B. Hatay Kırıkhan Devlet Hastanesi, Turkey İstinye University, Turkey	WHAT SHOULD OUR SURGICAL TREATMENT PREFERENCE BE FOR PEDIATRIC LOWER END FRACTURES OF THE TIBIA? PROSPECTIVE COMPARISON OF 3 DIFFERENT SURGICAL TECHNIQUES
Nihan EROĞLU **Fehmiye GÜMÜŞ** **Başak BOZTOK ÖZGERMEN**	Aksaray University, Turkey	SURGICAL RECONSTRUCTION OF MULTIPLE FRACTURES IN THE CARAPACE OF A MEDITERRANEAN SPUR-THIGHED TORTOISE (TESTUDO GRAECA LINNAEUS 1758)
Ebru KUMRU **Assoc. Prof. Dr. Handan ÖZCAN**	Manisa Soma State Hospital, Turkey Health Sciences University, Turkey	COMPARISON OF HEALTHY LIFESTYLE BEHAVIORS IN PREECLAMPTIC PREGNANCY WITH HEALTHY PREGNANCY
Ebru KUMRU **Assoc. Prof. Dr. Handan ÖZCAN**	Manisa Soma Devlet Hastanesi, Turkey Health Sciences University, Turkey	A COMPARISON OF HEALTHY LIFESTYLE BEHAVIORS AND DEPRESSION IN PRE-ECLAMPSY PREGNANCY
Omer Furkan DURAN **Sercin OZLEM CALISKAN**	Usak University, Turkey	MALACHITE GREEN-BASED PHOTODYNAMIC THERAPY IN HL-60 CELLS
Şeyda DEMİR ÖZERDİNÇ **Mukadder Mollaoğlu** **Yasemin Boy**	Sivas Cumhuriyet University, Turkey Tokat Gazi Osman Paşa University, Turkey	THE CARE OF PATIENT DIAGNOSED WITH COVID -19 ACCORDING TO GORDON'S FUNCTIONAL HEALTH PATTERNS MODEL: CASE REPORT
Shabnam Farzali **Naim Saglam**	Firat University, Turkey	MOLECULAR CHARACTERIZATION OF LEECH SPECIES IN AZERBAIJAN (LENKERAN–ASTARA REGION) ON MT DNA BY CYTOCHROME C OXIDASE SUBUNIT I (COX1) AND MORPHOLOGIC CHARACTERISTICS
Ruixue Zhang **Dylan Singh** **Fereydoun D. Parsa, MD, FACS**	University of Hawaii, USA	EARLY SIGNS OF BREAST IMPLANT INFECTION
Emine KINIK **Assoc. Prof. Dr. Handan ÖZCAN**	Health Sciences University, Turkey	THE COMPARISON OF HEALTH PRACTICES IN PLANNED AND UNPLANNED PREGNANCY
Emine KINIK **Assoc. Prof. Dr. Handan ÖZCAN**	Health Sciences University, Turkey	THE ANXIETY OF WOMEN REGARDING PREGNANCY PLANNING DURING COVID: TWO CASE REPORTS

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

20.09.2021 | SESSION-3 | HALL-3

Beirut Local Time: **16^{00}-18^{30}**

Meeting ID: **891 4504 9887** | Passcode: **999863**

MODERATOR – Elvin PAŞAYEV

Author	Affiliation	Presentation title
Elvin PAŞAYEV	Azerbaijan State University of Economics	DEPENDENCE OF FINANCIAL RESOURCES ON THE VOLUME AND PRICE OF OIL PRODUCTION IN THE CASE OF AZERBAIJAN
Elvin PAŞAYEV	Azerbaijan State University of Economics	ANALYSIS OF THE AGRICULTURAL SECTOR AND PROSPECTS THAT MAY ARISE THROUGH THE EFFICIENT USE OF FINANCIAL RESOURCES FOR AZERBAIJAN
Assoc. Prof. Dr. Gökhan KERSE **Evrim TARTAN SELÇUK**	Karamanoğlu Mehmetbey University, Turkey	THE RELATIONSHIP BETWEEN IDENTIFICATION WITH LEADER, ORGANIZATIONAL ALIENATION AND IN-ROLE PERFORMANCE: A MEDIATED MODEL
Müge MANGA **Mehmet Akif DESTEK**	Erzincan Binali Yıldırım University, Turkey Gaziantep University, Turkey	FINANCIAL DEVELOPMENT AND INCOME DISTRIBUTION
Müge MANGA **Mehmet Akif DESTEK**	Erzincan Binali Yıldırım University, Turkey Gaziantep University, Turkey	THE RELATIONSHIP BETWEEN INCOME INEQUALITY AND ENERGY POVERTY
Dr. Eugene Hakizimana	Tecnológico de Estudios Superiores de Ecatepec, México	DEVELOPMENT AID SYSTEM IN THE CONTEXT OF COLLECTIVE ACTION. A COMPARATIVE ANALYSIS OF AMARTYA SEN AND E. OSTROM
Emin Alirzayev	Ministry of Labor and Social Protection of Population of the Republic of Azerbaijan	THEORETICAL FUNDAMENTALS AND CONTEMPORARY PROBLEMS IN DEVELOPMENT OF SOCIAL PROTECTION SYSTEMS
Natiq Huseynov	UNEC Economy Baku Azerbaijan	ASSESING THE ECONONOMIC PRODUCTIVITY OF Aİ IN BUSINESS
Ayu Larasati **Hendri Hermawan ADİNUGRAHA**	IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics	Efforts of the Civil Service Police Unit In the Arrangement and Development of Street Vendors (PKL) in Langkat Regency (Case Study on Sudirman Street, Tanjung Pura District)
Frieda ARIFAH **Hendri Hermawan ADİNUGRAHA**	IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics	INNOVATIVE, UNIQUE, AND HAVE BUSINESS OPPORTUNITIES THROUGH THE ART OF MOSS CULTIVATION: KOKEDAMA

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

20.09.2021 | SESSION-3 | HALL-4

Beirut Local Time: **16^{00}-18^{30}**

Meeting ID: **891 4504 9887** | Passcode: **999863**

MODERATOR – Dr. Harun KAPTANER

Author	Affiliation	Presentation title
Dr. Harun KAPTANER	Pamukkale University, Turkey	THE FAILURE TO CREATE THE CAPITALIST BOURGEOIS CLASS IN THE SOCIO OF AHI
İsmail BAKAN **Nihal ALOĞLU** **Burcu ERŞAHAN**	Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Turkey	A SOCIAL EVALUATION REGARDING OUR SYRIAN GUESTS UNDER TEMPORARY PROTECTION: THE CASE OF KAHRAMANMARAŞ PROVINCE
Seda Sabah **Aydan Ermiş** **Soner Çankaya**	On Dokuz Mayıs Univeristy, Turkey	ANALYSIS OF RESPECT FOR OPPOSITE APPROACH AND SELF-CONTROL LEVELS OF FOOTBALL SUPPORTERS
Aydan Ermiş **Seda Sabah** **Soner Çankaya**	On Dokuz Mayıs Univeristy, Turkey	ANALYSIS OF DIGITAL GAME ADDICTION AWARENESS LEVELS OF SEDENTARY INDIVIDUALS AND INDIVIDUALS ENGAGED IN SPORTS GROUPED AS GENERATION X, Y AND Z
Saime Uyar	MEB, Malatya, Turkey	BEING WOMAN IN THE GEOGRAPHY OF MIDDLE EAST: EXAMPLE OF AFGHANISTAN
Ahmet Büyükşalvarcı **Zekeriya Yetiş** **Nilüfer Arslan**	Necmettin Erbakan University, Turkey	A STUDY TO MEASURE THE PROFESSIONAL ANXIETY OF TOURIST GUIDES IN THE SCOPE OF TECHNOLOGICAL DEVELOPMENTS
Sude ÖZYURT **Assoc. Prof. Dr. Hüseyin ÇAVUŞOĞLU**	Zonguldak Bülent Ecevit University, Turkey	SOCIAL INCLUSION AND SOCIAL STATE RELATIONS
Konul Ahmadova	Baku State University, Azerbaijan	MODERATION AND STRENGTHENING OF MULTICULTURAL VALUES AS A PART OF THE STATE POLICY OF AZERBAIJAN
Assoc. Prof. Dr. Supardal, M.Si	STPMD "APMD" Yogyakarta, Indonesia	THE ROLES OF VILLAGE VOLUNTEERS IN OVERCOMING COVID-19 PANDEMIC IN SRIHARJO VILLAGE IN THE SPECIAL REGION OF YOGYAKARTA
Assist. Prof. Dr.Turan ŞENER **Hülya BARLAK**	Institute of Social Sciences, Turkey	THE EFFECT OF SOCIAL MEDIA IN SOCIAL MOVEMENTS: ANALYSIS OF THE ARAB SPRING

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

20.09.2021 | SESSION-3 | HALL-5

Beirut Local Time: **16^{00}-18^{30}**

Meeting ID: **891 4504 9887** | Passcode: **999863**

MODERATOR – Assist. Prof. Mushtaq. A. Lone

Author	Affiliation	Presentation title
Raad N. Butris	University of Duhok, Iraq	EXISTENCE AND UNIQUENESS SOLUTION FOR NONLINEAR SYSTEM OF FRACTIONAL INTEGRO-DIFFERENTIAL EQUATION OF VOLTERRA TYPE
Begüm Çığşar **Deniz Ünal**	Çukurova University, Turkey	A COMPARISON OF GENETIC ALGORITHM AND LEAST SQUARES ERROR METHODS FOR L-MMH MODEL VIA GLUCOSE DATA
Hulusi Şahinbaş **Gözde Bayazit Sekitmen** **Semra İde**	Hacettepe University, Turkey	NANOSCOPIC INVESTIGATION OF THE INTERFACE STRUCTURES FORMED BY POLYMER-BASED ADHESIVES USED IN THE SHOE INDUSTRY
Musa Adekunle AYANWALE	University of Johannesburg, South Africa	SCORE EQUATING OF MATHEMATICS MULTIPLE-CHOICE TEST ITEMS: PERSPECTIVE FROM HAEBARA AND STOCKING-LORD METHODS OF ITEM RESPONSE THEORY MEASUREMENT FRAMEWORK
Assist. Prof. Mushtaq. A. Lone **Prof. S. A. Mir** **Rafiq Lone** **Assist. Prof. Omar F. Khan**	SKUAST –K, J&K India Islamia collage of Science and Technology J&K India	OPTIMAL ALLOCATION IN STRATIFIED SAMPLING DESIGN BY FORMULATING DIFFERENT MATHEMATICAL PROGRAMMING PROBLEMS
Hamidov Elshad Hamid oglu	Azerbaijan State Pedagogical University	BOUNDARY VALUE PROBLEMS FOR OPERATOR-DIFFERENTIAL PARABOLIC EQUATIONS OF THE SECOND ORDER
Vakeel A. Khan **Zahid Rahman**	Aligarh Muslim University, India	ON JORDAN TOTIENT OPERATOR
Haseeb ur Rehman **Fakhar Mustafa**	Punjab Bait-ul-Maal, Government of the Punjab, Pakistan COMSATS University Islamabad, Pakistan	ESTIMATION OF CASE FATALITY RATES AND MACHINE LEARNING ALGORITHM BASED PREDICTION OF COVID-19 CASES IN SAARC
Assist. Prof. Dr. Abdul Qadeer Khan	University of Azad Jammu &Kashmir, Pakistan	BIFURCATIONS OF A TWO-DIMENSIONAL DISCRETE TIME PLANT-HERBIVORE SYSTEM
Anbar Naurah FIRDAUS **Hendri Hermawan** **ADİNUGRAHA**	IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics	BUYING AND SELLING LAW IN ISLAM

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

20.09.2021 | SESSION-3 | HALL-6

Beirut Local Time: **16^{00}-18^{30}**

Meeting ID: **891 4504 9887** | Passcode: **999863**

MODERATOR – Hendri Hermawan ADİNUGRAHA

Author	Affiliation	Presentation title
Duwi Utami **Hendri Hermawan ADİNUGRAHA**	IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics	The Influence of Entrepreneurial Knowledge and Self-efficacy on Entrepreneurial Interest
Khoirunnazilah **Hendri Hermawan ADİNUGRAHA**	IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics	IS-LM ANALYSIS: IS-LM MODEL AND IS_LM ISLAMIC PERSPECTIVE
Mila Mardiana **Hendri Hermawan ADİNUGRAHA**	IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics	ANALYSIS OF CATFISH TRADE ZAKAT
Umi Puji HARTINI **Hendri Hermawan ADİNUGRAHA**	IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics	MARKETING STRATEGY OF SENGON WOOD LOAD BASED ON SWOT ANALYSIS (CASE STUDY ON CV. MAHIDJA KARYA PANINGGARAN, PEKALONGAN REGENCY)
Meilita UTAMI **Hendri Hermawan ADİNUGRAHA**	IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics	UTILIZATION OF SOSIAL MEDIA AS A PUBLIC RELATION STRATEGY FOR BASA DEPARTEMENT STORES PEMALANG
Anggita Nanda Oktaviani **Hendri Hermawan ADİNUGRAHA**	IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics	THE IMPACT OF AGRO-TOURISM DEVELOPMENT ON THE ECONOMY OF PENGGARIT VILLAGE, TAMAN DISTRICT, PEMALANG
Nurwanti **Hendri Hermawan ADİNUGRAHA**	IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics	THE ROLE OF THE CENTRAL BANK IN THE ECONOMY AND THE INDEPENDENCE OF THE CENTRAL BANK
Tania Putri NOVITA SARI **Hendri Hermawan ADİNUGRAHA**	IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics	BRAND MARKETING STRATEGY FOR THE HOME PRODUCTION OF GOYOR WOVEN FABRIC INDUSTRY IN THE PERSPECTIVE OF ISLAMIC ECONOMICS IN THE VILLAGE OF WANAREJAN PEMALANG CITY
Frieda ARIFAH **Hendri Hermawan ADİNUGRAHA**	IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics	INNOVATIVE, UNIQUE, AND HAVE BUSINESS OPPORTUNITIES THROUGH THE ART OF MOSS CULTIVATION : KOKEDAMA

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

MIDDLE EAST INTERNATIONAL CONFERENCE ON CONTEMPORARY SCIENTIFIC STUDIES-VI
VOL -2-
* CONTENTS *

ŞEBEK VADİSİ ALIÇ GENOTİPLERİNİN BAZI MORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ HAKAN KELES	**1**
LOGISTICS OF AGRICULTURAL FREIGHT IN A PERI-URBAN AREA OF IBADAN, NIGERIA SİMEON OLUWAGBENGA FASINA UMAR OBAFEMİ SALISU AYOBAMİ ADEMOLA AKANMU MOTUNRAYO SEKİNAT SANNI	**3**
FOOD SECURITY AND AGRICULTURAL PRODUCE TRANSPORTATION IN SAKI REGION OF OYO STATE, NIGERIA AYOBAMİ ADEMOLA AKANMU UMAR OBAFEMİ SALISU SİMEON OLUWAGBENGA FASINA SEKİNAT MOTUNRAYO SANNI	**4**
BLOK NİZAMLI İMAR ADALARINDA BİNA PARSELLERİ KIRIK NOKTA KOORDİNATLARININ YERSEL ŞEKİLDE COLLİNS METODU İLE TAYİNİ SELİM TAŞKAYA	**5**
A TOGETHER EVALUATION OF ARCHITECTURAL, NATURAL AND CULTURAL HERITAGE IN CONSERVATION: THE CASE OF IRAN/KANDOVAN TUBA NUR OLĞUN	**15**
ANADOLU SELÇUKLU'DA KÜMBET YAPILARI VE TERCAN MAMA HATUN KÜMBETİ ÖRNEĞİ MİNE ÖZOVACI KILIÇ	**23**
SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAPSAMINDA YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN GAZİANTEP HIŞVAHAN ÖRNEĞİNİN İNCELENMESİ KÜBRA GÜLLÜ	**41**
INVESTIGATION OF GAZIANTEP HISVAHAN MODEL RE-FUNCTIONALIZED WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT KÜBRA GÜLLÜ	**42**
1960'LARIN ÖNCÜ SANAT AKIMLARI ÜZERİNDEKİ GUTAİ ETKİSİ ZEKİYE ASLIHAN ÖZTÜRK	**52**
ÇAĞDAŞ SANAT, TASARIM ÇALIŞMALARI VE İNSAN NAZAN DÜZ KARDELEN ÖZDEMİR	**70**
SİVAS İLİNDE BIÇAKÇILIK SANATI VE MUSTAFA ARGUT'UN ÇALIŞMALARININ BİR DEĞERLENDİRMESİ FATMAGÜL SAKLAVCI	**81**
THE ROLE OF STRUCTURE IN ARCHITECTURAL EDUCATION AND AN APPLIED EDUCATION MODEL HİLAL TUGBA ORMECIOGLU	**83**
THE IMPORTANCE OF STRUCTURE IN ARCHITECTURE AND AN EVALUATION THROUGH ENGINEER-ARCHITECTS HİLAL TUGBA ORMECIOGLU	**89**

MIDDLE EAST INTERNATIONAL CONFERENCE ON CONTEMPORARY SCIENTIFIC STUDIES-VI
VOL -2-
* CONTENTS *

QUANTIFIERS AND DETERMINERS IN ENGLISH: TYPES AND THEORIES AYGUN AMANALIYEVA	96
ASSESSMENT OF ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION BETWEEN PROFESSIONALS AND CONSUMERS: ARE ADR MECHANISMS ADEQUATELY TAILORED? JUANİTA GOİCOVİCİ	109
CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE SAĞLIK POLİTİKALARININ GELİŞİMİNE GENEL BİR BAKIŞ AŞKIN KARADUMAN	111
İNTERNET TEKNOLOJİSİNİN BÜTÇE HAKKI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ ABDULKERİM EROĞLU	122
PANDEMİ ÖNCESİ VE PANDEMİ SÜRECİNDE TERCİH EDİLEN ALIŞVERİŞ YÖNTEMİNİN ANALİZİ AYKUT EKİYOR MERYEM HAKSES GÜLHAN GÖK	128
ŞEHİR HASTANESİNDE KALİTE ALGISININ MÜŞTERİ MEMNUNİYETİNE ETKİSİ AYKUT EKİYOR MENEKŞE UZUNÇAKMAK GÜLHAN GÖK	141
IMPACT OF INDUSTRY 4.0 AND DIGITALIZATION OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGY M.K.GANESHAN C.VETHIRAJAN	158
THE ROLE OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT ACCOUNTING FOR ENHANCING ORGANIZATIONAL PERFORMANCE SHEHU UMAR SA'İD RİAZ AHMED ABDULLAHİ BALA ALHAJİ	167
MIDDLE EAST – LATIN AMERICA RELATIONS ON THE BASIS OF ECONOMY TOLGA ÖZKAPTAN	168
VALIDITY OF THE PROHIBITION ON THE USE OF FORCE IN INTERNATIONAL RELATIONS ORHAN GÖKTEPE	169
SOSYAL DEVLET VE SOSYAL İÇERME İLİŞKISI SUDE ÖZYURT HÜSEYİN ÇAVUŞOĞLU	171
DIVERSE MEDICINAL PROPERTIES OF PLANT EMILIA SONCHIFOLIA (LINN.) DC. K.R.PADMA K.R.DON	179
INVESTIGATION OF NURSES' PERSPECTIVES TOWARDS NURSING RELATIONSHIP	180

MIDDLE EAST INTERNATIONAL CONFERENCE ON CONTEMPORARY SCIENTIFIC STUDIES-VI
VOL -2-
* CONTENTS *

AYŞE GÜL YAVAŞ AYHAN FATMA ÖZ	
BİLGİSAYARLİ TOMOGRAFİ GÖRÜNTÜLERİNDE FORAMEN SPHENOPALATİNA'NİN MORFOMETRİK VE KLİNİK AÇİDAN DEĞERLENDİRİLMESİ BÜŞRA ŞEKER AYNUR EMİNE ÇİÇEKCİBAŞI GÜLAY AÇAR DEMET AYDOĞDU	182
AFET YÖNETİMİNDE SAĞLIK ETİĞİ: GÜNCEL BİR BAKIŞ TUBA KARABEY MEHTAP ARAS	185
SCREENING TECHNIQUE FOR MASTICATORY MUSCLE DISORDERS VİCTOR LACUSTA VALERİU FALA GHEORGHE BORDENIUC	191
MANAGEMENT OF FRACTURED INSTRUMENTS IN ENDODONTIC TREATMENT: CASE REPORT EDANUR MARAŞ AHTER ŞANAL ÇIKMAN	192
BETÜL YALÇIN ÖZGE GÖKTEPE MÜNEVVER BARAN MENEKŞE ÜLGER FAZİLE CANTÜRK TAN ARZU HANIM YAY	193
RABAR MOHAMMED HUSSEIN BULENT SEN	203
THREE-DIMENSIONAL PROTEIN MODELING FOR COVID-19-ASSOCIATED SARS-COV-2 SPIKE PROTEIN WITH SWISS MODEL GÖZDE ÖZTAN	210
BLOOD REINFUSION PRACTISE IN THE PATRIOTIC WAR OF AZERBAIJAN (1993-2020) ADİL GEYBULLA	213
PEDİATRİK TİBİA ALT UÇ KİRİKLARİNDA CERRAHİ TEDAVİ TERCİHİMİZ NE OLMALİ? 3 FARKLİ CERRAHİ TEKNİĞİN PROSPEKTİF OLARAK KARŞİLAŞTİRİLMASİ MEHMET KORKMAZ TUĞRUL ERGÜN	215
SURGICAL RECONSTRUCTION OF MULTIPLE FRACTURES IN THE CARAPACE OF A MEDITERRANEAN SPUR-THIGHED TORTOISE (TESTUDO GRAECA LINNAEUS 1758) DVM NİHAN EROĞLU DVM FEHMİYE GÜMÜŞ BAŞAK BOZTOK ÖZGERMEN	218

MIDDLE EAST INTERNATIONAL CONFERENCE ON CONTEMPORARY SCIENTIFIC STUDIES-VI
VOL -2-
* CONTENTS *

PREEKLAMPSİ GEBELERDE SAĞLIKLI YAŞAM BİÇİMİ DAVRANIŞLARININ NORMAL GEBELERLE KARŞILAŞTIRILMASI EBE EBRU KUMRU HANDAN ÖZCAN	224
PREEKLAMPSİ GEBELERDE SAĞLIKLI YAŞAM BİÇİMİ DAVRANIŞLARI VE DEPRESYONUN KARŞILAŞTIRILMASI EBE EBRU KUMRU HANDAN ÖZCAN	234
MALACHITE GREEN-BASED PHOTODYNAMIC THERAPY IN HL-60 CELLS OMER FURKAN DURAN SERCİN OZLEM CALISKAN	247
THE CARE OF PATIENT DIAGNOSED WITH COVID -19 ACCORDING TO GORDON'S FUNCTIONAL HEALTH PATTERNS MODEL: CASE REPORT ŞEYDA DEMİR ÖZERDİNÇ MUKADDER MOLLAOĞLU YASEMİN BOY	256
MOLECULARCHARACTERIZATIONOF LEECHSPECIES IN AZERBAIJAN (LENKERAN–ASTARA REGION) ON MTDNABYCYTOCHROME C OXIDASESUBUNIT I (COX1) ANDMORPHOLOGICCHARACTERISTICS SHABNAM FARZALİ NAİM SAGLAM	265
EARLY SIGNS OF BREAST IMPLANT INFECTION RUİXUE ZHANG DYLAN SİNGH FEREYDOUN D. PARSA	266
COVID DÖNEMİNDE GEBELİĞİ PLANLAMA İLE İLGİLİ KADINLARIN KAYGI DURUMLARI: İKİ OLGU SUNUMU EMİNE KINIK HANDAN ÖZCAN	267
PLANLI VE PLANSIZ GEBELİKLERDE SAĞLIK UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI EMİNE KINIK HANDAN ÖZCAN	274
AZERBAYCAN ÖRNEĞİNDE MALİ KAYNAKLARIN PETROL ÜRETİMİNİN HACMİNE VE FİYATINA BAĞIMLILIĞI ELVİN PAŞAYEV	283
TARIM SEKTÖRÜNÜN ANALİZİ VE FİNANSAL KAYNAKLARIN VERİMLİ KULLANILMASIYLA ORTAYA ÇIKABİLECEK PERSPEKTİFLER (AZERBAYCAN ÖRNEĞİNDE) ELVİN PAŞAYEV	291
LİDERLE ÖZDEŞLEŞME, ÖRGÜTE YABANCILAŞMA VE ROL-İÇİ PERFORMANS İLİŞKİSİ: ARACILI BİR MODEL TC "LİDERLE ÖZDEŞLEŞME, ÖRGÜTE YABANCILAŞMA VE ROL-İÇİ PERFORMANS İLİŞKİSİ: ARACILI BİR MODEL" \F C \L "1	299

MIDDLE EAST INTERNATIONAL CONFERENCE ON CONTEMPORARY SCIENTIFIC STUDIES-VI
VOL -2-
* CONTENTS *

LİDERLE ÖZDEŞLEŞME, ÖRGÜTE YABANCILAŞMA VE ROL-İÇİ PERFORMANS İLİŞKİSİ: ARACILI BİR MODEL GÖKHAN KERSE EVRİM TARTAN SELÇUK	
GELİR EŞİTSİZLİĞİ VE ENERJİ YOKSULLUĞU ARASINDAKİ İLİŞKİ MÜGE MANGA MEHMET AKİF DESTEK	**310**
FİNANSAL GELİŞİME VE GELİR DAĞILIMI MÜGE MANGA MEHMET AKİF DESTEK	**317**
DEVELOPMENT AID SYSTEM IN THE CONTEXT OF COLLECTIVE ACTION. A COMPARATIVE ANALYSIS OF AMARTYA SEN AND E. OSTROM EUGENE HAKİZİMANA	**325**
THEORETICAL FUNDAMENTALS AND CONTEMPORARY PROBLEMS IN DEVELOPMENT OF SOCIAL PROTECTION SYSTEMS EMİN ALİRZAYEV	**335**
ASSESING THE ECONONOMIC PRODUCTIVITY OF AI IN BUSINESS NATİG HUSEYNOV ELKHAN	**355**
EFFORTS OF THE CIVIL SERVICE POLICE UNIT IN THE ARRANGEMENT AND DEVELOPMENT OF STREET VENDORS (PKL) IN LANGKAT REGENCY (CASE STUDY ON SUDIRMAN STREET, TANJUNG PURA DISTRICT) AYU LARASATİ HENDRİ HERMAWAN ADİNUGRAHA	**361**
INNOVATIVE, UNIQUE, AND HAVE BUSINESS OPPORTUNITIES THROUGH THE ART OF MOSS CULTIVATION : KOKEDAMA FRİEDA ARIFAH HENDRİ HERMAWAN ADİNUGRAHA	**362**
AHİLİK SOCİOUSU İÇİNDE KAPİTALİST BURJUVA SINIFININ TEKEVVÜN EDİLEMEYİŞİ HARUN KAPTANER	**363**
GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDAKİ, SURİYELİ MİSAFİRLERİMİZE YÖNELİK TOPLUMSAL BİR DEĞERLENDİRME: KAHRAMANMARAŞ İLİ ÖRNEĞİ İSMAİL. BAKAN NİHAL ALOĞLU BURCU ERŞAHAN	**370**
FUTBOL TARAFTARLARININ KARŞIT GÖRÜŞE SAYGI VE ÖZ DENETİM DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ SEDA SABAH AYDAN ERMİŞ SONER ÇANKAYA	**382**
X, Y, Z KUŞAĞI OLARAK GRUPLANDIRILAN SEDANTER VE SPORLA UĞRAŞAN BİREYLERİN DİJİTAL OYUN BAĞIMLILIĞINA İLİŞKİN FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	**390**

MIDDLE EAST INTERNATIONAL CONFERENCE ON CONTEMPORARY SCIENTIFIC STUDIES-VI
VOL -2-
* CONTENTS *

AYDAN ERMİŞ SEDA SABAH SONER ÇANKAYA	
BEING WOMAN IN THE GEOGRAPHY OF MIDDLE EAST: EXAMPLE OF AFGHANISTAN	**399**
SAİME UYAR	
TEKNOLOJİK GELİŞMELER KAPSAMINDA TURİST REHBERLERİNİN MESLEKİ KAYGILARINI ÖLÇMEYE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA	**402**
AHMET BÜYÜKŞALVARCI ZEKERİYA YETİŞ NİLÜFER ARSLAN	
SOSYAL DEVLET VE SOSYAL İÇERME İLİŞKİSİ	**420**
SUDE ÖZYURT HÜSEYİN ÇAVUŞOĞLU	
MODERATION AND STRENGTHENING OF MULTICULTURAL VALUES AS A PART OF THE STATE POLICY OF AZERBAIJAN	**428**
KONUL AHMADOVA	
THE ROLES OF VİLLAGE VOLUNTEERS İN OVERCOMİNG COVID-19 PANDEMİC İN SRİHARJO VİLLAGE İN THE SPECİAL REGİON OF YOGYAKARTA	**430**
SUPARDAL, M.Sİ	
TOPLUMSAL HAREKETLERDE SOSYAL MEDYA ETKİSİ: ARAP BAHARİ İNCELEMESİ	**431**
TURAN ŞENER HÜLYA BARLAK	
EXİSTENCE AND UNİQUENESS SOLUTİON FOR NONLİNEAR SYSTEM OF FRACTİONAL INTEGRO-DİFFERENTİAL EQUATİON OF VOLTERRA TYPE	**439**
RAAD N. BUTRİS	
A COMPARISON OF GENETIC ALGORITHM AND LEAST SQUARES METHODS FOR L-MMH MODEL VIA GLUCOSE DATA	**440**
BEGÜM ÇIĞŞAR DENİZ ÜNAL	
NANOSCOPIC INVESTIGATION OF THE INTERFACE STRUCTURES FORMED BY POLYMER-BASED ADHESIVES USED IN THE SHOE INDUSTRY	**447**
HULUSİ ŞAHİNBAŞ GÖZDE BAYAZİT SEKİTMEN SEMRA İDE	
SCORE EQUATING OF MATHEMATICS MULTIPLE-CHOICE TEST ITEMS: PERSPECTIVE FROM HAEBARA AND STOCKING-LORD METHODS OF ITEM RESPONSE THEORY MEASUREMENT FRAMEWORK.	**456**
MUSA ADEKUNLE AYANWALE	
OPTIMAL ALLOCATION IN STRATIFIED SAMPLING DESIGN BY FORMULATING DIFFERENT MATHEMATICAL PROGRAMMING PROBLEMS	**457**

MIDDLE EAST INTERNATIONAL CONFERENCE ON CONTEMPORARY SCIENTIFIC STUDIES-VI
VOL -2-
* CONTENTS *

MUSHTAQ. A. LONE S. A. MİR RAFİQ LONE OMAR F. KHAN	
BOUNDARY VALUE PROBLEMS FOR OPERATOR-DIFFERENTIAL PARABOLIC EQUATIONS OF THE SECOND ORDER HAMİDOV ELSHAD HAMİD OGLU	458
ON JORDAN TOTIENT OPERATOR VAKEEL A. KHAN ZAHİD RAHMAN	463
ESTIMATION OF CASE FATALITY RATES AND MACHINE LEARNING ALGORITHM BASED PREDICTION OF COVID-19 CASES IN SAARC HASEEB UR REHMAN FAKHAR MUSTAFA	466
BIFURCATIONS OF A TWO-DIMENSIONAL DISCRETE TIME PLANT-HERBIVORE SYSTEM ABDUL QADEER KHAN	467
BUYING AND SELLING LAW IN ISLAM ANBAR NAURAH FIRDAUS HENDRİ HERMAWAN ADİNUGRAHA	468
THE INFLUENCE OF ENTREPRENEURIAL KNOWLEDGE AND SELF-EFFICACY ON ENTREPRENEURIAL INTEREST DUWİ UTAMİ HENDRİ HERMAWAN ADİNUGRAHA	469
IS-LM ANALYSIS: IS-LM MODEL AND IS_LM ISLAMIC PERSPECTIVE KHOİRUNNAZİLAH HENDRİ HERMAWAN ADİNUGRAHA	470
ANALYSIS OF CATFISH TRADE ZAKAT MİLA MARDİANA HENDRİ HERMAWAN ADİNUGRAHA	471
MARKETING STRATEGY OF SENGON WOOD LOAD BASED ON SWOT ANALYSIS (CASE STUDY ON CV. MAHIDJA KARYA PANINGGARAN, PEKALONGAN REGENCY) UMİ PUJİ HARTINI HENDRİ HERMAWAN ADİNUGRAHA	472
UTILIZATION OF SOSIAL MEDIA AS A PUBLIC RELATION STRATEGY FOR BASA DEPARTEMENT STORES PEMALANG MEİLİTA UTAMI HENDRİ HERMAWAN ADİNUGRAHA	473
THE IMPACT OF AGRO-TOURISM DEVELOPMENT ON THE ECONOMY OF PENGGARIT VILLAGE, TAMAN DISTRICT, PEMALANG ANGGİTA NANDA OKTAVİANİ HENDRİ HERMAWAN ADİNUGRAHA	474
THE ROLE OF THE CENTRAL BANK IN THE ECONOMY AND THE INDEPENDENCE OF THE CENTRAL BANK	475

MIDDLE EAST INTERNATIONAL CONFERENCE ON CONTEMPORARY SCIENTIFIC STUDIES-VI
VOL -2-
* CONTENTS *

NURWANTİ HENDRİ HERMAWAN ADİNUGRAHA	
BRAND MARKETING STRATEGY FOR THE HOME PRODUCTION OF GOYOR WOVEN FABRIC INDUSTRY IN THE PERSPECTIVE OF ISLAMIC ECONOMICS IN THE VILLAGE OF WANAREJAN PEMALANG CITY	**476**
TANİA PUTRİ NOVITA SARI HENDRİ HERMAWAN ADİNUGRAHA	
INNOVATIVE, UNIQUE, AND HAVE BUSINESS OPPORTUNITIES THROUGH THE ART OF MOSS CULTIVATION : KOKEDAMA	**477**
FRİEDA ARIFAH HENDRİ HERMAWAN ADİNUGRAHA	

ŞEBEK VADİSİ ALIÇ GENOTİPLERİNİN BAZI MORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Hakan KELES
Yozgat Bozok Üniversitesi
https://orcid.org/0000-0002-8225-931X

Özet
İçinde yaşadığımız yüzyılda modern tarım teknikleri oldukça yoğun kullanılmaya başlanmış, entansif ve tek çeşide yönelik yapılan tarım meyve türleri de dahil olmak üzere bitki türlerinde genetik farklılığın azalmasına sebep olmuştur. Sonuç olarak gen havuzundaki tahribat ciddi seviyelere ulaşmıştır. Florasında 163 familyaya ait 1225 cins ve 9000 taxa barındıran Türkiye, coğrafyasında 3000 endemik tür bulundurmaktadır. Bu genetik kaynaklar ülkelerin doğal zenginlikleri arasında sıralanmaktadır ve genetik kaynaklarına gerektiği gibi sahip çıkmayan ülkeler bu zenginlikleri başka ülkelerden almak zorunda kalmaktadırlar. Bu sebeplerle genetik materyallerin tespiti, korunması ve kullanımı oldukça önem arz etmektedir. Alıç (*Crataegus* spp.), ülkemizde doğal olarak yayılış göstermiş en önemli yabani meyve türlerinden birisidir. Rosaceae familyasına ait alıç (*Crataegus* spp.), çok eski zamanlardan beri tıbbi amaçlarla kullanılan, besin özellikleri ve kültüre alınabilme potansiyeli yüksek yabani bir bitkidir. Ege, Doğu Anadolu, Güney, Orta ve Kuzey Anadolu gibi Türkiye' nin çeşitli bölgelerinde doğal olarak yetişmekte olan alıç bitkisi çeşitli morfolojik özellikler göstermektedir. Çeşitliliğin alıcı yiyen kuşlar veya memeli hayvanlar vasıtasıyla olduğu ve halen tanımlanmamış formların olabileceği bildirilmektedir.

Bu çalışma, 2019-2020 yıllarında Yozgat Aydıncık ilçesine bağlı Şebek Vadisi' nde yürütülmüştür. Şebek vadisi, sahip olduğu bitki örtüsü (yabani fındık, meşe, gürgen, ıhlamur, ahlat, alıç, ardıç, kayın vb.) ve mikro klima özelliği gösteren iklimi ile önemli bir genetik kaynak bölgesidir. Vadinin en düşük noktası 900 m iken en yüksek noktası 1550 m rakıma sahiptir ve 7 km boyunca uzanmaktadır. Vadide bulunan alıç popülasyonu pomolojik ve morfolojik olarak incelenmiş ve bazı özellikler dikkate alınarak incelemeye değer bulunan 30 genotip arasından 10 genotip ümitvar olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada 10 adet ümitvar genotipin genel görünüm, sürgün, yaprak ve çiçek özellikleri UPOV kriterleri dikkate alınarak incelenmiştir. Genel görünüm özelliklerinde ağaç büyüme tipi, büyüme şekli, ağaç yüksekliği ve yeşil aksam yoğunluğu incelenmiştir. Sürgünlerin morfolojik özellikleri kapsamında diken varlığı, varsa sayısı, ve uzunlukları incelenmiştir ayrıca sürgünlerin gelişme tipi ve uzunluğu da değerlendirilmiştir. Genotiplerin yapraklarında kenar şekilleri, lob varlığı, tüylülük ve yaprakların yüzey yapısı incelenmiştir. Çiçeklerde ise çiçek tipi, petal renkleri, petal düzeni ve petallerin konumları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yozgat, Şebek Vadisi, Alıç, Morfoloji

SOME MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SEBEK VALLEY HAWTHORN GENOTYPES

Abstract

In the recent century, modern agricultural techniques have been used intensively, and developments in modern agricultural techniques in recent years have caused a decrease in genetic variation and serious levels of erosion in the gene pool. Having 1225 genera and 9000 taxa belonging to 163 families in its flora, Turkey has 3000 endemic species in its geography. These genetic resources are listed among the natural riches of countries, and countries that do not properly claim their genetic resources have to buy these riches from other countries. For these reasons, the detection, protection and use of genetic materials are very important.

Hawthorn (Crataegus spp.) is one of the most important wild fruit species naturally spread in our country. Hawthorn (Crataegus spp.), belonging to the Rosaceae family, is a wild plant that has been used for medicinal purposes since ancient times, with high nutritional properties and potential to be cultivated. The hawthorn plant, which grows naturally in various regions of Turkey such as Aegean, Eastern Anatolia, Southern, Central and Northern Anatolia, shows various morphological characteristics. It is reported that the diversity is via hawthorn-eating birds or mammals, and there may still be undescribed forms.

This study was carried out in Sebek Valley in Yozgat Aydıncık district in 2019-2020. Sebek Valley is an important genetic resource region with its vegetation (wild hazelnut, oak, hornbeam, linden, berry, hawthorn, juniper, beech etc.) and microclimate. The lowest point of the valley is 900 m, while the highest point has an altitude of 1550 m and the valley stretches for 7 km. The hawthorn population in the valley was investigated pomologically and morphologically and 10 genotypes were determined as promising among 30 genotypes. In this study, general appearance, shoot, leaf and flower characteristics of 10 promising genotypes were examined by considering UPOV criteria. Tree growth type, plant habit, shape of canopy, plant height and density of foliage were investigated in general appearance characteristics. Within the scope of the morphological characteristics of the shoots, the presence of thorns, if any, their number and length were examined, and the growth type and length of the shoots were also evaluated. Margin, presence of lobes, pubescence and surface structure of leaves were investigated in leaves of genotypes. In flowers, flower type, petal colors, attitude of petals and arrangement of petals were examined.

Keywords: Yozgat, Sebek Valley, Hawthorn, Morphology

LOGISTICS OF AGRICULTURAL FREIGHT IN A PERI-URBAN AREA OF IBADAN, NIGERIA

Simeon Oluwagbenga FASINA
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4989-0019
Umar Obafemi SALISU
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1630-3420
Olabisi Onabanjo University, Nigeria
Ayobami Ademola AKANMU
Federal University of Technology, Nigeria
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9264-5863
Motunrayo Sekinat SANNI
Transport and Logistics Limited, Nigeria
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0713-4699

Abstract
Efficient distribution of agricultural freight has always been a major issue in rural, peri-urban and urban areas of developing economies including Nigeria. Agricultural freight particularly in rural and peri-urban areas is characterized with various challenges that do not only hinders the performance of agricultural practices but also affects the socio-economic development of the locality. It is based on this backdrop that this study examined the logistics of agricultural freight in Akufo area in Ibadan, Nigeria. A cross-sectional research design was adopted for this study and simple random sampling was used to administer 400 copies of questionnaires on the farmers within the area. Findings revealed that the majority of the respondents were male (60%), aged between 40-60 years (58%) and earn an average of #100,000 and above per annum (70%). Findings on the nature and the characteristics of agricultural produce revealed that food crops, vegetables and poultry products are the most ranked and persistent freight in the study area. Market information, route optimization, fleet maintenance cost, turnaround time, freight volume, condition of vehicles used, method of freight collection and method of freight distribution were most rated logistics factors affect the performance of agricultural practices in Akufo area. While, deplorable road condition, systematic withdrawal of government in logistics infrastructural provision, lack of freight policy, weak maintenance culture are major challenges affecting logistics practices in the study area. This study recommends best possible mechanism for improving the logistics practices of agricultural freight in the study area and areas with similar issues.

Keywords: Agricultural Freight, Akufo Area, Food, Logistics and Nigeria

FOOD SECURITY AND AGRICULTURAL PRODUCE TRANSPORTATION IN SAKI REGION OF OYO STATE, NIGERIA

Ayobami Ademola AKANMU
Federal University of Technology, Akure, Nigeria
Umar Obafemi SALISU
Simeon Oluwagbenga FASINA
Olabisi Onabanjo University, Nigeria
Sekinat Motunrayo SANNI
Transport and Logistics Services, Ibadan, Nigeria
Oluwatobi Maria OLATUNJI
Federal University of Technology, Akure, Nigeria
Adesoji Olugbenga ADESANYA
Nigerian Institute of Social and Economic Research/Policy Engagement Division
Abimbola Simiat OGUNSESAN
Jacob Ayorinde ADEJARE
Department of Urban and Regional Planning, The Polytechnic, Ibadan, Oyo State, Nigeria

Abstract
Agricultural practices have been the mainstaying of many developing economies in the global South over the years in which climatic conditions are optimally utilised. The consistent maintaining of food supplying chain and improvement of the socio-economic attributes of farming population in the agricultural practising zones require suitable and efficient transportation system. With this, the ease and extent of transporting agricultural produce from production points which are farms into points of consumption domicile outside the farms becomes seemless in order to optimise the production activities and as such, enhance food security for urban population. In this regard, this study examines 'F*ood security and agricultural produce transportation in Saki region of Oyo state', Nigeria with a view to enhancing food security in the state and Nigeria at large. With the use of multistage sampling, data was obtained from 2*25 farmers and the results of the data analysis showed that food crops, vegetables, fruits and poultry products are not only in persistent motion, but remained major backbone for food security quest of the country. Also, the persistent neglect of agricultural produce is identified among the factors causing poor access to affordable food supplies and erosion of purchasing power of farmers as high transportation cost of farm products and other cross cutting issues is adversely impacting farming productivity. Results of Regression analysis reveals the existence of significant relationship between attributes of agricultural produce/freight and transport cost (F^{19}_{205} 11.916= $P<0.05$). The study therefore, recommends extensive rehabilitation of farm roads, provision of storage facilities; improved extension services, establishment of rural freight transport service and the use of spoke and hub concept in agricultural produce transportation as veritable mechanism to ensure food security in the country.

Keywords: Agricultural produce, Farmers, food security, transport, and Nigeria

BLOK NİZAMLI İMAR ADALARINDA BİNA PARSELLERİ KIRIK NOKTA KOORDİNATLARININ YERSEL ŞEKİLDE COLLİNS METODU İLE TAYİNİ

Selim Taşkaya
Artvin Meslek Yüksekokulu
Orcid No: https://orcid.org/0000-0002-4290-3684

Özet
İmar, bir arazi parçasının insanların üzerinde yaşayabileceği en iyi haline getirilmesi olarak tanımlanabilir. İmar sahaları belirlenirken öncelikle bir küme gibi imara alınacak saha belirlenerek imar sınırları geçirilir. İmar sınırları içerisinde arazi parçalarının bayındır hale getirilmesi işlemi imar adalarının, yolların oluşturulması ile mümkün hale gelir. İmar adalarının ise kendi içerisinde kullanım amacına göre çeşitleri mevcuttur. Bu adaların bir kısmı konut ihtiyacını gidermek üzere lejant olarak imar paftalarına işlenirken, bir kısmı ticari, konut + ticari, merkezi iş alanları, dini tesis alanı, karakol, mahalli oyun alanları, yeşil alanlar vb. şekilde oluşur. Konut alanları detayına girildiğinde ise yaşam alanları olan binaların oluşumu yapı nizamlarına göre meydana getirilir. Temelde üç tip ayrık, blok ve bitişik yapı nizamları, Türkiye'deki İmar Kanununa göre mevcuttur. Yeni yapı iznine açılan arazilerde çift imar parsellerinin çekmeleri sonucunda tek bir bina derinliğinin yapışık sırt sırta verilmesi neticesinde oluşturulan inşaat yapı nizamı blok yapı nizamıdır. Blok nizamlı alanlarda özellikle imar çapları verildikten sonra oluşan bina parselleri ortada sırt sırta oluşur. Yani bina parselleri imar parsellerinin alt kümesidir. Bu çekmeler sonucunda parselin konveks şeklinde kaç kenar varsa bir eksiği kadar bina kırık noktaları oluşur. Oluşan kırık noktalarının mekânsal yerinin yani koordinatlarının belirlenmesinde gps gibi teknolojik araçlarının yanı sıra yersel nokta belirleme metotları mevcuttur. Bunlardan biriside geriden kestirme metotlarından olan collins metodudur. Collins metodu, sabit üç noktasındaki koordinatları bilinen bir imar parselinin çekme mesafeleri ile oluşan bina parselinin bilinmeyen noktasının koordinatlarının, bilinen en az iki sabit nokta ile bilinmeyen noktalar arası açı ve mesafe uzunluklarının bulunması istenilen noktadan geçen daireden yararlanılarak belirleme işlemidir. Çalışmamızda blok nizam şeklindeki imar parsellerden collins metodu ile kat yüksekliği ve taban alanı oturum katsayılarına göre oluşabilecek bina parsellerinin kırık noktalarının geleneksel şekilde yersel olarak koordinatlarının bulunmasına çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Blok nizam, Bina parseli, Collins Metodu

LOCAL DETERMINATION OF BROKEN POINT COORDINATES OF BUILDING PLOTS IN BLOCK RECONSTRUCTION ISLANDS BY COLLINS METHOD

Abstract
Zoning can be defined as the optimization of a piece of land for people to live on. When determining the zoning areas, first of all, the area to be built as a cluster is determined and the zoning boundaries are passed. The process of making the pieces of land prosperous within the boundaries of zoning becomes possible with the creation of zoning islands and roads. On the other hand, there are various types of zoning islands according to their intended use. While some of these islands are written on the zoning sheets as legends to meet the housing need, some of them are commercial, residential + commercial, central business areas, religious

facility area, police station, local playgrounds, green areas, etc. way it occurs. When the details of the residential areas are entered, the formation of the buildings, which are the living areas, is formed according to the building regulations. Basically, three types of separate, block and adjacent building regulations exist according to the Zoning Law in Turkey. The construction order, which is formed as a result of the drawing of the double zoning parcels in the lands opened for the new building permit, as a result of giving the depth of a single building conjoined back to back, is the block building order. In the block-ordered areas, especially after the zoning diameters are given, the building parcels are formed back to back in the middle. That is, building parcels are a subset of zoning parcels. As a result of these pulls, the number of convex edges of the parcel, one less than the building fracture points are formed. In addition to technological tools such as GPS, terrestrial point determination methods are available in determining the spatial location, that is, the coordinates of the fracture points. One of them is the collins method, which is one of the back estimation methods. The Collins method is the process of determining the coordinates of the unknown point of the building parcel, which is formed by the drawing distances of a zoning parcel whose coordinates at three fixed points are known, by using the circle passing through the point where the angle and distance lengths between at least two known fixed points and the unknown points are desired. In our study, it was tried to find the local coordinates of the broken points of the building parcels, which may occur according to the floor height and floor area settlement coefficients, from the zoning parcels in the form of block order, in the traditional way.

Keywords: Block layout, Building parcel, Collins Method

1. Introduction

One of the largest sectors of our country is activities in the field of construction. Although the construction sector has stagnated from time to time, it has never lost its importance in the construction of a new country since the first years of the republic. The construction works carried out by the Ministry of Public Works and Settlement continued under the name of the Ministry of Environment and Urbanization, which was later changed. In order for citizens or official institutions to build on a land, they must obtain permission from the municipalities within the boundaries of the municipality's zoning and adjacent areas, and from the special provincial administrations outside the boundaries of the municipality's zoning and adjacent areas (Zoning Law, 2021; Taşkaya, 2019). If it is a cadastral parcel, the relevant immovable, that is, if the application of the 18th article and the consolidation of the parcel, its abandonment to the road or its creation from the road have not been made, the construction permit cannot be granted in its current form (Zoning Law, 2021). If the parcel is in the shape of the land within the normal zoning limits, and if it is outside the zoning boundaries, it is allowed for construction if it has a frontage to at least one road and is not abandoned or formed (Zoning Law, 2021; Taşkaya, 2019).

Regardless of the type of construction, residential, commercial, industrial, residential+trade or vineyard areas outside the zoning boundaries, or whatever will be done outside the zoning contiguous borders, the first step of the process is the zoning diameter. Zoning diameter is the process of giving the drawing distances in accordance with the building regulation, in the national coordinate or local coordinate system, within the framework of the planned type or unplanned type areas regulation. After the zoning diameter is given to a plot, the project phase is started. It is the basic initial zoning diameter for construction in a place (Taskaya, 2019).

Zoning diameters are given in 3 main axes as separate, adjacent and in block order. If the front, depth and corner coordinates and the raw data obtained from the existing land correspond to where they correspond on the plan, the drawing distances are given according to the building order of that plan (Taşkaya,2019).

2.Method

Building parcels formed by zoning diameter drawing distances can be found by traditional geodetic methods using unknown coordinates from known coordinates by taking the direction from the corner coordinates of the zoning parcels. One of them is the collins shortcut method (Anonymous1, 2021).

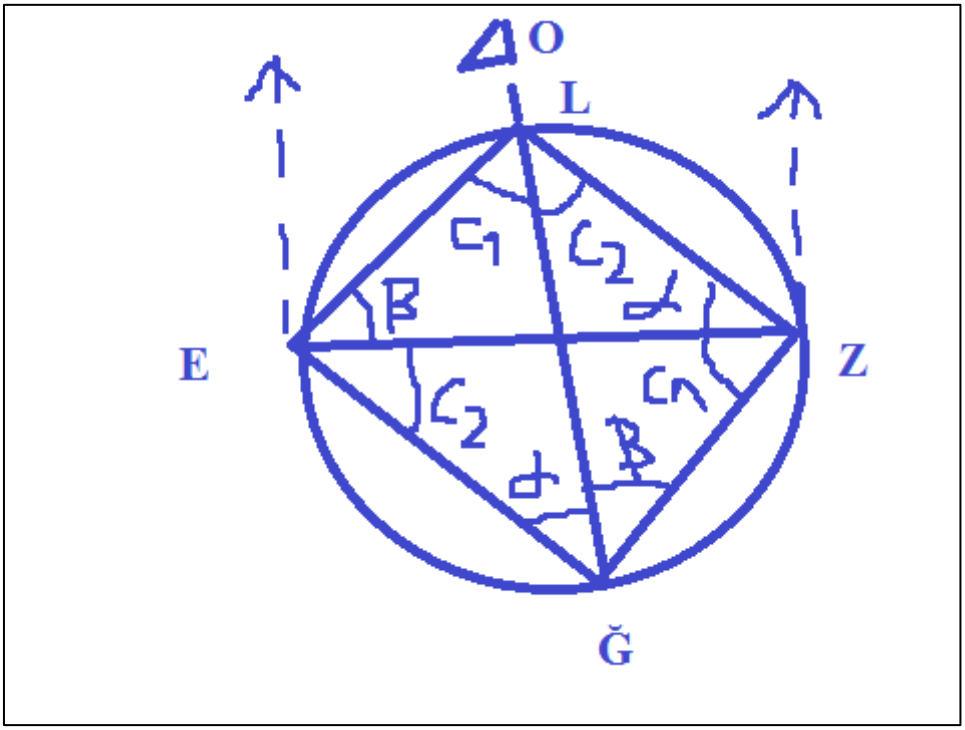

Figure 1. Collins Method Demonstration (Anonymous1, 2021).

In Figure 1, the coordinates of the desired point are found mathematically with the help of angle and length by passing circles from E, Z, Ğ, whose coordinates are known to the L point, whose coordinates are desired to be found, from E and Z points (Anonymous1, 2021).

$$\sqrt{(y2-y1)2-(x2-x1)2}$$ (Anonymous2, 2021).

From the above formula, the difference between Y coordinates and X coordinates is the length between two points (Anonymous2, 2021).

$$\frac{y2-y1}{x2-x1}=A$$ (Anonymous1, 2021).

If arctan(A) is from the formula, angles are tried to be found (Anonymous1, 2021). Angles and lengths are found in this way by triangulating with the help of the theorem of sines. In the field of cartography, angle calculations are made with grad angle unit (Anonymous1, 2021).

XL=XE+ cos ((EL)+β))EL (Anonymous1, 2021).

YL=YE+ sin ((EL)+β))EL (Anonymous1, 2021).

Angle calculations are completed by adding angle units according to +/- 200 grad direction (Anonymous1, 2021).

3. Findings and discussion

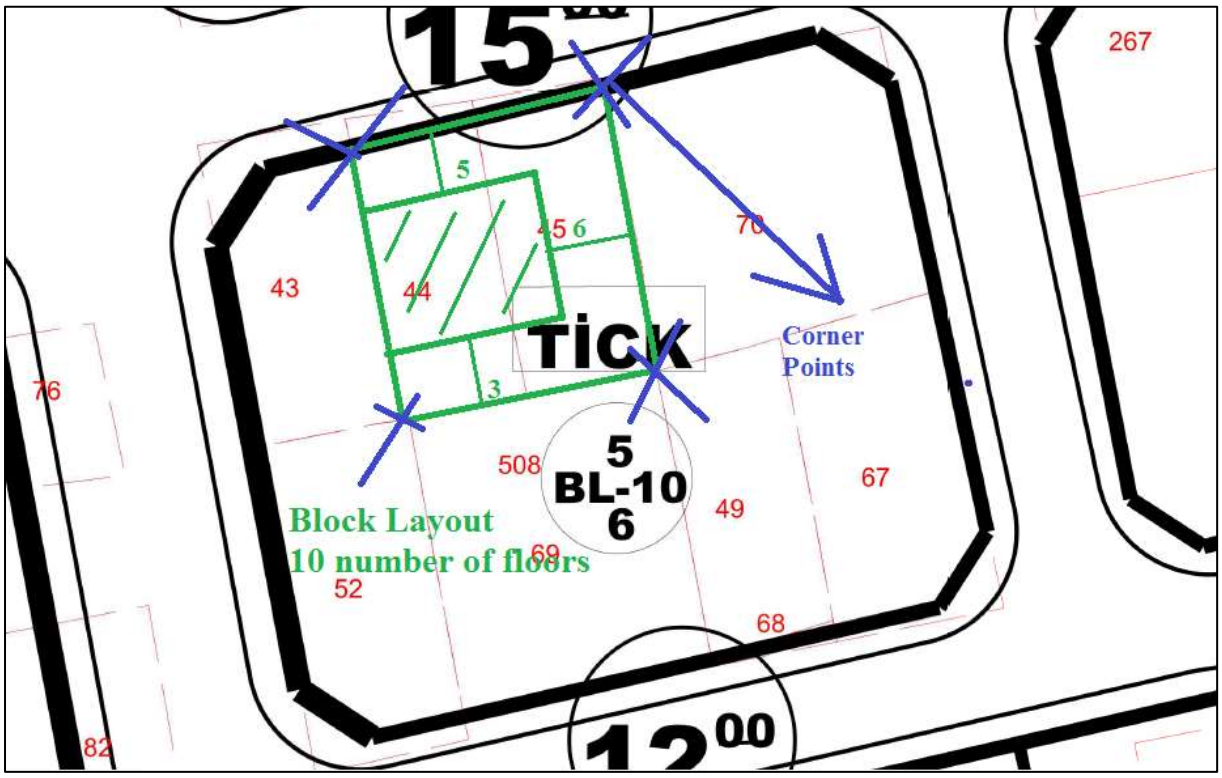

Figure 2. Zoning status image (Url-1,2019).

In Figure 2, it is allowed to build up to 10 floors on an island with a commercial residential block structure. The distance to the front garden is 5 meters on the side facing the road, 6 meters as the side garden. can be found traditionally terrestrial with the help of angles and lengths.

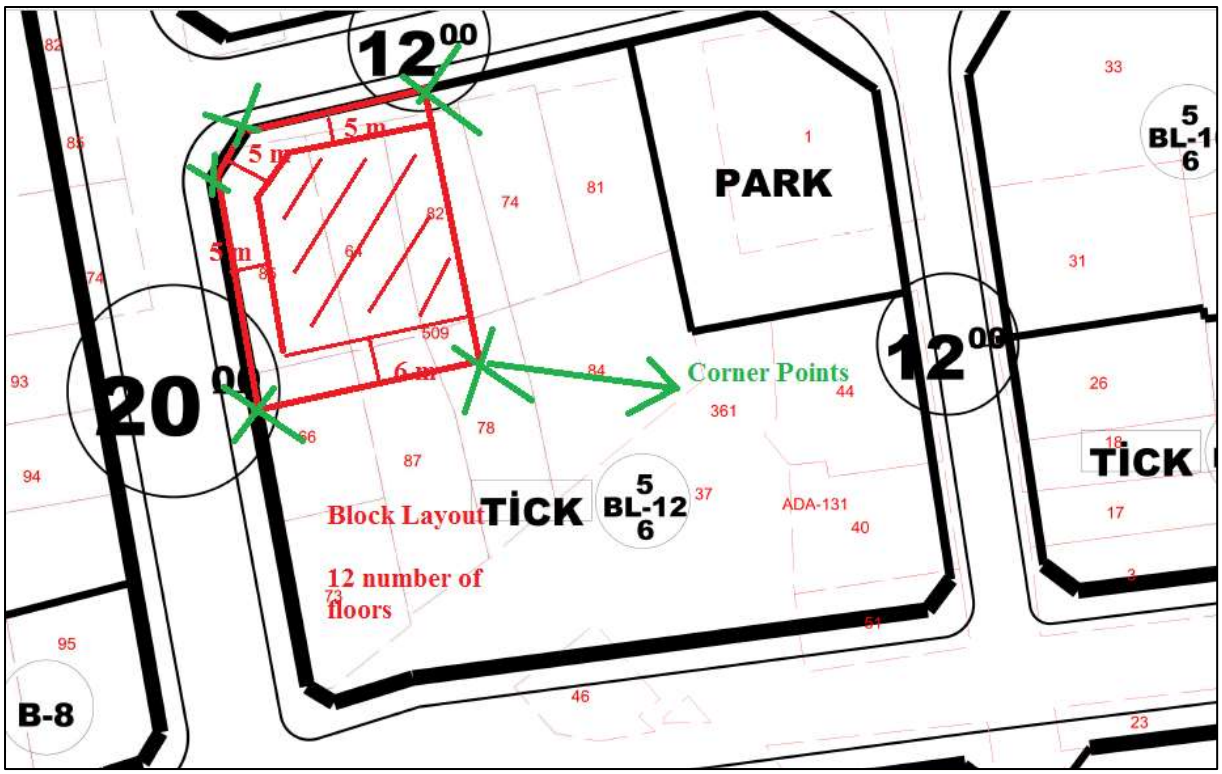

Figure 3. Zoning status view (Ur-1, 2019).

In Figure 3, the corner coordinates of the building parcel can be traditionally found on the area with the help of this method, by gluing the eastern depth of a zoning parcel with permission up to 12 floors in the commercial housing block structure order, as a block, in case it is affixed to its own depth in the neighboring parcel in the future.

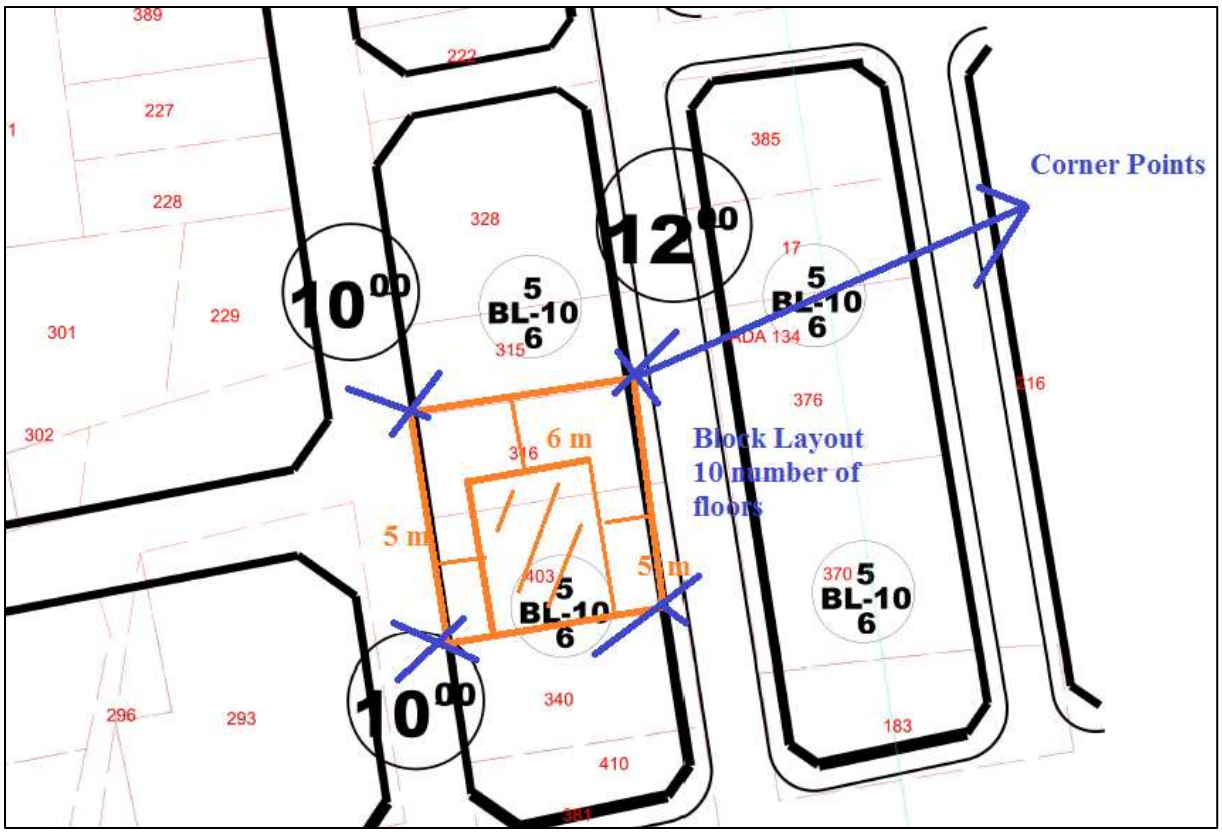

Figure 4. Zoning status view (Url-1, 2019).

In Figure 4., the appearance of a zoning parcel, which is shown as a block layout, after the residential area is given as a building parcel, appears in this way. The couple facing the road is taken 5 meters from each side and attached to the parcel in the south direction. Building coordinates can also be found locally from known coordinates with this method.

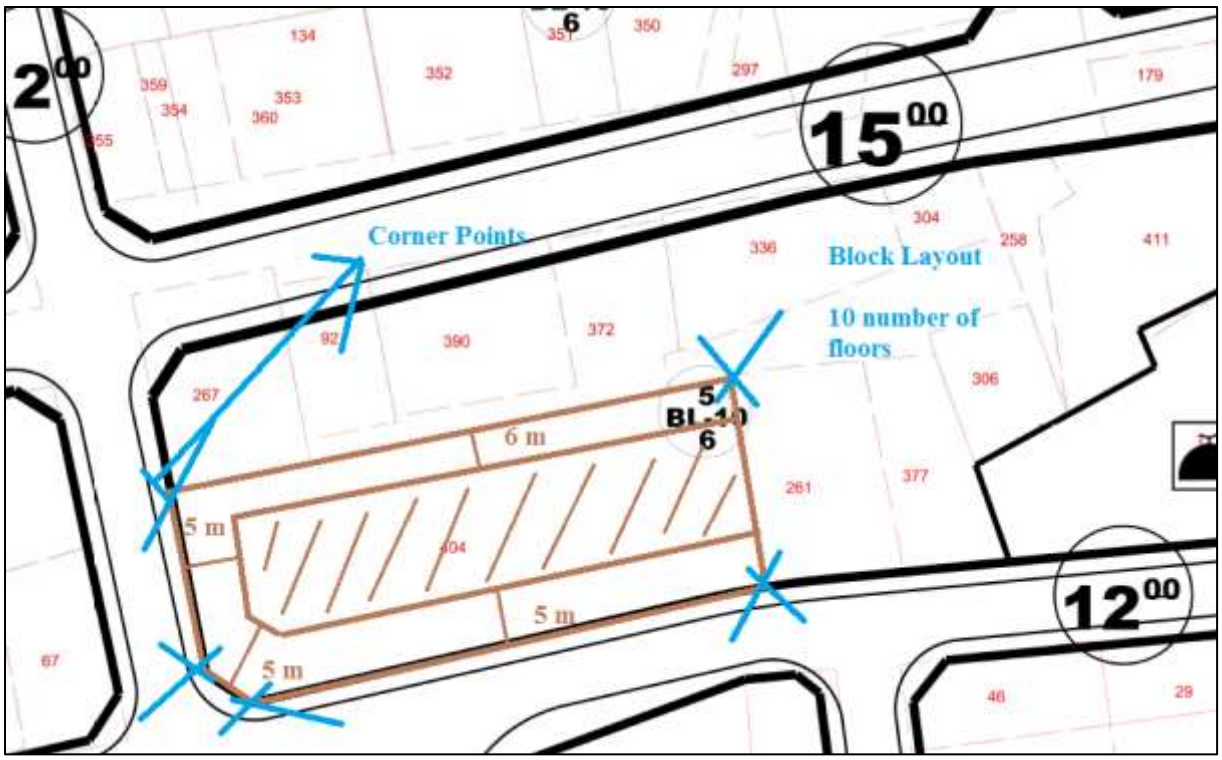

Figure 5. Zoning status view (Url-1, 2021).

In Figure 5., the zoning parcel with permission up to 10 floors with a residential block building order can be found locally by pulling 5 meters from the parts facing the road, 6 meters from the side garden, and sticking it to the parcel in the east direction by making the angle and distance from the known point to the unknown point of the corner coordinates of the parcel.

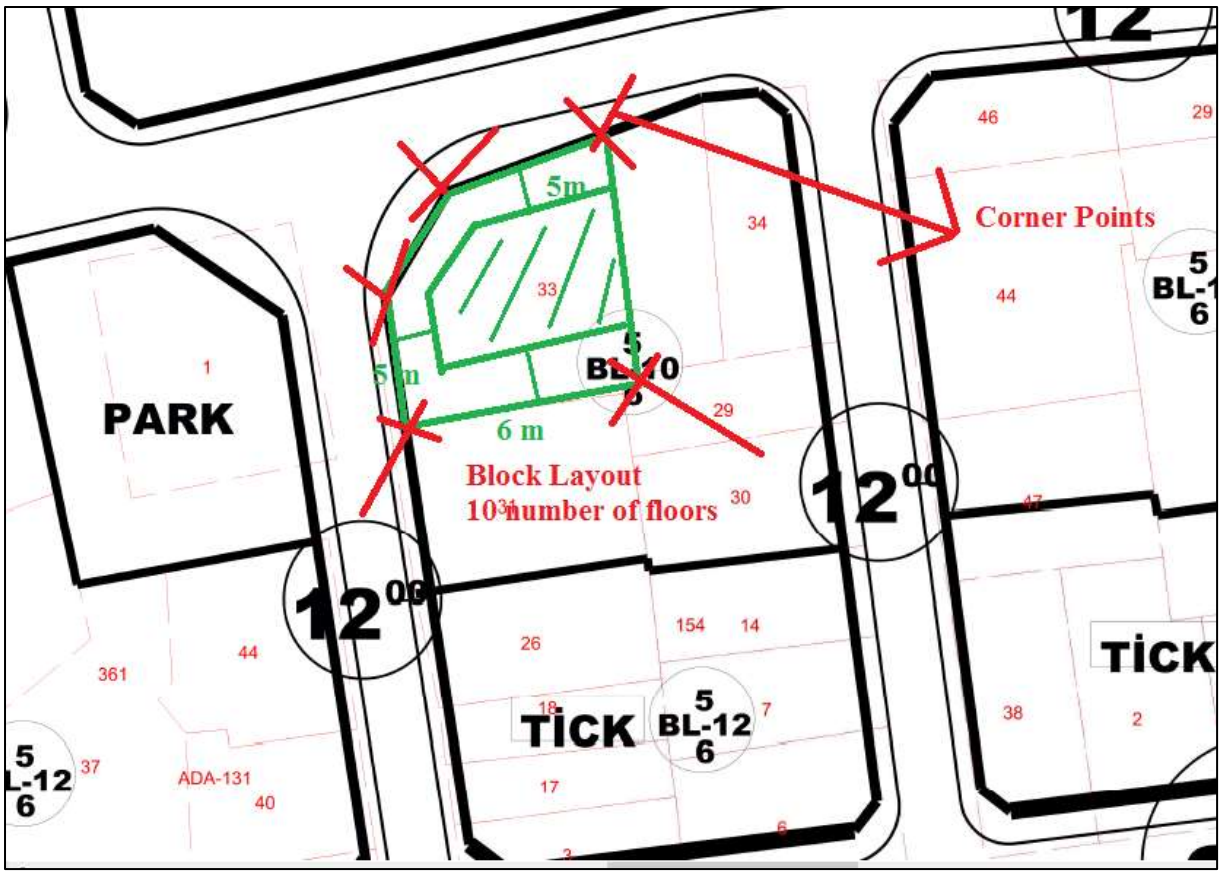

Figure 6. Zoning status image (Url-1, 2019).

In Figure 6., the building coordinates can be found locally using the same coordinates, by giving the zoning diameter, by attaching the block order up to 10 floors, to the parcel to the east of the zoning parcel with permission, considering that the whole island will be built.

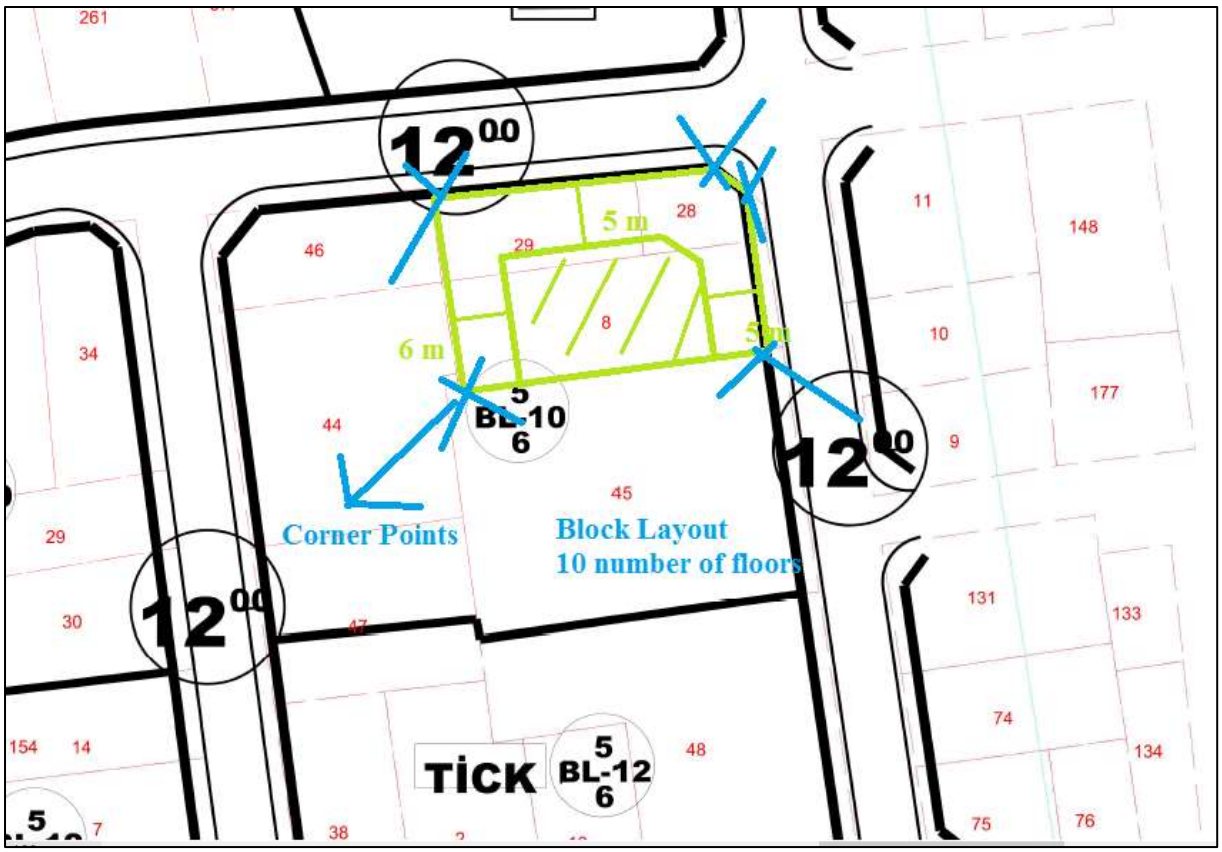

Figure 7. Zoning status view (Url-1, 2019).

In Figure 7., in the zoning parcel with permission up to 10 floors in the residential block building order, the relevant parcel is attached to the south direction, the zoning diameter is given, and the base seating area is created, and the desired building corner fracture points are found from the angles and distances by triangulating from the points whose coordinates are known.

As seen in the examples, the parcels on an island in the form of a block order in a zoning plan usually take the building settlement area in the middle after the zoning diameters are drawn. Thus, the coordinates of the broken points from the triangular sections formed between the zoning parcel and the building parcel can be determined locally.

4. Conclusion

The main starting point of the constructions is the correct use of the parcel in the whole of the islands as a result of the correct urbanism understanding. This basic starting point is called zoning diameters. It is to apply the pulling distances correctly according to the building regulations, in line with the law, regulation, plan notes and case law decisions. Considering all the parcels in an island, zoning diameters should be given, especially considering the properties and architectural projects of the properties. Otherwise, unplanned urbanization and island-based construction problems will occur.

In line with a new urbanization, in order to increase the wide roads and the rate of green space per capita, separate and block orders should be applied to the plans and construction structure of new settlement areas. In city centers, it would be correct to apply two or three parcels together with the condition of meeting the zoning diameters, minimum frontage and depth conditions. In cases where this does not allow, if the construction is completed on the whole

island, the zoning diameter should be given according to the building regulations. Especially in commercial areas, the pulling distance on the ground should not be broken by any city council determined plan notes, just as it is in residences. The precedents shown in the diameters during the project should be applied, especially by complying with the zoning diameters, and residual areas (fire escapes, elevator shafts) should be included in these precedents.

Since the zoning plots in convex geometry, which are shown in the figure with the zoning diameters and the drawing distances are given, turn into building parcels, and in cases where satellite receiver systems such as gps and cors are not connected, or in case of point location studies with terrestrial mapping tools, the corner points of the zoning parcels are clear and are measured during cadastral studies. Since the coordinate of the building was tried to be found, it was tried to show the coordinates and side lengths of the building parcels by adding coordinates from the point known geometrically by passing simple circles from the angle and distance calculation with the terrestrial estimation method like Collins.

Resources

Anonymous1, (2021). Surveying Engineering and Technician Lecture Notes.

Anonymous2, (2021). Analytical Geometry Lecture Notes.

Zoning Law, (2021). Official Gazette, Vol:24. Pages:1-378.

Taşkaya, S., (2019). A Research on Reconstruction and Urban Planning Activities in Local Governments, Municipality Between 2014-2019, The Case of Elazig Province. International Journal of Eastern Anatolia Science, Engineering and Design, 1(1), 14-28.

Taşkaya, S., (2019). A Research on Zoning Diameters, which are the Basic Points for Construction Permits. International Journal of Eastern Anatolia Science, Engineering and Design, 1(2), 142-153.

URL-1, (2019). Municipality of Elazig, https://www.elazig.bel.tr/meclis-gundem-kararlari-ebelediye-138 , (Access Date: 12 August 2019).

A TOGETHER EVALUATION OF ARCHITECTURAL, NATURAL AND CULTURAL HERITAGE IN CONSERVATION: THE CASE OF IRAN/KANDOVAN

Tuba Nur Olğun
Fırat University
ORCID: https://orcid.org/ 0000-0001-5654-0020

Abstract
Architecture has been a field of study that includes the actions of producing new buildings throughout history. However, this is not the only area of interest for architecture. At the same time, it also covers the works for the transfer of the structures that reflect the architectural process from the past to the present and which are worth conserving to future generations. In this sense, architectural conservation has become a discipline whose importance has been increasingly understood and supported by various theoretical-applied studies in recent years.
The beginning of the conservation work goes back a long way. However, the systematic emergence and development of these applications has only recently begun. Until today, many views on conservation have been put forward and various legal studies have been carried out. As a result of all these developments, the act of conservation ceased to be only at the scale of monuments; it has also come to include modest structures. However, in addition to the conservation of buildings as tangible values, the conservation of cultures that shape structures as intangible values has gained great importance.

Buildings as architectural heritage are heavily influenced by the geographical conditions and cultural values they are in. In this sense, the holistic conservation of the architectural heritage can only be possible with the maximum consideration of natural and cultural factors. From this point of view, the aim of the study is to emphasize that natural, cultural and architectural heritage are parts of an inseparable whole and should be conserved together through the Iran/Kandovan settlement. Within the scope of the study, first of all, the literature on the subject was examined and in this context, the legal regulations in which conservation was discussed in terms of holistic values were examined. The data obtained were detailed in the Kandovan settlement where the field studies were carried out. Kandovan is a qualified settlement that includes spaces where the formations that occur as a result of natural factors are used for various functions, especially for shelter. The literature on this settlement area was also examined and discussed together with the field studies. The natural and cultural values seen in the area were evaluated together with the general data on architectural conservation. As a result, the study revealed that conservation is a multi-faceted discipline and not only at the building scale; it is thought that it will draw attention to the necessity of evaluating it in the context of many intangible data.

Keywords: Conservation, architectural heritage, natural heritage, cultural heritage, Kandovan

Introduction

Architectural heritage refers to the unique values that are examined in detail by the conservation discipline and constitute an indispensable part of human life. Although these values are perceived as building-oriented, in fact, architectural heritage characterizes a dynamic concept that includes many natural and cultural factors. In this context, considering the architectural heritage together with the natural and cultural heritage is a positive approach as a result of the values it contains.

Conservation in architecture encompasses a wide range of values that contain many assets. In this sense, protected areas can generally be described as cultural and natural assets. Cultural property has been handled in three different dimensions within the framework of the laws in Turkey. One of them is the time dimension. Accordingly, cultural assets belong to prehistoric and historical periods. The second dimension is quality. Being associated with science, culture, fine arts and religion; being a subject of social life and carrying scientific and culturally original values are the qualities seen in cultural existence. The third is the spatial dimension and it shows that the values found above ground, underground or underwater are cultural assets. Similarly, natural assets are defined with three characteristics in the relevant laws in Turkey. These are rarity, contain features and beauties worthy of conservation, and being above ground, underground or underwater. (Madran and Özgönül, 2005). All values that define cultural and natural assets are important for deciding what to protect. When these values are examined in detail, it can be stated that almost all qualities can be found in the architectural heritage.

The aim of the study is to emphasize the unity of architectural, natural and cultural heritage, which has an important place in the discipline of conservation and to reveal the importance of transferring them to future generations; to make an evaluation on the example of Iran/Kandovan, which includes all these values. In this context, first of all, the concept of conservation in architecture was investigated in detail and legal studies and practices related to it were examined. The information obtained as a result of this was evaluated by focusing on Iran/Kandovan settlement. By revealing the general characteristics of Kandovan; the qualities worth conserving are examined in terms of including architectural, natural and cultural heritage. The study method consists of literature research and on-site observations. It is thought that, with the conservation proposals in the context of principles listed at the end, attention will be drawn to the necessity of transferring architectural, natural and cultural heritage to future generations together as parts of an inseparable whole.

Concept of Conservation in Architecture, Legal Studies and Practices

Today, the limited number of architectural works that have survived from the past to the present, the fact that hundreds of qualified structures are known but not reached today make it possible to trace the history of the concept of conservation to the beginning of the art of construction (Ahunbay, 1999). This situation brings to mind why and which building will be conserved as the basic question of architectural conservation action (Tanaç Zeren, 2010). The answer to these questions can be given as the need to protect physical and cultural heritage, as it has elements that determine the identities of rapidly changing societies (Ulusoy Binan, 1994). In this context, it is possible to state that the architectural heritage, which is in danger of extinction, has undergone various repairs and is conserved in order to continue its existence (Olğun, 2021).

The process of reaching the meaning of the concept of conservation in architecture started in the 18th century. The concept, which has evolved with various views, approaches and theories, has also been taken to the legal agenda and many issues related to conservation have been examined in detail, especially with the Venice Charter of 1964 (Madran and Özgönül, 2005). In the process that has reached the present day, legal studies and related practices have continued all over the world. However, it is possible to state that in many countries, conservation approaches are progressing more slowly than in the rest of the world. In this context, one of these countries is Iran.

Many architectural works in Iran, with its deep-rooted history and strategic location, and its unique geography, are worthy of conservation. In this context, it is possible to chronologically divide the developments in architectural conservation in Iran into six periods:

- Pre-20th century (Classical Period),

- The end of the Kacar Period and the beginning of the Pahlavi Period (1900-1925),

- Between 1925 and 1930,

- Between 1930 and 1970,

- Between 1970 and 1980,

- From the 1980 Revolution to the present (Hatami, 2013).

In the period before the 20th century, conservation studies were carried out with traditional methods, since there were no generally considered conservation principles (Hatami, 2013). In addition, in this period, conservation works were carried out mostly to cover religious and administrative structures. At the end of the Kacar Period and the beginning of the Pahlavi Period (1900-1925), the effects of Western modernism began to be seen in Iran as well. In this sense, important changes have occurred in historical textures; new streets, squares etc. It was created by damaging historical textures. During this period, the Antiquities Administration was established and the government officially took over the conservation business (Hatami, 2013). Between 1925 and 1930, most of the architectural works in Iran were destroyed; many quality buildings such as madrasahs, baths and caravanserais were damaged. Between 1930 and 1970, the conservation and restoration law was enacted. According to the first article of this law, the state is tasked with the conservation of all historical buildings built before 1830. (Hatami, 2013). In 1964, the Ministry of Culture and Art was established; for conservation practices, experts trained in the west started to work. Between 1970 and 1980, conservation practices gradually developed. In this context, three national monuments in the country were included in the world cultural heritage list. In the period from the 1980 revolution to the present, the importance given to conservation has decHreased for a while due to wars. After the war, conservation efforts started again. In 1987, the Ministry of Culture and Heritage was established and conservation works were under the guarantee of the state (Hatami, 2013). In this sense, it is possible to talk about the existence of many buildings and historical textures that have survived in Iran.

Qualities of Kandovan as a Natural, Cultural and Architectural Heritage

Kandovan, a rural settlement located in the south of Tabriz in Iran's East Azerbaijan province, is located in a unique region with a rooted history of approximately 850 years, located at the foot of Sahand Mountain (Figure 1, Figure 2). The tuffs formed by the Sahand Mountain, which has volcanic features, have led to the emergence of unique spaces in Kandovan. In this

context, the settlement with the spaces obtained by carving the tuffs shows a sustainable settlement feature that should be conserved (Yahyavi and Shaghaghi, 2012).

Figure 1. Location of Kandovan (Google Earth, 2021)

Figure 2. General views of Kandovan (2018)

Access to the living units in Kandovan is provided by very steep passages and hand-made stairs. This makes the use of the garden almost impossible. Although there is a water source in the settlement; while plant production is quite low with the effect of geographical conditions and animal husbandry stands out as a common source of livelihood. Thus, some of the living units obtained by carving the volcanic tuffs constitute animal shelters. The spaces are generally arranged as two floors and there are stables on the ground floor; the upper floors consist of living spaces (Olğun, 2019) (Figure 3).

(a) (b)

Figure 3. Entrances to a house (a) and animal shelters (b) in Kandovan (2018)

Since the houses in Kandovan were carved out of volcanic tuffs, the space dimensions are quite small (Figure 4). In this context, in some spaces, multiple functions such as kitchen and living can coexist (Figure 5). In addition, as a divider into the spaces; at the same time, it is seen that walls were built under the volcanic formations with stones obtained from the close environment in order to support the building (Figure 6). In this sense, each structure becomes unique according to the form and dimensions of the natural formation that has been carved. The exterior and interior arrangement of the buildings is completely unique and different from the others.

Figure 4. Section and plan of a residence in Kandovan (Ashrafi, 2013)

Figure 5. Interior of a house in Kandovan (2018)

(a) (b)

Figure 6. Stone walls used as dividing walls (a) and to support the building (b) in Kandovan (2018)

Kandovan is a unique area that has the quality of *natural heritage* because of its formations made of natural materials and forms. Many factors such as the spaces obtained by carving the volcanic tuffs, the walls created with stones obtained from the close environment, the water element in the settlement and the close relationship with animals support the natural heritage in this area.

The spaces obtained by carving the natural formations in Kandovan reveal the *architectural heritage* with their unique qualities. All values such as building forms, unique spatial configurations, transportation axes arranged in difficult geographical conditions and circulation areas, each of which is different from the other, constitute the unique architectural heritage of the settlement.

Kandovan embodies a unique living culture with the effect of its unique space formation. In addition to living in unique spaces arranged in natural formations; with livestock having an important place in daily life and hosting especially touristic visits in recent years, Kandovan can be considered as a residential area where *cultural heritage* is as prominent as natural and architectural heritage.

Evaluations and Conclusion

Kandovan is a qualified rural settlement area that contains natural, cultural and architectural heritage. However, despite these unique qualities, it also contains many problems in the context of conservation. Some of these problems can be listed as follows:

- Due to the geographical conditions of the residential area, access to the living areas can be provided by very steep slopes and handmade stairs. This adversely affects user comfort and prevents the creation of a sustainable residential area.

- The water resource in the settlement cannot be used and evaluated actively enough.

- Animal husbandry being the main source of livelihood and maintaining it with traditional methods causes the income obtained to be below the expectations of the users.

- Since the dwellings were carved out of the tuffs, the living units are rather small in size. This situation causes the users to not be able to adequately meet the space needs.

- In recent years, tourism has increased in Kandovan. Although this situation has positive returns; it is seen that the number of reinforced concrete structures that are incompatible with natural and cultural conditions is increasing.

- It was observed that especially the young population left the settlement after receiving education. Therefore, the number of users is gradually decreasing.

- Despite the natural, cultural and architectural heritage of the settlement, it is not adequately promoted nationally and internationally.

It can be stated that the conservation problems detected in Kandovan are mostly related to user comfort. This situation can be associated with the changing living conditions, the increasing spread of Western modernism, especially in Iran between the years 1900-1925 and the fact that the conservation policies in Iran have not yet revealed the details of the users. In this context, the following can be done to solve the problems listed above:

- Experts from different disciplines (architects, urban planners, engineers, sociologists, etc.) can come together and make decisions on both texture and building scales in order to ensure user comfort.

- In order to facilitate access to the residences, modern circulation arrangements can be made in harmony with the topography and traditional/natural texture.

- Technical arrangements can be made to enable the water resource to be used actively and to be more beneficial for the settlement.

- The state can encourage animal husbandry with modern methods and legal arrangements can be made for the producers to obtain sufficient income from this production.

- Without compromising the original qualities of residential spaces; where deemed necessary, modern additions or traditional/natural additional space solutions can be developed.

- Tourism can be supported in a way that does not disturb the natural structure of the settlement. In this context, legal obligations may be imposed in order to stop the production of unqualified new structures within the traditional fabric.

- By supporting tourism and animal husbandry by the state, taking into account the traditional texture and cultural characteristics, the young population can be prevented from leaving the settlement.

- It is important to take the area under legal conservation quickly and to carry out documentation in this context, in terms of transferring many values to future generations without losing them.

As a result, it is thought that with the study, the importance of settlements where natural, cultural and architectural heritage coexist in different parts of the world, especially in Kandovan, will be emphasized and thus contribute to the conservation of these settlements.

References

Ahunbay, Zeynep. 1999. Historic Environment Conservation and Restoration. İstanbul: YEM Publishing.

Ashrafi, Nasim. 2013. Preservation of Kandovan, Based on Pathology of Population Decline, International Journal of Architecture and Urban Development, 3(4), 71-80.

Hatami, Masud. 2013. Problems in Urban Planning of Historical Town Centers, a Research Based on The Urmia Historical Town Center. İstanbul Technical University The Graduate School of Natural and Applied Science. Master Thesis.

Madran, Emre ve Nimet Özgönül. 2005. Conservation of Cultural and Natural Values. Ankara: TMMOB Chamber of Architects.

Olğun, Tuba Nur. 2019. A Study on Conservation and Sustainability of Natural Formations as Architectural Heritage: Examples from Kandovan and Cappadocia. In **Academic Studies in Architecture, Planning and Design -2019/2.** Ed. Gordona Rovcanin & Hasan Babacan. Cetinje: IVPE Publishing.

Olğun, Tuba Nur. 2021. The Characteristics of the Rural Earthen Architectural Heritage of Malatya Region, Conservation Problems and Suggestions. Dokuz Eylül University The Graduate School of Natural and Applied Science. PhD Thesis.

Tanaç Zeren, Mine. 2010. New Addition and New Building in the Historic Environment. İstanbul: Yalın Publishing.

Ulusoy Binan, Demet. 1994. A Method Research for Conservation of Masonry Stone Housing Architecture in the Cappadocia Region in the Case of Güzelyurt. Yıldız Technical University, The Graduate School of Natural and Applied Science. Master Thesis.

Yahyavi, Sepideh ve Shahryar Shaghaghi. 2012. Investigation of the Structural Characteristics of Kandovan Village, Journal of Basic and Applied Scientific Research from Sustainability Perspective, 2(9), 9200-9204.

ANADOLU SELÇUKLU'DA KÜMBET YAPILARI VE TERCAN MAMA HATUN KÜMBETİ ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Mine ÖZOVACI KILIÇ
Gaziantep Üniversitesi
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6458-0284

Özet
Çok eski zamanlardan bu yana etkinliği ve önemi azalmadan süren ölüm, defin, mezar ve ölümden sonraki hayat kavramları; farklı kültürlerde değişik biçimlerde görülmektedir. Toplumun inanış sistemiyle iç içe girmiş olan bu kavramlar, içinde bulunduğu toplumun diniyle beraber biçimlenmiş, buna bağlı olarak farklı ölü gömme gelenekleri ve mezar formları ortaya çıkmıştır. Bu mezar formları ilk çağlarda daha çok toprak altında kalırken, zamanla ölü kültünün de tesiriyle toprağın üzerinde bir yapı olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Hem kendisinden önceki uygarlıklara hem de komşu coğrafyalar gibi pek çok etmene bağlı olarak değişim ve gelişim gösteren bu yapıların birbirlerinin devamı niteliğinde olduğu söylenebilir.
Türklerin geleneklerinde de milattan önceki çağlardan bu yana ölü gömmenin ve mezar yapılarının özel bir yeri vardır. İslamiyet öncesinden beri var olan anıt mezar yapma adetleri, İslam'ın kabulünden sonra birtakım değişimlere uğrasa da devam etmiştir. Bu değişim ve gelişim içerisinde, abidevi ölü gömme mekanları öncellerinden farklı olarak Büyük Selçuklu Devri'nde "kümbet" adı verilen özel bir anıt mezar tipine evirilmiştir. Bu tipin birçok örneği Anadolu Selçuklu Dönemi'nde görülmektedir.

Bu noktada çalışma kapsamında, araştırmaya ve üzerinde akademik bir çalışma yapılmaya değer görülen bu yapı formu ele alınmıştır. Çalışmada; kümbetler üzerinde bir tipoloji oluşturulmuş ve özellikle planlamasıyla dikkat çeken ünik bir tipin Anadolu'daki temsilcisi olan Tercan Mama Hatun Kümbeti incelenmiştir.

Bu çalışmada, öncelikle, kümbetlerin kökenini oluşturan eski türbe ve mezar yapıları ele alınmıştır. Bu bağlamda İslamiyet öncesi Türk anıt mezar yapılarına değinilmiş, akabinde Türkler İslamiyet'e geçene kadarki sürede yapılan ilk İslam anıt mezarları, kronolojik olarak, plan tipolojileri ve yapı malzemeleri ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ardından Anadolu Selçuklu Dönemindeki kümbetler plan şemaları açısından tipolojik olarak sınıflandırılmış ve plan çizimleri ve görsellerle desteklenerek örnekler üzerinden plan, malzeme ve cephe özellikleri gibi nitelikleriyle kümbet mimarisi irdelenmiştir. Çalışmanın devamında ise yegâne bir tipolojiyi temsil eden Erzurum-Erzincan kervan yolu üzerinde bulunan Tercan Mama Hatun Kümbeti, tarihçesi, mimari formu, süslemesi, plan şeması ve kökeni kapsamında incelenmeye çalışılmıştır. Anadolu Selçuklu Dönemi kümbetlerinin ve genel kümbet mimarisinden farklılaşan Tercan Mama Hatun Kümbetinin malzeme, plan, bezeme özellikleri hususunda elde edilen veriler de çeşitli ortaklıkların ve ayrışmaların saptanmasıyla beraber sonuç bölümünde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Keywords: kümbet, anıt mezar, Mamahatun, Anadolu Selçuklu

Abstract
The concepts of death, burial, grave and life after death, whose effectiveness and importance have not decreased since ancient times; are seen in different forms in different cultures. These concepts, which are intertwined with the belief system of the society, have been shaped together with the religion of the society in which they live, and accordingly, different burial traditions and grave forms have emerged. While these grave forms were mostly underground in the early ages, they started to emerge as a structure above the ground with the influence of the cult of the dead over time. It can be said that these structures, which have changed and developed depending on many factors such as both previous civilizations and neighboring geographies, are the continuation of each other.
Burial and burial structures have a special place in the traditions of the Turks since before Christ. The traditions of making mausoleums, which have existed since pre-Islamic times, continued even though they underwent some changes after the acceptance of Islam. In this change and development, the monumental burial places, unlike their predecessors, evolved into a special type of mausoleum called "kümbet" in the Great Seljuk Period. Many examples of this type are seen in the Anatolian Seljuk Period.

At this point, within the scope of the study, this structure form which is considered worthy of research and an academic study on it has been discussed. In the study, a typology has been created on the cupolas and especially the Tercan Mama Hatun Cupola, which is the representative of a unique type in Anatolia that draws attention with its planning, has been examined.

In this study, first of all, the old mausoleums and tomb structures that form the origin of the cupolas are discussed. In this context, pre-Islamic Turkish mausoleum structures were mentioned, and then the first Islamic mausoleums built in the period until the Turks converted to Islam were tried to be evaluated chronologically, with plan typologies and building materials. Then, the cupolas in the Anatolian Seljuk Period were classified typologically in terms of plan schemes and supported by plan drawings and visuals, the cupola architecture was examined through examples, such as plan, material and facade features. In the continuation of the study, Tercan Mama Hatun Cupola, which is located on the Erzurum-Erzincan caravan route, which represents a unique typology, has been tried to be examined within the scope of its history, architectural form, ornament, plan scheme and origin. In the conclusion section, the data obtained on the material, plan and decoration features of the Anatolian Seljuk period cupolas and the Tercan Mama Hatun Cupola, which differs from the general cupola architecture have also been tried to be revealed together with the determination of various partnerships and divergences.

Keywords: cupola, mausoleum, Mamahatun, Anatolian Seljuk

1. GİRİŞ

Tarih öncesinden bu yana ölüm ve ölümden sonra yaşam kavramları insanlar için önem arz etmiştir. Farklı toplumlarda/uygarlıklarda birbirinden farklı inanışlar gelişmiş, bu bağlamda da defin, mezar veya mumyalama gibi gelenekler ortaya çıkmıştır. Ölü gömme geleneğini benimsemiş toplumlarda görülen mezar formları bile pek çok farklı biçimde oluşmuştur. Kimi mezarlar, ilk çağlarda ekseriyetle toprak altında (kurganlarda olduğu gibi) kalırken, zamanla toprağın üzerinde bir yapı (türbe ve kümbetler gibi) olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Gerek önceki uygarlıklara gerekse de komşu coğrafyalar gibi birçok etmene bağlı olarak değişim ve

gelişim gösteren bu yapı formlarının birbirlerinin devamı niteliğinde olduğu veya benzerlikler gösterdiği söylenebilir.

Türk toplumunda da defin ve mezar yapıları özel bir yere sahiptir. Bin yıllar içindeki bu değişim ve gelişim içerisinde, Büyük Selçuklu Devri'nde "kümbet" yapıları ortaya çıkmış ve öncellerinden ayrışarak farklı özellikler göstermiştir. Bu anıt mezar formunun birçok örneği ise Anadolu Selçuklu Dönemi'nde verilmiştir.

Çalışma kapsamında, tarih içinde önemli bir yere sahip olan bu abidevi mezar formu ele alınmıştır. Metinde; kümbetlerden önceki mezar formlarına değinilerek tarihsel bir altyapı oluşturulmaya çalışılmış ardından, kümbetler tipolojik olarak sınıflandırılmaya çalışılarak örnekler üzerinden irdelenmiştir. Akabinde olağan dışı diye nitelendirilebilecek bir tipin Anadolu'da bilinen tek temsilcisi olan Tercan Mama Hatun Kümbeti özel olarak incelenmiştir.

Çalışma kapsamında 2. Bölümde; kümbetlerin tanımı ve Anadolu Selçuklu Dönemi kümbetlerine temel oluşturan İslamiyet öncesi ve sonrası Türklerde mezar gelenekleri ile mezar yapısı örnekleri ele alınmıştır.

Makalenin 3. Bölümünde, Anadolu Selçuklu Mimarisinde görülen kümbet örnekleri, tipolojik bir sınıflandırma çatkısı altında mimari, süsleme, malzeme ve plan özellikleri bağlamında incelenmiştir.

Çalışmanın temel odaklarından olan 4. Bölümde ise atipik bir örnek teşkil eden Tercan Mama Hatun kümbeti irdelenmiştir. Kümbetin daha iyi anlaşılabilmesi için yapının içinde yer aldığı külliyedeki diğer yapılardan da bahsedilmiş, kümbetin menşei hakkında bir tartışma ile bölüm sonlandırılmıştır. Sonuç kısmındaysa yukarıda bahsi geçen bölümlerdeki veriler ışığında, kümbet tipolojileri ve Tercan Mama Hatun örneği üzerine değerlendirme yapılmıştır.

2. KÜMBET VE KÖKENİ

Kümbet, bir mumyalık katı üzerinde silindirik veya çokgen gövdeli, içten kubbe, dıştan konik ya da piramidal çatı ile örtülü mezar anıtı olarak tanımlanmaktadır (https://islamansiklopedisi.org.tr/kümbet). Başka bir deyişle ise kümbetler, Selçuk mimarlığında, eski Türk kurganlarının taştan yapılmış bir çeşidi olan, silindir ya da çokgen planlı bir gövde üzerine oturan koni veya piramit çatılı türbelerdir (Hasol, 2014, s.293).

2.1. İslamiyet Öncesi Türklerde Mezar Geleneği

Türkler ölüm olgusuna ve ölüye bulundukları coğrafya olan Orta Asya'da Gök Tanrı inancı ve Şamanî gelenekler çerçevesinde yaklaşmaktadırlar. Bu bağlamda kurgan adı verilen mezarlarına mumyalanmış şekilde ölülerini gömen Türkler, daha sonraları inanç sistemindeki değişikliklerle beraber ölü gömme törenlerini de değiştirmişlerdir (Öztürk, 2008, s.8).

Toprak altında birbirine geçmeli kütüklerle yapılan mezar odası üzerine geniş daire biçiminde toprak ya da taş yığarak piramit veya tümsek şeklinde oluşturulan gömü yerleri olarak tanımlanan kurganlar, Türklerin bilinen ilk mezar yapısı örneklerindendir (https://islamansiklopedisi.org.tr/mezarlik). Hun ve Proto-Türk devirlerinde inşa edilen Altay'daki Pazırık kurganlarında Türklerin en eski ölü gömme gelenekleri gözlenmektedir (Godssi, 1976, s.12).

Kurganın inşası, çukurun açılması, tabanı ve çevresinin ağaç kütükleriyle döşenmesi, mumyalanmış cesedin mezar odasının doğusundaki keçe ve halılarla kaplı küçük odaya yerleştirilmesi, ölüye sunulan armağanların da konulmasının ardından mezarın üstünün önce

tomruklarla daha sonra toprak ve taş yığınıyla örtülmesi şeklindedir (Yazar, 1999, s.419). Ölü genellikle ağaçtan bir lahite mumyalanmış vaziyette yerleştirilmekte, kimi durumlarda iç içe birden çok lahit kullanılmakta, kimi durumlarda ise ölen kişinin tabutsuz defnedildiği görülmektedir (Çoruhlu, 1999, s.84).

Bilinen ilk ve en önemli kurgan mezar örneği, 1929 yılında Rus arkeologlar Rudenko ve Griaznov tarafından gün yüzüne çıkarılan, M.Ö. 2.yüzyıla dayandırılan, büyüklü küçüklü kırk adet mezardan meydana gelen Altay'daki Pazırık kurganlarıdır (Çoruhlu, 1999, s.57) (Şekil 2.1). Kurganlara yerleştirilen eşyaların adedi ve çeşidine göre ölçüleri 6 m. ve 46 m. arasında değişmektedir.

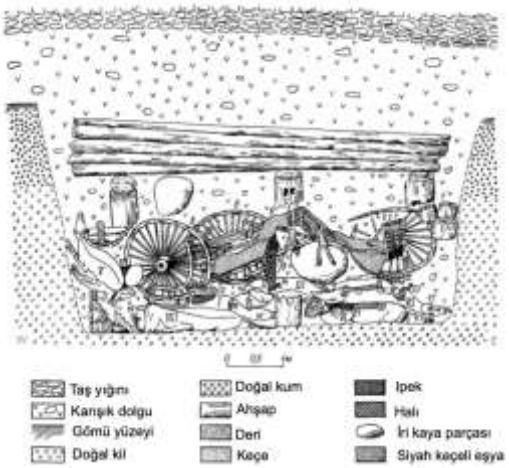

Şekil 2.1 V Numaralı Pazırık Kurganı, atlar ve diğer buluntular (Sarıoğlu, 2019, s.14)

Bu gibi kurganlara Hun Türkleri, dönemin etkili isimlerini mumyalanmış halde, soylu olmayan kişileri ise daha basit mezarlara gömerlerdi (Özarslan, 2007, s.32). Mumyalama işleminin, zahmet gerektiren kurgan inşasının tamamlanmasına kadar ölünün çadırda bekletilmesi geleneğinin bir gerekliliği (çürümemesi ve kokmaması adına) olduğu düşünülmektedir (Karamürsel, 2002, s.77).

2.2. İslamiyet Sonrası Türklerde Mezar Geleneği

Kurganlar ve mumyalama Türklerin mezar mimarisinde özel bir anlam ifade etmektedir. Türk geleneklerinin Asyatik ögelerinden biri olan mumyalama ve mumyalanan ölünün kurganlarda korunması, İslamiyet'in kabulünden sonra da sürdürülmüştür. Fakat İslamiyetten sonra Türkler, kurgan tipi mezar anıtı yerine mumyalığı olmayan tek katlı türbeler veya alt katı mumyalık üst katı ise mihrabı ile ibadet edilmeye imkan tanıyan iki katlı kümbetler inşa etmeye başlamışlardır (Öztürk, 2008, s.20).

Türklerin anıt mezar inşa etme fikri, İslamiyetten önceki devirlerde Orta Asya'daki kültür çevresinde gelişmiştir. Bu bağlamda kurganlar yapan Türkler, Uygurlar döneminde kubbeli mezarlar inşa etmeye başlamışlardır (Öztürk, 2008, s.20).

Türkler İslamı kabul edene değin geçen ortalama üç yüz yıllık zaman zarfında mevcut bilgilerimize göre İslam aleminde iki adet mezar anıtı yapılmıştır. Bunlardan ilki Samerra'daki Kubbetü's- Süleybiye'dir (Şekil 2.2).

Şekil 2.2 Kubbet'üs Süleybiye (https://www.sanatinyolculugu.com/ilk-turbe-mimarisi-kubbetus-suleybiye)

Kubbetü's- Süleybiye, Abbasiler zamanında Halife Mustansırca 862 yılında annesi için inşa ettirdiği, İslam mimarisi içinde inşa edilmiş ilk türbe olarak bilinmektedir (https://www.sanatinyolculugu.com/ilk-turbe-mimarisi-kubbetus-suleybiye). Türbenin plan şeması dikkat çekicidir (Şekil 2.3). Emeviler devrinde yapılan Kubbet'üs Sahra ile büyük benzerlik gösteren yapı iç içe sekizgen bir forma sahip olup merkez bölüm bir kubbe ile kapatılmıştır. İki sekizgenin arası ise dolanma alanı olarak değerlendirilmiştir. İki sekizgen arasında bir koridor mevcuttur. Dış kısımda ise her yöne açılmış sekiz kapı bulunmaktadır.

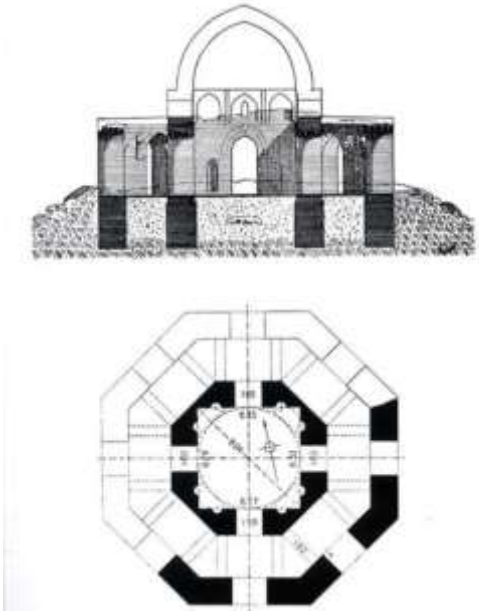

Şekil 2.3 Kubbet'üs Süleybiye (https://www.sanatinyolculugu.com/ilk-turbe-mimarisi-kubbetus-suleybiye)

Bilinen ilk türbe yapılarından bir diğeri ise 958 yılında yapılan Buhara'daki İsmail Sâmânî Türbesidir (Öztürk, 2008, s.21). (Şekil 2.4). Bu türbe, Orta Asya'daki ilk türbe yapısı olma özelliği de taşımaktadır (Urfalıoğlu, 2020).

Şekil 2.4 İsmail Samani Türbesi (https://www.sanatinyolculugu.com/ismail-samani-turbesi)

Malzeme, bezeme ve plan özellikleri bakımından oldukça önemli bir yere sahip olan türbe, hem Karahanlı Devri, hem Büyük Selçuklu Devri hem de Anadolu Selçuklu Dönemi anıtsal mezar yapılarının menşeini oluşturmaktadır. Karenin her yönünde birer açıklığı bulunan türbenin beden duvarları üstünde tuğlaların dikey, yatay ve köşeli dizilimi ile geometrik bezemeler elde edilmiştir. Geometrik bezemenin haricinde tuğlanın elvermiş olduğu süslemeleri de türbe üstünde deneyen Samanilerin, dört kollu yıldız motifi ve rumi palmetleri göze çarpan diğer bezeme kompozisyonlarıdır (https://www.sanatinyolculugu.com/ismail-samani-turbesi).

Türbenin içi ise en az dışı kadar etkileyicidir (Şekil 2.5). Tromplarla geçilen kubbenin eteğinde yine tuğladan geometrik süslemeler dikkat çekerken, trompların sivri kemelerinin köşe boşluklarına yerleştirilen madalyon motifi bunun arından karşılaşılacak olan türbelerin, kervansarayların, medreselerin taç kapılarında da görülecektir. Bununla beraber trompların iç tarafları da boş bırakılmamıştır. Bu kısımlarda, daire motiflerinin yanı sıra rumi motiflerinin dikey olarak kullanılması estetiğin bir yansımasıdır.

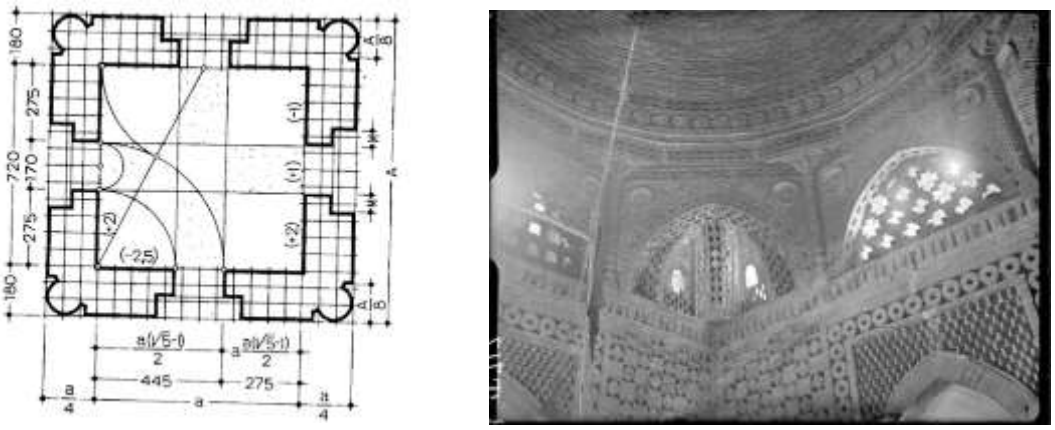

Şekil 2.5 (Solda) İsmail Samani Türbesi planı, (Sağda) Türbe iç mekanı (https://www.sanatinyolculugu.com/ismail-samani-turbesi)

3. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NDE ANIT MEZAR YAPILARI: KÜMBETLER

Türklerin İslamiyet'i kabulüyle beraber mezar anıtlarının niceliğinde bir artış izlenmektedir. Orta Asya'dan beri ölü kültünde mezar odası yapma geleneği olan Türkler, İslamiyet'e rağmen bu adetlerini devam ettirmişler ve türbe, kümbet gibi farklı biçimlerde mezar anıtları inşa etmişlerdir (Öztürk, 2008, s.21). Anadolu Selçuklu mimarisine, Büyük Selçuklu ve

Anadolu'da yaşayan eski medeniyetlerin mimarlık ürünlerinin etkisi olmuştur. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu mimarlığı 11. yüzyıldan bu yana öteki İslam ülkelerinden farklı, kendine özgü özelliklere sahip bir gelişim göstermiştir (Tanrıverdi, 2018, s.73). Selçuklular devrinde Anadolu'da yeni bir ortamda, değişik özelliklerle biçimlenen türbeler, ana formlarıyla İran ve Azerbaycan'daki örneklerin bir uzantısı ve İran türbe mimari geleneğinin bir devamı olarak nitelendirilebilir (Önkal, 2006, s.351-370; Tuncer, 1986).

3.1. Anadolu Selçuklu Mimarisinde Plan Tiplerine Göre Kümbetler

Anadolu Selçuklu mimarisindeki kümbetleri;

I. Çokgen planlı kümbetler (dörtgen, sekizgen, on ve daha fazla kenarlı olanlar)
II. Dairesel (silindirik) planlı kümbetler
III. Dilimli planlı kümbetler
IV. Eyvanlı kümbetler

olarak ele almak mümkündür.

3.1.1. Çokgen Planlı Kümbetler

Bu tipolojide kare, altıgen, sekizgen vb. plana sahip pek çok örnek bulunmaktadır. Divriği Sitte Melik Kümbeti (12.yy – Sivas), Alaca Kümbet (12. yy – Kayseri), Çifte Kümbet (13.yy – Kayseri), Huand Hatun Kümbeti (13.yy – Kayseri), Gümüşlü Kümbet (14.yy – Erzurum) ve Erzen Hatun Kümbeti (14.yy - Ahlat / Bitlis) Anadolu'daki çokgen planlı kümbetler arasındadır.

Çokgen planlı kümbetlerden kare plana sahip tipolojiye Alaca Kümbet örnek gösterilebilir (Şekil 3.1). Kaidesi olmayan ve günümüzde yol kotunun 1.20 m. aşağısında bulunan kümbet; kübik gövdesinin, üst bölümlerde pahlanmasıyla oluşan sekizgen kasnağı üzerinde yükselen içten kubbe dıştan sekiz köşeli piramidal külah ile örtülmektedir (Önkal, 2006, s.291). Kuzey cephe üzerinde doğu kenarına yakın bir giriş açıklığı vardır. Kare planlı iç mekanın giriş dışında üç kenarına farklı ölçülerde nişler yerleştirilmiştir. Kümbette cenazelik katına dair bir ize rastlanmamıştır. Yapıda yalnızca kesme taş kullanılmıştır.

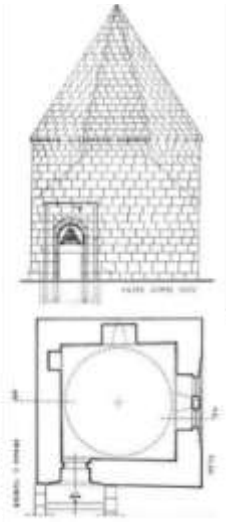

Şekil 3.1 (Solda) Alaca Kümbet (https://www.kayseri.bel.tr/kesfet-listeleme/alaca-kumbet), (Sağda) kümbetin plan ve görünüşü (Tuncer, 1986)

Çokgen planlı tipin bir diğer örneği ise iki katlı ve sekizgen planlı Emir Saltuk Kümbeti'dir (Şekil 3.2). Kümbetin girişi kuzey cephededir. Kümbetin kuzey girişindeki

kapının karşısındaki basamaklardan inilerek dikdörtgen planlı, beşik tonozlu cenazelik bölümüne ulaşılmaktadır. Kümbetin içerisinden girilen cenazelik katında herhangi bir açıklık ya da menfez yer almamaktadır. Kümbetin iç mekanı sekizgen olup, dışarıdan külah olan örtüsü içeride yüksek bir kubbedir. İç mekan, gövdenin sekizgen kısmında bulunan dört ana yöne açılmış ikiz pencerelerle aydınlanmaktadır. Kubbeye geçişlerde her sekiz köşe için sekiz adet küçük istiridye tromp kullanılmıştır (Özkan, 2016, s.120).

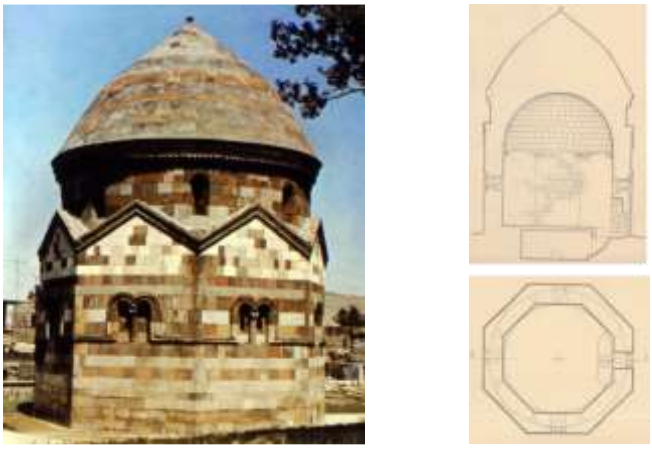

Şekil 3.2 (Solda) Emir Saltuk Kümbeti (https://islamansiklopedisi.org.tr/uc-kumbetler), (Sağda) Kümbetin plan ve kesiti (Tuncer, 1986)

Tüm kenarları üçgen alınlıklarla sonlandırılan sekizgen gövdenin çevrelediği silindirik kasnak üzerine konik külah yerleştirilmiştir. Üçgen alınlıklı sekizgen gövdenin silindirik gövdeyi zikzak oluşturacak şekilde çevrelemesiyle ortaya çıkan üç boyutlu cephe tasarımının Türk mezar yapıları arasında başka bir örneği yoktur (Kuban, 2008, s. 224-233).

Tüm cephelerde ikiz pencereler yer almaktadır. Bu pencerelerin ortasında motifli paye başlıkları olan çok köşeli sütunlar bulunmaktadır. İkiz pencereleri de saran kat silmesi yapıyı çepeçevre dolaşmaktadır ***(Şekil 3.3).*** Kümbet farklı nitelik ve renklerde kesme taşlardan inşa edilmiştir. Cenazelik katının duvarları, beşik tonozu ve döşemesi taştır. Kümbetin dışında, cenazelik katında ve üst kat kubbesinde kesme taş, giriş kat iç mekan duvarlarında ise moloz taş kullanılmıştır (Sarıoğlu, 2019, s.37).

Şekil 3.3 Emir Saltuk Kümbeti cephe detayları (Sarıoğlu, 2019, s.37)

3.1.2. Dairesel **(Silindirik) Planlı Kümbetler**

Bu plan şemasının örneklerine daha çok Büyük Selçuklu döneminde rastlanmaktadır (https://islamansiklopedisi.org.tr/kumbet). Anadolu'daki az sayıdaki örnekleri, Çifte Kümbetler (13.yy – Ahlat/Bitlis), Ulu Kümbet (13.yy – Ahlat/Bitlis) ve Sırçalı Kümbet (14.yy - Kayseri)'tir.

1285 yılında Ahlat'ta yapılan Ulu Kümbet diğer adıyla Usta Şakirt Kümbeti, yuvarlak planlı kümbet tipinin örneklerindendir (Şekil 3.4). İki katlı kümbetin kare biçimli kaidesinde, köşeler ters üçgen satıhlar oluşturacak şekilde çift yönlü pahlanarak onikigen bir alt yapı meydana getirilmiştir. Üst kat, silindirik gövdeli içten kubbeli dışarıdan konik külâhlı olan çift cidarlı bir yapıya sahiptir (http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/usta-sakird-kumbeti).

Şekil 3.4 (Solda) Ulu (Usta Şakirt) Kümbet (https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bitlis/kulturenvanteri/ulu-kumbet----usta-sakrt), (Sağda) Kümbetin plan ve kesiti (https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/81769)

Kümbetin üst kotuna, silindirik gövdenin kuzeyine açılan bir kapıdan ulaşılır. Çift kollu merdivenlerle çıkılan giriş kapısı, mukarnaslı ve sivri kemerli bir niş içerisinde yer alır.

Doğu yönünde kümbetin alt kat girişi bulunmaktadır. Kare planlı ve aynalı tonoz örtülü mekân, üç mazgal penceresiyle aydınlatılmıştır.

Bütünüyle düzgün kesme taşla inşa edilmiş kümbet, boyutları ve mimari dekorasyonu ile Ahlat kümbetleri arasında en dikkat çekici yapıdır (http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/usta-sakird-kumbeti). Cephede silindirik gövdenin yüzeyi, geometrik örgü süslemeli enli bordürlerle dikey olarak sekiz panoya bölünmüştür. Panoların içleri, ince silmelerle üstten düğümlü dekoratif kemerlerle hareketlendirilmiştir. Hepsi farklı geometrik motiflerle bezeli dairesel rozetler kemer içlerine yerleştirilmiştir (Şekil 3.5). Üstten geometrik bezemeli bir bordür sınırlandırdığı panoların içlerine; kapı ve pencerelerin bulunduğu yönler hariç olmak üzere, üçgen kesitli derin nişler açılmıştır.

Şekil 3.5 Ulu Kümbet cephe detayları (http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/usta-sakird-kumbeti)

Giriş kapısı dışında pencereler de sivri kemerli ve mukarnaslı nişler içerisine alınmış olup nişler dıştan geometrik bezemeli bir bordür ve kaval silmelerle sınırlandırılmıştır.

Kaval silmelerle farklı büyüklük ve şekillerde bölümlendirilen külâh yüzeyinin etek bölümüne palmet motifleri işlenmiştir. Külâh altında, üç katlı mukarnaslı saçak kornişi ve kornişin altında ise Kur'ân'dan ayetler içeren bir bordür gövdeyi kuşatır. Alt katın mazgal pencereleri Bursa kemerli nişler içerisine alınarak kemer içlerine birer madalyon yerleştirilmiştir (http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/usta-sakird-kumbeti).

Silindirik planlı tipin bir başka örneği ise 14. yüzyılda Kayseri'de inşa edilen Sırçalı Kümbet'tir (Şekil 3.6). Albert Gabriel'e göre esere "Sırçalı" denmesinin nedeni; yıkılmış olan külahının firuze çinilerle süslü olması ya da saçak kornişi altında çini plaklarla kaplanmış bir yazı bandının bulunmasındandır (http://www.kayseriden.biz/icerik.asp?ICID=242).

Şekil 3.6 Sırçalı Kümbet (https://twitter.com/tarihkurdu/status/992731081819545602)

Kümbet dört köşe bir kaide üzerine oturtulmuş olup, dairesel planlı bir mescide ve mumyalığa sahiptir (Şekil 3.7). Kuzeydeki merdivenli girişteki basık kemerli kapısı oldukça sadedir. Girişin iki yanında sütunçeler yer almaktadır. Kümbet, oldukça muntazam kesme taşlardan yapılmış silindirik bir yapıdır. Giriş kapısı ve pencereleri bu yuvarlak gövde ile kaynaştırılmıştır. Giriş kapısı pencere çerçevelerinden daha yüksek tutulmuştur. Kümbetin sade silmeli üç penceresi vardır (http://www.kayseriden.biz/icerik.asp?ICID=242).

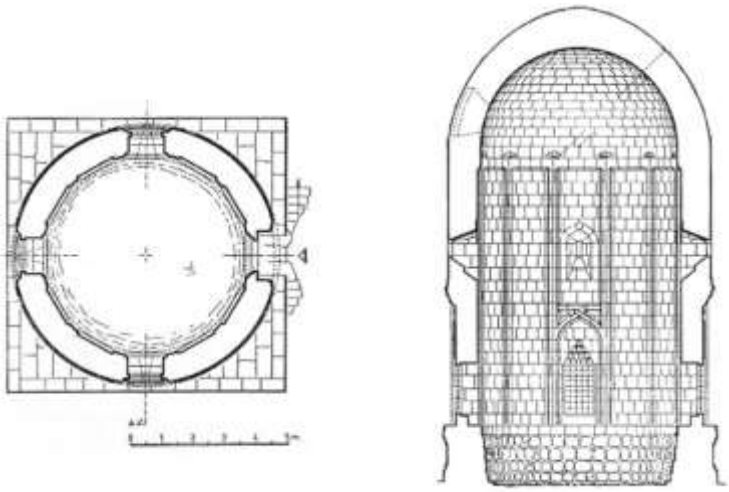

Şekil 3.7 Sırçalı Kümbet plan ve kesiti (https://okuryazarim.com/wp-content/uploads/2016/12/S%C4%B1r%C3%A7al%C4%B1-K%C3%BCmbet.jpg)

3.1.3. Eyvanlı Kümbetler

Nadir bulunan bu tipin en büyük örneği Konya'da bulunan Gömeç Hatun Türbesi'dir (Şekil 3.8). Türbeyi yaptıran, IV. Kılıcarslan'ın hanımı ve III. Gıyâseddin Keyhusrev'in annesi Gömeç Hatun'dur (Yetkin, 1970, s.68).

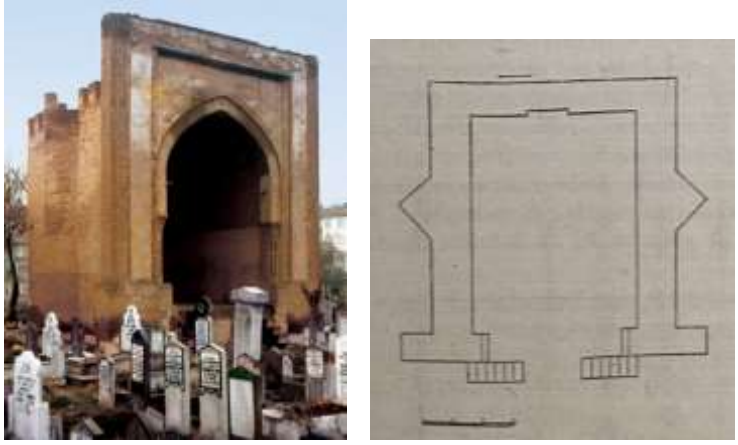

Şekil 3.8 Gömeç Hatun Türbesi ve planı (https://islamansiklopedisi.org.tr/gomec-hatun-turbesi)

Türbe, Anadolu'da Selçuklu çağı içinde en erkeni Seyitgazi'de Alâeddin Keykubad'ın annesine ait Ümmühan Hatun Türbesi olmak üzere, ayrı bir grup teşkil eden eyvan biçimi türbelerin en büyük ve âbidevî olanıdır (Yetkin, 1970, s.68).

Cenazelik/mumyalık katı ile üst yapısının bir bölümü iri kesme taş, daha yukarı kısmı ise tuğladan yapılmıştır. Dikdörtgene yakın plandaki binanın doğu ve batı taraflarında üçgen biçiminde payanda çıkmaları vardır. Sivri kemerli ve yüksek bir tak şeklindeki kuzey cephesi, kalkan duvarı biçiminde yapının bütün yüksekliğini aşmaktadır. Kemerin arkasındaki üzeri sivri beşik tonozla örtülü ziyaret mekânına iki yönden merdivenlerle çıkılmaktadır (Tanrıverdi, 2018, s.231).

3.1.4. Dilimli Planlı Kümbetler

Bu plan tipinde, başlı başına bir tipoloji oluşturan tek bir örnek vardır: Tercan Mama Hatun Kümbeti.

4. TERCAN MAMA HATUN KÜMBETİ

Kümbet; kervansaray, hamam ve caminin de bulunduğu Mama Hatun Külliyesi içinde yer almaktadır. Külliye ise II. İzzeddin Saltuk'un kızı Mama Hatun tarafından yaptırılmıştır. Mama Hatun, 1191-1201 yılları arasında Erzurum ve çevresinde hüküm süren Saltukluların başında olan, Arap kaynaklarında "Erzurum sâhibesi" adıyla anılan bir melike idi (https://islamansiklopedisi.org.tr/mama-hatun). Kümbet, kervansaray, cami ve hamamdan müteşekkil Tercan Mama Hatun Külliyesi de Erzurum-Erzincan kervan yolu üzerinde Tercan'da (eski adı Mamahatun) inşa edilmiştir (Şekil 4.1) (Sarıoğlu, 2019, s.90)

Şekil 4.1 Mama Hatun Külliyesinin konumu[1]

Mama Hatun Kümbeti, tarihlendirilmesi halen tartışılan yapılar arasındadır (Aslanapa, 1990, s.191; Arık, 1969, s.91; Kuban, 1965, s.152; Tuncer, 1978, s.118; Yetkin, 1956, s.75). Kümbetin, 12. yüzyıl sonları ile 13. yüzyıl başları arasında bir zamanda yaptırıldığı tahmin edilmektedir. 1191-1201 arasında Erzurum Melikesi olan Mama Hatun'un tam olarak ne zaman öldüğü bilinmemektedir (Sümer, 1971, s.418). Bani ve tinşa kitabesi olmayan yapının büyük ihtimalle Mama Hatun hayattayken, melikeliği zamanında inşa edildiği düşünülmektedir (Önkal, 2006, s.361; Tuncer, 1978, s.118).

Dilimli bir gövde ve külâhı olan Mama Hatun Kümbeti, kendini kuşatan dairesel çevre duvarı ile birlikte Anadolu'da başka örneğine rastlanmayan bir plan şeması ve mimari özelliğe sahiptir (Yetkin, 1970, s.69) (Şekil 4.2).

Şekil 4.2 Tercan Mama Hatun Kümbeti
(https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/erzincan/gezilecekyer/mama-hatun-hani)

[1] 2 Aralık 2020'de Google Earth'den alınan uydu görüntüsü üzerine yazar tarafından işlenmiştir.

Mama Hatun Kümbeti, birbirinden farklı iki yapıdan oluşmaktadır (Şekil 4.3). Ortadaki ana mezar yapısı, köşeleri pahlanmış kare planlı kaide üstüne oturan, sekiz dairesel dilimli silindirik gövdenin aynı şekilde dilimli külahla örtülmüş olduğu iki katlı bir yapıdır. Cenaze katı ise çapraz tonozlu ve kare planlıdır. Ayrıca içerisinde sonradan konulmuş bir sanduka bulunmaktadır (Denknalbant, 2003, s.549).

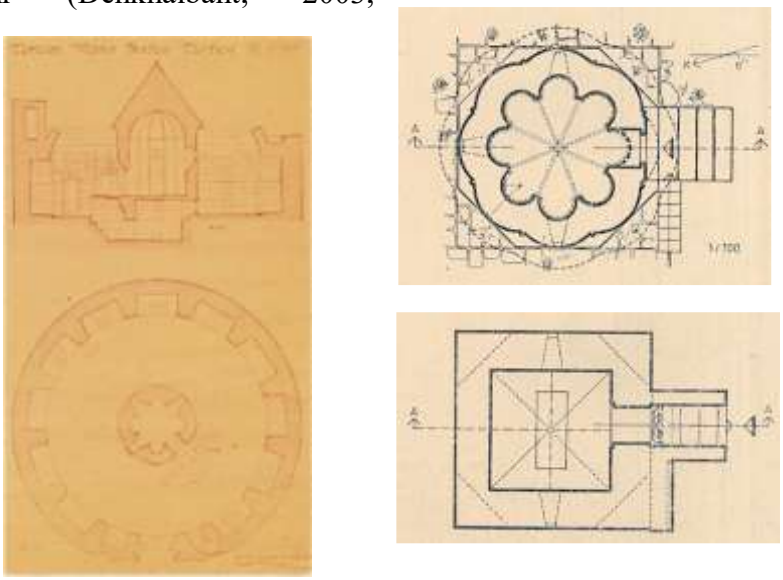

Şekil 4.3 Mama Hatun Kümbeti (Solda) plan ve kesit restitüsyonu (https://archives.saltresearch.org/handle/123456789), (Sağ üstte) üst kat planı, (Sağ altta) cenazelik katı planı (Tuncer, 1986)

Güney cephedeki merdiven sahanlığının altındaki beş basamakla cenaze katına inilmektedir. Bu kat, batı ve doğu yönlerinde açılan iki mazgal pencere ile ışık almaktadır. Yedi basamaklı merdivenle çıkılan ve yine güneyden ulaşılan üst katta mihrap nişi bulunmamaktadır. Yapının iç mekanı da dilimli biçimde düzenlenmiş olup, bu dilimlerin silmeleri kubbe ortasında birleşmektedir (Özkan, 2016, s.135-136) (Şekil 4.4).

Şekil 4.4 Mama Hatun Kümbeti külah (wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=101552) ve içeriden kubbe birleşimi (http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/mama-hatun-kumbeti)

Esas mezar yapısını çevreleyen dairesel planlı ikinci yapı, dışarıdan düz, silindirik, kuşatma duvarı görünümünde olup içeride sivri kemerli, beşik tonoz örtülü 13 nişin bulunduğu bir iç

avlu görünümündedir (Gürbüz, 2002, s.15) (Şekil 4.5). Kıbleye dönük olan nişlerin beşinde, Mama Hatun'un yakınlarına ait olduğu düşünülen altı tane sanduka bulunmaktadır (Gürbüz, 2002, s.152). Bu nişlerden güneybatı yönündeki taç kapının sağında kalanın içinde surun yukarısına çıkan merdiven ve solunda kalanın içinde ise çeşme yer almaktadır. Sur içeride kubbe eteği biçiminde kavisli örülmüş iki taş sırası ile sona ermektedir (Önkal, 1996, 438).

Şekil 4.5 Mama Hatun Kümbeti kuşatma duvarı (içeriden)
(https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/erzincan/gezilecekyer/mama-hatun-hani)

Ortadaki ana mezar yapısında üst kat girişin basık kemerli kapısını saran dikdörtgen bordürde palmet motiflerinden oluşan ince bir şerit yer almaktadır. Ayrıca, mukarnaslı bir girişe sahip cenazelik örneği de yalnızca bu yapıda görülmektedir (Özkan, 2016, s.136).

Bezemenin büyük kısmı surdaki taçkapıda toplanmıştır. 8,5 m. yükseklik ve 4,6 m. genişlikte olan taçkapının ortasına 2 x 1,35 m. ölçülerinde ana kapı açıklığı yerleştirilmiştir (Özkan, 2016, s.135). Taçkapı palmet, rumi motifleri ve geometrik şekillerle süslenmiş mukarnas hücre tavanına sahiptir (Şekil 4.6). Mukarnas başlıklı sütunçelerin üzerinde daire içerisine alınan beş köşeli yıldız formunda düzenlenen kompozisyonlar kufi hat ile yazılmış Allah, Muhammed ve İslam'ın ilk dört halifesinin adlarını içermektedir. Taşkın sivri kemerde yine kufi hatla yazılmış Besmele ve İhlas Suresi vardır (Özkan, 2016, s.131). Köşelerdeki boş kısımlara iki tane rozet yerleştirilmiştir.

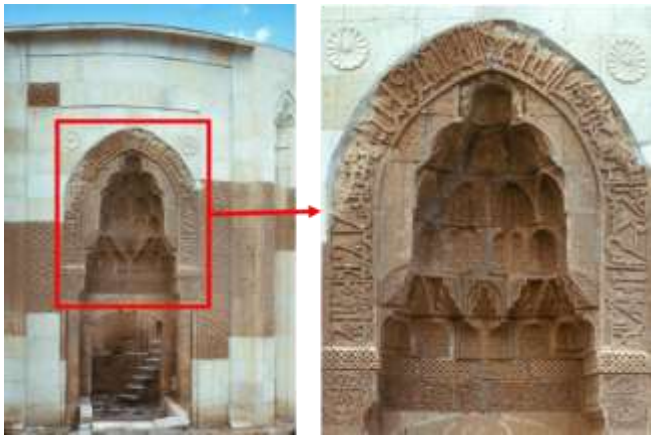

Şekil 4.6 Mama Hatun Kümbeti çevre duvarı kapı detayı
(https://archnet.org/sites/2089/media_contents/43464)

Taçkapının iki tarafında üçgen kesitli, uzun sivri kemerli iki niş bulunmaktadır. Sekizgenlerin kesişimiyle oluşan dörtlü düğüm motifleri, bu kemerlerin içe ve dışa bakan kenarlarını süslemektedir (Denknalbant, 2003, s.549) (Şekil 4.7). Giriş kompozisyonunu saran dikdörtgen

bordürde geometrik bezeme kullanılmıştır. Yapının bütününde sarıya yakın renkte "tercan taşı" ismiyle anılan düzgün kesme taş materyal kullanılmıştır.

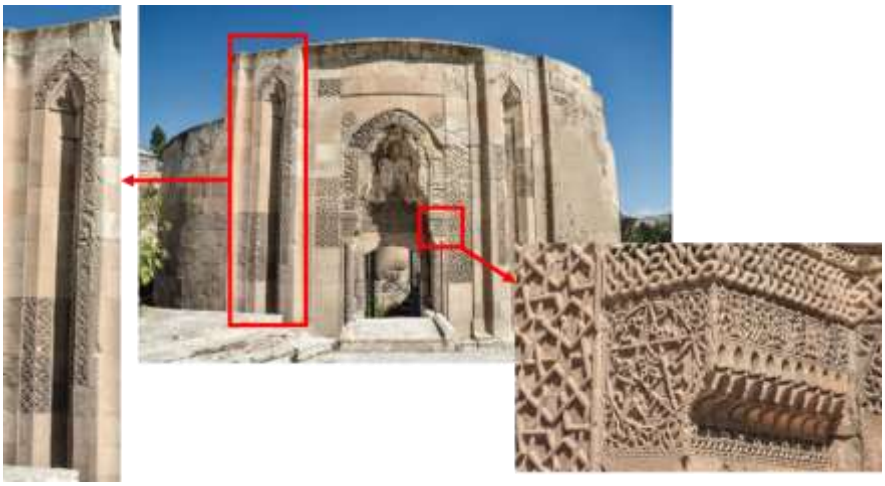

Şekil 4.7 Mama Hatun Kümbeti çevre duvarı kapı bezemesi ve niş detayı
(http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/mama-hatun-kumbeti)

Mama Hatun Kümbeti, Anadolu'da yegâne bir tipin temsilcisi olduğu için menşei hakkında tartışmalar süregelmektedir (Önkal, 1996, s.439). Kuban, Ani'deki Surp Pirkiç Kilisesi (1035-1036) vb. yapıları örnek göstererek Mama Hatun'un yerli ustaların etkisiyle yapılmış, dış kaynaklı bir yapı türü olduğunu iddia etmiştir (Kuban, 2002, s.228-229). Arık kümbetin girişteki dar yüksek nişleri ve aykırı formunu Doğu Anadolu ve Kafkasya'nın geleneklerinin devamı olarak gördüğünü ifade etmiştir (Arık, 1969, s.92). Yetkin, Kubbetü's Süleybiye ve Kubbet'üs Sahra'yı örnek vererek yapının İslam menşeili olduğunu belirtmiştir (Yetkin, 1956, s.75). Maveraünnehir'de, Aral Gölü'nün doğusunda yapılan kazılarda ortaya çıkarılan M.Ö. 6- 4. yüzyıllar arasına tarihlenen ve Hunlara ait olduğu tahmin edilen eski anıt mezarların Mama Hatun Kümbeti ile benzerliği de göze çarpmaktadır (Aslanapa, 1990, s.118).

5. SONUÇ

Türklerin binlerce yıl öncesine dayanan gömü geleneği, İslamiyet sonrasında da çeşitlenerek devam etmiştir. İlk İslam türbesi olan Kubbet'üs Süleybiye'nin ardından Müslümanlara ait anıt mezarlar daha çok Türklerin yaşadığı coğrafyalarda izlenmiştir. Mezar yapısı kavramı İslam inancı ile tam olarak örtüşmese de Müslüman olan Türkler köklü defin adetlerini terk etmeyip yeni dinlerine uyarlayarak, mezar yapıları yapmaya devam etmişler ve bu alanda çeşitliliğin artmasına katkıda bulunmuşlardır.

Anadolu'daki erken dönem anıt mezarları temel biçimleri itibariyle kendilerinden önceki Karahanlı, Büyük Selçuklu gibi Türk devletlerinde geliştirilen örneklerin devamı olarak görülse de kimi yeni ve farklı niteliklere sahiptirler. Özellikle yapı malzemesi ve büyüklüğü yönünden Anadolu Selçuklu kümbetleri, bahsi geçen devletlerdeki mezar yapısı örneklerinden farklılaşmaktadır.

Genellikle silindirik veya çokgen planlı bir gövde üstüne konik ya da piramidal örtülü, iç kısımda ikinci bir örtüsü (kubbe) bulunan (çift cidarlı) ve çift katlı (altta mumyalık katı olan) yapı olarak tanımlanan kümbet tipi anıt mezarlar, Anadolu'da 11. yy. başlarından itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Kümbetler, mezardan çok mimari bir abideye dönüşmüştür.

Çalışma kapsamında kümbetler konusunda yapılan ön araştırmalar sonucunda, Anadolu Selçuklu kümbetlerinde çeşitli plan tipleri olduğu tespit edilmiş ve çalışma, bu tipolojilerdeki

birtakım örnekler üzerinden ele alınmıştır. Bu tipolojiler çokgen planlı, silindirik planlı, eyvanlı ve Anadolu'da tek bir örneği olan dilimli planlı kümbetler olarak sınıflandırılmıştır. Ele alınan örneklerde genel olarak, Anadolu Selçuklu kümbetlerinin taş malzemeden yapıldığı, neredeyse hepsinde bir cenazelik katının bulunduğu, pek çoğunda çift cidarlı bir örtü sisteminin kullanıldığı, yine pek çoğunda giriş kapılarının öne çıkarıldığı ve bezemeye önem verildiği görülmüştür. Çalışmanın son bölümünde irdelenen Tercan Mama Hatun Kümbeti ise plan tipi ve birçok niteliği açısından münferittir. Dairesel bir kuşatma duvarına sahip bir kümbetin Anadolu'da başka bir örneğine daha rastlanmamaktadır. Külahtaki süslemeleri bakımından da öne çıkan Tercan Mama Hatun Kümbeti, sekiz dilimli, tamamen eğri taş plaklarla kaplı, eteği ana gövdedeki dilimlere uygun olarak düzenlenen bir saçak silmesiyle son bulan külahıyla Anadolu'da tektir. Böyle bir biçimleniş ve plan şemasının menşei hakkında ise halen tartışmalar devam etmektedir.

Sonuç olarak, kökenini İran ve Orta Asya'daki ölü gömme adetleri ve mimari biçimlenişlerinden almış olduğu ifade edilse de kümbet yapıları, Anadolu Selçuklu mimarisi içinde gerek plan şemaları, gerek bezeme programı, gerekse de malzeme ve ebatları noktalarında kendine has bir karaktere ve özel bir yere sahiptir. Çalışma kapsamında da bölge ve devrin olanaklarına göre birtakım değişiklikler gösteren anıt mezar mimarisinin Türk kültüründeki varlığının kesintisiz olarak sürdürüldüğü gözlemlenmiştir.

Kaynaklar

Arık, M. O. (1969), "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri" *Anadolu (Anatolia)*, XI, Ankara.

Aslanapa, O. (1990). *Türk Sanatı: Başlangıcından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Çoruhlu, Y. (1999),*Kurgan ve Çadır (Yurt)'dan kümbet ve türbeye geçiş*, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, İstanbul.

Denknalbant, A. (2003). "Mama Hatun Külliyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C.27 içinde (s.549-550).İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Godssi, A. P. (1976). Basılmamış Doktora Tezi. *Büyük Selçuklu Mezar Anıtlarının Gelişmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Türk islam Sanatı Kürsüsü.

Gürbüz, O. (2002).*Saltuklular*. (Basılmamış) Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Hasol, D. (2014). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü.* İstanbul: YEM YAyınları.

Karamürsel, A. (2002). *Türklerde mezar geleneği*. Türkler, 3, Ankara.

Kuban, D. (1965). *Anadolu – Türk mimarisinin kaynak ve sorunları*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.

Kuban, D. (2008). *Selçuklu çağında Anadolu sanatı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Önkal, H. (1996). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi

Yayınları.

Önkal, H. (2006). "Türbeler". A. U. Peker ve K. Bilici. (Editörler). *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2.* Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Özarslan, H. E.(2007). *Mezarlıkların Peyzaj Planlanma ve Tasarımı Açısından İncelenmesi: İstanbul Zincirlikuyu Mezarlığı Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özkan, H. (2016). *Saltuklu Mimarisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Öztürk, B. (2008). *14. Yüzyıl Anadolu Kümbetlerinde Kripta Problemi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Sarıoğlu, Ş. (2019). *12. Yüzyıl Anadolu'sunda Türk İslam Mezar Yapıları*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Sümer, F. (1971)."Saltuklular", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi III 1971 Malazgirt Zaferi Özel Sayısı 900. Yıl*, Ankara, Güven Matbaası.

Tanrıverdi, Ş. (2018). *Türklerde Mezar Mimarisinin Anadolu Selçuklu Dönemi Konya Kümbetleri Üzerinden Tipolojik İrdelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Tuncer, O.C. (1978),"Anadolu'nun İlk Dört Kumandanı ve Yaptırdığı Yapıların

Özellikleri", *Vakıflar Dergisi XII*, Ankara.

Tuncer, O. C. (1986). *Anadolu Kümbetleri _1_ Selçuklu Dönemi*. Ankara: Güven

Matbaası.

Urfalıoğlu, N. (2020). Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimarlığı Ders Notları.

Yazar, T. (1999). *Çadır-Bark-Türbe.* Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu. İstanbul.

Yetkin, S. K. (1956). "Mama Hatun Türbesi",*Yıllık Araştırmalar Dergisi*, 1: 75-81.

Yetkin, S.K. (1970). *Türk Mimarisi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Web Kaynakları

URL 1: https://islamansiklopedisi.org.tr/kümbet, 28 Kasım 2020.

URL 2: https://islamansiklopedisi.org.tr/mezarlik, 28 Kasım 2020

URL 3: https://www.sanatinyolculugu.com/ilk-turbe-mimarisi-kubbetus-suleybiye/, 29 Kasım 2020.

URL 4: https://www.sanatinyolculugu.com/ismail-samani-turbesi, 29 Kasım 2020.

URL 5: https://www.kayseri.bel.tr/kesfet-listeleme/alaca-kumbet, 30 Kasım 2020.

URL 6: http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/usta-sakird-kumbeti , 30 Kasım 2020.

URL 7: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bitlis/kulturenvanteri/ulu-kumbet----usta-sakrt , 30 Kasım 2020.

URL 8: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/81769 , 30 Kasım 2020.

URL 9: https://www.flickr.com/photos/galpay/10471466956/ , 30 Kasım 2020.

URL 10: http://www.kayseriden.biz/icerik.asp?ICID=242 , 30 Kasım 2020.

URL 11: https://twitter.com/tarihkurdu/status/992731081819545602 , 30 Kasım 2020.

URL 12: https://okuryazarim.com/wp-content/uploads/2016/K%C3%BCmbet.jpg , 2 Aralık 2020.

URL 13: https://islamansiklopedisi.org.tr/gomec-hatun-turbesi , 3 Aralık 2020.

URL 14: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/erzincan/gezilecekyer/mama-hatun-hani , 3 Aralık 2020.

URL 15: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789 , 3 Aralık 2020.

URL 16: http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/mama-hatun-kumbeti , 3 Aralık 2020.

URL 17: https://archnet.org/sites/2089/media_contents/43464 , 4 Aralık 2020.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAPSAMINDA YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN GAZİANTEP HIŞVAHAN ÖRNEĞİNİN İNCELENMESİ

Öğr. Görv. Kübra GÜLLÜ
Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Özet
Küresel ısınma sorununa bağlı olarak yaşanan iklim krizleri, buzulların erimesi, su kaynaklarının azalması, canlı hayatının tehlikeye girmesiyle birlikte tüm dünya doğaya verdiği zararı farketmiş, dünya çapında bu konulara dikkat çekmek ve çözüm bulmak için bilim adamları kongreler, toplantılar düzenlemiş ve toplumları bilinçlendirmeye doğaya verilen zararı en aza indirmeye yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu konuda her meslek grubuna büyük görevler düşmekte, ancak insanoğlunun var olduğu günden bugüne barınma ihtiyacına cevap veren ve yaşadığımız tüm alanları yaşanabilir hale getiren mimarlara çok daha büyük görevler düştüğü düşünülmektedir. Sürdürülebilirlik, sürdürülebilir mimari, sürdürülebilir kalkınma kavramlarının her geçen gün daha önem kazandığı günümüzde yeni yapılacak yapılarla ilgili bir çok düzenleme, yasa ve benzeri kurallar getirilerek yapıların yapımından yıkımına doğaya vereceği zararlar azaltılmaya çalışılmaktadır. Ancak gerçek anlamda sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için sadece yeni yapıların kurallara uygun yapılması değil, geçmişten günümüze varlığını koruyabilmiş tarihi değeri olan kültür mirası yapıları da yeniden işlevlendirme çalışmaları ile tekrar topluma kazandırılmalıdır, doğru yapılan restorasyon çalışmalarıyla sürdürülebilirlikleri sağlanmalıdır. Yapılara yeniden kazandırılan doğru işlevler sayesinde hem yeni yapılacak yapı sayısında azalma olacak, hem de mevcut tarihi alanlar tekrar kullanıma açılacaktır. Bu yapıların yeni işlevleriyle tekrar topluma kazandırılmasıyla bulundukları şehirlerin ekonomilerine, yerel kültürün devamlılığının sağlanmasına, turizm faaliyetlerine ve yakın çevrelerine büyük katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.
Tarihi İpekyolu üzerinde bulunan, Gaziantep şehrinin ilk hanı olma özelliği taşıyan Hışvahan eski adıyla "Lala Mustafa Paşa Han" olarak bilinmektedir. Hışvahan'da 16.yy da pamuk ticareti yapıldığı bilinmekte ve Hışvahan'ın uzun yıllar bakımsız kaldıktan sonra 2016 yılında yapılan restorasyon çalışmaları ile yeniden işlevlendirilerek günümüzde han, dükkan, lokanta ve otel işlevleriyle kullanıldığı görülmektedir.

Çalışma kapsamında Hışvahan'ın tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilmiş, literatür taramaları yapılarak, sürdürebilirlik, sürdürebilir mimarlık ve sürdürülebilir kalkınmanın tanımları açıklanmıştır. Hışvahan projesinin sürdürülebilir kalkınma açısından bulunduğu şehre ve bölgeye sunduğu katkılar tespit edilmiştir. Sonuç olarak sürekli yeni yapılar yaparak dünyanın betonlaşarak kirlenmesine sebep olmak yerine bulunduğu coğrafyanın mimari özelliklerini taşıyan, yerel kültür izlerini barındıran yapıları yeniden doğru işlevlerle toplum kullanıma sunmanın sürdürülebilir kalkınmaya büyük katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. yeniden işlevlendirilirken kullanılan yerel malzemelerin uzun süreçte çevresel sürdürülebilirlik problemlerine çözüm olacağı, bu yapıların cazibe merkezi haline getirilerek şehrin turizm gelirlerini de büyük katkılar sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kalkınma, Sürdürülebilir Mimari, Yeniden İşlevlendirme, Gaziantep, Hışvahan

INVESTIGATION OF GAZIANTEP HISVAHAN MODEL RE-FUNCTIONALIZED WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Öğr. Görv. Kübra GÜLLÜ
Hasan Kalyoncu Unıversity

Abstract
With the climate crises due to the global warming problem, the melting of glaciers, the decrease in water resources, and the endangerment of living life, the whole world has realized the damage it has caused to nature, scientists have organized congresses and meetings to draw attention to these issues and find solutions around the world, and to raise awareness of the societies and also efforts have been made to minimize the damage to nature.
Every professional group has great duties in this regard, but it is thought that architects who have responded to the sheltering need of human beings since the day they existed and make all the spaces we live in livable have much greater duties. In today's world, where the concepts of sustainability, sustainable architecture and sustainable development gain more importance day by day, many regulations, laws and similar rules about new buildings are brought in, and the damage to the nature from the construction of the buildings to their demolition is tried to be reduced. However, in literally, in order to ensure sustainability not only new buildings should be built in accordance with the rules, but also cultural heritage structures with historical value that have survived from the past to the present should be brought back to society through re-functioning studies and their sustainability should be ensured through correct restoration works. Through to the correct functions given to the buildings, both the number of new buildings to be built will decrease and the existing historical areas will be reopened. It is thought that by reintegrating these structures into the society with their new functions, they will make great contributions to the economies of the cities where they are located, to ensure the continuity of the local culture, to tourism activities and to their immediate surroundings.

Hısvahan, formerly known as Lala Mustafa Pasha Inn, is the first inn of the city of Gaziantep and also it is on the historical Silk Road.

It is known that cotton was traded in Hışvahan in the 16th century, and after being neglected for many years, it was re-functionalized with the restoration works carried out in 2016 and it is seen that today it is used as an inn, shop, restaurant and hotel.

Within the scope of the study, information about the historical development of Hışvahan was given, the literature was reviewed and the definitions of sustainability, sustainable architecture and sustainable development were explained. The contributions of the Hışvahan project to the city and the region in terms of sustainable development have been determined.

As a result, it is thought that instead of constantly making new buildings and causing the world to become contaminated by concrete, it will make great contributions to sustainable development by bringing the structures that have the architectural characteristics of the geography and local cultural traces to public use with the right functions. It is envisaged that the local materials used while re-functioning will be a solution to environmental sustainability problems in the long term, and that these structures will make a great contribution to the tourism revenues of the city by making them a center of attraction.

Keywords: Sustainability, Sustainable Development, Sustainable Architecture, Re-functioning, Gaziantep, Hışvahan

1.GİRİŞ

İnsanoğlunun doğaya verdiği zararı fark etmesiyle birlikte dünya çapında bu konuyla ilgili birçok çalışma yapılmaya başlanmış doğal kaynakların sürdürülebilmesi için bilinçlendirme çalışmaları, yeni yapılacak mimari projeler için düzenlemeler, kurallarla yapıların yapımından yıkımına doğaya en az zarar verecek şekilde tasarlanmaya çalışılmıştır. Yeni yapılacak mimari projeler için bu kuralların uygulanması uzun süreçte doğal kaynakların sürdürülebilirliğine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ancak sadece yeni yapılacak projelerin değil geçmişten günümüze varlığını sürdürebilmiş eski yapılarında doğru yenileme teknikleri, orijinaline uygun malzeme seçimi ile yeniden işlevlendirilerek kullanıma açılmasının da sürdürebilirliğe katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Gaziantep şehri var olduğu günden bu yana birçok medeniyete ev sahipliği yapmış tarihi ve kültürel açıdan zengin bir coğrafyada konumlanmaktadır. Gaziantep'in en eski hanı olan Hışvahan'nın 1568 yılında yapıldığı bilinmektedir. Ancak kim tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Eski adı Lala Mustafa Paşa Han'ıdır. Mahalli dilde 'Hışva' pamuk kozası anlamına gelmektedir. Tarihi ticaret güzergâhı üzerinde bulunan bu han da eskiden pamuk ticareti ve pamuk dokuması yapıldığı için 'Hışvahan' ismiyle anılır. Yapı birçok doğal afete maruz kalmış ama en büyük zararı 1822 yılında yaşanan büyük Antep depreminde görmüş ve daha önce 2 katlı olduğu düşünülen han depremden sonra tek katlı olarak günümüze ulaşmıştır ve yıllarca bakımsız kaldıktan sonra 2016 yılında Gaziantep Belediyesi tarafından restore edilerek yeniden işlevlendirilmiş ve sürdürülebilirliği sağlanmıştır. Yapı günümüzde butik otel, lokanta, dükkan işlevleri ile kullanılmaktadır. Bu çalışma da yeniden işlevlendirme ile günümüze kadar ulaşmış Gaziantep Hışvahan projesinin sürdürülebilir kalkınmaya katkıları incelenmiştir. Çalışma kapsamında öncelikle Hışvahan'ın tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. Literatür taramaları yapılarak, sürdürebilirlik, sürdürebilir mimarlık ve sürdürülebilir kalkınmanın tanımları açıklanmıştır. Hışvahan projesinin sürdürülebilir kalkınma açısından bölgeye sunduğu katkılar tespit edilmiştir.

2.SÜRDÜREBİLİRLİK KAVRAMI

Sürdürülebilirlik kavramı ilk kez, Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından 1982 yılında kabul edilen Dünya Doğa Şartı belgesinde yer almıştır. Buna göre insanların gelecek nesillerin yaşamlarını tehlikeye atmayacak şekilde ekosistem, organizmalar, kara, deniz ve atmosfer kaynaklarından optimum şekilde yararlanmalıdır. (Tosun,2009).

1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu bir rapor yayınlamış ve bu rapora göre sürdürülebilir gelişme şu cümlelerle açıklanmıştır; 'Bugünün ihtiyaçları, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilmesinden ödün vermeden karşılanmalıdır '.

Diğer bir tanıma göre de 'sürdürülebilirlik tüm yaşam kalitesini sağlar, doğal kaynaklara erişimi devamlı kılar'(Baysan,2003).

Tüm bu tanımlardan çıkarılan sonuca göre gelecek kuşakların devamlılığının sağlanabilmesi için bugün elimizde ki kaynakları doğru ve bilinçli kullanmamız gerekmektedir. Ancak bu şekilde doğal kaynakları sürdürebilir hale getirebilir, doğaya vereceğimiz zararı en aza indirebiliriz.

2.1.SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

1960'lı yıllarda çevreye verilen tahribatın boyutlarının algılanmaya başlanması ile tetiklenen çevre ve ekoloji hareketi, 1970'lerde uluslararası boyuta ulaşmış, 1983 yılında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun kurulmasına sebep olmuştur.

Sürdürülebilir kalkınma terimi Gürlük'e göre şu şekilde açıklanmıştır; 'ekolojik denge ile ekonomik büyümeyi birlikte ele alan, hem doğal kaynakların etkin kullanımını sağlayan ve çevresel kaliteye önem veren hem de gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye sokmaksızın bugünkü kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilen bir modeldir. Bir ülkede sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi ekolojik sürdürülebilirlik, ekonomik sürdürülebilirlik ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanmasıyla gerçekleşecektir. Yani kuşaklar arası kaynak kullanım etkinliğine sahip sürdürülebilir kalkınma olgusu; doğal sermayeyi tüketmeyen, gelecek kuşakların da gereksinimlerine sahip çıkan, ekonomi ile eko-sistem arasındaki dengeyi koruyan, ekolojik açıdan sürdürülebilir nitelikte olan bir ekonomik kalkınmadır' (Gürlük,2001: 4).

Sürdürülebilir kalkınma üç ana başlık altına incelene bilinir.

-Sosyal adalet

-Ekonomik ilerleme

-Çevre korumacı yaklaşım

Sürdürebilir kalkınma aşağıdaki grafikle şu şekilde açıklanmıştır.

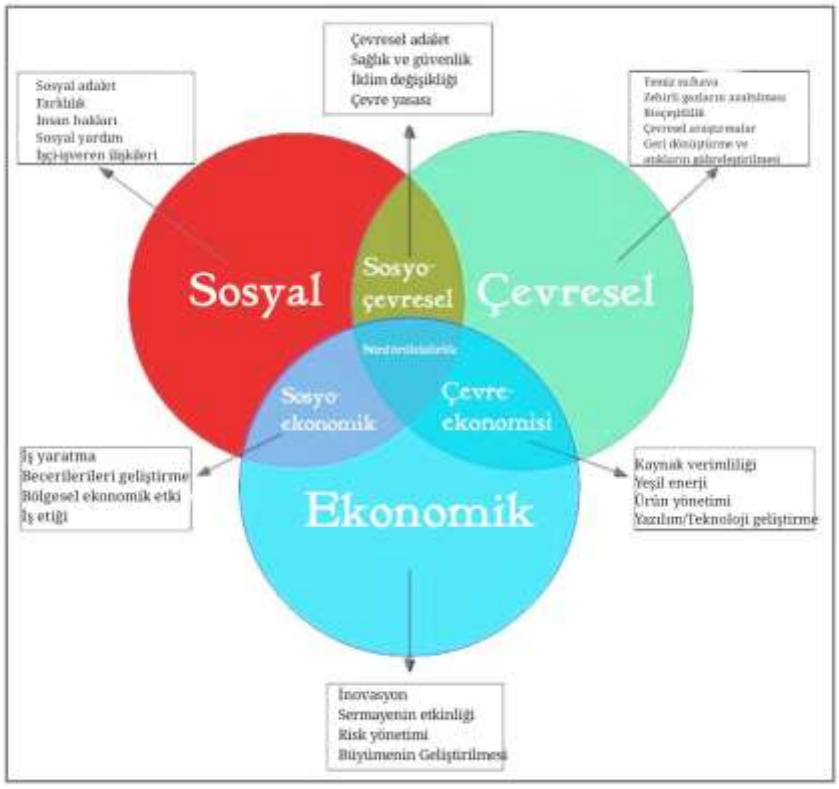

Şekil 1: Sürdürülebilir Kalkınma (Özer,2017)

2.2.SÜRDÜRÜLEBİLİR MİMARİ

Sürdürülebilir mimarlık, yapımından yıkımına kadar geçen süreç içerisinde gelecek nesilleri de dikkate alarak, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanan, doğal koşulların korunmasını önemseyen, enerjiyi, suyu, malzemeyi etkin bir şekilde kullanan, insanların sağlık ve konforunu önemseyen yapıları ortaya koyma faaliyetlerin tümüdür.

Başka bir deyişle sürdürebilir mimarlık, güneş enerjisinden yararlanarak doğal kaynakların ve fosil yakıtların tüketimini minimumda tutan, coğrafi verilerden yararlanan kaynakları etkin şekilde kullanabilen, yaşam döngüsü tasarımına ve atıkların geri kazanımına önem veren, insanların fiziksel ve ruhsal sağlıkları ile konforlarının korunmasını amaçlayan ölçütleri içermektedir (Kıasıf,2020).

Sürdürebilir mimarlık ilkeleri aşağıdaki tabloda şu şekilde açıklanmıştır.

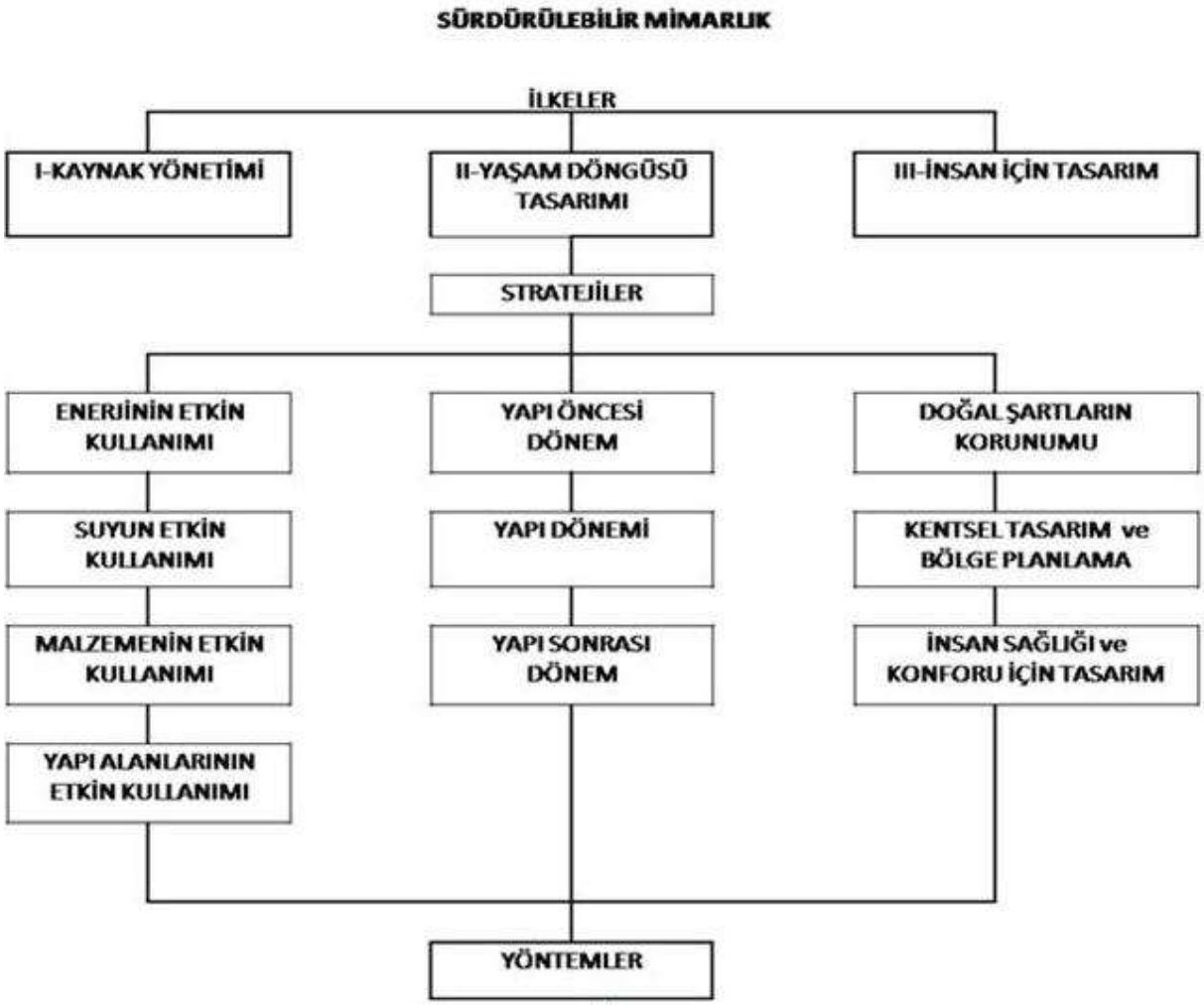

Şekil 2:Sürdürülebilir Mimarlık İlkeleri (Sev,2009)

3.YENİDEN İŞLEVLENDİRME

Tarihi ve kültürel varlıkların gelecek kuşaklara aktarılması ve sürdürebilir olması bu yapıların değerlendirilmesiyle mümkündür.

Yeniden işlevlendirme kavramı; zaman içerisinde özgün fonksiyonunu kaybetmiş tarihi yapıların belirli kurallar ile yapısal özellikleri korunarak yeni fonksiyonlar verilmesi veya

mevcut fonksiyonu korunarak yapının konfor koşullarının iyileştirilmesi olarak tanımlanabilir (Ahunbay,2011).

Korunması istenen yapıların yeniden kullanımında yeni fonksiyonun dış görünüşe müdahale etmeden yapılması istenmektedir. İç mekânlarda daha esnek oluna bilinir. Yangın, bakımsızlık gibi nedenlerden yapıda oluşan hasarlar ve ilk tasarımına ait yeterli veri bulunamayan 2. grup yapılarda yeni bir iç mekân düzenlenmesi yapılmasına izin verilmektedir. Çok önemli mimari ögeler barındıran 1.grup yapılar da serbest iç düzenlemeler yapmak yerine mekânın anısını sürdüren düzenlemelerin yapılması daha doğrudur (Ahunbay,2011).

Yapı korunup yeniden işlevlendirildiğin de hem çağın gereksinimlerine ayak uydurmuş hem de taşıdığı manevi değerler korunarak yeni nesillere aktarılmış olur. Bu bağlamda;

"Tarihsel kültürel varlıklarımızın yeterince değerlendirilmesi, bizim birikimlerimizden de, gelecek kuşakların esinlenebileceği bir sürecin yaşatılması zorunludur. Bu itibarla yapılara; toplumu etkileyici ve sonunda onları eğitici, onları yüceltici birer anlam kazandırmanın en etkin yolu onları: yaşayan birer varlık" konumuna getirebilmektir. Hiç kuşku yoktur ki bu amaç, söz konusu yapıya işlevsel bir içerik kazandırmak, onu topluma yararlı kılmak, toplumun onda yaşamasını, çevrenin ondan yararlanmasını sağlamak olmalıdır." (Altınoluk, 1998).

4.ALAN ÇALIŞMASI: GAZİANTEP HIŞVAHAN ÖRNEĞİ

Hışvahan Gaziantep'in Karagöz Mahallesi Lala Paşa Caddesinde yer almaktadır. Gaziantep Kalesinin güney cephesinde olup, Kale'ye yürüme mesafesindedir. Kale altı diye anılan Gaziantep'in yöresel ürünlerinin satıldığı çarşının yakınındadır. Yapı şehir merkezinde yer almakta olup, birçok tarihi ve turistik gezi mekânların yanında yer almaktadır.

Şekil 3:Hışvahan Uydu Görüntüsü (Google maps)

4.1.YAPININ TARİHİ VE MİMARİ KARAKTERİ

Tarihi 1563-1577 yıllarına dayanan Gaziantep'in en eski hanı olarak bilinen handır (İşlek,2020). Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden ve Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinden yapının Lala Mustafa Paşa tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Yapının mimari bilinmemektedir. Eski adıyla 'Lala Mustafa Paşa' veya 'Paşa Hanı' olarak bilinmektedir (Çam,2006).Tek katlı hanlar grubuna giren han yaklaşık 2550 metrekaredir. Batısında hamam ve susamhaneden ve biraz ileri doğusunda bulunan günümüze ulaşamayan bedestenden ile birlikte bir külliye yapısıdır. Hana ismini veren 'Hışva' pamuk kozası anlamına gelmektedir. Tarihi İpekyolu üzerinde bulunan Gaziantep kentine ticari faaliyetler için gelen pamuk tüccarlarının burada satış yaptıkları bilinmektedir. Bu sebeple hana Hışvahan isminin verildiği söylenmektedir (İşlek,2020).

Hanın kuzey cephesinde yola açılan hacimlerin dükkân olarak, iç bölümde avluya açılan odaların konaklama amacıyla kullanıldığı, revaka açılan kapılarında ahır ve depo olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Yapıda siyah ve beyaz kesme taş kullanılmış, örtü sistemi taş konstrüksiyonlu sivri beşik tonoz, çapraz tonoz, yarım çapraz tonoz ve yarım beşik tonoz şeklindedir. Örtülerin üstü toprak ile kapatılmıştır. Yapıda sivri kemer ve basık kemer kullanılmıştır. Han sade bir şekilde inşa edilmiş tek süslemesi cümle kapısında bulunmaktadır(Gaziantep Valiliği İl Kültür Envanteri) .

Han 1822 yılında büyük bir deprem geçirmiş, 1834 yılında itinasız bir tadilat geçirmiştir. Bu tadilat sırasında eserin ilk haline bağlı kalınmamış, revaklar kaldırılmış orijinalinde basık kemerli olan pencere ve kapılar düz atkılı hale getirilmiş, duvar örgülerinde ki taşlar özensiz seçilmiş, birleşmelerde harcın çok az veya hiç kullanılmadığı, yıkıntılardan kalan parçaların rastgele yerleştirildiği tespit edilmiştir. Han geçirdiği özensiz tadilatlar sonrasında 1995 yılında yıkılma tehlikesi ile kullanıma kapatılmıştır (Çam,2006).

Uzun süre bakımsız ve kapalı kaldıktan sonra Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından 2016 yılında aslına uygun olarak restore edilmiştir. Otel-dükkan-restoran işlevleri ile kullanılmaya başlanmıştır.

Şekil 4:Hışvahan Genel Görünümü 1890 Abdulhamit arşivi (Zincircioğlu,2018)

Şekil 5: Hışvahan Genel Görünümü 2014 yeniden işlevlendirme öncesi (Koruma Kurulu arşivi,Zincircioğlu,2018)

Şekil 6 :Hışvahan restorasyon çalışmaları sırasında çekilmiş olan görüntüsü 2015 (Zincircioğlu,2018)

Şekil 7 : Hışvahan Genel Görünümü 2016

4.2.HIŞVAHAN'IN SÜDÜRÜLEBİLİR KALKINMAYA KATKILARI

Ticaret ve sanayi kenti olan Gaziantep birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Kültürel varlıkları ve el sanatları yönünden zengin bir kenttir. Ancak zamanla nüfus artışı, ekonomik ilerlemeler, gibi sebeplerden yaşam kent merkezlerinden uzaklaşmış modern şehirleşmenin başlamasıyla birlikte kent merkezi bakımsız, terk edilmiş harabe bir hale gelmiştir.

Ancak kültür varlıklarının gelecek nesillere aktarılıp sürdürebilir olması için kullanılması gerekmektedir. Gaziantep Belediyesi'nin başlattığı 'Kültür Yolu Projesi' ile Gaziantep Kalesi ve çevresindeki yapılardan bazıları restore edilerek yeniden işlevlendirilmiştir. Hışvahan da bu projelerden bir tanesidir.

16.yüzyıldan günümüze kadar ulaşan bu yapı yıllarca bakımsız kalmıştır. Yapılan yeniden işlevlendirme projesiyle 2016 yılından itibaren butik otel, lokanta, dükkân olarak kullanılmaktadır.

-Proje orijinal yapı malzemelerine uyumlu şekilde restore edilmiştir. Malzeme sürdürülebilirliği sağlanmıştır.

-Proje tamamlandıktan sonra çevresini oldukça canlandırmış daha önce bakımsızlık ve güvenlik problemlerinden kaynaklı o bölgelerde gezmek mümkün değilken şuanda günün her saatinde kullanılabilir hale gelmiştir.

-Güvenlik ve bakımsızlık sorunları çözüldüğü için bölgeye daha çok gidilmeye başlanmış ve bu da çevresinde ki ticari yapıların da canlanmasını sağlamıştır.

-Butik otel olarak da kullanılan yapı 10 adet odaya sahiptir. Hem yerli hem de yabancı turistler için oldukça ilgi çekici olan bu yapı kentin turizm ekonomisine de katkı sağlamıştır.

-Yapı içerisinde bulunan dükkân da Gaziantep'e özgü 'kutnu kumaşı' ile yapılan ürünler modernize edilerek satılmakta bu da şehre ait öz değerlerin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

-Yapı konum olarak şehrin merkezinde olduğu için yapıya konaklamaya, yemek yemeğe gelen insanlar çevrede bulunan diğer kültür yapılarını da (kale, çeşme, hanlar, müzeler) ziyaret etmekte bu da kültür turizmine büyük katkılar sağlamaktadır.

-UNESCO tarafından gastronomi şehri olarak ilan edilen Gaziantep çok zengin bir mutfağa sahiptir. Han'ın restoranında Gaziantep'e özgü yemekler yapılmakta bu da Gaziantep'e ait yemeklerin gelecek nesillere aktırılmasına ve tanıtımına yardımcı olmaktadır

5.SONUÇ

Kaliteli bir dünya da düzgün bir ekosistem ile varlığımızı devam ettirebilmek için sürdürülebilirlik kavramı her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır. Doğal kaynakları iyi kullanan, ekolojik denge ile ekonomik büyümeye katkı sağlayan, gelecek nesillerin ihtiyaçlarına cevap verebilen, yapımından yıkımına kadar insanın sağlığını ve konforunu düşünerek suyu, malzemeyi, enerjiyi etkin kullanan projeler tasarlanmalıdır. Sürdürülebilir mimarinin alt başlıklarından biri olan yapıların etkin kullanımı ilkesi ile geçmişten günümüze varlığını koruyabilen yapıların yeniden işlevlendirilerek kent yaşamına tekrar kazandırılmasıyla sürdürülebilir kalkınma sağlanabilir. Bu çalışma da incelenen Gaziantep kentinin en eski hanı olma özelliğini taşıyan Hışvahan'ın sürdürebilir kalkınmaya katkıları tespit edilmiş ve kente olan katkıları anlatılmıştır. Hışvahan projesi yeniden işlevlendirme ile sadece mimari olarak sürdürülebilir olmamış aynı zamanda kentin turizmine, kültürüne, öz değerlerinin canlanmasına, mutfağının tanıtımına katkı sağlamıştır. Yapılan doğru yeniden işlevlendirme projeleri dünya çapında artırılmalı bulunduğu bölgeye katkı sağlaması için çalışmalar yapılmalıdır. Ancak bu şekilde dünya da yaşanan olumsuzlukların önüne geçilebilir.

6.KAYNAKLAR

[1] Tosun,E… Sürdürülebilirlik Olgusu Ve Kentsel Yapıya Etkileri, PARADOKS, ekonomi, sosyoloji ve politika dergisi, Yıl:5 Sayı:2, 2009
[2] Baysan,O…Sürdürebilirlik Kavramı ve Mimarlıkta Tasarıma Yansıması, Yüksek Lisans,İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,2003
[3] Gürlük S.(2001). "Dünyada Ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları Ve Sürdürülebilir Kalkınma", Cilt: 9 Sayı: 4 , Aralık.
[4] Kıasıf,G…Haliç Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Doktora, Ders Notu,2020
[5] Ahunbay,Z., "Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon", Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İatanbul, 2011.
[6] Altınoluk, Ü., 1998. Binaların yeniden kullanımı : program-tasarım-uygulama kullanım, Yapı Endüstri Merkezi, İstanbul.
[7] İşlek, A. 2020. 'İşlev Değiştirmiş Bir Ticari Yapı- Hışvahan' , Yüksek Lisans, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2020.
[8] Çam, N. 2006. 'Türk Kültür Varlıkları Envanteri' Türk Tarih Kurumu,2008.
[9] Gaziantep Valiliği İl Kültür Envanteri,
[10] Zincircioğlu, A. 2018. ' Gaziantep'te Osmanlı Hanlarının Mimari Evrimi ve Şehrin

Gelişimindeki İzdüşümü' , Yüksek Lisans, Gaziantep Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,2018.
[11] URL-1:Şenbağcı, Özer, F. (2017). https://egitim.co-dna.com/2020/05/04/sahi-surdurulebilirlik-neydi/ Erişim Tarihi : 26.08.2021
[12] URL-2:http://ebiltem.blogspot.com/2012/12/surdurulebilirlik-kavram-ve-yesil-mimari.html Erişim Tarihi : 13.09.2021
[13] URL-3: http://www.googlemaps.com Erişim Tarihi : 13.09.2021
[14] URL-4:http://www.gaziantepface.com/haber/bikaptan-gaziantepe-2turne-haberi-175.html Erişim Tarihi : 13.09.2021

1960'ların öncü sanat akımları üzerindeki Gutai etkisi

Dr. Öğr. Üyesi Zekiye Aslıhan Öztürk
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-6837-4995

Özet
20.yüzyılın ortasında yaşanan siyasi ve sosyal kırılmaların eşliğinde kendini yeniden var etmekte olan toplumların, birbirine benzer düşünce yapılanmaları içine girdikleri görülmektedir. Hemen geride kalan dünya savaşlarını özellikle büyük yıkım olarak yaşayan toplumlarda daha güçlü gözlemleyebileceğimiz bu etkinin aslında tüm dünyada az ya da çok, yakın şekillerde kendini göstermesi tesadüf değildir. 1950'ler ve sonrasının düşünce ve sanat iklimi tamamen belirli temalar altında şekillenirken dünya sanatında genel olarak estetikten çok bir kavram arayışının ve farklılığın peşine düşülmüştür.
Özellikle Dada ve Fütürizm gibi isyan dolu akımlarla yüzyılın başında kendini ortaya koyan kavram düşüncesi, 1950'ler ve sonrasının akımlarını adeta yönlendirir. Fakat bu iki akımın sonrasında kendini ifade eden birçok özgün akım olmakla beraber Japonya'daki Gutai grubunun oluşturduğu sanat, aradaki onyılları adeta bir köprü gibi bağlarken kavramda ileriye gitmiş, Kavramsal Sanat, Fluxus, Arte Povera, Happening, Vücut Sanatı ve Performans gibi akımlar ile birçok sanatçıyı etkilemiştir. Savaşı en yoğun şiddetiyle yaşayan ülkelerden biri olan Japonya'nın dünyada görece izole konumu ve savaş süresince dünyaya kapalı durumunu koruması, grubun etkinliklerinin özellikle uluslararası olma çabası göstermesine sebep olmuş, bu sistemli yapılanma da dünyadaki birçok sanatçı ile ilişkide olmaları sonucunu doğurmuştur. Fakat herbiri birbirinden farklı ve denenmemiş etkinlikler yaratmanın peşindeki sanatçılardan kurulu bu grup yine de uzunca bir süre tanınırlık yönünden batı dünyasındaki akımların gölgesinde kalmıştır. Çağdaşları kadar araştırılmamakla birlikte Gutai özellikle 2010'lardan sonra hak ettiği değeri görmeye başlamıştır.
Kavramın öne çıkması, denenmemiş materyallerin sanatın kullanım alanına girmesi, sürecin dahil olduğu bir sanat fikri, izleyicinin sürece ve yapıta dahil olması, sanatın farklı formlarda icra edilebilmesi, Zen düşüncesi, kimi zaman insanı devreden çıkaran kimi zaman ise sadece insanın içgüdüsel hareketleriyle tamamen deneysel ve farklı çalışmalara imza atılması, Gutai grubunun peşinden gittiği yeni sanat ve sonucunda ulaşmayı hedeflediği yeni toplumun birer elemanıydı. Gutai'nin oluşturduğu ve ortaya koyduğu fikirlerin, kavram-madde ilişkisinin yansımalarının 60 sonrası batı dünyasındaki akımların neredeyse hepsinde bir şekilde ortaya çıktığı gözlemlenmektedir.
Bu araştırmada Gutai grubunun Kavramsal Sanat, Fluxus, Arte Povera, Happening, Vücut sanatı ve Performans gibi akımlar üzerindeki etkileri araştırılmış, aralarındaki ilişki, karşılaştırmalı örneklerle incelenmiştir. Akımlar arasındaki bağlantılar, sanatçılar arasındaki bilinen ilişkiler, notlar, beyanlar ve manifestolar ile sağlanmakta, ayrıca eserlerin kronolojik olarak belli bir sıraya yerleştirilmesi ile benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Gutai, Fluxus, Happening, Kavramsal sanat, Performans, Vücut sanatı

The Gutai influence on the pioneering art movements of the 1960s

Abstract

It is seen that societies that recreate themselves in the presence of political and social ruptures in the middle of the 20th century have entered into similar thought structures. It is not a coincidence that this effect, which we can observe more strongly in societies that experienced the world wars that were just behind, as great destruction, actually manifests itself more or less closely all over the world. While the thought and art region of the 1950s and later was completely shaped under certain themes, a search for a concept and difference rather than aesthetics was pursued in world art in general.

Concept thought, which manifested itself at the beginning of the century, especially with rebellious movements such as Dada and Futurism, almost directs the movements of the 1950s and beyond. However, although there are many original movements that express themselves after these two movements, the art created by the Gutai group in Japan has gone forward in the concept while connecting the intervening decades like a bridge, influenced many artists. The relatively isolated position of Japan, one of the countries that experienced the war with the most intense violence, and the fact that it remained closed to the world during the war, caused the group's activities to especially strive to be international, and this systematic structuring resulted in them being in contact with many artists in the world. However, this group of artists, each of whom seeks to create different and untested events, still remained in the shadow of the trends in the western world in terms of recognition for a long time. Although not as researched as its contemporaries, Gutai has started to see the value it deserves, especially after the 2010s.

The prominence of the concept, the use of untested materials in the field of art, the idea of an art in which the process is involved, the involvement of the viewer in the process and the work, the ability to perform art in different forms, the Zen idea, sometimes, it is only with the instinctive movements of the human being that it signs completely experimental and different works were all elements of the new art that the Gutai group pursued and the new society it aimed to reach as a result. It is observed that the reflections of the ideas formed and put forward by Gutai and the concept-matter relationship have appeared in almost all of the movements in the western world after 60.

In this research, the effects of the Gutai group on the movements such as Conceptual Art, Fluxus, Arte Povera, Happening, Body Art and Performance were investigated, and the relationship between them was examined with comparative examples. Connections between movements, known relations between artists, notes, statements and manifestos are provided, and similarities and differences are tried to be determined by placing the works in a chronological order.

Keywords: Gutai, Fluxus, Happening, Conceptual art, Performance, Body art

Giriş

II.Dünya Savaşı sonrası Japonya'da ortaya çıkan birbirinden farklı birçok sanat düşüncesinden biri olarak geriye değil ileriye ve daha önce yapılmamış, denenmemiş olanı yapmaya yönelmiş olan sıradışı sanatçı grubu Gutai'yi oluşturan temel elemanlar, yerelden evrensele doğru giden bir çizgidedir. Zengin ve tarihi derinliğe sahip felsefe ve kültürü bünyesinde barındırarak daima yeninin, çağdaş ve evrensel tarzda bir sanatın peşinde olan

sanatçı grubunun nihai ülküsü, sanat yoluyla toplumu dönüştürmektir. Bu amaçla izleyiciyi davet eden, onu sanat eserinin içine sokan, merak ettiren, çocukları sorgulayıcı bireyler halinde yetiştirmeyi amaçlayan, disiplinler arası birçok eyleme imza atarken bir sonraki on yıldan itibaren batı sanatında gelişecek benzer akımlarda etkilerini de gösterdiler.

1. Japonya'da Gutai Grubu ve Genel Özellikleri

Japonya'da 1954 ile 1972 yılları arasında varlık göstermiş olan Gutai grubunun sanat dünyasında kendini ortaya koyması, dünya savaşlarını yoğun şiddetiyle yaşayan diğer uluslar gibi büyük bir tepki halinde ortaya çıkmıştır. Gerek coğrafi konumunun bilinen dünyanın geneline ve özellikle sanat merkezlerine görece uzak ve dünyadan neredeyse izole oluşu, gerekse savaş sırasında kapalı kalmış bir toplum yapısında bulunması sebebiyle Japonya, barışla birlikte dış dünyaya açılmayı da kutlamaktaydı. Yeni toplumun yaratılmasında en önemli elemanlardan biri olan sanatın nasıl şekilleneceği ise köklü Japon sanatı ve çağdaş dünya sanatı arasında bocalayan bir kitle yaratmaktaydı.
Gutai Bijutsu Kyokai (Gutai Grubu), 1954'te resmi olarak Osaka şehrinde, dönemin zengin bir ailesinden gelen ve maddi bir sorunu olmayan, ressam Yoshihara Jiro tarafından yaklaşık yirmi genç sanatçıyla kurulmuştur. Yoshihara'nın hem yeni Japon sanatını hem de bu yolla toplumu dönüştürme tutkusu, onu Gutai grubunun fikir babası haline getirmiş, grup üyelerinin bir araya gelmeleri, temel ilkelerin oluşması, manifestonun yazılması, etkinliklerin düzenlenmesi ve gruba uluslararası sahnede tanınırlık kazandıracak girişimlerin tasarlanması gibi alanlarda yoğun katkı sağlayarak aktif olmasının yolunu açmıştır. Başlangıçtan dağılmasına kadar grup üyeleri sürekli değişmiş fakat en uzun süreli ve üretken sanatçılar, öncü ve farklı eserlere imza atarak gerek Japonya'da gerekse uluslararası alanda tanınırlık kazanmışlardır. Bu isimlere birkaç örnek olarak; Yoshihara Jiro, Kanayama Akira, Shiraga Kazuo, Uemae Chiyu, Murakami Saburo, Tanaka Atsuko, Shimamoto Shozo, Kanno Seiko, Motonaga Sadamasa, Nasaka Senkichiro, Kitani Shigaki, Ueda Tamiko, Yamazaki Tsuruko, Imai Norio, Imanaka Kumiko, Kikunami Joji, Matsuda Yutaka, Matsunasi Takesada, Horio Sadaharu, Mukai Shuji, Nasaka Yuko, Yoshida Minoru, Onoda Minoru, Nagare Hirosi ve Sumi Yasuo'yu verebiliriz (Wikipedia, 2021).
Grubun adı olan Gutai, *gu* (araç) ve *tai* (beden) adlı iki kelimeden oluşturulmuştur. İsmin bu şekilde oluşturulması, manifestoda ve çeşitli beyanlarda da sıklıkla dile getirileceği üzere grubun temel amaçlarından biri olan ruh ve madde arasında birliğe ulaşmaya, maddenin özünü yakalamaya yönelikti. Daha önce denenmemiş materyalleri kullanarak ulaşılmamış ifade formlarına ulaşmaya çalışan üyeler için Yoshihara Jiro'nun temel bazı yönlendirmeleri ön plana çıkmaktaydı. Özgün olmak, çağın ruhunu yakalamak ve uluslararası olmak bunlardan en bilinenleriydi. Yoshihara'nın bir sözü olarak neredeyse grubun sloganı haline gelmiş olan: "Asla başkalarını taklit etmeyin. Daha önce var olmayan bir şeyi yapın!" cümlesi, bütün üyeleri kendine özgülük ve farklılık üzerinde etkiliyordu (Kordic, 2015). Bu cümle üzerine o zamana kadar denenmemiş sanat formları denenmeye başlanmış, sanat malzemesi olarak değer görmemiş ya da ham materyaller sanatın alanına girmiş, geleneksel resmin sınırları zorlanarak çeşitli deneyler yapılmış, sanatçılar sürecin ve izleyiciyle etkileşimin sanat yapıtına dahil olabildiği eserler üretmeye başlayarak sanata yeni bakış açıları getirmeye başlamışlardır.

Ek 1. Yoshihara Jiro, *Lütfen Özgürce Çiziniz*, 1956, Ahşap üzerine keçeli kalem ve boya, yaklaşık 200 x 450 x 3cm/Gutai Açık hava Sergisi /27 Temmuz-4 Ağustos 1956, Ashiya Park.

Gutai'nin düşünce yapısında maddeye ve onun özüne verdiği önem açıkça görülebilmektedir. Fütürizm ve Dada manifestolarına benzer yoğunlukta bir isyanı ve geçmişle bağını koparma isteğini bünyesinde barındıran Gutai manifestosunda Yoshihara Jiro, görkemli binaların içindeki sanat eserlerini *sahtelik* olarak nitelendirmiş, bunun sebebi olarak da bu eserlerin *kendilerini başka bir şeymiş gibi sunan malzemeler* haline getirilmiş olmalarını göstermiştir. Ona göre bu eserlerin gerçek kimlikleri kaybettirilmiş, ifade güçleri öldürülmüştür. Gutai ise malzemeye hayat vermektedir ve onu başka bir şeymiş gibi göstermekten şiddetle kaçınır (Antmen, 2018). Yine aynı manifestoda geçmişin ve çağının bazı akım ve yapıtlarını karşılaştıran Yoshihara, Rönesans'ın görkemli yapıtlarının değil İzlenimciler ile Fovların maddeyi yok etmeyerek özünü yansıtmada istenilen güce erişebildiğinden de bahseder.

Ek 2. Tanaka Atsuko, *Elektrikli Elbise*, ,1956, sanatçının elektrik ampulleri ve tüpleri,

kablolar ile yapılmış elbise giyerek oluşturduğu performans.

Çağın ruhunu yakalamak ise grubun yine Yoshihara'nın işaret ettiği yolda elde etmeye çalıştığı bir başka ülküsüydü. Bu anlamda bir çağdaşlık, çağın enerjisine, ruhuna, içinde barındırdığı düşünceye sahip olan bir sanat yaratmaktı. Dönemin düşünce yapısını, geçmiş zamanlarla kıyaslanmayacak şekilde hızlı değişim ve dönüşümler geçirirken sanatta yeni ve farklı bakış açılarının oluşması başlı başına çağın ruhuna uygundu. Ayrıca biçimsel olarak soyutun, yöntem olarak otomatizmin, bilinçaltı keşiflerinin sıra dışı malzeme kullanımı ile bedensel dışavurumlarının Batı sanatında halihazırda bir karşılığı Amerikan Soyut Dışavurumculuğu ve Avrupa'daki L'art Informel akımlarında da görülebilmekteydi. Bunların yanında takip eden on yıllar içinde yükselecek olan; düşünsel olarak Zen felsefesinin de getirdiği odaklanma ile oluşan deneysel performans çalışmalarının, çoklu bakış açılarının bir sonucu olan multidisipliner etkinliklerin ve tabi ki kavramın ön plana çıkarılmasının çağın ruhunun bir neticesi olmasının yanında Japonya'da ortaya çıkan bu yaratıcı grubun araştırmaları ile başladığı ya da etkinleştiği söylenebilir.

Ek 3. Shiraga Kazuo, *Chigakusei Tekkyoshi*, 1961, tüyb, 130.5x 194cm/bir ipe tutunarak tuval bezi üzerinde ayaklarıyla gerçekleştirdiği boyama performansı/ Christie's.

Ek 4. Shiraga Kazuo yere serilmiş tuval bezi üzerinde performansını gerçekleştirirken

Ek 5. Kanayama Akira, *Uzaktan Kumandalı Resim Makinesi*, (Otomatik bir oyuncak arabayla resim yaparken),1957, oyuncak arabaya bağlanmış boya tüpleri ve keçeli kalem.

Uluslararası olmak fikri ise yine Yoshihara ve grup üyelerinin ortak çabası sonucu çıkarılan ve grubun bakış açıları ile sanatsal etkinliklerini paylaştığı Gutai dergisi (Ek 6) ile en verimli halini alıyordu. Söz konusu dergi ile kurulan dünya çapında bağlantılar, Amerikalı ve Avrupalı birçok tanınmış sanatçı ve sanatsevere ulaşarak grubun faaliyetlerini tanıtmakla kalmıyor, aynı zamanda bu kişilerin dikkatini çekerek daha sonra Osaka'da kurulacak Gutai Pinacotheca'da ağırlama fırsatının ilk adımını atmakta kullanılıyordu. Grubun Gutai dergisiyle Soyut Dışavurumcu Jackson Pollock ya da L'art Informel'den Georges Mathieu, daha sonra ise Allan Kaprow gibi isimlerle bu şekilde ilişki kurduğu bilinir. Grubun Japonya dışında sergiler açması, Osaka'da 1960 yılında Uluslararası Gökyüzü Festivali'nde gökyüzünü, helyum balonlara asılan sanat eserleriyle adeta bir sergi alanı gibi kullanması (Solomon R. Guggenheim Museum, 2013) gibi girişimler ve uluslararası basına yansımış (Tiampo: 2011) ve tanınırlıklarının yolunu açmıştır.

Ek 6. Gutai Dergisi Kapakları, 1-9,11, 12 ve 14. sayıları, 1955-65.

Batı sanatındaki otomatizmden doğan Aksiyon resminin farklı şekillerde devam eden formları, grubu zaman içerisinde daha çok deneyselliğe, tuval üzerinde performansa varacak gösteriler yaparak sürece odaklanmaya, bazen de seyirciyle etkileşimde olmaya götürür. Shiraga Kazuo'nun bedenini bir iple yukarıdan bağlayarak tuval bezi üzerinde ayaklarıyla boyayı uygulaması (Ek 3-4), Murakami Saburo'nun kâğıt kaplı çerçeveler içinden geçişi (Ek

7) ya da Shimamoto Shozo'nun boya dolu cam şişeleri yere serili bez üzerinde kırması (Ek 8), fiziksel güç gerektiren eylemlerdi. Bu güçlükle ortaya çıkan eylemler bir noktadan sonra seyredilecek birer performansa dönüşmekteydi (Sickles, Erişim tarihi: 2021). Ayrıca tuval, boya gibi geleneksel resim malzemelerini kullanarak bu farklı performansları gerçekleştirmeleri, adeta sanatta Batı'nın baskınlığına bir meydan okuma niteliğindeydi (Kunimoto, 2013).

Ek 7. Murakami Saburo, *Kâğıt Kesilmesi /Geçit*,1956, sanatçının geniş çerçevelere gerilmiş kraft kağıtları ile oluşturduğu performans.

Ek 8. Shimamoto Shozo, 2. Gutai Sergisinde tuval bezi üzerine boya dolu bir cam şişeyi fırlatarak resim yapıyorken,1956, Osaka Sanat Müzesi ve Gutai Sanat Derneği.

Bunların dışında kil, katran, ham kumaş gibi işlenmemiş, doğal ya da endüstriyel malzemelerin kullanımı da performanslarda yer almıştır. Shiraga Kazuo'nun Çamurla Mücadele performansı (Ek 9), bir kil yığınının içinde sanatçının tek kişilik performansı şeklinde oluşturulmuştur. Burada sürecin kendisi yani performans esas vurguyu alırken kilin son hali de sanat eseri olarak sergi bitimine kadar alanda bırakılmıştır. 1955 tarihli bu çalışma ve yine aynı dönemde grubun aktivitelerinde gözlemlediğimiz performans olgusunun Batı sanatında bir sonraki on yıldan itibaren yaygınlaşmaya başladığını görürüz. Yine Tanaka Atsuko'nun 1956 tarihli Elektrikli Elbise'si (Ek 2) de gruba ait en ses getiren performans içerikli sanat eserlerinden biri olarak görülmektedir.

Ek 9. Shiraga Kazuo, *Çamurla Mücadele*, 1955, kil, /sanatçının kil yığınında performansı/I.Gutai sanat Sergisi,
Ashiya Şehri Sanat ve Tarih Müzesi.

2. Gutai grubu ve 1960'larda batıda yer alan sanat akımları arasındaki ilişki ve bağlantılar

İzole kalmış ülkenin uluslararası çağdaşlığı yakalamaya ant içmiş grubu, bu motivasyonla kendileri ve dünyadaki önde gelen sanatçılar arasında bir köprü vazifesi görecek yapılanmaları çeşitli şekillerde inşa ederler. Bahsedilen Gutai Dergisi, sanatsal etkinliklerin gerçekleştiği mekân olan Gutai Pinacotheca'nın faaliyete geçmesi, Gökyüzü Festivali, World Expo'daki temsil gibi belli başlı etkinlikler grubun bu ülküsüne ulaşmada temel basamaklarıdır. Bu girişim ve bağlantılar yoluyla ulaşılan batılı sanatçılar ile aralarındaki etkileşimlerin bazıları çok net bir şekilde kabul görürken, bazıları da sanat eleştirmenlerince çeşitli varsayımlar içerisinde değerlendirilmiştir.
Yoshihara Jiro'nun yönlendirmesi ile grubun, Amerikalı Soyut dışavurumcu Jackson Pollock ve daha sonra da Avrupa'daki L'art Informel akımı sanatçıları ile iletişime geçtiği bilinmektedir (Kordic, 2015). Japon Gutai sanatçılarının yanı sıra Lucio Fontana, Guiseppe Capogrossi, Sam Francis gibi sanatçıların gösterilerinin de yer aldığı, ayrıca John Cage, Robert Rauchenberg ve Jasper Johns gibi sanatçılar tarafından ziyaret edilen Gutai Pinacotheca'nın varlığı, grubun ilkelerini dünyaya tanıtması, dünya sanatı ile aralarındaki karşılıklı etkileşimin artması adına önemli bir köşe taşıdır (Christie's, Erişim tarihi:2021).
1972'deki dağılmasına kadar özgün çalışmaları ve sergilerindeki alışılmışın dışındaki performanslarıyla adından söz ettiren grubun batı dünyasındaki sanatçılarla sanatsal alışverişlerine verilen önem, özellikle 2013 yılında Guggenheim Müzesi'nde açılan retrospektif sergiden sonra artmıştır. Yaklaşık yirmi yıl içerisinde birçok sanatçının kendini ifade ettiği, bunu yaparken tamamen farklı yollar izleyerek, denenmemiş olanın peşinden koştuğu grup, ilişkide oldukları batılı sanatçılar yoluyla özellikle 60'lı yıllar ve sonrasında batıda gelişen akımlardaki birçok unsurun öncülüğünü yapmışlardır. Yoshihara Jiro'nun, 1956 yılında yazdığı Gutai Manifestosu, geçmiş ve güne ait birçok sanatçıya ait eleştirinin yanında çağdaşı sanatçılar olan Jackson Pollock, Georges Mathieu gibi Soyut dışavurumcu ve L'art Informel sanatçılarının çalışmalarından övgüyle bahseder (Yoshihara, 1956). Bu durum, sanat eleştirmenleri arasında Gutai'nin bu sanatçılardan etkilenmesi olarak yorumlandığı bir varsayım oluştururken, bir diğer varsayıma göre ise Gutai, batı yarımküredeki birçok akımı

bizzat etkilemiştir. Bu ikinci görüşün en büyük destekçisi bizzat Happening akımını en güçlü haliyle ortaya çıkaran isim Allan Kaprow'dur. Kaprow, yazılarında Gutai'i Happeninglerin öncüsü olarak kutlamıştır. Yine Sanat tarihçi Bruce Altshuler'in de Jean Tinguely'in *Metamatik Çizim makinesi'*nin öncülünün Kanayama Akira'nın *Uzaktan Kumandalı Resim Makinesi*, Niki de Saint Phalle'nin *Tir*lerinin öncülünün de Yoshida Toshio'nun *Mürekkep Lekeleri* olduğunu dile getiren ifadeleri, Gutai'nin Nouveau Realisme üzerindeki etkisinin de kabulü anlamına gelmektedir ve Kaprow'un tezine destek verir niteliktedir (Kee, 2013).
Üçüncü bir düşünceye göre ise grup, Soyut dışavurumculuk ise ancak 60'lı yıllar ve sonrasında kendi ifadesini bulacak olan Happening gibi akımlar arasında köprü görevi görmüş olduğudur (Kee,2013). 1960 sonrasında batıda gelişen birçok akımın fikirsel kökeninin çok önceden, neredeyse yüzyılın başında ortaya çıkan temalardan beslendiği bilinmektedir. Kavramın öne çıktığı ve geçmişin değerlerinin sorgulandığı bu akımlar, Fütürizm ve Dada ile ilk başkaldırısını ortaya koyduktan sonra Dünya savaşlarının sonunda ikinci ve çok yoğun bir isyan duygusuyla toplumda belirir. Fakat 1960'tan sonra birbirinden farklı, özgün yaklaşımlarla ayrılan bu akımların uygulamaların çoğunu, yaklaşık on yıl önceden Gutai sanatçılarının çalışmalarında gözlemlemek, söz konusu bu akımlar üzerindeki Gutai etkisini belirgin hale getirmektedir.

3. Kavramsal Sanat, Happening, Performans, Vücut sanatı ve Fluxus akımlarının genel özellikleri ve bu akımlarda Gutai Etkisi

1960'ların ortalarında Birleşik Devletler ve İngiltere başta olmak üzere batı dünyasında genel bir eğilim olarak ortaya çıkan Kavramsal Sanat'ın öne çıkan düşüncesi olan düşüncenin biçime üstünlüğü inancının ilk ortaya çıkışı, Dada akımına ve özellikle Marcel Duchamp'ın hazır nesnelerine kadar uzanır (Germaner, 1997). Fakat aradan geçen on yıllarda biçimsel arayışlar, savaşın travmatik etkilerinin eşlik ettiği dışavurumcu yollarla kendini göstererek ilerlemiş, kavramın dolaysız anlatımı ve estetiğin önünde tutulması, sanatta devam eden bir yöntem olmaktan bir süre için çıkmıştır.
Bu gereklilik Kavramsal Sanatın fikri anlamanın sanat yapıtını anlamakla aynı tutulduğu, sorgulayıcı bakış açısı, söz konusu sanat yapıtlarının geleneksel olarak sanat yapıtı kabul edilmemiş materyallerden oluşmamasına kadar gider. Film kayıtları, fotoğraflar, belgeler, sertifikalar, haritalar, eskizler, planlar, sadece numaralar ya da kelimeler, kavramsal sanatın ifade biçimleri olabilmektedir (Ek 10) ve sanatçının buradaki amacı, izleyicinin kavramları analiz etmesi ve çözmesidir (Germaner, 1997). Kavramsal sanat içerisinde yer alan sanatçıların savunduğu en önemli düşüncelerden biri sanatın bir meta haline getirilmemesi gerekliliğidir ve sanat yapıtlarının içindeki estetik kaygının yerini kavramın alması, sanat yapıtını bir galeri ya da müzenin sahiplenmesine engel olarak onu özgürce bir yaratım eylemine dönüştürme yoluna gitmişlerdir.

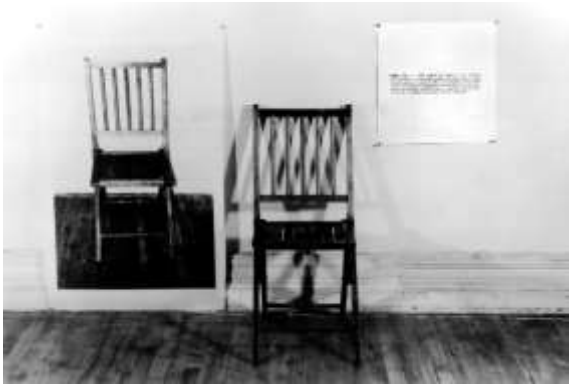

Ek 10. Joseph Kosuth, *Bir ve Üç sandalye*, 1965, ahşap sandalye, sandalyenin fotoğrafı ve "sandalye" maddesinin ansiklopedik tanımının büyütülmüş sayfası, / MOMA.

Sanat malzemesinden çok günlük kullanım eşyası olarak karşımıza çıkan düzenlemelerden biri olan Amerikalı sanatçı John Baldessari'nin *Envanter* çalışması (Ek 11), Kavramsal sanatın belirgin örneklerindendir. Buradaki yaşanmışlık kavramı, başka hiçbir betimleme ya da estetik bir desteğe ihtiyaç duymadan kavramı bir imgeye dönüştürmüştür (Öztürk, 2020).

Ek 11. John Balseddari, *Envanter*, 1972, bir çift ayakkabı ve siyah beyaz çekilmiş videosu, / MOMA.

Ek 12. Tanaka Atsuko, *İş (Sarı Elbise)*, 1955, ticari olarak boyanmış pamuk (üç parça), 100x208cm, 100x202cm, 100x377cm/ Gallery HAM, Gallery HAM.

Gutai grubundan Atsuko Tanaka'nın İş (Sarı Elbise) (Ek 12) adlı çalışmasına baktığımızda da geleneksel sanat malzemesi olmayan, endüstriyel olarak boyanmış bir günlük kullanım eşyasını görmekteyiz. Burada kavramı ön plana çıkaran düşünce biçimini en yalın haliyle sunan sanatçı, neyin sanat eseri olup olmadığı konusunda da izleyiciyi düşünmeye davet eder. 1955 tarihinde yapılan bu çalışma, kavramın öne çıkması açısından oldukça öncü nitelikler taşımaktadır.

1959 yılında Allan Kaprow'un *Altı Bölümde 18 Happening* (Ek 13) adlı seyirci katılımlı çalışmasının sunulmasıyla kendi çerçevesini belirlediği düşünülen Happening akımının ilk örneklerini yine 20.yüzyılın iki öncü akımı Fütürizm ve Dada aktivitelerinde görmemiz mümkündür. Akımın ilk ortaya çıkış sinyallerini ise 1952'de müzisyen John Cage, Merce Cunningham ve Robert Rauchenberg'in Black Mountain College'de bir araya gelerek oluşturdukları rastlantısal, doğaçlama üzerine kurulu ve çeşitli sanatsal disiplinler içeren eylemlerinde görürüz. Daha sonra Fluxus akımıyla yollarına devam edecek olan bazı sanatçılarla birlikte eylem kolajları adını verdikleri yeni bir tarz oluşturarak Happening formunu ortaya koymaya başlayan sanatçılar, bu etkinliklerinde süreci ve izleyici katılımını öne alarak sanatın yeni bir yolda devam etmesinde önemli rol oynadılar.
Allan Kaprow'un deyimiyle bu eylem kolajları; "mekânda taşınamaz ve zamanda yeniden üretilemez" nitelikte idi (Germaner, 1997). Yine bu happening formu dönemin ruhu olan sanatın meta olarak görülmemesi, alınıp satılmaması düşüncesinin yanı sıra anlık olması, tekrar edilememesi gibi prensiplerle zenginleşmesine de sebep oluyordu.
Happening etkinlikleri, izleyicinin seyirci-oyuncu olarak süreci etkilemesi üzerine kuruludur. Kaprow'un daha sonra gelen *Bahçe* (Ek 14), *Sözcükler, Sıvılar* (Ek 15) gibi happeningleri de izleyiciyi eylemin içine dahil etme ve odağın süreç haline getirme amacının yansımalarıdır. Bu performanslarda izleyici, geleneksel sanat eserleri karşısında takındığı tavır olan seyretme konumundan ayrılır ve çocuklar gibi oyun oynar ya da toplu bir inşa etkinliğine katılır.

Ek 13. Allan Kaprow, *6 Bölümde 18 Happening*, 1959, sanatçı performansı, Reuben Gallery, New York.

Ek 14. Allan Kaprow, *Bahçe*, 1961, sanatçı-izleyici performansı.

Ek 15. Allan Kaprow, *Sıvılar*, 1967, sanatçı-izleyici performansı.

Kaprow'un en erken 1959 tarihinden başlayarak 1960ların ortalarında en olgun formunu yakalayan Happeninglerinden bir on yıl önce Gutai grubunda Yoshihara Jiro'nun 1956 tarihli *Lütfen Özgürce Çiziniz* (Ek 1) adlı izleyici katılımını davet eden çalışması da aynı öngörülemez ve tekrar edilemez olma amacını taşıyordu. Yoshihara'nın bu çalışmayı çocukların bile erişebileceği bir yükseklikte ve halka açık bir alanda yapması, daha çok onun sanat yoluyla toplumu dönüştürme ülküsüyle açıklanabilir. Tiampo'nun (2007) yılında aktardığı gibi Yoshihara'nın Gutai Dergisi'nde yayınlanan

"Bizim için Çağdaş Sanat adına en önemli olan onun, en büyük özgürleşme ile bu zorlu zamanlarda yaşayan insanlara bir özgür alan gibi hareket etmesidir. Yaratıcılığın özgür bir alanda olduğuna dair derin inancımız, insan ırkının gelişimine gerçekten katkıda bulunacaktır. İfadesi, ulusunun kaderini sanat yoluyla değiştirmeye çalışan bir insanı tarif eder (Japanese Modernism Across Media ve Erin Schoneveld, Erişim tarihi:2021).

Vücut Sanatı, Happening gibi izleyici ile birebir etkileşimde olmayı bünyesinde barındıran akımlardan biri olarak karşımıza çıkar. 1960'ların düşünce ikliminin, farklı bakış açıları, kimlik ve yönelimlere özgürlük isteyen ortamının etkisiyle gittikçe önem kazanan beden imgesini merkeze alan Vücut sanatı; Performans, Feminist sanat ve Fluxus'a ait bazı uygulamalar içerisinde devam etmiştir. Sanat malzemesi olarak insan bedeninin kullanımı, izleyiciyi derinden etkilemekte, bu etki genellikle psikolojik olarak tedirginlik ve rahatsız olma şeklinde gerçekleşmektedir (Germaner, 1997). Vücuda zarar verilen bazı noktalara dahi

varabilen Vücut sanatı ve Performans gösterilerinde temel amaç, izleyiciyi konfor alanının dışına çıkarıp onu görmek istemediği gerçeklikle yüzleştirmektir.

Ek 16. Gina Pane, *Psyche*, 1974, sanatçı performansı.

Ek 17. Gina Pane, *Psyche*, 1974, sanatçı performansı.

1956 tarihli Atsuko Tanaka'nın *Elektrikli Elbise*'si (Ek 2), çoğunlukla kadın bedenine odaklanan Vücut sanatı ve Performans sanatının erken tarihli örneklerinden biri olarak görülebilir. Fütüristik bir çizgiye sahip olmasını sağlayan kablolar, ampuller ve tüplerden yapılmış benzersiz bir elbise olmasının yanı sıra sanatçının bunu bedeni üzerine giyerek bir performans sergilemesi de Gutai'nin performans ve bedeni merkeze alan yönünü ortaya koymaktadır. Bir insan boyutunda olan bu elbiseyi giyerek neredeyse tanınmaz hale gelen sanatçı, performansı sırasında insansı ve kadınsı görüntüsünü neredeyse kaybetmişti. Elbisenin bu kadar büyüleyici algılanmasının sebebi de bundan doğan, genel olarak savunmasız görülen kadın bedeni ile robotumsu görüntünün oluşturduğu karşıtlığın yarattığı gerilimdi (Kunimoto, 2013). Vücut sanatının tam olarak tarif ettiği ilginç, bazen korkutucu ve rahatsız edici beden imgelerinin bir ön gösterimi olarak oluşturulduğu yılda oldukça ses getirmiştir.

Shiraga Kazuo'nun 1955 tarihli *Çamurla Mücadele'*si (Ek 9), de hem insan bedeninin sanat uygulamasının merkezi haline gelmesi hem de son ürün olarak ortaya çıkarılan kilin yanı sıra

asıl sergilenenin bir süreç, sanatçı performansı olması ile Vücut sanatı ve Performans sanatına tipik bir erken örnektir. Yine Shiraga Kazuo'nun 1959 yılından başlayarak tuval bezi üzerinde ayaklarını kullanarak (Ek 4) ya da 1956 yılındaki performansında görülebileceği gibi Shimamoto Shozo'nun tuval bezine boya dolu şişeleri fırlatarak resim yapması (Ek 8) ve bunu yaparlarken uyguladıkları fiziksel gücün yoğunluğu, olayı Performans sanatı haline getirmektedir. Özellikle Shiraga Kazuo'nun geleneksel resim malzemelerini sıra dışı yollarla kullanması, geleneksel olanı kırma amacı taşıyan, sanatta batı hegemonyasına bir isyan niteliğindeydi (Kunimoto, 2013). Batı sanatında geleneksel sanat malzemeleri üzerinde bu gibi performanslara örnek olarak Yves Klein'ın 1958 tarihli *Mavi Dönemin Antropometrileri* (Ek 18) verilebilir.

Ek 18. Yves Klein *Mavi Dönemin Antropometrileri*, 1958, sanatçı performansı.

Ek 19. Marina Abramoviç, *Ritm 0*,1974, sanatçı performansı.

Dada'dan beri görülmüş en büyük isyanı içinde barındıran Fluxus, güzel sanatların sonuna gelindiği düşüncesiyle ortaya çıkmış bir akımdır. Litvanya asıllı George Maciunas'ın çevresinde toplanan topluluğun amaçları, daha sonra yine Maciunas'ın elinden çıkacak manifestoya göre; ölü sanattan arınmak, sanatta bir devrim başlatmak, onu burjuva hastalığından kurtarmak, sanatı biçimsellikten, meta olarak görülmekten kurtarmanın da aralarında bulunduğu, geçmişi ve genel kabul gören sanat yönelimlerini reddeden bir tavırdaydı (Maciunas, 1963).

Fluxus bünyesinde tıpkı Dada'da ya da Gutai'de olduğu gibi üslup ya da malzeme bakımından bir birlik olduğu söylenemez. Daha çok isyan ve sanat düşüncesini yıkma amaçlı bir fikir birliğinin olduğu fark edilmektedir. Performans içerikli Fluxus uygulamalarına bakıldığı zaman, bu durum daha da belirginlik kazanır. Bunun yanında özellikle John Cage

ve Joseph Beuys gibi sanatçıların varlığıyla Zen Budizmini de içine alan bir Doğu mistisizmi, doğa merkezli anlayış ve malzeme kullanımı da kendini gösterir. Performansların geleneksel sanat malzemelerini ve genel geçer sanat uygulamalarını şiddetle reddeder yapıda olmaları, akımın isyankar ruhunu net olarak ortaya koymaktadır. Fluxus sanatçılarının bir araya gelerek gerçekleştirdiği *Piyano Aktiviteleri* (Ek 20), klasik bir müzik enstrümanını kullanarak müzik harici bir performans ortaya koymaktır. Bu performans, geçmiş sanatın tamamen reddi, şiddet kullanılarak yeniden düzenlenmesidir. Yoko Ono'nun *Bağlanmış Orkestra'sında (Ek 21)* da benzer bir geleneksel olana isyankar ve güçlü bir karşı duruş görülmektedir.

Ek 20. George Maciunas, *Piyano Aktiviteleri*, (Emmett Williams, Alison Knowles, Dick Higgins, Philip Corner ve Benjamin Peterson ile), 1962, sanatçı performansı

Ek 21. Yoko Ono, *Bağlanmış Orkestra,* 1965, sanatçı performansı

Gutai'nin en ilginç performanslarından biri olan Saburo Murakami'nin 1956 tarihli performansı Geçit / Kâğıt kesilmesi (Ek 7) de yine geleneksel olan sanat malzemesine bedensel güç uygulanarak ortaya konulan bir gösteridir. Sanatçı, 2.Gutai sergisinde ilk kez gerçekleştirdiği bu performansta büyük kâğıt kaplı çerçevelerden olanca hızıyla geçerek hepsini gürültüyle patlatmıştır. Bu fiziksel güç gerektiren bir performans olmasının yanı sıra izlemeye değer bir görüntü ortaya çıkarmaktadır. Ortaya çıkan çaba, ruh ve maddenin bu defa tuvalin sınırlarından geçme isteğini olabildiğince somut hale getirmektedir (The Art Story, Erişim tarihi:2021). Shimamoto Shozo'nun ya da Shiraga Kazuo'nun tuval üzerindeki boya ile uyguladıkları fakat geleneksel resimden tamamen uzak performansları da (Ek 4), (Ek 8),

yine Performans sanatında olduğu gibi Fluxus'un isyan ve geleneksel sanat malzemesinin kullanımına radikal bakış açısına birebir uymakta ve daha erken yıllara tarihlenmektedir.

Bir başka ilham ya da ön tarihli benzerlik ise Gutai dergisi ile gönderilen yılbaşı kartpostallarıdır. Uluslararası tanınırlığı temel amaçları arasına koyan grup üyeleri, dünyanın çeşitli bölgelerindeki abonelerine gönderdikleri Gutai dergilerine birer küçük sanat eseri olan yılbaşı kartpostallarını kendi elleriyle hazırlayıp ekleyerek tanınırlığın yanı sıra ülkeler arası barışçıl ilişkiler geliştirmeyi de hedeflemişlerdir. Dada ve Fütürizm ile başlamış olan bu Posta sanatı ekolü Fluxus'taki yeniden canlanmasına kadar sadece Gutai'nin bu özgün girişimi ile küresel çapta bir sanat aktivitesi haline gelmiştir. Gutai'nin bu eylemi, neyin sanat olduğu düşüncesinin yanında sergi alanının ne olduğunu da izleyiciye düşündürmektedir (Sickles, Erişim tarihi:2021). Fluxus'da Posta sanatının yeniden ortaya çıkışı ise yine Japon sanatçı On Kawara'nın ailesine yolladığı yaşadığını bildiren telegraflarla olmuştur (Tate, Erişim tarihi:2021).

Sonuç

1950'lerin ortalarından 1972'ye kadar çalışmalarını sürdüren ve bünyesindeki birbirinden farklı bakış açılarıyla grubu zenginleştiren birçok sanatçıyı ağırlayan Gutai, savaş sonrası dünyanın varacağı temalarının hızlı ve toplu bir ön gösterimi gibidir. Siyaset sahnesi kadar dünya sanat merkezlerinin de yüzyıllarca uzağında kalmanın etkisi ve rahatsızlığıyla sanatta çağdaş ve uluslararası çapta tanınır olma ülküsü ile eylemlerini ortaya koyan grubun kendi ülkesi içinde ise; toplumunu en küçük bireyinden başlayarak yetiştirerek dönüştürmek, yeni ve çağdaş bir Japon sanatı yaratmak gibi amaçları vardı. Özgün olma, denenmemiş olanı yapma dürtüsüyle sürekli araştırma yapan, geçmişle bağını kesen üyelerin geleceğe yönelik bakış açısı, onları kavramda, malzemede, biçimde ve ifadede yeni yollara sevk etmiştir.

Savaş sonrası bireyin hak ve özgürlüğü, kimliği ve yönelimleri gibi konuların öne çıkmasıyla birlikte sanatın doğası tüm dünyada kavram üzerinde yoğunlaşır. Batı yarım kürede Happening ve Kavramsal sanatın doğuşu ile 1960 tarihi ile olgunlaşmaya başlar ve verimli örneklerini verir. Vücut sanatı, Performans, Fluxus gibi akımlar da yine aynı 1960 ve 70'li yıllarda aynı kaynaklardan beslenerek ortaya çıkarlar. Gutai ise bu akımların özünü teşkil eden; isyan, geçmişi geride bırakma, geleneksel sanatın yeniden inşası, sürecin sonuçtan daha önemli olması, sanatçının bireysel performansı ve kimi zaman izleyicinin de katılımı, materyalde denenmemiş olanı arama, sanatın ne olduğu üzerine düşünme gibi konularda batılı akımların tarihsel olarak bir adım önünde, yaklaşık on yıl önce sorgulamalarını yapmış ve eylemlerini gerçekleştirmiştir.

Görece izole konumu ve sanat merkezlerinde yer almayışı sebebiyle tüm çabalarına rağmen batılı akımlar kadar tanınma fırsatı bulamayan Gutai'nin bu öncü konumu, 2000'li yıllardaki sergilerle yeniden anlaşılmıştır, bazı sembol olmuş Gutai çalışmaları yeniden canlandırılmıştır. Yine de bu konuda daha fazla araştırma ve kaynağa ihtiyaç vardır. Grubun felsefesi, amaçları ve sanat eserleri hakkında daha fazla araştırma yapılmalıdır.

Kaynakça

Antmen, A. (2018). Sanatçılardan Yazılar ve Açıklamalarla 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Art Term Mail Art, https://www.tate.org.uk/art/art-terms/m/mail-art, Erişim tarihi: 20,08 2021.

Christie's. "Feet First: Kazuo Shiraga and Gutai, the Radical Art Movement That Startled Japan", Christie's, https://www.christies.com/features/The-Story-of-Gutai-9464-3.aspx, Erişim tarihi: 01.05.2021.

Germaner, S. (1997). 1960 Sonrasında Sanat Akımlar, Eğilimler, Gruplar, Sanatçılar, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Japanese Modernism Across Media ve Erin Schoneveld, "The Museum Effect on Radical Pieces (Visual Essay)", https://ds-omeka.haverford.edu/japanesemodernism/exhibits/show/gutaigroup/guggenheim, Erişim tarihi: 08.07.2021.

Kee. J. (2003). Situating a Singular Kind of 'Action': Early Gutai Painting, 1954-1957. *Oxford Art Journal*, *26*(2), 121-140. Retrieved August 2, 2021, from http://www.jstor.org/stable/3600393

Kunimoto, Namiko. (2013). Shiraga Kazuo: The Hero and Concrete Violence. Art History. 36. 10.1111/j.1467-8365.2012.00951. x.

Maciunas, G. (1963). Fluxus Manifesto. New York: MOMA Collection.

Öztürk, Z.A. (2020). Modernin İçindeki Postmodern İki Öncü: Fütürizm ve Dada, *Journal of Modernism and Postmodernism Studies*, C:1, S:1, s: 1-20 https://dergi.modernizm.org/index.php/journal/issue/view/issue1/3

Tiampo, M. (2011). Gutai: Decentering Modernism, Chicago: University of Chicago Press.

Anonim, "Gutai: Splendid Playground", https://www.guggenheim.org/wp-content/uploads/2019/12/guggenheim-teaching-materials-gutai.pdf, Erişim tarihi: 05.05.2021.

Gutai Group, https://en.wikipedia.org/wiki/Gutai_group, Erişim tarihi: 07.05.2021.

Kordic, A. (2015). "What is the Significance of the Japanese Gutai Group?", widewalls.ch, https://www.widewalls.ch/magazine/the-gutai-group, Erişim tarihi: 05.06.2021.

Sickles, S. "Shozo Shimamoto and Gutai", De Buck Gallery, https://www.debuckgallery.com/shozo-shimamoto-gutai/, Erişim tarihi: 05.05.2021.

The Gutai Group, https://www.theartstory.org/movement/gutai/, Erişim tarihi: 05.05.2021.

Yoshihara, J. (1956). Gutai Art Manifesto, Guggenheim Museum, http://web.guggenheim.org/exhibitions/gutai/data/manifesto.html

Görsel Malzeme Kaynakçası

Ek 1. https://www.tate.org.uk/whats-on/tate-modern/festival/uniqlo-tate-play/please-draw-freely
Ek 2. https://www.guggenheim.org/audio/track/tanaka-atsuko-electric-dress-1956
Ek 3. https://www.christies.com/Features/Lot-15-Kazuo-Shiraga-Chigakusei-Tekkyoshi-11356-6.aspx
Ek 4. https://unitlondon.com/blog/87/
Ek 5. https://www.guggenheim.org/teaching-materials/gutai-splendid-playground/time-and-space,
Ek 6. http://web.guggenheim.org/exhibitions/gutai/
Ek 7. http://japanartincontemporary.altervista.org/saburo-murakami/?doing_wp_cron=1628251018.7934310436248779296875
Ek 8. http://artasiapacific.com/News/MemoryOfShozoShimamotoGutaiArtistHonored
Ek 9. https://unitlondon.com/blog/87/
Ek 10.https://smarthistory.org/kosuth-one-and-three-chairs/
Ek 11. https://www.moma.org/collection/works/122007
Ek 12: https://www.guggenheim.org/teaching-materials/gutai-splendid-playground/concept
Ek 13. http://www.medienkunstnetz.de/works/18-happenings-in-6-parts/

Ek 14. https://www.artribune.com/attualita/2012/04/larte-e-politica-piu-che-povera/attachment/yard-1967-in-pasadena/
Ek 15. https://www.metalocus.es/en/news/fluids-a-happening-allan-kaprow-19672015
Ek 16. https://www.artic.edu/artworks/238137/psyche-psyche
Ek 17. http://www.dreamideamachine.com/en/?p=47941
Ek 18. https://heathermasonblog.wordpress.com/2017/04/10/yves-klein-the-anthropometries-of-the-blue-period-1958/
Ek 19. https://www.sakipsabancimuzesi.org/tr/sayfa/marina-abramovic-institute-mai-marina-abramovicin-mirasiyla-istanbulda#gallery-2
Ek 20. http://www.fluxusvillage.com/what-fluxus
Ek 21. https://www.unlimitedrag.com/post/kuir-sanat

ÇAĞDAŞ SANAT, TASARIM ÇALIŞMALARI VE İNSAN

Doç. Dr. Nazan DÜZ
ORCID NO: 0000-0003-2799-8328
Kardelen ÖZDEMİR
ORCID ID: 0000-0001-6228-7308
Uşak Üniversitesi

Özet
Tarihsel süreç göz ününde bulundurulduğunda sanat, sürekli değişime uğrayan bir dinamik olarak tanımlanabilmektedir. Bir diğer ifade ile sanat, bireyi rahatlatan, duygularını ifade etmesini sağlayan, bireyin kendisini bulmasına yardımcı olan bir kavramdır. Dinamik bir gösterge olan sanat insanı tanıtan, tanımlayan bir kavram olmakla birlikte insanı duyguları ve düşünceleri ile yüzleştiren bir yansıtma mekanizması olarak ifade edilebilir. Sanatın temel kavramlarından olan tasarım sözcüğü ise bir kavram olmakla birlikte alanının büyümesi doğrultusunda değişmiştir. Zaman içerisinde karmaşık bir hal alan tasarım, insana görülen şeyin hangi kategori içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmüştür. İnsanların gördükleri, sanat ve tasarım kategorileri içerisinde tartışılır hale gelmiştir. Tartışılan tasarımlar insanı her dönemde kendi alanına dahil eden sanat içerisinde kendini göstermiştir. Geçmişten günümüze kadar gelen süreç bu durumu doğrulamaktadır. Sanat, insan ile birlikte süreç içerisinde günümüze kadar gelmiş, insanların sanat algısı ve anlayışının farklı olması sanatta birçok bakış açısını beraberinde getirmiştir. Modern sanatın sona ermesi ile ortaya çıkan çağdaş sanat, 1960'lı yıllarda başlayarak günümüze kadar uzanmaktadır. Modern sanata zıt düşmekle birlikte sanatçının "üretme" ve "üretme yöntemleri"nde farklılık görülmektedir. Sıra dışı materyal kullanımı yeni biçim dilini oluşturmaktadır. Sanattan mimariye uzanan çağdaş sanatta kurallara yer vermeyen, özgür bir dönem başlamaktadır. Modernizmden sonra ortaya çıkan, Postmodernizmde yer alan akımları da kendi bünyesine dahil eden ve günümüzde hala devam eden çağdaş sanat, eklektik bir yapıya sahip olmasıyla birlikte çoklu disipliner bir anlayışı da beraberinde getirmektedir. Psikolojik, politik ve sosyal düşüncelere yer veren ve yansıtan sanatçı, farklı sanat disiplinlerini bir araya getirerek eklektik bir çalışma ortaya çıkarmaktadır. Sanatçıların ortaya çıkardığı eserler sanatçının düşüncelerinin bir aynası olmakla birlikte sanatçının bulunduğu toplum hakkında bilgi vermektedir. Sanatçının yapıtı, zihinde bir düşünce olarak başlayıp, bilim ve teknolojiye uzanan bir köprünün icadı niteliği taşımaktadır. İnsanla doğan sanatın, insanla devam etmesi ve yine insanın icadı ile birleşerek yeni bir form oluşturması insanların sanata dahil olmasını mümkün kılmaktadır. İnsanın hep dahil olduğu sanatı, güncel sanatta üretim teknikleri açısından yeniden ele almak mümkündür. Bir düşünceden çıkan sanat eseri yine "düşünce" alt yapılı bir etkiye sahiptir ve fark ettirme, bilgilendirme, düşündürme, sorgulama gibi eylemleri beraberinde getirmektedir. Bu çalışmanın amacı, çağdaş sanatı tanımlamak ve çağdaş sanat içerisinde yer alan tasarım kavramını irdelemek ve tasarım çalışmalarının görselleri ile birlikte insan üzerindeki etkilerini incelemektir.

Anahtar kelimeler: Sanat, çağdaş sanat, tasarım, insan

CONTEMPORARY ART, DESIGN STUDIES AND HUMAN

Abstract
Considering the historical process, art can be defined as a dynamic that is constantly changing. In other words, art is a concept that relaxes the individual, enables him to express his feelings, and helps the individual to find himself. Although art, which is a dynamic indicator, is a concept that introduces and defines people, it can be expressed as a reflection mechanism that confronts people with their feelings and thoughts. The word design, which is one of the basic concepts of art, although it is a concept, has changed in line with the growth of its field. The design, which became complex over time, made people think in which category the thing seen should be evaluated. It has become controversial within the categories of art and design that people see. The designs discussed have manifested themselves in art, which has included people in its field in every period. The process from the past to the present confirms this situation. Art has come to the present day in the process with people, and the fact that people's perception and understanding of art is different has brought many perspectives in art. Contemporary art, which emerged with the end of modern art, started in the 1960s and extends to the present day. Although it is contrary to modern art, there are differences in the artist's "production" and "production methods". The use of unusual materials constitutes the new form language. A free period that does not allow rules in contemporary art, which extends from art to architecture, is beginning. Contemporary art, which emerged after modernism, included the currents in postmodernism and continues today, brings with it a multi-disciplinary understanding with its eclectic structure. The artist, who includes and reflects psychological, political and social thoughts, creates an eclectic work by bringing together different art disciplines. The works created by the artists are a mirror of the artist's thoughts and provide information about the society in which the artist is located. The work of the artist is the invention of a bridge that starts as a thought in the mind and extends to science and technology. The continuation of art born with man and the creation of a new form by combining with the invention of man makes it possible for people to be included in art. It is possible to reconsider art, in which people are always involved, in terms of production techniques in contemporary art. The work of art that comes out of a thought, again, has an effect of "thought" infrastructure and brings actions such as awareness, informing, thinking and questioning. The aim of this study is to define contemporary art and to examine the concept of design in contemporary art and to examine the effects of design studies on people with their visuals.

Keywords: Art, contemporary art, design, human

GİRİŞ

Tasarım sözcüğü hem kavram hem de alanının genişlemesi ile birlikte karmaşık bir hal almaktadır. İnsan yaşamında sayısız şekilde karşımıza çıkan tasarımın sınırlarını belirlemek zordur. Sanat alanı içerisinde tasarım her zaman var olmuş ve tasarım, sanatın temellerinden biri olmuştur. Sanatın içinde varlığını sürdürmüş olan tasarım, güncel sanatta diğer bir adıyla çağdaş sanatta da yerini korumaktadır.

Çağdaş sanat kavramı 1950 sonrası sanatı için kullanılmaktadır. Modern sanata zıt düşerek akımlar doğrultusunda ilerlemekte ve temel konular arasında toplum kavramına ve toplum

bilincine ağırlık vermektedir. Üretim yöntemleri bakımından farklılık gösteren bir dönemdir. Günümüzde birçok sanatçı tarafından uygulanmaktadır. 1970'ler itibari ile dünyada sanattan başlayıp mimariye kadar gelmiştir. Sanat ve mimaride kendini gösteren çağdaş sanat, eklektik bir yapıya sahip olmakla birlikte çoklu disiplinler arasında yer almaktadır.

Çağdaş Sanat'ı dört ana bölümde incelemek mümkündür. Bunlar; Gerçekçilik, Dışavurumculuk, Biçimcilik ve Postmodernizm'dir. Gerçekçilik, eserin göstermek istediği gibi olmasını, dışavurumculuk, duyguların sanatsal çalışmalara yansımasını, biçimcilik, sanatın, sanat için olduğunu, sanatın kurgusal ve soyut niteliklerini ve Postmodernizm ise sanatın, estetik kavramının hayattan soyutlanamamasını savunmaktadır.

Gelişen bilim ve teknoloji sayesinde 20. yüzyılda çağdaş sanat, malzeme bakımından çeşitlilik göstermiştir. Çağdaş sanatta çevreye ve topluma duyarlılık artmış ve toplum göz önünde bulundurularak cinsiyet, feminizm, çevre, teknoloji, teknoloji ve insan gibi konular ele alınmıştır. Özellikle cinsiyet, kimlik ve feminizm kavramları Çağdaş sanatın önde gelen temalarından olmuştur. Bir farkındalık çağı olarak ifade edilebilen çağdaş sanat, Postmodernizmde yer alan sanat hareketleri ile çok sayıda anlayışı kapsayan zamanı ifade ederken aynı zamanda her türlü üretime sanat gözüyle bakabilen bir dönemi temsil etmektedir.

ÇAĞDAŞ SANAT

Çağdaş sanat, diğer bir adı ile güncel sanat 1950 ve sonrasında devam eden Modernizme zıt düşerek, Postmodern akımları bünyesine dahil eden günümüz sanatıdır. 1970'ler itibari ile dünyada sanattan başlayıp mimariye kadar gelmiştir. Sanat ve mimaride kendini gösteren çağdaş sanat, eklektik bir yapıya sahip olmakla birlikte çoklu disiplinler arasında yer almaktadır. Üretme ve üretim yönlerinde farklılık gösteren, eklektik, kuralları yok sayan ve özgürlükçü bir akımdır. Psikolojik, politik ve sosyal düşüncelere yer veren çağdaş sanatta sanatçılar, farklı disiplinleri bir araya getirerek eklektik çalışmalar ortaya koymaktadırlar. Çağdaş sanat, bilinç ve bilgilendirme alt yapısıyla toplumu ilgilendirecek ve farkındalık kazandıracak konuları ele almaktadır. Bunlar; çevre, insan-toplum ilişkisi, insan-çevre ilişkisi, küreselleşme, cinsiyet, feminizm vb. konulardır. Bir düşünce biçimi olan güncel sanat farklı malzemeler kullanarak sanatçıların düşüncelerini görselleştirmelerini sağlamış ve izleyici tarafından karmaşık olarak algılanan bu durum izleyicinin yeni bir oluşumu tanımasına olanak sağlamıştır (Karaçalı, 2018:32).

Çağdaş Sanat'ı dört ana bölümde incelemek mümkündür. Bunlar; Gerçekçilik, Dışavurumculuk, Biçimcilik ve Postmodernizm'dir.

Gerçekçilik, eserin göstermek istediği gibi olmasını savunmaktadır. Sanat kuramı olarak Gerçekçilik, taklit kuramı olarak bilinmektedir. Bu bağlamda felsefi tartışmalar yapılmıştır. İlk dönem filozoflarından Platon ve Aristoteles, Gerçekçiliği kuramsallaştırmaya çalışmışlardır. Platon'a göre, Gerçekçilik kuramı hakikat ve güzelliğin doğanın temsili taklitlerinde saklı olduğudur. Platon'un sanat ile ilgili düşünceleri hakikat felsefesi ile bilgi felsefesi hakkında olmakla beraber ideal insan ve toplumlarının belirlenip geliştirilmesi konularındaki görüşlerinde yer almaktadır. Aristoteles ise Platon gibi Gerçekçilik kuramını hakikat ile güzelliğin temsili doğanın taklidi olduğunu savunmaktadır. Platon'dan farklı olarak Aristoteles, sanatla ilişki kurup, sanatın değerli olduğunu savunmaktadır. Aristoteles'e göre sanat, doğada olan şeylerin birleşimini temsil etmektedir (Barrett, 2019: 46-50).

Barrett'e göre: "Dışavurumculuk seçkin, popüler ve ilgi çekici bir sanat kuramıdır (2019: 101)". 20. Yüzyılda ortaya çıkan Dışavurumculuk, duyguların sanatsal çalışmalara yansımasıdır. Çoğu sayıda sanatçı tarafından kabul görmüş Dışavurumculuk, estetikçi ve eleştirmenler tarafından da onay almıştır. Barrett'a göre: "Tolstoy için, bir sanat eserinde duyguların ifade edilmesi o eseri iyi yapmaya yetmez: Sadece bir memnuniyet yaratma, bir sanat eserini meydana getirmek için iyi bir neden değildir; ifade anlaşılır ve samimi olmalı, en önemlisi devrinin dini ve ahlaki davranışlarını ortaya koymalıdır (2019: 105)".

Sanattaki biçim terimi, sadece sanat eserinin algısal unsurlarını değil, aynı zamanda diğer sanat eserleriyle ne şekilde ilişki kurduğunu göstermelidir. Biçimciler, salt sanatın kurgusal ve soyut niteliklerine önem vermektedir. Sanatın, sanat için olduğunu savunmaktadırlar. Barrett'a göre: Biçimciler, biçimle ve biçimin kendisiyle onu yapanın ve algılayanın ilgilenmesini ister: Duygunun ifadesi, eserin içindeki hikaye, eserin sergilemesi tasarlanan işlevler ya da bir eserin hayata dair ortaya koymak istediği göndermeler gibi şeylerin önemi yoktur (2019: 190)".

Postmodernizm, net olmamakla birlikte tartışmaya açıktır. Estetik etkiler bir yanda tutularak toplumsal, etik ve politik dünyaya hakimdir. Postmodernistler için sanat, estetik kavramının hayattan soyutlanamamasıdır (Barrett, 2019: 247-248). Moderniteyi sorgulamak, kültürel ve düşünsel nitelikler ile birlikte maddi nitelikleri barındıran dönem sona ermiştir. Sadece belli bir öğretiyi hedeflemeyen, birçok öğreti ve felsefeyi hedefleyen Postmodernizm, güzel sanatların alanlarında kendini göstermiştir.

Çağdaş sanat küresel bir etkiye sahip olmuştur. Küreselleşmenin etkisi beraberinde çok kültürlü bir bakış açısı geliştirmiştir. Farklı kültürler özgür hale gelerek birbirleri ile etkileşime geçmiştir. Bu etkileşim ile birlikte sanat gelişim göstermiş ve sanat süreci içerisine yeni bir dönem dahil olmuştur. Bu dönem Çağdaş sanat ya da Güncel sanat olarak ifade bulmuştur. Çağdaş sanatta küreselleşmenin etkileri sadece sosyo-kültürel açıdan değil aynı zamanda üretim teknikleri bakımından farklılık göstermiştir. Güner ve Gülaçtı'ya göre:

> "Küreselleşme ile öne çıkan çok kültürlülük, kutuplaşma, hibritleşme görüşleri, çağdaş sanatta öne çıkan yersiz yurtsuzlaşma, eklektisizm, disiplinlerarasılık gibi kavramlarla ifade bulmuştur. Zaman ve mekan anlayışlarının küreselleşmesi, kültür endüstrisi ile sanatın meta olduğu anlayışları ve iletişim teknolojisindeki hız faktörü sanat anlayışında, sanatın sergileme mekanlarında, anlatım dilinde köklü değişikliklere neden olmuştur (2019: 252)."

Hazır nesne kullanımının sanatta yer edinmesi ile alıntı, kolaj, taklit, öykünme gibi üretim teknikleri gelişmiştir. Hazır nesne ilk başta Marcel Duchamp ile Dada sanat hareketinde kullanılmıştır. Sanatta yeni yaklaşım oluşturan bu hareket çağdaş sanata bir referans sağlamaktadır. Alıntı, önceki dönemlerde ortaya çıkarılmış olan yapıtların yeniden kullanılarak farklı bir eser üretilmesine yardımcı olmaktadır. Çoğunluk ile Rönesans ve Barok dönem eserlerinden alıntı yapılarak yeni çağdaş yapıtlar üretilmiştir. Kolaj bir yeniden üretim tekniği olarak çağdaş sanatta "daha önceden var olan yapıtlardan, nesnelerden belli oranda parçaları alıp yeni bir bütün oluşturmak için" kullanılmaktadır (Girgin, 2018: 42). Taklit bir diğer deyiş ile mimesis "benzer" nitelik taşımaktadır. Öykünme ise "(…) kopya etme sürecinden ziyade sanatçının üslubunun ya da öykünerek oluşturduğu yapıtın kendi olma özelliklerinin daha üstün olma durumudur (Girgin, 2018: 39)." Üretim teknikleri ile birlikte çağdaş sanatta algı değişime uğramıştır. Düşünme, düşündürme, dahil etme gibi eylemleri harekete geçiren sanat anlayışı çok daha geniş kapsamlı, farklı bir perspektiften bakmayı sağlayarak evrensel bir özelliğe sahip olmuştur. Girgin'e göre:

> "(…) toplumsal, gündelik, siyasal, ekonomik, cinsiyet ve kimliklerin de sanatsal platformdaki güçlü yerleri ile sanat, anlaşılması için ciddi çözümlemelere ihtiyaç duyar. Artık eskiyle yeni olan arasındaki bağda sadece sanatçının eserini yeniden yapacak, onu yeni yaratımıyla yenileştirecek diye bir şey söz konusu değildir. Ustayı taklit ederek kendisini bulmak biraz demodedir. Kopyalama çok çeşitli tekniklerle birebir yapılan bir yöntemdir. Önemli olan kopyalanmasının ne şekilde değerlendirileceğidir. Bu noktada devreye sanatçı kadar izleyici de dahi edilebilmektedir (2018: 25-26)."

Bu durumdan hareketle çağdaş sanatta izleyicinin öneminin büyük olduğu anlaşılmaktadır. Sanatın bir parçası niteliği taşıyan izleyici bir kombinasyona dahil olmuştur. Bu kombinasyon sanatın içinde yer alan sanatçı ve izleyici etkileşimini sağlamıştır. İzleyici sanatın bir parçası olarak tasarım da yer alan bir imgeye dönüşmüştür.

TASARIM

Tasarım kavramı, genel bir ifade ile düşüncelerin biçim bulmuş hali olarak tanımlanabilir. Tasarım, toplumu etkisi altına alarak ikna edebilmekte ve bilgi aktarımı sağlayabilmektedir (Dokuzlar, 2015: 272). Yılmaz'a göre: "Zihinde canlanan biçimlerin hayata geçebilmesi için yine kişinin zihninde belli düzenlemelerden geçirilip aşamalar haline dönüştürülmesi gerekir, ancak bu sayede ortaya çıkan ürünler için 'tasarım' denilebilir (2019: 3)". Tasarım, düşüncenin aktarımı yoluyla bir çalışmanın resmiyetteki ilk evresi sayılabilir. Disiplinlere göre değişkenlik gösterebilen tasarım aynı zamanda bulunduğu döneme göre, disiplin üzerinden farklı şekillerde ifade edilebilmektedir. Tasarım süreci ise Söğütlü'ye göre:

"Tasarım yapma işi, insanın geçmişte yaşamış olduğu olaylar sayesinde edindiği tecrübelere, duygu düşünce değişikliklerine, bilgi birikimlerine ve kavrama yetisi ile ilişkilidir. Bir tasarımı ortaya çıkartırken yararlanılan görmeye ve duymaya dayanan olguların ilişkisi tasarımın seyrini etkilemektedir. Bir sorunun var olması ve o sorunun sonuçlanması tasarım süreci ile ilerlemektedir. Sorun var olduğunda çözüm için sıradanlıktan uzak, nitelikli, farklı bir bakış biçimi uygulanmalıdır (2019: 15)".

Tasarım, bilim, felsefe ve sanat gibi alanların temelinde yer alan ve bu alanlar ile etkileşim halinde olan bir kavramdır. Bilim, felsefe, sanat ve mimarlık gibi alanlar tasarımın zaman içerisinde değişmesine katkı sağlamıştır. Tasarım modelleri olarak alanlara göre farklılık göstermiştir.

Evrenin bir tasarım olduğu düşünüldüğünde bilim alanını irdelemek gerekmektedir. Bilim, kesin nitelikleri sağlayan bir alan olarak tasarım ile etkileşim halinde olmuştur. "Bilim; düzenli, sistemli ve yöntemli bir bilgidir. İnsan, algılarının nesnelerle ilgi içine girdiği günden beri, nesneleri bilmek, aralarındaki ilgileri, olayları açıklamak ister (Tunalı, 2020: 24).

Bilim çağı yine insan temelli olaylara dayanmıştır. İlk başta astronomi ve matematik ile başlayan bu süreç Grek uygarlığı ile devam etmiş ve yine Grek uygarlığının gerçeklik kavramı ile birlikte bilim, gerçeklik- doğa varlığı konusunu araştırmaya başlamıştır. Bu bağlamda Aristoteles'in "dünyanın yoktan yaratılmadığı" düşüncesi Grekler'i desteklemiştir. Newton ile yeniden biçim bulan dünya tasarımı, Aristoteles'in düşüncesini ortadan kaldırmıştır. Kopernik, Darwin, ve Kuhn'da bilim içerisinde farklı evren tasarım modelleri geliştirerek bilim çağına ve tasarım kavramına farklı bir perspektiften bakmayı öğretmişlerdir (Tunalı, 2020: 25-28).

Felsefe alanı, bilim alanı gibi, insan merkezli düşüncelerin ifade edildiği, ortaya atıldığı, tartışmaya açık olduğu bir düşünce sanatıdır. Düşünce merkezli bir alan olan felsefenin ilk dönem filozoflarından Platon ve Aristoteles, Gerçekçiliği kuramsallaştırmaya çalışmışlardır. Platon'a göre, Gerçekçilik kuramı hakikat ve güzelliğin doğanın temsili taklitlerinde saklı olduğudur. Platon'un sanat ile ilgili düşünceleri hakikat felsefesi ile bilgi felsefesi hakkında olmakla beraber ideal insan ve toplumlarının belirlenip geliştirilmesi konularındaki görüşlerinde yer almaktadır. Aristoteles ise Platon gibi Gerçekçilik kuramını hakikat ile güzelliğin temsili doğanın taklidi olduğunu savunmaktadır. Platon'dan farklı olarak Aristoteles, sanatla ilişki kurup, sanatın değerli olduğunu savunmaktadır. Aristoteles'e göre sanat, doğada olan şeylerin birleşimini temsil etmektedir (Barrett, 2019: 46-50).

Tasarım alanında teknik ve sanat düşünüldüğünde Tunalı'ya göre:

> "Teknik, bir yapay doğadır; ama aynı zamanda gerçekliğe katılma kategorisi içinde varlık kazanan bir tasarımdır. Makinenin doğadışı, tasarımsal varlığı maddi bir nesneye dayanır. Örneğin bir tasarımsal varlık olan otomobil, bir metal kütle tarafından taşınır. Bu açıdan bakıldığında, teknik ve sanat yapıtları arasında belli bir yakınlığın olduğu görülür. (…) her ikisi de doğayı, doğa gerçekliğini aşar. Ancak bu gerçekliği aşma hiçbir zaman gerçekliğin tümüyle dışına çıkma anlamına gelmez. Onlar bir yanıyla gerçekdışı (irreal), diğer yanıyla da gerçektir (real) (2020: 39)."

Teknik ve sanat kavramlarının estetik bir biçime dönüşebilmesi, teknik üretim ve sanat yapıtının ortak bir niteliği olabilmektedir. Teknik, işlevselliği ön planda tutarak seri üretim yapabilirken, sanat sadece bireye ait bir yaratımdır. Tunalı'ya göre: "Teknik yapılar, araçlar, makineler, endüstriyel nesneler birbirleriyle bağlantılı olarak bir alan içinde var olur. Bu alan içinde her var olanın zorunlu bir yeri vardır. (…) Oysa sanat yapıtı, var oluş biçimini kendi özünden alan, otonom bir yapıdır (2020: 41)."

Sanat alanında tasarım sadece bir başlangıcı değil, aynı zamanda genel bir bütünü oluşturmuştur. Özgürlüğün hakim olduğu sanat, kendini zorunluluktan ayırmıştır. Duyguları ve düşünceleri baz alan sanat, tasarım olarak dönemler üzerinden ve kullandığı malzeme bakımından çeşitlilik göstermiştir.

ÇAĞDAŞ SANAT YAPITLARINDAN ÖRNEKLER

Görsel 1. Michelangelo Pistoletto, "Venus of the Rags", 1967, 1974, 2120 × 3400 × 1100 mm (https://www.tate.org.uk/art/artworks/pistoletto-venus-of-the-rags-t12200 Erişim tarihi: 21.04.2021) TATE

Alice Sanger ‘a göre:

> “Paçavralar Venüsü, Roma aşk, güzellik ve bereket tanrıçasının aşırı yaşam boyutundaki klasik heykelini, yere yığılmış parlak renkli, atılmış büyük bir giysi yığınıyla yan yana getiriyor. Venüs heykeli sırtı izleyiciye dönük olacak şekilde konumlandırılmıştır. Figürün yüzü ve vücudu, heykelin önü gizlenecek şekilde, önünde yükselen kumaş yığınına hafifçe bastırır. (…) Pistoletto’nun bu çalışmalarda Batı sanatının kanonunun ikonik bir motifi olarak Venüs heykelini kullanması, ironik bir şekilde İtalya’nın kültürel geçmişini çağrıştırıyor. Sanatçı, klasik esintili heykeli üst üste yığılmış paçavralarla birleştirerek bir dizi muhalefeti duyurur: sert / yumuşak, biçimlendirilmiş / biçimlendirilmemiş, tek renkli / renkli, sabit / hareketli, değerli / göz ardı edilmiş, tarihi / çağdaş, benzersiz / ortak ve kültürel /hergün. Paçavralar, 'yoksulluklarında', sanatta yaşamın her yönünü yerleştirmeye istekli olduklarını gösterir (2009, Tate Modern)”.

Görsel 2. Richard Long, “South Bank Circle”, 1991, 100 × 1997 × 1997 mm (https://www.tate.org.uk/art/artworks/long-south-bank-circle-t07159 Erişim tarihi: 21.04.2021) Tate Modern

Richard Long, çağdaş sanat ve arazi sanatında yapıtlar üreten İngiliz sanatçıdır. Sanatçının çalışmaları Britanya'da Tate ve Bristol Şehir Müzesi ve Sanat Galerisi'nin yanı sıra Amerika, İsviçre ve Avustralya'daki galerilerde kalıcı olarak sergilenmektedir. Arduvaz parçalarından oluşan yapıt insan ve doğa arasındaki bağı göstermektedir. Sanatçının kendi ifadesine göre: “Benim çalışmamın ... doğa kalıpları ile insanın biçimciliği arasında bir denge olduğunu söyleyebilirim, çizgiler ve daireler gibi soyut fikirler. İnsani özelliklerimin dünyanın doğal güçleri ve kalıplarıyla buluştuğu yer burasıdır ve bu gerçekten benim işimin konusudur (Richard Long: Walking in Circles, s. 250). (TATE).”

Görsel 3. Kara Walker, "A Subtlety", 2014 (https://www.wikiart.org/en/kara-walker/a-subtlety-2014 Erişim tarihi: 22.04.2021)

Bir sfenks görünümünde olan yapıt siyahi kadın özelliklerini taşımaktadır. Çağdaş sanatın temalarından biri olan feminizm'e örnek bir eserdir. Cinsiyetçi bir yaklaşıma sahiptir. Feminist Art olarak ifade edilebilen yapıt, şekerden kaplanmıştır. Roberta Smith'e göre:

> Bu, en iyi, kabartmalı siyah kağıt silüetlerinin, Güney Antebellum'daki fark edilir şekilde beyaz köle sahiplerinin ve siyah kölelerin cinselleştirilmiş, çeşitli şekillerde ahlaksız ama komik etkileşimlerini tasvir ettiği duvar kurulumlarıyla tanınan Bayan Walker'ın gidişatına denk. Gerçekliği ve metaforu karikatür için büyük bir armağanla birleştiren bu çalışmalar, Amerika'nın "kendine özgü kurumunun" tüm ilgililer için aşağılayıcı olduğunu tartışmasız bir şekilde gösteriyor (2014: NewYork Times)

Görsel 4. Nan Goldin, "Rise and Monty Kissing", 1980, 39.4 × 58.7 cm (https://www.moma.org/collection/works/102156?artist_id=7532&page=1&sov_referrer=artist Erişim tarihi: 22.04.2021) MOMA

Nan Goldin, Amerikalı fotoğraf sanatçısı olarak çalışmaları genellikle LGBT bedenleri, yakınlık anlarını, HIV krizini ve opioid salgınını ifade etmektedir. Bu bağlamda çağdaş sanatın önemli temsilcilerinden biridir.

Görsel 5. Arne Quinze, "The Sequence" (https://www.arnequinze.com/art-and-exhibitions/the-sequence Erişim tarihi: 22.04.2021) Brüksel, Belçika

80 metre uzunluğunda ve 15 metre yüksekliğindeki bir heykel olan The Sequence bir enstalasyon çalışmasıdır. Yapıt ahşap direkler ile desteklenmiştir. "Arne Quinze'nin eseri benzersiz bir reklam panosu etkisi sağlamaktadır. İnsanlar, heykelin sokak sahnesini açıkça değiştirdiğini deneyimlemek için kasıtlı olarak bu mahalleye gelmektedirler (https://www.arnequinze.com/art-and-exhibitions/the-sequence)."

ÇAĞDAŞ SANAT-TASARIM-İNSAN ETKİLEŞİMİ

Tasarım bulunduğu döneme göre değişkenlik göstermiştir. Koçkan'a göre: "Tasarım; öncelikle zihinde başlayan, düşünmeye dayalı bir problem çözme eylemidir ve tasarımcı düşüncede, birçok problem vardır. Tasarımcı da, öncelikle problemlere dair yeni bilgiler edinir, çağrışımlarla hatırladığı eski bilgilerini; yenileriyle birleştirir. Böylelikle bir kavrama ulaşır ya da kavramlar üretir (2012:39)." Tasarım kavramı tarihsel süreçte sadece görsellik değil işlevsellik açısında da gelişim göstermiştir. Yılmaz'a göre: "Tasarım, gündelik yaşamda kullanılan araç ve gereçlerden, endüstriyel ürünlerden, teknolojik ve bilimsel faaliyetlerden, sanata kadar neredeyse her alanda etkisi olan bir kavramdır. Tasarım kavramının bu etkisinden hareketle: Bir sorunun çözümü için geliştirilmiş plan ya da fikirdir denilebilir (2019: 4)." Tasarım her dönemde yer aldığı gibi Çağdaş sanatta da yerini korumuştur. Çağdaş sanat, günümüz sanatı olarak ifade edilebilen bir sanat sürecini tanımlarken kendi içinde birçok kavramı, hareketi, anlayışı bir araya getirmiştir. Bilimin gelişmesi ile toplum, sanatçılar aracılığıyla yeniden şekillenmiştir. Durmaz'a göre:

> "Genel olarak bu yüzyılın başında çeşitli avangard akımlarla ardı ardına yorumlanan sanat biçimleri, 1960'larda Çağdaş Sanatın temellerini oluşturmuştur. 1960 yıllarda Çağdaş Sanat adı sanat ortamında geçmeye başlamıştır. Kavramsal içerikli çeşitli akımlarla geleneksel dilden kopuş gibi görünse de geçmişi reddetmeyen bir anlayış içerdiği de söylenebilir. Böylece ''sanat bağlamı içinde klasik veya klasik olmayan her tür çalışmayı içinde barındırır" diyebiliriz (2018: 51)."

Üretim teknikleri bakımından çeşitlilik gösteren Çağdaş sanat, düşünce merkezli insan temalı birçok konuya dikkat çekmiştir. Sanatçılar ortaya çıkardıkları yapıtlarda insan faktörünü, düşünmeyi, bilinçlendirmeyi, farkındalık yaratmayı vurgulamak istemişlerdir. Çevre, doğa, feminizm, kimlik sorunları, cinsellik, cinsiyetçi yaklaşım gibi temalara değinen sanatçılar insanları kendi yapıtlarının bir parçası olarak görmüşlerdir. Çağdaş sanatın en büyük özelliklerinden biri olan "izleyicinin sanatın bir parçası olarak görülmesi" algıda farkındalık yaratarak insanları bilinçlendirmiş ve insanların aynası olmuştur. Ortaya çıkan yapıtlarda kendinden bir parça bulan, kendini yapıtın bir parçası olarak hisseden, yapıta dahil olan insanlar sanatla birebir etkileşime geçmiştir. Sanat ile etkileşim halinde olan insanlar, kendilerini yalnız, kimsesiz, soyutlanan, dışlanan, ezilen bir kimse olarak görmek yerine topluma dahil olmayı, bir şeye ait olmanın vermiş olduğu his ile yalnız olmadığını hissetmiştir. Sanatla bir arada olan insanlar kendilerini fark etmek dışında etrafında olup biten olaylara karşı daha dikkatli, irdeleyen, merak eden, sorgulan bir göz olarak duyarlılığı artmış kimselere dönüşmüştür. Sanat insanla doğan, insanla gelişen bir alan olmaktan çıkmış insanların, olayların aynası niteliği taşıyarak farkındalık yaratan bir dinamik haline gelmiştir.

SONUÇ

Tasarım, zihinde oluşan düşünce ve fikirlerin aktarımı olarak ifade edilebilirken birçok alanda değişkenlik göstermiştir. Tasarım, sanatta geçmişten günümüze başlangıç noktası olarak varlığını sürdürmüştür. Düşünce ile şekil bulan tasarım Çağdaş sanatta sadece başlangıç noktası değil aynı zamanda yapıtların tam merkezini oluşturmaktadır. Çağdaş sanat 1960'lı yıllardan günümüze bir düşünce sanatı olarak yerleşmiş ve düşünce sanatı olarak topluma, toplum bilincine, toplum farkındalığına dikkat çekmiştir. Düşünme eylemine birinci

sıraya koyan sanat süreci evrensel nitelik taşımaktadır. Düşünce/fikir bazlı ortaya çıkan yapıtlar sanatçılar tarafından düşünmenin, sorgulamanın, farkında olmanın önemini ortaya koymaktadır. Geleneksel yöntemlere başvurmadan, yenilikçi bir tarzla, hazır nesne kullanımı ve yeni üretim teknikleri ile birlikte insanlığa farklı bir perspektiften bakmayı öğretmektedir. Farkındalık ve bilinç konusu başta olmak üzere kendini ifade etmenin birçok yolu olduğunu, bunu göstermek için düşünmenin yeterliği olacağını, düşünme ile birlikte eyleme geçmenin mümkün olacağını gösteren çağdaş sanat, alışıla gelmiş normları yıkarak yeni bir üslup ve düşünme tarzı ile sanat kavramını sınırsız kılmıştır. Sınırsız düşüncenin sınırsız eyleme dönüşmesine olanak sağlayan sanat anlayışı insanları kendi içine dahil ederek, insanların bir sanat olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Çağdaş sanat, ifade, özgürlük, farkındalık sanatı niteliğinde bir anlayış olarak başta insan olmak üzere tüm değerleri, konuları ve olayları irdeleyebilecek güncel bir dinamiktir.

KAYNAKLAR

Güner, A. ve Gülaçtı, E, İ. "Küreselleşme ve Çağdaş Sanat", **Akademik İncelemeler Dergisi**, 14(1), (2019) 245-274.

Barrett, T. (2019) Neden Bu Sanat?. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Dokuzlar, K, B. "Toplumsal Farkındalık İçin Grafik Tasarım", **Art-e Sanat Dergisi**, 8(16), (2015) 271-286.

Karaçalı, B. "Çağdaş Sanatın Dili – Malzemenin Sözü", **Sanat-Tasarım Dergisi**, (9), (2018) 29-35.

Durmaz, K. (2018). Çağdaş Sanatta Malzemenin Dönüşümü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Kayseri.

Girgin, F. (2018). Çağdaş Sanat ve Yeniden Üretim-Alıntı, Öykünme, Kolaj, Taklit. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Koçkan, P. (2012). Tasarım Araştırmaları Bağlamında Tasarımcı Düşünme Ve Tasarım Süreci. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Söğütlü, G. (2019). Sosyo-Kültürel Etkenlerin Tasarım Ve Tasarımcı Üzerine Etkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Tunalı, İ. (2020). Tasarım Felsefesi- Tasarım Modelleri ve Endüstri Tasarımı. Ankara: Fol Kitap Yayınevi.

Yılmaz, S. (2019). Tasarım, Sanat Ve Endüstriyel Tasarım Bağlamında Postmodernizm. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

İnternet Kaynakları

Arne Quinze, "The Sequence", https://www.arnequinze.com/art-and-exhibitions/the-sequence

Kara Walker, "A Subtlety", https://www.nytimes.com/2014/05/12/arts/design/a-subtlety-or-the-marvelous-sugar-baby-at-the-domino-plant.html

Michelangelo Pistoletto, "Venus of the Rags", https://www.tate.org.uk/art/artworks/pistoletto-venus-of-the-rags-t12200

Richard Long, "South Bank Circle", https://www.tate.org.uk/art/artworks/long-south-bank-circle-t07159

SİVAS İLİNDE BIÇAKÇILIK SANATI VE MUSTAFA ARGUT'UN ÇALIŞMALARININ BİR DEĞERLENDİRMESİ

Fatmagül Saklavcı
Sivas, Turkey
0000-0001-9274-5111

Özet
İnsanoğlu tarih boyunca yaşamını sürdürmek ve yiyecek ihtiyacını karşılamak üzere çeşitli kesici aletler icat etmiş ve kullanmıştır. Anadolu toprakları üzerindeki yerleşim alanlarında elde edilen buluntulara arasında da Yontma Taş ve Tunç Çağına ait kesici aletlere rastlanmıştır. Anadolu'nun sosyal ve kültürel yaşamda bıçak önemli bir yer tutmuş, Türkler harp sanatında ve savaş silahları yapımında başarılı olmuşlardır. Türkiye'de bıçak üretimi ile ünlü yerler Muğla'nın Yatağan ve Trabzon'un Sürmene ilçesi, Bursa ve Kahramanmaraş şehirleridir. Sivas ili de üretimi binlerce yıl öncesine dayanan geleneksel el sanatlarından birisi olan bıçakçılık ile adı anılan yerler arasındadır. Demir madeninin bulunması ve bu hammaddeye ulaşım kolaylığı Sivas'ta maden işleme sanatı ve bıçakçılığın ortaya çıkmasında en önemli etkenlerden birisidir. Geçtiğimiz yüzyıllarda Sivas ekonomisi için önemli olan bıçakçılık sanatının, geçmişi yüzyıllara dayanan köklü bir kültürün devamı olduğu düşünülmektedir. Anadolu'nun geleneksel bıçak imalat merkezlerinden birisi olan Sivas ilinde günümüzde birkaç atölyede geleneksel usullerle usta-çırak ilişkisi ile bıçak üretimi devam ettirilmektedir. Teknolojik yenilikler, ekonomik faktörler ve bu işe gönül verecek çırakların azalması sonucu el emeği göz nuru isteyen bu sanatla uğraşanların sayısı oldukça azalmış durumdadır. Bu çalışmada bıçak sanatının temsilcilerinden birisi olan Mustafa Argut imalat yaptığı atölye ziyaret edilerek kaybolmaya yüz tutan bu sanat yaptığı eserler üzerinden değerlendirilmiştir. Küçük yaşlardan itibaren babasından, dedesinden öğrendiği bu sanatı 40 yıldan fazladır devam ettiren Argut, geleneksel Sivas bıçağından başka satır, kama, makas, çakı, hançer, kılıç ve masat tasarımları yapmaktadır. Bıçağın ağız kısmında yüksek kalitede çelik kullanmaktadır. Sap kısımlarında fildişi, manda ve geyik boynuzu, pirinç balçak, kehribar, tahta, plastik ve fiber kullanılmaktadır. Kullanılan doğal malzemenin işlenmesi zordur ve birçok aşamadan geçirilmektedir. Titizlik gerektiren bıçak yapımı uzun ve zahmetli bir süreç gerektirir. Çoğunlukla sipariş üzerine çalışan Argut modern ve fabrikasyon üretim ile rekabet ederek zaman içerisinde kendi geliştirdiği teknik ve tasarımlarla imalata devam etmekte, yanında yetiştirdiği çıraklar ile de bu geleneksel sanatı yaşatmakta ve gelecek nesillere aktarmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Sanat, Sivas, Bıçakçılık

KNIFE ART IN SİVAS AND AN EVALUATION OF MUSTAFA ARGUT'S WORK

Abstract
Throughout history, human beings have invented and used various cutting tools to survive and meet their food needs. Cutting tools belonging to Chipped Stone and Bronze Age were found among the finds obtained in settlement areas on Anatolian lands. Knife occupied an important place in the social and cultural life of Anatolia. Turks were successful in the art of war and the making of war weapons. Famous places of the production of knives in Turkey

are Yatağan in Muğla and Sürmene in Trabzon, Bursa and Kahramanmaraş. The province of Sivas is among the places mentioned with knife making, which is one of the traditional handicrafts, whose production dates back thousands of years. The availability of iron mines and the ease of access to this raw material are one of the most important factors in the emergence of metalworking art in Sivas. The art of knife, which was important for the economy of Sivas in the past centuries, is thought to be the continuation of a deep-rooted culture dating back centuries. In the province of Sivas, which is one of the traditional knife manufacturing centers of Anatolia, knives are produced in a few workshops with traditional methods, with a master-apprentice relationship. As a result of technological innovations, economic factors and the decrease in the number of apprentices who will set their heart on this work, the number of those engaged in this art, which requires handicraft, has decreased considerably. In this study, Mustafa Argut, one of the representatives of the knife art, was visited in the workshop where he produces this materials, which was about to disappear, was evaluated through the works he made. Continuing this art, which he learned from his father and grandfather from an early age, for more than 40 years, Argut produces wedges, scissors, pocket knife, dagger, sword and masat apart from the traditional Sivas knife. It uses high quality steel on the blade of the blade. Ivory, buffalo and antlers, brass balm, amber, wood, plastic and fiber are used in the handle parts. The natural material used is difficult to process and goes through many stages. Meticulous knife making requires a long and laborious process. Master, who mostly works on order, continues to manufacture with the techniques and designs he has developed over time, competing with modern and fabricated production, and trying to keep this traditional art alive and transfer it to future generations with the apprentices he has trained.

Keywords: Traditional Art, Sivas, Knife Making

THE ROLE OF STRUCTURE IN ARCHITECTURAL EDUCATION AND AN APPLIED EDUCATION MODEL

Assoc. Prof. Dr. Hilal Tugba ORMECIOGLU
Akdeniz University, Faculty of Architecture
https://orcid.org/0000-0002-0662-4178

Abstract
Robustness is a pillar of Vitruvian triad that, structure is defined as an indispensable part of the art of building under the titles like firmness, robustness, permanence, etc. Due to the vital role of structure in building design, structural knowledge has a very important place in architectural education. But, in architecture schools in our country, structural knowledge is tried to be transferred to architecture students through two to four semesters theoretical courses based on calculations such as statics and strength. However, the inclusion of structural knowledge in architectural education as a theoretical, technical and computational phenomenon does not fit in the learning typology of the architectural profession, whose basic educational understanding is based on critic-centered design studios. As a matter of fact, the structure is reflected in real-life architectural design not only as a theoretical knowledge or calculation, but also as a structural system design that integrates with the space and the building mass.
For these reasons, it is of critical importance that structural knowledge can be included in architectural education as a part of design practice, not as theoretical knowledge. In order to see all the components that Vitruvius mentioned - "robustness, usefulness, beauty"- in an architectural work in a balanced way, it is necessary to include structural knowledge in the architectural design processes. Hands-on structural design education enables the student of architecture to make interpretation on how the building can stand, how load transfer occurs, where the strong and weak points of the structure can be, together with spatial, functional, and aesthetic prerequisites. However, when the curriculums of architectural programs in our country are analyzed, it is observed that structural education is mostly included as a theoretical course and not integrated with the studio processes. In this context, within this study, a hands-on educational model that has been applied at Akdeniz University, Department of Architecture in order to enable students to develop a basic thinking system about structure for 10 years will be introduced. The model tried to be evaluated to which extent the model contributes to the studio work of architecture students by using qualitative research methods.

Keywords: Architecture, Architectural Education, Structural Design, Structural Education

Introduction

Vitruvius' Ten Books on Architecture (De Architectura Libri Decem), one of the oldest writings on architecture, is even today often used to explain basic expectations from architecture. Vitruvius, who lived in the 1st century BC, defined three basic components for successful architecture. These components "Firmitas, Utilitas, Venustas", is translated into English as "commodity, firmness, delight" are architectural features that clearly explain the main features expected from a building (Vitivius, 1960, pp.33-45). In Renaissance Italy, these components were adopted as “Comodità, Perpetuita, Bellézza”, that is, “usefulness,

continuity-permanence, beauty"; similarly, Bülent Özer (2009, 175) reinterpret these components as "function, structure+construction, artistic value" in the 20th century. When all these definitions of the profession from the 1st century BC. to the present are examined, it is observed that the structure is an indispensable part of the art of building under the titles like firmness, robustness, permanence, etc. Therefore, architecture is often defined as "the art of building" (http://www.doganhasol.net/mimarlik-sanat-degil-mi.html).

Due to the indispensable role of structure in building design, structural knowledge has a very important place in architectural education. Besides, the UNESCO/UIA Charter for Architectural Education (2011) states that architectural education should include the acquisition of the ability to understand the technical knowledge of structure, materials, and construction (https://etsab.upc.edu/ca/shared/a-escola/a3-qualitat/validacio/0_chart.pdf). Although structural education is considered an indispensable part of architectural education, it is commonly considered as computational knowledge transferred through theoretical courses. Similarly, in Turkish schools of architecture, structural knowledge is tried to be transferred to architecture students through two to four semesters of theoretical courses based on calculations such as statics and strength. However, the inclusion of structural knowledge in architectural education as a theoretical, technical, and computational phenomenon does not fit in the learning typology of the architectural profession, whose basic educational understanding is based on critic-centered design studios. As a matter of fact, the structure is reflected in real-life architectural design not only as a theoretical knowledge or calculation but also as a structural system design that integrates with the space and the building mass. Hence, the schools should re-think their programs to bring physics, and structure into a more effective focus and have a clearer relationship with the design of space as Gropious did when he was designing the curriculum of Harvard GSD in 1937 (Salvadori, 1958, p.4)

Methodology

Increasing the emphasis on structural knowledge in architectural education does not mean increasing credits on the weekly agenda, rather combining it with design studios and show architectural students that a structure is a design object beyond complex computations. For these reasons, it is of critical importance that structural knowledge be included in architectural education as a part of design practice, not as theoretical knowledge. Learning load transfer mechanism, strong and weak points of a structure in a hands-on structural design education will lead students to understand the structure instead of memorizing the theories. Besides hands-on learning directly appeals to the human mind. For this reason, it is seen as one of the important learning methods in education and is applied in many schools, especially in the field of engineering (Carlson and Sullivan, 1991: 25-30). Similarly, the knowledge of space is also taught through hands-on project design and the design studios in the schools of architecture. However, when the curriculums of architectural programs in our country are analyzed, it is conveyed that structural education is mostly included as a theoretical course and not integrated with the studio processes. In this context, a hands-on educational model that has been applied at Akdeniz University, Department of Architecture in order to enable students to develop a basic thinking system about structure over 10 years will be introduced. The model tried to be evaluated to which extent the model contributes to the studio work of architecture students by using qualitative research methods.

The Hands-on Structural Education Model in Akdeniz University

Fig.-Captures from loading test. Left: SDP1-Bridge project (2013), Right: SDP2- Canopy project (2019)

The "Architecture and Structural Systems I and II" are two-semester compulsory courses of the Department of Architecture at Akdeniz University. In the first semester theoretical information about the lectures given about load transfer, types of forces and deformations, and vector systems, while effects of structural morphology on load transfer mechanisms are introduced in the second. Along with the theoretical lectures, structural design projects were assigned as 8-week term projects. The SDP1: The Bridge Design Project was specially designed for the first term as it is a simple truss design in vector-system, striped down from complex functional and spatial design parameters. Nevertheless, the SDP2: The Canopy Design Project in the second term is a more complex one which is about designing a 3D structure with functional limitations.

Fig.- Model and loading test of SDP1-Bridge project (2019)

In these projects, students were asked to "design the optimal structure, using the minimum material, in which they can carry the maximum weight while passing the maximum span" and come to critics in project days. During the project days, the structures designed by the students with group work were critiqued through sketches and SAP models. At the last stage, they made the physical model of the structure they designed in line with the critiques, and these models were subjected to a mode-to-failure loading test in the classroom. In this educational model-based training model, the physical model making plays a central role in the process of discovering "the mechanism of load transfer and the nature of deformations" and becomes an essential methodological tool (Le Ricolais, 1973:80-199).

Fig.- Two photos from mode-to-failure tests (2016)

In these activities, which are organized in the format of a design competition, students have to take risks to produce a lighter structure, while considering the danger of collapse and this forces them to develop the optimal structure. Hence, they comprehend the basic principles of structural design: economy, safety. In the second term, students were asked to consider spatial and functional issues together with the already learned structural principles.

Results of the qualitative research

During distance education in the Covid-19 period, it was not possible to make mode-to-failure tests with students. Therefore, in the 10 years history of the course, for the first time in 2020, the structural lectures were given theoretically without the SDP projects. This gave the opportunity to test the results of two different interpretations of the course, theoretically and practically. Six students three from the class of 2020 and three from 2018 were taken to in-depth interviews. As Boyce, Carolyn, and Neale Palena (2006:3) states "in-depth interviewing is a qualitative research technique that involves conducting intensive individual interviews with a small number of respondents to explore their perspectives on a particular idea, program, or situation".

Students were asked to define their experience in structure courses and evaluate their impact on their success in the design studios. The students who took the courses with SDP projects define the course as "a great experience" and "a fun game" and stated that they learned much about the principles of structural design. When they were asked how they solve if they had problems with structure in design studios, two of them answered as they built a sketch physical model and load it. They also stated that they benefitted from their experiences in design studios, as they know the effects of gravitational force on structures, especially in the upper classes when they were asked to design complex projects with large span such as airports, convention centers, etc. When they asked if they would like to take the course and do the project again, two of them replied positively, the third one found the process too tiring to take twice.

On the other hand, the students who took the courses without SDP projects define the course as "a hard course for architecture students", "too boring" and "a compulsory course to pass". They stated that they do not benefit from the course much in design studios; that they prefer to ask the tutors or senior students when they had problems with structure in design studios. And they all replied they would not be willing to take the course twice.

Conclusion

In order to see all the components that Vitruvius mentioned - "solidity, usefulness, beauty"- in architectural work in a balanced way, it is necessary to include structural knowledge in the architectural design processes. As mentioned in the famous saying of a Confucian scholar Xunzi (340 - 245 BC) "What I hear, I forget. What I see, I remember. What I do, I understand", hands-on methods are the best way to achieve this. Therefore, architectural education is a studio-based education in which students learn while designing. There is no reason to put structural knowledge as an exception.

The result of the in-depth interviews indicate that hands-on structural design education enables the student of architecture to make an interpretation on how the building can stand, how the load transfer mechanism works, where the strong and weak points of the structure can be, together with spatial, functional, and aesthetic prerequisites. Hence the students feel more confident in structural design and solve their problems with out asking the studio tutors. Moreover, the students liked the project-based hands-on version of the course more and the method increased their interest in the structure lessons.

References

Boyce, C. and Neale P. 2006. **Conducting In-Depth Interviews: A Guide for Designing and Conducting In-Depth Interviews for Evaluation Input**. Pathfinder International https://donate.pathfinder.org/site/DocServer/m_e_tool_series_indepth_interviews.pdf;jsessionid=00000000.app272b?NONCE_TOKEN=53CE781DDDB0BEF87A9FDA89CD6DC4B0 Retrieved at September 10, 2021.

Carlson L. E. and Sullivan J. F., 1999, Hands-on Engineering: Learning by Doing in the Integrated Teaching and Learning Program. *International Journal of Engineering Education*. Vol. 15/1, pp. 20-31

Hasol, D. 2011. Mimarlık Sanat Değil mi? Batı Akdeniz Mimarlık – 48 http://www.doganhasol.net/mimarlik-sanat-degil-mi.html Retrieved at September 10, 2021.

Le Ricolais, R. 1973. "Things Themselves are Lying, and so Are Their Images": Interviews with University of Pennsylvania graduate students. (J. Bryan & R. Sauer, Eds.)VIA [the Student Publication of the Graduate School of Fine Arts, University of Pennsylvania], 2, 80–199 *(4) (PDF) The physical model in the structural studies of Robert Le Ricolais: "apparatus" or "hierogram"*. Available from: https://www.researchgate.net/publication/305768905_The_physical_model_in_the_structural_studies_of_Robert_Le_Ricolais_apparatus_or_hierogram Retrieved at September 10, 2021

Özer, B. 2009. **Kültür Sanat Mimarlık**. İstanbul: YEM Yayınları

Salvadori, M., 1958. Teaching Structures to Architects. *Journal of Architectural Education*, 13(1), pp.5–8.

UNESCO/UIA Charter for Architectural Education Revised Edition 2011, Approved by UIA General Assembly, Tokyo 2011 https://etsab.upc.edu/ca/shared/a-escola/a3-qualitat/validacio/0_chart.pdf Retrieved at September 10, 2021.

Vitirivius. 1960. **Vitruvius: The Ten Books on Architecture**. Trans. Morris Hicky Morgan.Dover Publications

THE IMPORTANCE OF STRUCTURE IN ARCHITECTURE AND AN EVALUATION THROUGH ENGINEER-ARCHITECTS

Assoc. Prof. Dr. Hilal Tugba ORMECIOGLU
Akdeniz University, Faculty of Architecture
https://orcid.org/0000-0002-0662-4178

Abstract
The structural design is one of the most important factors affecting the form of the building, not only for special buildings but also for all building designs. The main task of the structure is to transfer the vertical and lateral loads affecting the structure to the ground without interruption. It is possible by designing the form and the structure together from the preliminary design stage; and internalizing the load transfer mechanism is one of the prerequisites of an architect to obtain a qualified and structurally correct design. Hence, the design of loads transfer mechanism in a building directly affects not only the dimensioning of the structural elements, but also the setup of the structural system and so, the form of the structure. In other words, the design of the structural system within the architectural design process ensures the integration of the structure with the form.
Nevertheless, a good structural design alone is not enough for an architectural design. It is a process, both group of professionals should be able to get rid of the stereotypical thinking methods of their professional identities and put themselves in place of the other professional group. As Hasol (2011) stated, this interdisciplinary interaction ensures the successful completion of the design process and the emergence of original architectural works. The best examples of this ideal can be found within the works of are engineer-architects such as Eduardo Torroja, Heinz Isler, Ove Arup, Robert Maillert, Felix Candela, Santiago Calatrava, Eugene Freyssinet, Riccardo Morandi, Frei Otto, Buckminster Fuller, Pier Luigi Nervi, Antonio Gaudi, who are knowledgeable in both professions. When the structures of these engineer-architects are examined closely, it is observed that the structure has become a part of the architecture as the main design element instead of being an auxiliary element load-bearing system. In this context, within the scope of this study, the importance and place of structure in architecture will be discussed over the selected structures of the above-mentioned engineer-architects. The effects of the structural design on the character and architectural identity of the building will be emphasized.

Keywords: Architecture and Structure, Structural design, Engineer-architects, Eduardo Torroja, Felix Candela, Riccardo Morandi

Introduction

Architectural works must resist various loads, be robust and long-lasting. The way to achieve this is to design their structures so. Nevertheless, this could not be possible while resisting against the natural forces. The gravitational force is the first one to remember since its o the basics of physics and dictates us a load transfer mechanism. Especially in the geographies where there are lateral load risks, structural design becomes more important for construction activities and in the design of special structures such as high-rise buildings. However, the

structural design is one of the most important factors affecting the form of the building, not only for special buildings but also for all building designs.

Fig. The loads must be transferred around the meaningful holes we call spaces.

Loads are the forces that effects on a structure. They can be in shape of vertical or lateral according to the vectoral force applied. The main task of the structure is to transfer the vertical and lateral loads to the ground without interruption. However, the necessity of providing continuous load transfer may restrict the form of the building if the preliminary design will be made without considering the structural necessities. Vice a versa -making preliminary design without considering spatial concepts- will also restrict the design of the structure. The right choice is to design structure and space together at the preliminary steps of the design process, while taking the structural requirements as one of the design inputs, just like the architectural program requirements. Hence, we must redirect load transfer around the meaningful holes we call spaces. Robert le Ricolais conveys this fact as "The art of structure is where to put the holes" (https://almanac.upenn.edu/archive/v42/n19/ricolais.html, Motro, 2007:235).

Load transfer mechanism and Equilibrium of forces

The emancipation of this process is possible by designing the space and the structure together from the preliminary design stage. Therefore, internalizing the load transfer mechanism is one of the prerequisites of an architect to obtain a qualified and structurally correct design. The concept of load transfer is defining the paths of flow for death and live loads that a structure has on it. These paths should not interrupt the spatial concept of the architectural design, besides had to be in harmony with it. Hence, structure would not be an obstacle neither for function nor for spatial concept.

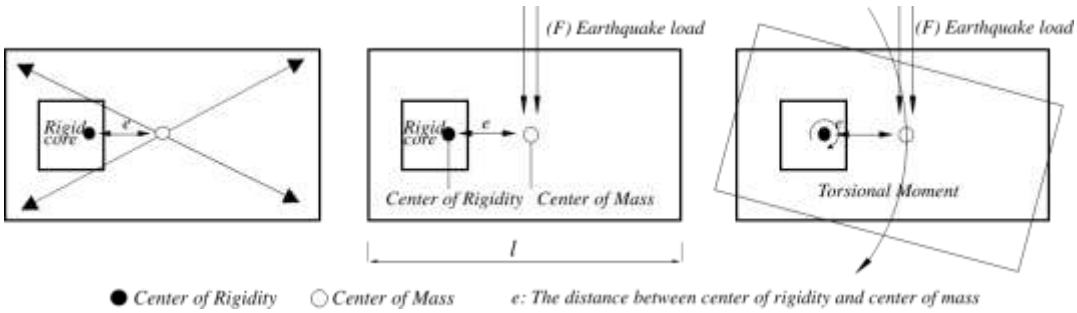

Fig. Diagram of torsional irregularity (Bingöl et al, 2020).

Moreover, the design of load transfer mechanism in a building directly affects not only the dimensioning of the structural elements, but also the form of the structural system and so, the mass of building. The shape of mass which affects to center of gravity of the building should be incompatible with the center of rigidity of the structure. The distance between these two centers is called eccentricity and cause a tortional moment increasing by the distance between these two, hence, that floor would make a rotational movement under the effect of a lateral F force (Bingöl et al, 2020: 2205). If

Form follows force

Having the building geometry harmonious with the building structure is the basic principle in architectural engineering. In other words, the design of the structural system within the architectural design process ensures the integration of the structure with the form. In nature, form is the result of the structure while structure is the result of the forces. Hence, form follows structure and structure follows force. As intelligent creatures, human being simulate the natural processes in all kinds of his productions; and form finding in architecture is also

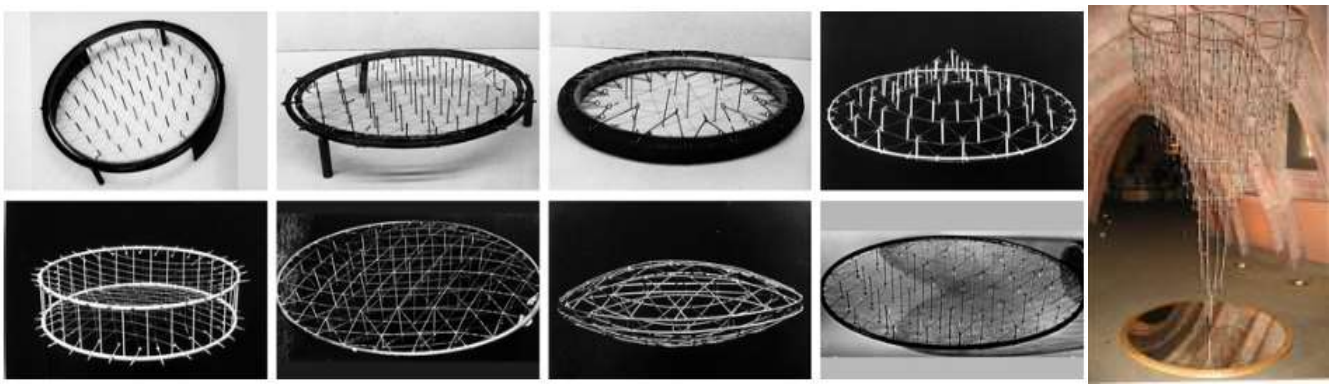

one of these.

Fig. Left:"System | Series 4. Double Curvature Network" models made in Le Ricolais'workshops at Penn between 1959-1961. (https://almanac.upenn.edu/archive/v42/n19/ricolais.html, Vrontissi, 2016) , right: a hanging chain model, Antoni Gaudi (1852–1926), https://micromath.wordpress.com/2010/02/17/standing-arches-hanging-chains-ii/

In order to comprehend the principles of form-finding in nature an architect should discover "the mechanism of load transfer and the nature of deformations"(Le Ricolais, 1973:80-199). Nowadays, numerical techniques have the central role in the design process of form finding, optimization of structures and assisting in the design; but before the computer technology widespread, physical model making was an essential methodological tool. It was not only used in the schools of architecture but also in the offices of the distinguished engineer-architects.

According to Hasol, "the structural design or the design of the load-bearing system as a unique structure with an aesthetic value allows the engineer to become an architect and the architect to become an engineer" (Hasol, 2011). In such a process, both group of professionals should be able to get rid of the stereotypical thinking methods of their

professional identities and put themselves in place of the other professional group. As Hasol (2011) stated, this interdisciplinary interaction ensures the successful completion of the design process and the emergence of original architectural works as it was in the works of eminent engineer-architects such as Eduardo Torroja, Heinz Isler, Ove Arup, Nicholas Grimshaw, Robert Maillart, Felix Candela, Santiago Calatrava, Eugene Freyssinet, Riccardo Morandi, Frei Otto, Buckminster Fuller, Pier Luigi Nervi, Antonio Gaudi, who are knowledgeable in both professions.

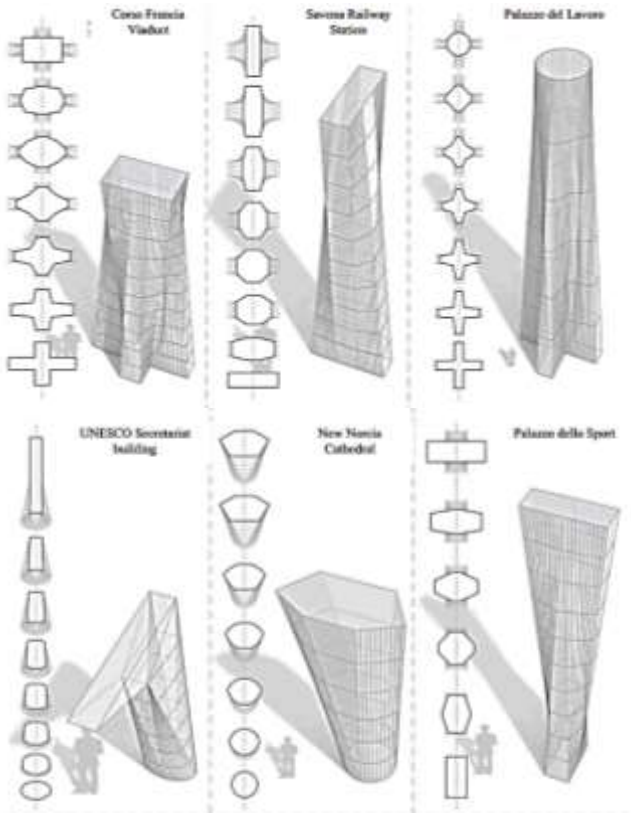

Fig. Geometrical articulations of Nervi's columns (Perugini and Andreani, 2013).

Pier Luigi Nervi is one of these engineer-architects who believed in the "mysterious connection between laws of physics and aesthetic sensibility" (Nervi, 1957:8). In all of his buildings he was in search for optimal structure, shaped under the flow of loads. Although he was famous with his long-span thin shell structures, the study of Perugini and Andreani (2013: 138) conveyed that his ideal of "the dichotomy of complex geometry and structural efficiency" finds great expression not only his long-span domes but also specifically designed building elements such as columns. In his columns Nervi had "a strategic design logic" that utilized the formal advantages of hyperbolic paraboloids in combination with simpler planar surfaces (Perugini and Andreani, 2013: 138), hence, the columns were shaped in reflecting the flow of loads.

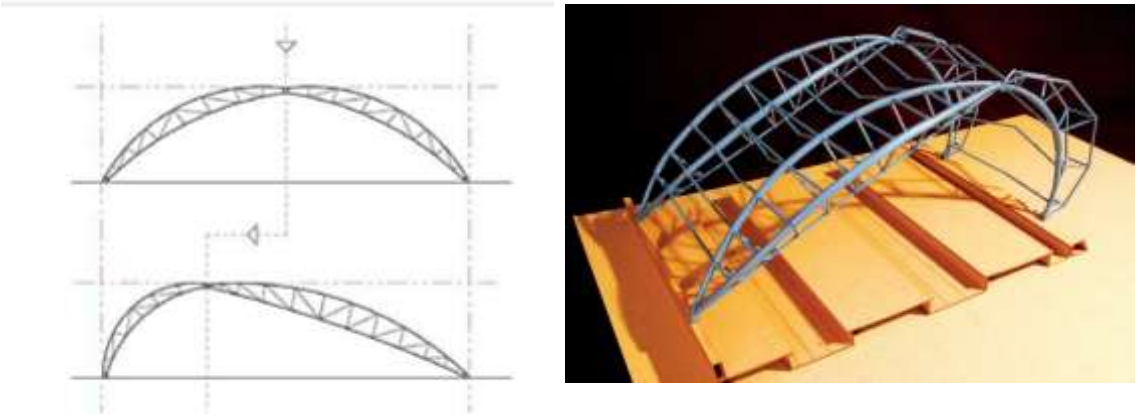

Fig.- Left: The Waterloo Station, 1994, Arch: N. Grimshaw, an example of parametric variations of a truss system canopy. (Zarzycki, 2012). Right: Model of the Waterloo station (https://cargocollective.com/abovebelowdesign/STRUCTURAL-ANALYSIS-WATERLOO-INTERNATIONAL-TERMINAL-2007, Retrieved 10.9.2021)

Similarly, the shape of Grimshaw's asymmetric trusses of the Waterloo Station, spanning up to 48 meters, was a result of parametric deformations of a basic arch-shaped truss due to functional requirements. The form of each truss, together with the position and length of both the compression and tension members of it, vary in sections according to changing position of the peak point of the arch. Besides, the arch-shaped curved trusses taper in response to the distribution of forces.

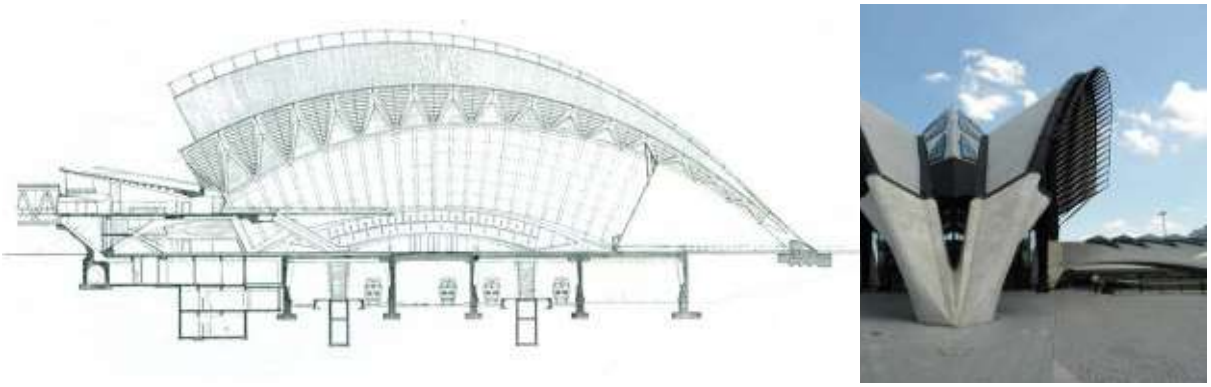

Fig.- Left: The Lyons Airport Railroad Station, 1989, Calatrava, Section of station hall, (McQuaid, 1993:20). Right: Photo of the Lyons Airport Railroad Station (https://milviatges.com/files/sites/267/2021/02/Calatrava-Lyon-1.jpg, Retrieved at 10.9.2021)

Nervi's structural design approach of utilizing hyperbolic paraboloids with the help of moldable construction capacity of reinforced concrete was continued by Calatrava. Calatrava who was educated in not only in architecture but also art and engineering, represents his educational background in his projects with a unique understanding. He also adds biomimicry as an insight to his structural designs and created exceptional skeleton-like steel structures of which "their shapes are the traces of the physical forces that created them", such as Lyons Airport Railroad Station, Lisbon Oriente Station, Milwaukee Art Museum, etc. (McQuaid, 1993:23).

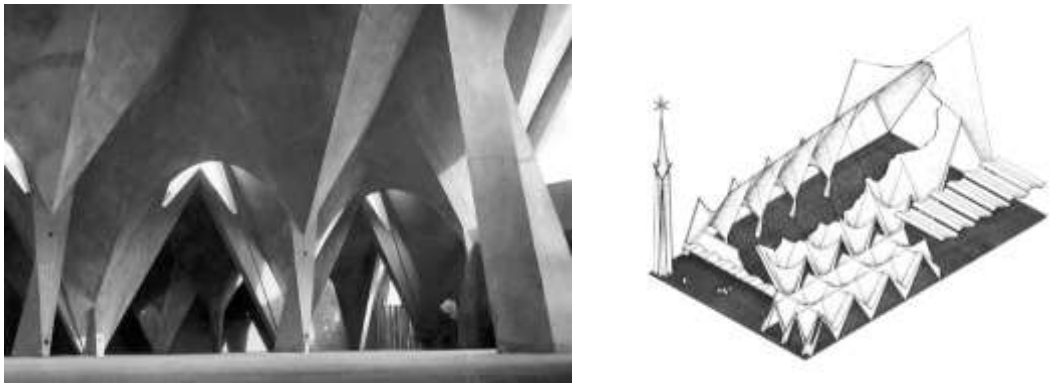

Fig.-The Iglesia de la Virgen Milagrosa, in Navarte, Mexico (1955) Left: photo, (McQuaid, 1993:20). Right: perspective drawing(https://archeyes.com/our-lady-of-the-miraculous-medal-church-felix-candela/ and https://i.pinimg.com/originals/14/21/62/14216294aa80b988b7c526fea0b79474.jpg , Retrieved at 10.9.2021)

Engineer-architects who devoted themselves to the thin shell designs such Candela, Torroja, Isler, etc. were closely related with structural morphology and form-finding since they aim to design the thinnest conceivable shell. Candela who is Calatrava's close friend and mentor, was the most famous of them. Especially, the form of his Iglesia de la Virgen Milagrosa, in Navarte, Mexico (1955) is a masterpiece where the hyperbolic paraboloids structural form integrates with the architectural space and becomes the architectural space itself. In this building, the presence of the thin shell constitutes roofs and walls, while its absence turned into windows and doors (McQuaid, 1993: 45)..

Conclusion

A good structural design alone is not enough for a good architectural design and vice a versa. Nevertheless, in case they are designed together in an architectural engineering manner, the results are remarkable as shown in the examples of distinguished engineer-architects.

The reason behind the success is based on several principles. First of all, when the buildings of these engineer-architects are examined closely, it is observed that in all of them, the structure has become a part of the architecture as the main design element instead of being an auxiliary element load-bearing system; and included in the design process from the early sketching phase. Secondly, nature is sometimes a challenging and sometimes an inspiring source for all designs. And finally, the designs are not divided as space or structure, rather they present a unified whole.

References

Bingol K., Akan A.E., Örmecioğlu H.T., Er A., 2020, Artificial intelligence applications in earthquake resistant architectural design: Determination of irregular structural systems with deep learning and ImageAI method, *Journal of The Faculty Of Engineering And Architecture Of Gazi University*, vol.35/4, pp.2197-2209.

Hasol, D. 2011. Mimarlık Sanat Değil mi? Batı Akdeniz Mimarlık – 48 http://www.doganhasol.net/mimarlik-sanat-degil-mi.html Retrieved at 10.9.2021.

https://almanac.upenn.edu/archive/v42/n19/ricolais.html Retrieved at 10.9.2021

https://cargocollective.com/abovebelowdesign/STRUCTURAL-ANALYSIS-WATERLOO-INTERNATIONAL-TERMINAL-2007, Retrieved at 10.9.2021

Le Ricolais, R. 1973. "Things Themselves are Lying, and so Are Their Images": Interviews with University of Pennsylvania graduate students. (J. Bryan & R. Sauer, Eds.)VIA [the Student Publication of the Graduate School of Fine Arts, University of Pennsylvania], 2, 80–199
(4) (PDF) The physical model in the structural studies of Robert Le Ricolais: "apparatus" or "hierogram". Available from: https://www.researchgate.net/publication/305768905_The_physical_model_in_the_structural_studies_of_Robert_Le_Ricolais_apparatus_or_hierogram Retrieved at September 10, 2021

McQuaid, M. 1993, Santiago Calatrava: Structure and Expression, NY: The Museum of Modern Art. https://assets.moma.org/documents/moma_catalogue_391_300295421.pdf Retrieved at 10.9.2021

Motro R. 2007, Robert Le Ricolais (1894–1977) "Father of Spatial Structures" *International Journal of Space Structures* Vol. 22/4, pp.233-238.

Nervi, P. L. **The Importance of Construction Technique**, Student publications of the School of Design, vol. 6/1, pp.6-12.

Perugini P. and Andreani S. 2013. Pier luigi nervi's columns: Flow of lines and forces, Journal of the International Association for Shell and Spatial Structures 54(3):137-148

Vrontissi M. 2016, **The physical model in the structural studies of Robert Le Ricolais: "apparatus" or "hierogram"**, Proceedings of the 3rd International Conference on Structures and Architecture At: Guimaraes, Portugal, London: Taylor & Francis Group.pp:1318-1326. https://www.researchgate.net/publication/305768905_The_physical_model_in_the_structural_studies_of_Robert_Le_Ricolais_apparatus_or_hierogram Retrieved at 10.9.2021.

Zarzycki, A. 2012, Parametric BIM as a generative design tool , ASCA2012 . https://www.researchgate.net/publication/256497793_Parametric_BIM_as_a_generative_design_tool/figures?lo=1, Retrieved 10.9.2021

QUANTIFIERS AND DETERMINERS IN ENGLISH: TYPES AND THEORIES

AYGUN AMANALIYEVA
Institute of Linguistics of the National Academy Sciences of Azerbaijan Republic named after Imadaddin Nasimi (ANAS)
ORCID No: https://orcid.org/0000-0002-7744-5433

Abstract
There are opinions of a number of scholars on the concept of grammatical category in linguistics. A grammatical category is a collection of objects and events in certain groups. In other words, a grammatical category is a set of meanings, units that express that meaning, and uniform grammatical meanings. In general, the grammatical category is one of the most important features of linguistic units or some of their groups that find their grammatical expression in the language. While some linguists exemplify parts of speech when speaking from a grammatical category, other linguists characterize categories of case, affiliation, and especially plurals as grammatical categories, which include different groupings of certain word groups within parts of speech. In fact, the second idea was more appropriate. A category is a grouping of word groups within parts of speech. All languages possess the same set of categories each of which have several functions. Languages differ in how they express these categories in speech: some use lexemes, some use free-standing grammatical morphemes - pronouns, prepositions, etc, while others use affixes. When we begin learning a new language, we do not have to learn a new set of grammatical categories since all languages have the same categories; we only have to learn how these categories are expressed in the new language. It is probably the case that children learning their first language have a similar advantage – they are born with these categories built into their brains. We use quantifiers when we want to give someone information about the number of something: "how much" or "how many". Sometimes we use a quantifier in the place of a determiner. Quantifier may refer to: Quantifier (linguistics) - an indicator of quantity; Quantifier (logic); Quantification (science). Quantifier words are among the most abstract words in language. Unlike nouns, verbs and adjectives, the meanings of quantifiers are not related to a referent out in the world. Rather, quantifiers specify what relationships hold between the sets of entities, events and properties denoted by other words. A determiner may indicate whether the noun is referring to a definite or indefinite element of a class, to a closer or more distant element, to an element belonging to a specified person or thing, to a particular number or quantity, etc. Pre-determiners come before an article or other determiner and are used to give even more information about the noun that comes after. In my article I will provide theoretical information about the functions of the major linguistic and morphological category of number, different types of quantifiers, and the differences between quantifier and determiner.

Keywords: grammatical categories, number, quantifiers, determiners, multpliers, fractions, intensifiers

КВАНТОРЫ И ОПРЕДЕЛИТЕЛИ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ: ТИПЫ И ТЕОРИИ

АННОТАЦИЯ

Существуют мнения ряда ученых о понятии грамматической категории в лингвистике. Грамматическая категория - это совокупность предметов и событий в определенных группах. Другими словами, грамматическая категория - это набор значений, единиц, которые выражают это значение, и единообразных грамматических значений. В общем, грамматическая категория - одна из наиболее важных характеристик языковых единиц или некоторых их групп, которые находят свое грамматическое выражение в языке. В то время как некоторые лингвисты приводят примеры частей речи при разговоре из грамматической категории, другие лингвисты характеризуют категории падежа, принадлежности и особенно множественного числа как грамматические категории, которые включают различные группы определенных групп слов в частях речи. На самом деле вторая идея была более подходящей. Категория - это группа групп слов внутри частей речи. Все языки имеют одинаковый набор категорий, каждая из которых выполняет несколько функций. Языки различаются тем, как они выражают эти категории в речи: некоторые используют лексемы, некоторые используют отдельно стоящие грамматические морфемы - местоимения, предлоги, и так далее, а другие используют аффиксы. Когда мы начинаем изучать новый язык, нам не нужно изучать новый набор грамматических категорий, поскольку все языки имеют одни и те же категории; нам нужно только узнать, как эти категории выражаются в новом языке. Вероятно, дети, изучающие свой родной язык, имеют аналогичное преимущество - они рождаются с этими категориями, встроенными в их мозг. Мы используем кванторы, когда хотим дать кому-то информацию о количестве чего-либо: Мы используем кванторы, когда хотим дать кому-то информацию о количестве чего-либо: “how much” или “how many”. Иногда мы используем квантификатор вместо определителя. Квантификатор может относиться к: Квантификатор (лингвистика) - показатель количества; Квантификатор (логика); Количественная оценка (наука). Слова-кванторы - одни из самых абстрактных слов в языке. В отличие от существительных, глаголов и прилагательных, значения кванторов не связаны с референтом в мире. Скорее, кванторы определяют, какие отношения существуют между наборами сущностей, событий и свойств, обозначенных другими словами. Определитель может указать, относится ли существительное к определенному или неопределенному элементу класса, к более близкому или более отдаленному элементу, к элементу, принадлежащему определенному человеку или предмету, к определенному числу или количеству и т. д. Предопределители ставятся перед артиклем или другим определителем и используются, чтобы дать еще больше информации о существительном, которое следует после. В статье будет представлена теоретическая информация о различных типах квантификаторов, будут приведены примеры. В своей статье я предоставлю теоретическую информацию о функциях основной лингвистической и морфологической категории числа, различных типах кванторов и различиях между квантификатором и определителем.

Ключевые слова: грамматические категории, число, кванторы, определители, мультипликаторы, дроби, усилители

1. Introduction

Every language has its own unique peculiarities. It is common knowledge that the grammar of every language is traditionally divided into two parts: **morphology** and **syntax**. Each part of grammar has its own subject matter to deal with and method of investigation. The words of every language are divided into several word classes, or parts of speech, such as nouns, verbs, adjectives etc. The words of a given class exhibit two or more forms in somewhat different grammatical circumstances. These forms are not interchangeable and each can be used only in a given grammatical situation. This variation in form is required by the existence of a grammatical category applying to that class of words. Thus a grammatical category is "a linguistic category which has the effect of modifying the forms of some class of words in a language". Traditional grammarians divide the words of English into eight classes or parts of speech. Here belong *noun, pronoun, adjective, verb, preposition, conjunction, adverb* and *interjection*. The words of a particular class can have two or more forms in different grammatical circumstances because of the existence of a grammatical category. Grammatical categories are an essential part of traditional grammar especially of the classical languages. As English is modelled on the grammar of Latin, it follows the system of Latin. The term "grammatical category" refers to specific syntactic properties of a word that can cause those words or other related words to change in form for grammatical reasons (ensuring agreement between words). A grammatical category is a class of units (such as noun and verb) or features (such as number and case) that share a common set of characteristics. They are the building blocks of language, allowing us to communicate with one another. *A grammatical category* is a system of opposed grammatical forms with homogeneous meanings. Members of one grammatical category are united by a common grammatical meaning and differ in particular meanings. The grammatical categories are subdivided into *morphological* and *syntactic ones*. Among the morphological categories, there are, for example, various grammatical categories of type, **voice**, **time**, **mood**, **person**, **gender**, **number**, **case, definiteness, tense, aspect**; whole grammatical classes of words or parts of speech are characterized by the consistent expression of these categories. The most common grammatical categories in English are gender, number, person, tense, mood, voice and case. Other categories like aspect, modality and deictic category are also present in English. Grammatical categories were important in the classical languages. Since English grammar was modeled on the Latin grammar system some importance is still given to the grammatical categories in English [Akhundov A.: 2003; Brinton, Laurel J.: 2000].

The grammatical category applying to the English nouns is number. Frequently encountered grammatical category is number with values such as singular, plural, and sometimes dual, trial, paucal, uncountable or partitive, inclusive or exclusive. The category **number** merely indicates the numerable property - singularity or plurality. It is a grammatical category of *nouns*, *pronouns*, and *adjective* and *verb agreement* that expresses count distinctions, such as "one", "two", or "three or more". In English, the two number categories are singular and plural. The number category in English is one of the morphological categories of the noun and is realized through the opposition of two form-classes: the singular form and the plural form. Nouns have the category of number (singular and plural), though some individual nouns may lack either a singular or a plural form. They also, in the accepted view, have the category of case (common and genitive). The only category of nouns, which is generally accepted, is the category of number [Trask, R.L.: 2007].

Both English and Azerbaijani as most other languages distinguish between two numbers: *singular* and *plural*. There are different approaches to defining the category of number in English, thus, some scholars believe that the category of number is restricted in its realization because of the dependent implicit grammatical meaning of countableness and

uncountableness. The category of number is realized only within subclass of countable nouns, i.e. nouns having numeric (discrete) structure. Uncountable nouns have no category of number, for they have quantitative (indiscrete) structure. The category of number shows whether the noun stands for one object or more than one. Analysing the category of number in the given compared languages we can say that the singular form of the nouns is a bare system with a zero inflexion. E.g. a student-tələbə; a man-adam, kişi; a doctor- həkim; a teacher-müəllim, a book-kitab, a room-otaq, a flat-mənzil, etc. Two classes of uncountables can be distinguished in English. Uncountable nouns are again subdivided into those having no plural opposites and those having no singular opposites. Nouns like “milk”, “geometry”, “self-possession” having no plural opposites are usually called by a latin name as **singularia tantum** (only singular). Nouns like “clothes”, “goods” having no singular opposites are known as **pluralia tantum** (only plural). These are for the most part names of things which imply plurality or consist of two or more parts. Such nouns don’t have their analogy in Azerbaijani. E.g. scissors-qayçı; scales-tərəzi; glasses-eynək; fetters-qandal; tongs-maşa, kəlbətin; scales-tərəzi, etc. In Azerbaijani unlike English such kind of nouns are used both in singular and plural. E.g. qayçı-qayçılar; maşa-maşalar, kəlbətin-kəlbətinlər; şalvar-şalvarlar, etc. In Indo-European languages there are lots of nouns that don’t fit into the traditional definition of the category based on the notion of quantity. A word can denote one object, but it has the plural form. Or a noun can denote more than one thing, but its form is singular. The absolute singular excludes the use of the modifying numeral one, as well as the indefinite article. The absolute singular is characteristic of the names of abstract notions (peace, love, joy, courage, friendship, etc.), the names of the branches of professional activity (chemistry, architecture, mathematics, linguistics, etc.), the names of mass-materials (water, snow, steel, hair, etc.), the names of collective inanimate objects (foliage, fruit, furniture, machinery, etc.). Some of these words can be used in the form of the common singular with the common plural counterpart, but in this case they come to mean either different sorts of materials, or separate concrete manifestations of the qualities denoted by abstract nouns, or concrete objects exhibiting the respective qualities [Ctystal, David:1997; Jafarov R.: 2001].

2. The grammatical category of number is the linguistic representation of the objective category of quantity.

The grammatical meaning of number may not coincide with the notional quantity. The first ideas about the study of the category of quantity are found in the works of Aristotle. Aristotle, the great thinker of antiquity, defined the category of quantity in this way: «Each of which can be divided into two or more components and which is one in nature, is called quantity». According to Aristotle, quantity divides into **continuous** and **discrete** quantities; continuous quantity divides into line, surface, body, time, and place; and discrete quantity divides into number and speech. Quantity answers the question "**how much**?" (Gr. ποσόν; Lat. quantum). Those who have denied the reality of quantity have generally done so because of an idealistic theory of knowledge or because of a dynamist theory of physical reality. According to the prominent American linguist Greenberg: «No language has trial without dual, and no language has dual without plural». O. Jespersen, Baudouin de Courtenay and other linguistic scientists distinguished between the psychological or mental category of quantity, on the basis of which the linguistic category of number arises. The category of quantity is one of the most general abstract categories of thinking of modern man. It is a necessary element of knowledge, permeates all aspects of human activity, both practical and everyday, as well as scientific and cognitive. This is a universal logical category, a necessary level of cognition. F. Engels especially appreciated the role of fingers in the counting process. He connected and associated the origin of numbers with them. Continuing the traditions of antiquity, Hegel also

defined the concepts of size, quantity, and intensity, which fall into the category of quantity and his ideas were continued in philosophical and linguistic research. There is a definition of the category of number that overcomes this inconsistency. It was worked out by prof. Isachenko. According to him, the category of number denotes marked and unmarked discreteness (not quantity). A word in a singular form denotes unmarked discreteness whether it is a book, or a sheep, or sheep. If an object is perceived as a discrete thing, it has the form of the plural number. Thus, trousers and books are perceived as discrete object whereas a flock of sheep is seen as a whole. This definition is powerful because it covers nearly all nouns while the traditional definition excludes many words. A. Aslanov writes: "The quantitative category in the modern Azerbaijani language is mainly expressed in three ways: 1. Lexical. 2. Morphological. 3. Syntactical. Each of these three tools, which play a key role in the expression of the category of quantity, has its own formal features, certain semantic features and different shades of meaning. Some of these tools are broad and some have limited coverage. Quantities expressed by these means can be specific, as well as general and indefinite. All three means solitude, togetherness, and community [Akhundov A.: 2003].

3. Quantifier – grammatical term, a determiner or pronoun indicative of quantity.

It should be noted that the noun is one of the notional parts and the main nominative unit of speech in the non-kindred – English and Azerbaijan languages. The noun is the central lexical unit of any language. Nouns denote things and other entities presented as substances: beauty, progress, etc. The noun in the singular does not necessarily denote one object while the plural form may be used to denote one object consisting of several parts. According to their different principles of classification, semantic and grammatical properties the class of nouns fall into several subclasses:

1. According to the type of nomination they may be **common** and **proper**;
2. According to the form of existence they may be **animate** and **inanimate**. Animate nouns in their turn fall into **human (personal)** and **non-human (non-personal);**
3. According to their quantitative structure nouns can be **countable (count)** and **uncountable (non-count, mass)**;
4. According to the classifications that denote whether the object that a term describes has physical referents or have no physical referents nouns may be **concrete (countable)** and **abstract (uncountable)**.

Quantifiers are used at the beginning of noun phrases. A quantifier is a word or number that shows an amount or number. They are used to express an amount or a degree of something. Quantifiers are a type of determiner which denote imprecise quantity. They modify nouns or pronouns. They differ from numbers or numerals which indicate precise quantity and give information about how much or how many of an item we are talking about. They are also used with persons, countable nouns, uncountable nouns. Quantifiers are adjectives and adjective phrases that go before nouns. Quantifiers are terms that express quantificational relations between sets, such as "all" and "both". When a quantifier is followed by a noun, it is a determiner, but if not it is a pronoun. Crystal explains that "quantifier is a term used in semantic or logical analysis, referring to a set of items which expresses contrasts in quantity, such as all, some, and each". Jawad states that "choosing the correct quantifier is somewhat not easy, especially on the part of learners of English language as a foreign tongue because of the close similarity of many indefinite quantifiers. Consequently, foreign learners fall in one of two frequent misuses: either neglect using them or choose the wrong quantifier". By doing research, I am greatly hope to give benefits to the linguistics

field because there hasn't been much work done on the uses of quantifiers. It is also expected to be worthy to pedagogical planners and planning, and for other academic purposes. A quantifier is a word which can come as a prenominal element in a noun phrase. Quantifiers are words like *every, some, many, few, any, a, more, two,* etc. in English. The most common quantifiers used in English are: *some, any , much, many, a lot, a few, several, enough*. They occupy the specifier position in the noun phrase. Quantifiers can be classified in terms of their meaning. Some quantifiers have a meaning of inclusiveness. That is, they refer to an entire group. **Both** refers to two members of a group of two, **few** to a subgroup of the entire group, and **all** to the totality of members of a group of unspecified size. **Every** and **each** refer to single members of a group. The difference between **all**, **a few**, and **both** on the one hand and **each** and **every**, is reflected in subject verb agreement. Other quantifiers are noninclusive and have a meaning related to size or quantity. These quantifiers can be classified by the relative size they indicate. For example, **many** and **much** refer to large quantities, **some** to a moderate quantity, and **little** and **few** to small quantities. Some quantifiers, like **many**, go only before count nouns. These quantifier phrases like their counterparts in other languages, lack referential features. The cardinal numbers are quantifiers; ordinal numbers are *relational adjectives* derived from numbers. 1. Cardinal: one, two, three, four, five, six, seven, eight, nine, etc.; 2. Ordinal: first, second, third, fourth, fifth, sixth, seventh, eighth, nineth, etc. May argued that the name rules and constraints of grammar which apply in mapping constituents from El-structure to surface structure, also apply in mapping structure to logic form, In other words, the transformational rules apply to phrase markers at surface structure to generate a similar phrase markers at logic form. Chomsky assumes that when a constituent undergoes movement in syntax, it leaves 'a trace' at the original site. The trace has the features of the moved item except. the phonetic matrix. So, when the Quantifier phrase undergoes the process of raising, it leaves trace. The trace function's as a variable, i.e. a trace co-indexed with the raised. Jawad mentions, the uses of a quantifier should be taken into consideration the grammatical rules carefully. Therefore, in order to choose the suitable quantifiers, we have to pay attention to the following points: Types of the head noun, i.e. whether it is a singular, plural, countable or uncountable, Form of the sentence, whether it is a negative, interrogative imperative or affirmative. Meaning limits our choice of quantifiers, i.e. whether we select a quantifier in place of a definite or indefinite article. Position of the noun phrase within a sentence. Most quantifiers are used at the beginning of a sentence functioning as determiners and others at the end of it, functioning either as pronouns or adverbs. Quantifiers can be classified in terms of their meaning. Some quantifiers have a meaning of inclusiveness. That is, they refer to an entire group. Both refers to two members of a group of two, few to a subgroup of the entire group, and all to the totality of members of a group of unspecified size. Every and each refer to single members of a group. The difference between all, a few, and both on the one hand and each and every, is reflected in subject verb agreement. Other quantifiers are noninclusive and have a meaning related to size or quantity. These quantifiers can be classified by the relative size they indicate. For example, many and much refer to large quantities, some to a moderate quantity, and little and few to small quantities [Quantitative and Qualitative Perspectives, 2017]. So, when the quantifier phrase undergoes the process of raising, it leaves trace. Therefore, in order to choose the suitable quantifiers, we have to pay attention to the following points:

1) Types of the head noun, i.e. whether it is a singular, plural, countable or uncountable;

2) Form of the sentence, whether it is a negative, interrogative, imperative or affirmative. Meaning limits our choice of quantifiers, i.e. whether we select a quantifier in place of a definite or indefinite article;

3) Position of the noun phrase within a sentence. Most quantifiers are used at the beginning of a sentence functioning as determiners and others at the end of it, functioning either as pronouns or adverbs.

4. Types of Quantifiers

Quirk classifies quantifiers into: ***1. Multal; 2. Paucal; 3. Several and enough.*** *Paucal* quantifiers in the present investigation are defined as non-numerical quantifying expressions that refer to small quantities. The quantifiers under investigation are: *a few, few, a bit, a little bit, little, a little,* and *several*. Paucal quantifiers are contrasted to multal quantifiers, which refer to large quantities, e.g. a lot, many, and much. The general quantifiers used pronominally. Their use of the above types in respect to count and non-count reference matches the position outlined in connection with their determiner function. However, with only plural count nouns, **many**, **(a) few** and **several** are used. Some linguists like Quirk etal, among many others, Biber argue that "many", indicates a large number: *Many Lecturers are attended the meeting. Sara bought many books.* "Much" indicates a large quantity. It is usually followed by uncountable nouns: *She doesn't have much money. There is much traffic nowadays.* "Several" is rarely (and much virtually never) preceded by a determiner, and in the case of few and little there is a positive/negative contrast according as the indefinite article is or is not used: *He took a few biscuits (=several); He took few biscuits (=not many); He took a little butter (= some); He took little butter (=not much).* Since the first of these has a plural count noun and the third a non-count noun, neither of which co-occurs with the indefinite article, it will be clear that in these instances a belongs to the quantifier alone. The quantifier (a) little must be distinguished from the homonymous adjective as in: *A little bird was singing; Many and few can be used predicatively in formal style.* The quantifier "enough" is used with both count and non-count nouns: *There are (not) enough chairs; There is (not) enough furniture.* Occasionally it follows the noun (especially non-count) but this strikes many people as archaic or dialectal [Zhabotinskaya S.A.: 1992; Joan Bybee: 1998].

5. Determiners, and quantifiers.

The category **definiteness** distinguishes definite and indefinite nouns. This grammatical category is typically associated to nouns through the use of determiners. A determiner is a word that determines the kind of reference a noun or noun phrase has, for example *a, an, the, every, some*. It distinguishes between referents/entities that are identifiable in a given context (definite noun phrases) and entities which are not (indefinite noun phrases). There is considerable variation in the expression of definiteness across languages and some languages do not express it at all. For example, in English definiteness is usually marked by the selection of determiner. Certain determiners, such as *a, an, many, any, either,* and *some* typically mark a noun phrase as indefinite. Others, including *the, this, every,* and *both* mark the noun phrase as definite [Payne, Thomas E.: 1997].

Determiners and quantifiers are little words that precede and modify nouns. Example: the student, a book, a little money, whatever purposes, a lot of trees. Sometimes these words will tell the reader or listener whether we're referring to a specific or general thing and sometimes

they tell *how much* or *how many*. The choice of the proper determiner, or quantifier to precede a noun or noun phrase is usually not a problem for English native writers, but for writers from other countries, especially Asian or Eastern European countries whose languages have no articles or different systems of choosing articles and determiners, this can be a considerable obstacle on the way to their mastery of English. Determiners are words which come at the beginning of the noun phrase. They tell us whether the noun phrase is specific or general. Determiners are either specific or general [Radford, Andrew: 2004].

The specific determiners are:
a) the definite article: *the*;
b) possessives: *my, your, his, her, its; our, their, whose;*
c) demonstratives: *this, that, these, those;*
d) interrogatives: *which*.
We use a specific determiner when we believe the listener/reader knows exactly what we are referring to. Ex.: *Can you close the door please? Look at this nice car. Thank you very much for your letter. Whose car is this?*
The general determiners are:
a) indefinite article: *a, an;*
b) *any; another; other; what; whatever.*
When we are talking about things in general and the listener/reader does not know exactly what we are referring to, we can use a singular noun with the indefinite article *a* or *an*. Ex.: A woman was lifted to safety by a helicopter. A man climbing nearby saw the accident. We can use a non-count noun or a plural noun with no determiner. Ex.: Milk is very good for you. (= uncount noun) Health and education are very important. (= 2 uncount nouns) Girls normally do better in school than boys. (= plural nouns with no determiner) or we can use the general determiner any with a singular noun or a non-count noun when we are talking about all of those people or things. Ex.: It's very easy. Any child can do it. (= All children can do it) With a full licence you are allowed to drive any car. I like beef, lamb, pork - any meat. We use the general determiner *another* to talk about an additional person or thing. The plural form of another is *other*. Ex.: *Would you like another glass of wine? I spoke to John, Helen and a few other friends.*We usually cannot use more than one determiner in the same noun phrase [Jafarov R.C., 2001; Musayev O.I, 2003].

6. Predeterminers.

Pre-determiners come before an article or other determiner and are used to give even more information about the noun that comes after. Example: *the student, a book, a little money, whatever purposes, a lot of trees.*The predeterminers occur prior to other determiners (as you would probably guess from their name). This class of words includes multipliers (*double, twice, four/five times*); fractional expressions (*one-third,three-quarters*, etc.); the words *both, half*, and *all*; and intensifiers such as *quite, rather*, and *such*. The *multipliers* precede plural count and mass nouns and occur with singular count nouns denoting number or amount: *This van holds three times the passengers as that sports car; My wife is making double my /twice my salary; This time we added five times the amount of water.* In *fractional expressions*, we have a similar construction, but here it can be replaced with "of" construction: *Charlie finished in one-fourth [of] the time his brother took; Two-fifths of the respondents reported that half the medication was sufficient.* The *intensifiers* occur in this construction primarily in casual speech and writing and are more common in British English than they are in American English. The intensifier "what" is often found in stylistic

fragments: "We visited my brother in his dorm room. What a mess!" *Half, both,* and *all* can occur with singular and plural count nouns; *half* and *all* can occur with mass nouns. There are also "of constructions" with these words ("all [of] the grain," "half [of] his salary"); the "of construction" is *required* with personal pronouns ("both of them," "all of it"). The following chart describes the uses of these three predeterminers: 1) Singular Count Nouns; 2) Plural Count Nouns; 3) Mass Nouns.

7. Quantifier expressions or quantifier phrases are marks of generality.

They come in a variety of syntactic categories in English, but determiners like “all”, “each”, “some”, “many”, “most”, and “few” provide some of the most common examples of quantification. It is not difficult to give examples of quantifier phrases of different syntactic categories. Certain adjectives such as “finite”, “uncountable” and adverbs such as “sometimes”, “often”, and “never” may likewise be used to make general statements. Even non-phrasal constructions such as “there is” or “there are” may express generality. In English, they combine with singular or plural nouns, sometimes qualified by adjectives or relative clauses, to form explicitly restricted quantifier phrases such as “some apples”, “every material object”, or “most planets”. These quantifier phrases may in turn combine with predicates in order to form sentences such as “some apples are delicious”, “every material object is extended”, or “most planets are visible to the naked eye”. Binary quantifiers of this sort played an important role in what is perhaps the first formal study of quantification developed by Aristotle in the *Prior Analytics*. The details of Aristotle’s syllogistic logic are given in the entry on Aristotle’s Logic. Aristotle investigated a restricted class of inferential patterns, which he called syllogisms, in which two *categorical propositions* served as premises and a third served as a conclusion. In a syllogism, each categorical proposition contains two of three shared predicates. The logical relations, which, according to Aristotelian logic, obtain between them are codified by the square of opposition. Although Aristotle’s syllogistic logic dominated logic for centuries, it eventually revealed itself inadequate for the representation of mathematical argumentation, and it finally became displaced by the advent of modern quantificational logic, which originated with George Boole’s algebraic approach to logic and Gottlob Frege’s approach to logic and quantification. In grammar, a *quantifie*r is a type of determiner (such as *all, some,* or *much*) that expresses a relative or indefinite indication of quantity. Quantifiers usually appear in front of nouns (as in *all children*), but they may also function as pronouns (as in *All have returned*). A *complex quantifier* is a phrase (such as *a lot of*) that functions as a quantifier. The category of quantity and quantitative vocabulary in English may be expressed by all independent and different parts of speech, as well as by certain units of service parts of speech. On this occasion Shvachko S.A. said that numerals are central to the lexical-semantic field of quantity. This is due to their regular correlation with the range of natural numbers, their replacement of countable items (words), their massive use, involvement in direct and indirect counting, ability to nominate exact, approximate and indefinite quantitative characteristics. It follows that each of the numerals realizing these things total numbers, which gives him reason to be correlated with the total number of words, the value of, and the specific number of these things that separates one numeral from another. Semantic continuum of quantity language field is represented by background semes of number and extent. Like determiners, quantifiers are words that precede and modify nouns. We use quantifiers when we want to give someone information about the number of something: “how much” or “how many”. **A few**, **some**, **seven** and **all** are quantifiers. Selecting the correct quantifier depends on our understanding the distinction between Count and Non-Count Nouns. For our purposes, we will choose the

count noun (plural noun) books and the non-count noun dancing: Quantifiers which work with count nouns: Quantifiers which work with non-count nouns: Quantifiers which work with both count and non-countnouns: many books (a) few books several books a couple of books a number of books a majority of books not much dancing (a) little dancing a bit of dancing a good deal of dancing a great deal of dancing no dancing a large amount of all of the books/dancing none of some books/dancing most of the books/dancing enough books/dancing a lot of books/dancing lots of books/dancing plenty of books/dancing a lack of books/dancing. In formal academic writing, it is usually better to use many and much rather than phrases such as a lot of, lots of and plenty of . There is an important difference between "a little" and "little" (used with non-count words) and between "a few" and "few" (used with count words). A few (for countable nouns) and a little (for uncountable nouns) describe the quantity in a positive way: Ex.: "I've got a few friends" (= maybe not many, but enough) "I've got a little money" (= I've got enough to live on) Few and little describe the quantity in a negative way: Ex.: Few people visited him in hospital (= he had almost no visitors) He had little money (= almost no money). Unless it is combined with of, the quantifier "much" is reserved for questions and negative statements: Ex.: *Much of the snow has already melted. How much snow fell yesterday? Not much.* It should be noted that the quantifier "most of the" must include the definite article the when it modifies a specific noun, whether it's a count or a non-count noun: "most of the instructors at this college have a doctorate"; "most of the water has evaporated." However, with a general plural noun (when you are not referring to a specific entity), the "of the" is dropped: Ex.: Most colleges have their own admissions policy. In natural languages, a quantifier turns a sentence about something having some property into a sentence about the number (quantity) of things having the property. Examples of quantifiers in English are "all", "some", "many", "few", "most", and "no"; examples of quantified sentences are "all people are mortal", "some people are mortal", and "no people are mortal", they are considered to be true, true, and false, respectively. A formula beginning with a quantifier is called a quantified formula. A formal quantifier requires a variable, which is said to be *bound* by it, and a subformula specifying a property of that variable [Joan Bybee, 1998; Toshovich B.: 2005].

8. Multpliers, fractions, intensifiers, percentages, and zero plurals.

Multipliers include words and phrases such as: "once, twice, double, three times, five times, ten times" etc. Yule defines a multiplier as a word or a phrase such as used as a quantifier before determiners to say how often, or how many times an action occurs or how much more something is: *They pray five times a day.* Quirk add that "multipliers occur with the nouns denoting quantity. They are usually followed by "a" or "the" plus (un) countable nouns. He needs double the amount of food. I should take the medicine twice a day. Sometimes multipers are placed at the end of a sentence: *If a man deceives me once, shames on me, if he deceives me twice, shame me* (an English proverb). This type of pre-determiner is used to express more than the specified amount [Yunusov D.N., Khanbutayeva L.M., 2008].

According to Yule, **fractions** are used with of before determiners and pronouns. They have singular verbs with singular or uncountable nouns, and plural verbs with plural nouns. Consider the examples: *The operation takes three quarters of an hour; Two–thirds of the news was repeated; Half (of) his suggestions are workable* [Toshovich B., 2005].

Intensifiers include pre-determiners such as: *"such, what, rather, quite, very, really, extremely, amazingly, exceptionally, incredibly*". This type of pre-determiner expresses surprise, disappointment, pleasure, or other emotions. They give emphasis and extra strength to your sentence. There are other different levels of *intensifiers* in English.

Percentages are used before nouns, or with of before determiners and pronouns. They have singular verbs with singular uncountable nouns, and plural verbs with plural ones.They can be written either by words or figures. Examples: *Over sixty per cent of the victims were civil. I make use thirty per cent of his ideas. There is a 10 % decrease* [Zhabotinskaya S.A.,1992].

In grammar, the **zero plural** is a plural form of a count noun that is identical to the singular form. Also called *zero* [or *null*] *morpheme*. In English, *zero plural marking* refers to the absence of the plural markers *-s* and *-es*. Several animal names (*sheep, deer, cod*) and certain nationalities (*Japanese, Sioux, Taiwanese*) take the zero plural in English. After numerals or quantifiers, count nouns may have a zero plural (the same form as in the singular): *thirty year, many mile* [Jafarov R.C., 2001].

9. Result and discussion.

It seems that the quantifier requires real mental work on referential noun retention. In fact, it requires mental activity, grammatically marked with a sign. The study of a quantifier is about questioning a particular mode of action, in other words, highlighting the exact type of brain work it does. Although most of the semantic literature on quantity words focuses on English, recent research has revealed some additional ways in which quantity words can vary across languages. The morphological contrast of the quantifiers is very noticeable in so far as the formation of these quantifiers requires a lot of research. In English, quantifiers, like the other determiners, are formed with a single word or morpheme. To summarize: quantity words are available in a number of different configurations. Their prenominal use, often treated as canonical, has lead some to analyze quantity words as quantifiers, and others to analyze them as adjectives, but they pattern like neither in their overall distribution.

10. Conclusion.

Some linguists, speaking about the category of quantity, point to its lexical, morphological and syntactic origin. However, when we talk about grammatical categories, we emphasize that when we talk about grammatical category, we mean morphological category. That is, the concept of quantity can be expressed in language in different ways, but when we talk about the category of quantity, we can only talk about the quantity that is formed morphologically. One interpretation of the term quantifier describes expressions that involve counting or measuring. This certainly characterizes quantity words. But there is a specific use of the term wherein it describes expressions that denote relations between sets of individuals, as it does in Generalized Quantifier Theory (GQT). In this section, I'll argue that quantity words cannot accurately be analyzed as quantifiers in this more specific sense.

REFERENCES

Akhundov A. Quantitative category in English and Azerbaijani languages, I v. Baku: Youth, 2003.
Brinton, Laurel J. *The Structure of Modern English: A Linguistic Introduction.* John Benjamins, 2000, Philadelphia.
Crystal, David. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 4th ed. Blackwell, 1997, Malden, Mass.
Jafarov R.C., Explanatory dictionary of derived words of Western European origin. Baku: Nurlan, 2001, 307 p.
Joan Bybee, "Irrealis" as a Grammatical Category. Anthropological Linguistics, Vol. 40, 1998, No. 2, p. 257-271.
Musayev O.I, English-Azerbaijani dictionary. Baku: Kismet, 2003, 1696 p.
Payne, Thomas E. *Describing Morphosyntax: A Guide for Field Linguists*. Cambridge University Press, 1997, Cambridge, U.K.
Radford, Andrew. *Minimalist Syntax: Exploring the Structure of English*. Cambridge University Press, 2004, Cambridge, U.K.
Toshovich B., Quantitative categorization and categorical quantification / Coll. Logical analysis of the language. The quantifiable aspect of language, M .: Indrik, 2005, pp. 104-126.
Trask, R.L. *Language and Linguistics: The Key Concepts*, 2nd ed., ed. by Peter Stockwell. Routledge, 2007, London.
Yunusov D.N., Khanbutayeva L.M., Comparative Typology of the English and Azerbaijani Languages. Baku: Mutarjim, 2008, 222 p.
Vocabulary and English for Specific Purposes Research: Quantitative and Qualitative Perspectives, Routledge Research in English for Specific Purposes, 1st Edition, 2017, 210 p.
Zhabotinskaya S.A., Cognitive and nominative aspects of the class of numerals: (based on modern English language), M .: RAS Institute of Linguistics, 1992, 215 p.

ASSESSMENT OF ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION BETWEEN PROFESSIONALS AND CONSUMERS: ARE ADR MECHANISMS ADEQUATELY TAILORED?

Juanita Goicovici
University Babeș-Bolyai of Cluj-Napoca, Romania
ORCID No: ID/0000-0002-0050-4511

Abstract
The study approaches the problematics of the ADR mechanisms which continue to raise significant questions for legal practitioners, especially in terms of the role played by the consumer's consent in the ADR procedures. According to Recital (43) and Article 10 of Directive 2013/11 on ADR procedures, an agreement between a consumer and a professional trader to submit complaints to an ADR entity should not be binding on the consumer if it was concluded before the dispute has materialized and if it has the effect of depriving the consumer of his/her rights to bring an action before the courts for the settlement of the dispute. Furthermore, in ADR procedures which aim at resolving the dispute by imposing a solution, the solution imposed should be binding on the parties only in hypotheses in which the litigants were informed of its binding nature and specifically accepted the compulsory effects. Specific acceptance by the trader, in terms of assessment, would be required if national rules provide that ADR solutions are binding on professional traders. The taxonomy of online ADR mechanisms
pending on the consumer's choice represents a salient feature of the conducted study, in a context in which, in the case of ADR procedures proposing a remedial solution, consumers may withdraw from the procedure should they be dissatisfied with the conduct of the ADR procedure. Thirdly the study discusses the epitome of the consumers' right of withdrawal, as well as the consumer's right to be transparently informed on the existence of the possibility to claim compensation through a judicial procedure and on the fact that the proposed solution may differ from a result established by a court applying the legal provisions in force, emphasizing the legal consequences of accepting the binding effects of an ADR solution. Before accepting the proposed solution, a period of 15 calendar days is granted to the litigious parties in order to express their agreement or disagreement. Within 15 calendar days from the receipt of the dispute resolution note, the parties may communicate their decision to accept or reject the proposed solution. In B2C contracts the derogatory clauses from the rules on courts' jurisdiction are subject, in terms of validity and, implicitly, legal effectiveness, to a double condition, simultaneously interweaving formal requirements and substantial requirements: a temporal condition, reverberating at the level of the substantial consent (since it aims at the formation of an informed consumer's consent) and, on the other versant, the requirement of the written agreement on the derogatory terms. The final sections of the study are focused on emphasizing that the consumer may consent to be bound by ADR solution and contract law will apply to ultimately determine the validity of a contract to engage in ADR procedures and be bound by ADR remedies. The validity of consumer's consent in this situation is decided on a case-by-case basis. The general rule being that the consent is valid and enforceable, except in cases of fraud, duress or unconscionability, an agreement to refer B2C disputes to ADR procedures are valid as long as it relates to determined litigious motifs and disputes arising therefrom. The parties, before expressing their consent to a proposed

solution or amicable agreement, are allowed a reasonable period of withdrawal, which, under national provisions, is of 15 days from the adoption of the proposed ADR solution.

Keywords: alternative dispute resolution, ADR mechanisms, consumers, B2C contracts

CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE SAĞLIK POLİTİKALARININ GELİŞİMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Aşkın KARADUMAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
ORCID ID: 0000-0002-7535-4597

Özet
Sağlıklı bir birey içinde bulunduğu topluma sosyal, kültürel ya da ekonomik anlamda birçok fayda sağlamaktadır. Bireylerin sağlıklı bir hayat sürdürmelerinde sağlık alanındaki uygulamalar ve bireylerin sahip olduğu yaşam standartları oldukça büyük bir önem taşımaktadır. İhtiyaç duyulan sağlık hizmetlerinin niteliği, bu hizmetlerin ne kadar sürede karşılanması gerektiği ya da bu hizmetlerin bireylere ulaştırılması için gerekli donanım ve insan gücünün belirlenmesi gibi konular titiz bir çalışma ile araştırılarak elde edilen sonuçlar aracılığı ile sağlık alanında yapılacak yenilikler ve alınacak tedbirler konusunda bir yol haritası belirlemek mümkün olmaktadır. Toplum tarafından faydalanılan sağlık uygulamalarının ortaya çıkma aşamasında belirli ihtiyaç ve talepler doğrultusunda oluşturulan sağlık politikaları önemli bir rol oynamaktadır. Bir ülkedeki sağlık sistemine ait tüm birimlerin düzgün bir işleyiş içinde olması için gereken en önemli faktörlerin başında oluşturulan sağlık politikaları ve bu politikaların yeterliliği ya da etkililiği konusunda gerekli takiplerin yapılması gelmektedir. Bireylerin genel sağlık durumlarının düzenli aralıklarla olacak şekilde değerlendirilmesi ile elde edilen veriler doğrultusunda ihtiyaç ve beklentilerin hesaplanması sonucu oluşturulan sağlık politikalarında temel amaçlara ve stratejik amaçlara yer verilmektedir. Toplumun ihtiyaç duyduğu sağlık uygulamaları her dönem değişiklik göstermekte ve gelişen teknoloji ile güncellenmeye ihtiyaç duymaktadır. Cumhuriyet döneminden itibaren günümüze kadar Türkiye'de farklı amaçlar ve ilkeler doğrultusunda dönemin sağlık bakanlıkları tarafından oluşturulan sağlık politikalarına yönelik çok sayıda karar alınmıştır. Alınan bu kararlar arasında yürürlüğe konulanlar olmuş ve bunlardan bir kısmı başarıya ulaşırken bir kısmı ise bazı aksaklıklar sebebi ile hayata geçirilememiş ya da beklenilen başarıyı gösterememiştir. Uygulandığı dönemde beklenilen başarıya ulaşan sağlık politikaları bir sonraki dönemde toplumun ihtiyaç ve beklentileri dikkate alınarak daha güncel bir duruma getirilmiştir. Uygulama sürecinde karşılaşılan olumsuz ya da eksik yönler tespit edilerek bulunulan çağın gereksinimlerine göre yeni hedefler belirlenmiştir. Belirli dönemlerde sağlık politikalarının değerlendirilmesi ile elde edilen bilgiler doğrultusunda gelecekte oluşturulması planlanan sağlık politikalarına bir yol haritası oluşturulması hedeflenmiştir. Cumhuriyetten günümüze hazırlanan sağlık politikaları ilerleyen teknolojik imkanlar ve toplumun refah düzeyine bağlı olarak sürekli bir ilerleme ve gelişme kaydetmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'deki sağlık politikalarının cumhuriyet döneminden günümüze kadar olan süredeki gelişiminin genel hatları ile incelenmesi amaçlanmıştır. Konunun daha net anlaşılabilmesi için öncelikle; sağlık, sağlık hizmeti ve sağlık politikası gibi temel kavramlar hakkında bilgi verilmiştir. Ardından sağlık politikalarının neler olduğu teorik bir çerçevede detaylı bir şekilde incelenmiş ve çalışma sonuç kısmıyla tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Sağlık Hizmetleri, Sağlık Politikaları

AN OVERVIEW OF THE DEVELOPMENT OF HEALTH POLICIES IN TURKEY FROM THE REPUBLICAN PERIOD TO THE PRESENT

Abstract
A healthy individual provides many social, cultural or economic benefits to the society in which he lives. Practices in the field of health and living standards of individuals are of great importance for individuals to lead a healthy life. To determine a roadmap for innovations and measures to be taken in the field of health through the results obtained by researching the quality of the health services needed, how long these services should be provided, or the determination of the necessary equipment and manpower to deliver these services to individuals is possible. Health policies created in line with certain needs and demands play an important role in the emergence of health applications benefited by the society. One of the most important factors required for the proper functioning of all units of the health system in a country is the health policies created and the necessary follow-up on the adequacy or effectiveness of these policies. Basic goals and strategic objectives are included in the health policies, which are formed as a result of the calculation of needs and expectations in line with the data obtained by evaluating the general health status of individuals at regular intervals. The health applications needed by the society change every period and need to be updated with the developing technology. Since the republican period, many decisions have been taken regarding the health policies created by the health ministries of the period in line with different purposes and principles in Turkey. Among these decisions taken, there were some that were put into effect, and some of them were successful, while some of them could not be implemented or not shown the expected success due to some problems. Health policies, which achieved the expected success in the period of implementation, were brought to a more up-to-date situation in the next period, taking into account the needs and expectations of the society. Negative or deficient aspects encountered during the implementation process were determined and new targets were determined according to the needs of the current era. In line with the information obtained through the evaluation of health policies in certain periods, it is aimed to create a road map for the health policies planned to be formed in the future. Health policies prepared from the republican period to the present are making a continuous progress and development depending on the advancing technological opportunities and the welfare level of the society. In this study, it is aimed to examine the general lines of the development of health policies in Turkey from the republican period to the present. First of all, in order to understand the subject more clearly; information was given about basic concepts such as health, health service and health policy. Then, the health policies were examined in detail in a theoretical framework and the study was completed with the conclusion part.

Key Words: Health, Health Services, Health Policies

1. GİRİŞ

Gelişmiş bir ülkenin en temel özelliklerinden biri ülkede bulunan bireylerin bedensel, ruhsal ve zihinsel açıdan sağlıklı bir durumda olmalarıdır. Sağlıklı bir birey önce ailesine ardından yakın çevresine ve son olarak da bulunduğu topluma sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda çok sayıda fayda sağlamaktadır. Bir toplumda her yönüyle sağlıklı bireylerin bulunmasında o toplum tarafından uygulanmış ya da uygulanmakta olan sağlık politikaları oldukça önemli bir rol oynamaktadır. İhtiyaç ve beklentiler dikkate alınarak oluşturulan sağlık politikaları her dönem farklı bir amaca hizmet etmiş ve farklı bir konuya odaklanmıştır. Türkiye'de

cumhuriyetten itibaren o dönem yetkili olan sağlık bakanları tarafından birtakım programlar tasarlanmış ve bu programlardan bir kısmı uygulamaya konulmuş bir kısmı ise o günlerde yaşanan bazı problemler sebebiyle uygulanamamıştır. Temeline toplumun sağlıklı bir şekilde hayatını sürdürebilmesine yönelik faaliyetleri alan sağlık politikalarının bulunulan dönemin şartları dikkate alınarak kapsamındaki programlar güncellenmiş ve geliştirilmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye'deki sağlık politikalarının cumhuriyet döneminden günümüze kadar olan süredeki gelişiminin genel hatları ile incelenmesi amaçlanmıştır. Konunun daha net anlaşılabilmesi için öncelikle; sağlık, sağlık hizmeti ve sağlık politikası gibi temel kavramlar hakkında bilgi verilmiştir. Ardından sağlık politikalarının neler olduğu teorik bir çerçevede detaylı bir şekilde incelenmiş ve çalışma sonuç kısmıyla tamamlanmıştır.

2. SAĞLIK KAVRAMI

Bireysel ve bireylerarası kaynakları ve fiziksel potansiyeli öne çıkaran pozitif bir olgu olarak tanımlanan sağlık (Topbaş,2020:3), Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından sadece sakatlık ve hastalığın yokluğu değil sosyal, zihinsel ve fiziksel yönden tam bir iyilik durumu şeklinde ifade edilmiştir (WHO, 2014: 1).

Sağlık konusunda doğrudan ve dolaylı şekilde bir sağlık sorununu ve sonuç olarak da sağlık konusundaki herhangi bir faaliyeti etkileyen çok sayıda tanım bulunmaktadır (Sivrikaya,2020:4). Bireyler ve toplumlar için son derece önemli olan sağlık konusunda bireylerin bilgilenmesi ve sağlığa yönelik koruyucu önlemler alarak sağlıklı olma durumlarını sürdürebilmeleri oldukça önemlidir (Başol ve Işık,2015:3).

3. SAĞLIK HİZMETLERİ

Hastalıkların teşhis ve tedavi edilmesinin ve rehabilitasyonunun yanında, ortaya çıkabilecek hastalıkların engellenmesi hem bireyin hem de toplumun sağlık düzeyinin geliştirilmesi ile ilgili faaliyetlerin tümü sağlık hizmetleri olarak ifade edilmektedir (Biçer ve Ilıman,2019:17). Bir toplumda üretken birey faaliyetlerinin devamlılık göstermesi için sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesine ve özelikle bireylerin fiziksel gelişimine önem vermek gerekmektedir (Orhaner,2018:24).

Sağlık hizmetleri, bireyin yaşamının devam ettirilmesi, yaşam kalitesinin yükselmesi ve korunması için sunulan hizmetler olup birey ve toplum sağlığı için örgütlenmiş kalıcı hizmetlerdir (Ekingen,2013:3). Bireylerin sağlığının bozulması durumunda tedavinin yapılması için sağlık hizmetlerinin kalite ve standardının artırılarak devamlılık sağlanması gerekmektedir (Orhaner,2018:24). Bu bağlamda sağlık hizmetlerinin bireylerin istek ve ihtiyaçları dikkate alınarak bulunulan dönemin şartlarına göre güncellenip geliştirilmesi büyük bir önem taşımaktadır.

4. SAĞLIK POLİTİKASI

Sağlık politikası, sağlık sistemi içerisindeki kurumları, hizmetleri ve ekonomik düzenlemeleri etkileyen tüm faaliyetlerin ötesinde sağlık üzerinde belirli bir etkiye sahip tüm özel, kamu ve gönüllü örgüt eylemlerini gerçekleştiren faaliyetlerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Sivrikaya,2020:12). Başka bir ifadeyle sağlık politikası, bir araya getirildiğinde sağlık hizmetlerinin verilmesi ile ilgili uygulamaya yönelik strateji ya da yaklaşımları birleştiren, birbirleri ile ilişkili karar ağları olarak görülmektedir (Barker,1996:6).

Sağlık sistemini ilgilendiren her türlü eylem planını kapsamına alan ve sağlıklı bireylerden meydana gelen sağlıklı bir topluma ulaşabilmek amacıyla tüm kamu, özel ve gönüllü örgütlerin faaliyetlerini içeren sağlık politikaları oluşturulurken ulusal ve uluslararası baskı ve çıkar gruplarının oldukça önemli bir rolü bulunmaktadır (Sivrikaya,2020:3).

5. TÜRKİYE'DE SAĞLIK POLİTİKALARININ GELİŞİMİ

5.1. 1923-1946 Yılları Arası Sağlık Politikaları

Cumhuriyetin ilanından sonra Sağlık Bakanı olan Dr. Refik Saydam,1937 yılına kadar devam eden bakanlık görevi boyunca, ülkemizdeki sağlık hizmetlerinin kuruluşu ve ilerlemesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Günümüze kadar ulaşan verilere göre 1923 yılında ülkemizdeki sağlık hizmetleri; hükümet kurumları, belediye ve karantina tabiplikleri, küçük sıhhiye memurlukları olarak teşkilatlanmıştı ve 86 adet yataklı tedavi kurumu, 6.437 hasta yatağı, 554 hekim, 69 eczacı, 4 hemşire, 560 sağlık memuru ve 136 ebe ile sunulmaktaydı (Akdağ,2012:45).

1928 yılında 1219 Sayılı "Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun" çıkartılıp sağlık personelinin yetki ve sorumlulukları belirlenmiş ve hizmet disiplinli bir hale getirilmiştir.1930 yılında ise sağlık hizmetlerinin anayasası olarak görülen 1593 Sayılı "Umumi Hıfzıssıhha Kanunu" çıkarılarak sağlık hizmetleri politikasının esasları belirlenmiştir.1936 yılında ise, 3017 Sayılı "Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Teşkilatı ve Memurin Kanunu" çıkarılarak sağlık örgütünün temel çatısı meydana getirilmiştir. Başta bu üç kanun olmak üzere, çıkarılan benzer kanunlar vasıtası ile sağlık yönetimi ve politikalarının temelleri atılmış ve günümüzde de hizmetler bu temeller üzerinde yürütülmeye devam edilmiştir(Akdur,1998:3-4).

Refik Saydam'ın görevde olduğu dönemdeki sağlık politikalarını belirleyen dört ilke şu şekildedir (Akdağ,2012:46):

1. Sağlık hizmetlerinin belirli bir plan ve program kapsamında tek elden verilmesi,
2. Koruyucu hekimliğin merkezi, tedavi edici hekimliğin ise yerel yönetimlerdeki hizmet alanı olarak sınıflandırılması,
3. Sağlıklı insan gücü ihtiyacının karşılanması amacıyla tıp fakültelerinin daha cazip hale getirilmesi, yatılı tıp öğrenci yurtlarının açılması, mezun olanlara zorunlu hizmet konulması,
4. Sıtma, frengi, trahom, verem, cüzzam gibi bulaşıcı hastalıklar ile mücadele konusundaki programların başlatılması.

Bu ilkeler rehberliğinde;

- Sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde, "geniş bölgede tek amaçlı hizmet / dikey örgütlenme" modeli uygulanmış,
- Yasal düzenlemeler aracılığı ile koruyucu hekimlik kavramı geliştirilerek yerel yönetimler tarafından hastane açılması teşvik edilmiş, her ilçede hükümet tabipliği kurulmuş,
- Nüfusun çok olduğu yerlerden başlayarak 1924'te 150 ve 1936'da 20 ilçe merkezinde muayene ve tedavi evleri açılmış ve hekimlerin serbest bir şekilde çalışmaları yasaklanmış,

- İllere rehber olmak amacı ile ilk olarak 1924'te Ankara, Diyarbakır, Erzurum, Sivas Numune Hastaneleri ve 1936'da Haydarpaşa, 1946'da Trabzon ve 1970'te Adana Numune Hastaneleri açılmıştır.

5.2. 1946-1960 Yılları Arası Sağlık Politikaları

Ülkemizin cumhuriyet dönemine ait ilk sağlık planı şeklinde de adlandırılan "Birinci On Yıllık Milli Sağlık Planı" 1946 yılındaki Yüksek Sağlık Şûrası tarafından onaylanmıştır. Bu plan Sağlık Bakanı Dr. Behçet Uz tarafından 12 Aralık 1946'da açıklanmış, plan kanun haline gelemeden Dr. Behçet Uz Sağlık Bakanlığından ayrılmak durumunda kalmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2012:21). Behçet Uz döneminin esas özelliği Refik Saydam döneminde başlatılan sağlık hizmetlerinin geliştirilip yeni sağlık politikalarının yürürlüğe girmesidir (Vançelik,2020:56).

Tasarı haline gelmesi yaklaşık 1,5 yıl süren Milli Sağlık Planı, Dr. Behçet Uz, Hasan Saka hükümetinde de (10.8.1947/10.6.1948) Sağlık Bakanı olarak görev yapınca Bakanlar Kurulunda ve TBMM'nin dört komisyonunda görüşülerek kabul edilmesine rağmen hükümet değişikliği sebebi ile kanunlaşamamış ve yeni Sağlık Bakanı Dr. Kemali Bayazit tarafından geri çekilmiştir (Akdağ,2012:46).

1945 yılında 8 tane olan sağlık merkezi sayısı, 1950 yılında 22'ye, 1955'de 181'e, 1960 yılında 283'e çıkarılmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2012:22). 1946 yılında İşçi Sigortaları İdaresi (Sosyal Sigortalar Kurumu) kurulmuş ve 1952'den itibaren sigortalı işçiler için sağlık kuruluşları ve hastaneler açılmaya başlanmıştır. Yine bu dönemde Emekli Sandığı'nın kuruluşu ile ilgili çalışmalar yapılarak sosyal güvenlik kapsamı genişletilmeye başlanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2012:24).

Emekli Sandığının asli görevi emekli aylığı bağlamak olurken görevlerinin arasına bu dönemde sağlık hizmetlerinin sağlanması da eklenmiştir (Orhaner,2018:104). Aynı yıl içerisinde Yaşlılık Sigorta Kanunu yürürlüğe konularak yaşlılık sigortası kolu kurulmuş, 1950 yılında işçiler için hastalık sigortası kanunları hazırlanmış ve 1951 yılında uygulamaya konularak, zaman içinde yurdun her yerine yayılmıştır. 1950'li yılların ikinci yarısından sonra, sosyal güvenlik alanının kapsamı daha geniş bir hale getirilmiştir (Ergun,2010: 77-78).

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) gibi uluslararası teşkilatlardan iş birliği ve yardım sağlanarak 1953'te Ankara'da Ana ve Çocuk Sağlığı Tekâmül Merkezi tesis edilmiştir (Akdağ,2012:47). 1954 yılında, 6134 Sayılı Yasa ile il özel idarelerine belediyelere ve vakıflara bağlı hastanelerin Sağlık Bakanlığı'na bağlanarak hastane hizmetlerinin tek bir çatı altında toplanması ve tamamıyla merkezi hükümet görevi ve sorumluluğu haline getirilmesi sağlanmıştır (Akdur,1998:4-5).

Bu dönemde sivil toplum örgütleri ve bazı tıp mesleklerinin hukuki temellerini günümüze taşıyan mevzuat da oluşturulmuştur (Akdağ,2012:48):

* 6023 sayılı Türk Tabipleri Birliği Kanunu (1953)
* 6197 sayılı Eczacılar ve Eczaneler Kanunu (1953)
* 6283 sayılı Hemşirelik Kanunu (1954)
* 6643 sayılı Türk Eczacıları Birliği Kanunu (1956)

5.3. 1960-1980 Yılları Arası Sağlık Politikaları

1961 yılında, 224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun çıkarılarak sosyalizasyonun fiilen 1963 yılında başlaması sağlanmıştır. Bu kapsamda yaygın, sürekli, entegre, kademeli, il içinde bütünleşmiş bir yapı anlayışı ile sağlık evleri, sağlık ocakları, ilçe ve il hastaneleri şeklinde bir yapılanmaya gidilmiştir (Akdağ,2012:49).

224 Sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesine Dair Kanun kapsamında sağlık hizmetlerinin temel özellikleri şu şekildedir (Vançelik,2020:57):

- Eşit ve sürekli olması,
- Entegre ve kademeli olması,
- Öncelikli olması,
- Ekip yaklaşımı ile hareket edilmesi,
- Denetlenen bir nitelikte olması,
- Uygun ve kabul edilebilir olması,
- Nüfus özelliklerine göre sağlık hizmeti verilmesi.

1965'te 554 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun çıkarılarak "Pro-natalist" (nüfusu artırıcı) politikadan "anti-natalist" (nüfus artış hızını sınırlayıcı) politikaya geçiş sağlanmıştır. 1978'de Sağlık Personelinin Tam Süre Çalışma Esaslarına Dair Kanun çıkarılmıştır. Kamu personeli olan doktorların muayenehane açması yasaklanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2012:24). 1980'de 12 Eylül İhtilali'nin ertesinde "Sağlık Personelinin Tazminat ve Çalışma Esaslarına Dair Kanun" ile bu kanun geçerliliğini kaybetmiş ve muayenehane açma konusunda serbestlik tekrar getirilmiştir (Akdağ,2012:49).

5.4. 1980-2002 Yılları Arası Sağlık Politikaları

Anayasanın 60. Maddesi "Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar." şeklindedir. Yine Anayasanın 56.maddesinde ise "Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, iş birliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermelerini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimdeki sağlık ve sosyal kurumlardan yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir." hükmü bulunmaktadır. Bu maddede "Genel Sağlık Sigortası kurulabileceği" hakkında bir ifade de yer almaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2012:25).

Sağlıkta finans yönetimi konusundaki önemin artması sonucu Genel Sağlık Sigortası, 1987'de tekrar söz konusu edilmiş fakat konuyla ilgili hukuki düzenlemeler yapılmadığı gibi 1986'da Bağ-Kur sigortalıları için de farklı sağlık yardımları yapılarak kamu sağlık sigortacılığı adı altında 3 başlı bir yapı oluşmuştur (Aba,2020: 150).

1987'de Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu ve Bağ-Kur aracılığı ile Sağlık Sigortası Başlatma Yasası kabul edilmiştir (Kıvanç,2015:165). 1990'da Devlet Planlama Teşkilatı tarafından sağlık sektörü konusunda bir temel plan oluşturulmuştur (Akdağ,2012:50).

1992 yılında 3816 sayılı yasa ile sosyal güvenlik kapsamına girmeyen düşük gelirli bireylere yönelik Yeşil Kart uygulaması başlatılmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2012:25). 1993 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından; destek, çevre sağlığı, yaşam biçimi, sağlık hizmetlerinin sunumu, sağlıklı Türkiye hedefleri olmak üzere beş ana bölümden meydana gelen "Ulusal Sağlık Politikası" oluşturulmuştur (Akdağ,2012:50).

1996-2000 arası dönemi kapsayan Yedinci Kalkınma Planı; GSS'nin en kısa zamanda başlatılması, hizmet verme ve finansman konularının ayrı tutulması, hastanelerin nitelikli hizmet vermesi ve özerklik verilmesi, Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde Aile Hekimliği modelinin benimsenmesi ve koruyucu sağlık hizmetleri sunumunun daha güçlü hale getirilmesi, ülkedeki sağlık hizmetlerinin takibindeki etkisini arttırmak üzere Sağlık Bakanlığının yeniden yapılandırılması hedeflenmiştir (Kıvanç,2015:165).

1990'lı yıllarda uygulanan Sağlık Reformu kapsamındaki çalışmaların başlıca bileşenleri şu şekildedir (Sağlık Bakanlığı, 2012:26):

* Sosyal güvenlik kurumlarının bir araya getirilmesi ile Genel Sağlık Sigortası sisteminin oluşturulması,

* Birinci basamak sağlık hizmetlerinin aile hekimliği yönünde geliştirilmesi,

* Hastanelerin özerk birer sağlık işletmesi haline getirilmesi,

* Sağlık Bakanlığı'nın koruyucu sağlık hizmetlerini öncelikli tutan sağlık hizmetleri organize ederek denetleyen bir yapı haline getirilmesi.

5.5. 2002 Yılı ve Sonrası

3 Kasım 2002 seçimlerinin sonrasında 16 Kasım 2002 tarihinde ifade edilen 58. Hükümetin Acil Eylem Planında "Herkese Sağlık" başlığı altında sağlık alanında ulaşılması planlanan temel amaçlardan başlıcaları şu şekildedir (Sağlık Bakanlığı, 2009:20):

1- Sağlık Bakanlığı'nın idari ve işlevsel anlamda yeniden oluşturulması,

2- Genel Sağlık Sigortası kapsamında tüm vatandaşların bulunması,

3- Sağlık kuruluşlarının tek çatı altında bir araya getirilmesi,

4- Hastanelerin idari ve finansal açıdan özerk bir yapıya kavuşturulması,

5- Aile hekimliği uygulamasının başlatılması,

6- Anne ve çocuk sağlığına ayrıca önem verilmesi,

7- Koruyucu hekimliğin yaygın hale getirilmesi,

8- Özel sektörün sağlık alanına yatırım yapmasının teşvik edilmesi,

9- Tüm kamu kuruluşlarının alt kademelerine yetki devredilmesi,

10-Kalkınma konusunda öncelikli bölgelerde yaşanan sağlık personeli ihtiyacının giderilmesi,

11-Sağlık alanında e-dönüşüm projesinin uygulamaya geçirilmesi.

İfade edilen amaçlar doğrultusunda Türkiye'de yeni bir dönem açabilecek nitelikte olan "Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP)" hazırlanarak 2003 yılı başlarında Sağlık Bakanlığı tarafından kamuoyu ile paylaşılmıştır. Sağlıkta Dönüşüm Programı; sağlık alanında verilen hizmetlerin verimli, etkili ve adaletli şekilde düzenlenmesini, finansmanının sağlanmasını ve sunulmasını hedeflemektedir (Başol ve Işık,2015:2).

2003 yılında başlayan Sağlıkta Dönüşüm Programının sekiz temel kavram etrafında uygulanması hedeflenmiştir. Bu hedefler şu şekilde ifade edilebilir (Vançelik,2020: 61-62):

* Planlayıcı ve Denetleyici Sağlık Bakanlığı,

* Herkesi Tek Çatı Altında Toplayan Genel Sağlık Sigortası,

* Yaygın, Erişimi Kolay ve Güler Yüzlü Sağlık Hizmet Sistemi,

* Bilgi ve Beceri ile Donanmış Sağlıklı İnsan Gücü,

* Sistemi Destekleyecek Eğitim ve Bilim Kurumları,

* Nitelikli ve Etkili Sağlık Hizmetleri İçin Kalite ve Akreditasyon,

* Akılcı İlaç ve Malzeme Yönetiminde Kurumsal Yapılanma,

* Sağlık Bilgi Sisteminin Güçlendirilmesi.

Bu dönemde SSK hastaneleri başta olmak üzere diğer kamu kurum hastaneleri 2005 yılında Sağlık Bakanlığına devredilmiş, 2005'de başlatılan Aile Hekimliği Uygulaması tüm ülkede yaygın hale getirilmiş, aşı çeşitliliği arttırılmış ve Karekod Destekli Elektronik Aşı Takip ve Soğuk Zincir İzleme Sistemleri oluşturulmuştur (Sağlık Bakanlığı, 2019:24).

Yine bu dönemde ilaçtaki KDV oranı düşürülerek ilaç fiyatlandırma sistemi değiştirilmiştir. Sadece şehirlerde değil, köylerde de "112 Acil Sağlık" hizmeti sunulmaya başlanmış, istasyon sayısı artırılarak ambulanslar en son teknolojiler ile donatılmıştır. Sisteme hava ve deniz taşıma araçları eklenmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2012:27).

2006 yılında Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kabul edilerek 2008 yılının Ekim ayı başından itibaren 5510 sayılı kanun ile hayata geçirilmiştir. Bu kanun ile tüm Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını kapsamına almayı amaçlayan genel sağlık sigortası yürürlüğe girmiştir. Bu kanun 109 madde ve 7 bölümden meydana gelmektedir. Genel Sağlık Sigortası 2012'den itibaren zorunlu hale gelmiştir.

Sağlıkta Dönüşüm Programı Reform Sürecinde gerçekleştirilen çalışmalardan bazıları Tablo-1'de belirtilmiştir.

Tablo-1. Sağlıkta Dönüşüm Programı Reform Sürecine Ait Çalışmalar

Yıl	Çalışmalar
2003	* 112 Acil hizmetlerinin tamamı ücretsiz hale getirildi. * Vatandaşların sağlık sigortaları ile özel hastaneler ve tıp merkezlerinden hizmet alması sağlandı. * Sağlık Bakanlığına bağlı tüm sağlık tesislerinde her hekime bir muayene odası uygulaması başlatıldı.
2004	* Ücretsiz şekilde hizmet veren Kanser Erken Teşhis Tarama Eğitim Merkezleri (KETEM) açılmaya başlandı. * Kuruluş ve eğitim işlemlerine 2003 yılında başlanan Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi (UMKE)'nin kuruluş aşaması tamamlandı. * Bebeklere ve hamilelere ücretsiz demir ilacı ve D vitamini dağıtılmaya başlandı.
2005	* Düzce ilinde Aile Hekimliği Pilot Uygulaması başlatıldı. * Kamu hastaneleri tek çatı altında birleştirilerek 37 milyon SSK'lının kamu hastanelerinden hizmet alması sağlandı. * Yeşil kartlı vatandaşların, diğer sigortalılar gibi kamu sağlık hizmetlerinden faydalanabilmesi ve ilaçlarını istedikleri eczaneden alabilmeleri sağlandı.
2006	* Kızamık, kabakulak ve kızamıkçık aşıları rutin aşılama programına dâhil edildi. * Hipotiroidi Tarama Programı başlatıldı. * Kamu Özel Ortaklığı (KÖO) Kanunu Meclis'te kabul edildi.
2007	* Tüm vatandaşların birinci basamak sağlık hizmetlerini ücretsiz alması sağlandı. * SGK ile sözleşmeli hastanelerin yatan hastalar için ilaç ve tıbbi malzemeleri ücretsiz sağlaması uygulamasına başlandı. * SSK ve BAĞ-KUR'lu hastalar için Sağlık Bakanlığı hastanelerinden üniversite hastanesine sevk zorunluluğu kaldırıldı.
2008	* 18 yaşın altındaki tüm nüfus ve eğitim görenler, sosyal güvence aranmaksızın GSS kapsamına alındı. * Yurt içinde tedavisi mümkün olmayan hastalıklarda tüm sigortalılar için yurt dışında tedavi olabilme imkânını getirildi. * Sigortalı olsun veya olmasın herkesin acil durumlarda, salgın hastalık, iş kazası ve meslek hastalığı durumlarında her türlü sağlık yardımlarından ücretsiz yararlanması sağlandı.
2009	* İlaç Takip Sistemi (İTS) pilot uygulamasına başlandı. * Merkezi Hastane Randevu Sistemi (MHRS) pilot uygulamasına başlandı. * Eczane bulunmayan kırsal bölgelerde yaşayan halkın ilaca ulaşımını kolaylaştırmak için mobil eczane uygulaması başlatıldı.
2010	* Yeşil kartlı vatandaşların özel hastanelerin acil servis ve yoğun bakım hizmetlerinden ücretsiz faydalanmaları sağlandı. * İlaç Takip Sistemi (İTS) uygulaması tüm yurtta yaygın hale getirildi. * Aile hekimliği uygulaması tüm yurtta yaygınlaştırıldı.
2011	* Merkezi Hastane Randevu Sistemi (MHRS) tüm Türkiye'de yaygınlaştırıldı. * MHRS aracılığı ile internetten online randevu alınabilmesi sağlandı. * Sağlık çalışanına karşı şiddeti önlemek için "Beyaz Kod Sistemi" başlatıldı. * Sigara Bıraktırma Merkezleri'nde bıraktırma ilaçları ücretsiz dağıtıldı.

Kaynak: Akdağ,2012:419-429.

Sağlıkta dönüşüm programı 2011 yılından sonra da çalışmalarına devam etmektedir. Bu çalışmalar kapsamında;

* Şehir hastaneleri inşa edilmiş,

* Serbest sağlık bölgeleri oluşturulmuş,

* Tıbbi ürün ve hizmetlerin üretimine teşvikler getirilmiş,

* 2013 Haziran ayından itibaren bütün hastanelerimizde şeker hastalığı, diz protezi ve gebelik/doğum için klinik kalite ölçümlerine başlanmıştır.

* Kamu hastaneler kurumu ve Halk sağlığı kurumu kurulmuştur. Ancak 2017 yılında her iki kurumda genel müdürlük olarak yeniden yapılandırılmıştır.

6. SONUÇ

Toplumu oluşturan bireylere sağlık konusunda önemli bilgilendirmelerin yapılması bireylerin sağlıklı olarak hayatlarını devam ettirmeleri için oldukça önemlidir. Bir toplumda yaşanan sosyal ve ekonomik değişimlerin sağlık alanına olumlu ya da olumsuz olarak yansımaları bulunmaktadır. Ekonomik olarak iyi düzeyde olan bir toplum sağlık alanında yaptığı yenilikler sunucunda sağlıklı bireylerden oluşmaktadır. Ülkemiz sağlıkta dönüşüm programı ile sağlık alanında dünyada en iyi ülkeler arasına girmiş durumdadır. Sağlık alanında her geçen gün göze çarpan dönüşüm ve değişimler ile sağlık konusundaki başarılara sürekli olarak bir yenisi eklenmektedir. Üretilen doğru sağlık politikaları ve sağlık alanında yapılan değişim ve gelişimler ile bireylerin sosyal refah içinde sağlıklı bireyler olarak yaşamlarını sürdürmeleri sağlanmaktadır.

Bir sağlık politikası ya da strateji planının etkili olup olmaması ya da eksikliklerin belirlenmesi süreci ilerleyen dönemlerde hazırlanacak planlar için rehber niteliğinde sonuçlar oluşturmaktadır. Bu anlamda yapılan plan ve programların verimliliği, ihtiyaç ve beklentilere uygun olup olmadığı gibi konuların önemle üzerinde durulması gerekmektedir. Sağlığın geliştirilmesi ve bireylerin sağlıklı yaşamaya teşvik edilmesi amacıyla doğru ve uygun sağlık politikalarının seçilmesi, bulunulan dönemin şartları ve gereksinimlerine göre güncellenmesi ve etkili bir şekilde hayata geçirilmesi büyük bir önem taşımaktadır.

7. KAYNAKLAR

Aba, G. (2020). *Sağlık politikası ve Planlaması,* (2.Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Akdağ, R. (2012). *Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu (2003-2011),* https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/SDPturk.pdf (Erişim Tarihi; 02.08.2021).

Akdur, R. (1998). *Türkiye'de Sağlık Politika ve Hizmetleri.* **https://www.recepakdur.com/media/1445/36-akdur-r-tu-rkiyede-sag-lik-politika-ve-hizmetleri-yeni-tu-rkiye-4-23-24-1984-1995-eylu-l-aralik-1998.pdf** (Erişim Tarihi;22.06.2021).

Barker, C. (1996). The Health Care Policy Process. London: Sage Publications.

Başol, E. ve Işık, A. (2015). Türkiye'de Sağlık Politikalarında Güncel Gelişmeler: Sağlıkta Dönüşüm Programından Günümüze Bazı Değerlendirme ve Öneriler. *International Anatolian Academic Online Journal Dergisi,* 2(2), 1-26.

Biçer,E.B. ve Ilıman,E. (2019).Türkiye'de Sağlık Sisteminin Yapısı, (Ed. Z. Öztürk), *Sağlık Kurumlarında Yönetim,* (1.Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Ekingen, E. (2013). *Sağlık İşletmelerinde Performansa Dayalı Ek Ödeme Sisteminin Çalışan Motivasyonu Üzerine Etkisi: Batman Bölge Devlet Hastanesinde Bir Araştırma.* Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Ergun, A.D (2010). *Türkiye'de Neoliberal Politikalar Doğrultusunda Sağlıkta Dönüşüm: Isparta-Burdur Örnekleri.* Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Kıvanç, M.M. (2015). Evrensel Sağlık Bildirgeleri ve Türkiye'de Sağlık Reformları. *Sağlık ve Yönetimi Hemşirelik Dergisi,*2(3),162-166.

Orhaner, E. (2018). *Türkiye'de Sağlık Sigortası,* (2.Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Sivrikaya, S. K. (2020). Sağlık Politikası ve Planlaması ile İlgili Temel Kavramlar, (Ed. M.K. Timuroğlu), *Sağlık Politikaları.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

T.C. Sağlık Bakanlığı, (2009). Stratejik Plan: 2010-2014. https://sgb.saglik.gov.tr/Eklenti/35664/0/stratejik-plan-2010-2014pdf.pdf?_tag1=645253105A84728F7DFD78DA38BD15E44B061D86 (Erişim Tarihi; 03.06.2021).

T.C. Sağlık Bakanlığı, (2012). Stratejik Plan: 2013-2017. https://shgm.saglik.gov.tr/Eklenti/9843/0/saglik-bakaligi-stratejik-plan--2013-2017pdf.pdf (Erişim Tarihi; 03.06.2021).

T.C. Sağlık Bakanlığı, (2019). Stratejik Planı: 2019-2023. https://sgb.saglik.gov.tr/Eklenti/35748/0/stratejikplan2019-2023pdf.pdf (Erişim Tarihi;10.08.2021).

Topbaş, M. (2020). Sağlıkla İlgili Temel Kavramlar, (Ed. G. Kuş), *Temel Sağlık ve Hastalık Bilgisi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Vançelik, S. (2020). Türkiye'de Sağlık Politikası ve Gelişimi**,** (Ed. M.K. Timuroğlu), *Sağlık Politikaları.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

World Health Organization (2014). *Basic Documents, Forty-eighth Edition. Geneva: World Health Organization Press,* https://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd48/basic-documents-48th-edition-en.pdf (Erişim Tarihi; 02.09.2021).

İNTERNET TEKNOLOJİSİNİN BÜTÇE HAKKI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Abdulkerim Eroğlu
Dokuz Eylül Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-2680-8844

Özet
Bütçe yasama organı tarafından yürütme organına gelir toplama ve harcama yapma konusunda verilmiş bir yetki olarak tanımlanabilir. Muhteviyatı itibariyle ise gelecek bir döneme ilişkin harcama ve gelir tahminlerini içeren dokümandır. Kavramsal açıdan ise Latince'de "para çantası" veya "küçük deri çanta" alnamına gelen "Bulga" kelimesinden gelmektedir. Zamanla "bougette" ve "budget" kelimelerine doğru değişmiş ve bugün birçok dile de "budget"tan geçmiştir. Kamusal mal ve hizmetler göz önüne alındığında bütçelerin hacim olarak özel işletmelerle kıyasla çok daha büyük oldukları ortadadır. Hacimce daha büyük olmasının yanında meydana getirdiği etki bakımından da dikkat çekmektedir. Bu etki bütçenin gelir yönüyle hem de harcama yönüyle ortaya çıkmaktadır. Örneğin devletin vergi toplaması piyasa aktörlerinin yatırım ve tüketim kararları üzerinde etkili olabilmektedir.Bu bakımdan bütçeleme sürecinin belli bir sisteme oturtulmasının yanında yasama ve yürütme arasındaki ilişkinin belli esaslara bağlanması önem taşımaktadır. Bütçe hakkı da bahsi geçen karşılıklı ilişkinin kurulmasına yardımcı olan önemli bir ilke konumundadır. Ancak bütçe hakkı esas olarak halkın iradesinin parlamentoda tecelli ettiği ön kabulünden hareket eder ve bütçe hakkının asıl sahibi olarak halkı gösterir. Nitekim her ne kadar parlamentolar bütçeyi görüşüp onaylıyor görünse de bu yetkiyi doğrudan halktan almaktadır. Vatandaşlar seçimler vasıtasıyla iradelerini parlamentoya yansıtmakta ve bütçe hakkının asli sahipleri olma ayrıcalığını vekaleten parlamento üyelerine aktarmaktadırlar. Seçimlerden sonraki süreç ise genellikle geleneksel araçların yetersizliği nedeniyle asil-vekil ilişkisinin aksamasına neden olmaktadır. Gelişen teknolojik imkanların bu noktada önemli eksiklikleri giderecek şekilde kullanılması mümkün kılındıkça asil-vekil arasındaki ilişkinin güçlü bir şekilde sürdürülmesi olanak dahilinde olacaktır. Bu çalışmada bütçe hakkının güçlendirilebilmesi için internet teknolojisinden nasıl faydalanılabileceği incelenmiştir. Bütçelerin teknik ve karmaşık yapıları da dikkate alındığında bu bütçelerin ve ilgili olan diğer belgelerin sadeleştirilmesinden, rehberlerin hazırlanıp yayımlanmasından ve hazırlanan kanunlara katılım düzeyinin belirlenmesine kadar geçen tüm süreçte bütçe hakkının nasıl daha güçlü hale getirileceği araştırmanın temel çerçevesini oluşturmaktadır. Özellikle internetin iyi yönetişimi desteklemesi, idare ve vatandaşlar arasındaki iletişimi güçlendirmesi, vatandaş görüşlerinin daha kısa sürede ve etkin takip edilmesine imkan sağlaması olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Burada anılan olumlu gelişmelerden faydalanmak için internetin sağladığı imkanlardan mümkün mertebe faydalanmak gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Devlet Bütçesi, İnternet Teknolojisi, Bütçe Hakkı

EFFECTS OF INTERNET TECHNOLOGY ON THE POWER OF THE PURSE

Abstract
Budget can be defined as the authority given by the legislature to the executive body on revenue and public expenditure. In term of its content, its a document containing expenditure and revenue estimates for a future period. Consireding public goods and services, its obvious that government budgets are much larger in volume compared to private enterprises. In this respect, its important to establish the budgeting process in a certain system, as well as to connect the relationship between the legislature and the executive to certain principles. The power of purse is an important principle that helps to establish the aforementioned mutual relationship. However, the power of the budget is mainly based on the presuppositon that the will of people is manifested in the parliament and shows the people as the real owner of the power. As a matter of fact, although the parliaments seem to discuss and approve the budget, they get this authority directly from the people. Citizens reflect their will to the parliament through elections and transfer the privilege of being the main owners of the budget right to the members of parliament by proxy. The process after the elections, generally causes the principal-agent relationship to be distrupted due to the inadequacy of traditional tools. As long as its possible to use the developing technological opportunities in a way to eliminate deficiencies at this point, it would be possible to maintain a strong relationship between the principal and the agent. In this study, it has been examined how internet technology can be used to strengthen the power of the purse. Considering the technical and complex structure of the budgets, the basic framework of the research is how to make power of the purse stronger in the whole process from the simplification of these budgets and other relevant documents, the preparation and publication of the guides and to the determination of level of participation on the prepared budgets.

Keywords: Government Budget, Internet Technology, Power of the Purse

1. GİRİŞ

Bütçe yasama organı tarafından yürütme organına gelir toplama ve harcama yapma yetkisinin belli bir süre ile sınırlı kalacak ve daha sonra sonuçlarının denetlenmesine imkan verecek belge olarak tanımlanabilir. Bütçenin bu tanımı kendi içinde bütçeleme sürecinin ve süreç boyunca bütçe hakkının nasıl idare edileceği hakkında da ipucu vermektedir. Öncelikle yürütmenin harcama yapma ve gelir toplama faaliyetinin devredilmiş bir yetki ile yapılmaktadır ve bu yetkinin asıl sahibi yasama organıdır. Yasama organının teşekkülü seçimler yoluyla seçmenler tarafından gerçekleştiği varsayıldığında bütçede bahsi geçen yetkinin asıl sahibinin oy kullanabilen vatandaşlar olduğu sonucuna varılabilir. Bu bağlamda bütçeleme süreci zincirleme bir yetki devri sürecidir.

Bütçelemede zincirleme yetki devri sürecinde asimetrik bir sorun ortaya çıkmaktadır. Yasama organı yürütme organına devrettiği harcama yapma ve gelir toplama yetkisinin verilen izin sınırları içinde gerçekleşip gerçekleşmediğini bütçe yılı bittikten sonra belli bir düzen içinde yapabilmektedir. Siyasi yönetim döneminin 5 yıl ve bütçe yılının 1 yıl olduğu varsayıldığında bu yetki 5 kere verilmekte ve uygulama sonuçları 5 kere denetlenmektedir.

Ancak bütçe hakkının asli unsuru olan seçmenler sadece seçim dönemlerinde fikirlerini beyan etmektedir. Esasında politik ve mali istikrar için siyasi yönetim dönemlerinin ve dolayısıyla seçim aralıklarının bütçe yılına kıyasla daha geniş olması beklenir.

Bütçe gibi devredilen önemli bir yetki konusunda seçmenlerin fikir beyan edebilmeleri gelişen internet teknolojileri ile mümkün hale gelmiştir. Geleneksel olarak değerlendirilebilecek mali denetim raporlarının, bütçe kanunlarının, kesin hesapların, aylık ve yıllık raporların yayımlanması gibi yöntemlerde de internet teknolojilerinden faydalanılmak mümkün olmakla birlikte yetersizdir. Zira burada idareden vatandaşlara doğru tek yönlü bir iletişim gerçekleşmiş olacaktır. Ancak mevcut gelişmeler çerçevesinde idareden vatandaşlara ve vatandaşlardan idareye doğru iki yönlü bir iletişim imkanı bulunmaktadır.

2. BÜTÇE VE BÜTÇE HAKKININ TANIMLANMASI

Bütçe kamu kesiminin gelecek bir dönem için kaynak harcama dengesini yansıtan ve parlamenter demokrasilerde yasama organının, yürütme organına kamu harcaması yapma ve kamu gelirlerini toplama hususunda verdiği yetkiyi gösteren belge olarak da tanımlanmaktadır (Batırel, 1987: 1). Bütçe; kamu ekonomisinin konusu olan kamu mal ve hizmetleri üretiminin finansman aracıdır. Bu nedenle de, piyasa ekonomisinin karşılamadığı/karşılayamadığı ihtiyaçlar için kamu kesimi bu nitelikteki hizmetleri üretir. Yasama organınca onaylanmış bütçelerde belirtilmiş ödenekler yürütme organı tarafından kullanılarak söz konusu mal ve hizmetleri üretir ve bunun için de gerekli gelir toplanır (Ataç ve Moğol, 1994: 3).

Bütçenin tanımı göz önünde bulundurulduğunda bütçe hakkına bir gönderme yaptığı görülmektedir. Nitekim bazı yazarlar tarafından bütçenin bir "izin" olarak tanımlanması da bütçe hakkına yapılan bir göndermeyi ifade etmektedir. Dolayısıyla modern anlamda bir bütçeden bahsedebilmek için bütçe hakkının yönetim felsefesi açıdan benimsenmiş olması önemli bir koşuldur.

İngiltere'de mutlak monarşiye halkın ve halk temsilcilerinin yüzyıllarca süren mücadeleleri sonunda elde edilmiş olan ve tarihsel kökenleri elde edilmiş olan ve tarihsel köken itibariyle 1215 yılında Magna Carta ile başlayan, kamunun nerelere ne ölçüde kaynak ayırması gerekeceği ve bu kaynakların finansmanı için vatandaşa ne gibi yükümlülükler getireceği, halkın ya da halk adına karar vermeye yetkili temsili meclislerin söz sahibi olmaları bütçe hakkı olarak kavramsallaşmıştır (Şahin İpek, 2016: 70).

Parlamentoların gelişmesiyle birlikte halkın, mutlak iktidarın mali yetkisini sınırlandırma çabaları bütçe hakkı kavramı çerçevesinde şekillenmiştir. Bu kapsamda bütçe hakkı, gelir toplama ve harcama yapmanın yasama organı tarafından onaylanması ve bu onay işlemlerinin yine yasama tarafından her yıl gerçekleştirilmesi hakkını ifade eder (Kıral ve Akdemir, 2019: 122).

Halkın, mutlak iktidarın sınırlandırılmasına yönelik talebi ilk olarak kendisini, vergilendirme alanında göstermiş ardından "bütçe hakkı" olarak kavramsallaşmıştır. Bu talep ve girişim parlamentoculuğun da doğuşuna sebebiyet vermiştir. Zira halk, her türlü karar alma yetkisi ile birlikte vergi koyma ve toplanmasına izin verme; verginin harcanacağı yeri belirleme ve bu harcamanın denetimini yapma yetkisini de parlamentolara bırakmıştır (Narter, 2012: 36).

Bütçe hakkının kazanılması mücadelesinde halk, önce vergi hakkını sonra da harcama yapılmasına ilişkin yetkiyi elde etmiş, bütçenin yıllık onanması sisteminin kabulüyle de bütçe hakkı bugünkü şeklinde kavuşmuştur. Dolayısıyla bütçe hakkının gelişimi ilgili yazında üç aşamada incelenmektedir. Vergi alma hakkı, harcama yapma hakkı ve yıllık bütçeyi onama hakkı (Konukman, 2015: 24).

Bütçe hakkı muhtelif kriterlere göre sınıflandırılmaktadır. Kabul ve redde dayalı olan ve çoğunlukla otoriter rejimlerde görülen bütçe hakkı; bütçe üzerinde yasamanın değişiklik yapma hakkının sınırlı tutulan sınırlı bütçe hakkı; yasamaya en geniş hareket sahası sağlayan sınırsız bütçe hakkı; sınırlı ve sınırsız bütçe hakkı arasında kalan dengeli bütçe hakkı olmak üzere sınıflandırma yapılmaktadır (Avci, 2015: 72-73).

3. BÜTÇE HAKKININ GÜÇLENDİRİLMESİNDE İNTERNET TEKNOLOJİSİNİN ROLÜ

Bütçe hakkı ile halkın kullanacağı yetki temsilcilere aktarılmış olmaktadır. Dolayısıyla beklenen bu hakkın asil-vekil ilişkisine uygun olarak kullanılmasıdır. Vekiller asillerden yetkiyi talep ederken vaat ettikleri şekilde tutum sergilemeleri bütçe hakkının etkinliği için önem taşır. Ancak bütçenin teknik yapısının karmaşık olması bazı durumlarda vekillerin dahi bütçenin tüm yönlerine hakim olmalarını engellemektedir. Bu sorunun vatandaşlar tarafındaki karşılığı ise çok daha yüksek olabilmektedir.

Vatandaşlar seçim yoluyla temsilciler seçerek bütçe hakkını bu kişilere aktarmaktadır. Bu hakkın bir kere devredilmesi olağan koşullarda sonraki seçim dönemine kadar geri alınamamaktadır. Dolayısıyla memnuniyet ve rahatsızlıklarını sadece seçim dönemlerinde ifade edebilmeleri bütçe hakkının siyasi yönetim dönemi boyunca zayıflayabilme ihtimali söz konusu olmaktadır.

İnternet teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte vatandaşların hukuki ve icrai meselelerde fikir ve onay/reddi konusunda daha hızlı ve güvenilir şekilde bilgi edinmek mümkün hale gelmiştir. Başvurulacak vatandaş fikirlerinin sağlıklı olması da elde edilecek sonuçlardan faydalanmayı mümkün kılacaktır. Bu bağlamda vatandaş fikirlerini sağlıklı kılacak bilgi ve belgelerin paylaşılması, sadeleştirilmesi, görsel hale getirilmesi ve saklanarak erişilebilir kılınması sürecinde de internet teknolojilerinden faydalanmak mümkündür.

Bütçe uygulamaları bakımından Uluslararası Bütçe Ortaklığı (International Budget Partnership) tarafından listelenen ülkelere bakıldığında üst sıralarda yer alan ülkelerde

internet teknolojilerine önem veren ülkeler olduğu görülmektedir (Open Budget Survey). Örneğin Yeni Zelanda'da Kamu Maliyesi Kanunu ile internet üzerinden yayımlanan belgelerin mali yıldan itibaren beş yıl boyunca herkesçe erişilebilir kılması Hazine Sekreterliğinin görevleri arasına alınmıştır. Belgenin birden fazla yılla ilgili olması halinde ise ilgili olduğu son yıldan itibaren beş yıl boyunca saklaması gerekmektedir. Yıllık ve aylık mali tabloların, denetim raporlarının internet üzerinden paylaşılması da bu kapsamda bir zorunluluktur. Bir diğer örnek olarak Fransa verilebilir. Bütçe konusunda kurulan internet sitesi (budget.gouv.fr) kamu maliyesi, devlet bütçesi ve kamu performansı hakkında bilgi ve belgeler mevcuttur. Görsel grafikler, iş akışı gerçekleşmeleri ve bunların takvimi, aylık bütçe durumu hakkında özet bilgiler, program hedefleri ve bu hedeflere ulaşma performansı ile bunların grafiksel gösterimi gibi birçok husus anlaşılır hale getirilerek vatandaşların bilgisine sunulmuştur.

Ülkelerde resmi idareler tarafından bilgi ve belgeler vatandaşların kullanımına sunulmaktadır. Ancak bu tek yönlü bir iletişim stratejisidir. Diğer bir deyişle vatandaşlar bilgilendirilmekle birlikte geri dönüş/bildirim alınamamaktadır. Sürecin iki yönlü iletişim stratejisine çevirmek için internet teknolojilerinden faydalanmak mümkündür. Bunun için iki yöntem kullanılabilir. Birincisi vatandaşların yeterli enformasyona sahip oldukları varsayılarak anket gibi yöntemlerle soru-cevap şeklinde fikirlerine başvurulur. İkinci yöntem vatandaşların asimetrik enformasyona maruz kaldıkları varsayılarak mali gelişmeler ve bütçe kanunları (uygulama sonuçlar dahil) sadeleştirilerek vatandaşlar tarafından anlaşılır hale getirilir ve fikirleri bu şekilde alınır. Dolayısıyla başvurulan fikrin enformatik temelleri sağlam bir zemine oturtulur. Buna örnek olarak, doğrudan bütçe veya bütçe hakkına yönelik diğer mali kanunları ilgi alanına almamış olmakla birlikte, Referandom (referandom.com) örnek olarak verilebilir. Mezkur platform ile kanun teklifleri hukuki terminolojiden arındırılıp özetlenmekte ve daha anlaşılır hale getirilerek vatandaşların ilgili hükümlere katılıp katılmadıkları ortaya konulmaktadır. Benzer bir platformun bütçe hakkı odaklı olması ve sonuçlarının hem kamuoyu hem de politikacılarla paylaşılması verimli sonuçlar doğuracaktır.

4. SONUÇ

Geleneksel yöntemlerle bütçe hakkı sadece seçimler ve daha sonrasında yasama ile yürütme arasındaki ilişki üzerinden sürdürülebilmektedir. İnternet teknolojilerinden faydalanmak suretiyle siyasi yönetim dönemi boyunca bütçe hakkının asli unsuru olan seçmenlerin de etkin katılımı da mümkün hale gelmiştir. Ancak bu halen tek yönlü bir katılım veya enformasyon ile devam etmektedir. Kamu idareleri veya bağımsız kuruluşlar tarafından hazırlan bilgi ve belgeler düzenli aralıklarla internet üzerinden yayımlanmakta ve seçmenlerin bilgisine sunulmaktadır. Böylelikle kurulan ilişki sadece bir bilgilendirmeden ibaret kalmaktadır. Seçmenler tarafından elde edilen bu bilgilerle ne yapacağı konusu ile belirsiz bir alan oluşturmaktadır.

Seçmenlere sunulan bilginin işlenebilir olması bütçe hakkı bakımında önem taşır. Bilginin işlenmesi ise mutlak surette politik bir sonuç ortaya çıkarmak zorunda değildir. Konu hakkında fikir belirtme, katılma/katılmama şeklinde geri bildirim yapma ilgi ve dikkatlerin bütçeye verilmesine katkı sağlayacaktır. Toplumun geniş bir kısmı tarafından konunun

anlaşılabilmesi ve geri bildirimlerin sağlıklı olabilmesi için de bütçe ve diğer mali konuların terminolojinden arındırılması ve sadeleştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Ataç, E. ve Moğol, T. (1994). **Devlet Bütçesi**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Avci, M. A. (2015). Yasamanın Birincil Güçlü Silahı Bütçe Hakkı: Teorik Bir Yaklaşım. **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.** 19(1): 69-80.

Batırel, Ö. F. (1987). **Kamu Bütçesi**. İstanbul: Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı. Yayın No: 387-621.

International Budget Partnership (2021). **Open Budget Index 2019**. https://www.internationalbudget.org/open-budget-survey/rankings.

Kıral, H. ve Akdemir, T. (2019). Bütçe Hakkı Kapsamında Türkiye'de Ödenek Aktarmalarının Değerlendirilmesi. **Sayıştay Dergisi**. (112): 107-135.

Konukman, A. (2015). Türkiye'de Bütçe Hakkı Kullanımı. **Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**. 1(1): 23-65.

Narter, R. (2012). Anayasal Açıdan Bütçe Hakkı. **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. XVI(1-2): 35-52.

Şahin İpek, E. A. (2016). Bütçe Hakkının Kullanılması Bakımından TBMM'nin Bütçe Sürecinde Rolünün Değerlendirilmesi. **Maliye Finans Yazıları**. (107): 69-108.

44 Sayılı 24 Temmuz 1989 Tarihli Yeni Zelanda Kamu Maliyesi Kanunu. https://www.legislation.govt.nz/act/public/1989/0044/latest/DLM160809.html.

PANDEMİ ÖNCESİ VE PANDEMİ SÜRECİNDE TERCİH EDİLEN ALIŞVERİŞ YÖNTEMİNİN ANALİZİ

Doç. Dr. Aykut EKİYOR
Ankara Hacı Bayram Üniversitesi
Orcid: 0000-0002-7718-9329
Öğr. Gör. Meryem HAKSES
Selçuk Üniversitesi Cihanbeyli Meslek Yüksekokulu
Orcid: 0000-0002-6476-1883
Öğr. Gör. Gülhan GÖK
Amasya Üniversitesi, Sabuncuoğlu Şerefeddin Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu
Orcid: 0000-0003-4462-2541

Özet
Koronavirüs, ilk olarak Aralık 2019'da, Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkmış ve kısa sürede tüm dünyaya yayılarak Mart 2020'de pandemi ilan edilmesine neden olmuştur (WHO, 2020). Yaşanan küresel salgın süreci, hayatımızın bir çok alanını etkilediği gibi tüketicilerin alışveriş tercihlerinde de değişikliğe gitmesine neden olmuştur. Fiziksel temas yoluyla bulaşan COVID-19'dan korunmak adına bireyler, ödeme işlemlerini (kurum,vergi vb.) internet aracılığı ile yapmayı tercih etmiş ve geleneksel alışverişten internet alışverişine yönelmişlerdir. Bu durum, uzun yıllardır finansal-teknoloji (fintek) ürünleri ve hizmetleri geliştiren bankaları doğrudan ilgilendirmiştir. İnternet alışverişlerini ve ödemelerini gerçekleştirmek adına bankaların sunduğu sanal ödeme yöntemi aracı olarak, sanal POS karşımıza çıkmaktadır. Sanal POS, alışveriş yaparken banka kartı veya kredi kartı ile ödemeyi tercih ettiğimiz durumlarda kullanılan fiziksel POS cihazlarının sanal halini tanımlamaktadır. Sanal POS işlem tutarları, tüketicilerin internet yoluyla yaptıkları alıveriş ve ödeme düzeyini ele almak için belirlenmiştir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye'de pandemi öncesinde ve pandemi sürecinde değişen ve sanal ortama evrilen alışveriş yönteminin, iki dönem bazında (Mart 2020 öncesi ve sonrası) analizini ortaya koymaktır. Bu doğrultududa sanal POS işlem tutarları milyon Türk Lirası (TL) cinsinden ale alınarak analizde kullanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre, pandemi öncesi dönemde artan eğilim gösteren sanal pos işlem tutarları, pandemi ilan edilmesi ile birlikte iki aylık bir gerileme göstermiştir. Devam eden aylarda ise yükseliş trendine girip, en yüksek tutar seviyelerine ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Pandemi, Alışveriş Yöntemi, Sanal POS, Tüketici Tercihi

ANALYSIS OF THE PREFERRED SHOPPING METHOD BEFORE AND DURING THE PANDEMIC

Abstract

The coronavirus first appeared in Wuhan province of China in December 2019 and spread all over the world, causing a pandemic to be declared in March 2020 (WHO, 2020). The global epidemic process has affected many areas of our lives as well as changing the shopping preferences of consumers. In order to be protected from COVID-19, which is transmitted through physical contact, individuals preferred to make payment transactions via the internet and turned to internet shopping from traditional shopping. This situation directly concerns banks that have been developing financial technology products for many years. Virtual POS stands out as a virtual payment method offered by banks to perform internet purchases and payments. Virtual POS defines the virtual state of physical POS devices used in cases where we prefer to pay with debit or credit cards while shopping. Virtual POS transaction amounts are determined to address the level of online shopping and payment made by consumers.

The aim of this study was pre-pandemic and pandemic in Turkey in the process of changing and evolving virtual environment to the shopping process, on the basis of two periods (pre-March 2020 and later) to reveal the analysis. Accordingly, virtual POS transaction amounts were taken into account in million TL and used in the analysis. According to the analysis results, virtual POS transaction amounts, which showed an increasing trend in the pre-pandemic period, decreased for two months after the pandemic was passed. In the following months, it entered an upward trend and reached the highest amount levels.

Keywords: COVID-19, Pandemic, Shopping Method, Virtual POS, Consumer Preference

1. Giriş

İnsanlık tarihi boyunca toplumlar pek çok salgın hastalıkla karşı karşıya kalmışlardır. Avrupa'da 6. yüzyılda ilk kez ortaya çıkan veba salgını, ilerleyen zamanlarda tekrar kendini göstererek 14. yy ve 18. yy'da da etkilerini sürdürmüştür. Bu dönemler içerisinde Avrupa nüfusunun %30 - %60 arasında azaldığı tahmin edilmektedir. Aynı şekilde 1918 – 1919 yıllarında baş gösteren İspanyol Gribi, küresel bir salgın olarak ortaya çıkmış ve yaklaşık 50 milyon insanın ölümüne neden olmuştur. Yakın tarihe bakıldığında da küresel boyutta salgınlara rastlamak mümkündür. Bunlardan çiçek hastalığı, 20. yy'da ortaya çıkmış olup 500 milyon insanın ölümüne neden olmuştur (Kahraman & Cinman, 2019). 21. yy ise dünya iki zoonotik koronavirüs salgınından sonra (2002'den 2003'e kadar şiddetli akut solunum sendromu koronavirüsü [SARS-CoV] ve 2012'de Orta Doğu solunum sendromu koronavirüsü [MERS-CoV]), başka bir koronavirüs salgını olan COVID-19 ile karşı karşıya kalmıştır (De Bruin ve diğerleri, 2020).

31 Aralık 2019'da, Çin'in Wuhan şehrinde etiyolojisi bilinmeyen pnömonili hastalardan Uluslararası Virüs Taksonomisi Komitesi (ICTV) tarafından alınan örneklerle yeni bir virüsün varlığı tespit edilmiştir. Önceki SARS-CoV ile benzerliği nedeniyle Uluslararası Virüs Taksonomisi Komitesi (ICTV) tarafından bu virüs, akut solunum sendromu koronavirüs-2 (SARS-CoV-2) olarak adlandırılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise virüsün neden olduğu hastalığı COVID-19 olarak tanımlamıştır (Habas ve diğerleri, 2020; Majumder ve Minko, 2021). 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü, COVID-19'u "uluslararası endişe verici bir halk sağlığı acil durumu" şeklinde betimlemiş ve virüs

insandan insana hızlı bir geçiş yaparak yayıldığı için bu salgın bir pandemi olarak ilan edilmiştir (WHO, 2020). Küresel salgın ilanı tüm dünya toplumlarının her alanındaki alışkınlıklarında değişiklikler meydana getirmiştir. "Normal" yaşam süreci yerini "Yeni Normal"lere bırakmıştır (Ersoy, 2017).

COVID-19, damlacık ve temas yoluyla geçiş yapması, son derece bulaşıcı ve hızlı yayılım gösteren bir etken (Alsharif ve Qurashi, 2020; Chung, Thone ve Kwon, 2020) olması nedeniyle günlük yaşantıya ilişkin çeşitli düzenlemeler yapılmasını gerektirmiştir. Alınan önlemlerin başında salgının bulaşıcılığının yavaşlatılatılabilmesi açısından insanlarla teması en aza indirmek ve sosyal mesafe kurallarına riayet etmek yer almaktadır (Müftüler-Baç, 2020). Salgın ilanından sonraki süreçte virüsün kaynaktan diğer bölgelere ve ülkelere yayılmasını sınırlamak için neredeyse her gün daha katı risk azaltma önlemleri alınmıştır. Bu önlemler arasında seyahat kısıtlamaları, sokağa çıkma yasakları, Wuhan bölgesinden gelen yolcuların tecrit edilmesi, okulların ve üniversitelerin kapatılması ve hijyenik önlemler yer almaktadır (De Bruin ve diğerleri, 2020). Bir çok yeniliği ve değişimi beraberinde getiren COVID-19 salgını, insanların kendilerini izole etme tercihleri/ihtiyaçları nedeniyle alışveriş deneyimlerinde de çeşitli değişikliklere neden olmuştur. COVID-19 pandemisi döneminde daha önce yüz yüze tercih edilen alışveriş şekillerinin birçoğunun yerini artan bir hızla elektronik alışveriş şekilleri almıştır (Ersoy, 2017). Tüketicilere zaman ve mekan sınırına maruz kalmadan, uzaktan alışveriş yapabilme ve ödeme imkanı sunan dijital sistemler ise sosyal mesafeyi korumak ve bulaşma riskinden korunmak isteyen bireyler tarafından pandemi sürecinde daha çok kullanılmaya başlanmıştır (Müftüler-Baç, 2020). COVID-19 salgınının olumsuz etkileri, nedeniyle birçok sektörde (imalat, otomotiv, perakende, havayolu ve konaklama vb.) dijital ödeme çağına hızlı bir geçiş yapılmıştır. Mağazaların kapatılması, sokağa çıkma yasakları, seyahatlerin kapatılması ve yüzyüze tüketime dayalı harcamaların engellenmesi dijital ödeme türlerinin bazıları üzerinde olumsuz bir etki oluştururken çevrim içi hizmet kullanım oranlarında (marketler, eczaneler) ve ödemelerde artışa yol açmıştır (Jain, Sarupria ve Kothari, 2020). Bu bağlamda çalışma ile pandemi döneminde Türkiye'de gerçekleştirilen internet alışverişlerindeki değişim ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada pandemi öncesi ve pandemi dönemine ait verilerle sanal pos kullanım durumu analiz edilmiştir. Ocak 2015 – Eylül 2020 dönemi itibariyle aylık veriler kullanılmıştır. Veriler, Bankalararası Kart Merkezi veri tabanından alınmıştır. Ayrıca en fazla işlem gerçekleştirilen sektörlerden temel ihtiyaçların karşılanmasına ilişkin sektörel sanal POS kullanım oranlarındaki değişim belirlenmiştir. Araştırma kapsamında temel ihtiyaçların kriter olarak alınmasında bu süreç boyunca insanların temel ihtiyaçları dışında tüketim yapmadığı yönündeki görüş dikkate alınmıştır (Kayabaşı, 2020). Bu bağlamda araştırmada COVID-19 dönemi öncesine ait yemek, giyim, sağlık, market alışverişi ve çeşitli gıda alanlarında pandemi dönemindeki (2020 ve 2021 yılları) sanal POS kullanım durumu ile pandemi öncesi döneme (2019 yılı) ilişkin sanal POS kullanım durumu incelenmiştir.

2. Kavramsal Arka Plan

İnternetin hayatımıza girmesiyle birlikte kablosuz iletişimin ortaya çıkması ve internet, son yıllarda iş yapma şeklini de büyük oranda değiştirmiş durumdadır. Takas sistemi ile başlayan mal değişimi, nakit, kredi ve banka kartları ile işlem yapma şeklinde değişime uğradı. Bu değişim son olarak elektronik ödeme sistemleri şeklini aldı. Hem ödeyen tarafın hem de alacaklının para göndermek ve almak için dijital platformu kullandığı dijital modda ödemelere olanak sağlayan sistemler "Dijital Ödeme Sistemi" olarak ifade edilir ve sistem "Yüzsüz, Kağıtsız, Nakitsiz" alışverişe olanak sağlar (Kaur ve Kushwaha, 2021).

Bankacılık sektörü, dijital dönüşüme ayak uydurarak müşterilerine sunduğu hizmet ve ürünlerini çeşitlendirmiştir. Özellikle bilgisayar, akıllı cep telefonları ve diğer elektronik cihazların insan hayatında eskiye göre daha çok yer alması, sektörün hizmet sunuş biçimindeki yeniliklerin hayatımıza girmesini hızlandırmıştır. Telefon bankacılığı, kart sistemleri, kredi kartları gibi hizmetler bankaların dijitalleşme sürecinde hayatımıza kattığı hizmetlerden bir kaçıdır. Telefon bankacılığı hizmetini POS sistemleri takip etmektedir (Beybur & Çetinkaya, 2020). Sanal POS ise bankalar tarafından değişen tüketici tercihlerine cevaben oluşturulmuş en önemli fintek uygulamalarındandır (Genç & Küçükçolak, 2020). COVID-19 pandemi döneminde mağazaların kapatılması, sokağa çıkma yasakları, seyahatlerin kapatılması ve yüzyüze tüketime dayalı harcamaların engellenmesi yüzyüze gerçekleştirilen alışverişlerin azalarak bireylerin zaman ve mekan sınırına maruz kalmadan, uzaktan alışveriş yapabilme ve ödeme imkanı sunan dijital sistem sanal alışveriş şekillerine yönelmesine ve çevrim içi hizmet kullanım oranlarında artışa yol açmıştır (Ersoy, 2017; Jain, Sarupria ve Kothari, 2020; Müftüler-Baç, 2020). Pandemi döneminde değişen tüketici tercihleri nedeniyle yükselişe geçen çevrimiçi alışveriş alışkanlığı üzerine yapılmış çalışmalardan bazıları aşağıdaki gibidir:

Beybur ve Çetinkaya'nın (2020), 2019 Eylül – 2020 Eylül dönemlerine ait dijital bankacılık verileri üzerinde yaptığı çalışmaya göre, dijital dönüş çağına bankacılık sektörünün dahil olabildiği fakat müşteriler tarafından dijital hizmetlerin, zorunlu kalındığında kullanılabilecek bir gereklilik olarak görüldüğü ortaya konulmuştur.

Ağan (2020) ise çalışmasında, Türkiye özelinde dijital ödeme sistemleri ile kredi kartı kullanımlarını ele almıştır. Pandemi döneminde internet alışverişlerinde bir artış olduğunu dile getirmiş ve özellikle banka kartları ve temassız ödemeler için sanal harcamaların arttığını belirtmiştir. Kredi kartı harcamaları ile gayri safi yurt içi hasıla arasında yaptığı Granger nedensellik analizinde ise GSYİH'dan kredi kartına tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Sudha ve diğerleri (2020) çalışmalarında, Hindistan özelinde yaptıkları çalışmada, Hindistan hükümetinin, bankalardan müşterilerini koronavirüse karşı dijital ödeme ve internet alışverişlerinde sanal ödemeye yönlendirmelerini istediği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra çalışmada pandemi döneminde dijitalleşmeye yönelik mevcut eğilimin güçlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Akilandeswari (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da aynı durum belirtilmiştir.

Kashif ve diğerlerinin (2020) sosyal mendyada uyguladıkları anket ile yaptıkları çalışmada, pandemi sürecinde insanların çevrim içi alışveriş ve ödeme yöntemlerine yönelip yönelmedikleri ele alınmıştır. Çalışma sonucunda ankete katılan bireylerin sadece %37'si çevrimiçi yöntemlere yöneldiğini ve bunu da pandemi sonrasında devam ettireceğini belirtilirken, %50'si eskisine oranlara daha fazla online alışveriş yapmadıkları belirlenmiştir.

Sharma ve Jhamb (2020) ise ele aldıkları çalışmalarında "Değişen Yeni Dünya Düzeni"ne değinmişlerdir. Yaşamın her alanında olduğu gibi bireylerin alışveriş tercihlerinde de salgının hayat boyu sürecek bir değişime neden olacağına değinilmiştir. Bu evrilen düzende kimin hayatta kalacağına ise tüketici tercihlerinin karar vereceği belirtilmiştir. Bu nedenle tüketici ihtiyaçlarına yönelik hareket ederek inovasyona giden üreticilerin varlıklarını devam ettirebileceklerini vurgulanmıştır. Bu trendin etkisinin uzun vadede de devam edeceği ortaya konulmuştur.

De, Pandey ve Pal (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, COVID-19 salgını ile birlikte ortaya çıkan dijital dalgalanmanın olası senaryoları ve karşılaşılabilecek

problemler araştırılmıştır. Dijitalleşmedeki artışın iş bölümü, işbirliği, iş yükü ve motivasyon konularında dezavantajı olabileceği vurgulanmıştır. Bunların yanı sıra COVID-19 ile birlikte dijital kullanımlarda çarpıcı bir değişim öngörülmüştür. Bu değişimin nasıl gerçekleşeceği ise tamamen trendlere ve bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda yapacakları tercihlere göre olacağı beyan edilmiştir.

Uddin (2020), Bangladeş özelinde yaptığı çalışmanın sonucunda, pandemi sürecinde tüketicilerin internet alışveriş davranışlarını etkileyen faktör olarak ürün, fiyat, zaman tasarrufu, ödeme, güvenlik,ve psikolojik unsurlardan bahsedilmiştir. Bu faktörlerin tüketicilerin internette alışveriş davranışları ile güçlü ve pozitif bir ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bangladeş gibi Güney Asya ülkerinde internetten alışveriş yapılsa dahi dijital ödeme yöntmeleri kullanım oranının az olması, bireylerin bu yöntemleri kullanmayı bilmemelerine ve güvenilirliği konusunda şüpheci davranmalarına bağlanmıştır.

De Girancourt ve diğerlerinin (2020), McKinsey&Company için hazırladıkları çalışmada, COVID-19 krizinin Afrika'daki elektronik ödemeleri nasıl etkileyebileceği konusu tartışılmıştır. Çalışma sonucunda COVID-19'un ekonomik etkilerinin hala belirsiz olduğu fakat alınan tedbirlerle acil bir krize müdahalenin ötesinde dijital bir odağa doğru gidildiği vurgulanmıştır. Son yıllarda elektronik ödeme yöntemlerinin finansal sitemin en hızlı büyüdüğü alanlardan biri olduğundan söz edilirken, yaşanan pandemi krizinin de bu büyümeyi tetiklediği belirtilmiştir. Nakitten uzaklaşmanın herhangi bir banka ile çalışmayan bireyleri olumsuz etkileyebileceğinden bahsedilmiştir. Banka hesapları ve çevrimiçi cüzdanları olmayan kullanıcıların sosyal yardım ödemeleri almak için sıraya girdiklerinden bu nedenle de virüse maruz kalma risklerinin arttığı söylenmiştir. Bunların yanı sıra hem müşterilere hem tüccarlara entegre olabilen ve temassız ödeme için uygun seçenekler sunan işletmelerin bu salgın krizinden daha güçlü çıkabileceği vurgulanmıştır. Pandemi nedeniyle Afrika kıtasındaki geçim kaynaklarının ve hayatların kesintiye uğraması, kıtadaki ödeme ortamının yeniden şekillendirecek bir işbirliği ortamını tetiklediği, kısa vadede krizin üstesinden gelmek için reformlar yapıldığı fakat uzun vadede tedarikçiler ve müşteriler yararına olacak şekilde Afrika ödemeler endüstrisinin oluşum aşamasını kolaylaştırmak için hangi adımların atılması gerektiği üzerinde durulması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

3. Araştırmanın Amacı ve Problemi

Bu çalışmanın amacı, pandemi öncesinde internet alışverişlerinde ödeme aracı olarak kullanılan sanal POS ödemeleri tutarlarının pandemi sırasında devam edip etmediği, sanal POS harcamalarında önemli bir artışın olup olmadığı ve çeşitli sektörler (giyim, sağlık, market, yemek, çeşitli gıda) açısından sanal POS kullanım tutarlarında meydana gelen değişimin ortaya konulmasıdır.

3.1.Araştırmanın Yöntemi

Küresel salgın dönemine girişle birlikte hem tedarikçiler hem de müşteriler alışverişte dijitalleşme eğilimine girmişlerdir. Bu yönelim, sanal ödemelerin önemini ortaya koymuştur. Bunların sonucu olarak elektronik ödeme yöntemlerini kullanımının analiz edilmesi, böyle bir eğilimin varlığını/yokluğunu kanıtlayacaktır. Bu ise çalışmanın hipotezinin doğrulanması adına önem taşımaktadır. Araştırmada aşağıda açıklanan H1 hipotezi test edilmiştir.

H1: Araştırmaya dahil edilen pandemi öncesi dönem ile pandemi sonrası dönemde Türkiye'de sanal POS kullanımında artış gözlemlenmiştir.

Çalışmada kullanılan veri seti, Bankalararası Kart Merkezi'nin istatistiklerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Ocak 2015 – Eylül 2020 dönemleri arasındaki aylık veriler

kullanılarak analiz yapılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilen Mart 2020 tarihi öncesi ve sonrası karşılaştırılarak yorumlamalarda bulunulmuştur. Kullanılan sanal POS işlemleri tutarı, internetten kartlı ödemeler ve mektup / telefonla yapılan kartlı ödemeler kalemlerini içermektedir. Sanal POS işlemleri tutarı, Milyon TL cinsinden kullanılmıştır. Ayrıca araştırma kapsamında sanal POS işlemlerinin hangi sektörlerde nasıl bir değişim meydana getirdiğini belirlemek amacıyla sektörel sanal POS işlemlerine ait pandemi öncesi dönem ile pandemi sonrası dönem karşılaştırması yapılmıştır. Araştırma kapsamında değerlendirilen sektörlerin belirlenmesinde 2021 yılında en fazla sanal POS işlemi gerçekleştirilen sektörlerden (market, gıda, yemek, benzin ve akaryakıt, hizmet sektörü, giyim ve sağlık) temel ihtiyaçlara ilişkin sektörler (market, gıda, yemek, giyim ve sağlık) dikkate alınmıştır.

4. Araştırmanın Bulguları

Çalışmada ele alınan hipotezi doğrulamak amacıyla Türkiye'de sanal POS işlemleri tutarına ait aylık veriler kullanılmıştır. Bankalararası Kart Merkezi'nden elde edilen veriler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Aylık Sanal POS İşlemleri (Milyon TL)

Oca.15	**7156,86**	**Eyl.16**	**8819,68**	**May.18**	**17584,35**	**Oca.20**	**26499,47**
Şub.15	6237,67	**Eki.16**	9079,28	**Haz.18**	16415,52	**Şub.20**	24715,99
Mar.15	7255,65	**Kas.16**	10273,79	**Tem.18**	20458,29	**Mar.20**	24100,48
Nis.15	7088,73	**Ara.16**	10095,78	**Ağu.18**	18552,31	**Nis.20**	22496,98
May.15	7409,7	**Oca.17**	10701,37	**Eyl.18**	19446,32	**May.20**	25820,79
Haz.15	7684,29	**Şub.17**	9552,43	**Eki.18**	18835,21	**Haz.20**	28618,94
Tem.15	8986,53	**Mar.17**	11449,68	**Kas.18**	19749,45	**Tem.20**	34088,44
Ağu.15	8185,99	**Nis.17**	10789,36	**Ara.18**	19047,39	**Ağu.20**	31142,44
Eyl.15	7711,21	**May.17**	12613,54	**Oca.19**	20311,9	**Eyl.20**	34088,08
Eki.15	7853,63	**Haz.17**	12011,73	**Şub.19**	18262,2		
Kas.15	7733,27	**Tem.17**	14490,49	**Mar.19**	21879,13		
Ara.15	8709,8	**Ağu.17**	13705,39	**Nis.19**	21194,61		
Oca.16	8904,14	**Eyl.17**	12431,18	**May.19**	24439,36		
Şub.16	8228,3	**Eki.17**	13567,91	**Haz.19**	20939,45		
Mar.16	9293,7	**Kas.17**	14558,65	**Tem.19**	26837,52		
Nis.16	8719,02	**Ara.17**	14544,44	**Ağu.19**	23130,97		
May.16	9626,96	**Oca.18**	15801,15	**Eyl.19**	24250,09		
Haz.16	9802,35	**Şub.18**	13367,41	**Eki.19**	24325,34		
Tem.16	9215,59	**Mar.18**	15910,18	**Kas.19**	26685,01		
Ağu.16	10376,39	**Nis.18**	15679,92	**Ara.19**	25537,76		

Çalışmada kullanılan verilerin betimleyici istatistikleri Tablo 2'de verilmiştir. Söz konusu tabloya göre veri seti değerlerinin ortalaması, 15.870,6801 Milyon TL; en küçük kaydedilen veri Şubat 2015 ayına aittir ve 6.237,67 Milyon TL; gözlemlenen en büyük veri

Eylül 2020 tarihine ait olan 34.088,44 Milyon TL iken; ortanca veri Temmuz 2017 dönemine aittir ve 14.490,49 Milyon TL'dir. Çalışmaya konu olan değişkene ait standart sapma değeri ise, 7372,34'tür.

Tablo 2: Sanal POS İşlemleri Betimleyici İstatistikleri (Milyon TL)

Ortalama	**15870,6801**
En Küçük	6237,67
En Büyük	34088,44
Ortanca	14490,49
Standart Sapma	7372,34705

Bu veriler ışığında sanal POS harcamalarının Mart 2020 öncesi ve sonrası karşılaştırılmasının daha kolay yapılabilmesi adına Grafik 1 oluşturulmuştur.

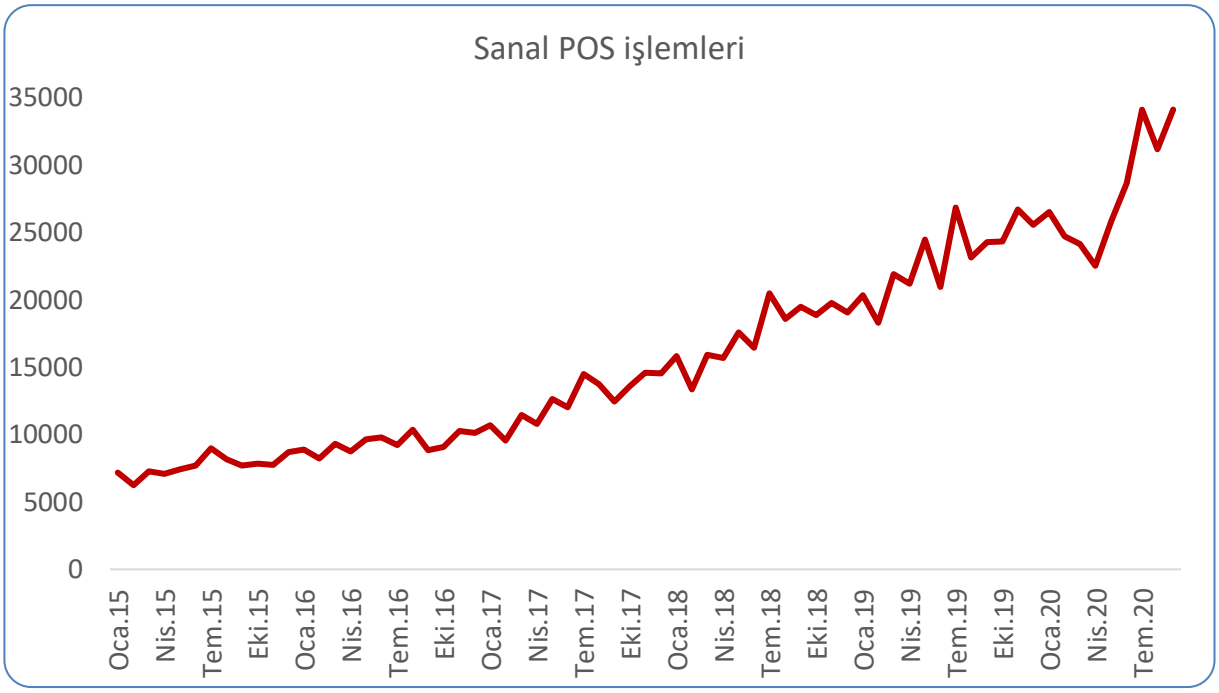

Grafik 1: Sanal POS İşlemleri (Milyon TL)

Literatürdeki çalışmalar da incelendiğinde bankacılık sektörünün dijitalleşme çağına ayak uydurmada başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle internet alışverişleri dolayısıyla kullanılan sanal POS teknolojisi, Grafik 1'de de görüldüğü gibi yükselen bir trend içerisindedir. Kaydedilen ilk veri tarihinden (Ocak 2015) son tarihe kadar (Eylül 2020) bu eğilim gözlemlenmiştir.

Mart 2020 tarihinde COVID-19'un küresel salgın ilan edilmesi ile birlikte Mart ve Nisan aylarında nispi bir düşüş olduğu görülmektedir. Bu düşüşün nedeni olarak virüsün yayılım yollarının belirsizliğine bağlı müşterilerin internet alışverişlerinden uzak durması söylenilebilir. Kargo paketlerinin virus taşıdığı söylemleri ve bu söylemlerin haber kanalları

ile halka yayılması sonucu internet alışverişlerinde ve dolayısıyla sanal POS işlemlerinde düşüş olduğu düşünülebilir. Bu düşüşün iki ay gibi bir sürede gözlemlenmesine karşın; uzmanların kargo ile bulaşıcılık riskinin olmadığını açıklamaları üzerine mayıs ayı itibariyle yükseliş devam etmiştir ve kaydedilen son veriye kadar (Eylül 2020) sanal POS işlem tutarı, tarihteki en yüksek seviyelerine ulaşmıştır.

Tablo 3: Yıllara Göre Toplam Sanal POS İşlem Tutarları (Milyon TL)

Yıllar	Sanal POS İşlem Tutarları (Milyon TL)
2018	132.626,77
2019	178.284,16
2020	259.515,44
2021 İlk Çeyreği	86.060,37

Bankalararası Kart Merkezi verilerine göre 2018 yılında 132.626,77 Milyon TL tutarında sanal POS işlemi gerçekleştirilmiştir. 2019 yılında bu rakam %34,4 artışla 178.284,16 Milyon TL şeklinde olmuştur. 2020 yılında ise bir önceki yıla göre %45,6 artış göstererek 259.515,44 Milyon TL'ye ulaşmıştır. 2021 yılının ilk çeyreğinde 86.060,37 Milyon TL tutarında sanal POS işlemi gerçekleştirilmiş olup değişim tutarı orantılandığında yıl sonu itibariyle yaklaşık olarak 344.000,00 Milyon TL tutarında işlem gerçekleştirileceği düşünülmektedir. Bu da yaklaşık olarak 2020 yılına göre %32,6'lık bir artış 2019 yılına göre ise %93'lük bir artış demektir. Yapılan incelemeler sonucunda H1 hipotezi kabul edilmiştir. Başka bir ifadeyle, araştırmaya dahil edilen dönem içerisinde, Türkiye'de, sanal POS kullanımında, pandemi sürecinde artış gözlemlendiği belirlenmiştir.

Ayrıca araştırma kapsamında sanal POS işlemlerinin hangi sektörlerde nasıl bir değişim meydana getirdiğini belirlemek amacıyla sektörel sanal POS işlemlerine ait pandemi öncesi dönem ile pandemi sonrası dönem karşılaştırması yapılmıştır.

Tablo 4: Sanal POS İşlemlerinin Sektörel Kullanım Durumu (Milyon TL)

Dönem	Çeşitli Gıda	Yemek	Market ve Alışveriş Merkezi	Sağlık Ürünleri ve Kozmetik	Giyim ve Aksesuar
2019/1.Dönem	318,58	431,36	1.806,24	827,14	2.435,41
2019/2.Dönem	378,54	476,04	2.057,24	867,93	2.751,88
2019/3.Dönem	392,52	508,10	2.300,83	787,94	2.834,99
2019/4.Dönem	492,61	596,36	3.012,85	1.006,05	4.605,95
2020/1.Dönem	468,84	632,01	3.857,28	1.049,18	3.417,66
Değişim	**%47,1**	**%46,5**	**%113,55**	**%26,7**	**%40,3**
2020/2.Dönem	633,96	514,60	6.485,95	1.157,91	4.369,62
Değişim	**%67,5**	**%8,1**	**%215,27**	**%33,4**	**%58,8**
2020/3.Dönem	781,38	841,66	6.599,01	1.134,83	4.385,34
Değişim	**%99,1**	**%65,6**	**%186,8**	**%44**	**%54,7**
2020/4.Dönem	892,72	1.051,42	8.597,91	1.361,81	7.458,88

Değişim	**%81,22**	**%76,3**	**%185,37**	**%35,36**	**%61,9**
2021/1.Dönem	922,86	1.235,77	8.962,46	1.468,36	5.346,05
Değişim	**%189,7**	**%186,5**	**%396,2**	**%77,5**	**%119,5**

Pandemi öncesi döneme göre pandemi süresince araştırmaya dahil edilen tüm sektörlerde sanal POS kullanım tutarlarında ciddi artışlar olduğu görülmektedir. 2021 yılının 1. dönemi ile 2019 yılının 1. döneminde gerçekleştirilen sanal POS kullanım tutarındaki değişim yüzdesine bakıldığında en fazla değişimin market alışverişinde en az değişimin ise sağlık ve kozmetik alışverişlerinde olduğu anlaşılmaktadır. Sağlık ve kozmetik alanındaki değişimin diğer sektörlere göre nispeten düşük bir değişim değerine sahip olsa bile 2019 yılının aynı dönemine göre yaklaşık olarak %80'lik bir artış gösterdiği belirlenmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Dijitalleşme yolunda evrilen dünyada varlığını devam ettirmek için her sektör, kurum, birey dijitalleşme sürecine ayak uydurmak durumunda kalmıştır. Günümüzde maruz kalınan COVID-19 pandemisi ise bu dijitalleşme sürecine uyumu tetikleyen en önemli etkendir. Geçmişten günümüze çeşitli türlerdeki şoklar, beklenmedik şekillerde teknolojik benimsemeyi olumlu yönde etkilemiştir. Ayrıca bu şoklar, toplumlarda ve ekonomilerde daha uzun vadeli değişikliklere neden olmuştur. COVID-19 salgını başlangıçta halk sağlığı ve sağlık sistemleri üzerinde bir şok etkisi yaratmıştır. Bununla birlikte salgının doğası ve bulaşma hızı toplumların, hükümet tarafından dayatılan "sosyal mesafeli" veya daha katı karantina önlemlerini benimsemesini gerektirmiştir (Fu ve Mishra, 2020). Bankacılık sektörünün uzun yıllardır teknoloji ile iç içe olması, bu dönemin bankacılık kesimi açısından nispeten daha rahat atlatılmasına olanak sağlamıştır. COVID-19 süreci ile birlikte, finteklerin önemi ve bu teknolojilerin tüketiciler tarafından kullanım oranı artmıştır. Kullanıcılar açısından en çok başvurulan hizmet olarak sanal ödeme yöntemlerini söylemek yanlış olmayacaktır. Salgın döneminde tüketicilerin virüs bulaşma riski olmadan, hijyenik ortamlarından alışveriş ve ödeme işlemlerini yapmak istemesi bu bankacılık ürünün önemini ortaya koymuştur. Bu tür hizmetlerin bireyler ve firmalar açısından pandeminin bazı sağlık risklerini ve olumsuz sosyoekonomik etkilerini azaltmada ve günlük yaşamın normalleşmesi üzerinde olumlu etki oluşturduğu düşünülmektedir.

Bu araştırma ile COVID-19 pandemisi sürecinde geleneksel alışveriş alışkanlığının pandemi sırasında da devam edip etmediği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda tüketicilerin sanal POS işlem tutarları üzerinden incelemeler yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda; pandemi ilan edilen tarihe kadar (Mart 2020) sürekli artma eğiliminde olan veri, pandemi ilanı ile birlikte iki aylık bir düşüşe geçmiştir (Mart – Nisan 2020). Pandeminin etkilerinin ülkemizde görüldüğü ilk iki ayı takip eden diğer aylarda ise sürekli artan bir trend izlemiştir. Güven (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da pandeminin ilk başladığı aylarda insanların evlerinden dışarı çıkamadığı için giyim ve aksesuar e-ticaret harcamalarında Türkiye ve İngiltere'de bir azalış olduğu belirtilmiştir. Nisan ayından sonra ise bir artış meydana geldiği ifade edilmiştir. Türkiye'de sanal POS kullanımında Mart ve Nisan aylarında yaşanan düşüşün nedenin tüketicilerin kargo ile virüs bulaşma riskinden çekinmeleri olabilir. Ayrıca de Girancourt ve diğerlerinin (2020) Afrika özelinde yaptıkları çalışmada, sanal teknolojilerin kullanımına hakim olmayan tüketicilerin varlığı veya yöntemin güvenilirliği ve gizliliği nedeniyle yaşanan endişelerin daha önce bu teknolojileri kullanmayan tüketicilerin çekimser kalmasına neden olmuş olabileceği dile getirilmiştir. Bu durum ülkemizde görülen mart ayındaki düşüşün de bir nedeni olarak görülebilir. Kumar ve

diğerlerinin (2020) Hindistan'da yürütmüş oldukları çalışmada da pandeminin ilk dönemlerinde Hindistan ekonomisinde meydana gelen daralmaya dikkat çekilmiştir. Literatürde yer alan çalışmalarda dikkate alındığında genel olarak pandeminin ilk ayılarında kısıtlamalardan ve ortaya çıkan panik ortamından kaynaklı bir azalma olduğu ifade edilebilir. Ancak ilerleyen pandemi sürecinde insanlar bu sürece ayak uydurmak durumunda kalmışlardır. Bu da insanların çeşitli alışkanlıklarında ve tüketim davranışlarında değişiklikler yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Sundarameenasenthil ve diğerlerinin (2021) çalışmasında da bu duruma değinilmiştir.

Pandemi sürecine uyum kapsamında insanların davranış ve tercihlerinde görülen değişikliklerden biri de internet harcamaları ve sanal ödemelere olan yönelimdir. Kaur ve Kushwaha (2021) yapmış oldukları çalışmada pandeminin neden olduğu eve kapanma durumunun çevrimiçi alışverişi birçok sektörde arttırdığı ve bireylerin COVID-19 yayılımının engellenmesi açısından sosyal teması azaltacak dijital bankacılık hizmetlerine yöneldiği belirtilmiştir. Agur, Peria ve Rochon (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, dijital finansal hizmetlerin pandemi döneminde sosyal mesafe açısından avantajlı olduğu bu nedenle online alışverişin ve sanal ödemelerin oranında belirgin bir artış meydana geldiği ortaya konulmuştur. Bunlara ek olarak online ödeme yöntemlerindeki riskler nedeniyle dijital ödeme sistemlerinin hanehalkları ve firmalar tarafından sadece ihtiyaçlarını geleneksel yolla karşılayamadıkları durumlarda tercih edildiği belirtilmiştir. Güven (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da Türkiye, Almanya, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde salgının ciddiyetinin farkına varılmasıyla ve karantina sürecine girilmesiyle online alışveriş yapan müşterilerin sayısında dikkate değer bir artış görülmeye başlandığı belirtilmiştir. Koşaroğlu, Ünal ve Yalman (2020) ise pandemi döneminde tüketicilerin ödeme şekilllerini değerlendirdikleri çalışmalarında elektronik ödeme sistemleri ve elektronik bankacılık işlemlerinin tüketiciler tarafından daha çok tercih edildiği ve alışverişlerin de elektronik ortamda gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmaya katılan kişilerin yaklaşık %70'i internet alışverişine yöneldiğini belirtmiştir. Bu araştırma kapsamında da pandemi öncesi döneme göre pandemi süresince araştırmaya dahil edilen tüm sektörlerde sanal POS kullanım tutarlarında ciddi artışlar olduğu görülmektedir. 2021 yılının 1. dönemi ile 2019 yılının 1. döneminde gerçekleştirilen sanal POS kullanım tutarındaki değişim yüzdesine bakıldığında en fazla değişimin market alışverişinde en az değişimin ise sağlık ve kozmetik alışverişlerinde olduğu anlaşılmaktadır. Sağlık ve kozmetik alanındaki değişimin diğer sektörlere göre nispeten düşük bir değişim değerine sahip olsa bile 2019 yılının aynı dönemine göre yaklaşık olarak %80'lik bir artış gösterdiği belirlenmiştir. Diğer sektörlere göre sağlık alanındaki değişim değerinin düşüklüğünün nedeni olarak tıbbi ürünlere erişimde yaşanan sorunlar gerekçe olarak gösterilebilir. Ayrıca sağlık ürünlerinin kullanımının bazı ürünler için bireyin kendi kararlarını aşması da başka bir neden olarak görülebilir. Diğer bir ifade ile sağlık ürünlerinin çoğunlukla hekim kararı doğrultusunda kullanılıyor olması ve bazı sağlık ürünlerinin doğrudan internet üzerinden satışının olmaması gibi etkenler bu sektördeki artış değerinin daha düşük kalmasına neden olmuş olabileceği değerlendirilir. Sundarameenasenthil ve diğerlerinin (2021) yapmış olduğu çalışmada da bazı sağlık ürünlerinin tedarikinde sorunlar yaşandığı belirtilmiştir. Benzer şekilde yemek harcamalarında pandeminin ülkemizde görülmeye başladığı mart ayından sonraki ilk üç aylık süreçteki artışının %8 olduğu belirlenmiştir. Bu sektördeki sanal POS harcamalarındaki artış eğilimin son derece düşük olması insanların bulaş riskine ve hijyen endişelerine bağlı olarak dışarıdan yeme yerine evde yemek yapma eğilimde olmalarından kaynaklandığı söylenilebilir. Literatürde yer alan çalışmalarda da buna dikkat çekilmiştir (bkz. Hacıalioğlu ve Sağlam, 2021; Koşaroğlu, Ünal ve Yalman, 2020).

Araştırma kapsamında pandemi öncesine göre en fazla sanal POS harcama tutarındaki artışın market alışverişlerinde olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni olarak pandemi sürecinde oluşan panik ortamının ve sokağa çıkma yasaklarının meydana getirdiği belirsizliğin tüketicilerin stok yapma eğiliminde olmalarına yol açması söylenilebilir (Hacıalioğlu ve Sağlam, 2021). Diğer taraftan araştırmada işlem tutarlarının dikkate alınmıştır. Pandemi sürecinde tedarikle ilgili yaşanan problemlerin satıcıların mevcut ürünleri daha yüksek kar sağlayabilmek amacıyla daha yüksek fiyatlarla satmaları söz konusu olmuştur (Koşaroğlu, Ünal ve Yalman, 2020). Bu durum işlem tutarlarının işlem sayılarına oranla daha yüksek çıkmasına neden olmuş olabilir. Araştırma sonuçları değerlendirilirken bu durumun dikkate alınması önemlidir.

Dijitalleşmenin önemi COVİD-19 sürecinde daha net anlaşılmıştır. İşletmelerin bundan sonraki süreçlerde de dijitalleşmeyi hızlandırmaları ve tüm faaliyet alanlarına uygulamaları önerilebilir. Bu çalışmada sanal POS işlem tutarları araştırılmıştır. Diğer araştırmacılar tarafından işlem sayıları üzerinden bir araştırma yapılabilir. Ayrıca çalışma kapsamında temel ihtiyaçlara odaklanılmıştır. Araştırmacıların diğer işlem türlerine ilişkin araştırma yapmaları önerilebilir.

Kaynakça

Agur, I., Peria, S. M., & Rochon, C. (2020). Digital Financial Services and the Pandemic: Oportunities and Risks for Emerging and Developing Economies, IMF Research, Special Series on COVID-19, July 1, 2020.

Ağan, B. (2020). The Impact of Covid-19 Pandemic Process on Digital Payment System: The Case of Turkey. Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 7(7): 229-240.

Akilandeswari, M. P. (2021). A Study on Usage of Digital Payment System During Covid 19. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT), 12(11): 5813-5815.

Alsharif, W., & Qurashi, A. (2020). Effectiveness of COVID-19 Diagnosis and Management Tools: A review. Radiography (Lond), 27(2): 682-687. doi: 10.1016/j.radi.2020.09.010

Beybur, M., & Çetinkaya, M. (2020). Covid 19 Pandemisinin Türkiye'de Dijital Bankacılık Ürün ve Hizmetlerinin Kullanımı Üzerindeki Etkisi, Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, 4(2): 148-163. https://doi.org/10.46452/baksoder.829078

Chung, J. Y., Thone, M. N., & Kwon, Y. J. (2020). COVID-19 Vaccines: The Status and Perspectives in Delivery Points of View. Advanced Drug Delivery Reviews, 170: 1-25.

De Bruin, Y. B., Lequarre, A. S., McCourt, J., Clevestig, P., Pigazzani, F., Jeddi, M. Z., ... & Goulart, M. (2020). Initial Impacts of Global Risk Mitigation Measures Taken During the Combatting of the COVID-19 Pandemic. Safety Science, 128 (104773).

De Girancourt, F. J., Kuyoro, M., Ofosu-Amaah, N. A., Seshie, E., & Twum, F. (2020). How the COVID-19 Crisis may Affect Electronic Payments in Africa. McKinsey and Company. June.

De, R., Pandey, N., & Pal, A. (2020). Impact of Digital Surge During Covid – 19 Pandemic: A Viewpoint on Research and Practice. International Journal of Information Managment, 55 (2020) 102171.

Ersoy, E. (2017). Tüketicilerin Değişen Alışveriş Alışkanlığı (Online Alışveriş). İletişim Çalışmaları Dergisi, 3(4): 87 – 129.

Fu, J., & Mishra, M. (2020). The Global Impact of COVID-19 on Fintech Adoption. Swiss Finance Institute Research Paper, (20-38).

Genç, S., & Küçükçolak, R. A. (2020). Türkiye'de Fintek Sektörü. Working Paper Series, 1(1): 62-75.

Güven, H. (2020). COVID-19 Pandemik Krizi Sürecinde E-Ticarette Meydana Gelen Değişimler. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(5): 251-268.

Habas, K., Nganwuchu, C., Shahzad, F., …& Nasim, T. (2020). Resolution of Coronavirus Disease 2019 (COVID-19). Expert Review of Anti-infective Therapy, 18(12): 1201-1211. doi: 10.1080/14787210.2020.1797487

Hacıalioğlu, A. B., & Sağlam, M. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Tüketici Davranışları ve e-Ticaretteki Değişimler. Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi, 3(1): 16-30.

Jain, A., Sarupria, A., & Kothari, A. (2020). The Impact of COVID-19 on E-wallet's Payments in Indian Economy. International Journal of Creative Research Thoughts, 8(6): 2447-2454.

Kahraman, N., & Cinman, M. (2019). Kamu Diplomasisinin Uygulama Alanı Olarak Sağlık Diplomasisi. Muhakeme Dergisi, 2(1): 60-71.

Kashif, M., Rehman, A. U., & Javed, M. K. (2020). Covid – 19 Impact on Online Shopping. International Journal of Medical Science in Clinical Research and Review, 3(4): 325-330.

Kaur, G., & Kushwaha, B. P. (2021). Digital Payment Systems A Way to Protect One Another From Coronavirus. Journal of Contemporary Issues in Business and Government, 27(1): 2381-2388.

Kayabaşı, E. T. (2020). COVID-19'un Piyasalara ve Tüketici Davranışlarına Etkisi. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(5): 15-25.

Koşaroğlu, Ş. M., Ünal, E. A., & Yalman, İ. N. (2020). Covid-19 Salgınının Tüketicilerin Talep Yapısı Üzerindeki Etkileri. Econder Uluslararası Akademik Dergi, 4(2): 479-503.

Kumar, S., Maheshwari, V., Prabhu, J., Prasanna, M., Jayalakshmi, P., Suganya, P., ... & Jothikumar, R. (2020). Social economic impact of COVID-19 outbreak in India. International Journal of Pervasive Computing and Communications, 6(4): 309-319.

Majumder, J., & Minko, T. (2021). Recent Developments on Therapeutic and Diagnostic Approaches for COVID-19. The AAPS Journal, 23(1): 14. doi: 10.1208/s12248-020-00532-2

Müftüler-Baç, M. (2020). COVID-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar Yeni Trendler (Ed. Ufuk ULUTAŞ). Ankara: SAM Yayınları.

Sharma, A., & Jhamb, D. (2020). Changing Consumer Behaviours Towards Online Shopping – An Impact of Covid 19. Academy of Marketing Studies Journal, 24(3): 1-10. doi: 1528-2678-24-3-296

Sudha, G., Sornaganesh, V., Thangajesu Sathish, M., & Chelama, A. V. (2020). Impact of Covid-19 Outbreak in Digital Payments. International Journal for Innovative Research in Multidisiplinary Field, 6(8): 159-164.

Sundarameenasenthil, D., Mahalakshmi, M., Malathy, M., & Deepaa, P. (2021). Impact Of Covid-19 Pandemic: Consumer Buying Behaviour Towards Food Items. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education, 12(11): 5816-5819.

Uddin, B. (2020). Factors Affecting Consumers' Internet Shopping Behavior During the Covid – 19 Pandemic: Evidence from Bangladesh. Chinese Business Review, 19(3): 91-104. doi: 10.17265/1537-1506/2020.03.003

https://bkm.com.tr/secilen-aya-ait-istatistikler/

WHO, (2020). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020

ŞEHİR HASTANESİNDE KALİTE ALGISININ MÜŞTERİ MEMNUNİYETİNE ETKİSİ

Doç. Dr. Aykut EKİYOR
Ankara Hacı Bayram Üniversitesi
Orcid: 0000-0002-7718-9329
Menekşe UZUNÇAKMAK
Milli Savunma Bakanlığı
Orcid: 0000-0001-9093-8702
Öğr. Gör. Gülhan GÖK
Amasya Üniversitesi
Orcid: 0000-0003-4462-2541

Özet
Günümüzdeki piyasa koşulları kurum ve kuruluşların rekabet üstünlüğü sağlayabilmesi ve müşteri memnuniyetini arttırabilmek için ürünlerini (mal ve hizmet) bir bütün olarak iyileştirmesini gerekli kılmaktadır. Bu iyileşmenin gerçekleşebilmesi için kurum ve kuruluşların etkin bir kalite yönetim yaklaşımını benimsemesi gerekmektedir. Kalite yönetiminde müşteri memnuniyeti önemli bir unsurdur. Sağlık kuruluşlarında müşterileri olarak nitelendirilen hastaların tatmini ise en önemli başarı kriteri olarak görülmektedir.
Bu çalışmada ülkemizde faaliyete geçen şehir hastanelerindeki kalite yönetimi yaklaşımının müşteri memnuniyetine etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini bir şehir hastanesinden sağlık hizmeti alan hasta ve hasta yakınları oluşturmaktadır. Araştırma 124 hasta ve hasta yakını üzerinde gerçekleştirilmiş ve veriler elektronik ortamda toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından oluşturulan anket kullanılmıştır. Oluşturulan anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde "kişisel bilgi formu" ve ikinci bölümde müşteri memnuniyetini belirleyemeye yönelik hazırlanan "müşteri memnuniyeti formu" kullanılmıştır. Üçüncü bölümünde ise poliklinik memnuniyeti, genel memnuniyet, kullanılan hastaneye ilişkin olumlu ve olumsuz değerlendirmelerin tespitine ilişkin sorulara yer verilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde bilgisayar destekli istatistik programı kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda, katılımcıların hastaneden aldıkları hizmetlerden genel olarak memnun oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük kısmının hastaneyi tekrar tercih edeceği belirlenmiştir. Memnuniyet düzeyinin kalite değerlendirmesinden etkilenme durumunun belirlenmesinde regresyon analizi yapılmış olup etkileme oranının yaklaşık olarak %72 olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hasta Memnuniyeti, Şehir Hastaneleri, Kalite, Kalite Yönetimi, Müşteri

THE EFFECT OF QUALITY PERCEPTION ON CUSTOMER SATISFACTION IN CITY HOSPITAL

Abstract

Today's market conditions require institutions and organizations to improve their products (goods and services) as a whole in order to gain competitive advantage and increase customer satisfaction. In order for this improvement to take place, institutions and organizations must adopt an effective quality management approach. Customer satisfaction is an important element in quality management. Satisfaction of patients, who are considered as customers in health institutions, is seen as the most important success criterion.

In this study, it is aimed to determine the effect of quality management approach on customer satisfaction in city hospitals operating in our country. The population of the research consists of patients and their relatives who receive health services from a city hospital. The research was carried out on 124 patients and their relatives, and the data were collected electronically. A questionnaire created by the researchers was used as a data collection tool. The created questionnaire consists of three parts. In the first part, "personal information form" and in the second part, "customer satisfaction form" prepared to determine customer satisfaction was used. In the third part, questions about polyclinic satisfaction, general satisfaction, positive and negative evaluations of the hospital used are included. A computer-aided statistical program was used to evaluate the data.

As a result of the research, it was determined that the participants were generally satisfied with the services they received from the hospital. It was determined that most of the participants would prefer the hospital again. Regression analysis was used to determine the level of satisfaction with the quality assessment and it was determined that the effect rate was approximately 72%.

Keywords: Patient Satisfaction, City Hospitals, Quality, Quality Management, Customer

1.GİRİŞ

1980'lerden bu yana; özelleştirme, piyasa mekanizması, kamu mal ve hizmetlerinin sunumunda rekabet edilebilirlik ve hükümetin rolünün yeniden belirlenmesi kamu yönetiminde ön plana çıkan temel kavramlardır. 1990'larda ise Kamu Özel İşbirliği (KÖİ), dünya çapında yeni kamu yönetiminde kamu politikasının temel aracı durumuna gelmiş durumdadır. 1980'lerde başlayan özelleştirme yaklaşımları günümüzde KÖİ'ye kaymış olup kamu sektörü yönetiminde geniş çapta kabul görmüş ve hızlı bir şekilde popüler hale gelmiştir. Bu yeni yaklaşımın merkezinde kamu sektörü harcamalarının kısılması, sorumlulukların özel sektöre devredilmesi ve kamu mal ve hizmetlerini sağlamayı amaçlayan özel sektörün gönüllü katılımının teşvik edilmesi yer almaktadır. Kamu yönetiminde benimsenen bu yeni yönetim anlayışı Kamu-Özel Ortaklıklarının kurulmasını teşvik etmiştir (Khanom, 2010: 150). Bu süreçte devletin stratejik özel sektör ortağının rekabet potansiyelinden ve risk yönetimindeki yeteneklerinden gerektiği gibi yararlanamadığı; özel muhatabı karşısında pazarlık gücünü azaltarak işbirlikçisine karşı borçlandığı, proje boyutuna kıyasla yüklenici kapasitesinin sınırlı olduğu, proje yaşam döngüsü boyunca işlem maliyetlerinin çok yüksek olduğu, klinik hizmet modelleri arasında sınırlı entegrasyon olması nedeniyle iyileştirmeleri engelleyebileceği, altyapı tasarımı ve sunumunun yeni inşa edilen KÖİ'lerinde sınırlı yenilik sağladığı şeklinde çeşitli olumsuz görüşler geliştirilmiş olsa da (Pereira, Ferreira ve Marques, 2021: 202; Roehrich, Lewis ve George, 2014) KÖİ, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde kamu hizmetlerinin sunumunda ve toplumun geliştirilmesinde popüler bir araç haline gelmiştir (Khanom, 2010: 150).

KÖİ birçok sektörde uygulanmıştır. Bu sektörler arasında sağlık sektörü de yer almaktadır. Sağlık hizmetlerinde kalitenin arttırılması, maliyetlerin azaltılması, daha nitelikli hizmet sunumunun sağlanması için kamu gerekli çalışmaları yapmış olsa da yalnızca kamu sektörü sağlayıcıları aracılığıyla bunun sınırlı bir şekilde sağlanabilmiştir. Sağlık hizmetlerinin sunumunda yaşanılan sorunlara yanıt olarak kamu-özel ortaklıklarının sağlık hizmetlerinin sağlanmasını daha etkili ve verimli hale getirmeye yardımcı olabileceği ifade edilmiştir. KÖİ'ler, tüm katılımcıların ortak bir amaca ulaşmak veya belirli bir görevi üstlenerek riskleri ve sorumlulukları, kaynakları ve faydaları paylaşarak birlikte çalışmayı kabul ettiği iki veya daha fazla kamu ve özel sektör aktörü arasındaki gönüllü işbirliği düzenlemeleridir. KÖİ'lerin esnek doğası, her projenin özel ihtiyaçlarını karşılamak için mevcut yapıları geliştirmek ve uyarlamak için bir çerçeve sağlar. Örneğin, KÖİ'nin amaçları arasında sürdürülebilir bir finansal sistemin kurulması, kamu ve özel sektörde kapasite geliştirme reformları ve yönetim reformları, sağlıkta özel sektörün büyümesinde istenmeyen sonuçların önlenmesi, maliyet kontrolü ve toplum sağlığının iyileştirilmesi, sosyo-ekonomik kalkınmanın kolaylaştırılması, sağlık hizmetlerinin kapsamını, kalitesini ve altyapısını iyileştirmek ve sağlık hizmetlerine olan talebi artırmak yer almaktadır (Joudyian ve diğerleri, 2021). Diğer taraftan sürdürülebilir bir işbirliği sağlamak için yaratılan değerin toplum için faydalı olması ve tüm temel paydaşlara akması gerekir. (Reich, 2000: 619).

Özel sektör sağlık hizmetlerinde verimlilik ve performans kalitesinin kamu sektörüne göre daha yüksek olduğu sıklıkla tartışılan bir konudur. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde hükümet, temel sağlık hizmetlerinin en büyük tek sağlayıcısı olmaya devam etmektedir. Sağlık hizmeti sunucu birimlerinde verimliliği ve kaliteyi artırma, maliyetleri düşürme, iç ve dış talepleri karşılama ihtiyacı, düşük ve orta gelirli ülkelerde sağlık politika yapıcıları için büyük zorluklar ortaya çıkarmaktadır (Farahbakhsh ve diğerleri, 2012: 287). Şehir hastaneleri, kamunun esas sorumluluğu olan sağlık hizmetlerinin sunumuna yoğunlaştığı özel aktörün ise esas işin (sağlık hizmeti) dışında kalan diğer hizmet alanlarına (hastanenin fiziksel yapısı, teknik donanım, yemek, kafeterya, otopark vb hizmetler) odaklandığı ve bu sayede daha kaliteli ve nitelikli sağlık hizmetinin sunulmaya çalışıldığı hastanelerdir (Savaş, Keleş ve Göktaş, 2020: 28).

Kamu hastanelerinde karlılık temel hedefler arasında yer almazken özel hastaneler karlılığı ön planda tutar ve bu alanlara yatırım yapar. Diğer taraftan Kamu Özel İşbirliğine dayalı kurulan şehir hastaneleri sadece kamuya ait olmayıp yapısı gereği ve sözleşme esasları doğrultusunda yüklenici firmanın (özel sektör) karlılığı sağlamalıdır. Karlılığın temel şartlarından birisi bu kurumlara başvuran hasta sayısının çok olmasıdır. Hasta ve tıbbi işlem sayısının yüksek olması sunulan sağlık hizmetlerinin başarılı olduğu ve hastanenin tercih edildiğini gösterir. Daha çok sayıda hastanın tercih etmesi ve işletmenin kar etmesi için bu hastanelerin hastalar için cazip olması, ışıltılı ve çekici olması gerekir. Hastane için verilen hizmetin karlılığı önemlidir. Bu bağlamda bir KÖİ niteliği taşıyan şehir hastanelerini kullanan hasta ve hasta yakınlarının beklentilerinin karşılanma ve memnuniyet düzeyi son derece önemlidir. Bu çalışma ile bir şehir hastanesindeki poliklinik hastalarının ve hasta yakınlarının bu hastaneden memnun olma düzeyleri, hastaneyi farklı kriterler bakımından yeterli bulma düzeyleri, hastaneyi tercih etme ve hastaneden memnun olmama gerekçeleri belirlenerek literatüre katkı sağlanması ve hastane yöneticilerine rehberlik edilmesi amaçlanmıştır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Şehir Hastaneleri

Şehir hastaneleri, sağlık hizmetlerinin sunumunda kamu sektörü ile özel sektörün çeşitli yükümlülükler altında sağlık hizmetlerinin kalitesinin arttırılması temel amacıyla bir araya geldiği hastane profilini ifade eden bir kavramdır. Burada kamu ve özel sektörün bir araya gelme şekilleri farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılık üç şekilde ortaya çıkar. Birincisi, ortak finansmanla yeni bir kamu veya özel kuruluş tarafından doğrudan hizmet sağlanması şeklinde olabilir. İkincisi, artan kamu sektörü finansmanı yoluyla mevcut özel sektör hizmet sunumunun genişletilmesi veya artan özel sektör finansmanı yoluyla mevcut kamu sektörü hizmet sunumunun genişletilmesi şeklindedir. Son olarak ise yeni kamu sektörü finansmanı yoluyla yeni özel sektör hizmet sunumunun oluşturulması veya yeni özel sektör finansmanı yoluyla yeni kamu sektörü hizmet sunumunun oluşturulmasıdır (Barr, 2007: 23). Bu üç uygulama şeklinde de kamu ve özel aktörler arasında uzun vadeli işbirliğine dayalı kurumsal bir yapılanma gerçekleştirilir (Khanom, 2010: 150). Bu yeni yapılanmada kamunun sorumluluğunda olan sağlık hizmetlerinin sunumunda özel aktörlerinde (özel sektör ve sivil toplum kuruluşları) yer alarak yeni kamu yönetimi yaklaşımıyla üretim ve karar verme süreçlerine birlikte katıldığı maliyetlerin, riskin ve faydanın tüm aktörlerce paylaşıldığı bir uygulama yaklaşımı söz konusudur (Çınar, Türkoğlu ve Tütünsatar, 2017: 218; Reich, 2000: 618; Yeşiltaş, 2020: 19).

Sağlıkta kamu özel işbirliği stratejik bir işbirliğidir. Gerçekleştirilen sözleşmeyle sağlanan işbirliğinde özel sektör kaynakları kullanılarak daha kaliteli hizmet sunumunun daha düşük maliyetle sunabilmesi amaçlanır (Emek, 2017: 142).Yüksek kaliteli sağlık hizmetleri sunumunun düşük maliyetle sağlanabilmesi amacıyla kurulan bu işbirliğinde kamunun payının %51'den az olmaması gerektiği belirtilir (Çınar, Türkoğlu ve Tütünsatar, 2017: 217, 218). Kamunun payı daha fazla olsa bile yönetişim mantığıyla özel sektöründe söz hakkının bulunduğu şehir hastaneleri, sadece kamu yönetiminde olmayıp özerk bir yapıya sahiptir (Gökkaya, İzgüden ve Erdem, 2018: 137).

Portekiz, İtalya, Hollanda, Yunanistan ve İrlanda'da kamu özel işbirliğiyle farklı projeler gerçekleştirilmiş olup (Roehrich, Lewis ve George, 2014: 112) 1997 yılında, İngiltere'de bu alandaki ilk yasal düzenleme yürürlüğe konulmuştur. Ülkemizde ise kamu yönetiminde yeni yönetim yaklaşımının benimsenmesi 2000'li yıllarda başlanmış ve Sağlıkta Dönüşüm Programıyla da hedeflenen kaliteli hizmet sunumunun gerçekleştirilebilmesi için sağlık hizmetlerinin sunumunda Kamu Özel İşbirliği Modeli uygulaması ön plana çıkmıştır (Çınar, Türkoğlu ve Tütünsatar, 2017: 218). Modelin kamu hizmet sunumundaki uygulanma şekli "yap-işlet-devret", "yap-kirala-devret" ve "yap-işlet ve işletme hakkı devri" olmak üzere üç farklı şekildedir. Sağlık hizmetlerinin sunumuna ilişkin modeldeki kamu-özel işbirliğini temsil eden şehir hastanelerinde ise "yap-kirala-devret" modeli kullanılmaktadır. Bu modelde özel sektör sağlık tesisini yaparak fiziksel donanımı sağlar. Sözleşme süresince özel sektör, asıl hizmetler dışındaki kendi görev alanıyla ilgili hizmetleri sunar ve sözleşme süresi (25 yıl) bittikten sonra sağlık tesisini belirli bir bedel karşılığında ya da bedelsiz olarak kamuya devreder. Sözleşme süresince kamu, özel sektöre her yıl kira bedeli öder. Asıl hizmet olarak ifade edilen sağlık hizmeti ise kamu tarafından yürütülür (Grimsey ve Lewis, 2002: 112; Savaş, Keleş ve Göktaş, 2020: 23; Uğur ve Miynat, 2014: 21; Yeşiltaş, 2020: 19).

2.2.Sağlık Hizmetlerinde Kalite Yönetimi

Sağlık hizmetlerinin sunumunda kuruluşların öncelikli amacı hastaların başarılı bir şekilde sağlığına kavuşturulmasıdır. Ancak hizmet sunum süreci ve sonucunda kişinin sadece sağlığına kavuşması günümüz koşullarında hizmet sunumunun içeriği açsından yetersiz kalmaktadır. Artık hasta ve hasta yakınları kaliteli tıbbi veya klinik bakımın yanın sıra personelden nezaket, şefkat, empati beklerken sağlık kurumunun konforlu olmasını, hastane içindeki hizmetlerin kolay ulaşılabilir olmasını, sağlık hizmeti dışında sunulan diğer

hizmetlerin (kafeterya, kantin, otopark vb) ihtiyaçlarını karşılamasını, tüm hizmet alanlarının hijyenik olmasını ve görsel olarak da kullanıcıya hitap etmesini beklemektedir. Bu nedenle sağlık hizmeti sunucularının hasta ve hasta yakınlarının memnuniyetinin sağlanmasında hem tıbbi hizmetlerde hem de tıbbi hizmet dışında kalan diğer hizmet unsurlarında kaliteli hizmet sunumunu sağlayarak müşteri memnuniyeti oluşturması gerekmektedir (Angelopoulou, Kangis ve Babis, 1998: 14).

Sağlık kurumlarının sundukları hizmetin kalitesini değerlendirerek müşteri memnuniyeti sağladığı gibi bu memnuniyette sürekliliği de sağlayabilmesi önemlidir. Ancak sağlık hizmetlerinde kalitenin tanımını yapmak güçtür. Sağlık hizmetlerinin soyut olması, elle tutulamaması, gözle görülememesi, içeriğin farklılık göstermesi ve standart bir uygulamanın bulunmaması gibi faktörler hizmet kalitesinin değerlendirilmesini zorlaştırır. Diğer taraftan kalitenin belirleyicisi müşteri olduğu için tek bir tanım yapılamaz (Papatya, Papatya ve Hamşıoğlu, 2012: 89). Bununla birlikte sağlık hizmetlerinde kalitenin en önemli belirteci hasta memnuniyetidir. Hasta memnuniyeti algılanan kalite ile beklenen kalitenin bir fonksiyonudur. Buna göre bir hastanın hizmeti almadan önce bazı beklentileri olmakta ve hizmetin sunumundan sonra geçirdiği deneyime dayalı olarak belli algılara sahip olmaktadır. Hasta algıladığı kalite ile beklediği kalite arasında yaptığı kıyaslama sonucunda tatmin olup olmadığına karar vermektedir (Bülbül ve diğerleri, 2008: 9; Hekimoğlu, Tekiner ve Peker, 2013: 2). Hastanın kalite değerlendirmesinde temelde hastanın beklentileri ile hizmeti kullanım sürecinde oluşan algıları söz konusudur. Bu durum hastanın hizmetle ilgili genel düşüncesini oluşturur. Ayrıca algılanan hizmet kalitesi hastaların kalite ile ilgili algılamaları, memnuniyetleri ve işletmenin kârlılığı gibi konularda başarının önemli bir değişkeni olmaktadır. Hastanın beklentileri ise sektörler arasında farklılık gösterdiği gibi zaman içinde de değişiklik gösterebilmektedir (Papatya, Papatya ve Hamşıoğlu, 2012: 89). Her ne kadar hizmet kalitesinin ölçülmesi güçlükler içerse de sağlık kurumunun sürdürülebilirliği açısından müşteri memnuniyetini değerlendirmesi son derece önemlidir. Hizmet kalitesinin ölçülmesi üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu çalışmaların çoğunda hizmet kalitesinin geliştirilmesine (Zaim ve Tarım, 2011: 5) ve memnuniyeti etkileyen unsurlara değinilmiştir. Bu çalışmalardan bazıları aşağıdaki gibidir:

Angelopoulou, Kangis ve Babis, (1998: 17) Yunanistan'da gerçekleştirilen çalışmada kamu ve özel sektörden hizmet alan hastaların yanıtları karşılaştırılmıştır. Çalışmada kamu hastanesinden hizmet alan hastalar, tıbbi bakımın maliyetinden, hemşirelerinin yeteneklerinden ve doktorlarının niteliklerinden daha memnunken, özel hastaneden hizmet alanların ise tesislere daha fazla vurgu yaptığı belirlenmiştir.

Şişe ve Altınel (2012: 217) bir üniversite hastanesinde yatan hastaların memnuniyetini değerlendirmiştir. Bu çalışmada yer alan bulgulara göre hastaların memnuniyeti üzerinde etkili olan değişkenler arasında oda temizliğinin saati, izolasyon uygulamalarının yetersizliği, hekim ve hemşirelerin hastalarla iletişimi, hastaların anlaşılır şekilde tam olarak bilgilendirilmesi ve yöneticiler tarafından gerekli kontrollerin yapılma sıklığının etkili olduğu belirlenmiştir. Taşlıyan, Taşlıyan ve Akyüz (2010: 64) tarafından Malatya Devlet Hastanesinde gerçekleştirilen çalışmada hasta memnuniyeti oluşturan durumlar olarak sağlık personelinin kişilik özelliklerinin, gösterilen nezaket, şefkat, ilgi ve anlayışın, personelin tutumunun, bilgi ve becerisinin, hasta ve hemşire arasındaki ilişkinin önemli rol oynadığı belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada hastanenin tercih edilme nedenleri ve başkalarına tavsiye edilme nedenleri incelenmiştir. Yapılan bu çalışmalar sonucunda elde edilen bulgular sağlık kurumu yöneticileri için birer rehber niteliğindedir.

3.ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

3.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Rekabetin hızla arttığı günümüzde kalite yönetimi son yıllarda sağlık sektöründe önemi giderek artmıştır. Sağlık hizmetlerinin sunumunda kalite ve müşterilerin tatmin edilmesi en önemli başarı kriteri haline gelmiştir. Bu araştırma ile şehir hastanelerinde yürütülen kalite yönetimi faaliyetlerinin dış müşteri grupları içerisinde yer alan hasta ve hasta yakınlarının memnuniyeti üzerine etkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Kaliteli bir yaşamı etkileyen unsurlardan en önemlisi sağlıktır. Sağlık sorunu/sorunları yaşayan bir kişinin tekrar sağlığına kavuşturulması sürecinde yapılan bir hata kişinin tüm yaşamını olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla kişilerin sağlığına kavuşmak için başvurdukları sağlık kurumlarında ortaya çıkabilecek hataların çoğu tolare edilemez. Sağlıkta Dönüşüm Programı ile başlayan sağlık hizmetlerindeki yeniden yapılanma ve kalitenin arttırılması yönündeki uygulamalar tüm sağlık kurumlarını etkilemiştir. Sağlık hizmetlerinin sunumunda ortaya çıkan hataların insan hayatını doğrudan etkiliyor olması sağlık hizmetlerinde kalite kavramının önemini artırmaktadır. Şehir hastaneleri, son teknolojili ile donatılmış, fiziksel kapasite yeterliliği arttırılmış, kalite anlayışının tüm süreçlere hakim olduğu hastaneler olarak tasarlanmaktadır. Bununla birlikte kalitenin belirleyicisi müşterilerdir ve bu hastanelerin belirlenen amaçlara ne kadar ne derece uygun hizmet verdiğinin müşterilerin gözünden belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda şehir hastanelerinde yürütülen kalite yönetimi faaliyetlerinin en önemli müşteri kitlesini oluşturan hasta ve hasta yakınlarının memnuniyeti üzerine etkisinin belirlenmesi, müşterilerin beklentilerinin değerlendirilmesi, tercih etmelerini etkileyen unsurların tespit edilmesi ve genel memnuniyet düzeylerinin belirlenerek müşteri beklentilerinin ne düzeyde karşılandığının ortaya konulması bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bu hastanelerin tasarım ve kuruluş amacına uygun hizmet verip vermediğinin belirlenmesi son derece önemlidir.

3.2.Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini bir şehir hastanesi poliklinik hastaları ve hasta yakınları oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında örneklem belirlenmemiş olup gönüllü katılımcılarla veri toplama süreci yürütülmüştür. Katılımcılar rastgele yöntemle seçilmiştir. 01 Mayıs – 30 Mayıs 2019 tarih aralığında gerçekleştirilen veri toplama süreci sonucunda 124 kişiden toplanan veriler araştırma kapsamında analiz edilmiştir.

3.3.Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıklar

Araştırma bir şehir hastanesi polikliniklerinden hizmet alan hasta ve hasta yakınlarını kapsamakta olup, araştırmanın sınırlılıkları aşağıdaki gibidir:

-Araştırma bir şehir hastanesi ile sınırlandırılmıştır.

-Bir şehir hastanesinden poliklinik hizmeti alan hasta ve hasta yakınları ile sınırlandırılmıştır.

-Veri toplama süresi zaman ve maliyet unsurları göz önünde bulundurularak 01 Mayıs – 30 Mayıs 2019 tarih aralığı ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın kapsamı ve sınırlılıkları doğrultusunda araştırmadan elde edilen bulgular şehir hastanelerine ve bu hastanelerden hizmet alan hasta ve hasta yakınlarına genellenemez.

Araştırmaya katılım sağlayan kişilerin güvenilir bilgi verdikleri varsayılmıştır.

3.4. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Araştırmada nicel veri toplama tekniklerinden anket yöntemi kullanılmıştır ve araştırma

verileri google formlar kullanılarak oluşturulmuş anket formu ile toplanmıştır. Oluşturulan anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde "kişisel bilgi formu" ve ikinci bölümde müşteri memnuniyetini belirleyemeye yönelik hazırlanan "müşteri memnuniyeti formu" kullanılmıştır. Üçüncü bölümünde ise poliklinik memnuniyeti, genel memnuniyet, kullanılan hastaneye ilişkin olumlu ve olumsuz değerlendirmelerin tespitine ilişkin sorulara yer verilmiştir. Anket formunda yer alan ölçek ifadelerinin derecelendirmesi 1'den 5'e doğru "Hiç Katılmıyorum" … "Tamamen Katılıyorum" şeklindedir. Ölçek güvenirliğinin belirlenmesinde iç tutarlılık katsayısı kullanılmış olup elde edilen değer 0,982 olarak bulunmuştur. $0.80 < R^2 < 1.00$ değer aralığındaki iç tutarlılık katsayısı, ölçeğin yüksek güvenilirlikte olduğunu gösterir. Bu bağlamda ölçeğin yüksek güvenirlikte olduğu kabul edilmiştir (Yıldız ve Uzunsakal, 2018: 19).

Ayrıca birden fazla seçeneğin tercih edilebildiği ifadelerin yer aldığı sorular da bulunmaktadır. Genel olarak anket formunda kişisel bilgiler, poliklinikler, klinikler, hekimler, hemşireler, diğer meslek grupları, tedavi ve bakım, fiziki ortam ve birimler, diğer hususlar ve genel değerlendirme üzerine sorulara yer verilmiştir. Elde edilen verilen analizi bir paket program ile gerçekleştirilmiştir. Analizlerde iki değişken arasındaki ilişkinin tespitinde korelasyon analizi, bir bağımsız değişkenin bir bağımlı değişken üzerindeki etkisinin belirlenmesinde regresyon analizi yapılmıştır. İki değişken arsındaki ilişkinin belirlenmesinde korelasyon katsayısından yararlanılmıştır. Korelasyon katsayısının aldığı değerlere göre yorumu $-1 \leq r < -0.7$, kuvvetli (-); $-0.7 \leq r < -0.3$, orta (-), $-0.3 \leq r < 0$; zayıf (-); $0 < r \leq 0.3$, zayıf (+); $0.3 < r \leq 0.7$, orta(+); $0.7 < r \leq 1$, kuvvetli (+) (Gürbüz ve Şahin, 2017: 260) şeklindedir.

Ayrıca şehir hastanelerine ilişkin genel ifadelerin dağılımlarına yer verilmiştir. Araştırma kapsamında oluşturulan hipotezler şu şekildedir:

H_1: Randevu alma durumu ile bekleme süresi arasında anlamlı farklılık vardır.

H_2: Hastanenin fiziksel olarak yeterli bulunma durumu ile hastaneden memnun olma arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_3: Hastanenin fiziksel olarak yeterli bulunma durumu ile poliklinikten memnun olma arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_4: Hastane personelinin ilgisi ile hastaneden memnun olma arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_5: Hastane personelinin ilgisi ile poliklinikten memnun olma arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_6: Hastanenin genel hizmet kalitesi ile hastaneden memnun olma arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_7: Hastanenin genel hizmet kalitesi ile poliklinikten memnun olma arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_8: Kalite düzeyine ilişkin algı memnuniyet durumunu etkilemektedir.

4. BULGULAR

Bu bölümde toplanan verilerin analiz edilmesiyle elde edilen bulgular yer almaktadır. Tablolar halinde özetlenen veriler ile sağlık kurumlarında kalite yönetimi faaliyetlerinin müşteri memnuniyetine etkisi değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularına ilişkin oluşturulan tablolar ve açıklamalar aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: Katılımcılara Ait Tanımlayıcı Değişkenler

Değişkenler	Gruplar	N	%
Yaş	19 ve altı yaş	12	9,7
	20-29 yaş	26	21,0
	30-39 yaş	41	33,1
	40-49 yaş	19	15,3
	50-59 yaş	14	11,3
	60 ve üzeri	9	7,3
Toplam		121	97,6
Cinsiyet	Kadın	54	43,5
	Erkek	70	56,5
Toplam		141	100
Medeni Durum	Evli	64	51,6
	Bekar	55	44,4
Toplam		119	96,0
Öğrenim Düzeyi	Okuryazar Değil	3	2,4
	Okuryazar	14	11,3
	İlköğretim	17	13,7
	Lise	32	25,8
	Üniversite	57	46,0
Toplam		123	99,2
İkamet Durumu	Ankara	79	63,7
	Ankara'nın İlçesi	29	23,4
	Ankara Dışı	16	12,9
Toplam		124	100,0
Hastaneye Geliş Şekli	Doğrudan Başvuru	97	78,2
	Sevk	20	16,1
Toplam		117	94,4

Araştırmaya katılımcıların büyük çoğunluğunu genç olarak nitelenebilecek kişiler oluşturmaktadır. 60 yaş ve üzeri katılımcı sayısı ise diğer yaş gruplarına göre daha düşüktür. Cinsiyet ve medeni durum değişkeni bakımından birbirine yakın katılımcı sayısının olduğu görülmektedir. Katılımcıların yarısına yakını üniversite mezunudur. İkamet durumu değişkenine bakıldığında katılımcıların yaklaşık %87'si Ankara ve Ankara'nın ilçelerinden olup büyük çoğunluğu doğrudan başvuru yapan kişilerdir.

Tablo 2: Hastaneyi Tercih Etme, Tekrar Kullanma ve Tavsiye Etme Durumuna İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Değişkenlere İlişkin İfadeler		
Hastaneye Tercih Etme Nedeni	**N**	**%**
İyi Hizmet Sunuluyor Olması	41	33,1

Evime, işyerime Yakın Olması	38	30,6
Tanıdık Birinin Olması	23	18,5
Sosyal Güvence Kapsamında Hizmet Alabilme	40	32,3
Hastanenin/Hekimin Tavsiye Edilmesi	28	22,6
Alternatif Hastanenin Bulunmaması	3	2,4
Diğer	6	4,8
Hastaneyi Tekrar Kullanma Durumu		
Evet	81	65,3
Hayır	41	33,1
Toplam	123	99,2
Hastaneyi Tavsiye Etme Durumu		
Evet	82	66,1
Hayır	40	32,3
Toplam	122	98,4

Tablo 2'de yer alan veriler doğrultusunda katılımcıların %33,1'nin araştırmanın gerçekleştirildiği şehir hastanesini iyi hizmet sunulduğu için tercih ettiği anlaşılmaktadır. Sadece üç katılımcı alternatif bir hastane bulamadığı için bu hastaneyi tercih ettiğini belirtmiştir. Hastanede sunulan hizmetlerin sosyal güvence kapsamında olması katılımcıların hastane tercihini etkileyen diğer bir önemli faktördür. Hastanenin lokalizasyon olarak kişilerin evine veya işyerine yakın olması da tercihler üzerinde etkilidir.

Katılımcıların %65,3'ü hastaneyi tekrar kullanmak isteyeceğini belirtmiş olup %66,1'i çevresindeki kişilere de tavsiye edeceğini ifade etmiştir.

Tablo 3: Randevu Alma Durumu ile Bekleme Süresi Arasındaki Farklılık

Randevu Alma Durumu		**n**	**X (Ortalama)**	**SS (Standard Sapma)**	**F**	**P**
Bekleme Süresi	0-30 dk	56	1,41	0,496	1,554	0,204
	31-60 dk	26	1,38	0,496		
	1-2 saat	27	1,19	0,396		
	3-4 saat	8	1,25	0,463		
	Toplam	117	1,34	0,476		

Araştırma kapsamında katılımcıların muayene için bekleme süreleri değerlendirilmiş olup 0-30 dk beklediğini belirten katılımcı oranı %47,6, 31-60 dk beklediğini belirten katılımcı oranı %21,0, 1-2 saat beklediğini belirtenler %21,8 ve 3-4 saat beklediğini belirtenlerin ise %6,5'lik bir orana sahip olduğu tespit edilmiştir. Bekleme süresi ile randevu alma durumu arasında bir farklılık olup olmadığının belirlenmesinde One Way Anova Testi yapılmıştır. Analiz sonucunda 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir ve H1 hipotezi reddedilmiştir. Bu sonuç doğrultusunda randevu alan veya almayan kişilerin yaklaşık bir saat gibi bir sürede muayene oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 4: Fiziksel Olarak Yeterli Bulma Durumu ile Hastaneden Memnun Olma Arasındaki İlişki

Değişkenler	n	X (Ortalama)	S.S (Standard Sapma)	r	p
Fiziksel Yeterlilik	97	3,0777	,94487	0,775	0,000**
Genel Memnuniyet Durumu	117	6,5385	2,25732		

** $p<0.01$

Katılımcıların hastaneyi fiziksel açıdan yeterli bulma durumu ile hastaneden memnun olma durumları arasında bir ilişkinin olup olmadığı korelasyon analizi yapılarak ortaya konulmuştur. Yapılan korelasyon analizinin anlamlı olduğu, iki değişken arasındaki ilişki düzeyinin kuvvetli ve pozitif yönlü olduğu belirlenmiştir. Sonuç itibariyle katılımcıların hastaneyi fiziksel açıdan yeterli bulma durumları arttıkça genel memnuniyet düzeyleri de artmaktadır. H_2 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 5: Fiziksel Olarak Yeterli Bulma Durumu ile Poliklinikten Memnun Olma Arasındaki İlişki

Değişkenler	n	X Ortalama	S.S (Standard Sapma)	r	p
Fiziksel Yeterlilik	97	3,0777	,94487	0,788	0,000**
Poliklinik Memnuniyet Durumu	117	6,4444	2,14333		

** p<0.01

Tablo 5'te hastanenin fiziksel yeterlilik durumuna ilişkin değerlendirme ile poliklinik hizmetlerinden memnun olma düzeyi arasındaki ilişki değerlendirmesine ilişkin analiz sonuçları yer almaktadır. Yapılan korelasyon analizi sonucunda hastaneyi fiziksel açıdan yeterli bulma durum arttıkça poliklinikten memnun olma düzeyinin arttığı tespit edilmiştir ve H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6: Personelin İlgisi ile Hastaneden Memnun Olma Arasındaki İlişki

Değişkenler	n	X (Ortalama)	S.S (Standard Sapma)	r	p
Personel İlgisi	96	3,1549	,92725	0,806	0,000**
Genel Memnuniyet Durumu	117	6,5385	2,25732		

** p<0.01

Araştırma kapsamında personelin ilgisi ile hastaneden memnun olma arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmış olup gerçekleştirilen korelasyon analizinde 0,01 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Korelasyon analizi sonucuna göre personelin ilgisi arttıkça hasta ve hasta yakınlarının da genel memnuniyet düzeyi artmaktadır. Bu bağlamda H_4 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7: Personelin İlgisi ile Poliklinikten Memnun Olma Arasındaki İlişki

Değişkenler	n	X (Ortalama)	S.S (Standard Sapma)	r	p
Personel İlgisi	96	3,1549	,92725	0,810	0,000**
Poliklinik Memnuniyet Durumu	117	6,4444	2,14333		

** p<0.01

Tablo 7'de yer alan bulgulara göre katılımcıların personel ilgisine ilişkin görüşlerinin ortalamaları dikkate alındığında personeli orta düzeyde ilgili buldukları görülmektedir. Ayrıca personel ilgisi ile poliklinik memnuniyeti arasında anlamlı, pozitif ve kuvvetli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda hasta ve hasta yakınlarının personeli ilgili bulma düzeyi arttıkça poliklinikten memnun olma düzeyinin de arttığı saptanmış olup H_5 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8: Genel Hizmet Kalitesi ile Hastaneden Memnun Olma Arasındaki İlişki

Değişkenler	n	X	S.S (Standard	r	p

		(Ortalama)	Sapma)		
Genel Hizmet Kalitesi	124	3,2903	,93508	0,848	0,000**
Genel Memnuniyet Durumu	117	6,5385	2,25732		

** p<0.01

Araştırmada test edilen bir diğer hipotez hastanenin genel memnuniyet durumu ile hizmet kalitesi algısı arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığıdır. Hipotezin kabul edilme durumunun belirlenmesi amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz 0,01 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmuştur ve pozitif yönlü kuvvetli bir ilişkinin varlığı doğrulanmıştır. Sonuç olarak H_6 hipotezi kabul edilmiştir ve hizmet kalitesi arttıkça memnuniyet düzeyinin de arttığı belirlenmiştir.

Tablo 9: Genel Hizmet Kalitesi ile Poliklinikten Memnun Olma Arasındaki İlişki

Değişkenler	**n**	**X (Ortalama)**	**S.S (Standard Sapma)**	**r**	**p**
Genel Hizmet Kalitesi	124	3,2903	,93508	0,844	0,000**
Poliklinik Memnuniyet Durumu	117	6,4444	2,14333		

** p<0.01

Genel hizmet kalitesi algısı ile poliklinikten memnun olma düzeyi arasında da kuvvetli ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte katılımcıların poliklinik memnuniyet düzeyi on üzerinden 6,4 olarak bulunmuştur. 0,01 düzeyinde anlamlı bulunan korelasyon analizi sonucunda H_7 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 10: Hastanenin Hizmet Kalitesinin Nasıl Değerlendirildiğine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

İfadeler	**n**	**%**	**X (Ortalama)**	**S.S (Standard Sapma)**
Çok Kötü	5	4,0	3,29	0,935
Kötü	19	15,3		
Orta	42	33,9		
İyi	51	41,1		
Çok İyi	7	5,6		
Toplam	124	100		

Katılımcıların hastane hizmet kalitesine ilişkin görüşleri değerlendirildiğinde orta düzeyde bulunmuştur. Katılımcıların %19'u hizmet kalitesini "kötü" ve "çok kötü" olarak nitelendirmiştir ve bu şekilde görüş belirten kişilerin görüşlerinin nedenlerine ilişkin dağılımlar tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11: Hastane Kalitesini Yetersiz Bulanların Görüşlerinin Dağılımı

İfadeler	**n**	**Grup İçi %**	**Genel %**
Hasta kayıt kabulde yaşanan zorluklar	8	33,3	6,5
Hekimin kapısında muayene için uzun süre bekleme	11	45,8	8,9

Hekimin ilgisizliği	9	37,5	7,3
Muayene için ayrılan sürenin yetersizliği	16	66,6	12,9
Tetkik yaptırma ve sonuç alma süresinin uzunluğu	7	29,1	5,6
Hemşire ya da diğer hastane personelinin ilgisizliği	10	41,6	8,1
Hastanenin temizlik ve konforu	5	20,8	4,1
Diğer hizmetler	6	25	4,8

Hizmet kalitesini olumsuz yönde değerlendiren katılımcıların görüşlerinin çoğunlukla muayene için ayrılan sürenin yetersiz bulunmasına ilişkin olduğu anlaşılmıştır. Bu şekilde görüş belirten katılımcı oranı tüm katılımcıların %12,9'udur. Bununla birlikte olumsuz yönde görüş belirten katılımcıların yarısına yakını muayene için bekleme süresinin uzun olduğunu ve hemşire ve diğer personellerin ilgisiz olduğunu ifade etmiştir. Tüm katılımcıların %4,1'i hastanenin temizliğini ve konforunu yetersiz bulmuştur. Bazı katılımcılar ise hasta kayıt kabulde zorluk yaşadığını, hekimin ilgisiz olduğunu ve tetkik yaptırma süreciyle ilgili sorun yaşadıklarına değinmişlerdir.

Tablo 12: Kalite Değerlendirmesinin Memnuniyet Durumuna Etkisinin Belirlenmesi

Değişkenler		X (Ortalama)	S.S (Standard Sapma)	ß	R^2	Düzeltilmiş R^2 Değeri	F Değeri	P Değeri
Bağımlı Değişken	Memnuniyet Durumu	6,5385	2,25732	.848	.719	.717	294,705	.000
Bağımsız Değişken	Kalite Değerlendirme	3,3419	0,92067					

Araştırmada katılımcıların görüşleri doğrultusunda memnuniyet düzeyi on üzerinden yaklaşık olarak yedi bulunmuştur. Ayrıca hastaneyi kalite açısından değerlendirme düzeyleri ise orta seviyede tespit edilmiştir. Memnuniyet düzeyinin kalite değerlendirmesinden etkilenme durumunun belirlenmesinde regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda memnuniyet düzeyini kalite değerlendirmesinin 0,05 anlamlılık düzeyinde etkilediği ve elde edilen düzeltilmiş R^2 değerine göre bu etkileme oranının yaklaşık olarak %72 olduğu belirlenmiştir. H_8 hipotezi kabul edilmiştir.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Rekabetin sağlık hizmetlerinde de kendini göstermesinden bu yana hasta ve hasta yakınlarının beklentilerinin karşılanarak memnuniyetinin sağlanması temel hedeflerden biri haline gelmiştir. Bu bağlamda hem kamu hastaneleri hem de özel hastaneler hasta ve hasta yakınlarının memnuniyetini sağlanabilmek için daha kaliteli hizmet sunumuna yönelmiştir. Zira müşteri memnuniyet düzeyi kalitenin bir göstergesidir. Bu nedenle sağlık kurumlarında sunulan hizmetin etkinliğinin değerlendirilmesinde müşteri memnuniyet ölçümü her geçen gün daha fazla önem kazanmıştır. Sağlık kurumları müşteri memnuniyetini değerlendirerek sunulan hizmetin kalitesine ilişkin müşteri gözünden bilgi elde etmeye çalışır. Aynı zamanda müşterinin beklentilerinin neler olduğu öğrenilir, hizmet sunumda sorunlu alanlar tespit edilir ve sonuç olarak daha nitelikli hizmet sunumunun sağlanabilmesi için sağlık kurumu nelere dikkat etmesi gerektiği konusunda bir fikir sahibi olur. Diğer taraftan hasta memnuniyetini

etkileyen birçok unsur söz konusudur. Bu unsurlar arasında müşterinin kişisel özellikleri, algıları, tecrübeleri, beklentileri, tedavinin başarıya ulaşma durumu, hastanenin fiziksel ortamı, hizmet sunucularla olan ilişkiler sayılabilir (Gökkaya, İzgüden ve Erdem, 2018: 138). Sağlık kurumları hasta ve hasta yakınlarından kaynaklı memnuniyeti etkileyen unsurlara müdahale edemezken kurumdan kaynaklı unsurların iyileştirilmesi için çaba sarf eder. Diğer taraftan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sağlık hizmeti sunmanın maliyeti, yaşlanan nüfus, kronik hastalıklardaki artış ve hızla değişen ve gelişen tıp teknolojileri nedeniyle sağlık hizmetleri maliyetlerinin artması bu iyileştirme çabalarını güçleştirir. Özellikle kısıtlı bütçelerle kamu hastaneleri hizmetlerin iyileştirilmesi ve kalitenin arttırılması için ek kaynaklara ihtiyaç duyar. Kamu özel işbirlikleriyle kamunun ihtiyaç duyduğu finansman kaynağı sağlanarak daha kaliteli hizmet sunumu sağlanmaya çalışılmıştır (Hamilton ve diğerleri, 2012: 5). Bu çalışma ile bir şehir hastanesinin poliklinik hizmetlerinden faydalanan hasta ve hasta yakınlarının kalite algısı ile memnuniyet düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma kapsamında katılımcıların hastaneyi tercih etme nedenlerinin; iyi hizmet sunulması, sunulan hizmetlerin sosyal güvence kapsamında olması, hastanenin lokalizasyonunun katılımcının evine veya işyerine yakın olmasının büyük oranda etkili olduğu belirlenmiştir. Papatya, Papatya ve Hamşıoğlu (2012: 104) tarafından Kırıkkale il merkezinde faaliyet gösteren iki özel hastanedeki hastalarla yapılan karşılaştırmalı araştırmada, özel hastaneyi kullanan hastaların bu hastaneyi tercih etme nedenleri olarak; başkalarının tavsiye etmiş olması, devlet hastanelerine güvenmeme ve poliklinikte sorunlar yaşanması, uzun bekleme süreleri ve hastanenin kendilerine yakın olmasının etkili olduğu belirtilmiştir. Ayrıca katılımcıların yarısından fazlası (%65,3) hastaneyi tekrar kullanabileceğini ve %66,1'i çevresindeki kişilere de tavsiye edeceğini ifade etmiştir. Bişkin (2018: 66) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise kamu hastanesinden hizmet alan katılımcıların %77,8'i sağlık kurumunu yeniden tercih edebilecekleri belirlenmiştir. Özel hastaneden hizmet alan katılımcılarda ise bu oranın %97,1 olduğu saptanmıştır. Topal ve diğerleri (2013: 202) tarafından bir kamu hastanesinin acil servisine başvuran hastalarla gerçekleştirilen çalışmada da katılımcıların %94,3'ü tekrar acile gelmesi gerekirse yine aynı hastaneyi seçeceğini ve katılımcıların %91'i acil servisi başkalarına tavsiye edeceğini belirtmiştir. Aynı zamanda hastaların genel memnuniyet düzeyleri yüksek bulunmuştur. Araştırmalar arasında genel olarak kamu, özel ve şehir hastanelerindeki tercih edilme ve tavsiye etme oranları birbirinden farklılık göstermektedir. Bunun nedeninin kullanıcıların algılarından kaynaklandığı söylenilebilir. Bu nedenle katılımcıların bir hastaneyi tercih etmelerinde ve tercih etmemelerinde nelerin etkili olduğunun belirlenerek bir hizmet anlayışı geliştirilebilir.

Çalışmada katılımcıların muayene için bekleme süreleri ile randevu alma durumu arasında anlamlı bir farklılık olmadığı değerlendirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda iki değişken arasında anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır. Randevu alan veya almayan kişilerin yaklaşık bir saat gibi bir sürede muayene oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda katılımcıların poliklinikte bekletilmeden hizmete erişebildiği söylenilebilir. Araştırma kapsamında katılımcıların hastanede sunulan hizmet kalitesine ilişkin göstergelerden olan fiziksel yapıya ilişkin görüşleri ile hastaneden ve poliklinik hizmetlerinden memnun olma durumları arasında bir ilişkinin olup olmadığı korelasyon analizi yapılarak ortaya konulmuştur. Değişkenler arasında kuvvetli ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Sonuç itibariyle katılımcıların hastaneyi fiziksel açıdan yeterli bulma durumları arttıkça genel memnuniyet düzeylerinin ve poliklinik memnuniyet düzeyinin de arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca personelin ilgisi ile hastaneden ve poliklinik hizmetlerinden memnun olma arasındaki

ilişki de belirlenmeye çalışılmış olup personelin ilgisi arttıkça hasta ve hasta yakınlarının da genel memnuniyet düzeyinin ve poliklinik memnuniyet düzeyinin arttığı saptanmıştır. Diğer taraftan personel ilgisine ve fiziksel yeterlilik algısına ilişkin görüşlerinin ortalamaları dikkate alındığında her iki kritere ilişkin görüşlerin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda katılımcıların personel memnuniyetinin arttırılması ve fiziksel yapının iyileştirilmesi için düzenlemelerin yapılması gerektiği söylenilebilir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu hizmet kalitesi arttıkça memnuniyet düzeyinin de arttığıdır. Bununla birlikte katılımcıların poliklinik memnuniyet düzeyi on üzerinden 6,4 genel memnuniyet düzeyi ise on üzerinden yaklaşık olarak yedi bulunmuştur. Ayrıca hastaneyi kalite açısından değerlendirme düzeyleri ise orta seviyede tespit edilmiştir. Gökkaya ve Erdem (2021: 14)'in şehir hastaneleri ile ilgili gerçekleştirmiş olduğu çalışmada şehir hastanelerinde sunulan imkânların hasta memnuniyetini olumlu yönde etkilediği ifade edilmiştir. Diğer taraftan Hekimoğlu, Tekiner ve Peker (2010: 4) tarafından eğitim araştırma hastanesinde gerçekleştirilen çalışmada yatan ve ayaktan hastaların memnuniyet düzeyleri belirlenmiştir. Araştırma sonucunda iki grubunda memnuniyet düzeyi yüksek bulunmuştur. Literatürde yer alan çalışmalar ve araştırma sonuçları dikkate alındığında araştırmanın gerçekleştirildiği hastaneyi kullanan kişilerin memnuniyetlerinin yüksek olduğu söylenilebilir. Ancak kalitenin iyileştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Hastaneden memnun olunmayan ve sorunlu alanların tespitine ilişkin toplanan verilerin analizi sonucunda katılımcıların görüşlerinin çoğunlukla muayene için ayrılan sürenin yetersiz bulunmasına ilişkin olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte olumsuz yönde görüş belirten katılımcıların yarısına yakını muayene için bekleme süresinin uzun olduğunu ve hemşire ve diğer personellerin ilgisiz olduğunu ifade etmiştir. Tüm katılımcıların %4,1'i hastanenin temizliğini ve konforunu yetersiz bulmuştur. Bazı katılımcılar ise hasta kayıt kabulde zorluk yaşadığını, hekimin ilgisiz olduğunu ve tetkik yaptırma süreciyle ilgili sorun yaşadıklarına değinmişlerdir. Gökkaya, İzgüden ve Erdem (2018: 146) tarafından Isparta Şehir Hastanesinde yürütülen araştırmada hasta memnuniyeti farklı boyutlarla değerlendirilmiş ve hastaların memnuniyet düzeyleri incelenmiştir. İncelenen bu dört boyut çerçevesinde hastaların hastaneden oldukça memnun oldukları tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında tespit edilen alanlarda hastane yönetiminin yaşanılan sorunlarının nedenlerini araştırarak bu alanlarda düzenlemeye gitmesi gerektiği ifade edilebilir.

Memnuniyet düzeyinin kalite değerlendirmesinden etkilenme durumunun belirlenmesinde regresyon analizi yapılmış olup etkileme oranının yaklaşık olarak %72 olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç kalitenin müşteri memnuniyetinin bir fonksiyonu olma durumunu desteklemektedir. Katılımcıların memnuniyeti büyük oranda kalite değerlendirmesinden etkilenmektedir. Yaklaşık %30 oranında farklı etkenlerin memnuniyet üzerinde etkili olduğu söylenilebilir.

Bu araştırma ile bir şehir hastanesine başvuran poliklinik hastalarının ve hasta yakınlarının memnuniyet düzeyi ve kalite algısı arasındaki ilişki belirlenmiştir. Araştırmalar tarafından farklı hastane türlerinde yatan hastalar ve ayaktan hastaların memnuniyetlerine ilişkin karşılaştırmalı analizler yapılabilir. Ayrıca literatürde şehir hastanelerinden memnuniyet düzeyi ile ilgili sınırlı çalışma olduğu görülmüştür. Bu alandaki çalışma sayısının arttırılması gerektiği ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Angelopoulou, P., Kangis, P., & Babis, G. (1998). Private and Public Medicine: A Comparison of Quality Perceptions. International Journal of Health Care Quality Assurance, 11(1): 14–20.

Barr, D. A. (2007). A Research Protocol to Evaluate the Effectiveness of Public—Private Partnerships as a Means to Improve Health and Welfare Systems Worldwide. American Journal of Public Health, 97(1): 19-25.

Bişkin, F. (2018). Sağlık İşletmelerinde Algılanan Hizmet Kalitesinin Hasta Memnuniyeti Üzerine Etkisi: Konya İlinde Bir Uygulama. International Review of Economics and Management, 6(1): 50-72.

Bülbül, S., Alpcan, A., İkiz, İ., & Ağırtaş, G. (2008). Genç Bir Hastane ve Pediatri Hizmetlerinden Memnuniyetini Etkileyen Faktörler. Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 10(2): 8-18.

Çınar, N. F., Türkoğlu, Ç., & Tütünsatar, A. (2017). Kamu-Özel Ortaklığı/İşbirliği Modeli ve Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Hizmet Memnuniyetinin Ölçülmesi: Entegre Sağlık Kampüsleri (Şehir Hastaneleri) İçin Bir Araştırma. Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences, 29(4): 215-232.

Emek, U. (2017). Sağlık Sektöründe Kamu-Özel İşbirliği Sözleşmeleri: Beklenti ve Gerçekleşme. Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 7 (1): 139-168.

Farahbakhsh, M., Sadeghi-Bazargani, H., Nikniaz, A., Tabrizi, J. S., Zakeri, A., & Azami, S. (2012). Iran's Experience of Health Cooperatives as a Public-Private Partnership Model in Primary Health Care: A Comparative Study in East Azerbaijan. Health Promotion Perspectives, 2(2): 287-298.

Gökkaya, D., & Erdem, R. (2021). Türkiye'de Kamu Özel Ortaklığı Bağlamında Şehir Hastanelerinin Değerlendirilmesi: Nitel Bir Araştırma. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, (31): 73-96.

Gökkaya, D., İzgüden, D., & Erdem, R. (2018). Şehir Hastanesinde Hasta Memnuniyeti Araştırması: Isparta İli Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 9(20): 136-148.

Gürbüz, S., & Şahin, F. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Grimsey, D., & Lewis, M. K. (2002). Evaluating the Risks of Public Private Partnerships for Infrastructure Projects. International Journal of Project Management, 20(2):107-118

Hamilton, G., Kachkynbaeva, M., Wachsmuth, I., & Masaki, E. (2012). A Preliminary Reflection on the Best Practice in Ppp in Healthcare Sector: A Review of Different Ppp Case Studies and Experiences. https://unece.orgDAMceciimagesICoE/PPPHealthcareSectorDiscPaper.pdf, (Erişim tarihi: 24.06.2021)

Hekimoğlu, L., Tekiner, A. S., & Peker, G. C. (2010). Kamuya Ait Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Ayaktan ve Yatan Hasta Memnuniyeti. Konuralp Medical Journal, 7(1): 1-5.

Joudyian, N., Doshmangir, L., Mahdavi, M., Tabrizi, J. S., & Gordeev, V. S. (2021). Public-Private Partnerships in Primary Health Care: A Scoping Review. BMC Health Services Research, 21(1):4. doi: 10.1186/s12913-020-05979-9.

Khanom, N. A. (2010). Conceptual Issues in Defining Public Private Partnerships (PPPs). International Review of Business Research Papers, 6(2): 150-163.

Papatya, G., Papatya, N., & Hamşıoğlu, A. (2012). Sağlık Hizmetlerinde Algılanan Hizmet Kalitesi ve Hasta Memnuniyeti: İki Özel Hastanede Karşılaştırmalı Bir Araştırma. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (1): 87-108.

Pereira, M. A., Ferreira, D. C., & Marques, R. C. (2021). A Critical Look at the Portuguese Public-Private Partnerships in Healthcare. International Journal Health Plannig Management, 36(2): 302-315.

Reich, M. R. (2000). Public–Private Partnerships for Public Health. Nature Medicine, 6(6): 617-620.

Roehrich, J. K., Lewis, M. A., & George, G. (2014). Are Public–Private Partnerships a Healthy Option? A Systematic Literature Review. Social Science & Medicine, 113, 110–119.

Savaş, T., Keleş, R., & Göktaş, B. (2020). Kamu Özel İşbirliği Modeli Ankara Şehir Hastanesi Örneği. Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi, 9(2): 22-31.

Şişe, Ş., & Altınel, E. C. (2012). Bir Üniversite Hastanesinde Yatan Hasta Memnuniyeti. Selçuk Tıp Dergisi, 28(4): 213-218.

Taşlıyan, M., Taşlıyan, M., & Akyüz, M. (2010). Sağlık Hizmetlerinde Hasta Memnuniyet Araştırması: Malatya Devlet Hastanesi'nde Bir Alan Çalışması. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (2): 61-66.

Topal, F., Şenel, E., Topal, F., & Mansuroğlu, C. (2013). Hasta Memnuniyeti Araştırması: Bir Devlet Hastanesinin Acil Kliniğine Başvuran Hastaların Memnuniyet Düzeyleri. Cumhuriyet Medical Journal, 35(2): 199-205.

Uğur, A., & Miynat, M. (2014). Kamu Özel Sektör Ortaklıklarının Ekonomi Politiği. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 21(2): 19-40.

Yeşiltaş, A. (2020). Sağlık Sektöründe Kamu Özel Ortaklığı: Şehir Hastaneleri Üzerine Bir Değerlendirme. Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 6(1): 15-28.

Yıldız, D., & Uzunsakal, E. (2018). Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama. Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi, (1): 14 – 28.

Zaim, H., & Tarım, M. (2011). Hasta Memnuniyeti: Kamu Hastaneleri Üzerine Bir Alan Araştırması. Journal of Social Policy Conferences, 0 (59): 1-24.

IMPACT OF INDUSTRY 4.0 AND DIGITALIZATION OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGY

M.K.GANESHAN
Dr. C.VETHIRAJAN
Alagappa University, India

Abstract
Industry 4.0 has been defined as a name for the current trend of automation and data exchange in manufacturing technologies, including cyber-physical systems, the internet of things, cloud computing and cognitive computing and creating the smart factory. The important of industry 4.0 it helps manufacturers with current challenges by becoming more flexible and reacting to changes in the market easier. It can increase the speed of innovation and is very consumer centered, leading to faster design processes. Industry 4.0 signifies the promise of a new industrial revolution - one that marries advanced production and operations techniques with smart digital technologies to create a digital enterprise. It is not only being interconnected and autonomous but could communicate, analyze, and use data to drive further intelligent action back in the physical world. It represents the ways in which smart, connected technology would become embedded within organizations people, and assets, and is marked by the emergence of capabilities such as robotics, analytics, artificial intelligence and cognitive technologies, nanotechnology, quantum computing, wearable's, the internet of things, additive manufacturing, and advanced materials. While its roots are in manufacturing, industry 4.0 is about more than simply production. Smart, connected technologies can transform how parts and products are designed, made, used, and maintained. They can also transform organizations themselves: how they make sense of information and act upon it to achieve operational excellence and continually improve the consumer or partner experience. In short, industry 4.0 is ushering in a digital reality that may alter the rule of production, operations, workforce-even society. India has move from manufacturing outfits of industry 1.0 and 2.0 to industry 4.0 and beyond. The purpose of this paper shows that impact of industry 4.0 and digitalization of information technologies in India.

Keywords: automation, intelligence, digitalization, communication

I.INTRODUCTION

The First Industrial Revolution occurred with engines powered by steam and water. Factories opened, transforming manufacturing that had been done on the homestead or farm. During Industry 2.0, electricity led to the rise of mass-produced goods and new devices such as the telephone and automobile. Industry 3.0 captured the use of information technology. Entire processes could be automated. The personal computer allowed people to take work home. Advances in biological technologies meant people lived longer. E-commerce and Amazon.com demonstrated a more efficient supply chain delivering goods at less cost.

The fourth industrial Revolution, commonly known as industry 4.0, appears to be changing the way businesses functions and, by extension, the stakes by which they are forces to compete. Organizations must decide how and where to invest in these new technologies and

identify which ones might best meet their needs. Without a full understanding of the changes and opportunities industry 4.0 brings, companies risk losing ground.

Figure 1. From industry 1.0 to fourth industrial revolution (industry 4.0)

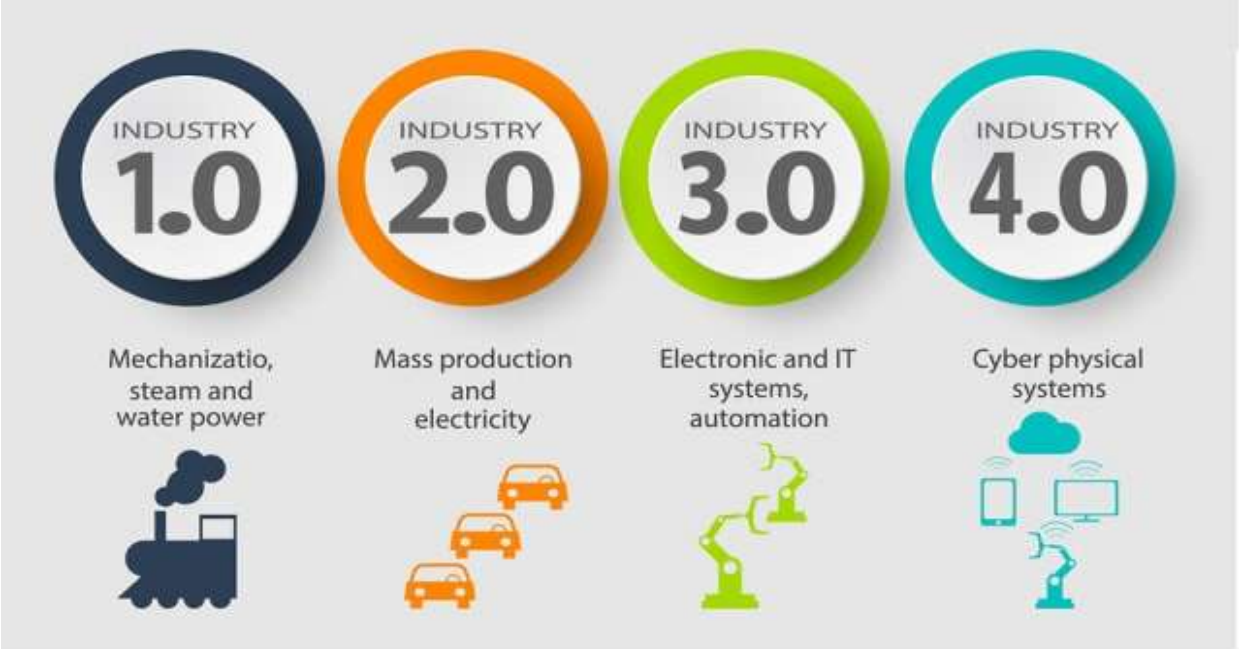

(Sources: www. i-scoop.eu/industry-4-0)

The goal is to enable autonomous decision-making processes, monitor assets and processes in real time, and enable quality real- time connected value creation networks through early involvement of stakeholders, vertical, and horizontal integration.

II.REVIEW OF LITERATURE

Tim Hall (2020) said that the role of data in industry 4.0, problems, challenges and solutions encountered by manufacturing companies when it comes to handling data. **Michelle Knight (2020)** according to his thought industry 4.0: make data driven decisions immediately. **Xu et al (2018),** Industry 4.0 has emerged as a promising technology framework used for integrating and extending manufacturing processes at both intra- organizational and inter-organizational levels. **Tortorella & Fettermann (2017),** according to empirical study for contribution of LP practices are positively associate with the industry 4.0 technologies and their concurrent implementation leads to larger performance improvements**. Hofmann & Rusch (2017)**, The idea of "Fourth Industrial Revolution" may sounds the best at first, it is essential to remark that there is a multitude of challenges, risks and barriers associated with its implementation viz. Defining appropriate infrastructures and standards, ensuring data security and educating employees are among the issues that need to be addressed on the road to Industry 4.0. **Lasi et al. (2014),** according to said in 2011 Germany coined the expression "Industry 4.0" for the digital transformation of manufacturing, an allusion ex-ante to the Fourth Industrial Revolution. **Dutton (2014)** according to that Industry 4.0 is related to what is called the "smart factory"

III.OBJECTIVE OF STUDY

1. To study about various impact of industry 4.0 and digitalization of technologies in India.
2. To embedding modern technology for essentially achieve industry 4.0.
3. To discover new business opportunities and models in India.
4. To study about the various components and applications of industry 4.0.
5. To know about the digital technology in industry 4.0.

INDUSTRY REVOLUTION 4.0

Industry 4.0 is a blend of advanced analytics, Big Data, Robotics & Automation, Artificial Intelligence, Internet of Things (IoT) and Process Digitization across the business value chain. The rise of new digital industrial technology, known as Industry 4.0, is a transformation that makes it possible to gather and analyze data across machines, enabling faster, more flexible, and more efficient processes to produce higher-quality goods at reduced costs. This manufacturing revolution will increase productivity, shift economics, foster industrial growth, and modify the profile of the workforce-ultimately changing the competitiveness of companies and regions.

DIGITAL TRANSFORMATION AND COMPONENTS OF INDUSTRY 4.0

Digital transformation is the integration of digital technology into all areas of a business, fundamentally changing how operate and deliver value to customer. It is also cultural change that requires organizations to continually challenges the status quo, experiment, and get comfortable with failure.

Advanced digital technology is already used in manufacturing, but with Industry 4.0, it will transform production. It will lead to greater efficiencies and change traditional production relationships among suppliers, producers, and customers—as well as between human and machine. The fourth industrial revolution consists of many components when looking closely into our society and current digital trends. To understand how extensive these components are, here are some contributing digital technologies as examples:

Table. 1 Industry 4.0- the digital transformation

DIGITAL TRANSFORMATION TECHNOLOGIES			
1. Mobile Devices	4.Advanced Human-Machine Interfaces	7.Smart Sensors	10.Augmented Reality/ Wearables
2.Internet of Things (IoT) platforms	5.Authentication and Fraud Detection	8.Big Analytics and Advanced Processes	11.Fog, Edge and on-demand Availability of Computer System Resources
3.Location Detection Technologies	6.3D Printing	9.Multilevel Customer Interaction and Customer Profiling	12.Data Visualization and Triggered "Live" Training

(Source: Compiled by secondary data from google)

Mainly these technologies can be summarized into four major components, defining the term “Industry 4.0” or “smart factory”:

- Cyber-physical systems
- Internet of Things
- On-demand availability of computer system resources
- Cognitive computing

With the help of cyber-physical systems that monitor physical processes, a virtual copy of the physical world can be designed. Therefore, these systems have the ability of making

decentralized decisions on their own and reach a high degree of autonomy. As per a result, Industry 4.0 networks a wide range of new technologies to create value.

1.**BIG DATA AND ANALYTICS**

In an Industry 4.0 context, the collection and comprehensive evaluation of data from many different sources like production equipment and systems as well as enterprise and customer management systems it will become standard to support real-time decision making.

2. AUTONOMOUS ROBOTS

Robots will eventually interact with one another and work safely side by side with humans and learn from them. These robots will cost less and have a greater range of capabilities than those used in manufacturing today.

3. SIMULATION

Simulations will be used more extensively in plant operations to leverage real-time data and mirror the physical world in a virtual model, which can include machines, products, and humans. This will allow operators to test and optimize the machine settings for the next product in line in the virtual world before the physical changeover, thereby driving down machine setup times and increasing quality.

4. HORIZONTAL AND VERTICAL SYSTEM INTEGRATION

With Industry 4.0, companies, departments, functions, and capabilities will become much more cohesive, as cross-company, universal data-integration networks evolve and enable truly automated value chains.

5. THE INDUSTRIAL INTERNET OF THINGS

Industry 4.0 means that more devices-sometimes including unfinished products will be enriched with embedded computing. This will allow field devices to communicate and interact both with one another and with more centralized controllers, as necessary. It will also decentralize analytics and decision making, enabling real-time responses.

6. CYBER-SECURITY

With the increased connectivity and use of standard communications protocols that come with Industry 4.0, the need to protect critical industrial systems and manufacturing lines from cyber- security threats increases dramatically. As a result, secure, reliable communications as well as sophisticated identity and access management of machines and users are essential.

7. THE CLOUD

More production-related undertakings will require increased data sharing across sites and company boundaries. At the same time, the performance of cloud technologies will improve, achieving reaction times of just several milliseconds. As a result, machine data and functionality will increasingly be deployed to the cloud, enabling more data-driven services for production systems.

8. ADDITIVE MANUFACTURING

Companies have just begun to adopt additive manufacturing, such as 3-D printing, which they use mostly to prototype and produce individual components. With Industry 4.0, these additive-manufacturing methods will be widely used to produce small batches of customized products that offer construction advantages, such as complex, lightweight designs.

9. AUGMENTED-REALITY

Augmented-reality-based systems support a variety of services, such as selecting parts in a warehouse and sending repair instructions over mobile devices. These systems are currently in their infancy, but in the future, companies will make much broader use of augmented

reality to provide workers with real-time information to improve decision making and work procedures.

10. DATA ANALYTICS

What all these components have in common, is that Data and Analytics are their core capabilities, driven by:

- Digitization and Integration of Vertical and Horizontal Value Chains:

Vertically, Industry 4.0 integrates processes across the entire organization for example processes in product development, manufacturing, structuring and service whereas horizontally, Industry 4.0 includes internal operations from suppliers to customers plus all key value chain partners.

- Digitization of Product and Service Offerings:

Integrating new methods of data collection and analysis for example through the expansion of existing products or creation of new digitized products, helps companies to generate data on product use and thus, to refine products in order to meet best the customers' needs.

- Digital Business Models and Customer Access:

Reaching customer satisfaction is a multi-stage, never-ending process that needs to be modified currently as customers' needs change all the time. Therefore, companies expand their offerings by establishing disruptive digital business models to provide their customers digital solutions that meet their needs best.

BIGGEST TRENDS OF THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION

In essence, the fourth industrial revolution is the trend towards automation and data exchange in manufacturing technologies and processes which include cyber-physical systems (CPS), the Internet of Things (IoT), industrial internet of things (IIOT), cloud computing, cognitive computing and artificial intelligence.

❖ **SMART FACTORY**

The fourth industrial revolution fosters what has been called a "smart factory". Within modular structured smart factories, cyber-physical systems monitor physical processes, create a virtual copy of the physical world and make decentralized decisions. Over the Internet of Things, cyber-physical systems communicate and cooperate with each other and with humans in synchronic time both internally and across organizational services offered and used by participants of the value chain.

❖ **PREDICTIVE MAINTENANCE**

Industry 4.0 can also provide predictive maintenance, due to the use of technology and the IoT sensors. Predictive maintenance – which can identify maintenance issues in live – allows machine owners to perform cost-effective maintenance and determine it ahead of time before the machinery fails or gets damaged. For example, a company in LA could understand if a piece of equipment in Singapore is running at an abnormal speed or temperature. They could then decide whether or not it needs to be repaired.

❖ **3D PRINTING**

The fourth industrial revolution is said to have extensive dependency on 3D printing technology. Some advantages of 3D printing for industry are that 3D printing can print many geometric structures, as well as simplify the product design process. It is also relatively environmentally friendly. In low-volume production, it can also decrease lead times and total production costs. Moreover, it can increase flexibility, reduce warehousing costs and help the

company towards the adoption of a mass customization business strategy. In addition, 3D printing can be very useful for printing spare parts and installing it locally, therefore reducing supplier dependence and reducing the supply lead time. The determining factor is the pace of change. The correlation of the speed of technological development and, as a result, socio-economic and infrastructural transformations with human life allow us to state a qualitative leap in the speed of development, which marks a transition to a new time era.

- **SMART SENSORS**

Sensors and instrumentation are nowadays driving the central forces of innovation, not only for Industry 4.0, but as well for other "smart" megatrends, such as smart production, smart mobility, smart home, smart city and smart factory. Smart sensors are devices, which generate the data and allow further functionality from self-monitoring and self-configuration to condition monitoring of complex processes. With the capability of wireless communication, they reduce installation effort to a great extent and help realize a dense array of sensors. The importance of sensors, measurement science, and smart evaluation for Industry 4.0 has been recognized and acknowledged by various experts and has already led to the statement "Industry 4.0: nothing goes without sensor systems"-However, there are few issues, such as time synchronization error, data loss, and dealing with large amounts of harvested data, which all limit the implementation of full-fledged systems. Moreover, an additional limit on these functionalities represents the battery power. One example of the integration of smart sensors in the electronic devices, is the case of smart watches, where sensors receive the data from the movement of the user, process the data and as a result, provide the user with the information about his or hers steps made in a day, and additionally, convert them into burned calories.

SCOPE OF APPLICATION:

- **AGRICULTURE:**

Smart sensors in these two fields are still in the testing stage. These innovative connected sensors collect, interpret and communicate the information available in the plots (leaf area, vegetation index, chlorophyll, hygrometry, temperature, water potential, radiation). Based on this scientific data, the objective is to enable real-time monitoring via a smartphone with a range of advice that optimizes plot management in terms of results, time and costs. On the farm, these sensors can be used to detect crop stages and recommend inputs and treatments at the right time. As well as controlling the level of irrigation.

- **FOOD INDUSTRY:**

In the food industry requires more and more security and transparency and full documentation is required. This new technology is used as a tracking system as well as the collection of human data as well as product data.

INDIA ADOPTING INDUSTRY 4.0

Companies face formidable challenges in the adoption of these new technologies. To build and sustain a lead in the race to full implementation, they need to broaden and deepen their practical knowledge about digital technologies and the related use cases—and then develop and implement tailored digital manufacturing strategies.

- Advanced analytics would help to enhance production capacity and its quality. The model would shift towards prediction and prevention of defects through data analytics.
- The adoption of Robotics & automation would shorten production cycle, reduce time-to-market and bring inefficient utilization of resources.
- The digitization of various business processes would lead to cost-saving and a better experience for customer and employees.
- IoT and connectivity of machine to people and machine to a machine would tighten supply chain and reduce lead times.

According to an analysis by McKinsey, if Indian companies adopt Industry 4.0 across functions such as manufacturing, supply chain, logistics and procurement, they can enhance their operating profits by 40% at less than 10% of the planned capital expenditure.

INDIA MAKING FOR INDUSTRY 4.0

- India is keen on adopting Industry 4.0 and has taken several initiatives. According to IBEF, the Government of India plans to increase the contribution of manufacturing sector to 25% of Gross Domestic Product (GDP) by 2025, from the current level of 16%. India is also prepared to face global competition by undertaking the Make in India programme. It is all set to lead the world with Smart Manufacturing.
- The heavy industries and public enterprises ministry are facilitating the establishment of four centres in the country to help SMEs implement Industry 4.0
- India's first Smart factory is being set up at Bengaluru. This smart factory powered by data exchange in manufacturing and the Internet of Things (IoT). This Smart Factory is being developed at the Indian Institute of Science's (IISc) Centre for Product Design and Manufacturing (CPDM) with funding from The Boeing Company.
- Andhra Pradesh government aims to turn the state into an Internet of Things (IoT) hub by 2020. The state government plans to set up 10 IoT hubs with the participation of the private sector which will create 50,000 direct employments in various IoT verticals.

Reports state that the Smart factory industry is poised to touch $215 billion by 2025 and most of the major economies in the world are adopting it.

SECTORS IN INDIA WHICH HAVE ADOPTED INDUSTRY 4.0

- **FMCG:**

The Indian FMCG sector has started deploying Cobot or Collaborative Robots in their manufacturing process. Cobots are industrial robots that work alongside workers in a factory and require minimal supervision. Factories with weaker infrastructure and limited workforce can leverage Cobots to reduce lead time and do optimum utilization of capacity.

- **TELECOM:**

Vodafone Business Services provides smart IoT solutions for connectivity across the range of verticals such as industrial manufacturing, automotive, healthcare, smart city, and utility management.

- **HEALTHCARE**:

Diabetacare's smart glucometers is a classic example to demonstrate how patients can manage their diabetes better using IoT In the healthcare sector. IoT is making its presence felt in healthcare by connecting devices. This helps patients to keep track of their blood sugar, blood pressure etc.

INDIA SHOULD ADOPT SMARTER STRATEGIES FOR SMART MANUFACTURING

To leverage the best that technology, India must embrace Industry 4.0. Industry 4.0 has just started making inroads in Indian manufacturing and other sectors. Data-based decision making is also being adopted across industries. While certain steps have already been taken there is a lot more that remains to be done. There needs to a shift in mindset before there is a shift incapacity. Instead of just undertaking more capital expenditure, the focus should be on enhancing existing asset base. Adopting Smart manufacturing, analytics and IoT will give a new lease of life to industrialization in India. Apart from policy implementation hurdles, one major bottleneck is lack of skilled labor or fear of job losses owing to Robotics & Automation. A smart strategy to counter this is to upskill workers and millennials in these fields and creates more jobs.

IV.CONCLUSION

Data will continue to drive Industry 4.0 into a new business mindset. This transformation is in progress and will continue to grow. Forming a strong data foundation with a firm Data Strategy will be critical in driving Industry 4.0. It is the result of a tipping point in technology innovation. The groundwork for the revolution was laid decades ago. The IoT, cloud, big data and more is pushing industry 4.0 forward. The industry promises to change the way business is done. Business models will be redefined, more processes will become automated, and organization will optimize their value chain even further. So stay alive in this competitive environment, organizations will want to use the benefits of industry 4.0 to develop a competitive advantage, improve revenue and profit, and offer better customer experiences. SAMARTH-Udyog Bharat 4.0 is an industry 4.0 initiative of department of heavy industry, GOI under its scheme on enhancement of competitiveness in Indian capital goods sector. India also needs to close a quality gap faced with the best class and leapfrogging to newer technologies. Industry 4.0 examples in India, currently there are four Centre's which include center for industry 4.0 (C4i4) lab Pune, IITD-AIA Foundation for smart manufacturing, 14.0 India at IISc factory R & D Platform, smart manufacturing demo & Development cell at CMTI.

REFERANCES

1. Cristina Klingenberg (2017), Industry 4.0 and what to make it a revolution? Conference paper: Euro0MA 2017.
2. Dutton H W (2014), Putting things to work: Social and policy challenges for the internet of things, Info, Vol. 16, Issue 3, pp 1-21
3.Erean Oztemel, Samet Gursev (2020), Literature Reviews of Industry 4.0 and Other Technologies, Journal of Intelligent Manufacturing (Springer), Vol. 3(1),PP 27-182. https://www.researchgate.net/publication/326584283_Literature_review_of_Industry_40_and_related_technologies
4.. Guilherme Luz Tortorella, Diego Fettermann (2017), Implementation of Industry 4.0 and lean production in Brazilian manufacturing companies, International journal of production Research Vol. 56, Issue 8, pp 2975-2987
https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00207543.2017.1391420
5. Marr, Bernard, what everyone must know about industry 4.0. Forbes Retrieved 27, May 2020.
6.Shu lng Tay, Lee Tee Chuan, A H Nor Aziati, Ahmad Nur Aizat Ahmad, An Overview of Industry 4.0: definition, components, and government initiatives, Journal of advanced research in dynamical and control systems.
7.Michelle Knight (2020), Industry 4.0. Make Data-Driven Decisions Immediately https://www.dataversity.net/industry-4-0-make-data-driven-decisions-immediately/
8. Tim Hall (2020), The role of Data in Industry 4.0. https://industrytoday.com/the-role-of-data-in-industry-4-0/
9. Li Da Xu, Eric L Xu, Ling Li (2018), Industry 4.0: State of the art and future trends, International Journal of Production Research, Vol. 56, Issue 8, pp 1-22.
https://www.researchgate.net/publication/323681427_Industry_40_State_of_the_art_and_future_trends.
10. https://patrakari.com/industry-4-0-and-digital-transformation/
11. https://www.pcquest.com/iot-industry-4-0-set-transform-india/

THE ROLE OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT ACCOUNTING FOR ENHANCING ORGANIZATIONAL PERFORMANCE

Shehu Umar Sa'id
Federal Polytechnic, Bauchi, Nigeria
Riaz Ahmed
University of Turbat, Balochistan, Pakistan
Abdullahi Bala Alhaji
Umaru Ali Shinkafi Polytechnic Sokoto State, Nigeria

Abstract
This review focus on the role of environmental management accounting for enhancing organizational performance. The environmental challenges on organizational performance has raised the question for businesses and asked for environmental change. The existent literature on environmental management accounting is very vibrant and highlights the role of environmental management accounting on firm performance. The previous studies revealed that the environmental management accounting with its cost-effective techniques to helps improve organizational performance in association of environmental practices. This paper contributes to the existing literature by explaining the role of environmental management accounting on organizational performance.

Keywords: Environmental management accounting, Organizational performance, Cost-effective techniques

MIDDLE EAST – LATIN AMERICA RELATIONS ON THE BASIS OF ECONOMY

Tolga Özkaptan
Ankara University
ORCID NO: 0000-0001-9952-4549

Abstract
The initial contacts among Latin America and the Middle East commenced via immigration. Arab immigration began in the midst of nineteenth century and developed after World War I. 15 million Latin Americans are of Arab descent currently. There was slight diplomatic relations between Latin America and the Middle East till the 1960s, afterwards within the help to establish the Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC), Venezuela developed ties with Arab oil exporters and Cuba's new revolutionary government achieved to set up contacts with Arab governments. In the 1970s, some Arab countries launched diplomatic interactions with Latin America to provide support against Israel in the United Nations (UN) and many Latin American nations began to identify with the third world movement. Economic relations increased after the boom in oil prices in 1973–1974 when nations such as Brazil and Argentina recognized they could replace trade deficiencies with Middle Eastern oil producers by enhancing their exports and aimed at captivating investments. The Sandinista triumph in Nicaragua in 1979 maintained developing relations with Arab nations and Iran and the breaking of relations with Israel.

Before Iran-Iraq war failed supplies, Brazil imported half of its oil from Iraq, financed extensively via arms sales. Braspreto, the overseas subsidiary of the state oil company, has drilling facilities in Saudi Arabia, Libya, Egypt, Iraq, and Algeria. Following the UN embargo on Iraq, Iran took over that country as Brazil's leading foreign supplier of crude oil and became a significant market for Brazilian producers and technology. Argentina has not imported oil from the Middle East as much as Brazil, but has accomplished in selling agricultural and industrial products within Egypt, Saudi Arabia, and Iran being the largest clients to compensate the demands. Scientists in Argentina have supported Iranian nuclear research since 1976. The Libyan Arab Foreign Bank and business environment from Argentina formed a Libyan Argentine Investment Bank and with some sorts of other sources to establish the Arab Latin American Bank with headquarters in Lima. Iran assisted Peru subsidize the Trans-Andean pipeline and founded a joint venture on maritime oil transportation with Venezuela. There have been regular diplomatic exchanges to improve trade between the two regions. Since the disrupt of the Soviet Union, this state has been actually significant for Cuba because of the ongoing U.S. embargo. In the 1990s and early twenty-first century Venezuela forced OPEC to reduce oil production to provide boost in oil prices. In 2005 the Brazilian government welcomed a summit to advance greater economic relations between the Middle East and Latin America. In 2012, the Lima Declaration called for collaboration between both regions, at a time when the political state was mostly dominated by foreign intervention in Arab countries as well as Israel's rising intrusive viewpoint towards Gaza notably. In this study, Middle East – Latin America relations principally depending on economic ties are examined within literature review.

Key Words: Middle East, Latin America, Relations, Economy

VALIDITY OF THE PROHIBITION ON THE USE OF FORCE IN INTERNATIONAL RELATIONS

Dr. Orhan GÖKTEPE
Istanbul Yeni Yuzyil University
ORCID no: 0000-0002-7582-3736

Abstract
Since the 1648 Westphalia agreement, in which today's state system emerged, war has been maintaining its existence as a method of conflicts resolution between states. However, the use of force in the international law has always been a source of problems in relations among states. In parallel with the developing technology, the lethal power of nuclear, biological and chemical weapons of mass destruction raises not only concerns about human life, but also the danger of extinction of all humanity and civilization. For this reason, a tendency towards the prohibition of the use of force among states has strengthened throughout the history.
At the end of the Second World War, a new international system has been established that absolutely prohibits the use of force among the states and UN has been tasked to supervise and implement this principle. Nevertheless, since 1945, despite the existence of prohibition of the use of force, there has not been a single year without a war in the world. On the contrary, wars and conflicts around the world show an increasing trend year by year. This situation reveals an undeniable contradiction in international relations.

All living things instinctively strive for greater resources to survive and grow. However, this situation inevitably brings about competition and conflict where there are limited resources. In such difficult situation, it is known that the powerful side imposes his will by using force or violence to make an opponent obey. Although this method may end the competition between the parties, it creates an environment of chaos and anarchy that threatens peace and security in society. For this reason, over time, the rules of law that the individuals forming the society have to comply with have emerged, and the violation of these rules has been attributed to sanctions. However, the existence of a rule which prohibited by law cannot prevent that act by itself, even in the most developed countries

It is possible to make similar evaluations for the states that constitute the international community. The common interests of the international community are based on maintaining relations in peace and trust among states rather than conflicts and wars. For this reason, we see the rules of international law are formed that states have to abide by. It is a fact that states are in different positions according to their economic, political, military and technological powers, and powerful states use these advantages as a tool of coercion when their interests require it. If the peaceful settlement is not sufficient to produce results that are in the interest of the powerful states, we see that they turn to the use of force to subdue the rival state. However, the current international system, which absolutely prohibits the use of force, allows the attacked state to use force only in case of self-defense, which is accepted as a natural and inalienable right. Since the United Nations treaty accepts the right of self-defense as the only exception to the prohibition of the use of force, the doctrines that try to legitimize the use of force are derived from the different interpretation of the right of self-defence. Although preventive or pre-emptive self-defense concepts have been claimed as a kind of legitimate right in the international law, it is seen that such fait accompli that disable the United Nations (UN) organization lead to abuse of the right of self-defense.

In this article; despite the current ban, the comments on the use of force practices experienced today will be made, and an evaluation for the future will be emphasized by highlighting on the potential dangers of this kind of self-defence doctrines for the international peace and security.

Keywords: Prohibition of use of force, self-defense, preventive self-defense, preemptive self-defense, United Nations, International Law

SOSYAL DEVLET VE SOSYAL İÇERME İLİŞKISI[1]

Sude ÖZYURT
Doç. Dr. Hüseyin ÇAVUŞOĞLU
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-5105-4277

Özet
Tarihte eski çağlardan beri var olan toplum bilinci, insanların birbiri ile ilişkilerini zorunlu kılmaktadır. Ancak toplumda, herkes eşit ve ortak paydada yer almamaktadır. Toplumdaki mevcut eşitsizlik ve farklılıklar bir dışlama faaliyetine neden olmakta, bireyler gerekli refahı sağlayamamakta, bir takım gerekliliklerden mahrum kalmaktadır. Kimi devletlerde belli noktada mahrum kalan, aktif olarak korunmaya ve gözetime muhtaç olan bu bireyler anayasal olarak belirtilmektedir. Anayasamızda belirlenen, söz konusu özelliklere sahip bireylere "dezavantajlı gruplar" başlığı altında yer verilmektedir. Bireylerin kendi özelliklerinden ya da toplumdan kaynaklı olarak gelişen sosyal dışlama olgusu, ilerleyen süreçte derinleşerek toplumsal ayrışma ve huzursuzluklara neden olmaktadır. Bu seyirde ilerleyen mevcut durum ve düzene bir müdahale, başka bir değişle dışlanmış kesimi içselleştirecek bir aktör gerekmektedir. Bu rolü üstlenerek gerekli müdahaleyi gerçekleştiren has yapılanma "devlet" olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin ortaya çıkış nedeni ve rolü toplumdan topluma, zamana göre değişkenlik göstermektedir. Toplum için olan rolüne, yönetim şekline ve müdahale boyutuna göre belirlenen çeşitli devlet modelleri ortaya çıkmıştır. Bu devlet modellerinden biri de sosyal devlettir. Devletin müdahalesinin ve korumacılığının arttığı bir model olan sosyal devlet, temelde toplumdaki eşitsizlikten kaynaklı olarak belli ihtiyaçlarını gideremeyen, mağdur durumdaki bireylerin korunmasını ve bu bireylerin ihtiyaçlarını gidermeyi amaçlamaktadır. Zamanla paternalist (baba devlet) olgusunun da eklenmesi ile artık devlet, birey için avantajlı ve iyi olacak kararları birey için kendisi almaya başlamıştır. Sosyal içerme ile sosyal refah devletini ortak bir paydada birleştiren, ortak amaçlarıdır. Öyle ki sosyal devletin amaçlarından biri dışlanmış olan bireyi topluma yeniden kazandırmak ve toplum refahını artırmaktır. Bu amacı gerçekleştirirken kullandığı araç ise sosyal içerme politikalarıdır. Sosyal içerme politikaları, sosyal politikaların dışlanmış kesime odaklanmış halidir ve sosyal devletin amacını gerçekleştirmek için kullandığı en önemli araç niteliğindedir. Bu çalışmanın temel amacı, sosyal devletin oluşumunu ve amacını açıklamak, ardından bireyin sosyal içerilmesi noktasında bu iki kavram arasındaki bağlantıyı kurmaktır. Nitel araştırma yöntemleri kullanılarak oluşturulan bu çalışmada, temel olarak sosyal devletin ve sosyal içermenin tanımına, iki kavramın birbiri ile olan ilişkisine, bu ilişkiyi kuran temel bağlantısal faktörlere dezavantajlı gruptaki bireyler kısıt alınarak değinilmektedir. Çalışmanın sonunda, sosyal devletin fonksiyonlarını yerine getirirken kullandığı en önemli araçlardan birinin sosyal içerme faaliyetleri olduğu ve bu faaliyetlerin de sosyal politikalar aracılığıyla gerçekleştirildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sosyal Devlet, Sosyal İçerme, Dezavantajlı Gruplar, Sosyal Politika

[1] Bu çalışma, Sude ÖZYURT'un yüksek lisans tezi ile ilgilidir.

Social Inclusion and Social State Relations

Abstract

Social consciousness, which has existed since ancient times in history, obliges people to relate to each other. But in society, not everyone is equal and involved in the common denominator. Existing inequalities and differences in society cause an exclusion activity, individuals are unable to provide the necessary well-being, and are deprived of a number of requirements. In some states, these individuals who are deprived at a certain point and who are actively in need of protection and supervision are constitutionally stated. Defined in our Constitution, individuals with these characteristics are included under the heading "disadvantaged groups". The phenomenon of social exclusion, which develops as a result of individuals ' own characteristics or society, deepens in the following process, causing social dissociation and unrest. In this course, an intervention in the current situation and order is required, and an actor who will internalize the Excluded segment with another change. Has structuring, which performs the necessary intervention by taking on this role, comes across as a "state". The reason and role of the state varies from society to society, depending on time. Various models of State have emerged, determined by its role for society, the form of governance and the size of intervention. One of these state models is the social state. The social state, which is a model of increasing state intervention and protectionism, aims to protect and address the needs of victims who cannot meet their specific needs, mainly due to inequality in society. In time, with the addition of the paternalist (father state) phenomenon, the state has now begun to make decisions that will be advantageous and good for the individual. It is their common purpose that combines social inclusion and the social welfare state in a common denominator. So much so that one of the aims of the social state is to reintroduce the excluded person to society and increase the welfare of society. The tool it uses to achieve this goal is social inclusion policies. Social inclusion policies are a state of social policies focused on the Excluded segment and are the most important tool that the social state uses to achieve its goal. The main purpose of this study is to decipher the formation and purpose of the social state, and then establish the connection between these two concepts at the point of social inclusion of the individual. In this study, which was created using qualitative research methods, the definition of social state and social inclusion, the relationship of the two concepts to each other, the basic connectivity factors that establish this relationship are addressed by limiting individuals in the disadvantaged group. At the end of the study, it was concluded that one of the most important tools used by the social state in performing its functions is social inclusion activities, and these activities are carried out through social policies.

Keywords: Social State, Social Inclusion, disadvantaged groups, Social Policy

Giriş

Devletler, çağın ve toplumların gerekliliklerine göre farklı model ve yapılanmalarda, farklı organizasyonlar ile hüküm sürmüşlerdir. Durağanlık ve tek tiplikten uzak olmaları toplumdan topluma yeni ve değişik devlet şekillerini de beraberinde getirmiştir. Sosyal devlet de bu devlet tiplerinden biridir. 20. Yüzyıl süresince birçok devlet tarafından benimsenen modelin temelleri sanayi devrimine dayanmaktadır. Devrimin getirdiği yenilikler ile birlikte iş dünyası ve işçi

kavramı da yeni bir boyut kazanmıştır. Zor çalışma şartlarına maruz kalan işçilerin hak arayışları bir devlet müdahalesini gerekli kılmıştır. Bu olay ile birlikte hakların devlet tarafından korunması ve bir düzenleme getirilmesi isteği sosyal devletin temellerini atmıştır. İlerleyen süreçte yaşanan 1929 ekonomik buhranı ile birlikte düşüşe geçen müdahale karşıtı mekanizma sonrasında devlet müdahaleci yaklaşımı savunan Keynesyen düşünce yükselişe geçmiştir. Ekonomik alanda devlet müdahalesinin meşru kılınması, devletin diğer alanlardaki etkinliğini de birey lehine artırmıştır. Devletin bireyin lehine düzenlemeler yapması ve vatandaşlarının refahını gözeten ekolün yükselişi ile birlikte sosyal devlet etkinliğini artırmıştır.

Sosyal devletin eski döneme dayanan geçmişine nazaran sosyal içerme, literatürde etkinliği henüz yeni olan bir kavramdır. En genel tabir ile dışlanan bireylerin içselleştirilmesi olarak ifade edilen sosyal içerme, sosyal devletin etkin bir şekilde görüldüğü dönemlerde bir politika olarak kullanılmış fakat bunun net bir içerme politikası olduğu henüz o yıllarda açıkça saptanmamıştır. Sosyal devlet özellikle ortak grup olarak dezavantajlı durumda olan bireylerin refah düzeyini gözetirken sosyal içerme politikalarını yoğun bir şekilde kullanmıştır demek mümkündür.

1.Sosyal Devlet

Tarihte Devletlerin yönetim şekilleri ve müdahale düzeyleri baza alınarak yapılan sınıflandırmaya göre farklı devlet tipleri ortaya çıkmıştır. Bu devlet tiplerinden kimi birbirinden kesin çizgilerle ayrılabilip tanımlanabilirken kimisi birbiri arasındaki benzerliklerin yüksek olması nedeniyle net olarak tanımlanıp ayrıştırılamamaktadır. Devlet tiplerinden biri olan sosyal devlette mevcut birçok farklı tanımı olması nedeni ile somut net bir tanımlama ile ifade edilebilen bir kavram değildir.

Çalışmanın bu bölümünde amaç, sosyal devlet için yapılan tanımlamalar dahilinde en geniş ve genel kavramsal tanımlamayı saptamak, akabinde sosyal devletin ortaya çıkışı ve tarihsel gelişim sürecini aktarmaktır.

1.1. Kavramsal Boyut

Sosyal devlete çok farklı anlamlar yüklenmiş ve zamanla değişen fonksiyonlar nedeni ile geçirdiği dönüşümler tanımlanma alanını da genişletmiştir. Bu nedenler dolayısı ile sosyal devletin herkesçe bilinen genel bir tanımı bulunmamaktadır. Bazı düşünürler sosyal devletin direkt olarak kelime kökeninden yola çıkmış bazı kaynaklar ise sosyal devletin amaç ve etki alanını temel alarak somut bir tanımlama getirmeye çalışmıştır.

Sosyal devletin temel amacını baza alarak yapılan tanımlamalara göre sosyal devlet; vatandaşlarının zorunlu ihtiyaçlarını sağlamak suretiyle, insan onuruna yaraşır asgari refah seviyesine sahip olabileceği hizmetleri sunmakla yükümlüdür. Sosyal devlette bireyin yaşam kalitesinin yükseltilmesi temel amaç olmuştur.

1.2. Sosyal Devletin Tarihsel Gelişimi

Sosyal devlet olgusu 20. Yüzyılda varlığını baskın olarak sürdüren bir devlet tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Esas olarak 18. Yüzyılda sanayi devrimi ile birlikte yavaş yavaş etkisini göstermeye başlamıştır. Sanayi devrimi ile birlikte eşitsizliklerin artmaya başlaması ve işçi sınıfı adı verilen yapılanmanın yükselişi adaletsizliklerin bariz olarak gün yüzüne çıkmasını

tetiklemiştir. İşsizliğin ve gelir eşitsizliğinin arttığı bu dönemde işçiler zor şartlar altında çalışmaya dahi razı olmak zorunda kalmışlardır. Bir süre sonra eşitsizlik ve haksızlıklar arttığında artık işçi sınıfının hak arama süreci de başlamıştır ki dönem içinde sosyal devlet ile ilişkili olarak verebileceğimiz en somut örneklerden biri olan 1848 işçi devrimi gerçekleşmiştir. Devrim sonrasında devletin mevcut gidişata müdahalesinin gerekliliği anlaşılmış ve devlet artık yavaş yavaş gidişattaki belli konularda söz sahibi olmaya başlamıştır (Gümüş, 2010, 119-120).

Sosyal devletin önemli dönüm noktalarından olan olayları sıralamak gerekirse bunların arasında şüphesiz ki 1929 ekonomik bunalımı ve 2. Dünya savaşı sıralamanın başında yer alır.

20. yüzyılın en önemli olaylarından biri olan 1929 ekonomik buhranı birçok politika, uygulama ve düşünce için dönüm noktası olmuştur. 1929 ekonomik buhranının etki ettiği olgulardan biri de sosyal devlet olmuştur. Kriz sonrası devlet müdahalesini reddeden klasik iktisadi düşünce önemini kaybederken müdahaleyi savunan Keynesyen iktisat yükselişe geçmiştir. Ancak refah devleti dediğimiz yapılanmada yalnızca devlet müdahalesi ya da müdahale karşıtlığı yoktur. Sosyal devlet, bu iki görüşün harmanlandığı üçüncü bir yoldur (Bayraktar, 2012, 247-248). Bireyin gerekli gördüğü yerde devlet müdahale etmeli fakat bireylerin hak ve iradeleri yok sayacak kadar karışmamalıdır. Yine de denilebilir ki; sosyal devlet, devlet müdahalesinin artışının meşruiyet kazanması ile birlikte etkisini artırmaya başlamıştır.

En yalın hali ile iktisadi politikalarda bile etkisini göstermeye başlayan devlet müdahalesinin gerekliliği anlayışı zamanla toptan bir dönüşüm ile devleti büsbütün ana aktör haline getirmiştir. Özellikle 2. Dünya savaşı sonrasında ise devletin vatandaşları için olan korumacı tavrın artması ile birlikte devam eden süreçte 1970 li yıllara kadar sosyal devlet için gerçek bir “altın çağ” olarak nitelendirilmektedir (Yılmaz ve Acar, 2021, 4742-4743).

1970 yılına kadar altın çağını yaşayan sosyal devlet, Türkiye’de de etkisini göstermiştir. Bu etkinin en yüksek ve somut düzeyde görüldüğü yıllara 1960’lı yılları örnek gösterebilmekteyiz. Sosyal devlet ilkesinin Türkiye’de ki tezahürünün somut bir örneği olarak da 1961 anayasasını vurgulamak yerinde olacaktır. 1961 anayasasının giriş kısmında “insan haklarına dayalı sosyal devlet” ibaresi kullanılmakta, anayasanın başlangıcındaki bu ifadeden dahi sosyal devletin özümsendiği anlaşılabilmektedir. Bununla birlikte 1982 anayasasında bu ifade yerini “insan haklarına saygılı devlet” ilkesine bırakmıştır. Bu değişim 1961 anayasasının açık ara fark ile temel bir sosyal devlet ilkesini benimsediğinin başlangıçtaki basit ancak bariz örneklerinden biridir. Sosyal devlet ilkesi 1970 li yıllarda yalnızca Türkiye’de değil dünyada da etkisini ve gücünü kaybeden bir tip olmuştur ki bu değişimde yine ekonomik krizin etkisi büyüktür.

1970 yılından itibaren sosyal devlet için bir gerileme süreci başlamıştır. Bu süreçte yaşanan ekonomik krizin önlenmesinde izlenilen politikaların tekrar bir değişim sürecine girişte etkisi olmuştur. Devletin mali krizi ile birlikte sosyal devlet bir gerileme sürecine girmiştir. Bu gerileme süreci Taylor-Gobby tarafından altın çağdan gümüş çağına geçiş süreci olarak adlandırılmıştır. (Gümüş, 2010, 129-130).

2-Sosyal İçerme

Genelden ayrılan yönleri nedeniyle toplumun dışına itilmiş bireylerin yeniden topluma kazandırılması amacıyla sosyal içerme kavramı karşımıza çıkmaktadır. Sosyal içerme, toplumda

dezavantajlı grup olarak kabul edilen topluluğa dahil olan bireylerin topluma kazandırılmasını hedef alan bir kavramdır (Genç ve Çat, 2013, 369). Genel perspektifte sosyal içerme dinamiktir ve belli bir dönemden çok bir süreci ifade etmektedir. Bu bağlamda uygulanan politikalar hemen sonuç verme odaklı olmayıp daha çok zamana yayılı şekilde kalıcılaşmayı hedef almaktadır.

Literatürde sosyal içerme, insan haklarına dayalı bir temelde kişinin tanınması ve katılım araçları vasıtası ile topluma dahil edilmesi, entegre olması anlamına gelmektedir. Siyasal alanda sosyal içerme, özellikle politika oluşturucu kitlenin toplum tarafından dışlanmış grupları yeniden topluma kazandırmak misyonunu üstlenmesi ile gerçekleşmektedir. Bu amacı gerçekleştirmek için hükümetler hazırladığı faaliyet raporları vasıtasıyla geniş kitlelere hitap edebilmektedirler. Bu bakımdan sosyal içerme siyasiler için hem bir araç hem de amaç niteliğindedir. Çünkü sosyal içerme temelde etkin yurttaşlığı hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda birey, ihtiyaç duyduğu yardımı alarak toplum faaliyetlerine katılım sağlayabilmektedir. Bahsi geçen özellikler sosyal içermeyi sosyal bilimler temelinde önemli hale getirmektedir ve toplumdaki vatandaşların refah düzeylerinin artırılması noktasında da önemli bir politika aracıdır.

3-Sosyal Devlet ve Sosyal İçerme İlişkisi

Sosyal devlet ile sosyal içerme temelde amaç bakımından bir ilişki içindedir. Bu iki kavram arasındaki bir diğer ilişki ise hedef grup ilişkisi olarak ele alınmaktadır. Hedef gruptan kasıt dezavantajlı gruplar olup iki kavram arasında bir nevi köprü vazifesi görmektedir. Kavramlar arası ilişkiyi daha net kurabilmek için belirtilen düzeydeki kıstasları açıklamak yerinde olacaktır.

3.1. Amaç Yönünden İlişki

Sosyal devlet ile sosyal içerme ilişkisinin temel bağlantısını kurma noktasında ele alınması gereken en açık alan, bu iki kavramın amaç yönünden etkileşimidir. Bu noktada ilk olarak sosyal devletin amacına değinmek yerinde olacaktır. Sosyal devletin genel amacı toplumsal refahı yükseltmek ve vatandaşlarının gerekli ihtiyaçlara erişim olanağını artırmaktır. Devlet olgusunu adalet temelli bir yapıya oturtmaya çalışan bu devlet yapılanması sosyal refahı artırmak için gelir dağılımı eşitsizliklerini gidermeyi ve toplumda daha düşük gelir grubuna mensup kişileri de korumayı amaç edinmiştir (Serter, 1992,32). Briggs'in ifadesine göre sosyal devlet temelde 3 amaç üzerine kuruludur. Bu amaçlardan ilki, refah seviyesini piyasanın işleyişinden bağımsız olarak düzenlemek, ikincisi; Hastalık ve işsizlik gibi mağduriyet oluşması muhtemel konulardaki riskleri en aza indirerek aile içi krizleri engellemek, üçüncüsü ise eşitlik temelinde din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin herkesin sosyal hizmetlere erişimini sağlayabilmektir (Aydın ve Çakmak, 2017, 4). Belirtilen amaçlar doğrultusunda sosyal devletin toplumdaki vatandaşlarına en adil ve sorunsuz şekilde hizmet vererek ayrışmanın ya da eşitsizliğin olmadığı bir toplumu hedeflediğini söylemek mümkündür.

Sosyal devlet bir nevi dışlanmayı en aza indirmeyi ve toplumdaki bireyler arasında toptan kalkınmayı hedeflemektedir. Söz konusu olgu dışlama kavramını ortadan kaldırmayı hedef tuttuğunda karşımıza sosyal içerme kavramı çıkmaktadır. Sosyal içerme, yoksulluk ve sosyal dışlama riski ile karşı karşıya kalan bireylerin, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel anlamda içinde bulundukları toplumun temel refah düzeyi için gereken olanakların bireye sağlanmasını hedeflemektedir (Altınsoy, 2019, 40). Amaç, belli bir grubun toplumun genel gereklilik düzeylerinin altındaki bir seviyede kalarak dışlanmasını önlemektir. Sosyal içerme faaliyetleri ile

tüm bireyler için katılımın sağlandığı, hakların kullanılabildiği, ortak, yaşanabilir bir toplum oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Tüm bu bilgiler ışığında amaçları belirtilmiş olan iki kavram için diyebiliriz ki, sosyal içerme ve sosyal devletin gerçekleştirmek istediği ortak amaçlar vardır. Sosyal devlet, bir devlet modeli olması nedeni ile amaçlarını daha geniş ve kapsayıcıdır. Ancak sosyal içerme, ana nihai hedef aynı olsa bile, toplumun genelini değil dışlanma ile karşı karşıya kalan bireylerin refahını artırmayı hedeflemektedir. Bu noktada sosyal devletin amacının sosyal içermenin amacını da kapsadığını ancak sosyal içermenin sosyal devlet hedefleri kadar geniş bir perspektife sahip olmadığını söylemek mümkündür.

3.2. Uygulanan Politikalarda "Hedef Grup" İlişkisi

Sosyal devlet ile sosyal içerme kavramı arasında ilişki kurulması noktasında iki kavramın politika yürüttüğü ortak bir payda bulmak çalışma açısından önem arz etmektedir. Sosyal içerme faaliyetleri toplumdan dışlanan ya da dışlanma riski ile karşı karşıya kalan bireyleri ifade ederken bu bireylerin herhangi bir özellik ya da durum nedeni ile dışlanmasının gayet mümkün olduğu söylenebilmektedir. Yani dışlanan bireyi net olarak tarif etmek ve sınırlamak pek mümkün görülmemektedir. Fakat sosyal içermenin bizzat tanımında mevcut olan bir grup vardır ki o da "dezavantajlı grup" olarak ifade edilmektedir.

Toplumda yaşamını sürdüren her birey birbiri ile eşit şartlarda bulunmamaktadır. Kimi daha yüksek refah düzeyine sahipken kimi görece daha alt düzeyde bir gelire sahiptir. Farklılıklar yalnızca gelir ve refah düzeyi ile kısıtlı kalmamaktadır. Çok farklı alanlarda var olan eşitsizlikler de mevcuttur. Genel anlamda toplumda avantajlı konumda olmayıp belli şartlarda korunmaya ve haklarının gözetilmesine ihtiyaç duyan bireylerin oluşturduğu gruba dezavantajlı grup denir (Murşit Işık, 2021, 112). Dezavantajlı grupta yer alan bireyler ekonomik ve sosyal hayata katılım sağlamada güçlük çekmektedirler.

Sosyal içerme ile sosyal devlet arasında ilişki noktasında bir önceki başlıkta sosyal devletin sosyal içermeyi de kapsayan daha geniş bir etki alanını oluşturduğundan bahsetmiştik. Bu nedenle Sosyal devlet yalnızca dezavantajlı gruplara yönelik hizmet vermektedir gibi bir ifade kullanmak ve sosyal devlet politikalarını bu şekilde sınırlandırmak elbette yanlış olacaktır. Ancak denilebilir ki sosyal devletin temel amacı olan insan haklarına yaraşır asgari refah düzeyini sağlama sorumluluğunun en çok gözetilip yükseltileceği kesim, dezavantajlı grupta yer alan bireylerdir. Yani bu noktada dezavantajlı grupları sosyal devlet politikalarının öncelikli hedefi konumunda değerlendirmemiz yerinde olacaktır. Öyle ki sosyal devletin amacından en fazla refah maksimizasyonunu sağlayan ve sosyal içermede de temel alınan bireyler bu gruba mensuptur. Çalışmada dezavantajlı grup kavramına özellikle yer verilmesinin nedeni de budur ki dezavantajlı grup sosyal devletin sosyal içerme noktasında incelediğimiz temel politika alanının sınırlarını çizmemizde yardımcı olmaktadır.

Sonuç

Devletlerin ortaya çıkışından bu yana çok farklı model ve tiplerde yapılanmalar görülmüştür. Sosyal devlet de bu yapılanmalardan biridir. Temel hedefi toplum refahını artırmak ve vatandaşlarını korumak olan sosyal devlet bu amaca yönelik olarak politikalar yürütmektedir.

Amaç toplumdaki kimsenin mahrum kalmayacağı şekilde adil gelir ve hak dağılımı sağlamaktır fakat birçok farklı özellikte insanı barındıran "toplum" dediğimiz yapıda bu amacı gerçekleştirmek her daim çok da mümkün olamamaktadır. İnsanlar din, dil, ırk, cinsiyet gibi çoğu zaman doğum ile birlikte gelen ve iradi olmayan özelliklerden dolayı bir ayrıştırmaya maruz kalmaktadır. İradi olmayan özelliklerin yanında eğitim seviyesi, gelir düzeyi, sonradan oluşan engellilik-hastalık ve yönelimler gibi iradi bir takım özellikler nedeni ile de birey toplumdan dışlanmaya maruz kalabilmektedir. Hal böyle iken sosyal devlet yalnızca yoksulluk çeken ve maddi imkansızlık nedeni ile dışlanan bireye değil aynı zamanda çok farklı nedenlerle toplumun dışına itilen ve dezavantajlı konumda bulunan bireyleri de gözetmek durumundadır. Konu dezavantajlı bireylere geldiğinde özellikle dezavantajlı olan ve dışlanan-dışlanma riski ile karşı karşıya kalan bireyler bazında, "dışlanmışların içeselleştirilmesi" politikalarına sosyal içerme adı verilmektedir. Sosyal içermeyi çalışmamız temelinde bu denli önemli konuma getiren sosyal devlet ile arasında olan bağlantıdır.

Sosyal devlet ile sosyal içermenin ortak amaçları bulunmaktadır. Özellikle vatandaşların refahını artırma sosyal devletin temel amacı iken bu amaç sosyal içermede genel toplum düzeyinden ziyade "dışlanmış kesim" odaklıdır. Diyebiliriz ki; Sosyal devlet, vatandaşlarından dezavantajlı konumda bulunanlara sosyal içerme politikalarını uygulayarak onları topluma yeniden geri kazandırmakta ve sonrasında refah düzeyinin kalkınmasını amaçlamaktadır. Sosyal devlet, sosyal içermeyi kapsamaktadır. Ancak sosyal içerme, sosyal devletin güttüğü amaçlara yönelik oluşturduğu politika alanının hepsini kapsamamaktadır. Sosyal içerme, sosyal devlet politikalarından biridir fakat yalnızca sosyal devlette kullanılan bir politika değildir. Geneldir ve zamana yayılıdır.

Çalışmanın araştırma evresinde taranılan kaynaklar baza alındığında sosyal içerme ile sosyal devletin böylesine yakın bir ilişkide olmasına rağmen çok fazla ortak anılmadığı saptanmıştır. Bunun nedeni olarak Sosyal devletin özellikle 19. Yüzyılda yükselişe geçmişken henüz sosyal içermenin literatürde çok daha yeni bir kavram olarak incelenmeye başlanması gösterilebilir. Yani aslında sosyal içerme kavramı şimdiki kadar net çerçevesi oluşturulmadan önce de sosyal devlet tarafından refah düzeyini artırmak için kullanılmaktaydı. Buna kanıt olarak sosyal devletin engelli, çocuk ve yoksulların sorunlara yönelik politikaları her daim öncelikli tutarak dezavantajlı grupta bulunan bu bireylerin dışlanmaması için refahını toplum geneline eşitlemeye çalışması örnek gösterilebilir.

Çalışmanın sonunda sosyal içermenin sosyal devletin kullandığı bir politika olduğu ve iki kavram arasındaki bağlantıyı dezavantajlı gruptaki bireylerin oluşturduğu saptanmıştır. Sosyal içermenin her ne kadar sosyal devlet ile ilişkili bir politika olsa da yalnızca sosyal devletin kullandığı özgü bir politika olmadığını belirtmek de önemlidir.

Kaynakça

Altınsoy, H. (2019). Türkiye'de Uygulanan Sosyal İçerme Politikalarının AB İyesi Ülkeler İle Mukayeseli Değerlendirilmesi. *Kamu-İş*, 14 (4), 37-68.

Aydın, M. K. , Çakmak, E. E. (2017). Sosyal Devletin Temelleri. *Bilgi Sosyal Bilimler, 34, 1-19.*

Bayraktar, C. (2012). Keynes ve Refah Devleti. *Sosyal Bilimler*, 10(2), 247-261.

Genç, Y., Çat, G. (2013). Engellilerin İstihdamı Ve Sosyal İçerme İlişkisi. *Akademik İncelemeler,* 8(1), 363-393.

Gümüş, A. T. (2010). Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi,* 18 (2), 117-158.

Işık, Mürşit, Demirok, K. (2021). Sosyal Politika Kapsamında Kamu Kuruluşları Tarafından Bir Dezavantajlı Grup Olarak Engellilere Yönelik Verilen Hizmetlerin Etkinliği: Isparta İli Örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi*, 4(1), 111-135.

Serter, N. (1994). Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

Silver, H. (1994). Social Exclusion And Social Solidarity: Three Paradigms. *International Labour Reveiw*, 133 (5-6), 531-578.

Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası

Yıldırım Aykurt, A. (2020). 21. Yüzyıl'da Sosyal Sorunlar ve Dezavantajlı Gruplar. *Rating Academy*, 5(3), 427-448.

Yılmaz, H. , Acar, A. (2021). Sosyal Devlet Olabilmenin Anahtarı: Sosyal Politikalar Geliştirebilmek. *Uluslararası Toplum Araştırmaları,* 17(37), 4738-4739.

DIVERSE MEDICINAL PROPERTIES OF PLANT *EMILIA SONCHIFOLIA* (LINN.) DC.

K.R.Padma
Sri Padmavati Mahila Visvavidyalayam (Women's) University
Orcid no: 0000-0002-6783-3248
K.R.Don
Sree Balaji Dental College Hospital, Pallikaranai
Orcid No: 0000-0003-3110-8076

Abstract
Emilia sonchifolia (L.) DC.belongs to the family Asteraceae or Compositae and is universally acknowledged as 'red tasselflower','Lilac tasselflower' and flora's paint brush. ´It is generally known as Hiranakhuri´ in Hindi. This plant is conventional in ethanomedicine and acquires diverse medicinal properties. It has been regarded as one of the widespread traditional vegetable salads in Malaysia, Bangladesh and India. In addendum to its avail as a vegetable, the plant has been documented with several medicinal benefits in extravagance of night blindness, epilepsy, malaria, asthma, burns, breast abscesses and inflammatory diseases. On scrutinization of their pharmacological properties it's been revealed that they possess numerous notable biological properties such as antimicrobial, analgesic, anti-inflammatory, antioxidant, hepatoprotective, antianixety and anticataract as well as anticonvulsant activities. Several substantiation congregated from prior studies which corroborated that the presence of variety of phytochemicals in plants added medicinal properties. In this current review, an endeavour has been made to bestow an outline of a small number of south Indian medicinal plants and their phytochemicals which are expedient in the treatment of various infectious diseases.

Keywords: Medicinal plants, antidiabetic, Asteraceae, Tassel flower, Hepatoprotective

INVESTIGATION OF NURSES' PERSPECTIVES TOWARDS NURSING RELATIONSHIP

Ayşe Gül YAVAŞ AYHAN
Ankara University
Fatma ÖZ
Lokman Hekim University
ORCID No: https://orcid.org/0000-0002-7061-7757

Abstract
Nursing, working for the protection and development of individual, family and community health. It is a health discipline that is based on the nursing relationship established with individuals, all of its roles and responsibilities with the concept of human at its center. This relationship constitutes the first step of helping the individual, can change the attitudes and behaviors of individuals, and affects the treatment, rehabilitation and recovery process. Nursing relationship; It is an individual-oriented, purposeful therapeutic interaction process between the individual in need of health and the nurse, established, developed, maintained and terminated by the nurse, based on nursing practices and care, originating from the human-to-human relationship, continuing throughout the individual's recovery process, and forms the heart of nursing practices. . This relationship affects the individual in need of health, the nurse and the institution. Nursing relationship, in individuals given nursing care; self-expression, psychological state in the treatment process, perception of the quality of care, in nurses; motivation to work, mental well-being, correct nursing diagnoses and in institutions; affects the quality of service, length of stay in hospital, patient satisfaction and cost of care. The components that the nursing relationship should have have been discussed by many nursing professional associations and standards have been determined in this regard. Despite its many benefits and standards, there are problems regarding the nursing relationship today and the quality of the nursing relationship differs according to the institutions. This situation negatively affects the willingness of individuals with health needs to receive service and the motivation of nurses to work. For this reason, it is necessary to raise awareness of nurses about the nursing relationship and to determine their perspectives.
This research was carried out as a descriptive study in order to examine the nursing relationship levels of clinical nurses and their perspectives on the nursing relationship. In the study, focus group interviews were conducted with 35 nurses from five different hospitals within the framework of the phenomenological approach in order to determine nurses' perceptions of the nursing relationship. In order to carry out the study, ethics committee permission was obtained from a university hospital and application permission was obtained from five different hospitals. Snowball sampling method was used in sample selection. Data were collected using an introductory information form and a semi-structured questionnaire. Content analysis method, one of the qualitative analysis methods, was used in the evaluation of the data. Nurses who left the group in the focus group interviews; that care, communication and team collaboration are essential for the nursing relationship; the nursing relationship provides well-being, institutional dignity, and recovery for the nurse; They stated that working conditions, individual

characteristics, communication, professional characteristics, and attitudes and behaviors of patient relatives affect the nursing relationship.

Keywords: Nursing, nursing relationship, validity and reability

HEMŞİRELERİN HEMŞİRELİK İLİŞKİSİNE YÖNELİK BAKIŞ AÇILARININ İNCELENMESİ

Özet

Hemşirelik, birey, aile ve toplum sağlığının korunması ve geliştirilmesi için çalışan. merkezinde insan kavramı bulunan rol ve sorumluluklarının tümü, bireyler ile kurduğu hemşirelik ilişkisine dayanan bir sağlık disiplinidir. Bu ilişki bireye yardım edebilmenin ilk basamağını oluşturmakta bireylerin tutum ve davranışlarını değiştirebilmekte, tedavi, rehabilitasyon ve iyileşme sürecini etkilemektedir. Hemşirelik ilişkisi; sağlık ihtiyacı bulunan birey ve hemşire arasında oluşan, hemşirenin kurduğu, geliştirdiği, sürdürdüğü ve sonlandırdığı, hemşirelik uygulamalarının ve bakımın temellendiği, insan insana ilişkiden köken alan, bireyin iyileşme süreci boyunca devam eden, birey odaklı, amaçlı terapötik bir etkileşim sürecidir ve hemşirelik uygulamalarının kalbini oluşturur. Bu ilişki sağlık ihtiyacı olan bireyi, hemşire ve kurumu etkiler. Hemşirelik ilişkisi, hemşirelik bakımı verilen bireylerde; kendini ifade etmeyi, tedavi sürecindeki psikolojik durumu, bakım kalitesine yönelik algıyı, hemşirelerde; çalışma motivasyonunu, ruhsal iyilik halini, doğru hemşirelik tanıları konmasını ve kurumlarda; hizmet kalitesini, hastanede kalma süresini, hasta memnuniyetini ve bakım maliyetini etkilemektedir. Hemşirelik ilişkisinin sahip olması gereken bileşenler pek çok hemşirelik meslek birliği tarafından ele alınmış ve bu konuda standartlar belirlenmiştir. Pek çok yararına ve belirlenen standartlara rağmen günümüzde hemşirelik ilişkisine yönelik sorunlar yaşanmakta ve hemşirelik ilişkisinin niteliği kurumlara göre farklılık göstermektedir. Bu durum sağlık ihtiyacı bulunan bireylerin hizmet alma isteğini ve hemşirelerin çalışma motivasyonunu olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle hemşirelerin hemşirelik ilişkisine yönelik farkındalıklarının sağlanması ve bakış açılarının belirlenmesine ihtiyaç vardır.

Bu araştırma klinik hemşirelerin hemşirelik ilişkisi düzeylerinin ve hemşirelik ilişkisine yönelik bakış açılarının incelenmesi amacıyla tanımlayıcı olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, hemşirelerin hemşirelik ilişkisine yönelik algılarını belirlemek amacıyla, fenomenolojik yaklaşım çerçevesinde beş farklı hastaneden 35 hemşireyle odak grup görüşmesi yapılmıştır. Araştırmanın uygulanabilmesi için bir üniversite hastanesinden etik kurul izni ile beş farklı hastaneden uygulama izni alınmıştır. Örneklem seçiminde kartopu örneklem yöntemi kullanılmıştır. Veriler, tanıtıcı bilgiler formu ve yarı yapılandırılmış soru formu kullanılarak toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde nitel analiz yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan odak grup görüşmelerinde gruptan ayrılan hemşireler; bakımın, iletişimin ve ekip işbirliğinin hemşirelik ilişkisi için gereklilik olduğunu; hemşirelik ilişkisinin hemşire için refah, kurumsal saygınlık ve iyileşme sağladığını; çalışma koşullarının, bireysel özelliklerin, iletişimin, profesyonel özelliklerin ve hasta yakınlarının tutum ve davranışlarının hemşirelik ilişkisini etkilediğini ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Hemşirelik, hemşirelik ilişkisi, hemşire – hasta etkileşimi

BİLGİSAYARLİ TOMOGRAFİ GÖRÜNTÜLERİNDE FORAMEN SPHENOPALATİNA'NİN MORFOMETRİK VE KLİNİK AÇİDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Büşra Şeker
ORCID No: https://orcid.org/0000-0001-5699-7434
Aynur Emine Çiçekcibaşı
Gülay Açar
Demet Aydoğdu
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Özet
Epistaksis, hastaların %60'ını etkileyen ve KBB uzmanlarının klinikte sık karşılaştıkları bir durumdur. Vakalarının %90'ından fazlası, Kiesselbach pleksusundan kaynaklanan anterior epistaksislerdir. Woodruff pleksusunun yerleştiği alandan kaynaklanan ve daha inatçı, şiddetli ve tehlikeli vakalar, posterior epistaksis olarak adlandırılır. Woodruff pleksusu, a. sphenopalatina'nın for. sphenopalatinum (FSP)'dan çıktığı bölgede yer alır, kanama bölgesi çoğunlukla FSP seviyesindedir. Konservatif tedavi yöntemlerine daha dirençli olan şiddetli posterior epistaksis, genellikle a. sphenopalatina'nın cerrahi ligasyonunu gerektirir. A. sphenoplatina ligasyonuna yönelik en doğru endoskopik yaklaşım yönteminin belirlenmesi, doğrudan FSP üzerindeki daha küçük bir mukoperiosteal flebin kaldırılması ve a. sphenopalatina'nın diğer yapılardan daha kolay ayırt edilebilmesi FSP'nin lokalizasyonunun doğru tanımlanması ile mümkündür. Çalışmamızın amacı; kemik yapı üzerinde belirlenen sabit anatomik landmarklar yardımıyla FSP'nin lokalizasyonunun tespit edilmesi ve elde edilen ölçüm değerleri ile FSP varyasyonları arasındaki ilişkinin analiz edilmesidir. Ayrıca, elde edilen çalışma sonuçlarının klinik açıdan değerlendirilmesi amaçlandı.
Çalışmamızda; Necmettin Erbakan Üniversitesi Meram Tıp Fakültesi Radyoloji Anabilim Dalı arşivinde bulunan 2019-2021 yılları arasında çekilmiş 153 hastanın Multidedektör Bilgisayarlı Tomografi (MDBT) görüntüsü retrospektif olarak incelendi. Kafatası travması, kırık ya da kemik patolojisi, kafatasında yapısal bozukluk tespit edilenler, daha önce cerrahi müdahalede bulunulan ve BT görüntülerindeki artefakt yüzünden değerlendirilemeyen hastalar çalışma dışında bırakıldı. Her ölçüm parametresi 78 kadın-75 erkek hastada sağ-sol taraf için ayrı ayrı ölçülerek kaydedildi. Elde edilen morfometrik veriler ile varyasyon bilgileri cinsiyet, lateralizasyon ve yaş gruplarına göre istatistiki olarak değerlendirilerek sonuçlar tablolarla özetlendi. Morfometrik ölçümler arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için Pearson korelasyon analizi, varyasyonlar arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için Spearman korelasyon analizi yapıldı.
Morfometrik verilerin büyük bir kısmında lateralizasyona göre sağ ve sol taraf arasında anlamlı bir fark bulunmazken, cinsiyete göre FSP-$SNA_{açı}$ değeri dışında diğer morfometrik verilerin erkeklerde kadınlara göre istatistiki olarak anlamlı derecede daha yüksek olduğu bulundu. Belirli yaş gruplarına ayırarak yapılan istatistiki analizde, morfometrik verilerin yarısında yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunmazken FSP-$SNA_{saguzaklık}$ dışında diğer morfometrik veriler 1. yaş grubunda (18-34 Y) anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edildi. FSP'nın şekil, sayı ve

konum varyasyonları ile birlikte pnömatizasyon ve septum deviasyonu varyasyonlarının cinsiyet, lateralizasyon ve yaş gruplarına göre dağılımı tablolarda gösterildi. Concha nasalis medius (CNM)'da pnömatizasyon tespit edilen tarafta tüm morfometrik uzaklık değerlerinin (FSP-$BT_{veruzaklık}$, FSP-$CA_{saguzaklık}$, FSP-$ML_{saguzaklık}$, FSP-$SNA_{uzaklık}$ ve FSP-$SNA_{saguzaklık}$) daha küçük olduğu, FSP-$SNA_{açı}$ değerinin ise büyük olduğu tespit edildi. CNM'un kemik yapıya tutunma seviyesine göre FSP'nin lokalizasyonunu ifade eden tipler (Tip I, II, III) ve septum deviasyonuna göre oluşturulan tiplere göre morfometrik ölçüm değerlerinin istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği saptandı.
Literatürde farklı ırklarda kemik yapıdaki sabit anatomik landmarklar ile FSP lokalizasyonunu belirlemeyi amaçlayan birkaç çalışma mevcuttur. FSP şekil ve varyasyonları ligasyon işlemi sırasında FSP'nin yerini belirlemeyi zorlaştırabilir. Özellikle çalışmamızda tespit ettiğimiz %7,9 çift ve %1 üç delik şeklinde bulunan aksesuar FSP varlığı ligasyon işleminin yetersiz olmasına neden olabilir. Türk popülasyonuna yönelik yeterli sayıda çalışma bulunmayan bu konudaki çalışmamızda elde ettiğimiz verilerin, epistaksisin tanı ve tedavisinde, özellikle endoskopik FSP yaklaşımlarında bu bölgenin karmaşık anatomisini daha iyi anlamada yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

Anahtar kelimeler: A. sphenopalatina, epistaksis, for. sphenopalatinum, MDBT, morfometri, varyasyon

MORPHOMETRİC AND CLİNİCAL EVALUATİON OF FORAMEN SPHENOPALATINA ON COMPUTED TOMOGRAPHY IMAGES

Abstract
Epistaxis is a condition that affects 60% of patients and is frequently encountered by ENT specialists in the clinic. More than 90% of cases are anterior epistaxis originating from the Kiesselbach plexus. More stubborn, severe and dangerous cases originating from the area where Woodruff's plexus is located are called posterior epistaxis. Woodruff's plexus is located at the exit of the sphenopalatine artery from the sphenopalatine foramen (FSP), the bleeding site is mostly at the level of the FSP. Severe posterior epistaxis, more resistant to conservative treatment modalities, usually requires surgical ligation of the sphenopalatine artery. Determination of the most accurate endoscopic approach method for sphenoplatinum artery ligation is possible by removing a smaller mucoperiosteal flap directly over the FSP and identifying the localization of the FSP so that the sphenopalatine artery can be more easily distinguished from other structures. The aim of our study is to determine the localization of FSP with the help of fixed anatomical landmarks determined on the bone structure and to analyze the relationship between the obtained measurement values and FSP variations. In addition, it was aimed to evaluate the obtained study results from a clinical point of view.
In the present study; Multidetector Computed Tomography (MDCT) images of 153 patients recorded between 2019-2021 in the archive of Necmettin Erbakan University Meram Faculty of Medicine Department of Radiology were retrospectively evaluated. Patients with skull trauma, fracture or bone pathology, structural defect in the skull, patients who had undergone previous surgical intervention and CT images having artifacts were excluded from the study. Each

measurement parameter was measured separately for the right and left sides of 78 female-75 male patients and recorded. The morphometric data obtained and the variation information were statistically evaluated according to gender, lateralization and age groups, and the results were summarized in tables. Pearson correlation analysis was used to evaluate the relationship between morphometric measurements and Spearman correlation analysis was used to evaluate the relationship between variations.

While there was no significant difference between the right and left sides according to lateralization in most of the morphometric data, other morphometric data were found to be significantly higher in men than in women, except for the FSP-$SNA_{açı}$ value according to gender. In the statistical analysis performed by dividing them into certain age groups, there was no significant difference between the age groups in half of the morphometric data, while the other morphometric data were found to be significantly higher in the 1st age group (18-34 Y), except for FSP-$SNA_{saguzaklık}$. The distribution of pneumatization and septum deviation variations with respect to sex, lateralization and age groups along with the shape, number and position variations of FSP are shown in the tables. In the presence of pneumatization in the concha nasalis medius (CNM), it was determined that all morphometric distance values (FSP-$BT_{veruzaklık}$, FSP-$CA_{saguzaklık}$, FSP-$ML_{saguzaklık}$, FSP-$SNA_{uzaklık}$ and FSP-$SNA_{saguzaklık}$) were statistically significantly smaller, and the FSP-$SNA_{açı}$ value was larger. It was found that the morphometric measurement values did not show a statistically significant difference between the types (Types I, II, III), in which the localization of the FSP were determined according to the level of attachment of CNM to bone structure, and also the septum deviation types.

In the literature, there are several studies aiming to determine the localization of FSP with fixed anatomical landmarks in bone structure in different races. FSP shape and variations can make it difficult to locate the FSP during the ligation procedure. The presence of accessory FSP, especially in the form of 7.9% double and 1% triple holes, which was found in our study, may cause insufficient ligation. We believe that the data we obtained in our study on this subject, where there are not enough studies on the Turkish population, will help to better understand the complex anatomy of this region, especially in endoscopic FSP approaches in the diagnosis and treatment of epistaxis.

Keywords: Sphenopalatine artery, epistaxis, sphenopalatine foramen, MDCT, morphometry, variation

AFET YÖNETİMİNDE SAĞLIK ETİĞİ: GÜNCEL BİR BAKIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Tuba Karabey
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
ORCID No: https://orcid.org/ 0000-0002-2334-6560
Dr. Öğr. Üyesi Mehtap Aras
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
ORCID No: https://orcid.org/ 0000-0003-1194-8123

Özet
Afetler insan hayatını birçok noktada olumsuz yönde etkileyen beklenmeyen bir anda ortaya çıkan doğal ya da insan kaynaklı olaylar bütünüdür. Afetler karşısında bireyler sosyal, ekonomik, psikolojik ve birçok açıdan olumsuz etkilenmektedir. Bireyler etik ile birlikte neyin iyi neyin kötü olduğunun belirlenmesi ile ilgili ahlaki görev ve sorumluluklarını bilirler. Etik, ahlaki davranış, eylem ve yargıları içeren bir konu olmakla beraber aynı zamanda felsefe ve bilimin önemli bir parçasını da oluşturmaktadır. Ahlak kavramı ise yanlış-doğru, iyi-kötü, erdem ve kusur ile davranışları ve davranışların sonuçlarını değerlendirmeyle yakından ilgili olmakla beraber etik ahlak felsefesidir. Yine ahlak toplum içinde bir arada yaşama sorunlarını düzenleyen kurallardan, değerlerden, haklardan ve görevlerden oluşmaktadır.

Normal yaşamsal süreçlerden farklı olarak afetlerin ani ve kontrolsüz bir hızda meydana gelmesi afeti olağan süreç yönetiminden farklılaştırır. Bu durum ise afetlerde hem yönetimsel boyutta hem de bireyler için etik ilkeleri daha önemli kılmaktadır. Normal süreçlerde ve güncel hayatta kullanılan ve uygulanması sıkıntı olmayan etik ilkelerin, afet durumlarında da devam etmesi oldukça önemlidir. Ancak afetlerin olağan dışı ve yönetiminin zor oluşu nedeniyle, bazen etik ilkelerin uygulanması kolay olmamaktadır. Bu durum ise yöneticiler başta olmak üzere bireyleri etik dışı davranışlara yönlendirebilmektedir.

Sağlıkta etik ahlak, prensip veya kurallar anlamına gelen deontoloji kavramını içermektedir. Bu bağlamda deontoloji ile beraber soyut düşünme, akıl yürütme hem de konulmuş kurallara uyma etkinliklerini içermektedir. Yine sağlık etiği sağlık eylemini denetleyen ve düzenleyen kurallarla ve sağlığa özgü değerler dünyası ile ilgilenir. Her sağlık eyleminin kendince bir etik boyutu vardır; etik bilincine ve duyarlılığına sahip olmak bu boyutu gözden kaçırmayıp değerlendirmeye almayı sağlamaktadır. İnsan hakları çerçevesinden bakıldığında afetlerin bireyler üzerindeki olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi noktasında önleme, müdahale ve iyileştirme konularında etik standartların parçası olarak gerekli etik ilkelerin oluşturulması gerekmektedir. Biyopsikososyal yönden bir bütün olan insanın afet durumunda bu etik ilkelerin uygulanabilmesi ile beraber fiziksel, sosyal, psikolojik olarak korunmaları sağlanacaktır.

Bu bağlamda çalışmamızın amacı afet yönetim sürecinde sağlık etiği kavramını güncel bir bakış çerçevesinde ele almaktır.

Anahtar Kelimler: Afet, Sağlık etiği, Yönetim

HEALTH ETHICS IN DISASTER MANAGEMENT: A CURRENT OVERVIEW

Abstract

Disasters are all natural or man-made events that occur unexpectedly and negatively affect human life at many points. In the face of disasters, individuals are adversely affected socially, economically, psychologically and in many ways. Individuals know their moral duties and responsibilities in determining what is good and bad, along with ethics. Ethics is a subject that includes moral behavior, actions and judgments, but also forms an important part of philosophy and science. The concept of morality, on the other hand, is closely related to wrong-right, good-bad, virtue and defect, and evaluation of behaviors and the consequences of actions, but it is ethical moral philosophy. Again, morality consists of rules, values, rights and duties that regulate the problems of living together in society.

Unlike normal life processes, the sudden and uncontrolled occurrence of disasters differentiates disaster from ordinary process management. This situation makes ethical principles more important both for the administrative dimension and for the individuals in disasters. It is very important that ethical principles, which are used in normal processes and in daily life, and which are not difficult to apply, continue in disaster situations. However, due to the extraordinary nature of disasters and difficult management, ethical principles are sometimes not easy to implement. This situation can lead individuals, especially managers, to unethical behaviors.

Ethics in health includes the concept of deontology, which means ethics, principles or rules. In this context, it includes activities of abstract thinking, reasoning and obeying the rules, together with deontology. Again, health ethics deals with the rules that control and regulate health action and the world of values specific to health. Every health action has its own ethical dimension; Having ethical awareness and sensitivity ensures that this dimension is not overlooked and evaluated. From the perspective of human rights, necessary ethical principles should be established as part of ethical standards in prevention, intervention and recovery in order to minimize the negative effects of disasters on individuals. With the application of these ethical principles in the event of a disaster, the physical, social and psychological protection of the person who is a biopsychosocial whole will be ensured.

In this context, the aim of our study is to discuss the concept of health ethics in the disaster management process in a contemporary perspective.

Keywords: Disaster, Health ethics, Management

Giriş

Multidisipliner bir kavram olan etik, ahlaki davranış, eylem ve yargıları ilgilendiren bir konu olarak felsefe ve bilimin önemli bir parçası ve sistematik bir çalışma alanını oluşturmaktadır (Aydın, 2010, s. 4). Etiğin amacı neyin iyi neyin kötü olduğunun belirlenmesi ile ilgili ahlaki görev ve sorumlulukları ortaya koymaktır. Etik sözcüğü, Yunanca “karakter” anlamına gelen “ethos” sözcüğünden türemiştir. “Ethos” tan türetilen “ethics” kavramı ise, belirli bir durum için

ideal ve soyut olana işaret ederek ahlak kurallarının ve değerlerinin incelenmesi sonucu ortaya çıkmıştır (Aydın, 2010, s. 5; Svensson ve Wood, 2004, s. 321). Ahlak ise etikten biraz farklı olarak yanlış-doğru, iyi-kötü, erdem ve kusur ile davranışları ve davranışların sonuçlarını değerlendirmeyle ilgilidir (Aydın, 2002). Bir başka ifadeyle etik, bir şeyin doğru mu yanlış mı, iyi mi kötü mü olduğunu neyin belirlediğini anlamaya çalışır (Çobanoğlu, N 2009). Etik konusunda fikir birliğinin sağlanamamasını temel konusu aslında insanın eylemlerini neyin değerli ya da değersiz yaptığıdır. Eylemi ahlaki açıdan değerli yapan, iyiyi ortaya koyması ve iyiyi yaratmasıdır (Aydın, 2002). Etik bilinç, etik duyarlılık, etik sorunların tanınmasında ve çözümlenmesinde olduğu gibi onların çözüme kavuşturulmasında ve ortaya çıkışlarının engellenmesinde de rol oynamaktadır (Yıldırım ve Kadıoğlu, 2007, 78). Etik geçmişte ve günümüzde bu kadar önemli bir konu olarak karşımıza çıkarken afet durumunda etik konusu nasıl ele alınmalıdır? Normal yaşamsal süreçlerden farklı olarak afetlerin ani ve kontrolsüz bir hızda meydana gelmesi afeti olağan süreç yönetiminden farklılaştırır. Bu durum ise afetlerde hem yönetimsel boyutta hem de bireyler için etik ilkeleri daha önemli kılmaktadır. Normal süreçlerde ve güncel hayatta kullanılan ve uygulanması sıkıntı olmayan etik ilkelerin, afet durumlarında da devam etmesi oldukça önemlidir. Ancak afetlerin olağan dışı ve yönetiminin zor oluşu nedeniyle, bazen etik ilkelerin uygulanması kolay olmamaktadır. Bu durum ise yöneticiler başta olmak üzere bireyleri etik dışı davranışlara yönlendirebilmektedir.

Bu makalenin amacı afet yönetim sürecinde sağlık etiği kavramını güncel bir bakış çerçevesinde ele almaktır.

Afet Yönetimi

İnsanoğlu insanlık tarihi boyunca çok sayıda tehlike ve risklerle karşı karşıya kalmıştır. Uzun uğraşlar sonucunda oluşan uygarlıklar, savaş, salgın hastalık veya doğal afetlerin etkileri sonucunda ortadan kalmıştır. Medeniyetlerin ortadan kalmasına, toplumsal yapının büyük boyutlarda etkilenmesine yol açan afetler derinlemesine tartışılması ve üzerine düşünülmesi gereken önemli bir konudur. Afetler oluşumları gereği toplumların örgütlü bir şekilde hazırlıklı olmaları ve yapılanmaları gerekmektedir. Ortak bir amacı gerçekleştirmek için bir araya gelen her insan topluluğunda bir yönetim faaliyeti ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Işık ve ark., 2012). Bu gereksinim ve ortak amaç doğrultusunda ortaya çıkan "Afet Yönetimi" kavramı kısaca, afet safhalarında yapılması gereken faaliyetlerin koordine edilmesi, yönetilmesi şeklinde tanımlanabilir (Şahin ve İçgül, 2019).

Sağlıkla ilgili acil durum afet risk yönetimi doğal afetler, bulaşıcı hastalık salgınları, karmaşık acil durumlar, teknoloji arızası veya küresel nüfus hareketi gibi acil durumlar ve afetlerle ilişkili sağlık risklerini ve savunmasızlığı azaltmayı amaçlar (Abrahams, 2011; Chan ve Murray, 2017; Lo ve ark., 2017) Acil durumlarda tıbbi bakım ve sağlık müdahaleleri, optimal olmayan işleyen sistemlerde ve karmaşık bağlamlarda toplulukları korumak için genellikle en iyi uygulamalardan ziyade en uygun müdahalelere dayanır (Adebamowo ve ark., 2014).

Bir felaket olduğunda, normal düşünme ve rutin prosedürler artık geçerli değil. Bir felaket

triyaj sistemi dahil her şeyi bozar. İnsan hakları üzerinde afetlerin etkisi göz önüne alındığında, belirli evrensel bir bağlayıcı yasal aracı olmadığında, önleme, müdahale ve iyileştirme konularında çeşitli taraflar için asgari etik standartların parçası olarak gerekli etik ilkelerin oluşturulması zorunlu gözükmektedir. Bu etik ilkeler, afet durumunda yardım edilen ve acil

yardım görevlileri gibi afetten etkilenen kişilerin hem fiziksel hem de kişilik olarak korunmalarını sağlayarak afetlere direnci güçlendirmelidir (Prieur, 2011).

Afet yönetim multidisipler bir ekip anlayışını gerektirmekte olup sürecin yönelik planlama yapılırken çok sayıda birim ve kurumun desteğini almak gerekmektedir. Afet yönetim sürecinde aktif olarak rol alan yöneticiler bu birimlerin afet dönemlerinde sağlayacakları destekleri ve imkânları iyi değerlendirmek, onları afete hazır halde tutma noktasında sorumlulukları mevcuttur. Yine multidisipler ekiplerin afet çalışmaları ile ilgili eğitimi ve koordinasyonundan bu yöneticiler sorumludur.

Afet süreçlerinde bireylerin beklenmedik durum karşısında yaşamış oldukları şok etkisi sadece bireysel boyutta kalmayıp toplumsal ve yönetim açıdan da kendisini göstermektedir. Özellikle yönetimsel anlamda afetin meydana gelmesi ile beraber birçok yönetimsel organizasyon işlevsiz hale gelmektedir. Bununla bağlantılı olarak bireysel, kurumsal ve toplumsal alanda panik ortaya çıkmakta; toplumsal yaşam özellikle de kentsel alanda olan toplumsal yaşam kaotik bir hal almaktadır.

Afetlerde etik ilkeleri dönemsel olarak; afet öncesi, afet sırası ve afet sonrası olarak incelemek mümkündür. Afet öncesi dönem afet meydana gelmeden önce ne yapılabilir, hangi önlemler alınabilir noktasında risk analizlerinin yapıldığı, stratejilerin geliştirildiği, hazırlık çalışmalarının olduğu dönem olmakla birlikte, afet sırası dönem müdahale çalışmalarının yapıldığı dönem, afet sonrası dönem ise iyileştirme ve yeniden yapılandırma çalışmalarının gerçekleştiği dönemdir. Bu üç dönemde etkili bir şekilde uygulanabilen etik ilkeler sorunların büyümeden çözülmesi noktasında önem taşımaktadır.

Sağlık Etiği

Tıp alanındaki değer çatışmalarını inceleyen tıp etiğinin biyoetiğin alt dallarından biri olduğu ve "tıp etiği", "sağlık etiği", "tıbbi biyoetik", "klinik etik", "klinik biyoetik" alt boyutlarının biyoetiğin kapsamına girdiği bilinmektedir (Ülman, 2010, s. 2; Örs, 2009, s. 68-69). Sağlık etiği kavramının yanında "tıp etiği" kavramı ile birlikte en çok kullanılan kavramlardan biri de "deontoloji" kavramıdır. Çoğu kez sağlık hizmetlerinde deontoloji kavramı etik kavramı yerine kullanılmakta olup, sağlık hizmetleri sunumunda deontoloji "ne yapmalı" ya da "ne yapmamalı" sorularına toplumun belirlediği ve yaptırımlarla donattığı kuralların bütünüdür (Sayım, 2011, s. 51; Aydın, 2010, s. 108). Bu bağlamda sağlık etiği, sağlık hizmetleri sunumunun etik davranışlar temelinde uygulanmasını gerekliliği ve önemi üzeri durmaktadır. Yine sağlık profesyonellerine emanet edilen insan sağlığının, insanın tek, biricik ve önemli olduğu algısı ile insana olan değerin farkında olunması noktasında temel almaktadır (Yüksel, 2012, s. 9).

Sağlık etiğinin ortaya çıkmasına yol açan durum, tıbbi bilginin sağlık hizmetleri sunumu esnasında ortaya çıkan etik problemler ve bunların getirmiş olduğu olumsuz sonuçların insana verdiği zararlardır. Bu sonuçlarla ve gelecekte ortaya çıkabilecek sorunlarla yüz yüze gelen ve bunları etik dışı bulan sağlık profesyonelleri için bilimsel olarak yapılması olanaklı olana sınır koymak zorunludur ve sağlık etiği bu sınırlama için gerekli olan normları sağlamakta ve bu normların ilgili disiplinlerin eğitiminde öğretilmektedir. Bu bağlamda sağlık etiğinin uygulanması ile araştırma ve uygulama alanlarında ortaya çıkabilecek etik ikilem ve sorunların önüne geçilebilmesi, ortaya acıkmadan önlenmesi, meydana geldiğinde ise doğru bir yaklaşım ile çözüme kavuşturulması noktasında önem arz etmektedir (Kuçuradi, 2009, s. 35).

Sonuç

Afet yönetiminde sağlık etiği konusunu güncel bir çerçevede ele almayı amaçlayan çalışmamızın sonucuna göre; insan hakları çerçevesinden bakıldığında afetlerin bireyler üzerindeki olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi noktasında önleme, müdahale ve iyileştirme konularında etik standartların parçası olarak gerekli etik ilkelerin oluşturulması gerekmektedir. Biyopsikososyal yönden bir bütün olan insanın afet durumunda bu etik ilkelerin uygulanabilmesi ile beraber fiziksel, sosyal, psikolojik olarak korunmaları sağlanacaktır.

KAYNAKLAR

Abrahams, J. 2011. Disaster risk management for health overview. Geneva: World Health Organization.

Adebamowo, C. Oumou B-S, Binka F. 2014. Randomized controlled trials for Ebola: practical and ethical issues. Lancet, 384: 1423

Aydın, İ. 2010. Yönetsel, Mesleki ve Örgütsel Etik, 4. Baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayınevi.

Chan, E.Y.Y, Murray, V. 2017. What are the health research needs for the Sendai Framework? Lancet. 390: e35–36.

Çobanoğlu, N. 2009. Kurumsal ve Uygulamalı Tıp Etiği, Ankara, Eflatun Yayınevi.

Işık, Ö, Aydınlıoğlu, HM, Koç, S, Gündoğdu, O, Korkmaz, G, & Ay, A. 2012. Afet yönetimi ve afet odaklı sağlık hizmetleri. Okmeydanı Tıp Dergisi, 28(2), 82-123.

Kadıoğlu, 2011, Afet Yönetimi Beklenilmeyeni Beklemek, En Kötüsünü Yönetmek, İstanbul; T.C. Marmara Belediyeler Birliği Yayını.

Kuçuradi, İ. 2009. Felsefi Etik ve Meslek Etikleri, Tepe, H. (Ed.), Etik ve Meslek Etikleri, 2. Baskı, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Çev. Çetin Türkyılmaz, 27-43.

Lo, S.T.T, Chan, E.Y.Y, Chan, G.K.W, 2017. Health emergency and disaster risk management (Health-EDRM): developing the research field within the Sendai framework paradigm. Int J Disaster Risk Sci. 8: 145.

Örs, Y. 2009. Biyotıp Etiği ve Felsefenin Sınırları, Tepe, H. (Ed.), Etik ve Meslek Etikleri, 2. Baskı, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Çev. Çetin Türkyılmaz, 67-79.

Prieur, M. 2011. European and Mediterranean Major Hazards Agreement (EUROPA), Strasbourg; Council of Europe.

Sayım, F. 2011. Sağlık Piyasası ve Etik: Sağlık Hizmetlerinde ve Sağlık Piyasasının Yapısında Etik, Bursa, MKM Yayınları.

Svensson, G, Wood, G. 2004. Corporate Ethics and Trust in Intra-Corporate Relationships: An In-Depth and Longitudinal Case Description, Employee Relations, Vol 26, No 3, 320-336.

Şahin, Ş, Üçgül, İ. 2019. Türkiye'de afet yönetimi ve iş sağlığı güvenliği. Afet ve Risk Dergisi, 2(1), 43-63.

Ülman, Y. I. 2010. Etik, Biyoetik, Hukuk: Temel Kavramlar ve Yaklaşımlar, Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 1-4.

Yıldırım, G, Kadıoğlu, S. 2007. Etik ve tıp etiği temel kavramları. CÜ Tıp Fakültesi Dergisi, 29(2), 7-12.

Yüksel, C. 2012. "Etik ve Felsefi Açıdan Hasta-Hekim İlişkisi", Zengin, N. (Ed.), Sağlık Çalışanı-Hasta İlişkisinde Güncel Konular, Konya, Kardelen Yayınları, 7-18.

SCREENING TECHNIQUE FOR MASTICATORY MUSCLE DISORDERS

Prof. Victor LACUSTA
ORCID: ID/0000-0002-5538-9370
Prof. Valeriu FALA
ORCID: ID/0000-0002-1947-1844
Asst. Gheorghe BORDENIUC
ORCID: ID/0000-0002-4013-9918
State University of Medicine and Pharmacy, Republic of Moldova

Masticatory muscle disorders (MMD) represent one of the most widespread orofacial conditions, with various somatic, neurologic, postural, psychosocial causes and factors. Currently used methods may not be able to efficiently identify local conditions (trauma, inflammation, vascular disorders, etc.), that may cause MMD.
Infrared thermography is a reliable non-invasive, no direct contact, low-cost, non-ionizing method that is used for evaluation of musculoskeletal disorders. A general thermographic overview of the muscle surface can identify sites with inflammatory processes, vascular disorders, trauma injury, tissue compression, etc.
For evaluation, there was developed an integrative thermographic technique in 2 steps: 1) general thermographic overview of muscle surface; 2) thermoprofiling - based on the determination of mean temperature along 2 landmarks lines during maximum voluntary clenching: a) – origin-insertion of temporalis anterior (TA) muscle; b) origin-insertion of masseter muscle (MM). There were established 3 cutoffs based on difference (Δ) between the TA vs. MM thermoprofiles: 1) Δ > 0.4-0.7°C – absence of disorders; 2) Δ = 0.2-0.4°C – borderline disorders; 3) Δ <0.2°C or TA<MM – severe disorders.
There were enrolled 52 patients in the study (30 healthy controls, 22 patients with MMD, diagnosed by DC/TMD). All participants were functionally tested: 1) range of motion (ROM); 2) mechanical pain sensitivity (pain threshold/tolerance) - Wagner FDIX algometer. 3) masticatory efficiency (Orophys 2CGT). For thermography there were used IRTIS2000 device and the IRPreview software.
Mean TP temperature: 1) control group: MM – 31.08±0.27°C, TA – 31.59±0.21°C; 2) patient group: MM – 32.11±0.23°C; TA – 31.71±0.23°C. 14 patients had Δ within the range of 0.2-0.4°C (borderline disorders) and 8 patients had severe disorders. There were observed various correlations between TP and functional testing outcomes.
Thermographic imaging is a useful technique for screening masticatory muscle disorders, identification of local conditions that can modify skin temperature and may be used for severity assessment and clinical progression monitoring.

Keywords: infrared thermography, thermal profile, masticatory muscle disorders, functional muscle testing

MANAGEMENT OF FRACTURED INSTRUMENTS IN ENDODONTIC TREATMENT: CASE REPORT

Edanur Maraş
ORCID No: https://orcid.org/0000-0001-7905-2935
Ahter Şanal Çıkman
Recep Tayyip Erdogan University

Aim
An adequate cleaning and shaping procedure plays an important role in the prognosis of root canal treatment. Fractured endodontic instruments prevent adequate cleaning, shaping and filling process, resulting in treatment failure. Management of fractured instruments includes orthograde and surgical approaches. Orthograde approaches are removal of the fragment, bypassing the fragment, cleaning and filling the root canal up to the fragment level. In this case report, the endodontic treatment approach applied to the left mandibular 1st molar tooth with broken instrument in the mesiolingual and distobuccal canals is presented.

Case report
A 41-year-old female patient who had undergone initial root canal treatment of the lower left molar tooth in a private clinic was referred to our clinic with instrument fracture. The tooth was tender to percussion. The preoperative radiograph showed an endodontic apical lesion and the presence of fractured instruments in the mesiolingual and distobuccal root canals. The treatment protocol was explained to the patient who has no systemic disease, the informed consent was taken and root canal treatment was started under rubber dam isolation. Fragments were bypassed by the #0.8 hand-operated stainless-steel K-files (Dentsply Maillefer, Ballaigues, Switzerland). The working length was measured through the use of an electronic apex locator (Root ZX II, Morita). The root canals were shaped up to X2 (0.25 / .06) with ProTaper Next rotary files (Dentsply Maillefer, Ballaigues, Switzerland). Then the fractured instruments were compressed between two #15 H-type files and moved coronally and removed from the canal with a fine-tipped surgical clamp. After two weeks of medication with calcium hydroxide, the canals were filled with cold lateral condensation technique. The tooth was restored with composite resin. The evaluation after fifteen month showed that the tooth was asymptomatic and there was improvement in the periapical lesion.

Conclusion
The risk of instrument fracture can be reduced by adhering to proven concepts and using safe techniques during root canal preparation. It is extremely important at which preparation stage and in which part of the root the instruments were fractured, to determine the treatment approach. Although the removal of the fractured instrument is a time-consuming and difficult process, it is possible to achieve success with sufficient experience and appropriate method.

Key words: fractured instruments, instrument removal, bypass

RADYASYONUN NEDEN OLDUĞU KOLON HASARINA KARŞI QUERSETİN'İN ETKİSİ

Betül Yalçın
https://orcid.org/0000-0003-1176-8843
Özge Göktepe
https://orcid.org/0000-0002-8205-2132
Münevver Baran
https://orcid.org/**0000-0003-0369-1022**
Menekşe Ülger
https://orcid.org/0000-0003-0108-7948
Fazile Cantürk Tan
https://orcid.org/**0000-0002-0747-2209**
Arzu Hanım Yay
https://orcid.org/0000-0002-0541-8372
Erciyes Üniversitesi

Özet
Gastrointestinal sistem, yüksek mitotik aktiviteye sahip olan ve kemik iliğinden sonra radyasyonun etkilerine en duyarlı bölgelerden biridir. Abdominopelvik tümörlerin radyoterapisi esnasında sağlıklı bağırsak dokuları da radyasyona maruz kalmaktadır. Radyasyona maruz kalan dokuda inflamatuar hücreler aktive olarak mukozal hasara neden olur. Canlı dokulardan geçen ışınların, DNA hasarına sebep olduğu bilinmektedir. Radyoterapiye bağlı meydana gelen bu komplikasyonları azaltmak için çeşitli flavonoid destekleri kullanılmıştır. Quercetin, özellikle yeşil yapraklı sebzelerde bol miktarda bulunan güçlü bir antioksidan ve anti-inflamatuar flavonoiddir. Bu çalışmanın amacı radyasyonun neden olduğu mukozal hasara karşı quersetinin koruyucu ve/veya tedavi edici etkilerinin histopatolojik ve DNA düzeyinde incelenmesidir.
Çalışmada 60 adet Wistar albino türü erkek sıçan kullanıldı. Kontrol (n=10) grubuna herhangi bir uygulama yapılmazken, Sham (n=10) grubuna serum fizyolojik içinde %1'lik etanol 5 gün oral gavaj yoluyla verildi. Radyasyon (n=10) grubuna tek doz 10 Gy akut radyasyon uygulandı. Quersetin (n=10) grubuna 5 gün oral gavaj yoluyla 50 mg/kg/gün quersetin verildi. Radyasyon+Quersetin (n=10) gurubuna 10 Gy tek doz radyasyon uygulamasından 24 saat sonra 5 gün oral gavaj yoluyla 50 mg/kg/gün quersetin verilirken, Quersetin+Radyasyon (n=10) grubuna 5 gün oral gavaj yoluyla 50 mg/kg/gün quersetin uygulanmasının ardından akut radyasyon uygulandı. Radyasyon uygulaması Cobalt-60 teleterapi cihazı ile oluşturulan γ-ışını kullanılarak total vücut ışınlaması yapıldı. Son uygulamadan 24 saat sonra tüm deney grupları sakrifiye edilerek kolon dokuları %10'luk formaldehit solüsyonu içerisine alındı. Histopatolojik incelemeler; Hematoksilen&Eozin, Masson Trikrom ve Periyodik Asit Shiff boyama yöntemleriyle, DNA hasarı tespiti ise comet assay yöntemi ile yapıldı.

Deney gruplarına ait dokular histopatolojik olarak değerlendirildiğinde; Radyasyon grubuna ait kolon kesitlerinde, mukozada lökosit infiltrasyonu ve bezlerdeki hücresel vakuolizasyon tüm diğer gruplara göre daha belirgindi. Radyasyon+Quersetin ve Quersetin+Radyasyon gruplarında

radyasyon grubuna göre patolojik bulguların azaldığı görüldü. Comet assay bulgularına göre radyasyon grubunda anlamlı olacak şekilde belirgin DNA hasarı mevcuttu. Radyasyon+Quersetin ve Quersetin+Radyasyon gruplarında radyasyon grubuna göre eşit derecede DNA hasarının azaldığı gözlendi.

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre radyasyonun kolon üzerinde oluşturduğu hasara karşı quersetinin koruyucu ya da tedavi edici özelliğe sahip olabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: DNA hasarı, Kolon, Radyoterapi, Quersetin

EFFECT OF QUERSETIN ON COLON DAMAGE CAUSED BY RADIATION

Abstract

The gastrointestinal tract is one of the regions with high mitotic activity and is most sensitive to the effects of radiation after the bone marrow. During radiotherapy of abdominopelvic tumors, healthy intestinal tissues are also exposed to radiation. Inflammatory cells are activated in the tissue exposed to radiation, causing mucosal damage. It is known that rays passing through living tissues cause DNA damage. Various flavonoid supplements have been used to reduce these complications due to radiotherapy. Quercetin is a powerful antioxidant and anti-inflammatory flavonoid, especially abundant in green leafy vegetables. The aim of this study is to examine the protective and/or therapeutic effects of quercetin against mucosal damage caused by radiation at the histopathological and DNA level.

In the study, 60 male Wistar albino rats were used. While no application was made to the control group (n=10), 1% ethanol in physiological saline was given to the Sham group (n=10) by oral gavage for 5 days. A single dose of 10 Gy acute radiation was administered to the radiation group (n=10). The quercetin group was given 50 mg/kg/day quercetin by oral gavage for 5 days. While the Radiation+Quercetin group (n=10) were exposed a single dose of 10 Gy radiation and then received 50 mg/kg/day quercetin via oral gavage for 5 days, the Quercetin+Radiation group (n=10) received 50 mg/kg/day quercetin by oral gavage for 5 days and then were exposed a single dose of 10 Gy radiation. Radiation application was performed by using γ-ray created with Cobalt-60 teletherapy device for total body irradiation. 24 hours after the last application, all experimental groups were sacrificed and the colon tissues were placed in 10% formaldehyde solution. Histopathological examinations were performed with Hematoxylin&Eosin, Masson Trichrome and Periodic Acid Shiff staining methods and DNA damage detection was performed with the comet assay method.

When the tissues of the experimental groups were evaluated histopathologically; in the colon sections of the radiation group, leukocyte infiltration in the mucosa and cellular vacuolization in the glands were more distinctive than in all other groups. It was observed that pathological findings decreased in the Radiation+Quercetin and Quercetin+Radiation groups compared to the radiation group. According to the comet assay findings, there was significant DNA damage in

the radiation group. It was observed that DNA damage was reduced equally in the Radiation+Quercetin and Quercetin+Radiation groups compared to the radiation group.

According to the findings obtained from the study, it was concluded that quercetin may have protective or therapeutic properties against the damage caused by radiation on the colon.

Keywords: DNA damage, Colon, Radiotherapy, Quercetin

1. GİRİŞ

Radyoterapi, malignitelerin tedavisinde kemoterapi ve cerrahi ile birlikte en sık uygulanan yöntemlerden olup 120 yıldır başarıyla kullanılmaktadır (Theis, 2010). Radyoterapi, genellikle Gastrointestinal sistem (GIS), ürolojik ve jinekolojik malignitelerde abdominal ve pelvik bölgelere uygulanmaktadır (Cagin, 2016). GIS, kemik iliğinden sonra hızlı mitotik aktiviteye sahip olması nedeniyle radyasyonun etkilerine duyarlı bölgelerden biridir (Bismar, 2002). Radyoterapi dozunun sınırlandırılmasının en önemli nedeni, radyoterapi sırasında kanserli dokularla birlikte normal dokuların da radyasyona maruz kalarak hasar görmesidir (Ki, 2014).

Canlı dokulardan geçen radyasyonun en kritik hedefinin DNA olduğu uzun zamandır bilinmektedir (Daly, Bertagnoli, De Cosse&Morton, 1999). Radyasyon sonrasında üretilen reaktif oksijen türleri (ROS) tarafından hücrelerin yapısında bulunan lipidler ve proteinler ile reaksiyona girmektedir (Agrawal, Chandra ve Kale, 2001). Sonuç olarak, akut gastrointestinal hasarı kontrol etmek için ve radyoterapinin gastrointestinal fonksiyona uzun süreli etkilerini azaltmak için, diyet, farmakolojik ve fiziksel müdahalelerin yanısıra radyoterapi tekniklerinin optimizasyonu düşünülmektedir (Yeoh, 2008). İyonize radyasyon maruziyeti sonucunda radyolitik hidroliz ve ROS oluşumu ile oksidatif doku hasarının başlamasına bağlı radyasyondan korumak için oksidatif hasarı hedefleyen mevcut *biyolojik dönüştürücüler* sınırlı bir başarıya sahiptir (Vijayalaxmi, Tan, Herman, &Tomas, 2004).

Flavonoidlerin çeşitli biyolojik ve farmakolojik sistemlerde anti-inflamatuar ve anti-oksidan özelliklerine sahip olduğu in vitro çalışmalar ile gösterilmiştir (Yamamoto, 2001 ve Cazarolli, 2008). Hayvanlar üzerinde yapılan deneysel çalışmalarda da flavonoidlerin antiinflamatuar etkilerine reaktif oksijen veya nitrojen bileşiklerinin inhibisyonun aracılık ettiği gösterilmiştir. Flavonoidler ayrıca siklooksijenaz, lipoksijenaz ve indüklenebilir nitrik oksit sentaz gibi enzimlerin pro-inflamatuar aktivitelerini inhibe ederek anti-inflamatuar etkiler gösterebilmektedir (Gomes, 2012). Quercetin de güçlü bir antioksidan ve anti-inflamatuar olup soğan, brokoli, elma, üzüm, şarap, çay ve yeşil yapraklı sebzelerde bol miktarda bulunan flavonoiddir (Pan, 2015). Quercetinin antioksidan, hipolipidemik özellikler (Bischoff, 2008 ve Boots, 2008) ROS süpürücü, anti-inflamatuar ve anti-fibrotik özellikler gibi geniş biyoaktiviteye sahip olduğu belirtilmiştir (Hwang, 2009 ve Lu, 2006). Bu bilgiler ışığında çalışmamızda radyasyonun, bölünme yeteneği fazla organlardan biri olan kolonda histopatolojik ve hücresel DNA hasarı etkilerinin gösterilmesi ve quersetinin radyasyon hasarına karşı koruyucu ve iyileştirici etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır.

2.MATERYAL-METOD

2.1.Deneklerin Hazırlanması ve Doku Analizi

Çalışmada, Erciyes Üniversitesi Deneysel ve Klinik Araştırma Merkezi (DEKAM) tarafından tedarik edilen 3 aylık Wistar albino türü 60 adet erkek sıçan kullanılmıştır. Deney gruplarına yapılan uygulamalar şu şekilde özetlenmiştir;

Gruplar (n=10)	Uygulamalar
Kontrol grubu	Herhangi bir uygulama yapılmayan sıçanlar
Sham grubu	Serum fizyolojik içinde %1'lik etanol oral gavaj yoluyla 5 gün boyunca her gün bir defa
Radyasyon grubu	Akut radyasyon (tek doz 10 Gy)
Quersetin grubu	5 gün 50 mg/kg/gün quersetin oral gavaj yoluyla
Radyasyon + Quersetin grubu	Akut radyasyon + 5 gün 50 mg/kg/gün quersetin oral gavaj yoluyla
Quersetin + Radyasyon grubu	5 gün 50 mg/kg/gün quersetin oral gavaj yoluyla + Akut radyasyon

Radyasyon uygulaması, Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Radyasyon Onkolojisi Bölümünde Cobalt-60 teleterapi (GWXJ80- Co60 Teletherapy Unit) cihazı ile oluşturulan γ-ışını kullanılarak yapıldı. Sıçanlara 5'erli gruplar halinde, anestezi yapılmadan 28x24 boyutunda ve 2.5 cm derinlikte tahtadan yapılan özel bir kutu içerisinde, total vücut ışınlaması şeklinde uygulandı. Radyasyon dozunun fiziki hesabı 28x24'lik alanda ve 2,5 cm derinlikte ön ve arka karşılıklı iki alandan, total tek doz 10 Gy olacak şekilde hesaplama yapıldı. Işınlama süresi hesaplanırken, tray faktörü dikkate alındı. Tüm deney grupları son uygulamadan 24 saat sonra sakrifiye edildi. %10'luk formaldehit içerisine alınan kolon dokularının fiksasyon ve rutin histolojik takibi yapıldı. Sonrasında dokular parafine gömülerek 5 µm kalınlığında kesitler alındı. Histopatolojik incelemeler için Hematokilen&Eozin (H&E), Masson trikrom (MT)ve Periyodik asit shiff (PAS) boyamaları uygulandı.

2.2.Comet Assay Yöntemi

-80 ºC'den çıkarılan kolon doku örnekleri her bir örnekten 2 g olacak şekilde cam petri kaplarına alınarak parçalandı. Parçalanmış dokuların üzerine 10 ml PBS eklenerek manyetik karıştırıcıda 10 dakika 500 rpm'de homojenize edildi. Homojenat bir süre bekletilerek süpernatant elde edildi. Ayrıca düşük erime noktalı agar kaynatılarak sıcaklığı 37ºC'ye ayarlandı. Hazırlanan agar ve süpernatant karıştırılarak lam üzerine yayıldı. Lamların buz aküleri üzerinde donması sağlandı. Örnekler lyzis çözeltisinde 7 dakika bekletildi, sonrasında yatay elektroforez tankına dizilen örnekler taze hazırlanmış elektroforez tamponunda sarmalının açılması için 20 dakika tamponda bekletildi. 64V-250 mA'de 2 dakika elektroforez yapılan lamlar 5 dakika distile su ile yıkanarak

iyonların ve deterjanların uzaklaştırılması sağlandı. Lamlar etidium bromide (1µg/ml) ile boyanarak lamel ile kapatıldı.

Parçalanmış DNA'ya sahip kolon hücreleri, yüksek alkali koşullarda gerçekleştirilen tek hücreli jel elektroforezi (kuyruklu yıldız) ile belirlendi. Her hayvanın kolon örneğinden rastgele seçilen 100 çekirdeğin görüntüleri Olympus floresan mikroskobu (Olympus Corporation, Tokyo, Japonya) kullanılarak 40× büyütmede yapılmıştır. Analizler Comet Assay Software Project programı (CASP 1.2.2, Windows 2010) ile yapıldı. Hasar, hücre başından göç eden ve kuyruklu yıldıza neden olan kırık DNA kuyruğundan belirlendi. Kuyruklu hücreler hasarlı olarak değerlendirildi.

2.3.İstatistiksel Analiz

Verilerin analizi ve grafiklerin dizaynı için Prism ™ yazılım sürümü 8.0'ı (GraphPad Inc., San Diego, CA) kullanıldı. Ham veriler, median (birinci çeyrek-üçüncü çeyrek) olarak sunulmuştur. İki grubun birden çok grupta karşılaştırılması, Bonferroni analizi ile tek yönlü ANOVA kullanılarak gerçekleştirilmiştir. İkiden fazla grup arasında karşılaştırmalar için Kruskal Wallis testleri kullanıldı. Çoklu karşılaştırmalar için Dunn testi uygulandı. İstatistiksel analiz, $p < 0.05$ ise anlamlı kabul edildi.

3. BULGULAR

3.1. IŞIK MİKROSKOBİK BULGULAR

Histopatolojik incelemeler için; Hematoksilen&Eozin (H&E), Masson's Trikrom (MT) ve Periyodik Asit Shiff (PAS) boyama yöntemleri uygulandı. Deney gruplarına ait dokular H&E (Şekil 1) ile histopatolojik olarak değerlendirildiğinde; kontrol grubu epiteli, goblet hücreleri ve mukoza tabakasında bulunan bağırsak bezleri düzenli histolojik görünüme sahipti. Sham ve quersetin grupları da kontrol grubuna benzer histolojik görünüme sahipti. Radyasyon grubuna ait kolon kesitlerinde ise epitelde dejenerasyon, mukozada lökosit infiltrasyonu ve bezlerdeki hücresel vakuolizasyon belirgindi. Radyasyon+Quersetin ve Quersetin+Radyasyon gruplarında radyasyon grubuna göre patolojik bulguların azaldığı görüldü.

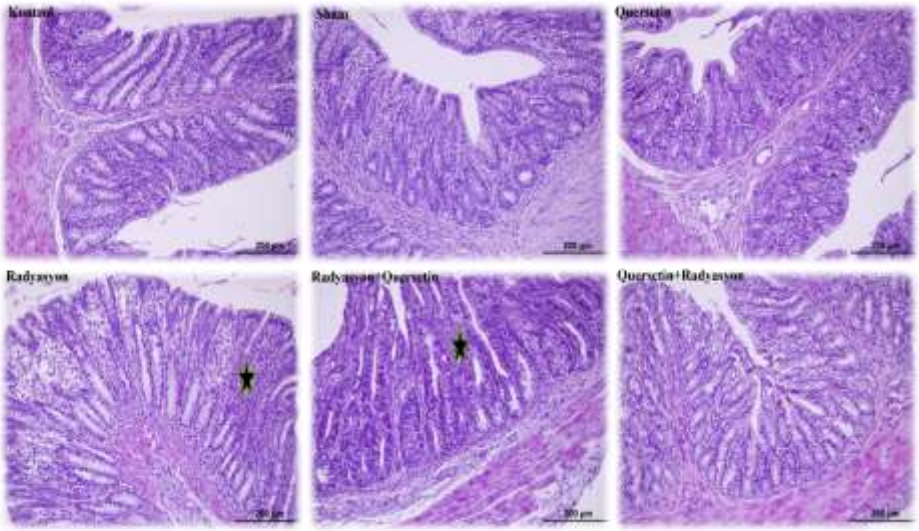

Şekil 1. Deney gruplarına ait kolon kesitlerinin H&E boyaması ile ışık mikroskobik görüntüleri X20. (yıldız; mukozada lökosit infiltrasyonu)

Bağ dokusunda fibrotik açıdan meydana gelen olası değişiklikleri değerlendirmek için MT ile

boyanmış kesitler (Şekil 2) incelendiğinde, gruplar arasında belirgin farklılık olmadığı gözlendi.

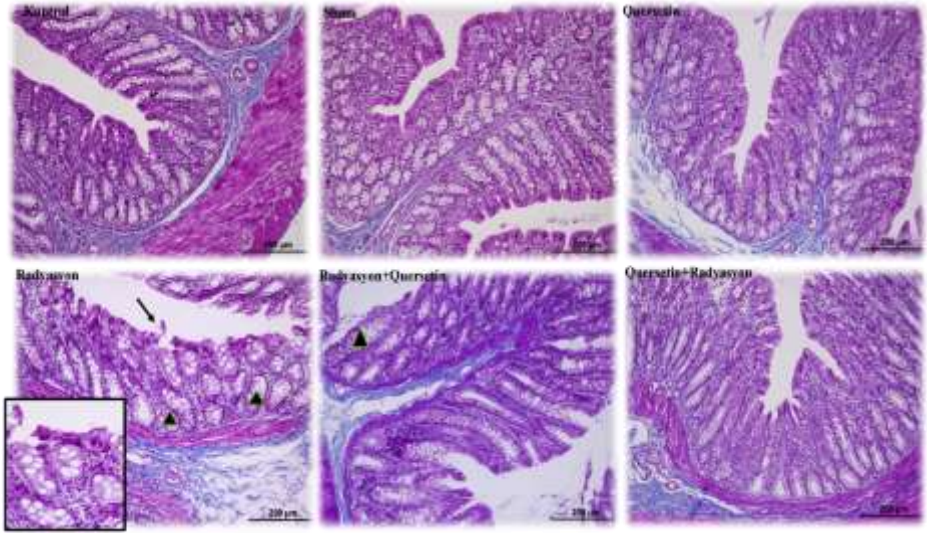

Şekil 2. Deney gruplarına ait kolon kesitlerinin MT boyaması ile ışık mikroskobik görüntüleri X20. (ok; epitelde dejenerasyon, ok başı; bezlerdeki hücresel vakuolizasyon).

Epitel hücreleri arasında bulunan goblet hücrelerine ait müköz salgı içeriklerini değerlendirmek için PAS ile boyanmış kesitler (Şekil 3) incelendi. Kontrol, sham ve Quersetin gruplarında goblet hücre sayısı ve içerikleri normal görünüme sahipti. Fakat radyasyon grubunda goblet hücre sayı ve içeriklerinin azaldığı daha belirgin olmakla birlikte, radyasyon uygulanan diğer gruplarda da benzer bulgular mevcuttu.

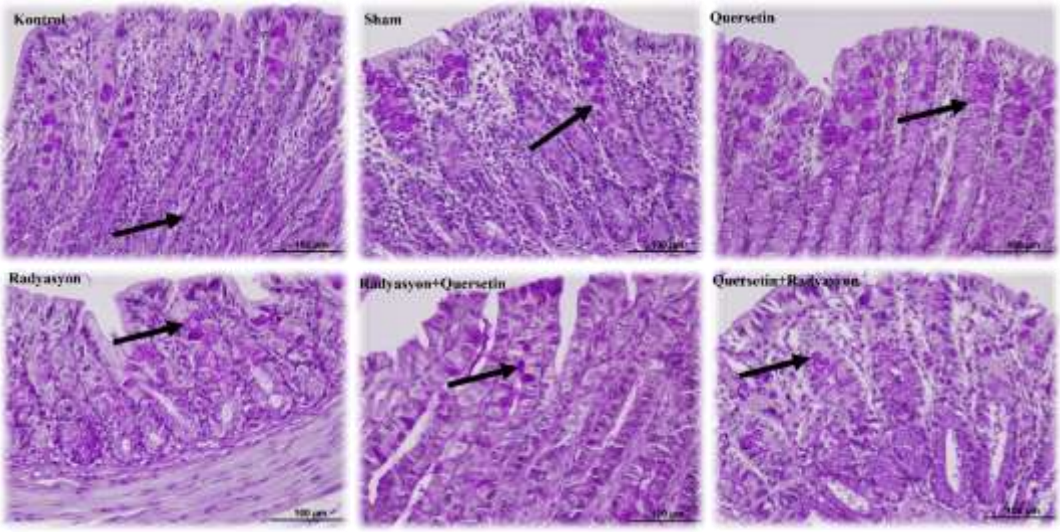

Şekil 3. Deney gruplarına ait kolon kesitlerinin PAS boyaması ile ışık mikroskobik görüntüleri X20.(Ok; goblet hücresi).

3.2. Comet Assay Bulguları

R grubu L-head, L-tail, L-comet, TM ve OTM değerleri diğer tüm gruplar ile kıyaslandığında anlamlı olarak artış gösterdi. R grubuna göre Q ve tedavi gruplarında L-head, L-tail ve L-comet değerlerinde anlamlı azalma görüldü ancak tedavi grupları arasında anlamlı fark yoktu. R grubu head DNA değerleri diğer tüm gruplar ile kıyaslandığında anlamlı olarak azaldı. L-head, L-tail ve L-comet değerleri, radyasyon grubuna göre Q ve tedavi gruplarında anlamlı olarak artmasına rağmen tedavi grupları arasında anlamlı fark yoktu. Tail DNA değerleri kontrol ve sham grubu ile kıyaslandığında, R ve Q verilen deney gruplarında anlamlı artış gösterdi. Bu değer RQ ve QR grubunda Radyasyon grubuna göre anlamlı olarak azaldı.

Comet assay bulgularına göre radyasyon grubunda anlamlı olacak şekilde belirgin DNA hasarı mevcuttu. Radyasyon+Quersetin ve Quersetin+Radyasyon gruplarında radyasyon grubuna göre eşit derecede DNA hasarının azaldığı gözlendi (Şekil 4) (Tablo 1).

	kontrol median (Q1-Q3)	sham median (Q1–Q3)	quer median (Q1–Q3)	rad median (Q1–Q3)	rad + quer median (Q1–Q3)	quer + rad median (Q1–Q3)
L-head	128 (117 - 141.5)[a]	127 (117 - 141.5)[a]	143 (131 - 155)[bd]	217 (202.5 - 239)[c]	143 (133 - 155.5)[d]	150 (136.5 - 159)[d]
L-tail	28 (21 - 32)[a]	26.5 (16.75 - 31.25)[a]	61 (49.75 - 71.5)[bd]	372 (319 - 442)[c]	70 (59.75 - 76.25)[d]	66.5 (57.75 - 75.25)[d]
L-comet	158 (140 - 174.3)[a]	148.5 (135.8 - 174.3)[a]	203.5 (188.8 - 222.8)[bd]	590.5 (535.5 - 681.5)[c]	212 (201 - 228.3)[d]	213 (197.3 - 234.3)[d]
head DNA	96 (95.75 - 97)[a]	97 (96 - 97)[a]	89 (88 - 90.25)[b]	57 (51 - 63.25)[c]	86.5 (85 - 88)[d]	87 (86.75 - 89)[d]
Tail DNA	4 (3 - 4.25)[a]	3 (3 - 4)[a]	11 (9.75 - 12)[b]	43 (36.75 - 49)[c]	13.5 (12 - 15)[d]	13 (11 - 13.25)[d]
TM	1 (1 - 2)[a]	1 (1 - 1)[a]	6 (5 - 8)[bd]	158.5 (121 - 201.5)[c]	9 (7 - 12)[d]	8 (7 - 10.25)[d]
OTM	2 (2 - 3)[a]	2 (2 - 3)[a]	8 (6 - 9)[bd]	81.5 (76.75 - 94.75)c	11 (9 - 12.25)[d]	10 (8 - 12)[d]

Tablo 1. Deney gruplarına ait comet parametreleri. Farklı harflerle etiketlenen gruplar arasında istatistiksel farklılık gözlenirken ($p < 005$), aynı harfle etiketlenen gruplar arasında anlamlı bir fark gözlenmedi ($p > 0.05$).

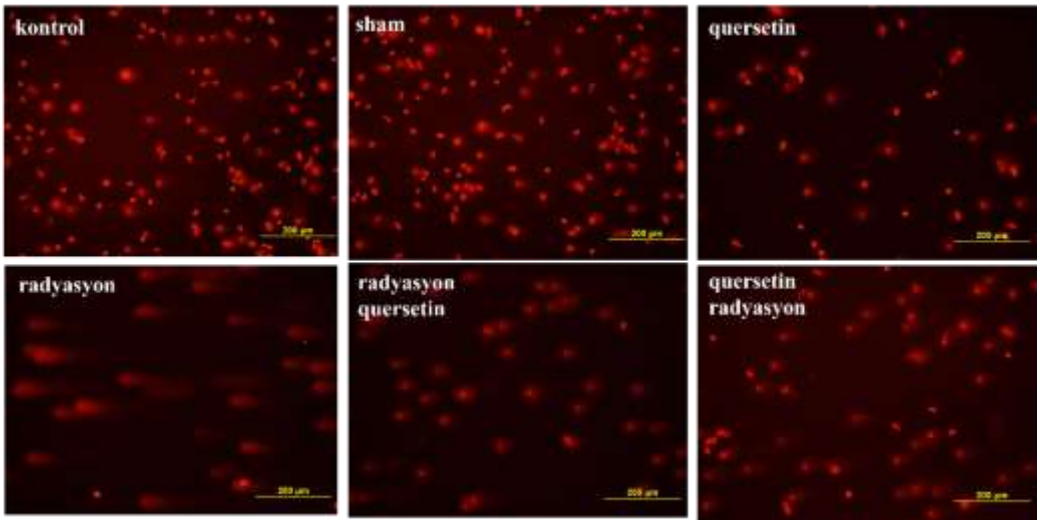

Şekil 4. Kalın bağırsak hücreleri comet resimleri. Kontrol grubu tail DNA %3.76, Sham grubu tail DNA %3.32, Radyasyon grubu tail DNA %42.44, Rad + quer grubu tail DNA % 13.36, Quer + rad grubu tail DNA % 12.6, Quercetin grubu tail DNA % 10.58 (Ethidium bromide boyama x200, Olympus, Japan)

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

İyonize radyasyon günümüzde kanser tedavisinde kullanılan ana yöntemlerden biridir. Radyasyon enteriti insidansı, kombine adjuvan kemoterapi ve radyasyon stratejilerinin mevcut eğilimi nedeniyle artmaktadır (Ooi, Tjandra, & Green,1999). Radyasyon enterokoliti, hastaların yaşam kalitesini etkileyen abdominal ve pelvik radyasyonun en korkulan ve potansiyel olarak yaşamı tehdit eden komplikasyonlarından biridir (Mann, 1991). Bu çalışmada, tek doz 10 Gy iyonize radyasyona maruziyetin kolon epitelinde dejenerasyona, mukozada lökosit infiltrasyonuna ve bezlerdeki hücresel vakuolizasyona neden olduğu gösterilmiştir.

Yapılan bir çalışmada, abdominopelvik bölgeye radyasyon ve bu işlemin öncesinde ve sonrasında 15 gün quercetin uygulamıştır. Radyasyona maruz kalan sıçanlar, sham grubuna göre kolon dokusu submukoza, muskularis propria ve mukozal kalınlıklarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktu. Bunun tek doz radyasyonun erken dönem patolojisine bağlı olduğunu belirtmişlerdir (Pişkin, 2018).

Başka bir çalışmada abdominal bölgeye verilen 11Gy radyasyon muskularis mukoza uzanan ciddi dejenerasyona ve glandular hücrelerin bütünlüğünde bozulmaya yol açmaktadır (Deniz, 2015). Sham ve Radyasyon grupları arasında ve Radyasyon ve Quersetin+Radyasyon grupları arasında yüzey epitel erozyonu, nükleer değişiklikler, damar duvarında fibrinoid değişiklikler ve fibroblastlarda proliferasyon açısından istatistiksel olarak anlamlı fark gözlendi. Kolon dokusu lamina propriadaki lenfositler, polimorfonükleer lökositler ve eozinofil reaksiyonları açısından Sham ve Radyasyon grupları arasında ve Radyasyon ve Quersetin+Radyasyon grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlendi (Pişkin, 2018).

Çalışmada, güçlü antioksidan özelliği ile bilinen quersetinin iyonize radyasyon hasarına karşı koruyucu ve iyileştici etkisi değerlendirildi. Bu amaçla Quersetin, Radyasyon+Quersetin grubunda radyasyon uygulamasından sonra uygulanarak quersetinin iyileştirici etkisi

gözlemlendi. Elde edilen verilere göre histopatolojik bulgularda ve DNA hasarında anlamlı derecede azalma olduğu anlaşıldı. Quersetin+Radyasyon grubunda ise radyasyon uygulamasından önce sıçanlara Quersetin verilerek radyasyon koruyuculuğu belirlendi. Elde edilen veriler Radyasyon+Quersetin grubu ile benzerdi. Bu çalışmada, kolon dokusunda radyasyonun oluşturduğu hasara karşı quersetinin koruyucu ve iyileştirici özelliğe sahip olabileceği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKLAR

1. Theis VS, Sripadam R, Ramani V, Lal S. Chronic radiation enteritis. Clin Oncol (R Coll Radiol) 2010; 22: 70-83.

2. Cagin YF, Parlakpinar H, Polat A, et al. The protective effectsof apocynin on ionizing radiation-induced intestinal damage in rats. Drug Dev Ind Pharm 2016; 42: 317-24.

3. Bismar MM, Sinicrope FA. Radiation enteritis. Curr Gastroenterol Rep 2002; 4: 361-5.

4. Ki Y, Kim W. The effect of probiotics for preventing radiationinduced morphological changes in intestinal mucosa of rats. J Korean Med Sci 2014; 29: 1372-8.

5. Daly JM, Bertagnoli M, De Cosse JJ, Morton DL. Oncology. In S. I. Schwartz (Ed.), Principles of surgery, New York: McGraw-Hill.1999; 335-345.

6. Agrawal A, Chandra D, Kale RK. Radiation induced oxidative stress: II studies in liver as a distant organ of tumor bearing mice. Molecular and Cellular Biochemistry. 2001; 224: 9-17.

7. Yeoh, E. Radiotherapy: long-term effects on gastrointestinal function. Current Opinion in Supportive and Palliative Care. 2008; 2: 40-44.

8. Vijayalaxmi, RRJ, Tan DX, Herman TS, Thomas CR. Melatonin as a radioprotective agent: a review. International Journal of Radiation Oncology Biology Physics. 2004; 59:639-653.

9. Yamamoto Y, Gaynor RB. Therapeutic potential of inhibition of the NF-kappaB pathway in the treatment of inflammation and cancer. J Clin Invest. 2001; 107: 135-42.

10. Cazarolli LH, Zanatta L, Alberton EH, et al. Flavonoids: prospective drug candidates. Mini Rev Med Chem. 2008; 8: 1429-40.

11. Gomes A, Couto D, Alves A, et al. Trihydroxyflavones with antioxidant and anti-inflammatory efficacy. Biofactors. 2012; 38: 378-86.

12. Pan MH, Lai CS, Ho CT. Anti-inflammatory activity of natural dietary flavonoids. Food Funct 2010; 1: 15-31.

13. Bischoff SC. **Quercetin: potentials in the prevention and therapy of disease.** Curr Opin Clin Nutr Metab Care. 2008; 11:733-740. (Bischoff, 2008 ve Boots, 2008)

14. Boots AW, Haenen GR, Bast A. **Health effects of quercetin: from antioxidant to nutraceutical.** Eur J Pharmacol. 2008; 585: 325-337.

15. Hwang MK, N.R. Song, N.J. Kang, K.W. Lee, H.J. Lee. **Activation of phosphatidyl-inositol 3-kinase is required for tumor necrosis factor-a-induced upregulation of matrix**

metalloproteinase-9: its direct inhibition by quercetin. Int J Biochem Cell Biol. 2009; 41: 1592-1600. (Hwang, 2009 ve Lu, 2006)

16. Lu J, Zheng Y, Lou L, Wu D, Sun D, Feng Y. **Quercetin reverses D-galactose-induced neurotoxicity in mouse brain.** Behav Brain Res. 2006; 17: 251-260.

17. Ooi, BS, Tjandra JJ, Green MD. Morbidities of adjuvant chemotherapy and radiotherapy for resectable rectal cancer. An overview. Diseases of the Colon and Rectum. 1999; 42: 403-418.

18. Mann WJ. Surgical management of radiation enteropathy. Surgery Clinics of North America. 1991; 71: 977-990.

19. Pişkin Ö, Aydın BG, Baş Y, Karakaya K, Can M, Elmas Ö, Büyükuysal MÇ. Radyasyona Bağlı İntestinal Hasarda Quercetin'in Koruyucu Etkisi. Med Bull Haseki. 2018; 56: 14-21.

20. Deniz M, Atasoy BM, Dane F, Can G, Erzik C, Çetinel Ş, Yeğen BÇ. Radiation-induced oxidative injury of the ileum and colon is alleviated by glucagon-like peptide-1 and -2. J Radiat Res. 2015; 56: 234-242.

SEASONAL CHANGES IN CONCENTRATIONS OF ORGANIC MATTER AND PLANT NUTRIENTS IN ULUOVA REGION OF KEBAN DAM LAKE

Rabar Mohammed HUSSEIN
ORCID number: 0000-0002-7272-7095 X
Prof. Dr. Bulent SEN
Firat University-Turkey

Abstract
The study was conducted at five stations selected in Uluova Region of Keban Dam Lake. Water samples were collected in polyethylene bottles for water analysis. Samplings were done seasonally. The highest total phosphorus (TP) concentrations were determined in summer. Total phosphorus concentration was ranged between 0.04 and 6 µg P-PO_4/L during the study. The concentrations of total nitrogen in Uluova Region were fluctuated between 0.7 and 4.6 mgN/L. The overall mean of total nitrogen was 1.56 mg N/L. The highest total nitrogen (TN) concentrations were determined at Station 5 as in case of total phosphorus. Mean values clearly indicate that the concentrations were highest in spring and lowest in winter. Mean values calculated for summer and autumn showed similarity to certain extent. Station 5 is the nearest site to discharge point of Elazığ city sewage in dam lake. A result of this, TP concentrations at this station were much higher than those of other sampling sites. Concentration of Organic matter was recorded to fluctuate between 0.5 and 7 mg/L whilst total organic carbon concentrations ranged between 9.2 and 27.6 mg/L. The overall mean of total organic carbon was 18.2 mg/L. Higher concentrations were detected during autumn and spring. Total phosphorus (TP) and total nitrogen (TN) concentrations in Uluova Region are still within the acceptable ranges proposed by EPA [1]. Seasonal Fluctuations in concentrations of TP and TN appeared to be mostly affected by the amount of sewage and runoff water from agricultural lands and nearby settlements. According to Inland Water Resources Quality Criteria [2], concentrations of total organic carbon recorded during the study (9.2-27.6 mg TOC/L) proved that Uluova Region of Keban Dam Lake should be included in class IV water quality category (polluted). Annual concentration of TP and TN also strongly supported that Uluova Region of Keban Dam Lake has heavily been polluted.

Keywords: Organic matter, Plant nutrients, Ecological quality, Keban Dam Lake, Uluova Region

Introduction

Freshwater makes up only 3% of the water on the earth, and two thirds of that is trapped in glaciers and ice caps. This means that only 1% of the earth's water is available in sources such as lakes, rivers, and groundwater to support rich ecosystems of plants and animals (Desonie, 2008, p.X)Water quality defines water that is safe for human to drink and to use for other domestic purposes, such as cooking, washing up and bathing(https://www.coolaustralia.org/what-is-drinking-water/). Water quality refers to the chemical, physical, biological, and radiological

characteristics of water (https://www.who.int/water_sanitation_health/resourcesquality/wqmchap2.pdf). Ddetermination of physical and chemical quality of water is essential for assessing its suitability for various purposes. Generally, the quality of groundwater depends on the composition of recharge water, the interaction between the water and the soil, the soil-gas interaction the rock with which it comes into contact in the unsaturated zone, the residence time, and reactions that take place within the aquifer (*Fetter ,2000, p.598)*.

With increasing populations and increased technological growth, the ecosystems we depend on are under greater stress than ever. The Earth's supply of accessible fresh waters is especially at risk all over the world and also in our country. In fact; most of the aquatic ecosystems are under mainly the threat of land-based pollution. In general, pollutants reach the aquatic environment through a variety of pathways, including the atmosphere, inflows and runoff water (Smol, 2008.p.8).

Keban Dam Lake is the second largest/biggest man-made lakes in Turkey and Uluova Region is known to be the most polluted part of the Lake. Water quality analyses were performed in relation to pollution that clearly affects both water and ecological quality of the region. Five sampling stations were selected in Uluova Region of Keban Dam Lake in order to determine changes in water quality in different seasons. The present study has particularly focused on seasonal changes in amount of organic matter and plant nutrients as they are closely related to pollution and eutrophication.

Materials and Method

The present study was conducted in Elazig located in a general west-southwest to east-northeast direction, along the line of equal geographic latitude and longitude (Figure 1). Five sampling stations were selected in Uluova Region of Keban Dam Lake in order to determine changes in water quality in different seasons. from January 2019 to December 2019. Organic matter and plant nutrients were analysed by using standard methods described in (APHA, 2012,p.1268)

FIGURE 1

Location of the study area (Turkey map)

Results

Results of analyses carried out for organic matter and plant nutrients were given at tables 1-4. As seen from table 1 the highest total phosphorus (TP) concentrations were determined in summer. Station 5 is the nearest site to discharge point of Elazığ City sewage. A result of this, TP concentrations at this station were much higher than those of other sampling sites. Mean values also showed that TP concentrations were highest at station 5. Lowest and highest TP concentrations in seasons were as follows; Winter 0.2-0.9 mg P/L, spring 0.04-0.08 mg P/L summer 0.06-0.26 mg P/L and autumn 0.07- 0.29 mg P/L.

TABLE 1

Seasonal Total Phosphorus-TP values (mg P/L) analysed at sampling stations.

Season	Station 1	Station 2	Station 3	Station 4	Station 5	Mean
Winter	0.02	0.03	0.07	0.09	0.4	0.06
Spring	0.06	0.06	0.04	0.04	0.08	0.07
Summer	0.09	0.06	0.16	0.26	0.15	0.14
Autumn	0.07	0.08	0.07	0.09	0.29	0.12
Mean	1.59	0.125	0.2425	0.3225	0.355	

Table 2 shows that the highest total total nitrogen (TN) concentrations were determined at Station 5 as in case of total phosphorus. When mean values are compared it is apparent that TN concentration was much higher at station 5 than those recorded for other stations. Winter, spring, summer and autumn concentrations at stations ranged as 0.9-4.6 mg N/L;1.5-2.0 mg N/L; 0.6-1.6 mg N/L and 0.7- 2.1 mg N/L respectively.

TABLE 2

Seasonal Total nitrogen-TN values (mg N/L) analysed at sampling stations.

Season	Station 1	Station 2	Station 3	Station 4	Station 5	Mean
Winter	2.6	1.2	1.4	0.9	4.6	1.96
Spring	1.9	1.5	2.0	1.7	1.7	1.76
Summer	0.9	0.6	1.6	0.8	0.6	0.9
Autumn	2.1	0.7	2.0	1.4	1.9	1.62
Mean	1.875	1	1.75	0.975	2.2	1.56

Organic matter concentrations at stations remained under 10 mg/L throughout the study (table 3). Lowest concentrations coincided with autumn. Concentrations were the higher in winter than those measured in other seasons. Highest concentrations were recorded at station 5 as in case of total nitrogen and total phosphorus. Lowest and highest organic matter concentrations recorded in seasons were as follows; Winter 5.0-7.0 mg /L, spring 1.0-4.0 mg /L summer 0.5-1.0 mg /L and autumn 0.4- 3.7 mg /L.

TABLE 3

Total Organic matter (TOC) values (mg/L) analysed at sampling stations.

Season	Station 1	Station 2	Station 3	Station 4	Station 5	Mean
Winter	6.0	6.0	7.0	6.0	5.0	6.0
Spring	3.0	2.0	4.0	1.0	2.0	2.4
Summer	0.7	0.5	0.6	1.0	0.5	0.6
Autumn	0.4	0.5	0.7	0.9	3.7	0.7
Mean	2.3	2.1	2.8	2.o	2.8	

Changes in total organic carbon concentrations are shown at table 4. Mean values clearly indicate that the concentrations were highest in spring and lowest in winter. Mean values calculated for summer and autumn showed similarity to certain extent. Lowest and highest TOC concentrations in seasons were as follows; winter 9.2-20.7 mg /L, spring 21.8-27.0.0 mg /L summer 15.1-23.4 mg /L and autumn 11.4- 27.6 mg /L.

TABLE 4

Total organic carbon-TOC values (mg/L) of the sampling stations.

Season	Station 1	Station 2	Station 3	Station 4	Station 5	Mean
Winter	20.7	12.6	11.2	9.2	11.5	13.04
Spring	22.9	25.7	27.0	23.0	21.8	24.08
Summer	15.1	16.4	18.3	19.2	23.4	18.48
Autumn	11.6	13.7	27.6	11.4	21.7	17.2
Mean	17.575	17.1	21.025	15.7	19.6	18.2

Conclusions

The highest total phosphorus (TP) concentrations were determined in summer. Lowest and highest TP concentrations in seasons were as follows; Winter 0.02-0.4 mg P/L, spring 0.04-0.08 mg P/L summer 0.06-0.26 mg P/L and autumn 0.07- 0.29 mg P/L. The highest TP concentrations were recorded at station 5 during the study. This sampling station is the nearest site to discharge point of Elazığ city sewage. A result of this, TP concentrations at this station were much higher than those of other sampling sites. Mean values also showed that TP concentrations were highest at station 5. This higher TP concentration near the point where city sewage is discharged is clearly showing the effect of city waste water on the concentration of TP in the region.

In lakes acceptable range for total phosphorus is 10 µg/L to 40 µg/L (EPA 1992). Taking this acceptable concentration range proposed for TP by EPA1992, it is possible to say that TP concentrations in Uluova Region of Keban Dam Lake (20-290 µg/L) are already over acceptable limits for eutrophication to occur. (Sondergaard et al., 42: 616-629) classified ecological quality of shallow and deep lakes with their annual total phosphorus concentrations as follows; <25 µg/L high ecological quality quality; <25-50 µg/L good ecological; <50-100 µg/L moderate ecological quality; <100-200 µg/L poor ecological quality and > 100-200 µg/L bad ecological quality. According to this classification, Uluova Region of Keban Dam Lake has bad ecological quality in reference to total phosphorus concentrations recorded during the present study.

O**ligotrophic, mesotrophic, eutrophic, and hypereutrophic states** correspond for P to <12, 12–24, 24–96, >96 µg/L respectively [Vincent,2009,P.55-60 and Goshu e.tl,2021,p. 276: 1-12) According to these correspondence criteria, Uluova Region appears to have characteristic of hipereutrophic lake concerning TP concentrations higher 96 µg/L defined for oligotrophy by above authors.

Phosphorus has a complicated story. Pure, “elemental” phosphorus (P) is rare. In nature, phosphorus usually exists as part of a phosphate molecule (PO_4) (Sondergaard e.tl, 2005,p: 42: 616-629) The process of eutrophication can occur naturally and by human impact on the environment phosphorus is an essential nutrient for the plants and animals that make up the aquatic food web. Since phosphorus is the nutrient in short supply in most fresh waters, even a modest increase in phosphorus can, under the right conditions, set off a whole chain of undesirable events in a stream including accelerated plant growth, algae blooms, low dissolved oxygen and the death of certain fish, invertebrates and other aquatic animals. There are many sources of phosphorus, both natural and human. These include soil and rocks, wastewater treatment plants, runoff from fertilized lawns and cropland, failing septic systems, runoff from animal manure storage areas, disturbed land areas, drained wetlands, water treatment and commercial cleaning preparations. Uluova Region of Keban Dam Lake are under the threat of all these environmental polluting sources. Thus, eutrophication process in the region should be monitored at regular basis in terms of water quality and phytoplankton growth dynamics.

The concentrations of total nitrogen (TN) in Uluova Region were fluctuated between 0.7 and 4.6 mg N/L. The overall mean of total nitrogen was 1.56 mg N/L. low levels of total nitrogen were detected during spring and summer, while higher concentrations were measured in winter and autumn. An acceptable range from 2 mg/L to 6 mg/L for total nitrogen is proposed by (EPA

,1992) Considering the highest TN concentration (4.6 mg N/L) recorded in the study area one can say that TN concentrations in Uluova Region are still within the acceptable ranges. Seasonal Fluctuations in concentrations of TP and TN appeared to be mostly affected by the amount of sewage discharged and runoff water from agricultural lands and nearby settlements as in case of phosphorus.

Classification of Ecological quality for shallow and deep lakes with their annual total nitrogen concentrations was determined as follows; <25 µg/L high ecological quality quality; <25-50 µg/L good ecological; <50-100 µg/L moderate ecological quality; <100-200 µg/L poor ecological quality and > 100-200 µg/L bad ecological quality (Sondergaard e.tl, 2005,p: 42: 616-629). According to this classification, Uluova Region of Keban Dam Lake has bad ecological quality properties (same as TP) in reference to mean total nitrogen concentrations (1.56 mg N/L=1560 µg/L) recorded during the present study.

Organic matter concentrations remained under 10 mg/L throughout the study. Lowest and highest organic matter concentrations recorded in seasons were as follows; Winter 0.9-4.6 mg /L, spring 1.5-2.0 mg /L summer 0.6-1.6 mg /L and autumn 0.7- 2.1 mg /L. Highest concentrations of organic matter were recorded at station 5 as in case of total nitrogen and total phosphorus. This finding is also important to show the effect of city sewage on the high concentrations of organic matter in the region where is discharged. In Uluova Region, the concentrations of total organic carbon were fluctuated between 9.2 27.6 mg/L. The overall mean of total organic carbon was 18.2 mg/L. seasons, Higher concentrations were detected during autumn and spring. According to "Inland Water Resources Quality Criteria (2012)" 5 mg TOC/L corresponds to I class water quality, 8 mg TOC/L II class water quality, 12 mg TOC /L III class water quality and more than 12 mg TOC /L corresponds to class IV water quality. Concentrations of total organic carbon recorded during the study (9.2 27.6 mg TOC/L) proved that Uluova Region of Keban Dam Lake should be included in class IV water quality category (polluted). Annual concentration of TP and TN also strongly supported that Uluova Region of Keban Dam Lake has heavily been polluted.

References

EPA. (1992) (Environmental Protection Agency), "Guidelines for exposure assessment", U.S. Washington, DC.

Inland Water Resources Quality Criteria). 30/11/2012 tarihli ve 28483 sayılı Resmî Gazete.

Caso, F. (2010) Global Issues: Freshwater Supply. New York, USA: Infobase Publishing.

Diersing, N. (2009) Water Quality: Frequently Asked Questions. Florida Brooks National Marine Sanctuary, Key West, FL.

Fetter Jr., C.W. (*2000*) Applied Hydrogeology. 4th Edition, Prentice-Hall, Upper Saddle River, 598 p.

Desonie, D. (2008) "Freshwater Systems and Pollution", New York, USA: Chelsea House.

APHA (2012) Standard methods for the examination of water and wastewater. 22nd Edition. Washington. 1268p.

Sondergaard, M., Jeppesen, E., Jensen, J. P. & Amsinck S.l. (2005) Water Frame Directive: Ecological Classification of Danish Lakes. Journal of Applied Ecology. 42: 616-629

Vincent, W.F. (2009) Effects of Climate Change on Lakes. In: Likens, G.E., Ed., Encyclopedia of Inland Waters, Elsevier, Amsterdam, 55-60.

Goshu, G., Koelmansade, A.A., Klein, J.J.M. (2021) Performance of faecal indicator bacteria, microbial source tracking, and pollution risk mapping in tropical water. Environmental Pollution, 276: 1-12.

Bhateria, R., Jain, D. (2016) Water quality assessment of lake water: A review. Sustain. Water Resour. Manag. 2: 161-173.

John P. Smol.2008. pollution of lakes and rivers: a Paleoenvironmental perspective (2nd edition). Blackwell Publications, Oxford, p.8.
https://www.coolaustralia.org/what-is-drinking-water/

https://www.who.int/water_sanitation_health/resourcesquality/wqmchap2.pdf

THREE-DIMENSIONAL PROTEIN MODELING FOR COVID-19-ASSOCIATED SARS-COV-2 SPIKE PROTEIN WITH SWISS MODEL

Gözde Öztan
Istanbul University
ORCID No: https://orcid.org/0000-0002-2970-1834

Abstract
Spike glycoprotein is responsible for the entry of viruses into host cells by forming spikes on the surface of coronaviruses. The receptor binding domain (RBD) in the spike glycoprotein molecule directly binds receptors on the surface of host cells. In homology modeling, it is considered that the sequence of two proteins with similar structure is similar. Starting from the amino acid sequences of interacting proteins with the Swiss model (https://swissmodel.expasy.org), whose functionality is based on modeling homo and heteromeric complexes, both the stoichiometry and the general structure of the complex are revealed by homology modeling. In our study, it was aimed to create a three-dimensional protein model by identifying another related protein with high structural similarity to the SARS-CoV-2 Spike (S) protein sequence using the Swiss Model.
The SARS-CoV-2 S protein sequence we wanted to model was sequenced in Fasta format over NCBI-protein. Motifs that matched the protein sequence we obtained were searched with the Expasy Prosite tool to be specific to the template protein sequence. Motifs showing high sensitivity other than common motifs were determined by taking a graphic image. Accordingly, five different profiles of BIG1 (Big-1 (bacterial Ig-like domain 1)) domain, BCOV_S1_NTD (Betacoronavirus S glycoprotein S1 subunit N-terminal (NTD)) domain, BCOV_S1_CTD (Betacoronavirus S glycoprotein S1 subunit C-terminal (CTD)) domain, COV_S2_HR1 (Coronavirus S glycoprotein S2 subunit heptad repeat 1 (HR1)) region, COV_S2_HR2 (Coronavirus S glycoprotein S2 subunit heptad repeat 2 (HR2)) region were detected in a sequence (Figure 1). The 3D structure of the Big-1 domain is a β-sheet sandwich with a topology similar to eukaryotic members of the immunoglobulin superfamily The βCoV NTDs contain a conserved β-sandwich core, but exhibit variant folds in the peripheral elements located in the top-ceiling region and on the lateral side. The βCoV S1-CTD domain is composed of a core and an external subdomain. HR1 forms a 24-turn α-helix, while HR2 adopts a mixed conformation: the central part fold into a nine-turn α-helix, while the residues on either side of the helix adopt an extended conformation. The HR1 region forms a long trimeric helical coiled-coil structure with peptides from the HR2 region packing in an oblique antiparallel manner on the grooves of the HR1 trimer in a mixed extended and helical conformation

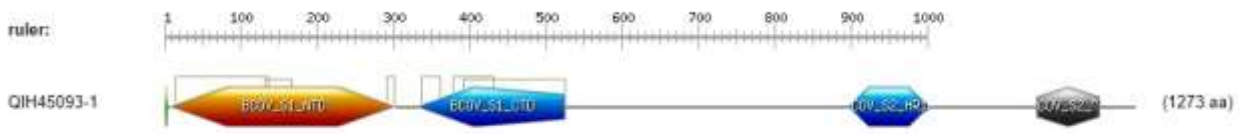

Figure 1: Five different sequence profiles. Upper case represents match positions, lower case insert positions, and the '-' symbol represents deletions relative to the matching profile.

Common protein regions; N-glycosylation, Protein kinase C phosphorylation, Casein kinase II phosphorylation, N-myristoylation, cAMP- and cGMP-dependent protein kinase phosphorylation were determined. Then, homology modeling of the template sequence was performed using the Swiss-Model. Proteins that can be templates are listed by the Swiss model. In model selection, coverage rate and identity rate (at least 30%) must be high. The model with the highest coverage and identity ratio was selected out of 46 templates. Three-dimensional modeling of PCoV_GX spike glycoprotein (7cn8.1.A) in homotrimer structure by cryo-EM method was designed. Accordingly, sequence similarity was found to be 91.68%, coverage 0.95, and QSQE 0.84 (Figure 2).

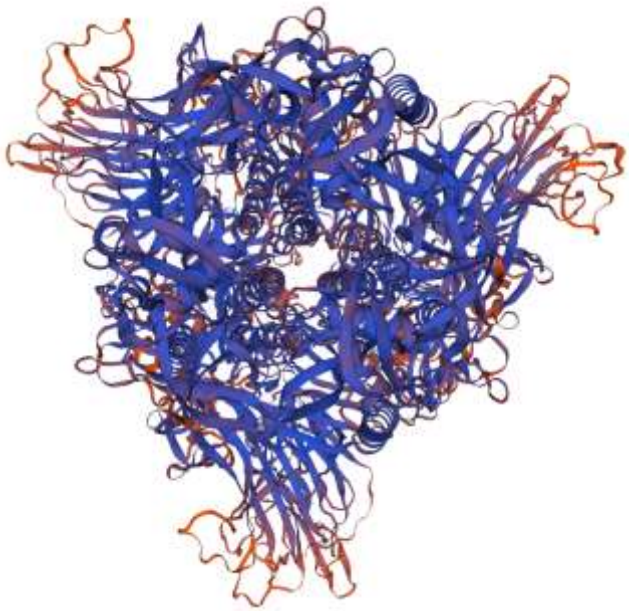

Figure 2: 3D modeling of the PCoV_GX spike glycoprotein

At the last stage of homology modeling, it is seen that the quality of the protein shape obtained according to the Ramachandran graph results is high. “y” axis shows psi (ψ), “x” axis shows phi (φ) angles (Figure 3).

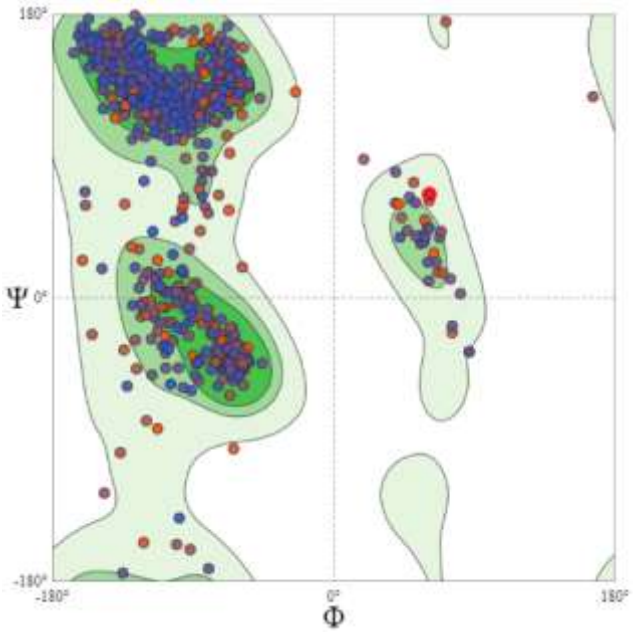

Figure 3: Ramachandran plot and protein angles. Each dot represents an amino acid.

As a result; Computational structural modeling methods appear as a complement to experimental protein studies by enabling us to learn more about the three-dimensional structures and properties of proteins. Based on the amino acid sequences of interacting proteins, both stoichiometry and revealing the general structure of the complex become possible with homology models. We are of the opinion that three-dimensional modeling of the PCoV_GX spike glycoprotein, which is structurally similar to the Covid-19-associated SARS-CoV-2 Spike protein, can be a guide in elucidating the disease mechanisms associated with Covid-19 by revealing its protein structure.

Keywords: Spike protein, homology modeling, protein structure

BLOOD REINFUSION PRACTISE IN THE PATRIOTIC WAR OF AZERBAIJAN (1993-2020)

Prof. Dr. Adil Geybulla
Azerbaijan Medical University

Abstract
The immediate results of blood reinfusion in 357 wounded of thoracic and abdominal organs with severe bleeding (blood loss of more than 2000 ml) in the conditions of military occupation of the territories of the Republic of Azerbaijan are analyzed.

Autologous blood had been prepared with the help of the apparatus of chest drainage and autotransfusion system. The technique of reinfusion of blood for various traumas with massive blood loss is described. Our experience showed that advantages of reinfusion are particularly noticeable in the provision of care wounded with intracorporeal injuries, when the time factor plays a decaying role. As soon as possible to replacement of lost blood, as soon as possible to stop bleeding - here are two major tasks from the implementation of which depends the life of the victim.

The device for blood reinfusion consisted of the following components: cardiotomy reservoir and double-lumen suction tubes 2) centrifuge with lines; 3) a pump that carries out the movement of all liquids in the circuit of the device; 4) a container for collecting washed erythrocytes.

Additionally, in wounded with displaced pelvic fractures, blood collected from the pelvic cavity in order to avoid the ingress of fat globules into reinfusate and the bloodstream with further development of fat embolism, passed through leukocyte filters. Experience shows that these simple filters, in terms of their "delipidizing" effect, have shown themselves to be better than those specially designated for this purpose.

Kew words: Wounded in the war, Blood loss, Reinfusion

Introduction
One of the life-threatening factors for the wounded and injured in the war is an incompatible shock and massive blood loss with severe wounds caused by firearms and explosive devices. Therefore, today, preoperative autologous donation of military personnel is considered a fairly effective measure aimed at saving the lives of potential wounded with severe hemorrhagic shock.

Acute isovolemic hemodilution caused by transfusion of blood-substituting solutions (which can eliminate the deficiency of circulating blood volume caused by blood loss, but not replacing the oxygen transport function of the lost erythrocytes) in severely injured patients with massive blood loss in the absence of a donor blood resource often endangers their lives and often requires autologous transfusion reinfusion.

Results

Contraindications to blood reinfusion were: the presence of contaminants in the wound blood from injury and trauma (dirt, urine, intestinal contents) and impurities from the primary treatment of wounds (antibiotics, betadine, hydrogen peroxide, alcohol, local hemostatic drugs based on collagen).

Therefore, in case of abdominal injuries, the integrity of the hollow organs (stomach, intestines, bladder, ureters) was carefully checked. And with injuries of the chest cavity (with hemothorax), they tried to take blood, first of all, by pleural puncture.

We managed to cure the vast majority of the wounded (89.7%) who lost blood in the first 2 hours after the injury, which, of course, largely determined the fate of the victims.

Complications of the blood reinfusion technique are considered to be the following: systemic hemostasis disorders, hemolysis, air embolism and bacterial contamination of reinfusate. It should be taken into account that the device for reinfusion is able to return only washed erythrocytes into the blood, then the reason for the developing hypocoagulation becomes completely clear. Therefore, the development of systemic disorders of hemostasis in a situation of massive blood loss with its autologous replacement is a completely natural phenomenon due to a simple loss of platelets and plasma factors of hemostasis. In addition, the possible development of systemic hypocoagulation due to the ingestion of an anticoagulant (heparin, citrate) used to stabilize the outflow of blood during reinfusion is also not justified. Since, during the treatment of wound blood on the apparatus, the anticoagulant is completely washed off, and the reinfusate itself no longer causes serious disturbances in the patient's hemostasis system.

In our case, 4 wounded had only bacterial complications (in 2 cases with complete recovery, in 2 - the development of sepsis with a fatal outcome. All the wounded who received blood reinfusion in the first 3-5 days received antibiotic therapy.

Conclusion

Finally, the compensation of blood loss in case of injuries in the battlefield with the help of reinfusion of one's own blood, first of all, allows to significantly reduce the transfusion load on the wounded and injured with donor blood components. In addition, low costs, immediate availability (without delay and storage), complete biocompatibility, normothermicity, no allergic reaction, no risk of transmission of transfusion-borne disease, hypocalcemia and hyperkalemia, reduced risk of acute respiratory distress syndrome, makes autologous blood reinfusion a valuable alternative for timely, effective and vital care for those seriously suffering from massive bleeding in war.

Pediatrik Tibia Alt Uç Kiriklarinda Cerrahi Tedavi Tercihimiz Ne Olmali? 3 Farkli Cerrahi Tekniğin Prospektif Olarak Karşilaştirilmasi

Mehmet Korkmaz
Hatay Kırıkhan Devlet Hastanesi
Orcid No: https://orcid.org/0000-0002-3290-1079
Tuğrul ERGÜN
İstinye Üniversitesi Liv Hastanesi
Orcid No: https://orcid.org/0000-0002-5615-3394

Özet

Çocuk hasta grubundaki ayak bilek kırıkları, elbilek kemik kırıklarından sonra en sık görülen ortopedik ekstremite yaralanmalarıdır. Ortopedi ve travmatoloji disiplini çerçevesinde, hastaların kırık özelliklerine göre ayakbilek kırıkları tedavisinden konservatif tedavi veya cerrahi tedavi yöntemleri kullanılmaktadır. Her iki tedavi sonrası hastanın kırık öncesi ayakbilek fonksiyonuna kavuşması hedeflenir. Pediatrik kemik kırık hastaların yüksek remodelize ve iyileşme kapasiteye sahip olması sebebiyle pediatrik kemik kırıkların iyileşmesinde yüz güldürücü sonuçlar alınabilmektedir. Kırıkların cerrahi tedavisinde, kırığın morfolojine göre farklı özellikte implantlar (Kichner teli, plak&vida ve kanüllü vida) kullanılabilmektedir. Bu çalışmada amacımız, deplese tibia alt uç kırıkları nedeniyle cerrahi tedavi yapılan pediatrik hastalarda uygulanan cerrahi tekniğin, hastaların klinik iyileşmesi ile olan ilişkisini incelemektir.

Çalışma retrospektif olarak tasarlandı. Ocak 2016 ile ocak 2021 yılları arasında deplese tibia alt uç kırığı tanısıyla ortopedi servisinde klinik takibi ve cerrahi tedavisi yapılan 19 pediatrik ayakbilek kırıklı hasta çalışmaya dahil edildi. Açık kırıklar, patolojik kırıklar ve takibi yapılamayan hastalar çalışma dışı bırakıldı. Hastaların takip süreleri, demografik özellikleri (yaş, cinsiyet), Salter-Harris kırık sınıflaması, uygulanan cerrahi teknik (plak&vida, kanüllü vida, kichner teli), iyileşme süreleri ile komplikasyon durumları hastane bilgi işlem merkezinden kayıt edildi. Tüm hastalar iyileşme sonrası poliklinik kontrolleri yapılarak klinik ve radyolojik olarak iyileşme sonuçları değerlendirildi. Hastaların iyileşme sonrası kırık iyileşmesi AOFAS skoru ile değerlendirildi. Elde edilen verilerin istatiksel analizi yapılarak pediatrik ayakbilek kırıklarına uygulanan ortopedik cerrahi teknik ile hastaların klinik iyileşme düzeyleri arasındaki ilişki incelendi.

Hastaların ortalama takip süresi 10 (3-24) ay idi. Hastaların %84.2 (n=16)'si erkek olup, yaş ortalaması 12.7±2.6 yıl idi. En sık %47,4(n=9) Salter-Harris tip 3 kırık bulunmaktaydı. Kırıkların tümü skopi altında kapalı redüksiyon ile redükte olduğu görüldü. Kırkların primer osteosentez tedavisi % 52.6 'sı vida, %26.32'ü Kichner teli ve %21.1'i Kichner teli&vida kullanılarak kırıkların tespiti yapıldı. 1 hastada erken hareket sonrası implant yetmezliği görüldü. Hastaların iyileşme sonrası ortalama AOFAS değeri 98 (90-100) puan olarak ölçüldü. Uygulanan cerrahi teknik ve klinik iyileşme skoru arasında yapılan karşılaştırmada cerrahi yöntemler arasında istatiksel olarak fark gözlenmedi($X^2(2)=1.326$, $P>0.5$).

Pediatrik hasta grubunda, tibia alt uç kırıklarında farklı özelliklerde implantlar kullanılarak benzer sonuçlar elde edilebilmektedir. Kırık deplasmanı fark etmeksizin, yeterli redüksiyon ve stabil tespit yapıldığı takdirde farklı cerrahi tekniklerle yüz güldürücü iyi sonuçlar alınabilir.

Anahtar Kelimeler : Çocuk Kırıkları, Epifizyoliz, Ayakbilek Kırığı

What Should Our Surgical Treatment Preference Be for Pediatric Lower End Fractures of the Tibia? Prospective Comparison of 3 Different Surgical Techniques

Abstract

Ankle fractures in the pediatric patient group are the most common orthopedic extremity injuries after wrist bone fractures. In the framework of orthopedics and traumatology discipline, conservative treatment or surgical treatment methods are used in the treatment of ankle fractures according to the fracture characteristics of the patients. After both treatments, it is aimed for the patient to regain the ankle function before the fracture. Since pediatric bone fracture patients have high remodeling and healing capacity, satisfactory results can be obtained in the healing of pediatric bone fractures. In the surgical treatment of fractures, implants with different properties (Kichner wire, plate & screw and cannulated screw) can be used according to the morphology of the fracture. In this study, our aim is to examine the relationship between the surgical technique applied in pediatric patients who underwent surgical treatment for displaced tibial lower end fractures and the clinical recovery of the patients.

The study was designed retrospectively. Between January 2016 and January 2021, 19 pediatric ankle fracture patients with a diagnosis of displaced tibia lower end fracture, who were followed up in the orthopedics service and treated surgically, were included in the study. Open fractures, pathological fractures and patients who could not be followed up were excluded from the study. Follow-up periods of the patients, demographic characteristics (age, gender), Salter-Harris fracture classification, surgical technique (plate & screw, cannulated screw, kichner wire), recovery times and complications were recorded from the hospital data center. All patients were followed up in the outpatient clinic after recovery and clinical and radiological recovery results were evaluated. Post-healing fracture healing of the patients was evaluated with the AOFAS score. By statistical analysis of the obtained data, the relationship between the orthopedic surgical technique applied to pediatric ankle fractures and the clinical improvement levels of the patients was examined.

The mean follow-up period of the patients was 10 (3-24) months. 84.2% (n=16) of the patients were male and the mean age was 12.7±2.6 years. Salter-Harris type 3 fractures were the most common in 47.4%(n=9). All fractures were observed to be reduced by closed reduction under scopy. The primary osteosynthesis treatment of the forties was fixation of the fractures using screws in 52.6%, Kichner wire in 26.32%, and Kichner wire&screw in 21.1%. Implant failure was observed in 1 patient after early movement. The mean AOFAS value of the patients after recovery was measured as 98 (90-100) points. In the comparison between the surgical technique

applied and the clinical recovery score, no statistical difference was observed between the surgical methods (X2(2)=1.326, P>0.5).

In the pediatric patient group, similar results can be obtained by using implants with different properties in lower tibial fractures. Regardless of the fracture displacement, satisfactory results can be obtained with different surgical techniques if adequate reduction and stable fixation are performed.

Keywords: Child Fractures, Epiphysiolysis, Ankle Fracture

SURGICAL RECONSTRUCTION OF MULTIPLE FRACTURES IN THE CARAPACE OF A MEDITERRANEAN SPUR-THIGHED TORTOISE (*TESTUDO GRAECA LINNAEUS 1758*)

DVM Nihan EROĞLU
DVM Fehmiye GÜMÜŞ
Asst. Prof. Dr. Başak BOZTOK ÖZGERMEN
Aksaray University

Introduction

Turtles belong to the class of reptiles that have survived the Mesozoic era, known as the age of dinosaurs, and have not undergone major morphological changes. They can live up to 200 years according to their species (Budak and Göçmen, 2008). Turtles have different morphological structures compared to other reptiles. The main differences is that their bodies are surrounded with a shell (Polat et al, 2020).

The shell of turtles (carapace) consists of elements such as Ca, P, C, Cl and Na (Ding et al, 2011). The carapace plays an important role in the survival of the turtles by functioning as a protective armor. It has vital functions such as protecting the internal organs against injuries and infections, providing a support for the muscles, providing mineral reserves, regulating body temperature and preventing fluid loss (Sypniewski et al, 2016).

Tortoises' bodies are covered with a shell consisting of a carapace dorsally, a plastron ventrally, and a lateral bridge. All of these structures are composed of fused dermal bony elements. On the dermal carapace and plastron, there are keratinized scales of epidermal origin. Epidermal scales are less numerous than the underlying dermal bones. Thus, the sutures (junctions) of epidermal scales and bones are often not aligned. This arrangement increases the durability of the bone (Arslan 2013).

The plates that fuse with the vertebrae in the midline of the shell are called the neural plate. The plates that fuse with the ribs on the lateral side of the shell are called the costal plate, and the plates surrounding the outer side of the costal plates are called the marginal plates. In front of the neural plates, there are nuchal plates that are not fused with the vertebrae and supracaudal plates on the tail (Polat et al, 2020) (Fig. 1).

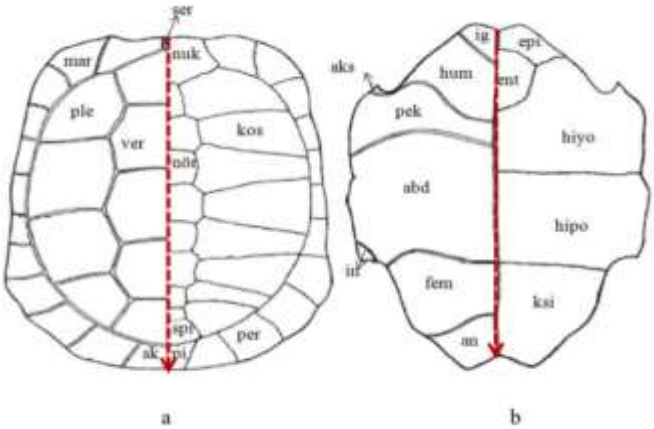

Figure 1. The horn (left) and bony (right) elements of tortoise shell. a-carapace; ser: cervical plaque; mar: marginal plaque; ver: vertebral plate; ple: pleural plaque; sk: supracaudal plaque; nu: nuchal bone; nör: neural bone; kos: costal bone; spi: suprapigal bone; pi: pygical bone; per: peripheral bone; b-plastron; ig: intergular plaque; hum: humeral plaque; pek: pectoral plaque; abd: abdominal plaque; fem: femoral plate; an: anal plaque; aks: axillary plate; in:inguinal plaque; epi: epiplastron; ent: entoplastron; hiyo: hyoplastron; hipo: hypoplastron; ksi: xifiplastron (Arslan 2013).

The most important medical problems related to the shells of turtles are shell softening due to metabolic causes and shell fractures due to traumatic causes. Carapace fractures are caused by various traumas such as being hit by a motor vehicle, dog attack and falling from a height (Altuğ et al, 2017; Polat et al, 2020).

Case History and Clinical Observation

In this case report, information was given about the diagnosis and treatment process of a turtle with multiple open fractures in its carapace. Clinical examination revealed fractures on the right costal 2nd and 4th bone, right marginal 11th bone, left costal 3rd, left marginal 9th and vertebral 3rd bone (Fig. 2).

Figure 2. Multiple open fractures in the carapace of the patient.

After the clinical examination, surgery was decided for the fixation of the carapace. For general anesthesia of the patient, 0,5mg/kg butarphanol hydrogen tartrate (Butomidor, Interhas, 10mg/ml), 0.1 mg/kg medetomidine hydrochloride (Tomidin, Provet, 1 mg/ml) and 5 mg/kg ketamine hydrochloride (Ketasol, Interhas, 100 mg/ml) was administered intramuscularly. After providing routine asepsis and antisepsis, the fracture lines were aligned and reduction was achieved. With the help of an orthopedic drill, the holes were opened on the carapace of the patient. Fixation was achieved by compressing the holes with the help of 1.2 mm thick cerclage wires (Fig. 3). A bandage was applied to the surgery area to protect the fracture line. Post-operatively: 5 mg/kg enrofloxacin (Baytril-K 5%, Bayer, 50 mg/ml) was administered intramuscularly every 48 hours for 5 days and 0.2 mg/kg Meloxicam (Maxicam, Sanovel, 5 mg/mL) was administered intramuscularly every 24 hours for 3 days post-operatively. The patient recovered uneventfully and was released in its natural habituated place one month postoperatively.

Fig 3. The carapace of the patient rigth after the surgery.

Discussion and Results

Carapace injuries are caused by various causes such as boat propeller, carnivore attacks, human-induced traumas, and infection. The prognosis of these injuries were evaluated in five categories: excellent, good, moderate, weak and serious (Table 1) (Aytuğ et al, 2017).

Table 1. Five prognostic categories for turtles with shell injuries

PROGNOSIS	TYPE	TREATMENT
Excellent	Single fracture A thin fracture in the form of a line Fracture that does not involve the spine Minor collapse	Support therapy Usually it does not require surgical stabilization Short-term hospitalization for several days
Good	Multiple fractures Unstable fractures Open fractures (abdominal may be visible)/minor shell fragments are missing Pierced shell	Support therapy Surgical stabilization of fractures Several months of treatment
Moderate	Multiple fractures involving pectoral and /or pelvic areas	Support therapy

	Sölomic penetration Bridge fractures Open fractures, in which large pieces of bark are missing	Surgical stabilization of fractures At least a few months of treatment
Weak	Open fractures with damage to internal organs Intensive contamination of the abdominal cavity	Other diagnostic imaging (CT, MRI) The chances of treatment are difficult
Serious	Multi-part fractures Unstable shell fractures Internal injuries Head injuries (including the eye and jaw) Fracture of the spine Stroke	Euthanasia is recommended

Different techniques are used for fixation of carapace fractures in turtles. Orthopedic materials such as screws, plates and wires as well as fillers such as epoxy and acrylate can be used. Materials like epoxy and acrylate pose a risk of septicemia and contamination when used on traumatic and contaminated wounds. At the same time, the contact of these substances with soft tissues and bones causes delay in healing. For all these reasons, orthopedic materials are mostly preferred in the treatment of shell fractures (Altuğ et al., 2017; Fleming, 2008; Vella, 2009).

In carapace fracture fixation, techniques and materials may vary. Many different techniques can be used partially or together. For example: external fixators, screws, cerclage wires, bone plates and pins can be combined with epoxy and other techniques using hooks (Fleeming 2008). Fracture fixation techniques, vacuum wound care, adhesives, bridging methods and orthopedic fixation techniques are generally used in the treatment of carapace injuries. If the carapace, which acts as a protective armor, is fractured, the healing may take from six months to 30 months and it may take years for a full ossification to take place (Aytuğ et al, 2017).

References

Arslan G. 2013. Kapadokya Bölgesi'nde (Nevşehir) Kara Kaplumbağası (Testudo Graeca Lınnaeus, 1758) Üzerine Biyo-Ekolojik Çalışmalar, Doktora Tezi.

Altuğ ME, Yurtal Z, İşler CT, Deveci MZY, Alakuş H. 2016. Deniz Kaplumbağalarında Cerrahi Yöntemler. Turkiye Klinikleri J Vet Sci 2017;8(1-2):14-24

Budak A, Göçmen B. 2008. Herpetoloji., 2. Baskı, Ege Üniversitesi Basımevi., Bornova, İzmir, Türkiye.

Ding XF, Jiang L, Liang Y, Wu CW. 2011. The structure and mechanical properties of turtle Shell and biomimetic. Advanced Materials Research Vols;189(193):3419-22.

Fleming GJ. 2008. Clinical technique: Chelonian Shell repair. *J Exot Pet Med*, 17(4), 246-258.

Polat E, Coşkun S, Can K, Kayapınar D, Yıldırım O. 2020. Bir Kara Kaplumbağasının Karapaksındaki Kırık Olgusu, Harran Üniv Vet Fak Derg, 9 (2): 211-213.

Sypniewski LA, Hahn A, Murray JK, Chalasani V, Woods L, Piao D, et al. 2016. Novel shell wound care in the aquatic turtle. J Exot Pet Med 25(2):110-4.

Vella D. 2009. Management of aquatic turtle shell fractures. *Lab Anim*, 38 (2), 52-53.

PREEKLAMPSİ GEBELERDE SAĞLIKLI YAŞAM BİÇİMİ DAVRANIŞLARININ NORMAL GEBELERLE KARŞILAŞTIRILMASI

Uzman Ebe Ebru KUMRU
Manisa Soma Devlet Hastanesi
ORCID: 0000-0002-0169-4089
Doç Dr. Handan ÖZCAN
Sağlık Bilimleri Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-7131-1856

Özet
Araştırmada preeklampsi gebelerde sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının değerlendirilmesi ve sağlıklı gebelerle karşılaştırılması amaçlandı.
Çalışma tanımlayıcı niteliktedir. Araştırma örneklemini preeklampsi tanısını alan ve almayan sağlıklı gebeler olmak üzere toplam 168 gebe oluşturmaktadır. Veriler Tanıtıcı Bilgi Formu, Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeği formu ile toplandı. İstatistik analizler SPSS 21 programında yapıldı.
Çalışmada preeklampsi gebeler ve sağlıklı gebeler arasında Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçek toplam puan ortalamaları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulundu, preeklampsi gebelerde daha yüksek olduğu gözlendi (p=0,050). Preeklampsi gebelerde Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçek alt boyutlarından sağlık sorumluluğu (p=0,001), manevi gelişim (p=0,027) ve stres yönetimi (p=0,050) puan ortalamaları bakımından daha yüksek olduğu gözlendi. Gebeler arasında fiziksel aktivite, beslenme, kişilerarası ilişkiler puan ortalamaları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmedi (p>0,05).
Riskli grupların gebelik öncesi saptanarak gebelikte uygun sağlık kurumuna yönlendirilmesi preeklampsinin prognozunda önemli olup sağlıklı gebeliğin sürdürülmesinde gereklidir. Preeklampsi gebelerde, şikâyetlerin azaltılması için gebelerin yaşam tarzı sorgulanmalı ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının geliştirilmesi önerilebilir.

Anahtar kelimeler: Davranışlar, sağlıklı yaşam tarzı, hipertansiyon, preeklampsi, gebelik

COMPARISON OF HEALTHY LIFESTYLE BEHAVIORS IN PREECLAMPTIC PREGNANCY WITH HEALTHY PREGNANCY

Abstract

The aim of this study is to evaluate healthy lifestyle behaviors in preeclamptic pregnant women and compare them with those of healthy pregnant women.

The sample of this descriptive study consisted of 168 pregnant women, including healthy and preeclamptic pregnant women. The data were collected with the Introductory Information Form and The Healthy Lifestyle Behavior Scale, and the statistical analyzes were done in SPSS 21 program.

The results revealed that the mean total score of the Healthy Lifestyle Behaviors Scale was higher in preeclamptic pregnant women, and the difference was statistically significant ($p=0.050$). The mean scores of health responsibility ($p=0.001$), spiritual development ($p=0.027$), and stress management ($p=0.050$), the sub-dimensions of the Healthy Lifestyle Behaviors Scale, were higher in preeclamptic pregnant women. There was no statistically significant difference between the pregnant women in terms of physical activity, nutrition, and interpersonal relations mean scores ($p>0.05$).

Identifying risky groups before pregnancy and guiding them to the appropriate health institution during pregnancy is of vital importance in the prognosis of preeclampsia. To reduce the complaints in pregnant women with preeclampsia and maintain a healthy pregnancy, it can be recommended to question their lifestyles and guide them to develop healthy lifestyle behaviors.

Keywords: Behaviors, healthy lifestyle, hypertension, preeclampsia, pregnancy

Giriş

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hipertansif hastalıklar; anne, fetüs, yeni doğan için önemli morbidite ve mortalite sebeplerinden biridir (Değirmenci, 2018). Dünyadaki tüm anne ölümlerinin %14'ünün gebelikte karşılaşılan hipertansif hastalıklara bağlı olduğu düşünülmektedir (Say, Chou & Gemmill et al., 2014). Gebelikte hipertansiyonla seyreden hastalıklar hem annenin hem de bebeğin sağlığını olumsuz olarak etkilemektedir (World Health Organization, 2011; Çelik, Yiğit &. Turgal ve ark., 2012). Gebeliğin hipertansif hastalıkları arasında yer alan preeklampsi, bir gebelik komplikasyonu olup dünya çapında anne ölümleri nedenleri arasında ilk üç sırada yer almaktadır (Brown & Small, 2018). Ülkemizde ise anne ölümleri nedenleri arasında ikinci sıradadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2016).

Gebeliğin ikinci yarısında ortaya çıkan idrarda proteinüri görülmesi ve hipertansiyon ile eşlik eden preeklampsi durumu, gebeliklerin %3-5'ini etkilemektedir (Madazlı, 2010; Mol, Roberts & Thangaratinam et al., 2016). Preeklampsi her yıl yaklaşık 500.000 bebek ile 70.000 anne ölümüne sebep olmaktadır (English, Kenny & McCarthy, 2015).

Gebelikte preeklampsi gibi komplikasyon ya da riskli durumların önlenmesinde kadınların sağlıklı yaşam tarzı davranışları önemlidir. Gebelik, doğum ve doğum sonundaki sağlık davranışları, anneyle bebeğin sağlığının sürdürülmesinde ve riskli durumların önlenmesinde

kaçınılmazdır. Sağlıklı yaşam biçimi davranışları gebenin kendi sağlığını, fetüs ve yeni doğan sağlığını içeren gebelik sonucunu etkileyen aktiviteler olarak tanımlanmaktadır. Gebelikte sağlıklı yaşam tarzı; uygun beslenme ve egzersiz, olumlu sağlık davranışları ve psikolojik sağlığın korunması bileşenlerinden oluşmaktadır (Davis, Wambach & Nelson et al., 2014). Gebelikte sağlıklı yaşam biçimi davranışları; anne ile bebeğin morbidite ve mortalite oranlarını azaltarak gebeliğin sağlıklı ve canlı doğumla sonlanması için gebelik öncesi ve gebelik boyunca önemlidir. Kadınların sistemik, lokal medikal problemleri veya gebeliklerinde yüksek riskli yaşam biçimi davranışına sahip olması anne ve yeni doğan mortalite oranlarını artırmaktadır (Onat & Aba, 2014; Akdolun, Vural & Eroğlu, 2014).
Sağlıklı yaşam davranışlarının sürdürülmesi ile birçok preeklampsi gebeliğin önüne geçilmektedir. Bu çalışmanın amacı preeklampsi tanısı alan gebelerdeki sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının sağlıklı gebelerle karşılaştırılmasıdır.

Materyal ve Metot
Araştırmanın Türü
Çalışma tanımlayıcı niteliktedir.

Araştırmanın Örneklemi
Çalışmanın evrenini X Eğitim ve Araştırma Hastanesi Kadın Doğum Polikliniklerine başvuru yapan gebeler oluşturmaktadır. Çalışmada preeklampsi ve normal gebeler olmak üzere iki grup mevcuttur. Dörtlü skalaya sahip Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeğini uygulamak için 1 yılda X Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ne gelen 286 preeklampsi gebenin ±3 standart sapma, %95 güvenilirlikle (%5 anlamlılık düzeyi) 84 preeklampsi gebenin ve buna karşılık seçilen 84 sağlıklı toplam 168 gebenin çalışmaya dahil edilmesi uygun bulunmuştur. Çalışmanın örneklemini toplam 168 gebe oluşturmaktadır.
Çalışmaya; 18-45 yaş aralığında, 28. gebelik haftası ve sonrasında olan, T.C. uyruklu
gebeler ile gebeliğinde preeklampsi tanısı alan ve tanı almayan sağlıklı gebeler, araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen, herhangi bir kronik hastalığı olmayan gebeler dahil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları
Veri toplama aşaması 2 aşamada gerçekleşmiştir:
Katılımcı Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından literatür taraması sonucunda hazırlanmış anket formu 40 sorudan oluşmaktadır. Formda gebelerin sosyo-demografik bilgileri, obstetrik öyküleri ve sağlık durumları yer almaktadır. Veri toplama araçları araştırmacı tarafından çalışmaya katılma kriterlerini sağlayan gebelerle yüz yüze görüşme yöntemi ile doldurulmuştur. Bir gebe ile yaklaşık 20-30 dakika kadar görüşülmüştür. Araştırma tamamen gönüllülük esasına dayalı yürütülmüştür.
Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeği II: Ölçek, Walker ve arkadaşları (1987) tarafından geliştirilmiş 1996 yılında düzeltilmiştir (Walker, Sechrist & Pender, 1987). Türkçeye uyarlama çalışması, Bahar ve arkadaşları tarafından 2008 yılında yapılmıştır. Ölçek, bireyin sağlıklı yaşam biçimi ile ilişkili olarak sağlığı geliştiren davranışlarını ölçmektedir.
Ölçek, toplam 52 maddeden oluşmuş olup 6 alt boyutu vardır (Bahar, Beşer & Gördes ve diğerleri, 2008):
Bu boyutlar; manevi gelişim, sağlık sorumluluğu, fiziksel aktivite, beslenme, kişilerarası ilişkiler ve stres yönetimidir. Ölçeğin tamamı için en düşük puan 52, en yüksek puan 208'dir. Ölçeğin

genel puanı sağlıklı yaşam biçimi davranışları puanını vermektedir (Bahar, Beşer & Gördes ve diğerleri, 2008). Ölçeğin Alpha güvenirlik katsayısı 0.94 belirtilmiştir. Bu çalışmada ise Alpha güvenirlik katsayısı 0,899 olarak bulundu.

Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırmanın yürütülebilmesi için İstanbul X Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nden kurum izni, Sağlık Bilimleri Üniversitesi X Etik Kurul'undan etik kurul onayı alınmıştır. Araştırmaya katılan gebelerden çalışmanın amacı açık bir ifade ile bilgilerinin gizli kalacağı, istedikleri zaman çalışmadan ayrılabilecekleri anlatılmıştır. Çalışmayı kabul eden gebelerin sözlü ve yazılı izinleri alınmıştır. Çalışma sınırlılığı, yalnızca bir hastanede yapıldığı için sonuçlar evrene genellenemez ve çalışmadan elde edilen bulgular gebelerin kişisel bildirimlerine dayalıdır.

Verilerin Analizi ve Değerlendirilmesi

Araştırmada sürekli değişkenlerin normallik kontrolü Shapiro Wilk testi ile yapılmıştır. Normal dağılıma uygunluk gösteren değişkenler için parametrik testler, göstermeyenler için ise parametrik olmayan yöntemler kullanılmıştır. Preeklampsi ve sağlıklı gebeler arasında ortalama karşılaştırmasında Student' s t test, medyan karşılaştırmasında ise Mann Whitney U test yöntemleri uygulanmıştır. Kategorik verilerin karşılaştırmasında Ki-Kare testi ve 5'ten küçük beklenen değerin %20'nin üzerinden olması durumunda ise Fisher Exact test uygulanmıştır. Sürekli değişkenler arasındaki doğrusal ilişkinin incelenmesinde ise Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Verilerin analizi SPSS 21 programında yapılmıştır. İstatistik anlamlılık seviyesi 0,05 olarak alınmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılan preeklampsi gebelerin yaş ortalaması 30,71±6,13 (min=19, max=44), ortalama gebelik haftası 33,38±3,45 (min=28, max=41) olarak tespit edildi. Gebelere ait yaş, gebelik haftasına ait veriler Tablo 1.' de verilmiştir.

Tablo 1. Grupların Yaş, Gebelik Haftasının Özelliklerine İlişkin Verilerin Karşılaştırılması

	Preeklampsi Gebe (N: 84)		**Sağlıklı Gebe (N: 84)**			
	Ort±SS	**Min-Maks**	**Ort±SS**	**Min-Maks**	**t**	**p**
Yaş	30,71±6,13	19-44	27,6±5,59	19-45	3,444	**0,001**
Kaçıncı gebelik haftası	33,38±3,45	28-41	38,75±1,8	34-41	-12,652	**<0,001**

p: Student's t test

Preeklampsi gebelerde sağlıklı gebelere göre yaş ortalamaları daha yüksek, gebelik haftası daha düşük saptandı ($p<0,05$).

Tablo 2. Grupların Önceki ile Şimdiki Kilo Değerlerine İlişkin Verilerin Karşılaştırılması

	Preeklampsi Gebe (N: 84)		**Sağlıklı Gebe (N: 84)**			
	Ort±SS	**Min-Maks**	**Ort±SS**	**Min-Maks**	**t**	**p_{grup}**
Gebelik öncesi kilo	70,91±14,90	45-110	63,34±12,70	40-95	3,543	**0,001**
Şimdiki kilo	83,72±14,54	54,3-130	77,00±12,33	46-108,75	3,235	**<0,001**
Fark (%95 GA)	-12,82±6,43	-14,22--11,42	-13,66±6,10	-14,98--12,34	0,870	0,386
$p_{eş}$	t=-18,262 p<0,001		t=-20,537 p <0,001			
Gebelik önce BKİ	27,85±5,79	17,03-42,06	24,30±5,04	14,34-38,05	4,240	**<0,001**
Şimdiki BKİ	32,84±5,35	22,6-48,83	29,52±4,83	16,49-42,16	4,216	**<0,001**
Fark (%95 GA)	-4,99±2,44	-5,52--4,46	-5,22±2,34	-5,73--4,71	0,635	0,526
$p_{eş}$	t=-18,739 p<0,001		t=-20,438 p <0,001			

p_{grup}: Student's t test, $p_{eş}$: Eşleştirilmiş t test

Preeklampsi gebelerde sağlıklı gebelere göre gebelik öncesi ve şimdiki kilo ortalamaları daha yüksek tespit edildi (p<0,05). Preeklampsi ve sağlıklı gebelerde ayrı ayrı değerlendirme yapıldığında gebelik öncesi ve şimdiki kiloları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı tespit edildi (p<0,05). Preeklampsi ve sağlıklı gebeler arasında gebelik öncesi ve şimdiki kiloları arasındaki değişim istatistiksel olarak anlamlı değildir (p=0,386).
Preeklampsi gebelerde sağlıklı gebelere göre gebelik öncesi ve şimdiki BKİ ortalamaları daha yüksek tespit edildi (p<0,05). Preeklampsi ve sağlıklı gebelerde ayrı ayrı değerlendirme yapıldığında gebelik öncesi ve şimdiki BKİ değerleri arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı tespit edildi (p<0,05). Preeklampsi ve sağlıklı gebelerde arasında gebelik öncesi ve şimdiki BKİ değerleri arasındaki değişim istatistiksel olarak anlamlı değildir (p=0,526).

Tablo 3. Grupların Hipertansiyon ve Preeklampsi Öyküsüne İlişkin Verilerin Karşılaştırılması

		Preeklampsi Gebe (N: 84)		Sağlıklı Gebe (N: 84)		Toplam		
		n	%	n	%	n	%	p
Tansiyon tanısı (önceki gebelik)	Hayır	30	53,6	63	98,4	93	77,5	*FE* **p=0,001**
	Evet	26	46,4*	1	1,6	27	22,5	
Ailede tansiyon öyküsü	Hayır	35	41,7	60	71,4	95	56,5	X^2=15,141 p=**0,001**
	Evet	49	58,3*	24	28,6	73	43,5	
Önceki gebelikte preeklampsi öykü durumu	Hayır	37	68,5	63	100	100	85,5	*FE* **p=0,001**
	Evet	17	31,5*	0	0	17	14,5	
Ailede preeklampsi öyküsü	Hayır	62	73,8	75	89,3*	137	81,5	X^2=6,750 **p=0,034**
	Evet	11	13,1	5	6	16	9,5	
	Bilmiyorum	11	13,1	4	4,8	15	8,9	

p: Ki-Kare test, FE: Fisher Exact test *yüksek olan oranı ifade eder

Preeklampsi gebelerde sağlıklı gebelere kıyasla daha önceki gebelikte tansiyon tanısı alma durumu ve ailede tansiyon varlığı oranları daha yüksek olduğu belirlendi (p<0,001). Preeklampsi gebelerde önceki gebeliklerinde ve ailede preeklampsi tanısı alma durumlarına ait oranlar daha yüksek saptandı (p<0,05).

Tablo 4. Grupların Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçek Puanlarına İlişkin Verilerin Karşılaştırılması

	Preeklampsi Gebe (N: 84)		Sağlıklı Gebe (N: 84)			
SYBDÖ-II Alt Boyutları	**Ort±SS**	**Min-Maks**	**Ort±SS**	**Min-Maks**	**t**	**p**
Sağlık sorumluluğu	23,46±4,47	10-33	21,14±4,75	13-32	3,262	**0,001**
Fiziksel aktivite	14,63±4,01	8-26	14,42±4,31	8-28	0,334	0,739
Beslenme	24,17±3,71	17-32	23,76±4,1	16-36	0,672	0,503
Manevi gelişim	29,15±4,16	19-36	27,71±4,19	19-36	2,235	**0,027**

Kişilerarası ilişkiler	27,43±4,73	17-36	26,68±4,02	18-36	1,107	0,270
Stres yönetimi	21,31±3,86	12-30	20,11±4,02	13-32	1,977	**0,050**
SYBDÖ-II Toplam Puan	140,15±17,97	100-180	133,82±19,4	98-187	2,195	**0,030**

p: Student' s t test

Preeklampsi gebelerde sağlıklı yaşam biçimi davranışları ölçek toplam puan ortalamalarının (140,15±17,97), sağlıklı gebelere göre (133,82±19,4) daha yüksek olduğu saptandı (p=0,050). Preeklampsi gebelerde sağlık sorumluluğu (p=0,001), manevi gelişim (p=0,027), stres yönetimi (p=0,050) puan ortalamalarının daha yüksek olduğu belirlendi.

Tartışma

Literatürde ileri yaşın preeklampsi için bir risk faktörü olduğu bildirilmektedir. Pandian ve arkadaşlarının çalışmasında ileri yaş gebeliklerde diabetes mellitus, preeklampsi riskiyle birlikte plesantal dekolman riskinin de arttığı belirtilmektedir (Pandian, Bhattacharya & Templeton, 2001).

Çalışmamızda preeklampsi grubunda yer alan gebelerin yaş ortalamaları daha yüksektir (Tablo 1.).

Yapılan çalışmalar preeklampsi tanısı alan gebelerde erken doğum öyküsü oranlarının, tanı almayan gebelere oranla yüksek olduğunu bildirmektedir (Gül, Öztürk & Uğur ve diğerleri, 2012; Toker, 2014; Yılmaz, 2019). Çalışmamızda preeklampsi grubundaki kadınların önceki gebelik öykülerinde erken doğum oranları, sağlıklı gebeler grubuna göre daha yüksektir (p=0,016, Tablo 1.). Yine çalışmamızda preeklampsi gebelerde son doğum şekli sezaryen, sağlıklı gebelerde ise normal doğum oranlarının daha yüksek olduğu tespit edildi (p<0,05).

Gebelikte oluşan fizyolojik değişikliklerle birlikte, besinlerin yetersiz ya da aşırı alımının kısa ve uzun dönemde etki göstererek, fetusta epigenetik modifikasyonlara neden olduğuna inanılmaktadır (Koenig, 2017). Gebelik döneminde hızlı kilo değişimleri görülebilmektedir. Beden Kitle İndeksinin yüksek olması, anne ve bebek için olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Gebelik öncesi obezitenin; gebeliğe bağlı hipertansiyon, preeklampsi, gestasyonel diyabet gibi sistemik hastalıklar ile neonatal ölüm ve sezaryen gibi gebelik komplikasyonlarının gelişimine sebep olduğu bildirilmektedir (Catalano & Ehrenberg, 2006). Sak ve arkadaşlarının çalışmasında preeklampsi grubunun BKİ ortalamalarının kontrol grubuna göre yüksek olduğu ve aradaki farkın anlamlı olduğu belirtilmiştir (Sak, Erdemoğlu & Ağaçayak ve ark., 2015).

Yurtsever'in çalışmasında preeklampsi gebelerde gebelik öncesi ve gebelikteki BKİ' nin, Dursun'un çalışmasında ise preeklampsi gebelerin BKİ ortalamalarının anlamlı derecede yüksek olduğu bildirilmektedir (Yılmaz, 2019; Altın, 2019). Çalışmamızda ise aynı gruptaki gebeler arasında gebelik öncesi ve şimdiki BKİ değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadı (p=0,526, Tablo 2.). Preeklampsi gebelerin sağlıklı gebelere göre gebelik öncesi ve şimdiki BKİ ortalamaları daha yüksek olduğu, preeklampsi ve sağlıklı gebelerde ayrı ayrı değerlendirme yapıldığında gebelik öncesi ve şimdiki BKİ değerleri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edildi (p<0,05, Tablo 2.).

Preeklampside gebenin daha önceki gebeliğinde hipertansiyon ve preeklampsi öyküsünün varlığı mevcut gebeliği için de risk oluşturmaktadır. Çalışmalarda kadının önceki gebeliğinde

preeklampsi öyküsü bulunması preeklampsi riskini diğer gebelere oranla 8 kat arttırdığı belirtilmektedir (Bartsch, Medcalf & Park et al., 2016). Literatür incelendiğinde preeklampsi ve genetik ilişki arasında bağlantı olduğu bildirilmektedir. Preeklampsi için risk faktörlerinden biri olan önceki gebelik öyküsünde preeklampsi varlığıdır (Cunningham, Leveno, Bloom & Hauth et al., 2016). Gebenin ailesinde birinci dereceden yakınlarının tıbbi öyküsünde preeklampsi bulunması riski 2 katından 4 kata kadar arttırmaktadır (Milne, Redman & Walker et al., 2005; Ness, Markovic & Bass et al., 2003). Çalışmamızdaki verilere göre preeklampsi gebelerde sağlıklı gebelere kıyasla daha önceki gebelikte tansiyon tanısı alma durumu ve ailede tansiyon varlığı oranlarının daha yüksek olduğu saptandı ($p<0,001$, Tablo 3.). Preeklampsi gebelerin birinci derece akrabalarında (kardeş, anne) preeklampsi tanısı alma durumunu incelendiği çalışmada, preeklampsi gebelerde tanı almayan gebelere oranla tanı alma durumlarının yaklaşık 6 kat daha fazla olduğunu bildirilmiştir. (Altın, 2019).

Sağlıklı yaşam biçimi davranışları, gündelik yaşamda olduğu gibi gebelik döneminde de önemlidir. Gebelikte sergilenen riskli sağlık davranışları hem doğum eyleminin seyrini zorlaştırmakta hem de bebeğin gelişimini etkilemektedir. Gebeliğin sağlıklı bir şekilde sonlanması annenin gebelik öncesi, gebelik ve doğum sonu dönemde uyguladığı sağlık davranışlarına bağlıdır. Gebelik döneminde kadınların sağlıklı yaşam biçimi davranışlarını inceleyen çalışmalar sınırlıdır (Aşçı, 2013; Saydam, Bozkurt & Hadımlı ve ark., 2007). Yapılan bu çalışmada preeklampsi gebelerde sağlıklı yaşam biçimi davranışları toplam ölçek puan ortalamalarının 140,15±17,97 daha yüksek olduğu belirlendi (Tablo 4.) Gebelik döneminde preeklampsinin tekrarlamasını önlemeye yönelik yapılan bir çalışmada; SYBDÖ-II alt boyut puan ve genel puan ortalamalarının gebelik ilerledikçe yükseldiği ve müdahale gruplarında daha yüksek olduğu bulunmuştur (Keefer, 2010). Aksoy ve arkadaşlarının yüksek riskli ve sağlıklı gebelerde sağlıklı yaşam davranışlarını değerlendirmek için yaptıkları çalışmada arada anlamlı bir fark tespit edilmiştir (Aksoy, Turfan & Yılmaz, 2017). Çalışmamızda ise preeklampsi ve sağlıklı gebelerde SYBDÖ-II de en düşük puanın fiziksel aktivite alt grubunda, en yüksek puanın ise manevi gelişim alt grubundan alındığı saptandı. Benzer bir çalışma olan Onat ve Aba' nın gebelerle yaptığı çalışmasında SYBDÖ-II de en düşük puanın fiziksel aktivite alt grubuna, en yüksek puanın ise manevi gelişime ait olduğu bildirilmektedir (Onat & Aba, 2014). Çalışmamız literatür sonuçları ile benzerdir.

Sonuç ve öneriler

Gebelik dönemi, her kadın için farklı bir deneyimdir. Kadının bu dönemde gösterdiği olumsuz sağlık davranışları bebeğin gelişimi için tehlike kaynağıdır. Özellikle preeklampsi gibi gebeliğin yüksek riskli hastalıklarında maternal stres oranı artmaktadır. Kadının gebelik öncesi sağlık davranışlarının belirlenmesi, olumsuz davranışlarının sorgulanmasında birinci basamak sağlık hizmetlerinin önemi büyüktür. Riskli grupların gebelik öncesi saptanarak gebelikte uygun sağlık kurumuna yönlendirilmesi, preeklampsinin prognozunda önemli olup sağlıklı gebeliğin sürdürülmesinde gereklidir. Preeklampsi gebelerde, şikâyetlerin azaltılması için önce gebenin yaşam tarzı sorgulanarak gözden geçirilmeli ve sağlıklı yaşam biçimi davranışları geliştirilmelidir. Sağlıklı gebelik süreci için sağlıklı bir yaşam tarzı önemlidir. Gebelik döneminde zararlı alışkanlıklar, düzensiz bir yaşam tarzı, gelişim dönemindeki fetüs için tehdit oluşturur. Bundan dolayı risk grubundaki kadınların günlük hayatında olumlu sağlık davranışı kazanması yönünde desteklenmelidir.

Kaynaklar

Akdolun, B.N.; Vural, G. & Eroğlu, K. (2014). ''Gebelikte Belirlenen Risk Faktörlerinin Anne ve Bebek Sağlığı Açısından Ortaya Çıkardığı Sorunların İncelenmesi'', Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 4(1): 6-16.

Aksoy, Y.E.; Turfan, E.Ç. & Yılmaz, S.D. (2017). ''Normal ve Yüksek Riskli Gebeliklerde Sağlığı Geliştiren Yaşam Tarzı Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi'', Perinatoloji Dergisi, 25(1): 26-31.

Altın, D.R. (2019). ''Gebelik Döneminde Preeklampsi Tanısı Alan Kadınların Risk Faktörlerinin Belirlenmesi: Hastane Tabanlı Araştırma'', Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ebelik Anabilim Dalı, Karabük.

Aşcı, Ö. (2013). ''Gebe Kadınlarda Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarının Geliştirilmesi'', Doktora Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, İstanbul.

Bahar, Z.; Beşer, A. & Gördes, N. ve diğerleri. (2008). ''Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları-2' nin Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması'', Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 12(1): 1-13.

Bartsch, E.; Medcalf, K.E. & Park, A.L. et al. (2016). ''Clinical Risk Factors For Pre-Eclampsia Determined in Early Pregnancy: Systematic Review And Meta-Analysis of Large Cohort Studies. BMJ, 353, i1753: 1-10.

Brown, H.L. & Small, M.J. (2018). ''Overview of Maternal Mortality, And Morbidity'', Up To Date. Available from: https://www.uptodate.com/contents/overview-of-maternal-mortality. Accessed March 11, 2021.

Catalano, P. & Ehrenberg, H. (2006). ''The Short- And Long-Term Implications of Maternal Obesity on The Mother And Her Offspring'', BJOG An International Journal of Obstetrics And Gynaecology, 113(10): 1126-1133.

Cunningham, F.G.; Leveno, K.J., Bloom, S.L. & Hauth, J.C. et al. (2016). Williams Obstetrics, 24th Edition, New York, McGraw-Hill.

Çelik, H.T.; Yiğit, Ş., Turgal, M. & Deren, Ö. (2012). *Yüksek Riskli Gebeliklerden Doğan Bebekler*. İçinde: Yurdakök, M.; Deren, Ö., Yiğit, Ş., Özyüncü, Ö. & Korkmaz A (ed). Prenatal Pediatri. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Davis, A.M.; Wambach, K.A. & Nelson, E.L. et al. (2014). ''Health Behavior Change in Pregnant Women: A Two-Phasestudy'', Telemedıcıne And E-Health, 20(12): 1-5.

Değirmenci, H. (2018).''Gebelerde Hipertansiyona Güncel Yaklaşım'', Erzincan Tıp Dergisi, 1(1): 20–27.

English, F.A.; Kenny, L.C. & McCarthy, F.P. (2015). ''Risk Factors And Effective Management of Preeclampsia'', Integrated Blood Pressure Control, 8, 7-12. Available from: https://doi.org/10.2147/IBPC.S50641. Accessed March 11, 2021.

Gül, Ö.; Öztürk, E. & Uğur, M.G. ve ark. (2012). ''Preeklamptik Gebelerde Serum Total Sialik Asit Seviyeleri ve Sialik Asit Esteraz Gen Varyasyonu'', J Turk Soc Obstet Gynecol, 9(2); 99-105.

Keefer, K. (2010). Targeted Intervention Influences Self-Reported Health Behaviors During Pregnancy. The Ohio State University College of Nursing. 1-30. Available from: http://hdl.handle.net/1811/45662.

Koenig, M.D. (2017). ''Nutrient Intake During Pregnancy'', Journal of Obstetric, Gynecologic & Neonatal Nursing, 46 (3): 120-122.

Onat, G. Aba, Y.A. (2014). ''Gebelerde Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve İlişkili Faktörler'', Turk J Public Health, 12 (2): 69-79.
Sak, S.; Erdemoğlu, M. & Ağaçayak, E. ve ark. (2015). ''Preeklampside Serum Troponin I Düzeyinin Değerlendirilmesi'', Dicle Tıp Dergisi, 42 (2): 186-191.
Sak, S.; Erdemoğlu, M. & Ağaçayak, E. ve ark. (2015). ''Preeklampside Serum Troponin I Düzeyinin Değerlendirilmesi'', Dicle Tıp Dergisi, 42 (2): 186-191.
Say, L.; Chou, D. & Gemmill, A. et al. (2014). ''Global Causes of Maternal Death: A WHO Systematic Analysis'', Lancet Global Health, 2(6): 323–33.
Saydam, B.K.; Bozkurt, B.Ö. & Hadımlı, A.P. ve ark. (2007). ''Riskli Gebelerde Öz-Bakım Gücünün Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi'', Perinatoloji Dergisi, 15(3): 131-139.
Madazlı, R. (2010). ''Preeklampsi'', Turkiye Klinikleri J Gynecol Obst-Special Topics, 3(1): 45-52.
Milne, F.; Redman, C. & Walker, J. et al. (2005). ''The Pre-eclampsia Community Guideline (PRECOG): How to Screen For And Detect Onset of Pre-eclampsia in The Community'', BMJ, 330(7491): 576-580.
Mol, W.J.; Roberts, C.T. & Thangaratinam, S. et al. (2016). ''Pre-eclampsia'', Lancet, 387(10022): 999-1011.
Ness, R.B.; Markovic, N. & Bass, D. et al. (2003). ''Family History of Hypertension, Heart Disease, And Stroke Among Women Who Develop Hypertension in Pregnancy'', Obstetrics & Gynecology, 102(6): 1366–1371.
Onat, G. & Aba, Y.A. (2014). ''Gebelerde Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve İlişkili Faktörler'', Turk J Public Health, 12 (2): 69-79.
Pandian, Z.; Bhattacharya, S. & Templeton, A. (2001). ''Review of Unexplained Infertility And Obstetric Outcome: A 10 Year Review'', Human Reproduction, 16(12): 2593-2597.
T.C. Sağlık Bakanlığı. (2016). Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2016 Haber Bülteni. Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017. Url: https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/13183,sy2016turkcepdf.pdf?0. Erişim: 07.03.2021.
Toker, E. (2014). ''Müzikoterapinin Preeklampsili Gebelerde Doğum Öncesi Anksiyete ve Doğum Sonrası Anne-Bebek İletişimi ve Memnuniyetine Etkisi'', Doktora Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, İstanbul.
Yılmaz, Y.G. (2019). ''Preeklemsi Tanısı Alan ve Almayan Gebelerde Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarının İncelenmesi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma'', Yüksek Lisans Tezi, T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Konya.
Walker, S.N.; Sechrist, K.R. & Pender, N.J. (1987).'' The Health Promoting Lifestyle Profile Development And Psychometric Characteristics'', Nursing Research, 36(2): 76-80.
WHO, World Health Organization, Recommendations For Prevention And Treatment of Pre-Eclampsia And Eclampsia. 2011. Available from: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44703/9789241548335_eng.pdf?sequence=1. Accessed March 11, 2021.

PREEKLAMPSİ GEBELERDE SAĞLIKLI YAŞAM BİÇİMİ DAVRANIŞLARI VE DEPRESYONUN KARŞILAŞTIRILMASI

Uzman Ebe Ebru KUMRU
Manisa Soma Devlet Hastanesi
ORCID: 0000-0002-0169-4089
Doç Dr. Handan ÖZCAN
Sağlık Bilimleri Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-7131-1856

Özet
Araştırmanın amacı preeklampsi gebelerde sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve depresyon bulgularının değerlendirilmesidir.
Çalışma tanımlayıcı niteliktedir. Araştırma örneklemini preeklampsi tanısını alan gebeler ile sağlıklı gebeler olmak üzere toplam 168 gebe oluşturmaktadır. Veriler; Tanıtıcı Bilgi Formu, Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeği ve Beck Depresyon Ölçeği ile toplandı. Çalışmanın değerlendirilmesinde uygun istatistiki yöntemler yapıldı.
Çalışmada preeklampsi gebelerin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ölçek puan ortalamalarının sağlıklı gebelere oranla daha yüksek olduğu tespit edildi (p=0,03). Preeklampsi ve sağlıklı gebeler arasında BECK depresyon puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmedi (p=0,278). Preeklampsi gebelerde BECK puanlarıyla sağlıklı yaşam biçimi davranışları ölçek toplam puanları arasında; negatif yönlü, zayıf derecede, doğrusal bir ilişki saptandı (r=0,243; p=0,026). BECK puanları arttıkça sağlıklı yaşam biçimi davranışları ölçek toplam puanları azalmaktadır.
Preeklampsi gebelerde sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının alt boyutlarından sağlık sorumluluğu, manevi gelişim, stres yönetimi puan ortalamaları sağlıklı gebelere göre daha yüksektir. Kadınların gebelik öncesi sağlık davranışlarının belirlenmesinin, olumsuz davranışlarının sorgulanmasının, anne ve bebek sağlığı için önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Depresyon, gebelik, preeklampsi, sağlık davranışları

A COMPARISON OF HEALTHY LIFESTYLE BEHAVIORS AND DEPRESSION IN PRE-ECLAMPSY PREGNANCY

Abstract

The aim of the study is to evaluate healthy lifestyle behaviors and depression findings in pregnant women with preeclampsia.

The study is descriptive in nature. The research sample consists of 168 pregnant women, including pregnant women diagnosed with preeclampsia and healthy pregnant women. Data; Introductory Information Form was collected with the Healthy Lifestyle Behaviors Scale and Beck Depression Scale. Appropriate statistical methods were used in the evaluation of the study.
In the study, it was determined that the healthy lifestyle behaviors scale mean scores of pregnant women with preeclampsia were higher than those of healthy pregnant women (p=0.03). There was no statistically significant difference between the mean BECK depression scores between preeclampsia and healthy pregnant women (p=0.278). Between BECK scores and healthy lifestyle behaviors scale total scores in pregnant women with preeclampsia; a negative, weak, linear relationship was found (r=0.243; p=0.026). As BECK scores increase, healthy lifestyle behaviors scale total scores decrease.
The mean scores of health responsibility, spiritual development, and stress management, which are sub-dimensions of healthy lifestyle behaviors, are higher in pregnant women with preeclampsia compared to healthy pregnant women. It is thought that determining women's pre-pregnancy health behaviors and questioning their negative behaviors are important for maternal and infant health.

Keywords: Depression, health behaviors, preeclampsia, pregnancy

Giriş

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hipertansif hastalıklar; anne, fetüs, yeni doğan için önemli morbidite ve mortalite sebeplerinden biridir (Değirmenci, 2018). Dünyadaki tüm anne ölümlerinin %14'ünün gebelikte karşılaşılan hipertansif hastalıklara bağlı olduğu düşünülmektedir (Say et al., 2014). Gebelikte hipertansiyonla seyreden hastalıklar hem annenin hem de bebeğin sağlığını olumsuz olarak etkilemektedir (World Health Organization, 2011; Çelik ve ark., 2012). Gebeliğin hipertansif hastalıkları arasında yer alan preeklampsi, bir gebelik komplikasyonu olup dünya çapında anne ölümleri nedenleri arasında ilk üç sırada yer almaktadır (Brown & Small, 2018). Ülkemizde ise anne ölümleri nedenleri arasında ikinci sıradadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2016).
Gebeliğin ikinci yarısında ortaya çıkan idrarda proteinüri görülmesi ve hipertansiyon ile eşlik eden preeklampsi durumu, gebeliklerin %3-5'ini etkilemektedir (Madazlı, 2010; Mol et al., 2016). Preeklampsi her yıl yaklaşık 500.000 bebek ile 70.000 anne ölümüne sebep olmaktadır (English, Kenny & McCarthy, 2015).
Gebelikle ilişkili preeklampsinin etiyopatogenezi tam olarak bilinmemekle birlikte vazospazm, endotel hücre harabiyeti, immünolojik faktörler, sekonder gelişen azalmış organ perfüzyonunundan kaynaklanmaktadır (Zhang, et al., 2003; Monte, 2011). Preeklampside

patoloji gebeliğin oluşum aşamasından itibaren vardır ancak klinik bulgular gebeliğin ilerleyen dönemlerinde ortaya çıkmaktadır. Patoloji ağırlaştıkça klinik bulguların ortaya çıkış haftası da o kadar erken olmaktadır (Özer, 2015).

Sağlığın geliştirilmesi, bireyin kendi sağlığını geliştirme ve kendi sağlığı üzerindeki kontrolünü arttırma gücünü kazanması olarak tanımlanmaktadır. Hastalıklardan korunma, erken tanı koyma ve sağlığın sürdürülmesinde sağlığı geliştirici davranışların kullanılması temeldir. Pender' e göre sağlıklı yaşam biçimi davranışları manevi gelişim, sağlık sorumluluğu, egzersiz, beslenme, kişilerarası ilişkiler ve stres yönetimi olarak gruplandırılmıştır (Aksoy, Turfan & Yılmaz, 2017).

Bireylerin hayatının bütün evrelerinde sağlıklı yaşam biçimi davranışının kazanılması ve sürdürülmesi önemlidir (Bahtiyar, 2017). Gebelik gibi önemli bir dönemde kadınların gebelik öncesi sağlıklı yaşam biçimi davranışını geliştirmesi, gebelik ve gebelik sonrası da devam etmesi beklenmektedir.

Gebelik dönemi annenin sağlıklı yaşam biçimi davranışlarını mevcut olan gebeliği ve sonuçlarını, fetüsün/ yenidoğanın kısa ve uzun dönemde gelişimini etkilemektedir. Bu yüzden anneden sağlıklı bir gebelik süreci için sergilenmesi istenen pek çok sağlıklı yaşam biçimi davranışları bulunmaktadır (Lindgren, 2001).

Gebelik döneminde riskli bir durum saptandığında annenin fiziksel sağlığı kadar ruh sağlığı da etkilenmektedir. Preeklampsi tanısı alan yüksek riskli gebelerde antenatal ve postnatal dönemde endişe ve depresyon görülmektedir (Borgan, 2013). Preeklampsiye bağlı bebek için endişe duyma, erken doğum tehdidi, anomali doğum, bebeğin kaybı gibi düşünceler kadınlarda yüksek düzeyde stres oluşturarak depresyon yaşanmasına neden olmaktadır.

Tüm dünyada sık görülen önemli bir ruh sağlığı sorunu olan depresyon, insanın işlevselliğini, yaratıcılığını, mutluluğunu ve doyumunu engelleyerek hayat kalitesini düşürmekle beraber işgücü kayıplarına yol açmaktadır (Sağduyu ve ark., 2000). Uluslararası çalışmalar depresyonun büyük oranda; gebelik, doğum, lohusalık gibi doğurganlık süreçlerini içine alan 18-44 yaş aralığında olan kadınlarda görüldüğünü belirtmektedir (Stewart, 2005; Muzik et al., 2009). Depresyonun dünyadaki yaygınlığı %13-20, Türkiye'deki yaygınlığı %10 olarak bildirilmektedir (Ürün, 2012).

Depresyon yaygınlık, kronikleşme ve tekrarlama oranlarının yüksek olması, iş gücü kaybını, maternal ve fetal morbidite, mortalite ile ayrıca intihar riskini arttırması nedeniyle önemli bireysel ve toplumsal bir sağlık sorunudur. Gebelik depresyonun erken tanısı ve tedavisi anne ve bebek açısından çok önemlidir (Marakoğlu & Şahsuvar, 2008).

Yapılan bu araştırmanın amacı preeklampsi gebelerde sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve depresyon bulgularının değerlendirilmesidir.

Materyal ve Metot

Çalışmamız tanımlayıcı nitelikte tasarlandı.

Araştırmanın Evreni

Çalışmamızın evrenini X Eğitim ve Araştırma Hastanesi Kadın Doğum Polikliniklerine başvuran gebeler oluşturmaktadır.

Araştırmanın Örneklemi

Çalışmada preeklampsi ve normal gebeler olmak üzere iki grup mevcuttur. Dörtlü skalaya sahip Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeği ve Beck Depresyon Ölçeğini uygulamak için 1 yılda

X Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ne gelen 286 preeklampsi gebenin ±3 standart sapma, %95 güvenilirlikle (%5 anlamlılık düzeyi) 84 preeklampsi gebenin ve buna karşılık seçilen 84 sağlıklı gebe olmak üzere araştırmamızın örneklemini toplam 168 gebe oluşturdu.
Çalışmaya dahil edilme kriterlerini; 18-45 yaş aralığında, 28. gebelik haftasını tamamlamış ve 28.gebelik hafta sonrasında olan, Türk uyruklu gebeler ile gebeliğinde preeklampsi tanısı alan ve preeklampsi tanısı almayan sağlıklı olan gebeler, çalışmaya gönüllü olan, herhangi bir kronik hastalığı bulunmayan gebeler oluşturdu.

Veri Toplama Araçları
Verilerin elde edilmesi 3 aşamada gerçekleşti. Bu aşamalar:
Katılımcı Bilgi Formu: İlk aşama, araştırmacılar tarafından literatür taraması sonucunda oluşturulmuş 40 soruluk bir anket formudur. Bu formda gebelerin obstetrik öyküleri, sosyo-demografik bilgileri ve sağlık durumları sorgulanmaktadır. Veri toplama araçları çalışmaya katılma kriterlerini sağlayan gebelerle yüz yüze görüşme yöntemi ile veriler elde edildi. Bir gebe ile yaklaşık 20-30 dakika kadar görüşüldü. Araştırma tamamen kadınların izninleri alınarak gönüllülük esasına dayalı yürütüldü.
Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeği II:
Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeği, veri toplama aşamasının ikinci aşamasını oluşturmaktadır. Ölçek, Walker ve ark. (1987) tarafından geliştirilmiş 1996 yılında düzeltilmiştir (Walker, Sechrist & Pender, 1987). Türkçeye uyarlama çalışması ise Bahar ve arkadaşları tarafından 2008 yılında yapılmıştır. Ölçek bireyin sağlıklı yaşam biçimi ile ilişkili olarak bireyin sağlığı geliştiren davranışlarını ölçmektedir. Ölçeğin 6 adet alt boyutu olup toplam 52 maddeden oluşmaktadır (Bahar ve diğerleri, 2008):
Bu boyutlar; beslenme, fiziksel aktivite, kişilerarası ilişkiler, manevi gelişim sağlık sorumluluğu, ve stres yönetimidir. Ölçeğin derecelendirmesi dörtlü likert şeklindedir. Hiçbir zaman (1), bazen (2), sık sık (3), düzenli olarak (4) şeklinde değerlendirilmektedir. Ölçeğin tamamı için en düşük puan 52, en yüksek puan 208'dir. Ölçeğin genel puanı sağlıklı yaşam biçimi davranışları puanını vermektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0.94 olarak bildirilmektedir (Bahar ve diğerleri, 2008). Bizim çalışmamızda ise Alpha katsayısı 0,899 bulundu.
Beck Depresyon Ölçeği/ Envanteri: Beck Depresyon Ölçeği, veri toplama aşamasının üçüncü kısmını oluşturmaktadır. Çalışmamızda kadınlarda depresyon düzeyini ölçmek amacıyla Beck Depresyon Ölçeği kullanıldı. Bu ölçek, ilk kez 1961'de Aaron Temkin Beck tarafından geliştirilmiş olup 1971'de tekrar gözden geçirilmiştir (Beck et al., 1961). Ölçek Hisli (1989) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçeğin amacı tanı koymak olmayıp depresyon belirtilerinin şiddetini sayısal olarak belirlemektir. Ölçekte dörtlü likert şeklinde toplam 21 madde bulunmaktadır. Toplam puan 0-63 arasında değişmektedir. Maddeler 0-3 arasında puanlanır ve alınacak en yüksek puan 63'tür. Ölçeğin Türkçe için geçerlik ve güvenilirlik makalesinde kesme puanının 17 olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Alınan yüksek puan, depresyon belirtilerinin şiddetinin yükseldiğini göstermektedir (Hisli, 1989; Savaşır & Şahin, 1997). Ölçeğin güvenilirlik çalışmasında, Cronbach Alpha katsayısı 0.80, yarıya bölme güvenilirliği de r=0.74 olarak bulunmuştur (Hisli, 1989). Bizim çalışmamızda ise Cronbach alfa katsayısı 0,863 bulundu.

Araştırmanın Etik İlkeleri
Çalışmanın yürütülebilmesi için Sağlık Bilimleri Üniversitesi X Etik Kurul'undan etik kurul onayı ile İstanbul X Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nden gerekli araştırma izinleri alındı.

Araştırmamız, 1995 Helsinki Bildirgesi hükümlerine uygundur. Katılımcı gebelere çalışmanın amacı açık bir ifade ile bilgilerinin gizli kalacağı, istedikleri zaman çalışmadan ayrılabilecekleri anlatıldı. Çalışmaya katılan tüm katılımcılar, araştırma hakkında bilgilendirildi. Araştırmaya sözlü ve yazılı onamları alındıktan sonra çalışmaya başlandı. Çalışmaya katılmak istemeyen, çalışmadan ayrılmak isteyen gebeler çalışmaya dahil edilmedi. Çalışma yalnızca bir hastanede yapıldığından dolayı sonuçlar evrene genellenemez ve çalışma sonucu elde edilen bulgular gebelerin kişisel bildirimlerine dayalıdır.

Verilerin Analizi ve Değerlendirilmesi

Araştırmada sürekli değişkenlerin normallik kontrolü Shapiro Wilk testi ile yapıldı. Normal dağılıma uygunluk gösteren değişkenler için parametrik testler, göstermeyenler için ise parametrik olmayan yöntemler kullanıldı. Preeklampsi ve sağlıklı gebeler arasında ortalama karşılaştırmasında Student's t testi, medyan karşılaştırmasında ise Mann Whitney U test yöntemleri uygulandı. Kategorik verilerin karşılaştırılmasında Ki-Kare testi ve 5'ten küçük beklenen değerin %20'nin üzerinde olduğu durumlarda ise Fisher Exact test uygulandı. Sürekli değişkenler arasındaki doğrusal ilişkinin incelenmesinde ise Pearson korelasyon katsayıları hesaplandı. Verilerin analizi SPSS 21 programında yapıldı ve istatistik anlamlılık seviyesi 0,05 olarak alındı.

Bulgular

Çalışmaya katılan preeklampsi gebelerin yaş ortalaması 30,71±6,13, ortalama gebelik haftası 33,38±3,45 olarak bulundu. Gebelere ait yaş, gestasyonel haftaya ilişkin veriler Tablo 1.' de verilmiştir.

Tablo 1. Gebeler Arası Yaş ve Gestasyonel Hafta Özelliklerine İlişkin Bulgular

	Preeklampsi Gebe (n: 84)		**Sağlıklı Gebe (n: 84)**			
	Ort±SS	**Min-Maks**	**Ort±SS**	**Min-Maks**	**t**	**p**
Yaş	30,71±6,13	19-44	27,6±5,59	19-45	3,444	**0,001**
Gestasyonel Hafta	33,38±3,45	28-41	38,75±1,8	34-41	-12,652	**<0,001**

p: Student's t test

Preeklampsi gebelerde sağlıklı gebelere göre yaş ortalamaları daha yüksek, gestasyonel hafta daha düşük bulundu ($p<0,05$).

Tablo 2. Gebeler Arası Önceki ile Şimdiki Kilo, BKİ Özelliklerine Ait Bulgular

	Preeklampsi Gebe (n: 84)		**Sağlıklı Gebe (n: 84)**			
	Ort±SS	Min-Maks	Ort±SS	Min-Maks	t	p_{grup}
Gebelik öncesi kilo	70,91±14,90	45-110	63,34±12,70	40-95	3,543	0,001
Şimdiki kilo	83,72±14,54	54,3-130	77,00±12,33	46-108,75	3,235	<0,001
Fark (%95 GA)	-12,82±6,43	-14,22--11,42	-13,66±6,10	-14,98--12,34	0,870	0,386
$p_{eş}$	t=-18,262 p<0,001		t=-20,537 p <0,001			
Gebelik önce BKİ	27,85±5,79	17,03-42,06	24,30±5,04	14,34-38,05	4,240	<0,001
Şimdiki BKİ	32,84±5,35	22,6-48,83	29,52±4,83	16,49-42,16	4,216	<0,001
Fark (%95 GA)	-4,99±2,44	-5,52--4,46	-5,22±2,34	-5,73--4,71	0,635	0,526
$p_{eş}$	t=-18,739 p<0,001		t=-20,438 p <0,001			

p_{grup}: Student's t test, $p_{eş}$: Eşleştirilmiş t test

Gruplar arası, gebelik öncesi ve şimdiki kilo ortalamaları daha yüksek tespit edildi (p<0,05). Gebeler arası ayrı ayrı değerlendirme yapıldığında gebelik öncesi ve şimdiki kiloları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulundu (p<0,05). Preeklampsi ve sağlıklı gebeler arasında gebelik öncesi ve şimdiki kiloları arasındaki değişim istatistiksel olarak anlamlı değildir (p=0,386).

Preeklampsi gebelerde sağlıklı gebelere göre gebelik öncesi ve şimdiki BKİ ortalamaları daha yüksek tespit edildi (p<0,05). Gebelerde ayrı ayrı değerlendirme yapıldığında gebelik öncesi ve şimdiki BKİ değerleri arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı tespit edildi (p<0,05). Preeklampsi ve sağlıklı gebelerde arasında gebelik öncesi ve şimdiki BKİ değerleri arasındaki değişim istatistiksel olarak anlamlı değildir (p=0,526).

Gebelerde gebelik öncesi ve şimdiki kiloları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu (p<0,05). Preeklampsi gebelerde sağlıklı gebelere kıyasla gebelik öncesi, şimdiki kilo ve gebelik öncesi BKİ, şimdiki BKİ değerleri daha yüksek tespit edildi.

Tablo 3. Gebeler Arası Preeklampsi ve Hipertansiyon Öyküsüne Ait Bulgular

		Preeklampsi Gebe (n: 84)		Sağlıklı Gebe (n: 84)		Toplam		
		n	%	n	%	n	%	p
Tansiyon tanısı (önceki gebelik)	Hayır	30	53,6	63	98,4	93	77,5	*FE* p=0,001
	Evet	26	46,4*	1	1,6	27	22,5	
Ailede tansiyon öyküsü	Hayır	35	41,7	60	71,4	95	56,5	X^2=15,141 p=0,001
	Evet	49	58,3*	24	28,6	73	43,5	
Önceki gebelikte preeklampsi öykü durumu	Hayır	37	68,5	63	100	100	85,5	*FE* p=0,001
	Evet	17	31,5*	0	0	17	14,5	
Ailede preeklampsi öyküsü	Hayır	62	73,8	75	89,3*	137	81,5	X^2=6,750 p=0,034
	Evet	11	13,1	5	6	16	9,5	
	Bilmiyorum	11	13,1	4	4,8	15	8,9	

p: Ki-Kare test, FE: Fisher Exact test *yüksek olan oranı ifade eder

Preeklampsi gebelerde sağlıklı gebelere kıyasla daha önceki gebelikte tansiyon tanısı alma durumu ve ailede tansiyon varlığı oranları daha yüksek olduğu belirlendi (p<0,001). Preeklampsi gebelerde önceki gebeliklerinde ve ailede preeklampsi tanısı alma durumlarına ait oranlar daha yüksek saptandı (p<0,05). Preeklampsi gebelerde sağlıklı gebelere kıyasla daha önceki gebelikte tansiyon tanısı alma durumu ve ailede tansiyon varlığı oranları daha yüksek olduğu belirlendi (p<0,001).

Tablo 4. Gebeler Arasındaki Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçek Puanlarına Ait Bulgular

	Preeklampsi Gebe (n: 84)		Sağlıklı Gebe (n: 84)			
SYBDÖ-II Alt Boyutları	Ort±SS	Min-Maks	Ort±SS	Min-Maks	t	p
Beslenme	24,17±3,71	17-32	23,76±4,1	16-36	0,672	0,503
Fiziksel aktivite	14,63±4,01	8-26	14,42±4,31	8-28	0,334	0,739
Kişilerarası ilişkiler	27,43±4,73	17-36	26,68±4,02	18-36	1,107	0,270
Manevi gelişim	29,15±4,16	19-36	27,71±4,19	19-36	2,235	0,027
Sağlık sorumluluğu	23,46±4,47	10-33	21,14±4,75	13-32	3,262	0,001
Stres yönetimi	21,31±3,86	12-30	20,11±4,02	13-32	1,977	0,050
SYBDÖ-II Toplam Puan	140,15±17,97	100-180	133,82±19,4	98-187	2,195	0,030

p: Student' s t test

Preeklampsi gebelerde Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları alt boyutlarından sağlık sorumluluğu, manevi gelişim, stres yönetimi ve ölçek toplam puanları daha yüksek bulundu ($p<0.05$).

Tablo 5. Katılımcılarda Beck Depresyon Ölçeğine İlişkin Bulgular

	Preeklampsi Gebe (n: 84)		**Sağlıklı Gebe (n: 84)**			
	Ort±SS	Min-Maks	Ort±SS	Min-Maks	t	p
BECK	13,29±8,65	1-42	14,85±9,89	0-55	-1,088	0,278

p: Student' s t test

Gebeler arasında BECK depresyon puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmedi ($p>0,05$).

Tablo 6. Katılımcıların Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ile Beck Depresyon Ölçek Toplam Puanlarının Karşılaştırılması

BECK		**Sağlık sorumluluğu**	**Fiziksel aktivite**	**Beslenme**	**Manevi gelişim**	**Kişilerarası ilişkiler**	**Stres yönetimi**	**Toplam**
Preeklampsi Gebe	r	-0,267	-0,024	-0,161	-0,186	-0,191	-0,208	-0,243
	p	0,014	0,826	0,145	0,090	0,081	0,058	0,026
Sağlıklı Gebe	r	0,020	-0,019	-0,022	-0,156	-0,191	-0,169	-0,112
	p	0,857	0,865	0,844	0,157	0,082	0,125	0,311

p: Pearson Korelasyon

Preeklampsi gebelerde BECK puanları ile sağlık sorumluluğu puanları arasında negatif yönlü, zayıf derecede, doğrusal bir ilişki tespit edildi ($r=0,267$; $p=0,014$). BECK puanları arttıkça sağlık sorumluluğu puanları azalmakta olduğu saptandı.
Preeklampsi gebelerde BECK puanları ile sağlıklı yaşam biçimi davranışları ölçek toplam puanları arasında negatif yönlü, zayıf derecede, doğrusal bir ilişki bulundu ($r=0,243$; $p=0,026$). BECK puanları arttıkça Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçek toplam puanları azalmaktadır.

Tartışma

Literatürde ileri yaşın preeklampsi için bir risk faktörü olduğu bildirilmektedir. Pandian ve arkadaşlarının çalışmasında ileri yaş gebeliklerde diabetes mellitus, preeklampsi riskiyle birlikte plesantal dekolman riskinin de arttığı belirtilmektedir (Pandian et al., 2001). Çalışmamızda preeklampsi grubunda yer alan gebelerin yaş ortalamaları daha yüksek olarak tespit edildi.

Gebelikte oluşan fizyolojik değişikliklerle birlikte, besinlerin yetersiz ya da aşırı alımının kısa ve uzun dönemde etki göstererek, fetusta epigenetik modifikasyonlara neden olduğuna inanılmaktadır (Koenig, 2017). Gebelik döneminde hızlı kilo değişimleri görülebilmektedir. Beden Kitle İndeksinin (BKİ) yüksek olması, anne ve bebek için olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Gebelik öncesi obezite; gebeliğe bağlı hipertansiyon, preeklampsi, gestasyonel diyabet gibi sistemik hastalıklar ile neonatal ölüm ve sezaryen gibi gebelik komplikasyonlarının gelişimine sebep olduğu bildirilmektedir (Catalano & Ehrenberg, 2006). Sak ve arkadaşlarının çalışmasında preeklampsi grubunun BKİ ortalamalarının kontrol grubuna göre yüksek olduğu ve aradaki farkın anlamlı olduğu belirtilmiştir (Sak ve ark., 2015). Yurtsever'in çalışmasında preeklampsi gebelerde gebelik öncesi ve gebelikteki BKİ' nin, Dursun çalışmasında ise preeklampsi gebelerin BKİ ortalamalarının anlamlı derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir (Yılmaz, 2019; Altın, 2019). Çalışmamız ise literatürle benzerlik göstermekte olup; preeklampsi gebelerin sağlıklı gebelere göre gebelik öncesi ve şimdiki BKİ ortalamaları daha yüksek olduğu, preeklampsi ve sağlıklı gebelerde ayrı ayrı değerlendirme yapıldığında gebelik öncesi ve şimdiki BKİ değerleri arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı olduğunu tespit ettik ($p<0,05$).

Yapılan çalışmalarda preeklampsi tanısı alan gebelerde erken doğum öyküsü oranlarının, tanı almayan gebelere oranla yüksek olduğunu bildirilmiştir (Gül ve diğerleri, 2012; Toker, 2014; Yılmaz, 2019). Çalışmamızda preeklampsi grubundaki kadınların önceki gebelik öykülerinde erken doğum oranları, sağlıklı gebeler grubuna göre daha yüksektir. Yine çalışmamızda preeklampsi gebelerde son doğum şekli sezaryen, sağlıklı gebelerde ise normal doğum oranlarının daha yüksek olduğu tespit edildi.

Preeklampside gebenin daha önceki gebeliğinde hipertansiyon ve preeklampsi öyküsünün varlığı mevcut gebeliği için de risk oluşturmaktadır. Literatür incelendiğinde preeklampsi ve genetik ilişki arasında bağlantı olduğu bildirilmektedir. Preeklampsi için risk faktörlerinden birinin önceki gebelik öyküsünde de var olmasıdır (Cunningham et al., 2016). Çalışmamızdaki verilere göre preeklampsi gebelerde sağlıklı gebelere kıyasla daha önceki gebelikte tansiyon tanısı alma ve ailede tansiyon varlığı oranlarının daha yüksek olduğu saptandı.

Çalışmamızda preeklampsi gebelerin SYBDÖ' nin puan ortalamaları 140,15±17,97, sağlıklı gebelerin puan ortalamaları ise 133,82±19,4 olarak belirlendi. Çalışmamızda preeklampsi ve sağlıklı gebelerde SYBDÖ' de en düşük puanın fiziksel aktivite alt grubunda, en yüksek puanın ise manevi gelişim alt grubunda olduğunu saptadık.. Benzer bir çalışma olan Onat ve Aba' nın gebelerle yaptıkları çalışmada SYBDÖ 'de en düşük puanın fiziksel aktivite alt grubuna, en yüksek puanın ise manevi gelişime ait olduğu bildirilmiştir (Onat & Aba, 2014). Aksoy ve arkadaşlarının yüksek riskli gebeler ile sağlıklı gebelerin SYBD' nin değerlendirildiği çalışmada; toplam ölçek puanları anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak gruplar arasında stres yönetimi, fiziksel aktivite ve sağlık sorumluluğu alt boyutlarında anlamlı bir fark olduğu belirtilmiştir. Riskli gebelerde sağlık davranışları puanları daha yüksektir (Aksoy, Turfan & Yılmaz, 2017). Auerbach ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada, gebelikteki sağlık kontrollerinin annenin ve bebek sağlığını direkt etkilediği bildirilmektedir (Auerbach et al., 2014).). Sağlık sorumluluğu ve manevi gelişim özellikle sağlık davranışlarının kazanılmasında önemli bir etkendir. Sağlıklı bir gebelik dönemi için sağlık sorumluluğu önemli bir faktördür. Çalışmamızda preeklampsi gebelerde sağlık sorumluluğu, manevi gelişim ve stres yönetim puanları daha yüksektir. Çalışma sonuçlarımız literatürle paralellik göstermekte olup özellikle riskli gruplarda Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları alt boyutlarından en yüksek puanın manevi gelişim, en düşük alt boyutun ise

fiziksel aktivite olduğu gözlendi. Bu durum bize riskli gebeliklerde sağlık arayışlarının, gebelik takiplerinin daha sık yapıldığını ve gebelerin stresten uzak durarak süreci yönetmede etkili olduklarını düşündürmektedir.

Gebelikte görülen yaşanılan psikopatolojik semptomlar fetüste olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Gebeliğin hipertansif hastalıklarından preeklampsi ve eklampsi durumlarının, depresyonla ilişkili olduğu da bildirilmektedir (Marakoğlu & Şahsuvar, 2008). Pişirgen' nin riskli gebelerle yaptığı çalışmasında riskli gebeliği bulunan olgularda anksiyeteyle depresyon ortalamaları riskli olmayan olgulara göre anlamlı şekilde yüksek olduğu ifade edilmektedir (Pişirgen, 2011). Çalışmamızda literatürün aksine preeklampsi ve sağlıklı gebelerde depresyon puanları arasında anlamlı bir fark tespit edilmedi. Bu durum bize çalışmaya katılan gebelerin stres yönetim durumlarının iyi olmasından kaynaklanabileceğini göstermektedir.

Yapılan bir çalışmada da depresyonun, gebelerde olumsuz sağlık davranışlara sebep olduğunun, obstetrik risklerin oluşmasını kolaylaştırdığını belirtmektedir (Altshuler et al., 2001).

Çalışmamızda preeklampsi gebelerde depresyon durumlarının artması ile sağlık sorumluluğunun azaldığı görülmektedir. Bu durum kadınların depresyon bulgularının şiddeti arttıkça gebelikte sağlık davranışlarına olumsuz etkisi olduğunu göstermektedir. Preeklampsi gebelerde BECK puanları ile sağlıklı yaşam biçimi davranışları ölçek toplam puanları arasında da negatif yönlü bir ilişki vardır. Gebelerde depresyon durumları artınca sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının azaldığı görülmektedir.

Sonuç ve öneriler

Kadıların gebelik döneminde gösterdiği olumsuz sağlık davranışları bebeğin gelişimi için tehlike yaratabilmektedir. Özellikle preeklampsi gibi gebeliğin yüksek riskli hastalıklarında maternal stres oranı artmaktadır. Gebelik öncesi olumsuz sağlık davranışlarının tespitinde (obezite, sigara kullanımı, egzersiz durumu gibi), riskli gebelik öyküsünün sorgulanmasında ve erken dönem müdahalesinde birinci basamak sağlık hizmetlerinin önemi büyüktür.

Preeklampsi gebelerde, şikâyetlerin azaltılması için önce gebenin yaşam tarzı sorgulanarak gözden geçirilmeli ve sağlıklı yaşam biçimi davranışları geliştirilmelidir. Gebelik öncesinde ve sırasında depresyonun da değerlendirilmesi ve erken dönemde müdahalesi maternal-fetal sağlık için önemlidir. Bundan dolayı risk grubundaki kadınların günlük hayatında olumlu sağlık davranışı kazanması yönünde desteklenmelidir. Gebelere prenatal, antenatal ve postnatal dönem izlemlerinde fiziksel ve ruhsal açıdan bir bütün olarak yaklaşmak önemlidir.

Çıkar çatışması

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Aksoy, Y.E.; Turfan, E.Ç. & Yılmaz, S.D. (2017). ''Normal ve Yüksek Riskli Gebeliklerde Sağlığı Geliştiren Yaşam Tarzı Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi'', Perinatoloji Dergisi, 25(1): 26-31.

Altın, D.R. (2019). ‘’Gebelik Döneminde Preeklampsi Tanısı Alan Kadınların Risk Faktörlerinin Belirlenmesi: Hastane Tabanlı Araştırma’’, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ebelik Anabilim Dalı, Karabük.

Altshuler, L.L. Cohen, L.S. Moline, M.L. & Kahn, D.A. et al. (2001). ‘’Expert Consensus Panel For Depression in Women. The Expert Consensus Guideline Series. Treatment of Depression in Women’’, Postgrad Med, (Spec No), 1-107. Accessed March, 2021. Available from: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11500997/

Auerbach, M.V. Lobel, M. Cannella, D.T. (2014). ‘’Psychosocial Correlates of Health-Promoting And Healthimpairing Behaviors in Pregnancy’’, J Psychosom Obstet Gynaecol, 35(3): 76-83.

Bahar, Z.; Beşer, A. & Gördes, N. ve diğerleri. (2008). ‘’Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları-2' nin Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması’’, Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 12(1): 1-13.

Bahtiyar, T. (2017). ‘’Hipertansiyon Tanısı İle İzlenen Adölesanların Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları’’, Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, İstanbul.

Beck, A.T. Ward, C.H. Mehdelson, M. Mosk, J. Erbaugh, J. (1961). ‘’An Inventory For Measuring Depresssion’’, Arch Gen Psychiatry, 4(6): 561-571.

Brown, H.L. & Small, M.J. (2018). ‘’Overview of Maternal Mortality, And Morbidity’’, Up To Date. Available from: https://www.uptodate.com/contents/overview-of-maternal-mortality. Accessed March 11, 2021.

Borgan, K. (2013). ‘’Anxiety Beyond Perinatal Depression, And Psychopharmacology’’, Psychiatric Clinics of North America, 36(1): 183–188.

Catalano, P. & Ehrenberg, H. (2006). ‘’The Short- And Long-Term Implications of Maternal Obesity on The Mother And Her Offspring’’, BJOG An International Journal of Obstetrics And Gynaecology, 113(10): 1126-1133.

Cunningham, F.G.; Leveno, K.J., Bloom, S.L. & Hauth, J.C. et al. (2016). Williams Obstetrics, 24th Edition, New York, McGraw-Hill.

Çelik, H.T.; Yiğit, Ş., Turgal, M. & Deren, Ö. (2012). *Yüksek Riskli Gebeliklerden Doğan Bebekler*. İçinde: Yurdakök, M.; Deren, Ö., Yiğit, Ş., Özyüncü, Ö. & Korkmaz A (ed). Prenatal Pediatri. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Değirmenci, H. (2018).’’Gebelerde Hipertansiyona Güncel Yaklaşım’’, Erzincan Tıp Dergisi, 1(1): 20–27.

English, F.A.; Kenny, L.C. & McCarthy, F.P. (2015). ‘’Risk Factors And Effective Management of Preeclampsia’’, Integrated Blood Pressure Control, 8, 7-12. Available from: https://doi.org/10.2147/IBPC.S50641. Accessed March 11, 2021.

Gül, Ö.; Öztürk, E. & Uğur, M.G. ve ark. (2012). ‘’Preeklamptik Gebelerde Serum Total Sialik Asit Seviyeleri ve Sialik Asit Esteraz Gen Varyasyonu’’, J Turk Soc Obstet Gynecol, 9(2); 99-105.

Hisli, N. (1989). ‘’Beck Depresyon Envanterinin Üniversite Öğrencileri İçin Geçerliği Güvenirliği’’, Psikoloji Dergisi, 7(23): 3-13.

Özer, D.P. (2015). ‘’Şiddetli Preeklempside Plasental Apopitozun Otoantikor ve Proinflamatuar Sitokinlerle Araştırılması’’,Uzmanlık Tezi, Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi. Kadın Hastalıkları ve Doğum Anabilim Dalı, Edirne.

Lindgren, K. (2001). ''Relationships Among Maternal-Fetal Attachment, Prenatal Depression, And Health Practices in Pregnancy'', Research in Nursing & Health, 24(3): 203–217.
Madazlı, R. (2010). ''Preeklampsi'', Turkiye Klinikleri J Gynecol Obst-Special Topics, 3(1): 45-52.
Marakoğlu, K. & Şahsıvar, M.Ş. (2008). ''Gebelikte Depresyon'', Turkiye Klinikleri J Med Sci, 28(4): 525-532.
Mol, W.J.; Roberts, C.T. & Thangaratinam, S. et al. (2016). ''Pre-eclampsia'', Lancet, 387(10022): 999-1011.
Monte, S. (2011). ''Biochemical Markers For Prediction of Preclampsia: Review of The Literature'', J Prenat Med, 5(3): 69-77.
Muzik, M. Marcus, S.M. Heringhausen, J.E. & Şynn, H.A. (2009). ''When Depression Complicates Child Bearing: Guidelines For Screening And Treatment During Antenatal, And Postpartum Obstetric Care'', Obstet Gynecol Clin North Am, 36(4): 771–788.
Koenig, M.D. (2017). ''Nutrient Intake During Pregnancy'', Journal of Obstetric, Gynecologic & Neonatal Nursing, 46 (3): 120-122.
Onat, G. & Aba, Y.A. (2014). ''Gebelerde Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve İlişkili Faktörler'', Turk J Public Health, 12 (2): 69-79.
Pandian, Z.; Bhattacharya, S. & Templeton, A. (2001). ''Review of Unexplained Infertility And Obstetric Outcome: A 10 Year Review'', Human Reproduction, 16(12): 2593-2597.
Pişirgen, T.N. (2011). ''Riskli Gebeliklerde Depresyon Ve Anksiyete Düzeylerinin Değerlendirilmesi'', Tıpta Uzmanlık Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Eskişehir.
Sağduyu, A. Ögel, K. Özmen, E. & Boratav, C.(2000). ''Birinci basamak sağlık hizmetlerinde depresyon'', Türk Psikiyatri Dergisi, 11(1): 3-16.
Sak, S.; Erdemoğlu, M. & Ağaçayak, E. ve ark. (2015). ''Preeklampside Serum Troponin I Düzeyinin Değerlendirilmesi'', Dicle Tıp Dergisi, 42 (2): 186-191.
Savaşır, İ. & Şahin, N.H. (1997). *Bilişsel Davranışçı Terapilerde Değerlendirme: Sık kullanılan Ölçekler.* Türk Psikologlar Derneği Yayınları, No: 9, Ankara.
Say, L.; Chou, D. & Gemmill, A. et al. (2014). ''Global Causes of Maternal Death: A WHO Systematic Analysis'', Lancet Global Health, 2(6): 323–33.
Stewart, D. (2005). ''Depression During Pregnancy'', Can Fam Physician, 51(8): 1061-1063.
T.C. Sağlık Bakanlığı. (2016). Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2016 Haber Bülteni. Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017. Url: https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/13183,sy2016turkcepdf.pdf?0. Erişim: 07.03.2021.
Toker, E. (2014). ''Müzikoterapinin Preeklampsili Gebelerde Doğum Öncesi Anksiyete ve Doğum Sonrası Anne-Bebek İletişimi ve Memnuniyetine Etkisi'', Doktora Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, İstanbul.
Yılmaz, Y.G. (2019). ''Preeklemsi Tanısı Alan ve Almayan Gebelerde Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarının İncelenmesi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma'', Yüksek Lisans Tezi, T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Konya.
Ürün, Ö. (2012). ''Majör Depresyon Tanısı Alan Olgularda İntihar Düşünce Ve Davranışının Bağlanma Biçimi Ve Aile Özellikleriyle İlişkisi'', Tıpta Uzmanlık Tezi, Psikiyatri Anabilim Dalı, Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.

Zhang, J.; Meikle, S. & Trumble, A. (2003). ''Severe Maternal Morbidity Associated With Hypertensive Disorders in Pregnancy in The United States'', Hypertension in Pregnancy, 22(2): 203-12.

Walker, S.N.; Sechrist, K.R. & Pender, N.J. (1987).'' The Health Promoting Lifestyle Profile Development And Psychometric Characteristics'', Nursing Research, 36(2): 76-80.

WHO, World Health Organization, Recommendations For Prevention And Treatment of Pre-Eclampsia And Eclampsia. 2011. Available from: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44703/9789241548335_eng.pdf?sequence=1. Accessed March 11, 2021.

MALACHITE GREEN-BASED PHOTODYNAMIC THERAPY IN HL-60 CELLS

Omer Furkan DURAN
Sercin OZLEM CALISKAN
ORCID No: https://orcid.org/0000-0001-8464-5487
Usak University

Abstract
Leukemia is a type of cancer that occurs when blood cells multiply above normal. It is characterized by high numbers of immature and malignant cells replacing normal marrow cells. Genetic and environmental factors are thought to play an important role in the formation of leukemias. Apart from genetic reasons, it is thought that petrochemicals, radiation, carcinogenic substances and some viruses are also caused. Chemotherapy, radiotherapy and bone marrow transplantation are the most used methods to destroy leukemia cells or to control the growth of these cells. Chemotherapy, which is widely used in the treatment of leukemia, has serious side effects. Due to the difficulties experienced in treatment, new, cheap, easy to apply, less effective side effects such as new chemical, herbal agent applications and photodynamic therapy are being investigated. Photodynamic therapy (PDT), a photosensitization mechanism used in medicine, is a treatment method based on stimulation of a photosensitizers with an appropriate light corresponding to the wavelength absorption band of light. Photodynamic therapy has reached the level of being an approved treatment option for several types of cancers and a number of diseases that have been approved for use in many countries. The number of articles published in the year about PDT is increasing at both clinical and basic levels. This study was purposed to investigate the changes of cell viability and morphological changes of HL-60 cells treated with malachite green-based photodynamic therapy. HL-60 cell line was used as a model and divided into four groups Malachite green group, Malachite green+PDT group, only light group and control group. The change of morphological was detected by giemsa staining; the cell viability analyzed using 3-(4,5-dimethylthiazol-2-yl)-2,5-diphenyl-2H-tetrazolium bromide (MTT) colorimetric assay. HL-60 cells were incubated with 6.25, 3.125, 1.56, 0.78, 0.39 µM concentrations of malachite green for one hour. After the media containing unbound photosensitizers were removed, HL-60 cells were washed with phosphate buffer solution. Fresh RPMI solution was added and cells were illuminated with a white light source for 30 min. After incubation at 36°C for 24 hours, cell viability and morphological changes of HL60 cells were evaluated as a function of malachite green concentration. Viability of HL60 cells were significantly lower than control groups in all PDT groups including photosensitizer. According to Giemsa staining results, Cells with high concentration of malachite green mediated PDT determined after 24 hour showed many apoptotic cells. At low concentrations, typical cells were observed as in the control group.This study is first to demonstrate the efficiency of malachite green mediated PDT in a HL-60 cells. The results of the study provided ideas about the effects of PDT on HL60 cells and gave a new point of view for an alternative treatment against leukemia.This work was supported by a research grant from Scientific and Technological Research Council of Turkey- TUBITAK (Grant no: 1919B011902306)

Keywords: Malachite green, Photodynamic therapy, HL-60 cells

INTRODUCTION

Leukemia is a type of cancer that is manifested by the proliferation of blood cells above normal. It is characterized by the high number of immature and malignant cells replacing normal marrow cells (1). Leukemias are cancers that affect the blood production system (lymphatic system and bone marrow) in the body. Myeloid and lymphoid, mainly due to leukemia cell type; According to the duration of the disease is also classified as acute and chronic. Genetic and environmental factors are thought to play an
important role in the formation of leukemias. Mutations in DNA in somatic cells cause activation of oncogenes or inactivation of tumor suppressor genes. Thus, there is a deterioration in the regulation of cell death and division. Apart from genetic reasons, it is thought that petrochemicals, radiation, carcinogenic substances and some viruses are also caused (2). Chemotherapy, radiotherapy and bone marrow transplantation are the most commonly used methods to remove or control the growth of leukemia cells(3). Chemotherapy commonly used in the treatment of leukemia has serious side effects. Due to the difficulties experienced in treatment, new, cheap, easy to apply, less effective side effects such as new chemical, herbal agent applications and photodynamic therapy are being investigated (4).

Photodynamic therapy (PDT), a photosensitization mechanism used in medicine, is a treatment method based on stimulation of a photosensitive agent with an appropriate light corresponding to the wavelength absorption band of light. Photodynamic therapy has reached the level of being an approved treatment option for several types of cancers and a number of diseases that have been approved for use in many countries. The number of articles published in the year about PDT is increasing at both clinical and basic levels (5).

In photosensitization reactions, light is absorbed by a photosensitizer and the photosensitizer reaches high energy levels. This energy is given to other molecules in the system causing chemical changes to these molecules and then returns to basic energy levels. PDT is based on the principle of exposure of a photosensitizer accumulating in the selectively-targeted tissue to visible light with the appropriate wavelength compatible for the absorption spectrum of the photosensitive agent. The effect mechanism in photodynamic therapy involves

(1) Exposure of the target tissue to light after intake of the photosensitizer causing this agent to reach triplet energy status,
(2) In triplet status, the electron stimulation energy of the photosensitizer is transferred to molecular oxygen to form singlet molecular oxygen ($^1O_2$),
(3) The $^1O_2$ reacts with the target tissue and initiates events to resolve the pathological status (cancer, etc.) (6).

The aim of this study is to investigate the efficacy of photodynamic therapy using malachite green which is a photosensitizer in HL60 cell line.

MATERIALS AND METHODS

Experimental Groups

Group 1: Control group not administered malachite green or irradiation.
Group 2: HL60 samples of $1x10^5$ exposed to malachite green in the dark for one hour at 6.25, 3.125, 1.56, 0.78, 0.38, 0.19 µM doses with not irradiation.
Group 3: HL60 samples of $1x10^5$ exposed to malachite green in the dark for one hour at 6.25, 3.125, 1.56, 0.78, 0.38, 0.19 µM, then free malachite green was removed from the medium and samples were exposed to light from 10 cm distance for 30 minutes.
Group 4:Only light treatment

Photodynamic Therapy
HL60 samples of $1x10^5$ were exposed to various doses of malachite green for 1 hour to determine cell toxicity. Then parasite samples were centrifuged for 10 minutes at 1500 rpm, and the precipitant at the base was washed with sterile PBS 3 times and agents were removed before sterile PBS was added. Parasites were transferred to 24-cell culture plates and exposed to LED light for 30 minute durations from 10 cm distance.

Cell Viability

After administration of photodynamic therapy, HL60 cell samples were added to RPMI-1640 medium and incubated for 24 hours at 37 °C. Cell viability analysis was performed both microscopically and using Giemsa staining with an MTT cell viability kit (Roche) for the morphological effect of photodynamic administration.
At the end of 24 hours, the cytotoxic effect of malachite green was analysed using the MTT method. The MTT kit was bought commercially. MTT is a water-soluble tetrazolium salt that transforms to soluble formazan with degradation of the dehydrogenase enzyme in mitochondria of live cells. The intensity of the purple colour formed by formazan is proportional to the number of metabolically-active cells. Samples were assessed with the spectrophotometric ELISA method using MTT solution (3-(4,5-dimethylthiazol-2-yl)-2,5-diphenyl-2H-tetrazolium bromide) on 96-well microplates. The cell viability percentage was calculated by dividing the optical density value measured in each well by the control optical density value and multiplying by 100.

Giemsa Staining
Three preparates were prepared for each concentration. From each group, an amount of HL60 cell sample was taken and spread on a lamella and left to dry. Methanol was added to the slide to completely fix the dried cells to the lamella and 600 mL distilled water had 600 drops of Giemsa stain added for nearly 120 preparates and this dye solution was dripped onto the slides and left for 5 minutes. After this duration, they were washed under tapwater. After the slides dried, immersion oil was dripped on them and cell morphology was examined at x 100 magnification with a light microscope.

RESULTS

Evaluation of cell viability and cytotoxicity after treatment with photosensitizers alone and photosensitizer-mediated PDT

To evaluate the effects of on cell viability and cytotoxicity, HL60 cells were treated with various concentrations of malachite green with or without PDT. The cell cytotoxicity was determined using a MTT assay. As shown in Figure, cells viability was significantly different among groups treated with malachite green with or without irradiation. Viability of HL60 cells was significantly lower than control groups in all PDT groups including malachite green (Figure 2).

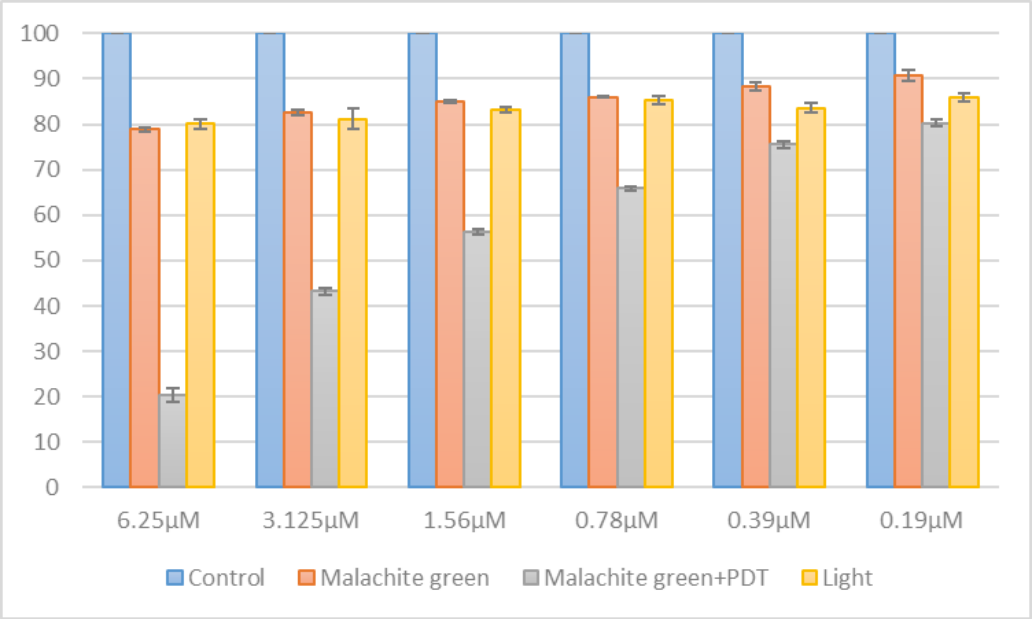

Cellular Morphological Analysis

HL60 Cells exposed to photosensitizers and photosensitizer mediated PDT were transferred to microscope slides and fixed with methanol for 10 min. Afterwards these cells were stained with Giemsa (1:5) for 5 min at room temperature, washed with water and viewed by light microscopy.Typical morphological features were observed in the control group.Nuclei were rounded shaped in control group (Figure 3).

Figure 3. Control group of HL60 cells

In 6.25 µm group Malachite green mediated PDT-treated leukemia cells displayed features typical of mature monocytes and macrophages and not found in control cells: decreased nucleocytoplasmic ratio, chromatin condensation ırregular cytoplasmic contours (Figure 4).

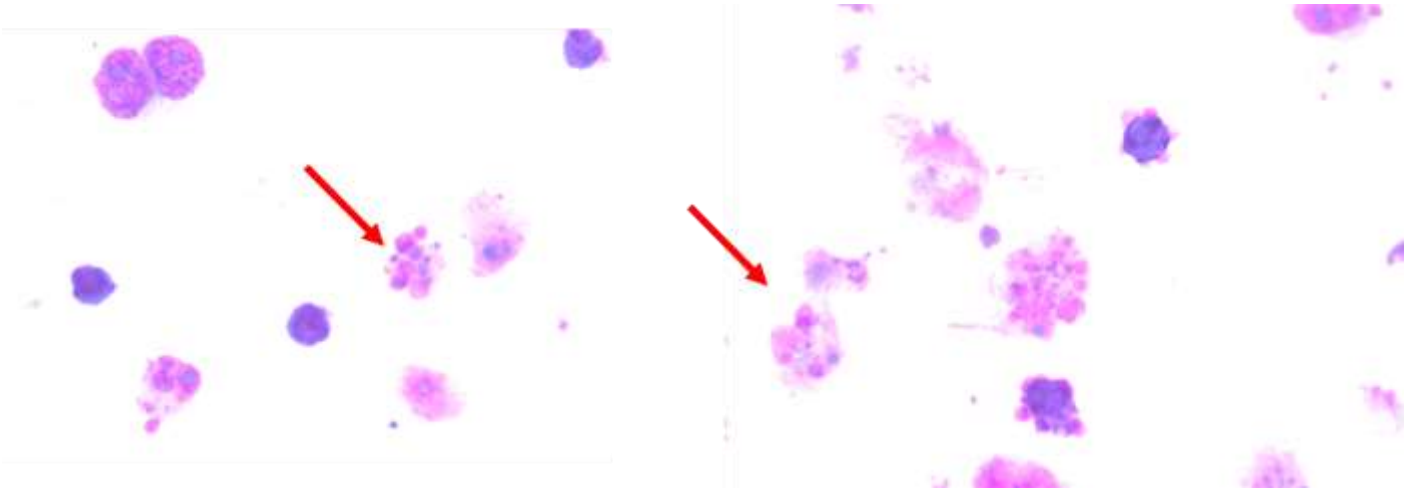

Figure 4. Giemsa stained cytosmears of HL60 cells: treated with 6.25µM Malachite green mediated PDT. Arrows indicate apoptotic cells.

In 3.125 µm group Malachite green mediated PDT-treated leukemia cells decreased nucleocytoplasmic ratio, chromatin condensation ırregular cytoplasmic contours. Arrows indicate apoptotic cells (Figure 5).

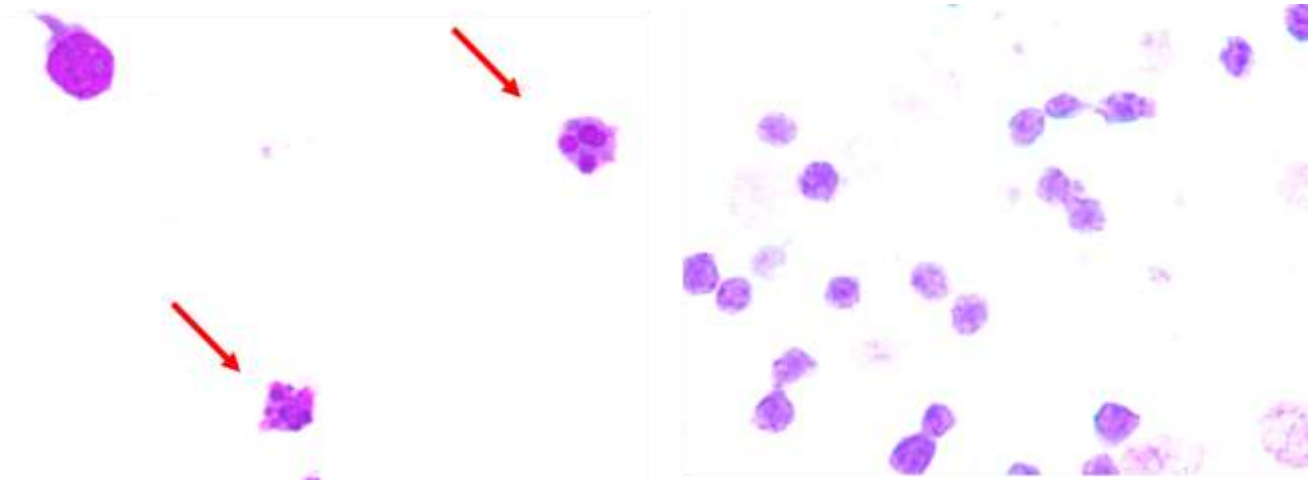

Figure 5. Cellular morphology of *HL60 cells* in photosensitizer mediated PDT treatment groups

Cells with a concentration of 1.56 µM malachite green-mediated PDT determined after 24 hours showed a small amount of apoptotic cells, but the typical cell was cell-dominated (Figure 6).

Figure 6. Cells with a concentration of 1.56 µM malachite green-mediated PDT

Nuclei were rounded shaped in control cells as well as in cells treated with MG (Figure 7).

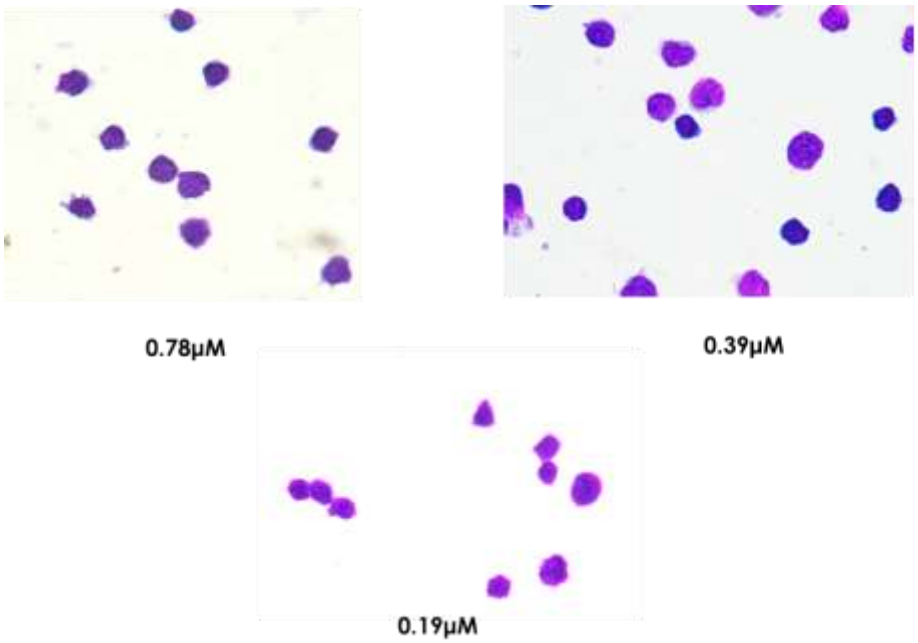

Figure 7. Cells with a concentration of 0.78, 0.38, 0.19 µM malachite green-mediated PDT

Cellular morphology of *HL60 cells* for only photosensitizer treatment groups

HL60 treated with the lowest photosensitizer concentration alone showed no significant morphological alterations and the HL60 cells remained viable, as clearly indicated by their motility and structure integrity. When the cells were exposed to increasing concentrations of photosensitizers, the alterations in morphology was not so drastic, but it was still possible to see the fusiform shape of cells (Figure 8).

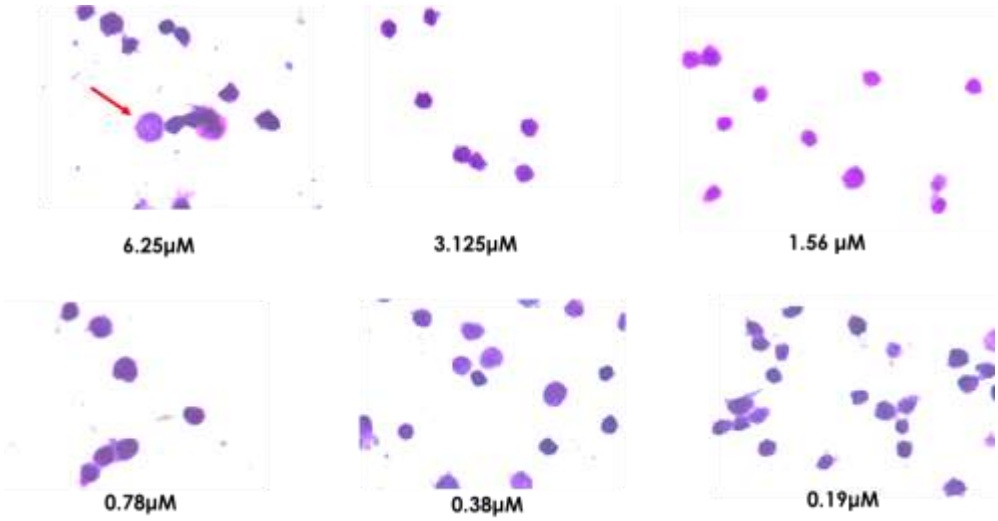

Figure 8. Cells with a concentration of 6.25, 3.125, 1.56, 0.78, 0.38, 0.19 µM malachite green

Typical cell forms were observed in the light-treated groups, similar to the control group (Figure 9).

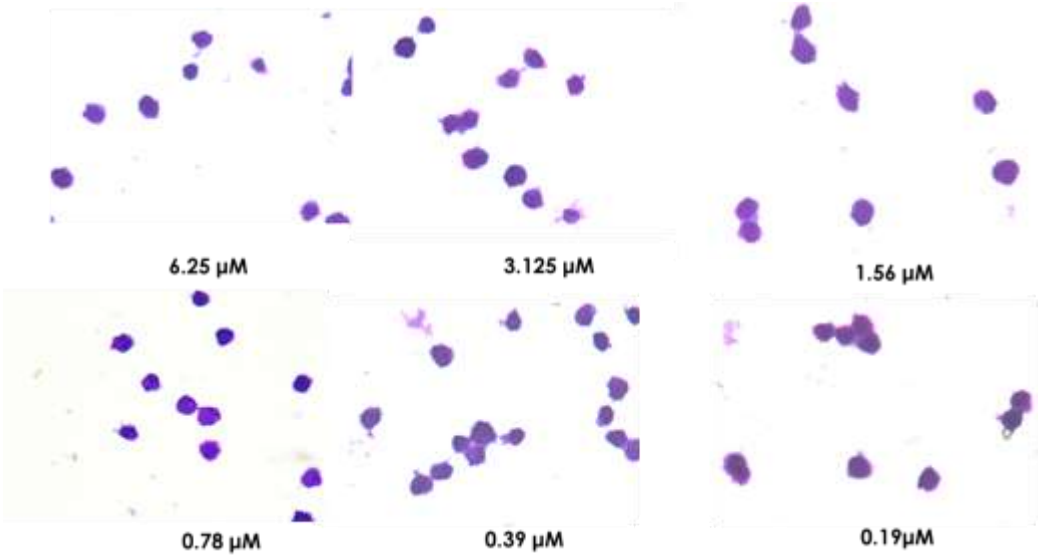

Figure 9. Cellular morphology of *HL60 cells* for only light treatment groups

CONCLUSION

This study is first to demonstrate the efficiency of malachite green mediated PDT in a HL-60 cells. The results of the study provided ideas about the effects of PDT on HL60 cells and gave a new point of view for an alternative treatment against leukemia. And another stage is to continue this research by searching all the molecules (such as mitochondrial membrane potential, cytochrome c release) which are thought to have a role apoptosis in order to suggest that photodynamic treatment is a useful method in Leukemia treatment.

ACKNOWLEDGE

This work was supported by a research grant from Scientific and Technological Research Council of Turkey- TUBITAK (Grant no: 1919B011902306).

REFERANCE

1. Lee, W.C., ve Testa, J.R., Techniques for identifying cancer genes, “Basic Science of Cancer” (Ed. G.D. Kruh ve K.D. Tew)’da. Current Medicine, Inc. Philadelphia, PA 19106, s.1, 2000.
2. Hoffbrand, A.V., Pettit J.E. ve Moss P.A.H., Acute Leukaemias “Essential Haematology” (A.V. Hoffbrand, J.E. Pettit ve P.A.H. Moss)’de. Blackwell ScienceLtd, Massachusetts-Oxford-Carlton, s. 162-179, 2001.

3. Mehta, A., ve Hoffbrand, V., Haematological Malignancy: basic mechanisms "Haematology at a Glance" (A. Mehta ve V. Hoffbrand)'te.Blackwell Science Ltd, Oxford, s. 54-55, 2000.
4. Bennett C., Hsu K. ve Look AT., Myeloid leukemia, myelodisplasia and myeloproliferative disease in children. "Nathan and Oski's Haematology of Infancy and Childhood (Ed.: D.G.Nathan, S.H.Orkin, D.Ginsburg, A.T.Look)'ta. W.B.Saunders, Philadelphia, USA, s.1167, 2003.
5. Grossweiner LI., Jones LR., Grossweiner JB., Rogers BHG., The science of phototherap: An Introduction, Springer, The Netherlands, (2005).

6. Bilgin, MD., Biomedical application of photosensitization, (Thesis), Illinois Institute of Technology, Chicago, IL, USA, (1999).

THE CARE OF PATIENT DIAGNOSED WITH COVID -19 ACCORDING TO GORDON'S FUNCTIONAL HEALTH PATTERNS MODEL: CASE REPORT

Şeyda DEMİR ÖZERDİNÇ
https://orcid.org/0000-0001-7597-1328
Mukadder Mollaoğlu
https://orcid.org/0000-9264-3059
Sivas Cumhuriyet University
Yasemin Boy
Tokat Gazi Osman Paşa University

Abstract
Covid-19 (Coronavirus disease), namely Severe Acute Respiratory Syndrome, first appeared in Wuhan, China and then it spread rapidly all over the world and was declared as 'pandemic' on March 11, 2020. It has been defined as “international public health emergency” by WHO. Diagnosed by PCR test, Covid-19 has symptoms similar to pneumonia such as fever, cough, shortness of breath, for this reason, some patients have to be intubated in intensive care. By this time ,the number of cases found worldwide is more than 211 million, the number of cases in Turkey is more than 5 million. Nurses who are most at risk all over the world and in our country have great responsibilities. Maintaining the necessary nursing care, preventing the spread of infection by taking isolation measures are the most important of the nursing responsibilities. In this case analysis, evaluation of our male patient whose complaints of fever, joint pain and cough gradually increased and who was positive for 3 days, after applying to the emergency service, was described with Gordon's Functional Health Patterns Nursing Care Model and NANDA nursing diagnoses.

Keywords: Covid 19, Pandemic, Gordon's Functional Health Care Model

Özet
Covid-19 (Koronavirüs hastalığı), yani Ağır Akut Solunum Sendromu ilk kez Çin’in Wuhan şehrinde ortaya çıkmış ve daha sonra bütün dünyada hızlı bir şekilde yayılarak 11 Mart 2020’de ‘pandemi’ olarak ilan edilmiştir. DSÖ tarafından “uluslararası boyutta halk sağlığı acil durumu” olarak tanımlanmıştır. PCR testi ile tanı konulan Covid-19’un ateş, öksürük, nefes darlığı gibi pnömoniye benzer belirtileri bulunmakta, bu nedenle bazı hastalar yoğun bakımlarda entübe edilmek zorunda kalmaktadır. Bu zamana kadar dünya genelinde bulunan vaka sayısı 211 milyonun ,Türkiye’de ise vaka sayısı 5 milyonun üzerindedir. Tüm dünyada ve ülkemizde en fazla risk altında bulunan hemşirelere çok büyük sorumluluklar düşmektedir. Gerekli hemşirelik bakımını sürdürmek, izolasyon önlemleri alarak enfeksiyonunun yayılmasını önlemek hemşirelik sorumluluklarından en önemlileridir. Bu olgu analizinde ateş, eklem ağrısı ve öksürük şikayetleri giderek artan ve 3 gündür pozitif olan erkek hastamızın acil servise başvurduktan

sonra Gordon'un Fonksiyonel Sağlık Örüntüleri Hemşirelik Bakım Modeli ve NANDA hemşirelik tanıları ile değerlendirilmesi anlatılmıştır.

Anahtar kelimeler: Covid 19, Pandemi, Gordon'un Fonksiyonel Sağlık Bakımı Modeli

Introduction

The Covid 19 infection, which spread rapidly around the world and is called Severe Acute Respiratory Syndrome, has created a global pandemic. It first appeared in the city of Wuhan in December 2019 and was declared as pandemic by WHO on March 11, 2020. The diagnosis of the disease is made on the basis of PCR (polymerase chain reaction), clinical, laboratory and radiological findings. The disease is transmitted through droplets such as coughing and sneezing and the most common symptoms of the disease are fever, shortness of breath, dry cough, myalgia, fatigue, anosmia (inability to smell), nausea, diarrhea and pneumatic infiltration in the lung radiologically. While severe symptoms such as respiratory failure, lung damage, dyspnea, tachypnea are seen; mild symptoms such as sore throat, headache, cough can also be seen. Because people do not have an existing immunity to this virus, the disease spreads quickly and because of the high mortality rate, it also causes fear in people. America, Russia, Brazil, England, Spain, Italy and Germany are among the countries with the highest number of Covid 19 cases. The number of Covid 19 cases worldwide is over 211 million, the number of deaths is over 4 million. The total number of cases in Turkey has exceeded 5 million and the number of deaths has exceeded 49 thousand. In preventing the spread of the disease; those with mild symptoms should be in home isolation, and those with a more severe condition should be under strict infection control, which includes contact and droplet measures in the hospital. Isolation and supportive care are important topics in the treatment of the disease. Nurses are involved in the holistic care of patients in clinical settings, emergency rooms and triage. A more systematic and scientific process is processed when nursing care is performed based on nursing models. For this reason, in this case report, the patient was evaluated according to Gordon's Functional Health Patterns Model and described nursing care.

Case Report

Disease History: Male patient which is named M.Ö. who is 27 years old with a positive PCR test applied to the emergency service when his complaints increased while he was in home isolation.

The patient said that he had a lot of joint, muscle and chest pain, he was very cold, he had difficult breathing, he had a dry cough and a runny nose. Also the patient expresses a fear of death, does not want to be alone and can't sleep at night. It was also learned that he does not use the recommended medications for Covid 19 and he does not eat very well because he has anorexia. After the patient tested positive for a friend he worked with at work a week ago, it was understood that his symptoms began, and they did not follow the distance and mask rule while at work.

Life Signs: In first examinations in the emergency department, it was found that his body temperature was 38.7 oC, his blood pressure was 107/67 mmHg, his respiratory rate was 28/min,

his pulse was 126/min, his SPO2 value was 90%, he was conscious, in the oriented and thoracic computed tomography report, and it was found that there were significant increases in density in the appearance of frosted glass in both lungs in terms of viral pneumonia.

Socio-Demographic Characteristics: In the patient's anamnesis; it was learned that he is actively working, he is married, and he has one child.

Past Health History: It was learned that he had asthma attacks in his history, except this, he did not have a chronic disease, he used alcohol and cigarette, and he did not have a history of hospitalization before.

Family Health History: Parents have hypertension disease.

Medical Diagnosis: Covid 19

Medical Treatment:

- O2 2-4 lt/min
- Combivent nebule 2*1 inh.
- Pulmicort nebule 2*1 inh.
- Parol vial 1*1 IV
- Teobag 200 injectable solution 1*100cc IV
- 0.9% Isotonic Sodium Chloride 100 cc+ İesef 1*2gr IV
- 0.9% Isotonic SF 500 cc + Oksamen + Avil 1*1 IV

Evaluation of the Case According to Gordon's Functional Health Patterns

1. Health Perception-Health Management

M.Ö. perceives his health as "worse than ever before". His quite worried and fearful eyes, facial expression indicating that he is breathing hard, and putting his hand on his heart are observed. When we asked the question “How many points would you give your pain out of 10?” to the patient, we got the answer of 9.

Nursing Diagnosis: Ineffectiveness in Health Maintaining

Purpose: Ensuring the patient's adaptation to the disease, participating in the behaviors of maintaining his health.

Nursing interventions: After reviewing the general condition of the patient, detailed information about his personal, spiritual and psychological condition is obtained. Information needs for the disease were determined, it was explained that the importance of mask and distance and hygiene, the necessity of self-isolation in this process and the regular using of the drugs will alleviate the symptoms of the disease. The patient was given the opportunity to ask question, it was answered in appropriate language. Informations were given about methods of coping with stress. Necessary measures (expressing that he started to return to normal by taking vital signs, making him express himself by going to him often) were taken to make the individual feel safe and a peaceful environment was provided during the treatment.

Evaluation: It was learned that the patient was confused by the confusion of information spreading around, this confusion caused him to fear death and he could not decide how to fight the disease. After the necessary explanations were made and after medical treatment, the patient said, 'I'm better now.' He said that he will use his medication regularly and will give more importance to eating and drinking.

Nursing diagnosis: Acute pain

Purpose: The stating of the patient that the pain is relieved, the dropping of the numeric rating scale number and the showing this with its movements.

Nursing interventions: The patient is asked about the location, duration, frequency, severity and spread of his pain. Factors that increase and reduce his pain are evaluated. Analgesic drugs are applied at the doctor's request. The patient is taken to bed rest. It is said that he can reduce pain by diverting attention. Listening to music, dreaming and stretching exercises are recommended.

Evaluation: After the analgesic drug, the patient stated that the severity of pain decreased from 9 to 4. It was observed that he was more comfortable at bed rest.

2. Nutrition and Metabolism

The patient states that he does not eat enough because he has no appetite, he also states that he is more sluggish due to diarrhea. The patient states that while he was 1.86 in height and 80 kg, he dropped to 77 kg in three days.

Nursing Diagnosis: Imbalance in Nutrition: Less than requirement

Purpose: By eating an adequate and balanced, ensuring proper nutrient intake to the level of activity of the patient, replacing the amount of fluid lost by diarrhea.

Nursing interventions: Patient's nutritional status is evaluated, he is supported to get enough nutrients and fluids. The patient is informed about the importance of nutrient intake in this process. Weight monitoring is performed, the amount of fluid he receives and removes is evaluated. In cases where he cannot eat due to lack of appetite, it is recommended to eat less often and to include positive thoughts instead of negative thoughts during nutrient intake. It is recommended that he may increase his desire to eat by preferring the foods he likes to eat in his meals. It is said that he can increase appetite by taking oral care in the form of 3*1.

Evaluation: Although he lost weight during his illness, it was seen that his body mass index was still within normal limits. The patient stated that he would care about his nutrition and fluid intake.

Nursing Diagnosis: Hyperthermia

In the first vital signs of our patient, his body temperature was measured at 38.7 0C and it was observed that he had tremors.

Aim: Ensuring normal thermoregulation.

Nursing interventions: To evaluate in terms of hyperthermia signs and symptoms fever is monitored frequently. Because tremble will increase metabolic rate and oxygen consumption, when tremble occurs, antipyretic drugs included in the order are applied. After antipyretic treatment, the patient's sweating status and electrolyte changes are followed. Cold application is made when necessary. Thick clothes requested to remove to suit clothes ambient temperature. Dirty clothes put in medical waste bags. To avoid from dehydration, required amount of fluid intake is provided

Evaluation: It was observed that the patient's body temperature gradually decreased. Lastly, he was discharged from the emergency room at 36.8C and admitted to the pandemic service.

Nursing diagnosis: Risk of transmission of infection

Purpose: To prevent the patient's relatives and caregivers from being infected by taking control of infection.

Nursing interventions: Patient is evaluated in terms of risk of transmitting Covid-19 infection. About the disease process, the importance of hand hygiene and wearing a mask is mentioned to the patient. Patient is isolated by applying droplet isolation methods for infection control. Infection symptoms like fever, cough and dyspnoea are followed. Laboratory tests such as RBC, WBC, ESR, CRP, urinalysis, cultures are followed.

Evaluation: Because appearance of fever and cough with a marked increase in the patient's CRP value can enhance infection transmission risk, patient was isolated. Also by isolating companion who wants to be with patient, the risk of transmission of infection was reduced.

3. Excretion Form: Our patient indicated that he didn’t have a problem with the excretory system, after Covid-19, him bowel habit, which was once a day, increased to 2-3 but this situation didn’t bother him.

4. Activity and Exercise Form:

Our patient stated that the most bothering symptom of Covid-19 he saw in himself was shortness of breath, cough and phlegm. And also our patient indicated that he felt pain in his chest because he couldn't breathe and he felt like he was going to die of breathlessness. It is observed that patient was breathing heavily and his respiratory rate increased to 28-30.

Nursing diagnosis: Impaired spontaneous breathing

Purpose: Reducing patient’s cough and phlegm, ensuring adequate and active respiration and gas exchange and ventilation. Keeping the respiratory rate between 16-20/min.

Nursing interventions: After evaluating respiration speed, rhythm and depth, firstly, the patient is started on O2 treatment with a nasal cannula at 4 lt/min. Fowler and semi-fowler position is

given to the patient to make his breathe easily. Postural drainage is applied for airway clearance. Respiration rate and oxygen saturation are monitored. Phlegm intensity, quantity, color and smell are evaluated, he is told not to swallow the phlegm and try to get it out. Patient is told to clean secretions in his mouth and nose. It is aimed to open the airway with the inhaler drugs and Teobag in the order. Fluid intake is increased to increase secretory excretion. Deep breathing exercise and coughing exercises are taught.

5. Sleep and Rest Form: Our patient M. Ö. stating that because of joint pain, cough and fever he experienced, he could sleep uttermost 4-5 hours and his sleep is constantly interrupted. That's why he says he feels tired all the time.

Nursing diagnosis: Disruption in sleep pattern

Purpose: The patient can get enough sleep, the time to fall asleep is between 20-30 minutes, uninterrupted sleep, not feeling tired when waking up.

Nursing interventions: Patient's sleep habits are evaluated. The factors that create difficulty falling asleep or cause sleep disruption are determined. It is recommended to take the analgesics in the prescription 1-2 hours before falling asleep when patient could not sleep because of his pain. If patient have a difficulty when falling asleep, he is told not to force it. It is recommended not to fall asleep during the daytime as much as possible. Non-pharmacological methods that facilitate sleep are explained; like warm milk, chamomile tea, and listening to calming music. A silent, relaxing and calm atmosphere is created for the patient. Applying relaxation, exercise programs and aromatherapy with lavender essential oil are also one of the methods used to solve sleep problems. Patient can be informed about these methods.

Evaluation: It was observed that the patient, whose pain and cough decreased after analgesic and inhaler treatments, fell asleep.

6. Cognitive Perception Form

Nursing diagnosis: Lack of knowledge/Conflict in decision making

Purpose: Elimination of anxiety due to lack of knowledge.

Nursing interventions: Patient is encourage to ask questions about his illness. His questions are answered clearly and openly. Patient's information needs about his illness are determined (such as missing and wrong information and beliefs, attitudes and behaviors towards the disease, drugs used, correct use and side effects). The patient is told that the symptoms of the disease are normal, the importance of compliance with the treatment, how it should be protected, and what is necessary to prevent its spread. If necessary, materials such as brochures and videos are used.

Evaluation: M.Ö. stated that the lack of knowledge was eliminated with the short training provided, so he would not have conflicts while making a decision.

7. Self-Perception and Comprehension Form

Our patient experiencing fever, pain and cough problems that he did not experience before and there is so much misinformation and death news around, this situation made him afraid and the patient had anxiety about the unknown.

Nursing diagnosis: Anxiety

Purpose: Seeing decrease in anxiety level, after necessary explanations given to the patient.

Nursing interventions: Patient's anxiety level is evaluated. The necessary environment should be prepared for the patient to express himself comfortably and patient should be encouraged to talk about his emotional tensions. Patient is told that his emotional states are normal and that sadness, fear and anxiety are frequently seen. Patient's well-being should be questioned intermittently, his psychological situation should be evaluated with necessary measurements. When patient feel intense anxiety, it is explained to him that we are with him and a calm and reassuring approach is tried to be displayed. Necessary support is ensured to the patient to compliance with the treatment program and applying effective coping methods. Complementary treatment methods; suggestions such as progressive relaxation, deep breathing exercises, acupuncture, aromatherapy, therapeutic touch and music therapy are made. [10-16]

Evaluation: Patient with reduced pain and cough stated that he was less afraid now and that the necessary information relieved him.

8.Role and Relationship Form

M.Ö. ,who stated that before he got sick, he had never been separated from his wife and child, indicated that being away from them during this process made him sad.

Nursing diagnosis: Social isolation

Purpose: The patient's acceptance of being isolated as normal, being able to cope with this situation.

Nursing interventions: It is explained to patient that isolation is essential in preventing the spread of this disease, but it is a temporary condition. It is reminded that this situation is valid for many patients with the same disease. The patient is encouraged to communicate with friends and relatives through electronic means, audio and video conversations.

Evaluation: He stated that in the times when he felt anxiety and fear of death he was in constant contact with them, and even hearing their voices during this process relieved him. Our patient, who stated his wife is taking very good care of his child, although he said that his eye was not behind, he still wished that such a thing had never happened.

9. Sexuality and Reproduction Form

Our patient states that there is no problem in his sexual life and that he isolates himself so as not to infect his wife.

10. Coping and Stress Tolerance

It was observed that our patient talked to his wife and children by video phone, and when he received support from his family, his anxiety decreased and he was able to cope with his stress.

11. Beliefs and values

Our patient said that before covid, the disease was exaggerated, that he did not give much credit to the facts reflected in all the news. But he stated that he became aware of the facts when he saw his Covid-19 test positive and started to experience the symptoms. At first, he thought that he would not be able to get over this disease, but he stated that he believed that he would recover and return to his old life now, and he would protect himself more after he got better, and he certainly did not want anyone else to get sick like this because of him.

Conclusion and Recommendations

As many times in history, nurses are always at the forefront of providing the care needs in war, disaster and epidemic. Nurses, who make up more than half of all health personnel, are the backbone of the health system. For this reason, they need to take a systematic and scientific approach to protect themselves before and then the rapidly spreading Covid-19 infection and prevent its spread later. In this process, it is very important to determine the care priorities of patients with a diagnosis of Covid-19 and to provide an integrated and individualized care service. It is thought that the review, which is processed according to Gordon's Functional Health Patterns, will guide nurses caring for COVID-19 patients.

References

1. WHO. Coronavirus (COVID-19) Dashboard. https://covid19.who.int/ Erişim tarihi: 22.08.2021
2. İşsever H, İşsever T, Öztan G. COVID-19 Epidemiyolojisi. Sağlık Bilimlerinde İleri Araştırmalar Derg 2020;3:1–13. https://doi.org/10.26650/JARHS2020-S1-0001
3. Özer Yurdal N., Aksu H., Orlando'nun Hemşirelikte Etkileşim Modeline Göre Covid-19 Pozitif Lohusanın Hemşirelik Bakımı: Olgu Sunumu
4. Arslan G., Yelkuvan İ., Covid-19, Hipertansiyon ve Hemşirelik Bakımında Önemli Üç Başlık: Fiziksel Egzersiz, YeterliDengeli Beslenme, Uyku, Acıbadem Üniv. Sağlık Bilim. Der. 2021; 12(2): 531-536.
5. T.C. Sağlık Bakanlığı. (2021, 3 Temmuz) COVID19 bilgilendirme platformu. Erişim adresi: https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html
6. Akyar İ., COVID-19 Hastalarında Akut Solunum Sıkıntısı Sendromu (ARDS) Yönetimi ve Hemşirelik Bakımı, HUHEMFAD-JOHUFON 2020,7 (Özel Sayı), 8-14
7. Ödül Özkaya B., Atar B., Covid 19 Pandemisinde Kolostomili Hastanın Hemşirelik Bakımı, Sağlık ve Yaşam Bilimleri Dergisi, 2021, Cilt 3, Sayı 1, s:111-114
8. Göçmen Baykara Z., Eyüboğlu G., Covid-19 Pandemisinde Hemşirelik Bakımı, Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi 2020: Özel Sayı: 9-17
9. Kızıltan B., Usta A., COVID-19 Hastalığı ve Hemşirelik Bakımında Örnek Bir Model: Olgu Sunumu,
10. Bahar A. ve ark., COVID-19 Tanılı Diyabetik Ayak Transtibial Amputasyonlu Hastanın Fonksiyonel Sağlık Örüntüleri Modeline Göre Hemşirelik Bakımı: Olgu Sunumu, YIU Saglik Bil Derg 2021;2:27−35
11. Dane E. Ve ark., Erişkin Still Hastalığı ve Hemşirelik Bakımı: Olgu Sunumu, Bakırköy Tıp Dergisi 2018;14:120-8

12. Koç Z. Ve ark., Adolesan İdiyopatik Skolyoz Tanılı Hastada Fonksiyonel Sağlık Örüntüleri Modeline Göre Hemşirelik Bakımı: Olgu Sunumu, Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 2019; 22(4):316-327
13. Ünal Ş.B. ve ark., Gordon'un Fonksiyonel Sağlık Örüntüleri Modeline Göre Amiyotrofik Lateral Sklerozda Hemşirelik Bakımı: Bir olgu sunumu, Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 1(1), 2018, 69-76
14. Şahin G., Akyüz E., Derin Ven Trombozu Olan Hastanın Gordon' un Fonksiyonel Sağlık Örüntüleri Modeline Göre Hemşirelik Bakımı: Olgu Sunumu, Turk J Cardiovasc Nurs 2018;9(18):35–40
15. Gordon M. Fonsiyonel Sağlık Örüntüleri ve Klinik Karar Verme, İçinde: Erdemir F, Yılmaz E. Hemşirelik Sınıflama Sistemleri, Klinik Uygulama, Eğitim, Araştırma ve Yönetimde Kullanımı. Ankara 2003; 87-93.
16. Herdman, T.H. & Kamitsuru, S. (Eds.). (2014). NANDA International Nursing. Diagnoses: Definitions & Classification, 10th ed. 2015–2017. Oxford: Wiley Blackwell.
17. Doğan A., Karasu F., Covid-19 Hastası ve Hemşirelik Bakımı: Olgu Sunumu, Van Sag Bil Derg 2020;13 (Özel Sayı):53-58
18. Çevik Aktura S., Özden G., Covıd-19 Tanısı Almış Bireyin Hemşirelik Bakımı: Nanda-I'ya Göre Hemşirelik Tanıları, Nıc Hemşirelik Girişimleri ve Noc Çıktıları, Medical Sciences, 2021, 16(3):183-193.

MOLECULARCHARACTERIZATIONOF LEECHSPECIES IN AZERBAIJAN (LENKERAN–ASTARA REGION) ON MTDNABYCYTOCHROME C OXIDASESUBUNIT I (COX1) ANDMORPHOLOGICCHARACTERISTICS

Shabnam Farzali
ORCID No: https://orcid.org/0000-0002-81189516
Naim Saglam
Firat University, Elazig, Turkey

Abstract
The Lankaran-Astara economic geographical region is located in the South-East part of the Azerbaijan Republic, borders on the Iran Islamic Republic in the South and the Caspian Sea in the North; Jalalabad, Masalli, Yardimli, Astara, Lankaran, and Lerik are sub-regions of the territory. In the freshwaters of Azerbaijan has been recorded 14 species of leeches from past to present. However, there are not detailed researches that these leech species are found in Azerbaijan. In this research, the leech samples were collected from 75 locations in the Lankaran-Astara region. Collected leech samples were preserved in 70% ethanol. External and internal structures of live specimens were observed by stereomicroscope. Using as a molecular marking cytochrome c oxidase subunit 1 (COX1) the mitochondrial gene (mtDNA) fragments were amplified from genomic DNA using the polymerase chain reaction (PCR). Partial fragments of COX1 mtDNA were amplified using universal primers (LCO1490 and HCO2198). Molecular identification of leech species was determined by obtaining the 750 bp nucleotide fragment in the COX1 mtDNA gene region and blasting the sequence obtained from GenBank data. The chromatogram quality of the sequences was checked using FinchTV. As a result of the laboratory and molecular studies, six species of leeches were determined (*Alboglossiphonia*sp, *Dina lineata, Helobdella stagnalis, Hirudo orientalis, Placobdella costata* and *Trocheta* sp). MEGAX program was used to obtain phylogenetic trees of DNA sequences of leech species. Phylogenetic trees and the evolutionary history were prepared using two different methods, namely, Maximum Likelihood and Neighbor-Joining method from the COX1 mtDNA sequences obtained from leech samples. It was determined that the obtained sequence data were compatible with each other in the Maximum Likelihood and Neighbor-Joining phylogenetic trees created with the GenBank data. In the obtained the Maximum Likelihood and Neighbor-Joining phylogenetic tree, it was determined that each leech species were ~97-100% similar within itself. Each leech species formed separate phylogenetic blocks in the obtained trees. This research is the first study in Azerbaijan in which the genetic structure of leech species was revealed and molecular typing was carried out.

Keywords: Leech species, mtDNA, Cytochrome *c* oxidase subunit I (COX1), Genetic variation, Phylogeny, Biodiversity, Fauna, Azerbaijan

EARLY SIGNS OF BREAST IMPLANT INFECTION

Ruixue Zhang
Dylan Singh
Fereydoun D. Parsa
University of Hawaii

Abstract
Breast augmentation infection remains a problem despite various infection prevention methods. Recognizing earliest signs and symptoms of implant infection is detrimental in improving surgical outcome. Common breast implant infection pathogens such as *Staph. aureus* typically present acutely with fever, pain, erythema and swelling. However, with the increasing incidence of mycobacteria infection which presents without the usual acute infection signs, it is of interest to study their infection onset and presentation differences to ensure proper treatment.
From 1992 to 2021, patients who undergone breast augmentation by a single surgeon in an outpatient surgical facility were studied. Demographics, surgery details of all included patients were recorded. Infection onset, presenting signs and symptoms, cultured bacteria are reported for each case of infection.
9 out of 365 patients were infected during this period. 7 cases of common pathogens infection (*Staph. Aureus, Pseudomonas, MRSA, Staph. Epidermidis)* presented on average of 10 days post-op with fever, pain, erythema and swelling while 2 cases of *Mycobacterium chelonei* infections presented on average 54 days post-op without signs of fever and erythema.
Common breast implant infection pathogens such as gram-positive bacteria usually present acutely with fever, pain, breast erythema and swelling. However, our study showed non-tuberculous mycobacteria has a different presentation, fever and erythema are not usually presented and the onset of infection is significantly longer. It is of interest to present surgeons of this difference and encourage them to include mycobacteria on differential diagnosis to ensure timely treatment.

Level of Evidence: Level IV, Retrospective Longitudinal Study

COVID DÖNEMİNDE GEBELİĞİ PLANLAMA ile İLGİLİ KADINLARIN KAYGI DURUMLARI: İKİ OLGU SUNUMU

Ebe Emine KINIK
ORCID ID: 0000-0002-5701-4046
Doç. Dr. Handan ÖZCAN
ORCID ID: 0000-0002-7131-1856
Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Özet

Çalışmanın amacı SARS-CoV-2 virüsünün neden olduğu pandemi döneminde, evli ve çocuğu olmayan iki olgunun gebelikle ilgili yaşamış olduğu kaygı durumlarını belirlemektir.

Olgu 1: Otuz beş yaşında üç yıllık evli, nulligravida ve akademisyen olan katılımcı pandemi öncesi gebelik planlamış ancak pandeminin meydana gelmesiyle gebeliğini ertelemiştir. Katılımcının kaygı düzeyi 'Durumluluk ve Sürekli Kaygı Envanteri' ile belirlendi. Katılımcının durumluluk kaygı düzeyi orta sürekli kaygı düzeyi ise hafif düzey olarak belirlendi.

Olgu 2: Otuz üç yaşında altı yıllık evli, nulligravida ve ev hanımı olan katılımcı pandemi öncesi gebelik planlamış ancak pandeminin meydana gelmesiyle gebeliğini ertelemiştir. Katılımcının kaygı düzeyi 'Durumluluk ve Sürekli Kaygı Envanteri' ile belirlendi. Katılımcının durumluluk kaygı düzeyi orta sürekli kaygı düzeyi ise hafif düzey olarak belirlendi.

Covid-19 hastalığının maternal ve fetal etkilerine ilişkin kanıtlar halen yetersizdir. Çalışmada da bilinmezlik durumu, korona virüse karşı olan tedavinin anne-bebek sağlığı üzerine etkisinin bilinmemesi, aşıların gebeler üzerindeki etkilerinin bilinmemesi, korona virüsün neden olduğu anne-bebek ölümleri nedeni ile kadınların yaşadıkları kaygı düzeyleri artmaktadır. Reprodüktif dönemde olan ve gebelik düşünen kadınlara sağlık bakım profesyonellerinin vereceği destek (kadınların gebelik ve covid-19 ile ilgili kaygılarını ifade etmesini sağlama, kaygı durumu yüksek olanlara psikolojik destek sağlama vb) oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, gebelik planlama, kaygı

The anxiety of Women Regarding Pregnancy Planning During Covid: Two Case Reports

Abstract

The study aims to determine the pregnancy-related anxiety of two married and childless cases during the pandemic caused by the SARS-CoV-2 virus.

Case 1: The 35-year-old participant, who was married for three years, nulligravid and was an academician, planned pregnancy before the pandemic, but postponed her pregnancy due to the occurrence of the pandemic. The participant's anxiety level was determined by the 'Static and Trait Anxiety Inventory. The state anxiety level of the participant was determined as moderate and trait anxiety level was determined as mild.

Case 2: Thirty-three years old, married for six years, nulligravid and a housewife, planned pregnancy before the pandemic but postponed her pregnancy due to the occurrence of the pandemic. The participant's anxiety level was determined by the 'Static and Trait Anxiety Inventory. The state anxiety level of the participant was determined as moderate and trait anxiety level was determined as mild.

Evidence on maternal and fetal effects of Covid-19 disease is still insufficient. In the study, the level of anxiety experienced by women increases due to the uncertainty, the effect of the treatment against the coronavirus on mother-baby health, the effects of vaccines on pregnant women, and maternal and infant deaths caused by the coronavirus. The support of health care professionals to women who are in the reproductive period and considering pregnancy (providing women to express their concerns about pregnancy and covid-19, providing psychological support to those with high anxiety, etc.) is very important.

Key words: Covid-19, pregnancy planning, anxiety

GİRİŞ

Akut solunum yolu sendromuna neden olan korona virüs (COVID-19) enfeksiyonu ilk kez Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan kentinde ortaya çıkmış ve bütün dünyayı hızla etkisi altına alan bir salgın haline gelmiştir. Salgın ilk olarak Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından ''Uluslararası öneme sahip acil halk sağlığı durumu'' olarak duyurulmuş, sonrasında ise ''COVID-19 Pandemisi'' olarak ilan edilmiştir (1). Türkiye'de ise ilk vaka Mart 2020 tarihinde tespit edilmiştir. Ülkemizde tespit edilen ilk vakadan sonra görülen vakaların hızla artması ve ölümle sonuçlanmasından dolayı, vakaların yayılmasını önleyici politikalar oluşturulmuştur. Oluşturulan bu politikalar nedeni ile insanlarda korku, anksiyete, panik, geleceğe yönelik kaygı durumları artmıştır (2). Covid-19 pandemisinin gebelik sonuçları üzerindeki etkileri ilgi odağı olsa da covid-19'un gebe kalmayı planlayan kadınlar üzerindeki karar verme sürecini nasıl etkilediği ya da etkileyeceği konusundaki veriler sınırlıdır (3, 4). Uygun prekonsepsiyonel danışmanlık; gebeliğe hazırlanmanın, anne-çocuk sağlığının korunması ve gebelik sonuçlarını optimize etmenin anahtar yoludur. Gebeliği planlama durumu sosyal, medikal ve çevresel faktörlerden etkilenmektedir (5). Covid-19 pandemisinin neden olduğu sokağa çıkma yasağı ve

kapanmanın ardından gebe kalmayı düşünen birçok kadında büyük olasılıkla fikir değişikliğine neden olmuştur. Bu duruma ek olarak doğum öncesi bakımın birçok adımı yüz-yüze hastane ziyaretlerinden, sanal/topluluk temelli bakıma kaymıştır (6). Covid-19 kadınların hem gebelik planlarını ertelemelerine hem de gebelik düşünmelerine neden olmaktadır. Gebeliği erteleme sadece Covid-19 enfeksiyonu ile ilgili endişelerden değil aynı zamanda pandemi döneminde yeterli doğum öncesi bakıma ulaşamamaya ilişkin endişelerden de kaynaklanmaktadır (7). Covid-19'un ilk kez ortaya çıktığı Çin'de yapılan araştırmalarda, pandemi nedeni ile kadınların daha yüksek stres, kaygı ve depresyon semptomları gösterdiği saptanmıştır (8, 9). Korona virüsün gebelik üzerine olan ektilerinin belirsiz olması, tedavi seçeneklerinin sınırlı olması nedeni ile birçok kadın gebeliği ertelemek veya gebe kalmaya çalışmak gibi zor bir kararla karşı karşıya kalmaktadır. İtalya'da yapılmış olan bir çalışmada pandemiden önce gebelik planlayan kadınların %37,3'ü pandemiden sonra gebe kalmayı istememiştir (10).

Gebeliğin ertelenmesinin bir diğer nedeni ise pandemi nedeni ile meydana gelen ekonomik kaygılardır. Covid-19 pandemisinin Dünya ekonomisi üzerinde majör bir etkiye neden olmasından dolayı çiftlerin çocuk sahibi olma kararları da etkilenmiştir (11). Luppi ve arkadaşlarının yapmış olduğu bir çalışmada Avrupa ülkelerindeki pandemi acil durum ilanından sonra 18-34 yaş aralığındaki bireylerin gebeliği ertelediği yahut süresiz olarak askıya aldığı tespit edilmiştir (12). Yine İtalya'da yapılan başka bir çalışmada ise gebelik planlama durumunun pandemi nedeni ile ertelendiği bulunmuştur (13). Ancak Çin'in Shangai eyaletinde yapılan bir çalışmada ise gebeliği erteleme ve ekonomik kaygılar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (14).

Planlanan bu çalışmanın amacı evli ve çocuğu olmayan kadınların pandemi döneminde gebelikle ilgili yaşamış oldukları kaygı düzeylerini belirlemektir. Olgu sunumu olarak hazırlanan çalışmada iki kadınla görüşülmüş elde edilen veriler çalışmada sunulmuştur.

Olgu Sunumu 1

35 yaşında 3 yıllık evli, nulligravida ve akademisyen olan katılımcı; pandemi öncesi gebelik planlamış ancak pandeminin meydana gelmesi ile gebeliğini ertelemiştir. Katılımcı pandeminin 2020 yazında biteceğini düşünmüş ancak pandeminin devam etmesi, aşıların etkilerinin bilinmemesi, covid nedeni ile anne-bebek ölümlerinin görülmesi nedeni ile kaygıları artmış ve gebeliği ertelemiştir.

Yaşanılan Kaygı Durumu

Katılımcı pandeminin getirdiği belirsizlik, korona virüs nedeni ile meydana gelen anne-bebek ölümleri ve aşıların gebeler üzerindeki etkilerinin bilinmemesi üzerine yaşadığı kaygı nedeni ile gebelikten vazgeçmiştir. Katılımcı korona virüse bağlı ölümler azalsa da hastalığın devam edeceğini düşünmektedir. Katılımcı pandemi nedeni ile sosyal süreçlerinin etkilendiğini, arkadaşları ile yüz yüze görüşemediğini, kuaföre gidemediğini bu nedenle beden imgesinde bozulma yaşadığını ifade etmiştir. Katılımcı ilk etapta aşı olmayı düşünmemiş ancak daha sonra aşı olmaya karar vermiştir. Katılımcı biontech aşısının ilk dozunu yaptırmış, ikinci dozunu ise 3 Eylül tarihinde olacağını ifade etmiştir. Katılımcının yaşadığı kaygı durumu 'Durumluluk ve Sürekli Kaygı Envanteri' ile anksiyete düzeyi belirlenmiştir. Katılımcının durumluluk kaygı envanterinden aldığı puan 46, sürekli kaygı envanterinden aldığı puan ise 23'tür (15, 16).

Katılımcının o anki durumuna bağlı olarak yaşadığı kaygı düzeyi orta düzeyde ve sürekli olarak yaşadığı kaygı düzeyinin ise hafif düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Olgu Sunumu 2

33 yaşında 6 yıllık evli, nulligravida ve ev hanımı olan katılımcı; pandemi öncesi gebelik planlamış ancak pandeminin ortaya çıkması nedeni ile gebeliğini ertelemiştir. Katılımcı dünyanın gidişatı nedeni ile yaşadığı kaygı ve gebelik süresince hastaneye giderek korona virüs bulaşması ihtimalinden dolayı kaygı yaşadığını ifade etmiştir. Katılımcı süreç hafiflerse tekrar gebelik planı yapmayı düşündüğünü ifade etmiştir.

Yaşanılan Kaygı Durumu

Katılımcı pandemi nedeni ile dünyanın gidişatındaki belirsizlik ve doğum öncesi bakım için gidilmesi gereken hastane muayeneleri sırasında korona virüs bulaş riskinden dolayı korktuğu için gebelik planını ertelediğini ifade etmiştir. Katılımcı sürecin henüz devam ettiğini ancak hafiflerse tekrar gebelik planlayacağını ifade etmiştir. Katılımcı sürecin kendisini çok kötü etkilediğini, önceden düzenli bir insan olduğunu ancak pandemi nedeni ile hayatının düzensizleştiğini, sosyal hayatının kısıtlandığını, ev işlerini bile yapmakta güçlük çektiğini ifade etmiştir. Pandemi nedeni ile kendini mutsuz hissettiğini ve pandemi öncesi daha güzel bir hayatının olduğunu ifade etmiştir. Hasta aşı olmamıştır. Hastanın aşı olmamasının nedeni ise eşinin korona virüs enfeksiyonu geçirdiğini, kendisinde belirti görülmediğini ancak kendisinin de geçirmiş olabileceğini düşündüğünü ve enfeksiyon geçirildikten üç ay sonra aşı olunacağı için aşı yaptırmadığını ifade etmiştir. Enfeksiyondan üç ay sonra da katılımcı aşı olmamış ve neden olarak da pandemiden ötürü sürekli bir şeyleri erteleme hastalığına yakalandığını ifade etmiştir. Katılımcının yaşadığı kaygı durumu 'Durumluluk ve Sürekli Kaygı Envanteri' ile anksiyete düzeyi belirlendi. Katılımcının durumluluk kaygı envanterinden almış olduğu puan 44, sürekli kaygı envanterinden almış olduğu puan ise 20'dir. (15, 16). Katılımcının o anki durumuna bağlı olarak kaygı düzeyi orta düzeyde ve sürekli olarak yaşadığı kaygı düzeyinin ise hafif düzeyde olduğu belirlendi.

Çalışmada Veri Toplama Aşaması

Nitel çalışma tasarımına göre planlanan olgu sunumu çalışmasında, pandemi öncesi gebelik planlayan ve COVID-19 nedeni ile gebelik planlamayı erteleyen iki kadın ile görüşüldü. Çalışmada kadınlar ile birebir görüşülerek oluşturulan 9 soruluk anket formu ve Durumluluk ile Süreklilik Kaygı Envanteri kullanıldı.

Durumluluk ile Süreklilik Kaygı Envanteri

Durumluluk ve Süreklilik Kaygı Spielberger ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışmasını ise Öner ve Le Compte tarafından yapılmıştır (15). Durumluluk kaygı ölçeği bireylerin belirli bir anda belirli koşullarda kendisini nasıl hissettiğini betimlemesini, içinde bulunduğu duruma ilişkin duygularını dikkate alarak maddeleri

cevaplamasını gerektirir. Sürekli Kaygı Ölçeği ise; bireyin genellikle kendisini nasıl hissetmesi gerektiğini belirtir (17). Ölçekte toplam 40 ifade bulunmaktadır. Ölçekteki 1-20. ifadeler bireyin durumluluk kaygı düzeyini, 21-40. ifadeler ise bireyin sürekli kaygı düzeyini belirlemektedir. Her ölçekten elde edilen en düşük puan 20, en yüksek puan ise 80'dir. Envanterde 0-19 puan kaygı yok, 20-39 puan hafif kaygı, 40-59 puan orta düzeyde kaygı, 60-79 puan arası ise ağır düzeyde kaygıyı ifade etmektedir (15, 18). Yapılan güvenirlik analizlerinde sürekli kaygı envanteri için cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0,83- 0,87 arasında, durumluluk kaygı envanteri için ise cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0,94- 0,96 arasında olduğu saptanmıştır (19).

Tartışma

Üreme çağındaki kadınlarda kaygı özellikle; Covid-19'un gebeliğe olan etkilerine ilişkin kanıtların yeterli olamaması, aşıların gebeler üzerindeki etkilerinin bilinmemesi, tedavi seçeneklerinin sınırlı olması, ekonomik nedenler ile ilişkilidir (10, 14, 19). SARS-CoV-2 virüsünün gebelik üzerine olan etkilerine ilişkin kanıtların yeterli olmayışı gebelik planlamasını etkilemektedir. 2015-2016 yılında meydana gelen Zika virüs salgınına benzer şekilde, birçok kadın korona virüsün anne ve çocuk sağlığı üzerindeki etkilerine ilişkin endişe nedeni ile gebeliklerini ertelediklerini bildirmişlerdir (7, 21).

Korona virüsün neden olduğu pandemi tüm dünyada günlük hayata dair rutinleri hızlı bir şekilde değiştirmiştir. Pandeminin neden olduğu sosyal izolasyon, yeterli doğum öncesi bakıma ulaşamama kaygısı, sosyal desteğe ulaşamama kaygısı, hastaneye temas nedeni ile koronavirüs bulaş riski, gebelik düşünen kadınlarda kaygıya neden olmaktadır (14, 22). Çalışmamızda birinci olguda sosyal izolasyon nedeni ile kaygı, ikinci olguda ise hastaneye temas nedeni ile korona virüs bulaş riskinden dolayı kaygılarının olduğu belirlenmiştir. Flynn ve arkadaşlarının pandemi ve gebelik planlama davranışları ile ilgili yapmış oldukları bir çalışmada, çalışmaya katılan kadınların %53'ünün pandemi nedeni ile gebelik planlamasını ertelediği belirlenmiştir. Kadınların gebeliği erteleme nedenleri arasında gebeliğe ilişkin bakım alma şeklinin pandemi nedeni ile değişmesi, virüsün anneye ve bebeğe olan etkilerine dair endişe olarak belirlenmiştir (7). Çalışmamızda yer alan her iki olguda da Flynn ve arkadaşlarının çalışmasındaki kaygılara benzer kaygılar olduğu belirlendi.

Gebeliğin ertelenmesinin bir diğer nedeni ile pandemi nedeni ile meydana gelen ekonomik durgunluk ve ekonomik kaygılardır. Amerika'da yapılan bir çalışmada pandemi döneminde her üç kadından biri ekonomik kaygılardan ötürü gebeliğini ertelediğini ifade etmiştir (23). İspanya, İtalya ve İngiltere'de yapılan çalışmalarda da gebeliğin pandemi nedeni ile ertelenmesinin nedeni ekonomik kaygılara ilişkindir (12). Çalışmamızda gebeliğin ertelenme nedenleri arasında her iki olguda da ekonomik kaygılar yer almamaktadır.

Çalışmamızda her iki olguda da durumluluk kaygı düzeyleri orta düzeydedir. Covid-19 pandemisinin meydana getirdiği bilinmezlik durumu devam etmektedir. Bu durumda gebelik planı yapan kadınlarda kaygıya neden olmaktadır. Çalışmamızda her iki olguda da sürekli kaygı durumunun hafif düzeyde olduğu belirlenmiştir. Kadınların gelecekten daha umutlu oldukları ve daha az kaygı yaşadıkları belirlenmiştir.

Sonuç

Covid-19'un neden olduğu pandemi tüm dünyada gebelik planlama durumunu önemli ölçüde etkilemiştir. Korona virüsün gebelik sonuçları üzerine olan etkisi hakkındaki bilginin yetersizliği, korona virüs tedavi seçeneklerinin sınırlı olması, aşıların gebeler üzerindeki etkilerine ilişkin bilginin sınırlı olması gebelik planı yapan kadınlarda kaygıya neden olmaktadır. Üreme çağında olan ve gebelik düşünen kadınlarda bu dönemde bilgi ve destek sağlanması, kaygı durumlarının belirlenmesi ve gerekli danışmanlığın yapılması oldukça önemlidir. Pandemi nedeni ile gebeliğini erteleyen ve kaygı durumu yüksek olan kadınların belirlenmesi ve psikolojik destek sağlanması da özellikle önemlidir.

KAYNAKLAR

1. WHO (2020) Report of the WHO-China Joint Mission on Coronavirus Disease 2019 (COVID-19). Geneva, World Health Organization.
2. Bulut M, Yıldırım N (2020) COVID-19 pandemisinin cinsel sağlık ve yaşam kalitesine etkileri. In COVID-19 Pandemisi: Pandemi Dönemlerinde Üreme Sağlığı (Ed G Akkuzu):58-65. Ankara, Türkiye Klinikleri.
3. Knight M, Bunch K, Vousden N, et al., (2020). Characteristics and outcomes of pregnant women admitted to hospital with confirmed SARS-CoV-2 infection in UK: National population based cohort study. BMJ, 369:m2107.
4. Khalil A, Kalafat E, Benlioglu C, et al., (2020). SARS-CoV-2 infection in pregnancy: A systematic review and meta-analysis of clinical features and pregnancy outcomes. E Clinical Medicine, 100446.
5. Stephenson J, Heslehurst N, Hall J, et al., (2018). Before the beginning: Nutrition and lifestyle in the preconception period and its importance for future health. Lancet, 391:1830–1841.
6. Royal College of Obstetricians & Gynaecologists, Royal College of Midwives, Royal College of Paediatrics and Child Health, Public Health England and Public Health Scotland. Coronavirus (COVID-19) infection and pregnancy 2020. Available at: https://www.rcog.org.uk/coronaviruspregnancy Accessed August 29, 2021.
7. Flynn AC, Kavanagh K, Smith AD, Poston L, White SL, (2021). The Impact of the COVID-19 Pandemic on Pregnancy Planning Behaviors. Women's Health Reports, 2(1).
8. Wang C, Pan R,Wan X, Tan Y, Xu L, Ho CS, Ho RC (2020) Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. Int J Environ Res Public Health 17(5):1729.
9. Liu N, Zhang F, Wei C, Jia Y, Shang Z, Sun L, Wu L, Sun Z, Zhou Y, Wang Y, LiuW (2020) Prevalence and predictors of PTSS during COVID-19 outbreak in China hardest-hit areas: gender differences matter. Psychiatry Res 287:112921.
10. Micelli E, Cito G, Cocci A, Polloni G, Russo GI, Minervini A, Carini M, Natali A, Coccia ME (2020) Desire for parenthood at the time of COVID-19 pandemic: an insight into the Italian situation. J Psychosom Obstet Gynaecol 41(3):183–190.
11. Sienicka A, Pisula A, Pawlik KK, Bartnik JK, Bartnik P, Redo AD, Wolniewicz ER, (2021). The impact of COVID-19 pandemic on reproductive intentions among the Polish population. Polish Gynecology.

12. Luppi, F., Arpino, B., & Rosina, A. (2020). The impact of COVID-19 on fertility plans in Italy, Germany, France, Spain, and the United Kingdom. Demographic Research, 43, 1399-1412.

13. Guetto, R., Bazzani, G., & Vignoli, D. (2020). Narratives of the future shape fertility in uncertainVtimes. Evidence from the COVID-19 pandemic (No. 2020_11).

14. Zhu C, Wu J, Liang Y, Yan L, He C, Chen L, Zhang J, (2020). Fertility intentions among couples in Shanghai under COVID-19: A cross-sectional study. International Journal of Gynecology and Obstetrics, 151(3): 399-406.

15. Öner N, Le Compte A. (1985). Durumluluk Süreklilik Kaygı Envanteri El Kitabı. Boğaziçi Yayınları, No:133, İstanbul, s.28.

16. Altay B, Baltacı N, (2019). Amniyosentez öncesi gebelerde anksiyete dzyi ve etkileyen faktörler. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 22(2): 95-104.

17. Yiğit R, Dilmaç B, Deniz ME, Hamarta E, (2011). Sürücülerin sürekli ve durumluluk kaygılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 2(4): 37-44.

18. Tuğut F, Tuğut N, Çelik BY, (2021). Sağlık Alanında Okuyan Öğrencilerin Covid-19 Pandemi Sürecinde Durumluk Süreklilik Kaygı, Algılanan Stres ve Depresyon Düzeylerinin Belirlenmesi. CUSBED, (6)2: 93-102.

19. Bacanlı H, İlhan T, Aslan S. (2009). Beş faktör kuramına dayalı bir kişilik ölçeğinin geliştirilmesi: sıfatlara dayalı kişilik testi (SDKT), Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 7(2), 261-279.

20. Lin TK, Law R, Beaman J, Foster DG, (2021). The impact of the COVID-19 pandemic on economic security and pregnancy intentions among people at risk of pregnancy. Contraception, 103: 380-385.

21. Carvalho BR de, Taitson PF, Branda˜o KSAG, et al. Reproductive planning in times of Zika: Getting pregnant or delaying plans? The opinion of the Brazilian Society of Assisted Reproduction Committee-A basis for a bioethical discussion. JBRA Assist Reprod, 2016;20:159–164.

22. Antonakou, A. (2020). The latest update on the effects of COVID-19 infection in pregnancy. European Journal of Midwifery, 4(April). https://doi.org/10.18332/ejm/120973

23. Lindberg, L. D., VandeVusse, A., Mueller, J., & Kirstein, M. (2020). Early Impacts of the COVID-19 Pandemic: Findings from the 2020 Guttmacher Survey of Reproductive Health Experiences, New York: Guttmacher Institute, 2020, https://www.guttmacher.org/report/early-impacts-covid-19-pandemic-findings-2020-guttmacher-survey-reproductive-health.

PLANLI ve PLANSIZ GEBELİKLERDE SAĞLIK UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Ebe Emine KINIK
ORCID ID: 0000-0002-5701-4046
Doç. Dr. Handan ÖZCAN
ORCID ID: 0000-0002-7131-1856
Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Özet

Bu çalışmanın amacı planlı ve plansız gebeliklerde sağlık uygulamalarının karşılaştırılmasıdır.

Tanımlayıcı türde olan araştırmanın evrenini bir kamu hastanesi doğum polikliniklerine başvuru yapan gebeler oluşturmaktadır. Örneklemini ise g-power programında hesaplanan toplam 115 planlı gebeliği olan ve buna karşılık olarak seçilen 115 plansız gebeliği olan toplam 230 gebe oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak katılımcı bilgi formu, Gebelikte Sağlık Uygulamaları Ölçeği (GSUÖ) kullanıldı.

Çalışmaya katılan gebelerin yaş ortalaması 29,06±5,71 (min: 18, max: 42)' dir. Gebeliği planlı olan gebelerin gebelikte sağlık uygulamaları ölçeğinden almış oldukları puan (127,10±12,03), plansız gebeliği olan gebelerin almış oldukları puan ise (124,06±12,00)'dir. Araştırmada gebelik plan durumuna göre GSUÖ (p=0,058) puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark tespit edilmedi. Fakat planlı gebeliği olanlarda GSUÖ puan ortalaması daha yüksektir.

Gebeliği planlı olan kadınların sağlık uygulamaları, plansız gebeliği olanlara göre daha yüksektir.

Anahtar Kelimeler: Planlı Gebelikler, Plansız Gebelikler, Gebelikte Sağlık Uygulamaları

The Comparison of Health Practices in Planned and Unplanned Pregnancy

Abstract

This study aims to compare health practices in planned and unplanned pregnancies.

The population of the descriptive study consists of pregnant women who applied to the obstetrics clinics of a public hospital. The sample consists of a total of 230 pregnant women with 115 planned pregnancies calculated in the g-power program and 115 unplanned pregnancies selected in return. As a data collection tool, participant information form, Health Practices in Pregnancy Scale (HPQ-II) was used.

The mean age of the pregnant women participating in the study was 29.06±5.71 (min: 18, max: 42). The score of pregnant women with planned pregnancy was (127.10±12.03) and the score of pregnant women with unplanned pregnancy was (124.06±12.00). In the study, no significant difference was found between the HPQ-II (p=0.058) mean scores according to the pregnancy plan status. However, the mean HPQ-II score is higher in those with planned pregnancies.

Health practices of women with a planned pregnancy are higher than those with an unplanned pregnancy.

Key Words: Health Practices in Pregnancy**,** Planned pregnancy, Unplanned pregnancy

GİRİŞ

Bir toplumdaki ilerleme seviyesini belirleyen en önemli kriter kadın sağlığı ve çocuk sağlığıdır. Bir toplumda sağlıklı nesillerin yetişebilmesi için kadının gebelik sürecini sağlıklı bir şekilde geçirmesi beklenmektedir. Gebeliklerin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesinde de gebeliklerin önceden planlanması önem arz etmektedir.

Gebeliğin planlı olmasının amacı; istenmeyen sağlık sonuçlarının kadına, fetüse ve yeni doğana olan zararlı etkilerini en aza indirgemek, anne-çocuk için oluşabilecek olumsuz sağlık sonuçlarını azaltmaktır (1). Plansız gebeliklerin %62'sinin abortusla, %38'inin ise doğumla sonlandığı belirtilmiştir. İstenmeyen ve plansız gebelikler sonucunda; istemli abortus, antenatal bakıma geç başlama ve düşük antenatal bakım alma, gebelik döneminde sağlığa uygun olmayan davranışlar gösterme, istenmeyen fetal ve neonatal etkilerde artma, gelişimde gecikme ve bozulmuş maternal psikososyal sağlık ile ilişkili bulunmuştur (2).

Gebelik, doğum ve doğum sonundaki sağlık uygulamaları, anne ve bebeğin sağlıklarının sürdürülmesindeki en önemli faktördür. Bu uygulamalar gebenin kendi sağlığını, fetüs ve yeni doğan sağlığını ihtiva eden gebelik sonucunu etkileyen uygulamalar olarak tanımlanmaktadır. Gebelikte sağlık uygulamaları, uygun beslenme ve egzersiz, psikolojik sağlığın korunması ve olumlu sağlık davranışlarını ihtiva etmektedir (3). Yine gebelerde sigara, alkol ve madde kullanımından kaçınmak, toksik maddelerden ve alanlardan sakınmak, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlardan korunmak, düzenli diş bakımı yaptırmak, ilaç kullanımında düzenleme yapmak gibi sağlık uygulamalarının geliştirilmesi ve sürdürülmesi gerekmektedir (4).

Gebelikte annenin sağlıklı beslenmesi fetüsün gelişimi ve anne sağlığı açısından oldukça önemlidir. Gebelik öncesi ve sonrası kadının sağlıklı beslenmesi, kadın sağlığını ve gebelik sonuçlarına pozitif yönde tesir etmektedir (5). Gebelikte yetersiz beslenme ya da düşük kaliteli beslenme gebeliğin sürecini ve fetal gelişimi etkilemektedir (6). Gebelikte iyi beslenen bir kadının ilave enerjiye olan gereksinimi azalır, gebelikte artan enerji ihtiyacına, azalmış fiziksel aktiviteye, düşük metabolizma hızına uyumu kolaylaşır (7).

Gebelikte düzenli egzersiz de sağlık uygulamalarının bir parçasıdır. Gebelikte düzenli yapılan egzersiz, kilo kontrolünün sağlanmasına, obezite sorunu olan gebelerde gestasyonel diyabet (GDM) riskinin azalmasına, psikolojik iyilik halinin sürdürülmesine yardımcı olmaktadır (8).

Yapılan araştırmalarda gebelikte egzersizin müdahaleli ve sezaryen doğumları azalttığı, postpartum salah dönemini kısalttığı da bildirilmiştir (9,10).

Yapılan bir çalışmada plansız gebeliklerde yüksek beden kitle indeksi, sigara dumanına maruziyet, düşük folik asit takviyesi, istenmeyen doğum sonuçları ve kötü sağlık davranışları daha yüksek bulunmuştur (11). Gebeliklerin planlı olması gebelikteki sağlık davranışlarına tesir etmektedir. Gebelikteki sağlık uygulamaları maternal, fetal ve neonatal sağlığı etkileyen uygulamalar olarak ifade edilmektedir. Bu aktiviteler gebelik esnasında tanımlanmış ve uygulamaya kazandırılmış olmalıdır. Gebelikte sağlık uygulamaları dengeli beslenme, sigara-alkol kullanmama, ağız ve diş bakımı, fiziksel aktivite, güvenli seksüel yaşam, enfeksiyondan korunma, gebelik ve doğum hakkında eğitimi ihtiva etmektedir (12). Planlı gebeliklerin anne ve bebek sağlığı açısından faydalarının bilinmesine rağmen, gebelik öncesi danışmanlık hep kesintiye uğrayan bir konu olmuştur. Yapılan çalışmalar, gebelikleri planlı olan kadınların daha olumlu, mutlu, sağlıklı bir gebelik dönemi geçirdiklerini ortaya koymaktadır (13). Yapılan bu çalışmanın amacı da planlı ve plansız gebeliklerde sağlık uygulamalarının karşılaştırılmasıdır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın Tipi ve Etik: Çalışma tanımlayıcı nitelikte bir araştırmadır. Çalışmanın yürütülebilmesi için kurum ve etik kurul izinleri alınmıştır. Etik kurul izni X Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurul'undan alınmıştır (Tarih: 06.12.2019, Karar No: 19/89).

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi: Araştırmanın evrenini bir kamu hastanesindeki kadın doğum polikliniklerine bir yılda müracaat eden gebeler oluşturmaktadır. Örneklemini ise planlı ve plansız gebeliklerde sağlık uygulamalarının karşılaştırılması amacı ile planlanan çalışmada, 5'li skalaya sahip Gebelikte Sağlık Uygulamaları Ölçeği (GSUÖ)'ni uygulamak için bir yılda hastaneye başvuru yapan toplam 4208 gebe kadından ±3 standart sapma, %95 güvenilirlikle (%5 anlamlılık düzeyi) 115 planlı ve buna karşılık olarak seçilen 115 de plansız gebeliği olan toplam 230 gebe oluşturmaktadır. Çalışmaya dahil edilme kriterlerini ise; 18-45 yaş aralığında, 3. trimester, gebeliği planlı ve plansız olan gebeler, T.C. uyruklu olanlar, çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyenler, herhangi bir kronik hastalığı ve riskli gebeliği ve riskli gebelik öyküsü olmayan kadınlar oluşturmaktadır. Gebelere çalışmanın amacı anlatılarak, çalışmaya katılmak isteyenlerden sözel/yazılı onam alınmış ve veriler toplanmıştır. Bir gebe ile yaklaşık 20-30 dakika görüşülmüştür.

Veri Toplama Araçları: Katılımcı Bilgi Formu, Gebelikte Sağlık Uygulamaları Ölçeği (GSUÖ) olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır.

1. Katılımcı bilgi formu: Gebelerin sosyo-demografik özellikleri, obstetrik öyküleri ve gebelikte sağlık davranışları ile ilgili bilgi düzeylerini sorgulayan toplam 37 sorudan oluşmaktadır.

2. Gebelikte sağlık uygulamaları ölçeği (GSUÖ): Gebelikte Sağlık Uygulamaları Ölçeği, Kelly Lindgreen tarafından 2005 yılında geliştirilmiştir. Gebelikte Sağlık Uygulamaları Ölçeği (GSUÖ), dinlenme ve egzersizi karşılaştırmak, güvenliği ölçmek, beslenme, zararlı maddeleri kullanmaktan kaçınmak, sağlık bakımı almak ve bilgi edinmeyi belirlemek amacı ile geliştirilen, kişinin kendi kendine cevaplandırabileceği 34 maddeden oluşan bir soru formudur. Ölçekte en az

34 en fazla 170 puan alınabilmektedir. Ölçekteki 1 ile17. maddeler arası "her zaman" ile "hiçbir zaman" arasında değişen 5'li likert tipi yanıt seçeneklerini içermektedir. Hiçbir zaman (a)= 1 puan, Nadiren (b)= 2 puan, Ara sıra (c)= 3 puan, Sık sık(d)= 4 puan ve Her zaman (e)= 5 puan olarak hesaplanmaktadır; 18. maddeden 34. maddeye kadar sorular için uygun seçenekler verilmiştir ve bu seçenekler de 5 adet olup, 1 ile 5 arasında puanlandırılmıştır. Bazı madde puanları ters kodlanmaktadır. Bunlar; 6, 7, 8, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 33 ve 34. maddelerdir. Bu madde puanları 5'ten 1'e ters kodlanmaktadır. Bütün maddelerin toplamından genel bir puan elde edilmektedir. Yüksek puan alma, gebeliğe önemli getirisi olan yüksek kalitede sağlık davranışını ifade etmektedir. GSUÖ'nin Türkçe geçerlik ve güvenirliği 2006 yılında Sezer Er tarafından yapılmıştır. Er'in çalışmasında tüm soruların değerlendirilmesi sonucunda Cronbach's alfa katsayısı 0,74 olarak bulunmuştur (4). Yapılan bu çalışmada GSUÖ için güvenirlik katsayısı (Cronbach alfa) 0,756 olarak bulunmuştur.

Verilerin analizi ve yorumu: Elde edilen veriler, bilgisayarda Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 21 istatistik paket programı ile değerlendirilerek hata kontrolleri, tabloları ve istatistiksel analizleri yapılmıştır. Çalışma verileri değerlendirilirken Frekans, Yüzde, Ortalama, Standart Sapma istatistiksel metodları kullanılmıştır. Normallik analizlerine göre Student's t test, Mann Whitney U testleri yapılmıştır. Kategorik verilerde; Ki-Kare, Fisher Exact testleri uygulanmış, sürekli değişkenlerde pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. İstatistik anlamlılık seviyesi 0,05 olarak alınmıştır.

BULGULAR

Çalışmaya katılan planlı gebelikler grubunda yer alan kadınların yaş ortalaması 27,77±5,79 (min=18, max=41) iken plansız gebelikler grubunda yer alan kadınların yaş ortalaması 29,06±5,71 (min=18, max=42) olarak tespit edilmiştir. Çalışmada yer alan gebelerin tanıtıcı özelliklerine ilişkin veriler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Gebeliklerini Planlama Durumlarına göre Kadınların Tanıtıcı Özelliklerine İlişkin Bulguların Karşılaştırılması

		Planlı gebelik		**Plansız gebelik**		**Toplam**		
		Ort±SS	**Min-Maks**	**Ort±SS**	**Min-Maks**	**Ort±SS**	**Min-Maks**	**p1**
Yaş		27,77±5,79	18-42	30,35±5,36	18-41	29,06±5,71	18-42	**0,001**
		n	%	n	%	n	%	p2
Eğitim durumu	Okur-yazar değil	4	3,5	7	6,1	11	4,8	**0,005**
	Okur-yazar	5	4,3	14	12,2*	19	8,3	
	İlköğretim	55	47,8	69	60,0	124	53,9	
	Lise	19	16,5	13	11,3	32	13,9	
	Üniversite	25	21,7*	10	8,7	35	15,2	
	Lisansüstü	7	6,1	2	1,7	9	3,9	
Çalışma durumu	İşçi	3	2,6	5	4,3	8	3,5	**0,024**
	Memur	15	13,0*	3	2,6	18	7,8	
	Serbest meslek	2	1,7	0	0,0	2	0,9	
	Ev hanımı	87	75,7	99	86,1*	186	80,9	
	Diğer	8	7,0	8	7,0	16	7,0	
Sosyal güvence	Var	96	83,5	94	81,7	190	82,6	0,728
	Yok	19	16,5	21	18,3	40	17,4	

Eşin eğitim durumu	Okur-yazar değil	2	1,7	0	0,0	2	0,9	**0,002**
	Okur-yazar	3	2,6	9	7,8	12	5,2	
	İlköğretim	55	47,8	66	57,4	121	52,6	
	Lise	22	19,1	29	25,2	51	22,2	
	Üniversite	30	26,1*	11	9,6	41	17,8	
	Lisansüstü	3	2,6	0	0,0	3	1,3	
Eşin çalışma durumu	İşçi	39	33,9	44	38,3	83	36,1	0,777
	Memur	13	11,3	9	7,8	22	9,6	
	Serbest meslek	18	15,7	22	19,1	40	17,4	

Tablo-1: (Devam) Gebeliklerini Planlama Durumlarına Göre Kadınların Tanıtıcı Özelliklerine İlişkin Bulguların Karşılaştırılması

	İşsiz	4	3,5	3	2,6	7	3,0	
	Diğer	41	35,7	37	32,2	78	33,9	
Aile yapınız	Geniş	33	28,7	34	29,6	67	29,1	0,595
	Çekirdek	82	71,3	80	69,6	162	70,4	
	Bölünmüş	0	0,0	1	0,9	1	0,4	
Gelir durumunuz	Gelir giderden az	31	27,0	46	40,0	77	33,5	0,057
	Gelir gidere eşit	70	60,9	62	53,9	132	57,4	
	Gelir giderden fazla	14	12,2	7	6,1	21	9,1	
Eşi ile akrabalık durumu	Evet	32	27,8	29	25,2	61	26,5	0,654
	Hayır	83	72,2	86	74,8	169	73,5	

*p1:Student's t test, p2:Ki-Kare test *yüksek olan oranı ifade eder (p<0,05)*

Planlı gebeliği olan kadınların yaş ortalamaları, kendi ve eşlerinin eğitim durumları ile bir işte çalışıyor olma durumları plansız gebeliği olanlara göre daha yüksektir (p<0,05, Tablo 1).

Tablo-2: Kadınların Gebeliklerini Planlama Durumlarına göre Obstetrik Öykülerine İlişkin Bulguların Karşılaştırılması

	Planlı gebelik		**Plansız gebelik**		**Toplam**		
	Medyan [%25/%75]	**Min-Maks**	**Medyan [%25/%75]**	**Min-Maks**	**Medyan [%25/%75]**	**Min-Maks**	**p**
Gebelik sayısı	2 [1-3]	1-6	3 [2-4]	1-10	3 [2-4]	1-10	**<0,001**
Doğum sayısı	1 [1-2]	1-4	2 [1,5-3]	1-7	2 [1-3]	1-7	**<0,001**
Küretaj sayısı	1 [1-1]	1-2	1 [1-1,75]	1-3	1 [1-1]	1-3	0,560
Düşük sayısı	1 [1-1,25]	1-2	1 [1-3]	1-4	1 [1-2]	1-4	**0,046**
Gebelik haftası	35 [32-38]	28-41	37 [33-38]	28-42	36 [32-38]	28-42	0,115
Son doğumunuzla aradan geçen süre	4 [2,75-6]	1-14	3 [2-7]	1-14	4 [2-6]	1-14	0,201

p1:Student's t test, p2:Mann Whitney U test

Planlı gebeliklerde plansız gebeliklere kıyasla gebelik sayısı, doğum sayısı ve düşük sayısı daha düşük gözlenmiştir (p<0,05, Tablo 2).

Tablo 3: Kadınların Gebeliklerini Planlama Durumlarına göre Gebelikte Sağlık Uygulamaları Ölçeği Puanlarına İlişkin Bulguların Karşılaştırılması

	Planlı gebelik		Plansız gebelik		
	Ort±SS	Min-Maks	Ort±SS	Min-Maks	p
GSUÖ	127,10±12,03	94-154	124,06±12,00	87-150	0,057

p:Student's t test

Gebeliğin plan durumuna göre GSUÖ puan ortalamaları bakımından gruplar arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (p=0,058).

TARTIŞMA

Araştırmada gebelerin yaş ortalamalarına bakıldığında; planlı gebelikleri olanların yaş ortalamalarının, plansız gebeliği olanlara nazaran daha düşük olduğu bulundu. Yusof ve arkadaşlarının plansız gebeliklere neden olan faktörleri belirlemek amacı ile yapmış olduğu bir çalışmada gebeliği planlı olan kadınların yaş ortalamasının daha düşük olduğu, plansız gebeliği olanların ise yaş ortalamasının daha yüksek olduğu bulunmuştur (16). Bu durum bize planlı gebeliklerin daha erken yaşta meydana geldiğini ortaya koymaktadır.

Çalışmada planlı gebeliği olan kadınların eğitim seviyeleri, plansız gebeliği olanlara göre daha yüksektir. Cheng ve arkadaşlarının 2016 yılında yapmış oldukları bir çalışmada, kadınların demografik özelliklerinden; eğitim durumu, medeni durum, aylık gelir, gebelik sayısı, medikal öykü ile gebeliklerin planlı ve plansız olma durumları arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Planlı gebelikleri olanların plansız gebelikleri olanlara göre daha yüksek eğitim seviyesine sahip olduğu, aylık gelirlerinin daha yüksek ve medikal öykülerinin daha iyi olduğu belirtilmiştir (12). Yanıkkerem ve arkadaşlarının planlı ve plansız gebeliklerde sağlık uygulamaları ve depresyon durumlarının belirlenmesi amacı ile 550 gebe ile yaptıkları çalışmada, gebeliği planlı olan kadınların lise ve üstü eğitim seviyesinin %26,7, gebeliği plansız olanların ise %18,1 olduğu bulunmuştur (17). Araştırmamızın sonuçları ile literatür sonuçları paralellik göstermektedir. Kadınların ve eşlerinin eğitim düzeylerinin artması ile gebeliklerini planlama oranları paralel olarak artmaktadır.

Yapılan çalışmalar sosyo-demografik açıdan yüksek seviyede olan gebelerin (eğitim durumu, çalışma durumu, eş eğitim durumu) gebeliklerini planlama oranlarının arttığı bildirilmiştir (2, 17). Benzer şekilde bu çalışmada da çalışan kadınların gebeliklerinin planlı olma oranları daha yüksektir. Stern ve arkadaşlarının yapmış oldukları bir çalışmada gebeliği planlı olan kadınların iş hayatına katılma oranları daha yüksek bulunmuştur (18). Eğitim düzeyi yüksek olan kadınların

herhangi bir işte çalışma oranlarının yüksek olması beklenen bir durum olup, gebeliğin planlamasında etkili bir etmen olduğu görülmektedir.

Yapılan araştırmalar, plansız gebeliklerin istenmeyen riskli doğum sonuçlarını artırdığını ortaya koymaktadır (19, 20). Bu çalışmada da planlı gebeliklerde plansız gebeliklere nazaran gebelik, doğum ve düşük sayısının daha düşük olduğu bulunmuştur. Wellings ve arkadaşlarının plansız gebeliklerin prevalansı ve ilişkili etmenleri belirlemek amacı ile yapmış oldukları çalışmalarında, plansız gebeliklerde düşük, gebelik ve doğum sayısı oranlarının planlı gebeliklere kıyasla daha yüksek olduğu saptanmıştır (21). Plansız gebeliklerde bu oranların yüksek olmasının nedenlerinin; kadınların multipar olması ve aile planlaması yöntemlerini etkili kullanmadıklarından kaynaklandığını gösterilmiştir (22). Çalışma sonuçlarımız ile paralellik gösteren literatür sonuçlarına göre gebeliğin planlı olmasının istenmeyen olumsuz gebelik sonuçlarının önüne geçilebileceğini göstermektedir.

Yapılan bu çalışmada gebeliğin plan durumuna göre GSUÖ puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark tespit edilmemesine rağmen gebeliği planlığı olanlarda sağlık uygulama puanları daha yüksek düzeydedir. Literatürde çalışmamızla benzerlik gösteren ve göstermeyen çalışmalar mevcuttur. Yapılan bir çalışmada; gebelikte kadınların sağlık davranışları ve tutumları değerlendirilmiş olup gebeliğin plan durumuna göre GSUÖ puan ortalamaları açısında anlamlı bir fark bulunmamıştır (23). Planlı ve plansız gebeliklerin, gebelikte sağlık uygulamaları ve depresyona ilişkin etkilerini araştıran bir çalışmada da GSUÖ puan ortalamaları açısından anlamlı farklar saptanmıştır. Çalışmaya göre gebeliği plansız olan kadınların GSUÖ puan ortalamaları, gebeliği planlı olan kadınlara kıyasla daha düşük düzeyde bulunmuştur (18). Yine 2019 yılında yapılmış başka bir çalışmada ise elde edilen sonuçlar Yanıkkerem ve arkadaşlarının çalışması ile benzerlik göstermektedir ($p<0,001$) (23). Çalışma sonuçlarının farklılık göstermesinin nedenleri olarak çalışmaların metodolojilerindeki farklılıklardan kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Gebeliğin istenmeme durumu, gebeliğin plansız olma durumuna göre gebelikte sağlık uygulamalarının yetersiz olması açısından daha yüksek risk sebebidir. Bu nedenle gebeliğin plan durumu ve istenip istenmeme durumlarının çok iyi değerlendirilmesi gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Gebelikte sağlığın korunması ve sürdürülebilmesi bakımından gebeliklerin planlı olması önem teşkil etmektedir. Planlı gebeliği olan kadınların sağlık uygulamaları daha yüksek düzeydedir. Kadınların antenatal bakım almasında, yeterli ve dengeli beslenmesi, aşılama, egzersiz, kafein tüketiminin azaltılması, sigara, alkol ve madde kullanımından sakınmak, stres yönetimi, düzenli uyku gibi sağlık sorumluluğu ve psiko-sosyal, manevi gelişim konularında gebelerin bilinç düzeylerinin artırılması, bu uygulamaların öneminin vurgulanması ve gebeliklerin planlanmasına yönelik eğitim programlarının hazırlanması önerilmektedir.

ÇIKAR ÇATIŞMASI

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

1. The American Collage of Obstetricians and Gynecologists, (2019). Prepregnancy counseling. Obstet Gynecol, 133(1): e78–89.
2. Goossens J, Van Den Branden Y, Van der Sluys L, Delbaere I, Van Hecke A, Verhaeghe S, Beeckman D, (2016). The prevalence of unplanned pregnancy ending in birth, associated factors, and health outcomes. Hum Reprod, 31(12):2821-2833.
3. Davis AM, Wambach KA, Nelson EL, Odar C, Lillis T, mCkİNLEY a, Gallagher M., (2014). Health Behavior Change in Pregnant Women: A Two-Phase Study. Telemedıcıne and e-Health, 20(12):1-5
4. Er S, (2006). Gebelikte Sağlık Uygulamaları Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2006.
5. Nnam NM, (2015). Improving maternal nutrition for better pregnancy outcomes. Proceedings of the Nutrition Society, 1-6.
6. Vinding RK, Stokholm J, Sevelsted A, Chawes BL, Bannelykke K, Barman M, Jacobson B, Bisgoard H, (2018). Effect of fish oil supplementation in pregnancy on bone, lean, and fat mass at six years: randomised clinical trial. BMJ, 362: k3312.
7. Picciano MF, (1996). Pregnancy and lactation. In Present Knowledge in Nutirition pp. 384-395. [Ziegler EE, Filer LJ, editors]. Washington DC: ILSI Press.
8. Martinez GS, Hermoso AG, Leon RP, Bueno CA, Lopez MS, Vizcaino VM, (2015). Effectiveness of physical activity interventions on preventing gestational diabetes mellitus and excessive maternal weight gain: a meta analysis. BJOG, 122(9):1167-74.
9. Mottola MF, Nagpal TF, Bgeginski R, Davenport MH, Poitra VJ, (2019). Is supine exercise associated with adverse maternal and fetal outcomes? A systematic review. Br J Sports Med 53:82–9.
10. Cheng ST, Loy SL, Cheung TB, Godfrey KM, Gluckman P.D., Kwek, K., (2016). Demographic Characteristics, Health Behaviors before and during Pregnancy, and Pregnancy and Birth Outcomes in Mothers with different Pregnancy Planning Status. Department Prev Sci, 17(8): 960–969.
11. Özcan H, Beji NK, (2015). Gümüşhane il merkezindeki gebelerin sağlık uygulamaları. Perinatoloji Dergisi, 23(1):13–19.
12. Henning P.A, Burgess, C.K, Jones, H.E, Norman, W.V, (2017). The effects of asking a fertility intention question in primary care settings: a systematic review protocol. BioMed Central, 6:11.
13. Borges, A.L.V., Barrett, G., dos Santos, O.A. et al, (2016). Evaluation of the psychometric properties of the London Measure of Unplanned Pregnancy in Brazilian Portuguese. BMC Pregnancy Childbirth 16:244.
14. Hisli N, (1988). Beck depresyon envanterinin geçerliği üzerine bir çalışma. Psikoloji Dergisi, 6(22): 118-126.
15. Hisli N, (1989). Beck depresyon envanterinin üniversite öğrencileri için geçerliği ve güvenirliği. Psikoloji Dergisi, 7(23): 8-13.
16. Yusof M, Samad AA, Omar M, Ahmad NA, (2018). Unplanned Pregnancy and Its Associated Factors. Global Journal of Health Science, 10(8): 132-142.
17. Yanikkerem E, Ay S, Piro N, (2013). Planned and unplanned pregnancy: Effects on health practice and depression during pregnancy. J. Obstet. Gynaecol. Res, 39(1): 180-187.

18. Stern J, Joelsson LS, Tyden T, Berglund A, Ekstrand M, Hegaard H, Aarts C, Rosenbland A, Larsson M, Kristiansson P, (2016). Is pregnancy planning associated with background characteristics and pregnancy-planning behavior? AOGS, 95(2): 182-189.
19. Gipson JD, Koenig MA, Hindin MJ, (2008). The Effects of Unintended Pregnancy on Infant, Child, and Parental Health: A Review of the Literature. Studies in Family Planning, 39(1): 18–38.
20. Shah PS, Balkhair T, Ohlsson A, Beyene J, Scott F, Frick C, (2011). Intention to become pregnant and low birth weight and preterm birth: a systematic review. Matern Child Health J, 15: 205–16.
21. Wellings K, Jones KG, Mercer CH, Tanton C, Clifton S, Datta J, Copas AJ, Erens B, Gibson LJ, Macdowall W et al, (2013). The prevalence of unplanned pregnancy and associated factors in Britain: findings from the third National Survey of Sexual Attitudes and Lifestyles (Natsal-3). Lancet, 382:1807–1816.
22. Luker KC, (1999). A reminder that human behavior frequently refuses to conform to models created by researchers. Fam Plann Perspect, 31: 248–49.
23. Çelik AS, Derya YA, (2019). Gebelerin Öz Bakım Gücü ile Sağlık Uygulamaları Düzeylerinin ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. GÜSBD, 8(1): 111- 119.

AZERBAYCAN ÖRNEĞİNDE MALİ KAYNAKLARIN PETROL ÜRETİMİNİN HACMİNE VE FİYATINA BAĞIMLILIĞI

Elvin PAŞAYEV
Azerbaycan Devlet Ekonomi Üniversitesi
ORCID No: https://orcid.org/0000-0003-2782-5128

Özet
Yüzyıllar boyunca enerji kaynakları mücadelesi devletlerin siyasi ve ekonomik ilişkilerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Büyük petrol rezervlerine sahip devletler, bu kaynakları etkilerini artırmak ve ekonomik hegemonyaya ulaşmak, petrol stratejileri oluşturmak için kullanmışlardır. Burada önemli noktalardan biri farklı zamanlarda petrol sahalarının keşfedilmesidir. Başka bir bölgede yeni petrol sahalarının keşfedilmesi ile bu alanlara sahip devletlerin bölgede ekonomi politikasının oluşmasındaki rolü artmıştır. Petrolün önemi, sanayi işletmelerinin işleyişinde, askeri teçhizatın seferber edilmesinde ve araçların yönetimindeki kilit rolünden kaynaklanmaktadır. Petrol rezervleri olmadan, özellikle sanayi devriminden sonra ekonominin normal işleyişini sağlamak imkansızdı. Petrolün üretimindeki artan rolü onu stratejik olarak önemli bir ürün haline getirmiş ve bu nedenle devletler onu elde etmek için mücadele etmişlerdir. Ancak belirtmek gerekir ki, petrol rezervlerine sahip her ülke bu rezervler sayesinde hızlı ekonomik büyüme ve ekonomik hegemonya sağlayamamıştır. Bu, coğrafi konum, yerel ekonominin doğası, siyasi istikrarsızlık, sosyal yapı ve benzeri faktörlerden kaynaklansa da asıl mesele petrol gelirlerinin etkinliğiydi. Petrol gelirlerinin ekonominin diğer sektörlerinin gelişimine yönlendirilmesi, nüfusun refahının artırılmasında kullanılması, ekonominin tek gelir kaynağı haline gelmesi gibi hususlar bu kaynakların verimli kullanım derecesini belirleyen unsurlardır. Tabii burada dış etkilerin rolü de büyük. Bunlar, diğer güçlü devletlerin etkisi, jeopolitik durum ve petrol sektöründe işbirliği için kurulan ticari ilişkilerde siyasi faktörlerin rolü, diğer petrol zengini ülkelerle rekabet ve diğer dış faktörleri içerir. Yukarıda sayılan iç ve dış faktörlerin etkisi altında petrol ülkeleri kendi ekonomik ve siyasi koşullarına göre petrol stratejilerini belirlemiş ve bunlara dayalı ekonomi politikaları uygulamışlardır. Üçte ikisi petrol ve doğal gaz bakımından zengin olan Azerbaycan bu sürecin dışında kalmadı. Gelirlerin ülke ekonomisine etkin bir şekilde dönüştürülmesi sonucunda Azerbaycan, ekonomik potansiyelini artıran gelişmekte olan petrol ülkelerinden biri haline gelmiştir.
Bu çalışmada, Azerbaycan devlet bütçesinin gelir ve giderlerini incelemektedir. Bunun yanı sıra Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu ya da kısa adıyla SOFAZ'ın bütçe harcamaları da analiz edilmektedir. Kullanılan rakam son dört yılı kapsamakta ve ülke ekonomisinin geleceğine yönelik Stratejik Yol Haritasına atıfta bulunulması konuyu araştırma yapmaya değer nitelikte yapmaktadır.
Ekonomik analiz neticesinde bir takım güçlü ve zayıf yönler tespit edilmiş ve çalışmanın sonunda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Petrol Fonu, SOFAZ, devlet bütçesi, Yol Haritası

DEPENDENCE OF FINANCIAL RESOURCES ON THE VOLUME AND PRICE OF OIL PRODUCTION IN THE CASE OF AZERBAIJAN

Abstract

For centuries, the struggle for energy resources has played an important role in shaping the political and economic relations of states. States with large oil reserves have used these resources to increase their influence and achieve economic hegemony and to formulate their oil strategies. One of the important points here is the discovery of oil fields at different times. With the discovery of new oil fields in another region, the role of the states that own these fields in the formation of economic policy in the region has increased. The importance of oil is due to its key role in the operation of industrial enterprises, the mobilization of military equipment and the management of vehicles. Without oil reserves, it was impossible to ensure the normal functioning of the economy, especially after the industrial revolution. Its increasing role in the production of oil has made it a strategically important product and therefore states have struggled to obtain it. However, it should be noted that not every country with oil reserves has been able to achieve rapid economic growth and economic hegemony thanks to these reserves. While this was due to factors such as geographical location, the nature of the local economy, political instability, social structure, and the like, the main issue was the efficiency of oil revenues. Factors that determine the degree of efficient use of these resources, such as directing oil revenues to the development of other sectors of the economy, using them to increase the welfare of the population, and making the economy the only source of income. Of course, external influences also play a big role here. These include the influence of other powerful states, the geopolitical situation and the role of political factors in the trade relations established for cooperation in the oil sector, competition with other oil-rich countries, and other external factors. Under the influence of the above-mentioned internal and external factors, oil countries have determined their oil strategies according to their own economic and political conditions and implemented economic policies based on them. Azerbaijan, two thirds of which is rich in oil and natural gas, was not excluded from this process. As a result of the effective conversion of revenues into the country's economy, Azerbaijan has become one of the developing oil countries that increase its economic potential.

In this study, the income and expenditures of the Azerbaijan state budget are examined. In addition, the budget expenditures of The State Oil Fund of the Republic of Azerbaijan, or SOFAZ in short, are also analyzed. The figure used covers the last four years and its reference to the Strategic Road Map for the prospects of the national economy makes the topic the subject of discussion.

As a result of the economic analysis, some strengths and weaknesses were identified and suggestions were made at the end of the study.

Keywords: Oil Fund, SOFAZ, state budget, Road Map

GİRİŞ

Son 10 yılda Azerbaycan ekonomik büyüme açısından dünyada ilk on içinde yer aldı. Başarılı bir petrol stratejisinden elde edilen gelirler altyapıyı modernize etti, petrol dışı bir ekonomi geliştirdi, sosyal refahı iyileştirdi, devlete ait varlıkları artırdı ve Gayri safi yurt içi hasılayı

(GSYİH'yi) aşan stratejik döviz rezervleri yarattı. 2014 yılından bu yana petrol fiyatlarında yaşanan keskin düşüş ve ticaret ortağı ülkelerdeki ekonomik kriz, ekonomik büyümedeki yavaşlama, kurumsal ve yapısal zorluklar, ödemeler dengesi ve petrol dışı bütçe açığı, finansal ve bankacılık sektörü yaklaşımına geçilmesi gerekmektedir [1]. Ayrıca, son zamanlarda yaşanan bir takım gelişmeler, finansal kaynakların kullanımını iyileştirme ihtiyacını artırmıştır.

Maalesef Azerbaycan, 2020 yılında petrol dışı sektörünün potansiyelini yeterince güçlendirmeye fırsat bulmadan küresel tehditlerle karşı karşıya kaldı. Böylece Nisan 2020'de pandemi nedeniyle Brent ham petrolünün varil fiyatı 2002'den bu yana en düşük seviye olan 20 doların altına düştü ve 9 Nisan 2020'de OPEC+ formatının 23 üye ülkesi Covid-19 pandeminin neden olduğu ekonomik durgunluğu tartıştı ve petrol talebini dengelemek için 2020 1 Mayıs'tan itibaren petrol üretimini günde 9,7 milyon varil azaltmayı kabul etti. Toplantıya OPEC+ üyesi olarak katılan Azerbaycan Cumhuriyeti, diğer ülkelerle birlikte gönüllü olarak üretimi azaltmak için bir takım taahhütlerde bulundu.

Anlaşmanın yeni şartlarının görüşülmesinde Azerbaycan Cumhuriyeti'ni temsile yetkili olan Enerji Bakanlığı, anlaşmanın şartlarını ve cumhuriyetin yükümlülüklerini açıkladı. Enerji Bakanlığı, ülkedeki üreticilerle orantılı olarak üretimin geçici olarak azaltılması için kotaların dağıtılmasını teklif etti ve teklifin uygulanması Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu adına Devlet Petrol Şirketi'ne emanet edildi.

OPEC + anlaşmasının şartlarına göre, üretimin geçici olarak kısıtlanması üç dönemi kapsıyor: Mayıs ve Haziran 2020, Temmuz ve Aralık 2020, Ocak 2021 ve Nisan 2022. İlk dönemde üretimin önemli ölçüde azalması, sonraki dönemlerde ise kademeli olarak eski haline gelmesi bekleniyor. Uluslararası anlaşmaya göre, Mayıs ve Haziran 2020'de Azerbaycan'da günlük üretim 554.000 varili, Temmuz-Aralık - 587.000 ve Ocak 2021 - Nisan 2022 - 620.000 varili geçmemelidir. Bu rakamlar sadece ham petrol üretimi için geçerlidir. Gaz kondensat üretimi için kısıtlamalar geçerli değildir [2].

TARTIŞMA

Dolayısıyla petrol sektöründe fiyat ve hacimdeki düşüş eğilimi, sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak yeni “lokomotif” sektörlere odaklanmayı zorunlu kılıyor. Geçtiğimiz dönemde SOFAZ'ın varlıkları artarak 01.04.2020 tarihi itibariyle 41349.5 milyon ABD doları olarak gerçekleşirken [3] Merkez Bankası'nın döviz rezervleri 31.05.2020 tarihi itibarıyla istikrarlı bir şekilde artarak 6414, 5 milyon ABD dolarına ulaşmıştır [4] ki, buda en yüksek stratejik döviz rezervleriyle sonuçlandı. 1 Ocak 2020 itibariyle çeşitli uluslararası finans kuruluşları ve yabancı bankalarla imzalanan kredi anlaşmaları çerçevesinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin doğrudan dış borcunun 8320.0 milyon ABD doları [5] olduğu dikkate alındığında varlıkların ve rezervlerin %17,3'ü veya 1/6 (altıda biri) anlamına gelir. Görüldüğü gibi Azerbaycan'ın finansal istikrarı esas olarak SOFAZ'ın varlıkları sayesinde güçlenmiştir.

Aynı zamanda petrol gelirlerinin petrol dışı sektöre aktarılmasıyla bu sektörün gelişmesinde önemli ilerlemeler kaydedilmiş, petrol dışı sektörün son on yılda ortalama yıllık büyüme oranı yüzde 11 olmuştur. Petrol dışı sektörde yeni üretim tesislerinin ve yeni işlerin açılması, üretim,

ulaşım ve kamu hizmeti altyapısının benzeri görülmemiş gelişimi, modern sosyal altyapının oluşturulması ve yeni eğitim, sağlık ve spor tesislerinin inşası Azerbaycanın dinamik ve sürdürülebilir kalkınmasının temelini oluşturmuştur[6].

Bununla birlikte, son yıllarda yaşanan olaylar, suç yoluyla elde edilen fonların yasallaştırılmasıyla mücadele etmeden ve bunları ortadan kaldırmadan ekonomik reformları uygulamanın ve kalkınmayı hızlandırmanın imkansız olduğunu göstermiştir. Gerek haksız elde edilen kazanımların yasallaştırılması, gerekse yol açtığı yolsuzluklar, her ülkenin ekonomisine büyük zarar verirken, uygun yatırım ortamının oluşmasını, yabancı ve yerli kaynaklardan yatırım çekmesini ve girişimciliğin gelişmesini ciddi şekilde engellemektedir. Dünya deneyimi, kara para aklamanın (hem ülke içinde hem de dışında) ve yaygın yolsuzluğun ülkenin finansal piyasasının istikrarını baltaladığını göstermektedir. Aynı zamanda, kara para aklama ve mülkün yasallaştırılması olasılığının finansal raporlamanın doğruluğuna bağlı olduğu kanıtlanmıştır [7]. Başarılar ve gelişən sosyo-ekonomik politika, bu tür vakaların sayısını en aza indirmeye ve Azerbaycan'ın mali "hava yastığını" daha da güçlendirmeye izin veriyor.

Şekil 1. *devlet bütçe gelirlerinin yapısı [8]*

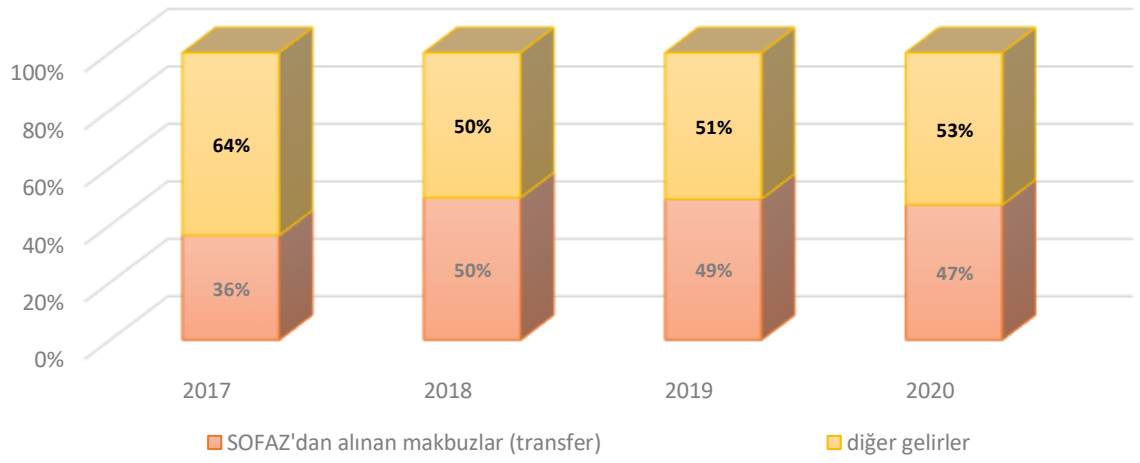

Şekil 1'de görüldüğü gibi, devlet bütçe gelirlerinin yaklaşık yarısı SOFAZ'dan gelmektedir. Son dört yılın analizine bakıldığında, 2018 yılından itibaren diğer gelirlerin payı artıyor. Ancak 2020 için devlet bütçesine bakarsak, transferin yüzde 47 veya 6 676.5 milyon ABD doları olması, petrol fiyatlarındaki değişikliklerin hala ülke ekonomisinde sürdürülebilir kalkınmayı etkileyen ana kriter olmaya devam ettiğini gösteriyor. Ayrıca, mevcut gelir sınıflandırması ile gelişmiş ülkelerin gelir sınıflandırması arasındaki tutarsızlıklar nedeniyle, uluslararası verilerin karşılaştırılmasında ve bu bilgilerin uluslararası finans kuruluşlarına sunulmasında bazı yanlış anlamalar bulunmaktadır. Bu nedenle ülkemizin ekonomik göstergelerini diğer ülkelerin ilgili göstergeleri ile gelir sınıflandırması açısından karşılaştırabilmek için mevcut eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir. Genel olarak bütçe gelirlerinin sınıflandırılması dört kategoriye ayrılır: vergi gelirleri, sosyal katkılar, qrantlar ve diğer gelirler [9].

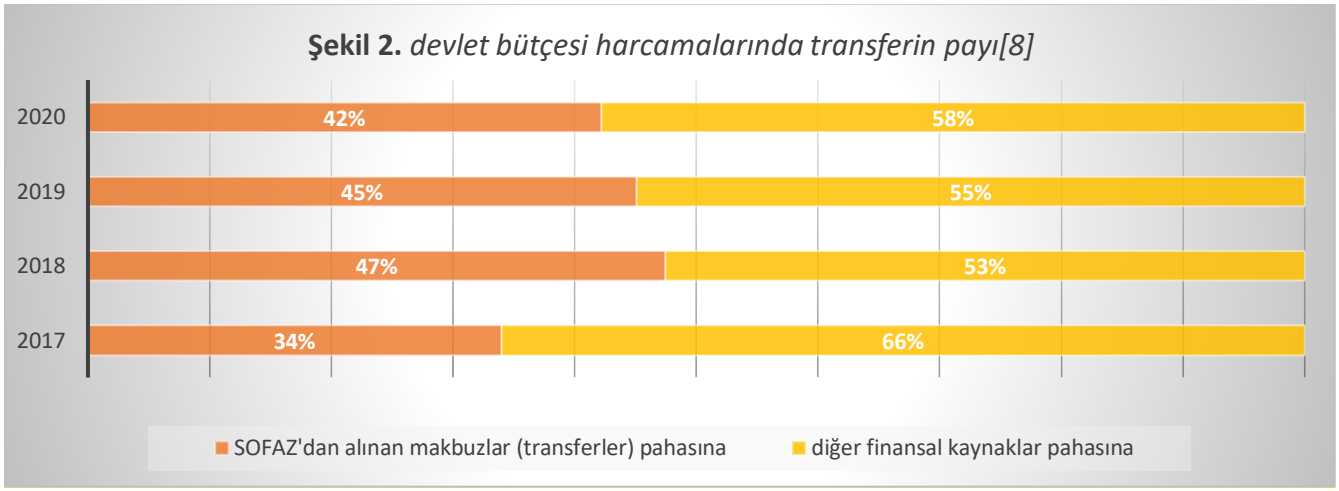

Şekil 2'de görüldüğü gibi, SOFAZ transferlerinin kamu harcamaları içindeki payı 2017 yılında %34 iken, 2020 yılında %8 veya 3088.2 milyon ABD doları artarak %42 veya 6676.5 milyon ABD doları'a ulaşmıştır. 2020 bütçesinin SOFAZ transferlerine bağımlılığı 2018'e göre yüzde 5, 2019'a göre yüzde 3 azalmasına rağmen bu transferlerin bütçedeki toplam payı yüksek kalıyor. Petrol fiyatları ve hacimlerindeki mevcut dalgalanmalar göz önüne alındığında, bunun GSYİH büyümesi üzerinde doğrudan bir etkisi olması muhtemeldir.

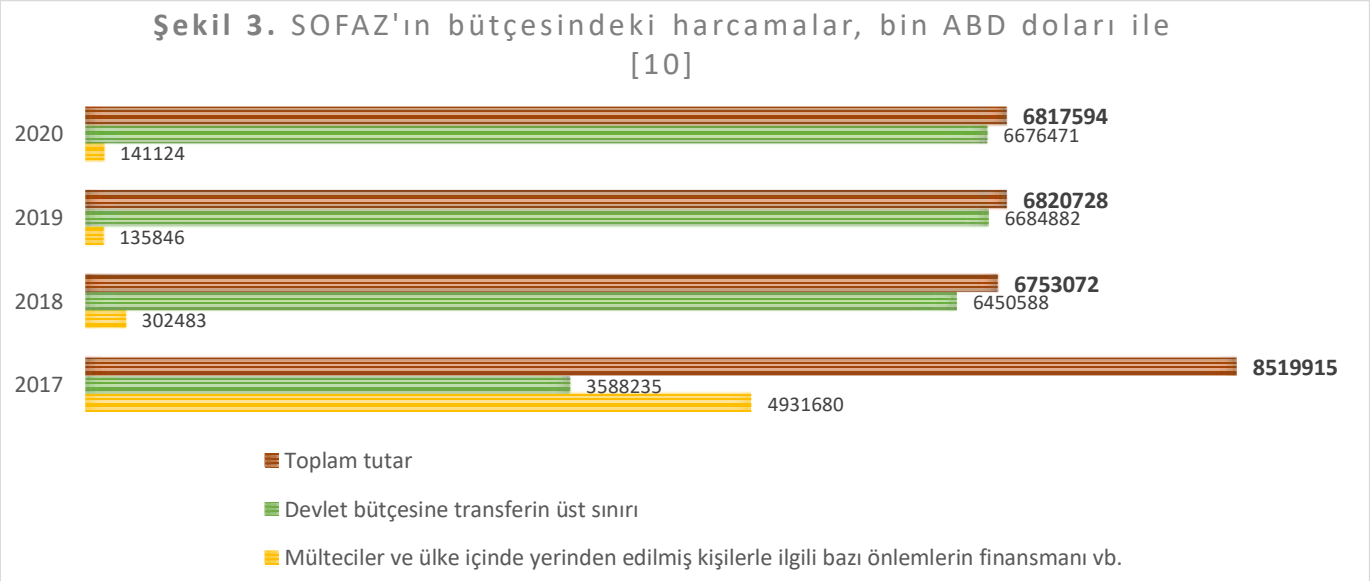

Şekil 3, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu bütçesindeki harcama yönlerini göstermektedir. Devlet bütçesine yapılan transferlerin 2017 yılında SOFAZ harcamaları içindeki payı 3588,2 milyon dolar veya yüzde 42 iken, 2020 yılında 3088,2 milyon manat veya yüzde 56'ya yükselerek yüzde 98'e ulaşmıştır ve bu artışın temel nedeni (yüzde 52'i) 2017 yılında

makroekonomik istikrarın sağlanması amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'na 4411.8 milyon dolar aktarılması amacı neden olmuştur. SOFAZ'ın 2020 yılı bütçesinde devlet bütçesine aktarım 2018'e göre yüzde 2 artmasına rağmen 2019'a göre değişmedi. 2020 yılında SOFAZ'ın harcamalarında devlet bütçesine yapılan transferlerin payı çok yüksek olup, yüzde 98 veya 11 350 000 bin dolar'a ulaşmaktadır. Son iki yılda istikrarlı bir faiz oranı (%98) gözlemlenmesine rağmen, yıllar boyunca yapılan analizler, optimal havale miktarı belirlenmediği ve sınırlandırılmadığı için SOFAZ tarafından toplanan fon miktarının küçük olduğunu ve optimal havale miktarı sağlanamadığı için gelecek nesiller için faydalı olmadığını göstermektedir.

"ALTIN KURAL" İLKESİ

Petrol fiyatlarının 2008-2009 seviyelerine dönmesi beklenmiyor, ancak dönse bile kaynak sektörü tüm soruların doğru cevabı değil. "Kaynakların laneti" teorisine göre ve gerçekte, doğal kaynaklar açısından zengin ülkelerin ekonomileri, doğal kaynaklar açısından fakir ülkelerin ekonomilerinden ortalama olarak daha yavaş büyüyor. Bu bağlamda, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ulusal Ekonomik Beklentileri için Stratejik Yol Haritası, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 6 Aralık 2016 tarihli Kararı ile onaylanmıştır. Yol haritasında belirtilen petrol gelirlerinin devlet bütçesine aktarılmasını düzenleyen "altın kuralın" kabul edilmesi tesadüfi değildir. Halihazırda SOFAZ'ın Maliye Bakanlığı'na aktardığı fon miktarı petrolün fiyatına göre değişiyor. Fon ile Maliye Bakanlığı arasında “altın kural” olarak adlandırılan daha sıkı bir transfer mekanizması, işçi dövizlerini dengeleyerek hükümet harcamalarını (ve dolayısıyla GSYİH büyümesini) petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan daha iyi koruyabilir (Şekil 4). Bu mekanizmanın bir takım avantajları vardır, bunlardan en önemlisi istikrardır.

Şekil 4. “Altın Kural” ilkesinin grafik tanımı [1]

Birçok kaynağa bağımlı ülke, bağımsız bir rezerv fonu oluşturmak ve petrol sektörüne bağımlılığı azaltmak için farklı ilkelere sahiptir. Norveç, ekonomik potansiyelini artırarak en gelişmiş petrol ülkelerinden biri haline geldi. 1960'ların ortalarından itibaren Kuzey Denizi'nde petrol ve gaz rezervlerinin keşfi ile Norveç ekonomisi yeni bir gelişme aşamasına girdi. Petrol rezervlerinin sahibi Norveç hükümeti olmasına rağmen, ilk petrol arama çalışması uluslararası kuruluşlar tarafından yapılmıştır. 1980 yılına kadar Norveç'in petrol gelirleri çok düşüktü ve Norveç, sektördeki büyük kamu yatırımları nedeniyle büyük bir cari açık verdi. Ancak 1970'lerin sonundan itibaren yükselen petrol fiyatları, 1980'lerden itibaren Norveç ekonomisini olumlu yönde etkilemiştir. Sonuç olarak, daha 1980'lerin başında, petrol sektörü GSYİH'nın %15-20'sine ulaştı. Örneğin, Norveç Petrol Fonu, yani Norveç Devlet Emeklilik Fonu, devlet bütçesine yılda yüzde 4 oranında transfer yapılmasına izin veriyor. Botsvana'nın Para Fonu, ülkenin elmas gelirlerini gelecek nesiller için saklıyor. Norveç Emeklilik Fonu'nun aksine, Pula Fonu faiz oranları uygulamamaktadır. Bunun yerine, ülkenin diğer tüm döviz rezervleri, belirlenen limitin üzerinde belirli bir seviyeye ulaştığında bu fona aktarılır [1]. Ayrıca gelişmiş ülkelerin izlediği endüstriyel inovasyon politikası da önemlidir. İnovasyon alanında sürekli olarak bilimsel başarı için çabalayan ülkelerdir [11]. Bu tür dünya uygulamaları, ülkemizdeki kaynak kullanım mekanizmasının geliştirilmesini önemli kılmaktadır.

SONUÇ

Genel olarak, ekonomik analiz-SWOT analizi, reformların şunlara odaklanması gerektiğini göstermektedir: ham üretime oranla rafine edilmiş üretime, devlet mülkiyetine oranla özel girişimciliye, düşük teknolojiden daha yüksek teknolojiye dayalı sektörlerin sektörler; iş ortamını daha da iyileştirmek; yeni bir harcama stratejisi çerçevesinde SOFAZ'ın bütçesinde ihtiyat ilkesine dayalı yeni bir politikanın uygulanması; yolsuzlukla yoğun mücadeleden elde edilen kaynakları bütçede diğer gelirler gibi dikkate almak, gelecek nesiller için bir fon oluşturmak; bütçe gelirlerinin uluslararası uygulamaya göre yeniden sınıflandırılmasının yanı sıra dış pazarlara erişimin genişletilmesi vb.

KAYNAKÇA

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respubli-kasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə **Strateji Yol Xəritəsi**
2. www.socar.az/socar/az/news
3. www.oilfund.az/report-and-statistics/recent-figures
4. www.cbar.az/infoblocks/money_reserve_usd
5. www.maliyye.gov.az/static/114/xarici-dovlet-borcu-barede-melumat
6. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir **"Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış"** İnkişaf Konsepsiyası, səh. 4
7. **V.T.Novruzov**. Korrupsiyaya qarşı mübarizədə auditin imkanları genişdir. "Maliyyə və uçot" jurnalı, 2018/03, səh. 31, İSSN 2222-5358
8. http://www.e-qanun.az/

9. **Şəkərəliyev A.S.** Dövlətin iqtisadi siyasəti: Dayanıqlı və davamlı inkişafın təntənəsi, Bakı. İqtisad Universiteti, 2011, səh. 355
10. https://www.oilfund.az/report-and-statistics/budget-information
11. **M.T.Abbaszadə**. Müasir milli iqtisa-diyyatda innovasiyaların rolu. "Maliy-yə və uçot" jurnalı, 2020-03-04, səh. 68

TARIM SEKTÖRÜNÜN ANALİZİ VE FİNANSAL KAYNAKLARIN VERİMLİ KULLANILMASIYLA ORTAYA ÇIKABİLECEK PERSPEKTİFLER (AZERBAYCAN ÖRNEĞİNDE)

Elvin PAŞAYEV
Azerbaycan Devlet Ekonomi Üniversitesi
ORCID No: https://orcid.org/0000-0003-2782-5128

Özet
Dünyanın çoğu ülkesinde tarım ürünlerinin üretimi düzenlenmekte ve gerekli düzenleyici tedbirlerle bu hayati sektörün gelişimi istenilen yöne yönlendirilmektedir. Bu sektörün gelişiminin tamamen pazar mekanizmasının etkisi altında olması, kendisini haklı çıkarmamakta ve sektörler arası rekabetteki konumunun zayıflamasına yol açmaktadır. Böyle bir durum, tarımda büyük ölçekli yeniden üretimin uygulanmasını kısıtlar ve hayati ürünlerin üretiminde keskin bir düşüşüne neden olabilir. Yukarıdakiler dikkate alındığında, tarımın devlet tarafından düzenlenmesine zorunluluk doğuyor. Mümkün olan düzenleyici önlemlerin uygulanmasıyla gerekli hacim ve çeşitlerde tarım ve gıda ürünlerinin üretimini sağlamak mümkündür. Bölgedeki ve küresel ekonomideki son gelişmeler, petrol gelirlerindeki keskin düşüş ve karmaşık dış ekonomik ortam Azerbaycan'ın makroekonomik ve finansal istikrarını etkilemiştir. Dünyada meydana gelen süreçlerin ortaya çıkardığı yeni zorluklara uyum sağlamak, mevcut, orta ve uzun vadeli sosyo-ekonomik dönemler arasında bağlantı ve karşılıklı anlaşma yaratarak ekonomik gelişmenin niteliksel olarak yeni bir ekonomik kalkınma modeli oluşturmak asıl önceliklerden biridir. Azerbaycan'ın petrol dışı sektöre dayalı ekonomik kalkınma modelini öncelikli olarak seçtiği göz önüne alındığında, diğer alanlarla birlikte tarım sektörünün geliştirilmesi özel bir önem taşımaktadır. Ülkede son yıllarda uygulanan reform önlemleri sonucunda tarım sektörü ve çeşitli alanları çeşitlendirilmiş ve bu yönde gelişme sağlanmıştır. Tarım alanının geliştirilmesiyle ilgili kabul edilen yasalar, onaylanan Devlet Programları, önemli önlemler tarım politikasının başarılı bir şekilde uygulanması için koşullar yaratır ve ilginin büyümesini sağlar. Ancak, tarım ürünleri için dış pazarlara erişim sisteminde hala birçok ekonomik ve kurumsal sorun bulunmaktadır. Ayrıca ülkede kırsal alanlarda kişi başına düşen tarım arazisi yıllar içinde azalmaktadır. Bu düşüşün nedeni ekilebilir arazilerin büyüme hızının kırsal nüfusun büyüme hızından daha az olmasıdır. Kırsal nüfusun kişi başına gayri safi yurtiçi hasılasında bir artış var. Gayri safi tarımsal üretimin analizi, petrolün makroekonomik istikrar ve refah üzerindeki etkisinin hala önemli olduğunu göstermektedir. Tarım ekonomisinin mevcut durumunu derinlemesine analiz etmek ve yeni bir ekonomik kalkınma stratejisi geliştirmek için, 6 Aralık 2016 tarihli 1138 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde tarımsal ürünlerin üretimi ve işlenmesi için Stratejik Yol Haritası" onaylandı. sözügedən strateji yol xəritəsində təsbit olunan tədbirlərin növbəti illərdə həyata keçirilməsi hesabına Azərbaycanda istehsalçıların çıxmağa hazırlaşdığı bazarların genişlənləndirilməsi və iştirakçısı olduğu xarici bazarlarda öz mövqelərinin möhkəmləndirilməsi iqtisamətində onlara dəstək verilməsi nəzərdə tutulur. Bu məqsədlə bazarın müvafiq seqmentlərində mütəmadi olaraq

marketinq tədqiqatlarının aparılması, əldə edilən nəticələr və əsaslandırılmış tekliflər barədə istehsalçıların məlumatlandırılması zəruri hesab edilmişdir.
Bu çalışmada, Azerbaycan'ın ihracat pazarı, kırsal alanlarda kişi başına düşen tarım arazisi vb. incelemektedir.
Ekonomik analiz neticesinde bir takım güçlü ve zayıf yönler tespit edilmiş ve çalışmanın sonunda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: tarım ürünleri, kırsal alanlar, ihracat pazarı, Azerbaycan, Yol Haritası

ANALYSIS OF THE AGRICULTURAL SECTOR AND PROSPECTS THAT MAY ARISE THROUGH THE EFFICIENT USE OF FINANCIAL RESOURCES FOR AZERBAIJAN

Abstract
The production of agricultural products is regulated in most countries of the world and the development of this vital sector is directed in the desired direction with the necessary regulatory measures. The fact that the development of this sector is completely under the influence of the market mechanism does not justify itself and leads to a weakening of its position in inter-industry competition. Such a situation limits the application of large-scale reproduction in agriculture and may lead to a sharp decline in the production of vital products. Considering the above, it becomes necessary to regulate agriculture by the state. With the implementation of possible regulatory measures, it is possible to ensure the production of agricultural and food products in the required volume and variety. Recent developments in the region and the global economy, the sharp decline in oil revenues and the complex external economic environment have affected Azerbaijan's macroeconomic and financial stability. One of the main priorities is to adapt to the new challenges posed by the processes occurring in the world, to create a qualitatively new economic development model of economic development by creating a link and mutual agreement between the current, medium and long-term socio-economic periods. Considering that Azerbaijan has chosen the economic development model based on the non-oil sector as a priority, the development of the agricultural sector, along with other fields, is of particular importance. As a result of the reform measures implemented in the country in recent years, the agricultural sector and various fields have been diversified and progress has been made in this direction. Adopted laws, approved State Programs on the development of agricultural land, important measures create conditions for successful implementation of agricultural policy and ensure the growth of interest. However, there are still many economic and institutional problems in the system of access to foreign markets for agricultural products. In addition, agricultural land per capita in rural areas in the country has been decreasing over the years. The reason for this decrease is that the growth rate of arable land is less than the growth rate of the rural population. There is an increase in the gross domestic product per capita of the rural population. Analysis of gross agricultural production shows that the impact of oil on macroeconomic stability and well-being is still significant. In order to deeply analyze the current state of the agricultural economy and develop a new economic development strategy, the "Strategic Roadmap for the production and processing of agricultural products in the Republic of Azerbaijan" was approved by Presidential Decree No. 1138 of 6 December 2016. The

aforementioned strategy is prepared to enlarge the bazaars in Azerbaijan, which are prepared to be launched, and the results of the measures taken in the country are not reported in the private bazaars in which they participate. It is difficult to keep the market changes in the appropriate segments of this market, the results obtained and the informed offers of the buyers.
In this study, Azerbaijan's export market, agricultural land per capita in rural areas, etc. is examining.
As a result of the economic analysis, some strengths and weaknesses were identified and suggestions were made at the end of the study.

Keywords: agricultural products, rural areas, export market, Azerbaijan, Road Map

GİRİŞ

Son 10 yılda Azerbaycan ekonomik büyüme açısından dünyada ilk on içinde yer aldı. Başarılı bir petrol stratejisinden elde edilen gelirler altyapıyı modernize etti, petrol dışı bir ekonomi geliştirdi, sosyal refahı iyileştirdi, devlete ait varlıkları artırdı ve Gayri safi yurt içi hasılayı (GSYİH'yi) aşan stratejik döviz rezervleri yarattı. 2014 yılından bu yana petrol fiyatlarında yaşanan keskin düşüş ve ticaret ortağı ülkelerdeki ekonomik kriz, ekonomik büyümedeki yavaşlama, kurumsal ve yapısal zorluklar, ödemeler dengesi ve petrol dışı bütçe açığı, finansal ve bankacılık sektörü yaklaşımına geçilmesi gerekmektedir [1]. Ayrıca, son zamanlarda yaşanan bir takım gelişmeler, finansal kaynakların kullanımını iyileştirme ihtiyacını artırmıştır.

Maalesef Azerbaycan, 2020 yılında petrol dışı sektörünün potansiyelini yeterince güçlendirmeye fırsat bulmadan küresel tehditlerle karşı karşıya kaldı. Böylece Nisan 2020'de pandemi nedeniyle Brent ham petrolünün varil fiyatı 2002'den bu yana en düşük seviye olan 20 doların altına düştü ve 9 Nisan 2020'de OPEC+ formatının 23 üye ülkesi Covid-19 pandeminin neden olduğu ekonomik durgunluğu tartıştı ve petrol talebini dengelemek için 2020 1 Mayıs'tan itibaren petrol üretimini günde 9,7 milyon varil azaltmayı kabul etti. Toplantıya OPEC+ üyesi olarak katılan Azerbaycan Cumhuriyeti, diğer ülkelerle birlikte gönüllü olarak üretimi azaltmak için bir takım taahhütlerde bulundu.

Anlaşmanın yeni şartlarının görüşülmesinde Azerbaycan Cumhuriyeti'ni temsile yetkili olan Enerji Bakanlığı, anlaşmanın şartlarını ve cumhuriyetin yükümlülüklerini açıkladı. Enerji Bakanlığı, ülkedeki üreticilerle orantılı olarak üretimin geçici olarak azaltılması için kotaların dağıtılmasını teklif etti ve teklifin uygulanması Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu adına Devlet Petrol Şirketi'ne emanet edildi.

OPEC + anlaşmasının şartlarına göre, üretimin geçici olarak kısıtlanması üç dönemi kapsıyor: Mayıs ve Haziran 2020, Temmuz ve Aralık 2020, Ocak 2021 ve Nisan 2022. İlk dönemde üretimin önemli ölçüde azalması, sonraki dönemlerde ise kademeli olarak eski haline gelmesi bekleniyor. Uluslararası anlaşmaya göre, Mayıs ve Haziran 2020'de Azerbaycan'da günlük üretim 554.000 varili, Temmuz-Aralık - 587.000 ve Ocak 2021 - Nisan 2022 - 620.000 varili geçmemelidir. Bu rakamlar sadece ham petrol üretimi için geçerlidir. Gaz kondensat üretimi için kısıtlamalar geçerli değildir [2].

TARTIŞMA

Dolayısıyla petrol sektöründe fiyat ve hacimdeki düşüş eğilimi, sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak yeni "lokomotif" sektörlere odaklanmayı zorunlu kılıyor. Geçtiğimiz dönemde SOFAZ'ın varlıkları artarak 01.04.2020 tarihi itibariyle 41349.5 milyon ABD doları olarak gerçekleşirken [3] Merkez Bankası'nın döviz rezervleri 31.05.2020 tarihi itibarıyla istikrarlı bir şekilde artarak 6414, 5 milyon ABD dolarına ulaşmıştır [4] ki, buda en yüksek stratejik döviz rezervleriyle sonuçlandı. 1 Ocak 2020 itibariyle çeşitli uluslararası finans kuruluşları ve yabancı bankalarla imzalanan kredi anlaşmaları çerçevesinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin doğrudan dış borcunun 8320.0 milyon ABD doları [5] olduğu dikkate alındığında varlıkların ve rezervlerin %17,3'ü veya 1/6 (altıda biri) anlamına gelir. Görüldüğü gibi Azerbaycan'ın finansal istikrarı esas olarak SOFAZ'ın varlıkları sayesinde güçlenmiştir.

Aynı zamanda petrol gelirlerinin petrol dışı sektöre aktarılmasıyla bu sektörün gelişmesinde önemli ilerlemeler kaydedilmiş, petrol dışı sektörün son on yılda ortalama yıllık büyüme oranı yüzde 11 olmuştur. Petrol dışı sektörde yeni üretim tesislerinin ve yeni işlerin açılması, üretim, ulaşım ve kamu hizmeti altyapısının benzeri görülmemiş gelişimi, modern sosyal altyapının oluşturulması ve yeni eğitim, sağlık ve spor tesislerinin inşası Azerbaycanın dinamik ve sürdürülebilir kalkınmasının temelini oluşturmuştur[6].

Bununla birlikte, son yıllarda yaşanan olaylar, suç yoluyla elde edilen fonların yasallaştırılmasıyla mücadele etmeden ve bunları ortadan kaldırmadan ekonomik reformları uygulamanın ve kalkınmayı hızlandırmanın imkansız olduğunu göstermiştir. Gerek haksız elde edilen kazanımların yasallaştırılması, gerekse yol açtığı yolsuzluklar, her ülkenin ekonomisine büyük zarar verirken, uygun yatırım ortamının oluşmasını, yabancı ve yerli kaynaklardan yatırım çekmesini ve girişimciliğin gelişmesini ciddi şekilde engellemektedir. Dünya deneyimi, kara para aklamanın (hem ülke içinde hem de dışında) ve yaygın yolsuzluğun ülkenin finansal piyasasının istikrarını baltaladığını göstermektedir. Aynı zamanda, kara para aklama ve mülkün yasallaştırılması olasılığının finansal raporlamanın doğruluğuna bağlı olduğu kanıtlanmıştır [7]. Başarılar ve gelişən sosyo-ekonomik politika, bu tür vakaların sayısını en aza indirmeye ve Azerbaycan'ın mali "hava yastığını" daha da güçlendirmeye izin veriyor.

Şekil 1. *devlet bütçe gelirlerinin yapısı [8]*

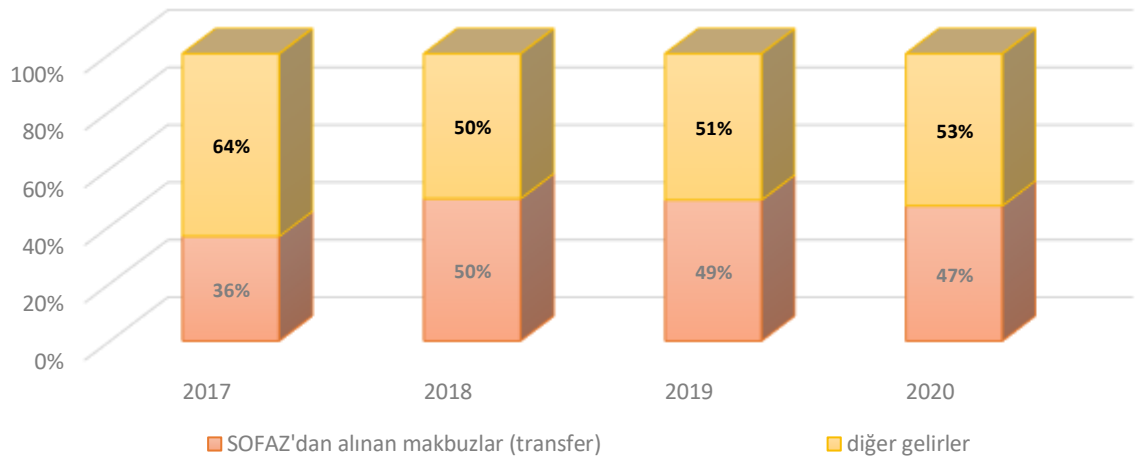

Şekil 1'de görüldüğü gibi, devlet bütçe gelirlerinin yaklaşık yarısı SOFAZ'dan gelmektedir. Son dört yılın analizine bakıldığında, 2018 yılından itibaren diğer gelirlerin payı artıyor. Ancak 2020 için devlet bütçesine bakarsak, transferin yüzde 47 veya 6 676.5 milyon ABD doları olması, petrol fiyatlarındaki değişikliklerin hala ülke ekonomisinde sürdürülebilir kalkınmayı etkileyen ana kriter olmaya devam ettiğini gösteriyor. Ayrıca, mevcut gelir sınıflandırması ile gelişmiş ülkelerin gelir sınıflandırması arasındaki tutarsızlıklar nedeniyle, uluslararası verilerin karşılaştırılmasında ve bu bilgilerin uluslararası finans kuruluşlarına sunulmasında bazı yanlış anlamalar bulunmaktadır. Bu nedenle ülkemizin ekonomik göstergelerini diğer ülkelerin ilgili göstergeleri ile gelir sınıflandırması açısından karşılaştırabilmek için mevcut eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir. Genel olarak bütçe gelirlerinin sınıflandırılması dört kategoriye ayrılır: vergi gelirleri, sosyal katkılar, qrantlar ve diğer gelirler [9].

Şekil 2. *devlet bütçesi harcamalarında transferin payı[8]*

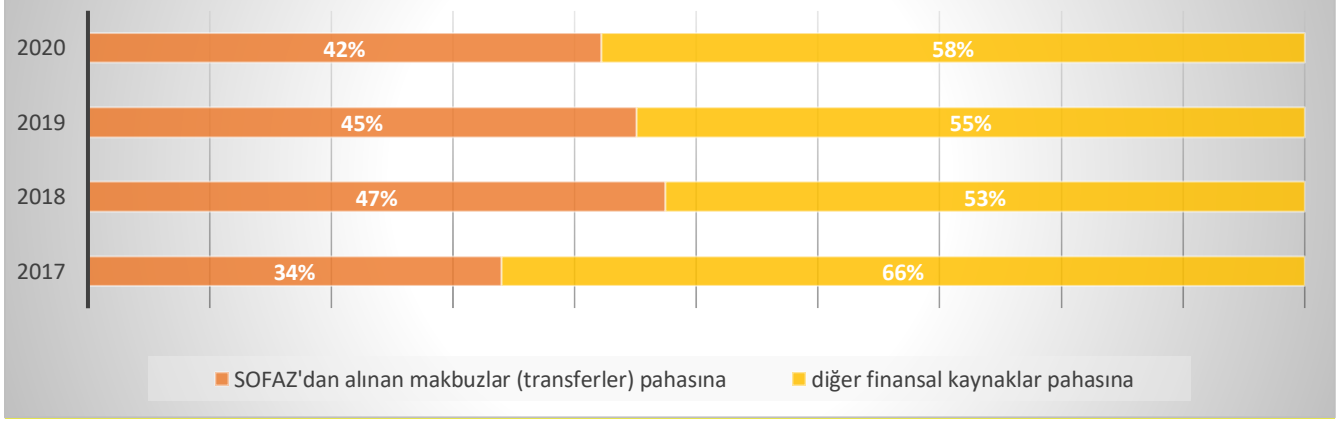

Şekil 2'de görüldüğü gibi, SOFAZ transferlerinin kamu harcamaları içindeki payı 2017 yılında %34 iken, 2020 yılında %8 veya 3088.2 milyon ABD doları artarak %42 veya 6676.5 milyon ABD doları'a ulaşmıştır. 2020 bütçesinin SOFAZ transferlerine bağımlılığı 2018'e göre yüzde 5, 2019'a göre yüzde 3 azalmasına rağmen bu transferlerin bütçedeki toplam payı yüksek kalıyor. Petrol fiyatları ve hacimlerindeki mevcut dalgalanmalar göz önüne alındığında, bunun GSYİH büyümesi üzerinde doğrudan bir etkisi olması muhtemeldir.

Şekil 3. SOFAZ'ın bütçesindeki harcamalar, bin ABD doları ile [10]

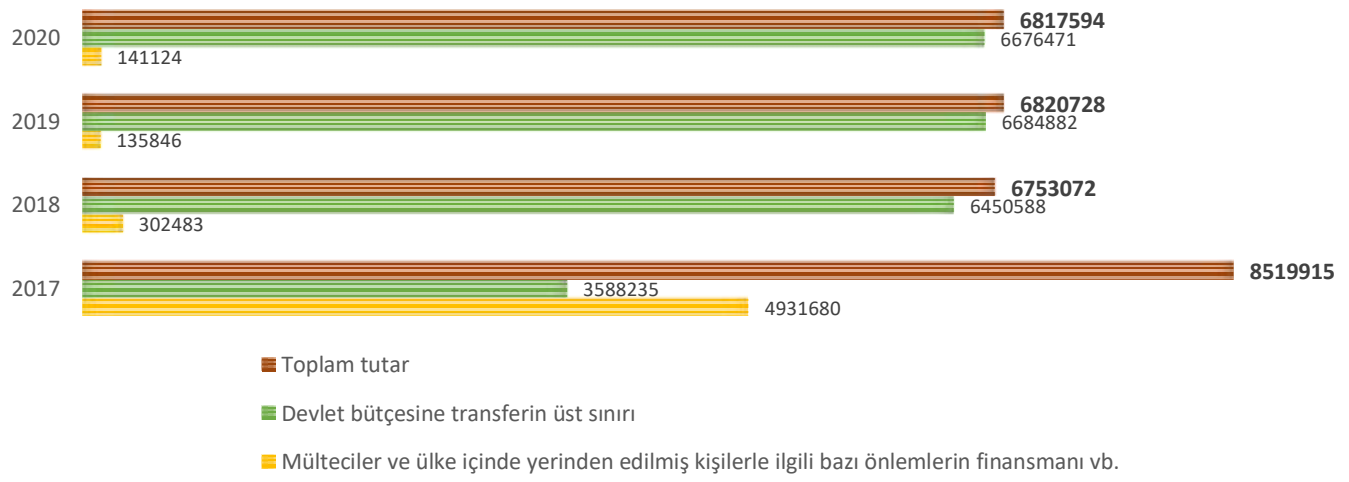

Şekil 3, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu bütçesindeki harcama yönlerini göstermektedir. Devlet bütçesine yapılan transferlerin 2017 yılında SOFAZ harcamaları içindeki payı 3588,2 milyon dolar veya yüzde 42 iken, 2020 yılında 3088,2 milyon manat veya yüzde 56'ya yükselerek yüzde 98'e ulaşmıştır ve bu artışın temel nedeni (yüzde 52'i) 2017 yılında makroekonomik istikrarın sağlanması amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'na 4411.8 milyon dolar aktarılması amacı neden olmuştur. SOFAZ'ın 2020 yılı bütçesinde devlet bütçesine aktarım 2018'e göre yüzde 2 artmasına rağmen 2019'a göre değişmedi. 2020 yılında SOFAZ'ın harcamalarında devlet bütçesine yapılan transferlerin payı çok yüksek olup, yüzde 98 veya 11 350 000 bin dolar'a ulaşmaktadır. Son iki yılda istikrarlı bir faiz oranı (%98) gözlemlenmesine rağmen, yıllar boyunca yapılan analizler, optimal havale miktarı belirlenmediği ve sınırlandırılmadığı için SOFAZ tarafından toplanan fon miktarının küçük olduğunu ve optimal havale miktarı sağlanamadığı için gelecek nesiller için faydalı olmadığını göstermektedir.

"ALTIN KURAL" İLKESİ

Petrol fiyatlarının 2008-2009 seviyelerine dönmesi beklenmiyor, ancak dönse bile kaynak sektörü tüm soruların doğru cevabı değil. "Kaynakların laneti" teorisine göre ve gerçekte, doğal kaynaklar açısından zengin ülkelerin ekonomileri, doğal kaynaklar açısından fakir ülkelerin ekonomilerinden ortalama olarak daha yavaş büyüyor. Bu bağlamda, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ulusal Ekonomik Beklentileri için Stratejik Yol Haritası, Azerbaycan

Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 6 Aralık 2016 tarihli Kararı ile onaylanmıştır. Yol haritasında belirtilen petrol gelirlerinin devlet bütçesine aktarılmasını düzenleyen "altın kuralın" kabul edilmesi tesadüfi değildir. Halihazırda SOFAZ'ın Maliye Bakanlığı'na aktardığı fon miktarı petrolün fiyatına göre değişiyor. Fon ile Maliye Bakanlığı arasında "altın kural" olarak adlandırılan daha sıkı bir transfer mekanizması, işçi dövizlerini dengeleyerek hükümet harcamalarını (ve dolayısıyla GSYİH büyümesini) petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan daha iyi koruyabilir (Şekil 4). Bu mekanizmanın bir takım avantajları vardır, bunlardan en önemlisi istikrardır.

Şekil 4. "Altın Kural" ilkesinin grafik tanımı [1]

Birçok kaynağa bağımlı ülke, bağımsız bir rezerv fonu oluşturmak ve petrol sektörüne bağımlılığı azaltmak için farklı ilkelere sahiptir. Norveç, ekonomik potansiyelini artırarak en gelişmiş petrol ülkelerinden biri haline geldi. 1960'ların ortalarından itibaren Kuzey Denizi'nde petrol ve gaz rezervlerinin keşfi ile Norveç ekonomisi yeni bir gelişme aşamasına girdi. Petrol rezervlerinin sahibi Norveç hükümeti olmasına rağmen, ilk petrol arama çalışması uluslararası kuruluşlar tarafından yapılmıştır. 1980 yılına kadar Norveç'in petrol gelirleri çok düşüktü ve Norveç, sektördeki büyük kamu yatırımları nedeniyle büyük bir cari açık verdi. Ancak 1970'lerin sonundan itibaren yükselen petrol fiyatları, 1980'lerden itibaren Norveç ekonomisini olumlu yönde etkilemiştir. Sonuç olarak, daha 1980'lerin başında, petrol sektörü GSYİH'nın %15-20'sine ulaştı. Örneğin, Norveç Petrol Fonu, yani Norveç Devlet Emeklilik Fonu, devlet bütçesine yılda yüzde 4 oranında transfer yapılmasına izin veriyor. Botsvana'nın Para Fonu, ülkenin elmas gelirlerini gelecek nesiller için saklıyor. Norveç Emeklilik Fonu'nun aksine, Pula Fonu faiz oranları uygulamamaktadır. Bunun yerine, ülkenin diğer tüm döviz rezervleri, belirlenen limitin üzerinde belirli bir seviyeye ulaştığında bu fona aktarılır [1]. Ayrıca gelişmiş ülkelerin izlediği endüstriyel inovasyon politikası da önemlidir. İnovasyon alanında sürekli olarak bilimsel başarı

için çabalayan ülkelerdir [11]. Bu tür dünya uygulamaları, ülkemizdeki kaynak kullanım mekanizmasının geliştirilmesini önemli kılmaktadır.

SONUÇ

Genel olarak, ekonomik analiz-SWOT analizi, reformların şunlara odaklanması gerektiğini göstermektedir: ham üretime oranla rafine edilmiş üretime, devlet mülkiyetine oranla özel girişimciliye, düşük teknolojiden daha yüksek teknolojiye dayalı sektörlerin sektörler; iş ortamını daha da iyileştirmek; yeni bir harcama stratejisi çerçevesinde SOFAZ'ın bütçesinde ihtiyat ilkesine dayalı yeni bir politikanın uygulanması; yolsuzlukla yoğun mücadeleden elde edilen kaynakları bütçede diğer gelirler gibi dikkate almak, gelecek nesiller için bir fon oluşturmak; bütçe gelirlerinin uluslararası uygulamaya göre yeniden sınıflandırılmasının yanı sıra dış pazarlara erişimin genişletilmesi vb.

KAYNAKÇA

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respubli-kasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə **Strateji Yol Xəritəsi**
2. www.socar.az/socar/az/news
3. www.oilfund.az/report-and-statistics/recent-figures
4. www.cbar.az/infoblocks/money_reserve_usd
5. www.maliyye.gov.az/static/114/xarici-dovlet-borcu-barede-melumat
6. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir **"Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış"** İnkişaf Konsepsiyası, səh. 4
7. **V.T.Novruzov**. Korrupsiyaya qarşı mübarizədə auditin imkanları genişdir. "Maliyyə və uçot" jurnalı, 2018/03, səh. 31, İSSN 2222-5358
8. http://www.e-qanun.az/
9. **Şəkərəliyev A.S.** Dövlətin iqtisadi siyasəti: Dayanıqlı və davamlı inkişafın təntənəsi, Bakı. İqtisad Universiteti, 2011, səh. 355
10. https://www.oilfund.az/report-and-statistics/budget-information
11. **M.T.Abbaszadə**. Müasir milli iqtisa-diyyatda innovasiyaların rolu. "Maliy-yə və uçot" jurnalı, 2020-03-04, səh. 68

LİDERLE ÖZDEŞLEŞME, ÖRGÜTE YABANCILAŞMA VE ROL-İÇİ PERFORMANS İLİŞKİSİ: ARACILI BİR MODEL

Doç. Dr. Gökhan KERSE
ORCİD.ORG/0000-0002-1565-9110
Evrim TARTAN SELÇUK
ORCID.ORG/0000-0002-4132-2765
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Özet
Günümüzün yoğun rekabet ortamında varlıklarını devam ettirmek isteyen örgütler için en önemli kaynaklardan biri insan kaynağıdır. Nitelikli ve yetişmiş insan kaynağına sahip olmak örgütlerin rekabet üstünlüğü sağlaması açısından büyük öneme sahipken bu kaynağın en verimli şekilde değerlendirilebilmesi de yöneticilerin en önemli sorumluluklarından biridir. Yöneticilerin ve liderlerin örgütsel çıktılara etkisi ve örgütlerin yaşamlarını sürdürmesindeki önemi geçmişten günümüze kadar yapılan birçok çalışmada belirlenmiştir. Liderlerin ve yöneticilerin desteğini almak ve uygun liderlik tarzları sergilemek çalışanlarca örgüt ortamının olumlu değerlendirilmesini ve çalışanlarda pozitif tutum ve davranışlar gelişmesini sağlamaktadır. Liderler ve çalışanlardaki liderliğe ilişkin algılar gerek bireysel gerekse örgütsel düzeyde büyük öneme sahiptir. Bu kapsamda ele alınabilecek liderliğe ilişkin bir algı, liderle özdeşleşmedir. Liderle özdeşleşme çalışanın lideriyle olan ilişkilerini değerlendirdiğinde, kendisini lideriyle özdeş hissetmesi ve onunla tutum ve davranış açısından örtüştüğünü düşünmesi durumudur. Liderle özdeşleşmenin sağlanmasının çalışanların örgüte dair tutum ve davranışlarını olumlu etkileyeceği; bu sayede çalışanın rol-içi performansının da artacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda liderle özdeşleşmenin örgüte dair olumlu tutum ve davranışları artırmasının yanında örgüte yabancılaşma gibi olumsuz tutum ve davranışları da azaltması beklenmektedir. Örgüte yabancılaşma, bireyin örgütüne dair olumsuz duygulara sahip olması, örgütü ile olan ilişkisini sorgulayarak kendini örgütün bir parçası olarak hissetmemesidir. Bireysel ve örgütsel pek çok olumsuz durumun öncülü olarak değerlendirilen örgüte yabancılaşma, liderle özdeşleşmenin aksine rol- içi performans üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Bununla birlikte liderle özdeşleşmenin getirdiği aidiyet duygusu ve liderle etkileşim ve iletişim halinin yabancılaşmayı azaltarak da görev performansını etkilemesi beklenebilir. Bu kavramsal çerçeveden hareketle çalışma kapsamında Karaman ilinde faaliyet gösteren bir üretim işletmesinden elde edilen veriler kullanılarak liderle özdeşleşme - rol içi performans ilişkisi ve bu ilişkide örgüte yabancılaşmanın rolü anlaşılmaya çalışılmıştır. Kavramsal çerçeve ve öncül çalışmalarla tutarlı olarak liderle özdeşleşme ile örgüte yabancılaşma arasında negatif; örgüte yabancılaşma ve rol-içi performans arasında negatif, liderle özdeşleşme ile rol-içi performans arasında pozitif yönde ilişkiler olduğu gözlenmiş, bununla birlikte liderle özdeşleşmenin rol-içi performansı dolaylı olarak da etkilediği dolayısıyla örgüte yabancılaşma üzerinden kısmi aracılığın bulunduğu belirlenmiştir. Çalışmanın liderle özdeşleşme ve örgütsel sonuçlarının anlaşılması açısından alan yazına katkı sunduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Liderle özdeşleşme, örgüte yabancılaşma, rol-içi performans.

THE RELATİONSHİP BETWEEN IDENTİFİCATİON WİTH LEADER, ORGANİZATİONAL ALİENATİON AND IN-ROLE PERFORMANCE: A MEDİATED MODEL

Abstract

In today's intensely competitive environment, one of the most important resources for organizations that want to continue their existence is human resources. While having qualified and trained human resources is of great importance for organizations to gain competitive advantage, making the most efficient use of this resource is one of the most important responsibilities of managers. The effect of managers and leaders on organizational outputs and their importance in the survival of organizations have been determined in many studies from past to present. Getting the support of leaders and managers and exhibiting effective leadership styles enable employees to evaluate the organizational environment positively and exhibit positive attitudes and behaviours. Leaders and employees' perception of leaders is of great importance at both an individual and organizational level. In this context, a perception that can be handled regarding leadership is identification with leader. Identification with leader is the situation in which the employee evaluates his relations with the leader, feels himself identical with the leader and thinks that he coincides with him in terms of attitude and behaviour. Identification with leader is the state of feeling identified with the leader and thinking that he or she coincides with him in terms of attitude and behaviour. With the emergence of identification with the leader, it will positively affect the attitudes and behaviours of the employees towards the organization, and in this way, the employee's in-role performance will increase. It is expected that identification with leader will increase positive attitudes and behaviours towards the organization as well as decrease negative attitudes and behaviours such as organizational alienation. Organizational alienation is the individual's having negative feelings about the organization and not feeling himself as a part of the organization by questioning his relationship with the organization. Contrary to identification with leader, organizational alienation, which is considered as the precursor of many negative individual and organizational situations, has a negative effect on in-role performance. In addition, it can be expected that the sense of belonging, interaction and communication created by identification with the leader will also affect in-role performance by reducing alienation. Based on this conceptual framework, data were obtained from a manufacturing company operating in the province of Karaman within the scope of the study. By using the data obtained, the relationship between identification with leader and in-role performance and the role of organizational alienation in this relationship were tried to be understood. Consistent with the conceptual framework and studies, it has been found that there are negative relationships between identification with leader and organizational alienation. It has been observed that there is a negative relationship between organizational alienation and in-role performance, and a positive relationship between identification with leader and in-role performance. However, it has been determined that identification with leader also indirectly affects in-role performance, so there is partial mediation. It is thought that the study contributes

to the literature in terms of identification with leader and understanding the organizational consequences of this identification.

Keywords: Identification with leader, organizational alienation, in-role performance

Kavramsal Çerçeve ve Hipotezler

Yöneticilerin ve liderlerin örgütsel çıktılara etkisi ve örgütlerin yaşamlarını sürdürmesindeki önemi geçmişten günümüze kadar yapılan birçok çalışmada belirlenmiştir. Söz konusu çalışmalarda liderlerin ve yöneticilerin desteğini alma (Jose ve Mamplily, 2015;Pati ve Kumar, 2010; Swanberg vd., 2011) ve uygun liderlik tarzları sergileme (Neubert vd., 2009; Rego vd., 2012; Tse ve Chiu, 2014) ile birlikte örgüt ortamının olumlu değerlendirildiği ve nihayetinde de çalışanlarda pozitif tutum ve davranışlar görüldüğü gözlenmiştir. Dolayısıyla da liderlerin ve çalışanlardaki liderliğe ilişkin algıların gerek bireysel gerekse örgütsel düzeyde önemli olduğu öne sürülmüştür. Bu kapsamda ele alınabilecek liderliğe ilişkin bir algı, liderle özdeşleşmedir. Liderle özdeşleşme, örgütle özdeşleşme kavramı referans alınarak tanımlanabilecek bir kavramdır. Örgütle özdeşleşme; çalışanın örgütüne karşı aidiyet hissetmesi ve örgütte elde edilen başarı/başarısızlığı kendi başarı/başarısızlığı olarak görmesidir (Mael ve Ashforth, 1992). Liderle özdeşleşme ise söz konusu bu hissiyatın ve başarı/başarısızlığı üstlenebilmenin lidere yönelik gerçekleşmesidir. Bir diğer ifadeyle liderle özdeşleşme çalışanın lideriyle olan ilişkilerine bakarak, kendisinin lideriyle özdeş olduğunu hissetmesi ve onunla tutum ve davranış açısından örtüştüğünü düşünmesi durumudur (Yang, Lu, Yao ve Liang, 2020). Bu durumun ortaya çıkmasıyla (liderle özdeşleşmenin sağlanmasıyla) çalışanlar liderlerine karşı daha düşünceli ve sadık davranışlar sergilemekte ve liderlerinin çıkarlarını, hedeflerini ve değerlerini kişisel olarak içselleştirmektedir (Su, Lyu, Chen ve Zhang, 2020). Söz konusu bu içsellik ise beraberinde lider-üye etkileşiminin güçlenmesi (Liu, Xu, Wang, Zhang ve Qi, 2020), içsel motivasyonun (Su vd. 2020) ve işteki tatminin artması (Bunjak, Černe ve Wong, 2019) ve gönüllü ve yapıcı davranışlara yönelinmesi (taking charge) (Li, Furst-Holloway, Gales, Masterson ve Blume, 2017) gibi olumlu tutum ve davranışları getirmektedir. Liderle özdeşleşme ile birlikte ortaya çıkması muhtemel bir diğer olumlu durum rol-içi performansın artmasıdır.

Görev performansı olarak da ifade edilen rol-içi performans; çalışanın üstlendiği işe ilişkin yapması gereken görevler ve sorumluluklar olarak tanımlanır (Liu, He, Jiang, Ji ve Zhai, 2020). Söz konusu bu görevlerin ve sorumlulukların yerine getirilmesinde liderle özdeşleşme önemli bir değişken olabilir. Lideriyle özdeşleşen, yani liderin değer ve inançlarıyla uyumu algılayan çalışanın işe ilişkin görev ve sorumlulukları beklenilen düzeyde yapması daha olasıdır. Söz konusu bu durumu ele alan ampirik bir çalışma bulunmasa da örgütle özdeşleşen çalışanların rol-içi iş performansının daha yüksek olduğunu öne süren çalışmalar bulunmaktadır (örn; Chughtai ve Buckley, 2010). Örgütsel ortamdaki liderlerin de (yani yöneticilerin) örgütün bir temsilcisi olduğu göz önüne alındığında (Kurtessis, Eisenberger, Ford, Buffardi, Stewart ve Adis, 2015), söz konusu bu bulgunun liderle özdeşleşme için de beklenilmesi ve aşağıdaki hipotezin geliştirilmesi mümkündür.

H1: Liderle özdeşleşme, çalışanların rol-içi performanslarını pozitif yönde etkiler.

Liderle özdeşleşmenin gerçekleşmesiyle birlikte görülebilecek bir diğer olası durum örgüte yabancılaşmanın azalmasıdır. Örgüte yabancılaşma, bireyin örgütüne dair olumsuz duygulara sahip olması, örgütü ile olan ilişkisini sorgulayarak kendini örgütün bir parçası olarak hissetmemesidir (Kerse ve Babadağ, 2019). Seeman (1959) örgüte yabancılaşmaya dair çok boyutlu bir yapı ortaya koyduğu çalışmasında örgüte yabancılaşmayı güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, sosyal uzaklaşma ve kendine yabancılaşma boyutları ile açıklamıştır. Güçsüzlük, bireyin iş ve görevleri üzerinde kontrolünün ve karar süreçlerine katılımının olmaması ya da az olmasını (Babadağ, 2020); anlamsızlık, çalışanın örgüte olan katkısını değersiz ve önemsiz görmesini (Sharma, 2018); kuralsızlık çalışanın örgütsel normların yetersiz olduğuna dair algıya sahip olmasını ve kuralların işlevselliğine dair inancını yitirmesini (Chiaburu vd., 2014); sosyal uzaklaşma bireyin ilişki kuramamasını, etkileşim ve iletişimin olmamasını (Şimşek vd., 2006) ve örgütün amaç ve değerlerinden uzaklaşmasını; kendine yabancılaşma ise bireyin kendisine dair kopukluk hissetmesini (Sarros vd., 2002), kendini gerçekleştirme ve tatmin duygusunu yitirmesini, içsel motivasyonunu kaybetmesini ifade etmektedir. Liderle özdeşleşmenin çalışanın amaçlarının liderin amaçları ile örtüşmesini sağlayarak çalışanın liderin kararlarını içselleştirmesine ve kendini güçlü hissetmesine neden olması,çalışanın kendini liderin dolayısıyla örgütün başarı/başarısızlığında pay sahibi hissederek örgüt içindeki varlığını anlamlandırması, kendini örgütün bir parçası olarak görmesini sağlayarak örgüte yabancılaşmayı azaltması beklenmekte bu teorik çerçeveden hareketle aşağıdaki hipotez önerilmektedir:

H2: Liderle özdeşleşme, çalışanların örgüte yabancılaşmasını negatif yönde etkiler.

Örgüte yabancılaşma, bireysel ve örgütsel pek çok olumsuz durumun öncülü olarak değerlendirilmektedir çünkü, örgüte yabancılaşma bireyin örgütsel aidiyetini sorguladığı, örgütünün, işinin, iş arkadaşlarının, örgüt içindeki varoluşunun anlamını yitirdiği bir durumdur ve bireylerin anlamlı ve önemli bulmadığı hedefler için çabalamasını beklemek mümkün değildir. Yani bireyin kendini örgütün bir parçası gibi hissetmemesinin rol ötesi davranışlardan kaçınmasının yanında görevinin gerektirdiği rol içi davranışları bile gerektiği biçimde yerine getirmemesine yol açması, hatta üretkenlik karşıtı iş davranışlarının sergilenmesinde bile etkili olması beklenmektedir. Yapılan çalışmalar da bu görüşü desteklemektedir. Örgüte yabancılaşmanın üretkenlik karşıtı iş davranışları (Kanten ve Ülker, 2014), sanal kaytarma(Babadağ, 2018), sapkınlık (Shantz vd., 2015) davranışlarını artırırken; görev performansını ve bağlamsal performansı da (Santas vd.,2016; Shantz vd., 2015; Mendoza ve Lara, 2007) azalttığı ortaya konulmuştur. Ampirik çalışmaların sonuçları ve teorik çerçeve ışığında aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H3:Örgüte yabancılaşma, çalışanların rol-içi performanslarını negatif yönde etkiler.

Liderle özdeşleşmenin, örgüte yabancılaşmanın aksine olumlu örgütsel sonuçları olması ve hem doğrudan hem de dolaylı olarak performansı etkilemesi olasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi liderle özdeşleşmenin gerçekleşmesi halinde çalışanın kendini örgütün önemli bir parçası olarak görmesi, performansının sonuçlarının kendi için olduğu kadar lideri için de önemli olduğu bilinciyle davranması, dolayısıyla işinin gerektirdiği görevleri titizlikle yerine getirerek görev performansını artırması beklenebilir. Bununla birlikte liderle özdeşleşmenin getirdiği aidiyet duygusu ve liderle etkileşim ve iletişim halinin yabancılaşmayı azaltarak da görev performansını etkilemesi beklenebilir. Alan yazın incelendiğinde liderle özdeşleşme, yabancılaşma ve rol içi performans ilişkisini ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamakla birlikte örgüte

yabancılaşmanın performansı azalttığı (Santas vd.,2016; Shantz vd., 2015; Mendoza ve Lara, 2007), örgütle özdeşleşmenin ise performansı artırdığı (Chughtai ve Buckley, 2010) ve işe yabancılaşmayı azalttığı (Demir, 2020) yapılan araştırma sonuçlarında yer almaktadır. Bu araştırma sonuçları, kavramlar arası ilişkiler ve öngörülen hipotezlerden (H1, H2, H3) hareketle aşağıdaki hipotez önerilmiştir:

H4: Örgüte yabancılaşma, liderle özdeşleşme ile çalışanların rol-içi performansları ilişkisinde aracı rol üstlenir.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Örneklemi

Bu çalışma liderle özdeşleşmenin rol-içi performansa etkisini ve bu etkide örgüte yabancılaşmanın aracı rol üstlenip üstlenmediğini belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaç referans alınarak Karaman il merkezinde imalat sektöründe faaliyet gösteren bir işletmeden kolayda örnekleme yöntemi ve anket tekniği ile veriler elde edilmiştir. Elde edilen 107 veriden erkeklerin (%89,7), evlilerin (74,8), lise ve altı eğitimlilerin (%58,9) ve 1-5 yıl arası çalışanların (%32,7) sayısının daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Çalışmadaki Veri Toplama Araçları

Çalışmada çalışanların liderle özdeşleşme algılarını belirlemek için Mael ve Ashforth'un (1992) geliştirdiği 6 maddelik ölçek referans alınmış ve ölçek maddeleri lidere yönelik algıyı ölçecek şekilde düzenlenmiştir. Örgüte yabancılaşmayı belirlemek için Elma (2003) tarafından kullanılan ölçek kullanılmıştır. Son olarak rol-içi performans düzeyini belirlemek için Williams ve Anderson'ın (1991) geliştirdiği ölçekten yararlanılmıştır. Her bir maddeye Likert tipi (1-kesinlikle katılmıyorum/ 5-kesinlikle katılıyorum) cevaplama istenilmiştir.

Bulgular

Kullanılan Ölçeklerin Faktör Analizleri ve Güvenilirlikleri

Araştırmada her bir ölçek için doğrulayıcı faktör analizleri yapılmış ve referans alınan faktör yükünün (0,40) altında değer alan maddeler analizden çıkarılarak maddeler arası modifikasyonlara gidilmiştir. Bu doğrultuda Tablo 1'deki referans indekslerine ve değerlerine ulaşılmıştır. Tabloda da görüldüğü gibi bu değerler kriterleri sağlamakta, dolayısıyla faktör yapısı doğrulanmaktadır.

Tablo 1. Ölçek Model Uyumuna İlişkin Sonuçlar

İndeksler	Referans Değeri	Liderle Özdeşleşme	Örgüte Yabancılaşma	Rol-İçi Performans
CMIN/DF	$0< \chi 2/sd \leq 5$	,710	1,520	,478
RMR	≤,10	,015	,054	,008
GFI	≥,90	,997	,979	,998
NFI	≥,90	,995	,965	,999
CFI	≥,90	1,000	,987	1,000
IFI	≥,90	1,000	,988	1,000
TLI	≥,90	1,000	,968	1,000
RMSEA	≤,08	,000	,070	,000

Çalışmadaki ölçeklerin güvenilirliklerin belirlenmesinde Cronbach Alpha katsayısı incelenmiştir. Bu doğrultuda liderle özdeşleşme (,797), örgüte yabancılaşma (,785) ve rol-içi performans (,920) ölçeklerinin Cronbach Alpha değerlerinin 0,70'in üzerinde olması nedeniyle güvenilir oldukları kanaatine varılmıştır.

Hipotezler Testi Sonuçları

Çalışmada hipotezleri testi için öncelikle kavramlar arasındaki ilişkilere bakılmıştır (Tablo 2). Liderle özdeşleşme ile örgüte yabancılaşma arasında negatif (-,623); liderle özdeşleşme ile rol-içi performans arasında pozitif (,646) yönde ilişkiler olduğu gözlenmiştir. Örgüte yabancılaşmanın rol-içi performans ile ilişkisi ise negatif (-,552) yönde gerçekleşmiştir.

Tablo 2: Korelasyon Bulguları

Faktörler	$\overline{X}$	SS	1	2	3	4	5
1-Cinsiyet	-	-	1				
2-Medeni Durum	-	-	,226*	1			
3-Eğitim	-	-	,296	,010			
4-Liderle Özdeşleşme	3,680	,851	,027	-,146	,176		
5-Örgüte Yabancılaşma	2,428	,905	,004	,096	-,024	-,623**	
6-Rol-İçi Performans	4,189	,926	,038	-,123	,179	,622**	-,537**

Korelasyon analizi ile kavramlar arasındaki ilişkiler tespit edildikten sonra hipotez testleri için Process Macro kullanılmış ve bulgular (model 4'e göre) Şekil 1'de sunulmuştur.

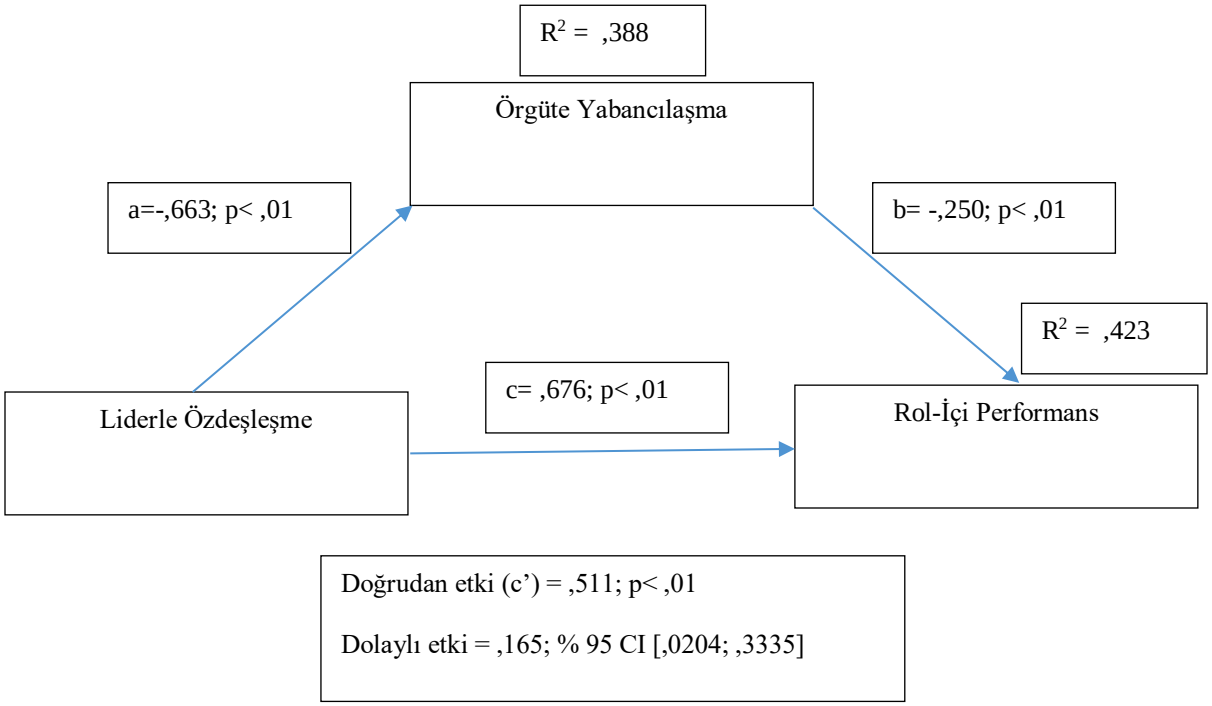

Şekil 1. Hipotezlerin Testi İçin Elde Edilen Bulgular

Şekil 1'deki bulgular liderle özdeşleşmenin, örgüte yabancılaşmayı negatif yönde (b= -,663; p< 0,01), rol-içi performansı ise pozitif yönde (b= ,511; p< 0,01) etkilediğini göstermektedir. Örgüte yabancılaşmanın rol-içe performansı ise etkisi negatif yönde (b= -,250 p< 0,01) gerçekleşmiştir. Dolayısıyla da H1, H2 ve H3 desteklenmiştir. Son olarak aracı hipoteze ilişkin bulgulara bakılmış ve liderle özdeşleşmenin rol-içi performansı dolaylı olarak da etkilediğini (b= ,165; % 95, CI [,0204; ,3335]), dolayısıyla örgüte yabancılaşma üzerinden kısmi aracılığın bulunduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla H4'de kabul edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma kapsamında Karaman ilinde faaliyet gösteren bir üretim işletmesinden elde edilen veriler kullanılarak liderle özdeşleşme - rol içi performans ilişkisi ve bu ilişkide örgüte yabancılaşmanın rolü anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın liderle özdeşleşme ve örgütsel sonuçlarının anlaşılması açısından alan yazına katkı sunduğu düşünülmektedir.

Liderle özdeşleşme kavramına ilişkin yapılan çalışma sayısı görece az olmakla birlikte örgütün amaç ve hedeflerine ulaşmasında liderle özdeşleşmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Günümüz yoğun rekabet ortamında örgütler başarıya ulaşmanın yolunun örgüte bağlı, aidiyet duygusu yüksek, sadık çalışanlardan geçtiğini anlamış bununla birlikte liderlerin de örgütün temsilcileri ve hedeflere ulaşmanın yol göstericileri olarak örgütün başarı/başarısızlığında kritik rol oynadıkları yerel ve küresel örnekler ışığında anlaşılmıştır. Bu nedenle çalışanların liderle özdeşleşmeleri örgütsel hedefler için sunacakları katkıyı artırıp işlerinin gereğini ve örgütsel sorumluluklarını isteyerek ve titizlikle yerine getirmelerini sağlayacaktır. Yapılan araştırma sonucu da bu görüşü doğrular nitelikte olup, liderle özdeşlemenin rol içi performansı artırdığını

göstermektedir. Bununla birlikte gelişen teknoloji ve yaşanan hızlı sosyal değişimlerin de bir sonucu olarak yabancılaşma kavramı giderek daha çok tartışılan bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Genelde topluma yabancılaşma, özelde örgüte yabancılaşma başlıklarında pek çok farklı disiplinde irdelenen yabancılaşma kavramı hem bireysel, hem örgütsel hem de toplumsal sonuçları açısından önemlidir. Örgüte yabancılaşma kişinin örgüt içindeki yerini ve anlamını sorgulaması, örgütü ile arasındaki bağın kopması anlamına gelen bir kavramdır. Örgüte yabancılaşma bireyin örgüt içindeki yerini ve örgüt için çaba sarf etmesini anlamsız kılan, örgütün kurallarının gerekliliğine olan inancını yitirmesini sağlayan, bireyin kendini örgüt içinde edilgen bir konumda görmesine ve güçsüz hissetmesine yol açan, örgüt içindeki bireylerle de iletişim ve etkileşiminin azalmasını sağlayarak bireyin kendini yalıtması ile sonuçlanan bir durumdur. Bu nedenle örgüte yabancılaşma hem bireysel hem örgütsel olarak istenmeyen bir durumdur ve çalışanın liderle özdeşleşmesi halinde örgüte yabancılaşmanın azalacağı bu sayede de rol içi performansın artacağı düşünülmüş, elde edilen sonuçlar da bu görüşü desteklemiştir. Liderle özdeşleşen çalışan için işin ve örgüt içindeki var oluşunun anlamlılığı artarken, liderle kurduğu bağ kendini örgüt içinde güçlü hissetmesini de sağlayacaktır. Bununla birlikte liderin amaç ve değerlerinin kendi amaç ve değerleriyle özdeş olduğu duygusu iletişim ve etkileşimi sağlayarak çalışanın sosyalleşmesine katkı sunacaktır. Bu sayede örgüte yabancılaşma azalacak ve görev performansı da artacaktır. Yani liderle özdeşleşme hem doğrudan hem de örgüte yabancılaşmayı azaltarak rol içi performansı etkileyecektir. Örgütlerin performansı bir diğer ifadeyle amaçlarına ne kadar ulaştıkları örgüt içindeki çalışanların bireysel performanslarında etkilendiğinden örgütler için çalışanların rol içi performansları büyük önem taşımakta, bu performansın nasıl artırılacağı örgütlerin temel soruları arasında yer almaktadır. Bu nedenle çalışma kapsamında elde edilen bulguların liderle özdeşleşme ve sonuçlarına ilişkin akademik katkılarının yanında yönetsel açıdan da önemli noktalara işaret ettiği düşünülmektedir. Modern yönetim düşüncesi ve çağdaş liderlik yaklaşımları lider-çalışan ve örgüt-çalışan ilişkilerini karşılıklı bir değişim süreci olarak ele almaktadır. Yani çalışanlardan bağlılık, performans, sorumluluk, aidiyet beklendiği gibi çalışanlar da işleri ile ilgili belli noktalarda özerklik, örgüt içindeki varlıklarına ve işlerine dair bir anlam, huzurlu ve adil bir çalışma ortamı, destekleyici bir liderlik tarzı beklemekte, bu arayışları sonuçsuz kaldığı takdirde örgüte yabancılaşmaktadır. Aksi durumda yani bu beklentilerine karşılık bulduğu durumda ise lideriyle özdeşleşmekte ve örgütü için elinden gelen katkıyı sunmak adına çabalamakta ve performansı artmaktadır. Bu noktadan hareketle örgütlerin yöneticilerini çalışanların özdeşleşebileceği niteliklere sahip kişilerden seçmesi, yöneticilerin/liderlerin ise çalışanların kendileri ile özdeşleşmesi durumunda çalışanların örgüte sunacakları katkının yanı sıra örgüt içinde kendi sahip oldukları gücün de artacağının bilincinde olması önemlidir. Bir diğer ifadeyle örgütler girift yapılardır ve örgütün her bileşeni birbirini ve toplamda örgütü etkilemektedir. Yani çalışanın performansı liderin ve örgütün performansını etkilemektedir. Dolayısıyla liderle özdeşleşmiş çalışanlar hem amaç ve değerlerin örtüşmesi hem de liderin başarı/başarısızlığını kendi başarı/başarısızlığı olarak görmeleri nedeni ile tüm potansiyelleri ile örgütsel amaçlara ulaşmak için çalışacak ve kendilerinden beklenen performansı göstereceklerdir.

Çalışma sonucunda önemli olduğu düşünülen akademik ve yönetsel çıktılar elde edilmiş olmasına rağmen çalışmayı kısıtlılıkları dahilinde değerlendirmek gerekmektedir. Çalışmanın nicel yöntemle gerçekleştirilen bir çalışma olması katılımcıların görüşlerini detaylı olarak yansıtması noktasında bir kısıtlılık olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte örneklemin

imalat işletmesi olması, çalışma sonuçlarının iletişim ve etkileşimin daha yoğun olduğu hizmet sektörü bağlamında genellenmesine engel olmaktadır. Çalışma kapsamında liderlik tarzlarının liderle özdeşleşme açısından farklarının olup olmadığı, liderle özdeşleşmenin rol ötesi davranışlara, işe bağlanmaya, örgüt iklimine etkisinin olup olmadığı, liderle özdeşleşme-örgüt yararına etik dışı davranış ilişkisi, kültürün ya da kişilik özelliklerinin liderle özdeşleşmeye etkisi gibi önemli başlıklar değerlendirilmediğinden liderle özdeşleşmenin farklı değişkenlerle ilişkisini ele alan çalışmalarla liderle özdeşleşmenin örgütsel sonuçlarına dair literatürün genişletilmesine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

Babadag, M. (2018). The effect of work alienation on cyberloafing behavior. *Balıkesir University the Journal of Social Sciences Institute*, 21 (39), 207-240.

Babadağ, M. (2020). İş Becerikliliğinin İşe Yabancılaşma Üzerindeki Etkisi, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(2), 1111-1128.

Bunjak, A.,Černe, M., ve Wong, S. I. (2019). Leader-follower pessimism (in) congruence and job satisfaction: The role of followers' identification with a leader. *Leadership&Organization Development Journal*, 40(3), 381-398.

Chiaburu, D.S., Thundiyil, T. ve Wang, J. (2014), Alienation and its correlates: A meta-analysis, *European Management Journal*, 32 (1), 24-36.

Chughtai, A. A., ve Buckley, F. (2010). Assessing the effects of organizational identification on in-role job performance and learning behaviour: The mediating role of learning goal orientation. *Personnel Review*, 39(2), 242-258.

Demir S. (2020). Örgütsel destek, örgütsel özdeşleşme ve işe yabancılaşma arasındaki yapısal ilişkiler (Osmaniye ili örneği). *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 288-300

Elma, C. (2003). İlköğretim okulu öğretmenlerinin işe yabancılaşması – Ankara İli Örneği. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Jose G. ve Mamplily S. R. (2015). Relationships among perceived supervisor support, psychological empowerment and employee engagement in Indian workplaces. *Journal of Workplace Behavioral Health*, 30, 231–250.

Kanten, P. ve Ülker, F. (2014). Yönetim tarzının üretkenlik karşıtı iş davranışlarına etkisinde işe yabancılaşmanın aracılık rolü. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 16-40.

Kerse G. ve Babadağ M. (2019), A path from bullying at work to alienation: a multi-level view. *Management Research Review* , 42 (10), 1201-1215.

Kurtessis, J.N.,Eisenberger, R., Ford, M.T., Buffardi, L.C., Stewart, K.A. ve Adis, C.S. (2015). Perceived organizational support: A meta-analytic evaluation of organizational support theory. *Journal of Management*, XX(X), 1-31.

Li, J.,Furst-Holloway, S., Gales, L., Masterson, S. S. ve Blume, B. D. (2017). Not all transformational leadership behaviors are equal: The impact of followers' identification with leader and modernity on taking charge. *Journal of Leadership&OrganizationalStudies*, 24(3), 318–334.

Liu, C.,Xu, D., Wang, C., Zhang, C. ve Qi, W. (2020). Can positive emotion benefit to leader-member exchange? The role of leader ıdentification. 2020 International Conference on Wireless Communications and Smart Grid (ICWCSG), 412-415.

Liu, W., He, C., Jiang, Y., Ji, R. ve Zhai, X. (2020). Effect of gig workers' psychological contract fulfillment on their task performance in a sharing economy—a perspective from the mediation of organizational identification and the moderation of length of service. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17, 1-20.

Mael, F. ve Ashforth, B.E. (1992). Alumniand their alma mater: A partial test of the reformulated model of organizational identification. *Journal of Organizational Behavior*, 13, 103-123.

Mendoza, M. J. S. ve Zoghbi-Manrique-de-Lara, P. (2008). The impact of work alienation on organizational citizenship behavior in the Canary Islands. *International Journal of Organizational Analysis*, 15(1), 56-76.

Neubert M. C., Carlson D. S.,Kacmar K. M., Roberts J. A. Ve Chonko L. B., (2009). The virtuous influence of ethical leadership behavior: Evidence from the field. *Journal of Business Ethics* , 90, 157–170.

Pati S. P. ve Kumar S. (2010). Employee engagement: Role of self-efficacy, organizational support & supervisor support. *The Indian Journal of Industrial Relations*, 46(1), 126-137.

Rego A., Sousa F., Marques C.,. ve Cunha M. P. (2012). Authentic leadership promoting employees' psychological capital and creativity. *Journal of Business Research*, 65, 429–437.

Santas, G ., Isik, O. ve Demir, A.(2016). The effect of loneliness at work; work stress on work alienation and work alienation on employees' performance in Turkish health care institution. *South Asian Journal of Management Sciences* ,10(2), 30 – 38.

Sarros, J. C., Teanewski, G. A., Winter, R. P., Santora, J. C. ve Densten, I. L. (2002). Work alienation and organizational leadership. *British Journal of Management*, 13(4), 285–304.

Seeman, M. (1959). On the meaning of alienation. *American Sociological Review*, 24(6), 783-791.

Shantz, A., Alfes, K., Bailey, C. ve Soane, E. (2015), Drivers and outcomes of work alienation: reviving a concept. *Journal of Management Inquiry*, 24(4), 382-393.

Sharma D. (2018). When fairness is not enough: impact of corporate ethical values on organizational citizenship behaviors and worker alienation. *Journal of Business Ethics* ,150, 57–68.

Su, W.,Lyu, B., Chen, H. ve Zhang, Y. (2020). How does servant leadership influence employees' service innovative behavior? The roles of intrinsic motivation and identification with the leader. *Baltic Journal of Management*, 15(4), 571-586.

Swanberg J. E., McKechnie S. P., Ojha M. U. ve James J. B.(2011). Schedule control, supervisor support and work engagement: A winning combination for workers in hourly jobs. *Journal of Vocational Behavior* ,79 , 613–624.

Şimşek, M. Ş., Çelik, A., Akgemci, T. ve Fettahlıoğlu, T. (2006). Örgütlerde Yabancılaşmanın Yönetimi Araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 569-587.

Tse, H. M. ve Chiu C. K. (2014). Transformational leadership and job performance: A social identity perspective. *Journal of Business Research*, 67 , 2827–2835.

Williams, L. J. ve Anderson, S. E. (1991). Job satisfaction and organizational commitment as predictors of organizational citizenship and in-role behaviors. *Journal of Management*, 17(3), 601-617.

Yang, J., Lu, L., Yao, N. ve Liang, C. (2020). Self-sacrificial leadership and employees' unethical pro-organizational behavior: Roles of identification with leaders and collectivism. *Social Behavior and Personality*, 48(2), 1-12.

GELİR EŞİTSİZLİĞİ VE ENERJİ YOKSULLUĞU ARASINDAKİ İLİŞKİ

Doç Dr. Müge MANGA
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Akif DESTEK
Gaziantep Üniversitesi

Özet
Yoksulluğun azaltılması ve refah seviyesinin arttırılmasında elektrik enerjisi başta olmak üzere enerji kaynaklarına doğrudan ulaşım oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Mevcut literatür yoksulluğun azaltılmasında enerji kaynaklarına ulaşım imkanlarının artması gerektiğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda mevcut çalışmada, 1996-2018 dönemi verileriyle Amerika kıtasında bulunan seçilmiş 9 ülkede (Colombia, Ecuador, El Salvador, Hondorus, Jamaica, Panama, Paraguay, Peru ve Uruguay) gelir eşitsizliğinin enerji yoksulluğu üzerindeki etkisi incelenmiştir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesinde AMG (Augmented Mean Group) yöntemi kullanılmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, seçilmiş ülkelerdeki gelir eşitsizliği artışı bireylerin elektrik enerjisine erişebilme oranını azaltmaktadır. Ayrıca ekonomik büyümede ortaya çıkan artış elektrik enerjisine erişme oranını arttırmakta diğer bir ifadeyle enerji yoksunluğunu azaltmaktadır. Ülke özelinde elde edilen bulgular incelendiğinde, elektrik enerjine ulaşma oranı ekonomik büyümeden, Kolombiya, Honduras, Panama, Peru ve Uruguay'da pozitif yönde etkilenmektedir. Paraguay'da ise bu ilişki ters yönlüdür. Gelir eşitsizliği ile enerji yoksunluğu arasındaki anlamlı yönlü ilişkiler incelendiğinde ise Honduras, Jamaika ve Paraguay'da gelir eşitsizliğindeki artışın elektrik enerjisine erişmeyi azalttığı diğer bir ifadeyle enerji yoksunluğunu arttırdığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla enerji yoksulluğunun giderilmesinde gelir eşitsizliğinin azaltılmasının önemli bir politika aracı olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Eşitsizliği, Enerji Yoksulluğu, Panel Eşbütünleşme Testi

THE RELATIONSHIP BETWEEN INCOME INEQUALITY AND ENERGY POVERTY

Abstract
Direct access to energy resources, especially electrical energy, plays a vital role in reducing poverty and increasing welfare level. Existing literature states that in reducing poverty, access to energy resources should be increased. Accordingly, in the present study, the impact of income inequality on energy poverty in 9 selected countries in the Americas (Colombia, Ecuador, El Salvador, Honduras, Jamaica, Panama, Paraguay, Peru, and Uruguay) is examined with the data for the period 1996 and 2018. The Augmented Mean Group (AMG) method is used to determine the long-term relationship between variables. According to the findings, the increase in income inequality in selected countries reduces the rate of individuals' access to electrical energy. In addition, the increase in economic growth increases the rate of access to electrical energy, in other words, it reduces energy deprivation. When the country-specific findings are examined, the

rate of access to electrical energy is positively affected by economic growth in Colombia, Honduras, Panama, Peru and Uruguay. In Paraguay, the relationship is reversed. When the significant directional relationships between income inequality and energy deprivation are examined, it has been observed that the increase in income inequality in Honduras, Jamaica and Paraguay reduces access to electrical energy, in other words, it increases energy deprivation. Thus, reducing income inequality is one of the critical policy tools in overcoming energy poverty.

Keywords: Income Inequality, Energy Poverty, Panel Cointegration

Giriş

Sürdürülebilir kalkınmanın temel amaçlarını ifade eden Binyıl Kalkınma hedeflerinin odak noktasında yer alan hususlardan biri tüm dünya ülkelerinde söz konusu olan enerji yoksunluğunun iyileştirilmesidir. Enerji yoksunluğu sürdürülebilirlik üzerine yürütülen kamu politikalarının gündeminde yer alan önemli bir endişe kaynağıdır (Pachauri ve Spreng, 2011). Modern enerji kaynaklarına erişim durumu, sürdürülebilir kalkınma ve insan refahının olmazsa olmazını ifade etmektedir. Bununla birlikte, yapılan çalışmalarda 2050 yılına kadar farklı arındırma senaryoları altında erişim eksikliğinin nasıl devam ettiğini göstermek için aşağıdan yukarıya (bottom-up) bir model kullanılması gerektiğini önermektedir. Günümüzde bölgeler arasında enerji erişiminde büyük farklılıklar söz konusudur. Enerjiye erişim eksikliği, özellikle gelişmekte olan bölgelerde (çoğunlukla Afrika ve Güney Asya) yoğun bir şekilde yoğunlaşmış durumdadır (Sampedro, 2021).

Enerji yoksunluğu, enerji ve kalkınma uzmanları tarafından sıklıkla dile getirilen bir kavramdır. Modern ekonomileri enerji olmadan yönetmek imkansız bir hal aldığından, enerji kullanımının bir şekilde ekonomik kalkınma ile ilgili olduğu kabul edilmektedir. Son dönemlerde enerji yoksulluğunu ifade etmesi bakımından çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Genel olarak bu yaklaşımlar, enerji yoksulluğu sınırını, yemek pişirme ve aydınlatma gibi temel görevleri yerine getirmek için gereken minimum fiziksel enerji miktarı olarak tanımlamıştır (Barnes vd. 2011).

Yakıt yoksulluğu ve enerji kırılganlığı gibi kavramlarla da tanınan enerji yoksulluğu bir hanenin yaşam standartlarını yerine getirebilmek için ortaya çıkan yetersizliği temsilen kullanılmaktadır. Enerji yoksunluğunun ölçülmesi, zamana ve mekana bağlı olarak değişiklik gösteren kültürel ve özel koşulların değişimi sebebiyle oldukça zordur. Bu zorluk düzeyi, uygun veri ile göstergelerin sınırlı mevcudiyeti ve enerji yoksulluğunun nasıl kavramsallaştırılacağı, ölçüleceği konusunda fikir birliğinin olmaması sebebiyle daha çok artmaktadır. Enerji yoksulluğunun istatistiksel göstergeleri araştırma ile politik ortamın önemli ve gerekli bir parçasıdır (Thomson vd. 2017).

Enerji yoksulluğu adına kullanılan nesnel bir referans olmaksızın araştırmacı ve uygulayıcıların enerji yoksulluğunu anlamalarına ve ortadan kaldırılmasına yönelik ilerlemeyi ölçmelerine yardımcı olmak için birçok enerji yoksulluğu ölçütü geliştirilmiştir. Genel olarak enerji yoksulluğu ölçütleri 1) enerji erişimi 2) enerji girdileri, 3) enerji kullanımının sonuçları ve 4) sağlanan enerjinin kalitesi olmak üzere dört farklı sınıflandırma çerçevesinde ele alınmaktadır. Enerji yoksulluğunun ölçümünde, bir hanenin ilk kez şebekeye bağlandığında kullandığı

minimum elektrik ile minimum düzeyde üretkenlik ve yaşam kalitesine ulaşmak için tüketilen enerji miktarı arasındaki fark olarak düşünülebilir. Ayrıca enerji tüketimi veya enerjiye harcanan para miktarı da enerji yoksulluğunu ölçmek için kullanılmaktadır. Bu ölçüm yönteminde verilerin toplanması kolaydır, ancak enerji yoksulluk sınırının nasıl tanımlanacağı konusunda bir fikir birliği yoktur. Enerji yoksunluğunun ölçümünün üçüncü yönteminde yoksunluğunun sonuçlarına bağlı olarak değerlendirme yapılmaktadır. Bu ölçümün bulguları, sağlık ve çevresel etkiler, fırsat maliyeti ve seçim yoksunluğu şeklinde ifade edilebilir (Culver, 2017).

Enerji yoksunluğu ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişki karşılıklı ilişki içerisinde olan iki farklı kalkınma göstergesidir. Genel olarak gelir eşitsizliği, toplumu oluşturan bireyler arasındaki gelir düzeyleri arasındaki farkı göstermektedir. Enerji yoksulluğu sosyal refah düzeyi hususunda bireylerin yaşam koşullarını zorlaştıran bir unsurdur. Dolayısıyla artan enerji yoksunluğu mevcut gelir eşitsizliği düzeyinde çeşitli bozulmalar yaratabilmektedir. Benzer şekilde gelir eşitsizliğinde ortaya çıkan artış, düşük gelirli nüfusun enerji kaynaklarına erişme imkanını daha çok zorlaştıracağından bu artış, enerji yoksunluğunu körükleyebilir. Enerji yoksulluğu ile gelir eşitsizliği arasında iki yönlü bir ilişki söz konusu olabilir ve bu ilişki her iki konuya çözüm üretmeyi amaçlayan politika yapıcılar için oldukça önemlidir (Nguyen ve Nasir, 2021). Bu çerçevede mevcut çalışmada, 1996-2018 dönemi verileriyle Amerika kıtasında bulunan seçilmiş 9 ülkede (Colombia, Ecuador, El Salvador, Hondorus, Jamaica, Panama, Paraguay, Peru ve Uruguay) için gelir eşitsizliğinin enerji yoksulluğu üzerindeki etkisinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde enerji yoksunluğunun tanımı, ölçüm yöntemleri ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki üzerine genel değerlendirmelere yer verilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde literatür özetine, üçüncü bölümde, model veri ve yöntem kısmına, dördüncü bölümde elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Sonuç kısmında ise bu bulgular dahilinde çeşitli değerlendirmelerde bulunulmaktadır.

Literatür Özeti

Yapılan literatür incelemesi sonrasında enerji yoksulluğu ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların azınlıkta olduğu görülmektedir. Her iki değişken arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalardan Nguyen ve Nasir (2021)'de 51 ülke ekonomisi için 2002-2014 dönemine ait veriler ile İki Aşamalı Sistem GMM yönteminden faydalanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, gelir eşitsizliğindeki artış enerji yoksulluğunu arttırmaktadır. Tersi durumda ise gelir eşitsizliğindeki düşüş enerji yoksulluğunu azaltmaktadır. Murtaza ve Faridi (2015) çalışmasında Pakistan için 1973-2012 yılları arasındaki enerji yoksulluğu, ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği arasındaki nedensellik ilişkisi ele alınmaktadır. Yapılan çalışmada, gelir yoksulluğundan enerji yoksulluğuna ve gelir kutuplaşmasından enerji yoksulluğuna uzanan tek yönlü nedensellik gözlemlenmektedir.

Enerji yoksulluğunun elektrik enerjisine ulaşma oranı olarak alındığı Sarkodie ve Adams (2020) çalışmasında, Sahra Altı Afrika ülkeleri için 1990-2017 dönemine ait veriler ile parametrik olmayan regresyon ve Driscoll–Kraay standart hata modelleri yardımıyla gelir eşitsizliğindeki artışın elektrik enerjisine ulaşma oranını azalttığını diğer bir ifade ile gelir eşitsizliği arttıkça enerji yoksulluğunun arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Aksi yönde bir bulgu Sarkodie ve Adams (2020b) çalışmasında 1990-2017 dönemi için Güney Afrika için de elde edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, Güney Afrika ülkesinde gelir eşitsizliğinin elektriğe erişim üzerinde olumlu bir

etkisi olduğunu göstermiştir. Diğer bir deyişle, gelir dağılımındaki eşitsizlik Güney Afrika'da elektriğe erişim hususunda bir engel yaratmamaktadır. Acheampong vd. (2021) çalışmasında, 1990-2017 dönemi için 166 ülkede enerji yoksulluğu göstergesi olarak elektrik enerjisine erişim oranı baz alınarak gelir eşitsizliği üzerine etkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. İki Aşamalı Sistem GMM yöntemi ile elektriğe erişimin küresel gelir eşitsizliğini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Genel olarak enerji yoksunluğu ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişki incelendiğinde, gelir eşitsizliği arttıkça enerji yoksunluğunun diğer bir ifadeyle enerji kaynaklarına ulaşma oranının azaldığı görülmektedir.

Model, Veri ve Yöntem

Çalışmanın bu kısmında, 1996-2018 dönemindeki Amerika kıtasında bulunan seçilmiş ülkelerdeki gelir dağılımdaki eşitsizlik ve enerji yoksunluğu arasındaki ilişkinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca kurulan modele kontrol değişkeni olarak ekonomik büyüme göstergesi eklenmiştir. Analize konu olan model;

$(EY_{it}) = f(GINI_{it}, GDP_{it})$ şeklinde oluşturulmuştur.

Modelin logaritmik formu ise,

$$Ln(EY_{it}) = \beta_0 + \beta_1 LnGINI_{it} + \beta_2 LnGDP + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

olarak ifade edilebilir. Modelde yer alan EY, enerji yoksunluğu göstergesi olarak, toplam nüfus içerisinde elektrik enerjisine erişim düzeyini ifade etmektedir. GINI, gelir eşitsizliğini göstermekle birlikte, GDP ekonomik büyümeyi temsilen ele alınan kişi başına düşen GSYİH (2010 yılı sabit fiyatlarıyla-$) düzeyidir. Değişkenlerden GINI, Solt (2020)'den, diğer değişkenler ise Dünya bankası veri tabanından alınmıştır.

Yapılan analizin ilk aşamasında, panel grubunu oluşturan yatay kesitler arasındaki bağımlılığın sınanması gerekmektedir. Bu çerçevede yatay kesit bağımlılığının sınanmasında Pesaran (2004) tarafından türetilen CD testinden faydalanılmıştır. Yapılan analizde yatay kesit bağımlılığının test edilmesi sonrasında eğimin homojenitesi testi uygulanmaktadır. Bu amaçla yapılan çalışmada homojenite testi olarak Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen $\tilde{\Delta}$ testi kullanılmaktadır. Denklemde yer alan değişkenler arasındaki uzun dönemli katsayı ilişkisinin tahmin edilmesi Eberhardt ve Bond (2009) tarafından geliştirilen Geniş bir Monte Carlo simülasyonları üzerine inşa edilen AMG (Augmented Mean Group) yöntemi kullanılmaktadır. AMG testi, yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik varsayımlarının sağlandığı seriler için uygulanmaktadır. Bu nedenle bu yaklaşımından faydalanmak için birim kök ve eşbütünleşme gibi ön testlerden faydalanılmasına gerek bulunmamaktadır (Destek, 2017:855). Bu testin önemli avantajlarından biri, durağan olmayan seriler ile olan incelemelere aynı denklem içerisinde izin vermesidir (Eberhardt ve Bond, 2009: 1).

Bulgular

Yapılan analiz kapsamında öncelikle modeli oluşturan seriler için Tablo 1'de değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı testi bulgularına yer verilmektedir.

Tablo 1: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Bulguları

	LnEY	**LnGINI**	**LnGDP**	
CD	26.79***	24.119***	20.816***	
			Test İstatistiği	**Olasılık**
		Δ̃	19.804	0.000
Homojenlik Testi		$\tilde{\Delta}_{adj}$	21.790	0.000

Not: *,**,***, %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Elde edilen bulgular, belirlenen seriler arasında yatay kesit bağımlılığının söz konusu olduğunu göstermektedir. Ayrıca her ülke ekonomisinde kendilerine özgü şokların meydana geldiğini diğer bir ifadeyle bu ülke ekonomilerinin heterojen olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada değişkenler arasındaki ilişkinin tahmini amacıyla AMG yönteminden faydalanılmaktadır. Tablo 2'de ülke özelinde ve genel olarak panel grubu için elde edilen AMG bulguları verilmektedir.

Tablo 2: AMG tahmincisi bulguları

	LnGINI	**LnGDP**
Kolombiya	0.06	0.759***
Ekvator	-1.177	7.730
El Salvador	-0.286	0.005
Honduras	-0.986***	0.002***
Jamaika	-3.603***	0.001
Panama	-0.562	9.002*
Paraguay	-1.431***	-0.001***
Peru	0.379	0.008***
Uruguay	0.011	1.160***
Panel	-1.50*	0.007*

Not: *,**,***, %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Elde edilen AMG panel bulgularına göre, seçilmiş ülkelerdeki gelir eşitsizliği artışı bireylerin elektrik enerjisine erişebilme oranını azaltmaktadır. Ayrıca ekonomik büyümede ortaya çıkan artış elektrik enerjisine erişme oranını arttırmakta diğer bir ifadeyle enerji yoksunluğunu

azaltmaktadır. Ülke özelinde elde edilen bulgular incelendiğinde, elektrik enerjine ulaşma oranı ekonomik büyümeden, Kolombiya, Honduras, Panama, Peru ve Uruguay'da pozitif yönde etkilenmektedir. Paraguay'da ise bu ilişki ters yönlüdür. Gelir eşitsizliği ile enerji yoksunluğu arasındaki anlamlı yönlü ilişkiler incelendiğinde ise Honduras, Jamaika ve Paraguay'ı gelir eşitsizliğindeki artışın elektrik enerjisine erişmeyi azalttığı diğer bir ifadeyle enerji yoksunluğunu arttırdığı gözlemlenmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada, 1996-2018 dönemi için Amerika kıtasında bulunan seçilmiş ülkeler için enerji yoksulluğu ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesi amacıyla uygulanan AMG testi bulgularına göre artan gelir eşitsizliği bireylerin elektrik enerjisine erişme oranını azaltmaktadır. Bununla birlikte artan ekonomik büyüme elektrik enerjisine erişme oranını arttırmaktadır. Ülke özelinde elde edilen bulgulara göre artan gelir eşitsizliği, Honduras, Jamaika ve Paraguay'da elektrik enerjisine erişimi azaltmaktadır.

Elde edilen bulgulara göre, enerji yoksunluğunun yüksek olduğu ülkelerde bireylerin yaşam standartlarını arttırmak amacıyla uygulanacak olan politikaların başında gelir dağılımında adaletin sağlanması gelmektedir. Bu çerçevede özellikle toplumda yer alan ve dezavantajlı gruplar olarak bilinen, belirli bir standartının altında yaşam süren bu haneler için uygun bir enerji fiyat mekanizmasının işletilmesinin, çeşitli sübvansiyon ve teşvikler ile bu kesimdeki hanelerin enerji kullanım imkanlarının arttırılmasının gerekli olduğu açıktır. Ayrıca yenilenebilir enerji kaynaklarının desteklenerek enerji türlerinin çeşitlendirilmesi de bu tür hanelerin yararına olacaktır.

Kaynakça

Acheampong, A. O., Dzator, J., & Shahbaz, M. (2021). Empowering the powerless: Does access to energy improve income inequality?. *Energy Economics, 99*, 105288.

Barnes, D. F., Khandker, S. R., & Samad, H. A. (2011). Energy poverty in rural Bangladesh. *Energy Policy, 39*(2), 894-904.

Culver, L. (2017). Energy poverty: What you measure matters. In *Proceedings of the Reducing Energy Poverty with Natural Gas: Changing Political, Business and Technology Paradigms Symposium, Stanford, CA, USA* (pp. 9-10)

Destek, M. A. (2017). Biomass energy consumption and economic growth: evidence from top 10 biomass consumer countries. Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy, 12(10), 853-858.

Eberhardt, M., & Bond, S. (2009). Cross-section dependence in nonstationary panel models: a novel estimator. Online at https://mpra.ub.uni-muenchen.de/17692/ MPRA Paper No. 17692, posted 07 Oct 2009 18:50 UTC

Murtaza, G., & Faridi, M. Z. (2015). Causality linkages among energy poverty, income inequality, income poverty and growth: a system dynamic modelling approach. *The Pakistan Development Review*, 407-425

Nguyen, C. P., & Nasir, M. A. (2021). An inquiry into the nexus between energy poverty and income inequality in the light of global evidence. *Energy Economics*, *99*, 105289.

Pachauri, S., & Spreng, D. (2011). Measuring and monitoring energy poverty. *Energy policy*, *39*(12), 7497-7504.

Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests For Cross Section Dependence in Panels" Cesifo Working Paper Series No. 1229; Iza Discussion Paper No. 1240

Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of econometrics*, *142*(1), 50-93.

Sampedro, J. (2021). Accounting for access and inequality. *Nature Energy*, 1-2.

Sarkodie, S. A., & Adams, S. (2020). Electricity access, human development index, governance and income inequality in Sub-Saharan Africa. *Energy Reports*, *6*, 455-466.

Sarkodie, S. A., & Adams, S. (2020b). Electricity access and income inequality in South Africa: evidence from Bayesian and NARDL analyses. *Energy Strategy Reviews*, *29*, 100480.

Solt, F. (2020). "Measuring Income Inequality Across Countries and Over Time: The Standardized World Income Inequality Database." Social Science Quarterly 101(3):1183-1199. SWIID Version 9.1, May 2021.

Thomson, H., Bouzarovski, S., & Snell, C. (2017). Rethinking the measurement of energy poverty in Europe: A critical analysis of indicators and data. *Indoor and Built Environment*, *26*(7), 879-901.

World Bank, World Bank Indıcators, https://data.worldbank.org/

FİNANSAL GELİŞİME VE GELİR DAĞILIMI

Müge Manga
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Mehmet Akif Destek
Gaziantep Üniversitesi

Özet
Finansal enstrümanlara erişimin son yıllarda artmış olması bir başka deyişle finansal enstrümanlardan düşük gelirli hane halklarının da faydalanmaya başlaması, finansal gelişim ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiye yönelik yeni hipotezlerin ortaya atılmasına neden olmuştur. Finansal gelişimin nispeten düşük düzeylerde olduğu dönemlerde gelir dağılımını olumsuz etkilediği buna karşın finansal sistemin olgunlaştığı dönemlerde gelir dağılımını olumlu yönde etkilediği şeklindeki hipotez de "finansal Kuznets hipotezi" olarak adlandırılmaktadır. Finansal gelişim ile gelir eşitsizliği arasında ters U-şeklinde bir ilişkinin geçerli olduğunu savunan bu görüşe göre finansal sistem olgunlaştıkça, daha düşük gelirli bireylerin kredi olanakları artmakta ve bu olanaklar düşük gelirli kesimin beşeri sermaye düzeyine dolayısıyla gelir düzeyine olumlu yansımaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de finansal gelişim ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi "finansal Kuznets hipotezi" bağlamında değerlendirmektir. Bunu yaparken, finansal gelişim ve kamu sektör büyüklüğünün Gini katsayısı üzerindeki etkileri 1987-2019 dönemi için ARDL sınır testi yaklaşımı aracılığıyla incelenmektedir. Ayrıca, finansal gelişim ile gelir eşitsizliği arasındaki muhtemel bir parabolik ilişkiyi gözlemleyebilmek amacıyla finansal gelişimin karesi de ampirik modele dahil edilmiştir. Çalışma sonucuna göre finansal gelişim ile gelir eşitsizliği arasında ters U-şeklindeki ilişkinin geçerli olduğu görülmektedir. Bu bulgu hipotezin geçerliliğini desteklemektedir. Ayrıca, kamu sektör büyüklüğünün gelir dağılımı üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi tespit edilmemektedir. Son olarak, 2008 finansal krizini temsilen ampirik modele dahil edilen kukla değişkenin parametresinin pozitif olduğu yani gelir eşitsizliğini arttırdığı gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Gelişme, Gelir Dağılımı, Gini, Kamu Sektör Büyüklüğü, ARDL, Türkiye

FINANCIAL DEVELOPMENT AND INCOME DISTRIBUTION

Abstract
The fact that low-income households have begun to profit from financial instruments as access to financial instruments has risen in recent years has led to new assumptions about the relationship between financial development and income distribution. The "financial Kuznets hypothesis" states that financial development has a negative impact on income distribution during periods when the financial system is still developing, but has a favorable impact when the financial system matures. According to this viewpoint, which contends that there is an inverted U-shaped relationship between financial development and income inequality, as the financial system

matures, lower-income individuals' credit opportunities increase, and these opportunities are positively reflected on the low-income group's human capital level, and thus on their income level. In the context of the "financial Kuznets hypothesis," the goal of this study is to assess the relationship between financial development and income inequality in Turkey. For the period 1987-2019, the effects of financial development and public sector size on the Gini coefficient are investigated using the ARDL bound test approach. In addition, the empirical model includes the square of financial development in order to look for a possible parabolic relationship between financial development and income disparity. The study's findings reveal that there is an inverted U-shaped association between financial development and income disparity. This finding backs up the hypothesis's validity. Furthermore, the size of the public sector has no statistically significant impact on income distribution. Finally, the parameter of the dummy variable included in the empirical model describing the 2008 financial crisis is positive, implying that income inequality is increasing.

Keywords: Financial Development, Income Distribution, Gini, Public Sector Size, ARDL, Turkey

Giriş

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde finansal sektör, para ve benzerleri gibi oldukça dar kapsamlı finansal araçlardan oluşurken gelişmiş ülkelerin modern ekonomilerinde, finansal enstrümanların kapsamı ve çeşitliliği oldukça geniştir (Cole ve Park, 1983). Goldsmith (1969), McKinnon (1973) ve Shaw'ın (1973) gibi öncü çalışmalar ile literatürde yer edinen finansal gelişme kavramı hem teorik hem de ampirik açıdan birçok çalışmanın temel konusu olmaya devam etmektedir. Goldsmith (1969) çalışması temelde finansal gelişme ile yatırım verimliliği arasındaki ilişki üzerine odaklı iken, Güney Doğu Asya'nın başarı öykülerinden büyük ölçüde etkilenen McKinnon (1973) ve Shaw (1973), finansal liberalizasyonun tasarruf ve dolayısıyla yatırımların artması üzerindeki rolü üzerinde vurgu yapmaktadır (De Gregorio ve Guidotti, 1995). Finansal gelişme üzerine odaklı birçok çalışmada genel kabul gören görüşe göre, finansal piyasalar ekonomik büyümeyi hızlandırıp, yüksek gelirlilerin olduğu kadar yoksulların da yatırımlarını finanse ederek sermayenin verimli şekilde dağıtılmasına yardımcı olur. Bu şekilde bireyler halihazırda bulunan servetlerinden bağımsız olarak daha fazla borç alarak daha yüksek gelir düzeyine ulaşabilme imkanı elde etmiş olmaktadır. Ancak özellikle 2008-2009 ekonomik krizinin ardından finans sektörünün gelişmişliğinin yarar ve zararları kamuoyunda birçok tartışmaya konu olmuştur. ABD, İngiltere, Almanya başta olmak üzere birçok gelişmiş ülke ekonomisini de etkisi altına alan bu kriz sonrasında ülke ekonomilerinde artan sosyal eşitsizlikler finansal sisteminin ekonomi ve topluma olan katkısının sorgulanmasına neden olmuştur (Jauch ve Watzka, 2016).

Finansal gelişme ve eşitsizlik ilişkisi fikri, finans-büyüme bağlantısı çerçevesinde iktisat literatüründe yoğun olarak tartışılan konulardan biridir. Teorik modeller, finansal gelişmenin, müstakbel girişimcileri ve tasarrufları harekete geçirip, riskleri çeşitlendirerek ekonomik büyümeyi desteklediğini vurgulamaktadır. Sosyal sınıfların finansal gelişmeden eşit olarak yararlanmaları üzerine yapılan değerlendirmeler, finansal gelişme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki üzerine görüş ayrılıkları çerçevesinde ele alınarak ampirik çalışmalara konu olmuştur.

Finansal gelime doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki farklı yolla eşitsizliği etkilemektedir. Doğrudan etki, çeşitli kurumlar tarafından, örneğin mikro finans enstitüleri, gelir düzeyi düşük olan bireylerin gelir düzeyini doğrudan desteklenmesi vasıtasıyla, dolaylı etki ise, firmalar veya girişimciler için daha fazla yatırım ve istihdam olanakları sağlayan finansal gelişmenin yarattığı değişimlerden oluşmaktadır (Kappel, 2010).

Ampirik araştırmaların büyük bir kısmı, finansal gelişmenin gelir dağılımı modeli üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu, özellikle de eşitsizliği azalttığı görüşüne önemli ölçüde destek vermiştir. Bununla birlikte, teori finansın eşitsizlik üzerindeki etkisi hakkında iki karşıt görüş sunmaktadır. Birinci görüş, finansal gelişme ve eşitsizlik arasında ters- U şeklinde bir ilişki olduğunu varsaymaktadır. Finansal Kuznets Hipotezi olarak da bilinen bu ilişki, Greenwood ve Jovanovic (1990) tarafından geliştirilmiştir. Finans-büyüme-eşitsizlik ilişkisi üzerine yapılan bu çalışmada, finans ve eşitsizlik arasındaki ilişkiyi Kuznets eğrisi çerçevesinde ele alınmaktadır. Ülke ekonomilerinde finans sektörünün az gelişmiş olduğu dönemlerde, finansal piyasaların gelişmesiyle eşitsizlik düzeyi artmakta, bununla birlikte, ekonomi geliştikçe finansal piyasalarda derinlik ve finansal aracılık sektörüne erişim düzeyi artmaktadır. Bu durum hemen akabinde olgun bir gelişme aşamasına geçen finansal gelişmişlik düzeyi ile birlikte gelir eşitsizliğinde azalma etkisi yaratmaktadır. Ancak Banerjee ve Newman (1993) ile Galor ve Zeira (1993) finansal gelişme ile gelir eşitsizliği arasında doğrusal bir ilişki olduğunu öne sürmektedir. Bu çalışmaların temel varsayımlarına göre, finansal asimetriler, işlem maliyeti ve sözleşme uygulama maliyetleri gibi finansal piyasa kusurları, özellikle teminat, kredi geçmişi ve ağ ilişkilerinden yoksun olan bireyler üzerinde çeşitli bağlayıcılıklar yaratmaktadır. Sermaye tahsisinin etkinliğini azaltan ve yoksulların sosyal hareketliliğini sınırlayan bu koşullar altında, finansal piyasaların gelişmesiyle birlikte gelir eşitsizliği artmaktadır (Enowbi Batuo, vd. 2010). Ayrıca finansal sektörün gelir dağılımını üzerindeki etkisini ifade edilen bir diğer mekanizma "damlama etkisi (trickle-down effect) "'dir. Buna göre, ekonomiler genişledikçe, yüksek gelirli kişilere uygulanan vergi indirimleri yoksulluğun azalmasına yardımcı olabilmektedir. Ancak yüksek gelirli kişilerin maliye politikaları ile daha çok desteklenmesi gelir eşitsizliğinin artan bir seyir izlemesine yol açabilmektedir (Shahbaz, vd. 2015).

Türkiye ekonomisinde 1987-2019 döneminde finansal Kuznets hipotezinin geçerliliğinin sınanması amacıyla yapılan bu çalışmanın birinci bölümünde finansal gelişme ve gelir eşitsizliği üzerine genel bilgiler verilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde her iki değişken arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların literatür özetine yer verilirken, üçüncü bölümde, ampirik analizin yapılması amacıyla kurulan model, veri seti ve yöntem hakkında bilgiler verilmektedir. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulguların verildiği dördüncü bölüm sonrasında sonuç bölümünde bu bulgular çerçevesinde politik önerilerde bulunulmaktadır.

Literatür Özeti

Finansal gelişme düzeyi ile gelir eşitsizliği üzerine yapılan ampirik çalışmalarda elde edilen bulguların, ülke ve zaman periyodu seçimine bağlı olarak değiştiği ve hala üzerinde varılan bir görüş birliğinin söz konusu olmadığı görülmektedir.

Finansal gelişme ve gelir eşitsizliği üzerine yapılan çalışmalardan, Nikoloski (2013) çalışmasında, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke grupları bağlamında ayrım yapılarak 1962-2006 dönemi için finansal Kuznets hipotezi test edilmektedir. Elde edilen bulgular, finansal gelişme ile gelir eşitsizliği arasında ters-U şeklinde bir ilişki olduğunu, diğer bir ifade ile hipotezin geçerli olduğunu göstermektedir.

Shahbaz vd. (2015)'de 1965-2011 dönemindeki İran özelinde finansal Kuznets hipotezi test edilmektedir. Buna göre, belirlenen dönem için İran ekonomisinde hipotez geçerlidir. Aksi yönde bir bulgu, Shahbaz ve Islam (2011) çalışmasında Pakistan için elde edilmiştir. Buna göre, 1971-2005 yılları arasında Pakistan için finansal Kuznets hipotezi geçerli değildir.

Jung ve Cha (2021) çalışmasında, Çin'in 29 yerleşim bölgesi için 1998-2014 döneminde finansal gelişme düzeyi ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişki ele alınmıştır. Bu çerçevede elde edilen bulgular, Çin'in henüz finansal gelişmenin gelir eşitsizliği azaltacağı ters-U şeklindeki eğrinin dönüm noktasına ulaşmadığı yönündedir.

Cetin vd. (2021)'de Türkiye için 1987-2018 döneminde finansal Kuznets hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hassan ve Meyer (2020) çalışmasında Güney Afrika'da 1970-2018 dönemi için finansal gelişme ile gelir eşitsizliği arasında U şeklinde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Wajid ve Awan (2021)'de 1980-2016 dönemindeki Pakistan için elde edilen bulgulara göre finansal Kuznets hipotezi reddedilmekte ve finansal gelişme ile gelir eşitsizliği arasında kısa dönemde negatif, uzun dönemde ise pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmaktadır. Diğer bir ifade ile finansal gelişme, uzun vadede gelir dağılımını kötüleştirmektedir.

Kavya ve Shijin (2020)'de 1980-2014 dönemi için 85 ülkede (28 gelişmiş, 41 orta gelirli, 16 düşük gelirli ülke) finansal gelişmenin gelir eşitsizliğini azalttığı yönünde güçlü bir kanıt elde edilememiştir. Younsi ve Bechtini (2020) çalışmasında, 1990-2015 dönemindeki BRICS ülkeleri için finansal Kuznets hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Odhiambo (2020)' göre, 2004-2014 döneminde 39 Sahra altı Afrika ülkesinde finansal Kuznets hipotezi geçerlidir. Altıntaş ve Akpolat (2021)'de 2000-2014 döneminde 52 ülke için (32 finansal açıdan az gelişmiş, 20 finansal açıdan gelişmiş) finansal gelişme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki ülke için incelemektedir. Elde edilen sonuçlara göre, finansal Kuznets hipotezi finansal olarak az gelişmiş ülkeler için doğrulanırken, bu ilişki finansal olarak gelişmiş ülkeler için U şeklindedir.

Veri, Model ve Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde 1987-2019 dönemindeki Türkiye için finansal gelişim ve kamu büyüklüğünün gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi test edilmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkinin tespit edilmesi üzerine kurulan model;

$Gini_t = \delta_0 + \delta_1 Fin_t + \delta_2 Fin_t^2 + \delta_3 Gov_t + d08 \in_t$ şeklinde ifade edilebilir.

Kurulan modelde yer alan *Gini*, gelir eşitsizliğini, *Fin*, finansal gelişmeyi, Fin^2, finansal gelişmenin karesini, *Gov* ise kamu sektör büyüklüğünü göstermektedir. Ayrıca modelde yer alan d08, 2008 finansal krizini temsil eden kukla değişkenini ifade etmektedir. Finansal gelişme ve kamu büyüklüğüne ait veriler Dünya Bankası veri tabanından, gelir eşitsizliğini gösteren GINI

endeksi ise Solt (2020) Standardized World Income Inequality Database (SWIID) veritabanından elde edilmiştir.

Değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesinde ARDL (*Autoregressive Distributed Lag)* modelinden faydalanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin test edilmesinde kullanılan bu yöntem dahilinde kurulan modelin ARDL verisyonu;

$$\mathrm{dlnGini_t} = c_0 + \sum_{i=1}^{n} \beta_{0,i}\mathrm{dlnGini_{t-i}} + \sum_{i=1}^{n} \beta_{1,i}\mathrm{dlnFin_{t-i}} + \sum_{i=1}^{n} \beta_{2,i}\mathrm{dlnFin}_{t-i}^{2} + \sum_{i=1}^{n} \beta_{3,i}\mathrm{dlnGov_{t-i}} \sum_{i=1}^{n} \beta_{4,i}\mathrm{dln08} + \delta_0\mathrm{lnGini_{t-1}} + \delta_1\mathrm{lnFin_{t-1}} + \delta_2 lnFin_{t-1}^{2} + \delta_3\mathrm{lnGov_{t-1}} + \delta_4 ln08_{t-1} + \varepsilon_{1t}$$

Kurulan model doğrultusunda, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı yönündeki boş hipotez $H_0: \delta_0 = \delta_1 = \delta_2 = \delta_3 = \delta_4 = \delta_5 = \delta_6 = \delta_7 = 0$, alternatif hipotez ise $H_0: \delta_0 \neq \delta_1 \neq \delta_2 \neq \delta_3 \neq \delta_4 \neq \delta_5 \neq \delta_6 \neq \delta_7 \neq 0$ şeklinde sınanmaktadır.

Analiz Bulguları

Modelde yer alan değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkinin analiz edilmesinde kullanılan ARDL yöntemi tahmincisinden faydalanılabilmesi için ilk olarak uygun ARDL modelinin belirlenmesi gerekmektedir. ARDL modeli için hesaplanan F- istatistiği sonuçları Tablo 1'de yer almaktadır. Bu doğrultuda, F- istatistiğinin 12.599 olarak hesaplandığı ve bu değerin %1 anlamlılık düzeyinde değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını işaret ettiği görülmektedir. ARDL sınır testi ile değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli ilişkinin varlığının belirlenmesi öncesinde elde edilen bulguların tutarlılığı hususundaki belirsizliklerin ortadan kalkması amacıyla gerekli teşhis testlerinin yapılması gerekmektedir.

Tablo 1: ARDL Modeli Seçimi ve Teşhis Testleri

Model	**Gecikme Uzunlukları**	**F-istatistiği**	**Kırılma Tarihi**
Gini=f(Fin,Fin^2,Gov)	(1,1,1,1)	12.599***	2008
Kritik Değerler	**%10**	**%5**	**%1**
Alt Sınır	2.680	3.050	3.810
Üst Sınır	3.530	3.970	4.920
Varsayım Testleri	F-istatistiği	Olasılık	
Breusch-Godfrey	0.003	0.955	
ARCH	0.882	0.355	
Ramsey-Reset	2.095	0.162	
Jarque-Bera	1.483	0.476	

Not: ***, %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. Kritik değerler Pesaran vd. (2001), Tablo 3'den alınmıştır.

Varsayım testlerinden Jarque-Berra testi, hata terimleri için normal dağılım, Breusch - Godfrey LM testi, modelde otokorelasyon sorunu, ARCH testi, hata terimlerinin sabit varyans varsayımını sağlaması, Ramsey testi ile ise kurulan modelde doğru fonksiyonel formun kullanılması durumu sınanmaktadır. Elde edilen teşhis testleri bulgularına göre, kurulan model için otokorelasyon sorununun olmadığı, hata terimlerinin sabit varyansa, normal dağılıma sahip olduğu ve sonuç itibariyle doğru fonksiyonel forma dayalı bir modelin seçildiği görülmektedir. Belirlenen bu model ile kurulan ARDL katsayı tahmincisi bulguları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: ARDL Katsayı Tahmincisi

	Katsayı	**Olasılık**
Kısa Dönem		
Fin	0.091**	0.014
Fin^2	-0.015**	0.012
Gov	-0.003	0.480
d08	0.007***	0.009
ECM(-1)	-0.147***	0.000
Uzun Dönm		
Fin	0.563**	0.024
Fin^2	-0.084**	0.019
Gov	0.086	0.139
d08	0.047**	0.026

Not:*, **,*** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Finansal gelişme ile kamu sektörü büyüklüğünün eşitsizliği üzerinde yarattığı uzun ve kısa dönemli ilişkinin tespit edilmesi amacıyla uygulanan ARDL bulguları tablo 2'de yer almaktadır. Buna göre, kısa ve uzun dönemde gelir eşitsizliği finansal gelişmeden pozitif yönde etkilenmektedir. Ayrıca gelir eşitsizliği belirli bir eşik seviyesi sonrasında azalmaya başlamaktadır. Bu durum Türkiye için belirlenen dönemde finansal Kuznets hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifade ile her iki değişken arasındaki Ters-U şeklinde bir ilişki vardır. Ayrıca kamu sektörü büyüklüğünün gelir eşitsizliği üzerinde anlamlı bir etkisi söz konusu değil iken, 2008 finansal krizini temsilen ampirik modele dahil edilen kukla değişkenin parametresinin pozitif olduğu yani gelir eşitsizliğini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinde 1987-2019 dönemine ait veriler ile finansal gelişme ile kamu sektörü büyüklüğünün gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin tespit edilmesine odaklanılmıştır. Değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkinin tespit edilmesinde ARDL yönteminden faydalanılmıştır. Buna göre, uzun ve kısa dönem için finansal gelişme ile gelir eşitsizliği arasında ters-U şeklinde bir ilişki söz konusudur. Diğer bir ifade ile Türkiye için Finansal Kuznets Hipotezi geçerlidir. Ayrıca gelir eşitsizliği üzerinde kamu sektör büyüklüğünün herhangi bir etkisi söz konusu değil iken 2008 finansal krizin gelir eşitsizliği üzerinde pozitif yönde bir etkisi söz konusudur.

Elde edilen bulgulara göre, gelir eşitsizliğinin azaltılmasına yönelik olarak uygulanan politikalardan birinin finansal gelişmenin desteklenmesine yönelik olduğu açıktır. Buna göre, Türkiye'de elde edilen finansal gelişmedeki artış, bireylerin gelir düzeyleri arasındaki farkı azaltmaktadır. Bu çerçevede Türkiye genelinde finansal gelişmenin desteklenmesine odaklanılmalıdır. Para ve sermaye piyasalarındaki finansal araçlara erişim hususunda, özellikle teknolojik tabanlı çeşitli reformların uygulanması önerilebilir. Finansal derinliğin arttırılmasına yönelik olarak, faiz oranlarının piyasa tarafından belirlenmesine ve finans sektörüne giriş konusunda kullanılan kısıtlamaların gevşetilmesine odaklanılmalıdır. Bu çerçevede sadece büyük firmaların desteklenmesinden ziyade düşük- orta düzeyli gelir seviyesinin sahip olan kesimin yer aldığı sektörler için de finansal piyasaların teşvik edilmesi önerilebilir.

Kaynakça

Altintaş, N. & Akpolat, A.G. (2021). Reassessment of Financial Development and Income Inequality Relationship in Terms of Financially Developed and Underdeveloped Countries. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *9*(1), 76-104.

Banerjee, A.V., & A.F. Newman (1993), Occupational Choice and the Process of Development," Journal of Political Economy, 101, 274-298.

Cetin, M., Demir, H., & Saygin, S. (2021). Financial Development, Technological Innovation and Income Inequality: Time Series Evidence from Turkey. *Social Indicators Research*, 1-23.

Cole, D. C., & Park, Y. C. (1983). *Financial development in Korea, 1945-1978* (No. 106). Harvard Univ Asia Center.

De Gregorio, J., & Guidotti, P. E. (1995). Financial development and economic growth. *World development*, *23*(3), 433-448.

Enowbi Batuo, M., Guidi, F., & Mlambo, K. (2010). Financial development and income inequality: Evidence from African Countries. Online at https://mpra.ub.uni-muenchen.de/25658/ MPRA Paper No. 25658, posted 11 Oct 2010 18:58 UTC

Galor, O., & J. Zeira (1993), "Income Distribution and Macroeconomics," Review of Economic Studies, 60, 35-52

Goldsmith, R.W., (1969), Financial structure and development (Yale University Press. New Haven, CT)

Greenwood, J., & Jovanovich, B. (1990). Financial development, growth, and the distribution of income. Journal of Political Economy, 98, 1076–1107

Hassan, A., & Meyer, D. (2021). Financial development–income inequality nexus in South Africa: A nonlinear analysis. *Int. J. Econ. Financ*, *12*, 15-25.

Jauch, S., & Watzka, S. (2016). Financial development and income inequality: a panel data approach. *Empirical Economics*, *51*(1), 291-314.

Jung, S. M., & Cha, H. E. (2021). Financial development and income inequality: evidence from China. *Journal of the Asia Pacific Economy*, *26*(1), 73-95.

Kappel, V. (2010). The effects of financial development on income inequality and poverty. CER-ETH-Center of Economic Research at ETH Zurich, Working Paper, (10/127).

Kavya, T. B., & Shijin, S. (2020). Economic development, financial development, and income inequality nexus. *Borsa Istanbul Review*, *20*(1), 80-93.

McKinnon, R.I.. (1973). Money and capital m economic development (Brookmgs Instttutton, Washmgton, DC).

Nikoloski, Z. (2013). Financial sector development and inequality: is there a financial Kuznets curve?. *Journal of International Development*, *25*(7), 897-911.

Odhiambo, N. M. (2020). Financial development, income inequality and carbon emissions in Sub-Saharan African countries: a panel data analysis. *Energy Exploration & Exploitation*, *38*(5), 1914-1931.

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. Journal of applied econometrics, 16(3), 289-326.

Shahbaz, M., & Islam, F. (2011). Financial development and income inequality in Pakistan: an application of ARDL approach.

Shahbaz, M., Loganathan, N., Tiwari, A. K., & Sherafatian-Jahromi, R. (2015). Financial development and income inequality: Is there any financial Kuznets curve in Iran?. *Social Indicators Research*, *124*(2), 357-382.

Shaw, E. S.. (1973), Financial deepening economic development (Oxford Universtty Press, New York).

Solt, F.. (2020), Measuring Income Inequality Across Countries and Over Time: The Standardized World Income Inequality Database." Social Science Quarterly 101(3):1183-1199. SWIID Version 9.1, May 2021.

Wajid, N., & Awan, A. G. Financial Development And Income Inequality: A Case Of Pakistan. Global Journal of Management, Social Sciences and Humanities 137 Vol 7 (1) Jan-March, 2021, PP. 137-162.

World Bank (2019), World Development Indicator, (Erişim tarihi: 10.09.2021)

Younsi, M., & Bechtini, M. (2020). Economic growth, financial development, and income inequality in BRICS countries: does Kuznets' inverted U-shaped curve exist?. *Journal of the Knowledge Economy*, *11*(2), 721-742.,

DEVELOPMENT AID SYSTEM IN THE CONTEXT OF COLLECTIVE ACTION. A COMPARATIVE ANALYSIS OF AMARTYA SEN AND E. OSTROM

Dr. Eugene Hakizimana
Universidad Autónoma Metropolitana-México

Abstract

This article discusses how a focus on social institutions of development aid helps achievement of effective use of these resources. It uses a comparative analysis of Amartya Sen and E. Ostrom to show how social institutions through collective action are alternative from convention theory to generate effective use of development aid.

Key words: development aid, social institutions, collective action

Introduction

Since 1969 the OECD Development Assistance Committee adopted Official Development Assistance as gold standard to eradicate poverty and enhance economic growth to developing countries (OECD, 2021). However, in the recent literature, the development aid effectiveness is questionable. It has got a mixed effect (KOSACK, 2003). Nowadays there is an unending claim that this aid does not have a positive impact on the development (Chakravarti, 2005). It has become a social dilemma[1] because of its ineffectiveness from the donors as well as the recipient sides. This problem exists whereas in theory Official Development Aid does not harm the recipient countries institutions (Jones & Tarp, 2016) which is an important element for effectiveness of these resources. This article tries to answer the following questions: i) Can the effectiveness of development aid be improved by social institutions through the collective action? ii) Can collective action through the institutional analysis enhance the performance of development aid both form the donors and recipients? To be able to answer this question, a comparative analysis of the Amartya Sen and E. Ostrom, by applying a context of Institution Analysis and Development (IAD) framework, as well as empirical analysis of the disbursed and received development aid are used. The paper is organized into introduction, development aid and the reasons behind its existence, development aid problematic in the context of collective action, development aid as common-pool resources, institutions of development aids in the Amartya Sen vs E. Ostrom context, methodology, discussion, and conclusion.

Methodology

The methodology of this research is a comparative analysis of Amartya Sen and E. Ostrom on how they use institutional analysis to solve complex problems like that of development aids. The data from OECD are used to determine the persistence of development aids problem. The data were collected by consulting publications of other scholars and by using data base of Economic

[1] Countries that need Development Aids are increasing, Aid needed by country is increasing, whereas donors are reducing in number and capacity.

Development and Cooperation Organization (OECD). The intension of choosing this database is based on a belief of that is among the bests that contain data on official development aids. This is done by trying to answer the following questions: i) Can the effectiveness of development aid be improved by social institutions through the collective action? ii) Can collective action settlement through the institutional analysis enhance the performance of development aid both form the donors and recipients?

Development aid and the reasons behind its existence

Development aid has got different concepts. According to Chakravarti A. 2005, development aid, official development assistance or overseas Development Assistance' (ODA) or 'overseas development finance' (ODF), are interchangeably used by different agencies. But in this article, we use development aid[2] as official development assistance, and Development aid can be broadly divided into, official and non-official development aid. In this research we are concerned with the official development aid.

The reasons behind existence of development aid

The theoretical basis of development aid emerges from the post war period in those years of 1960 and turned out to be official flows based on the work of economists such as Arthur Lewis, W. W. Rostow, Ragnar Nurkse, Roy Harrod and Evsey Domar, and models based on their theories (Chakravarti A. 2005). For 4 to 5 decades a huge amount of money was transferred to low-income countries for the development motive. This is for example over $4.6 trillion (measured in constant 2007 dollars) in gross Official Development Assistance (ODA) to developing countries from 1960 to 2008, however, almost of recipient countries remain in extreme poverty and stagnant growth (W. EASTERLY and C. R. WILLIAMSON, 2011reffering to Bauer, 2000; Easterly, 2001, 2006; Moyo, 2009).

According to Chakravarti A, referring to Arthur Lewis, W. W. Rostow, Ragnar Nurkse, Roy Harrod and Evsey Domar, says that the reason for the existence of development aid is because developing countries were in a low-level equilibrium trap with low rates of domestic savings and investment. Thus, to achieve self-sustaining growth or 'take off', it was necessary to raise the level of investment and capital formation. This has a multiplier effect on income and growth. Foreign savings in the form of aid were consistent with this emphasis on capital formation as a key to economic transformation (Chakravarti A, 2005). This is the same with OECD where it is said that the aim of ODA is to help the people in developing country overcome poverty and participate fully in their societies, and to improve their countries´ capacity to participate in the global economy (OECD, 2010). However, now aid programs have failed to achieve their purpose of existence. Even if aid programs have failed to achieve their purpose, their impact can also be looked in the context of Chakravarti by which he states, "The welfare of rich and that of poor are clearly linked, and the rich cannot insulate themselves from the conditions of the poor"

[2] According to Chakravarti A., Development Aid refers to all official concessional flows from bilateral and multilateral agencies, whether loan or grant, that can be developmental in intent. As far as DA is concerned, food aid and humanitarian assistance are excluded (Chakravarti, 2005).

(Chakravarti A. 2005). This shows complexity and complementarity of incomes of countries[3] which are the source of necessity of cooperation[4]. In other words, the level of income generated in one country have an impact on income generation in another country. Hence, the issue of global development must be considered with a concern of focusing on individual countries rather than global commitment. This means that some countries must be altruistic against the poverty of others.

This form of considering development aid in terms of rising income of poor countries or being benevolence against the poverty can be looked in forms of cooperation stated by Ostrom, 1999 where she recommends a communal or global cooperation to achieve the level of maximum benefits (figure 1).

[3] Developed and developing countries

[4] In the development process, from which both developed and developing countries need each other.

FIGURE 1. *N*-Person Social Dilemma

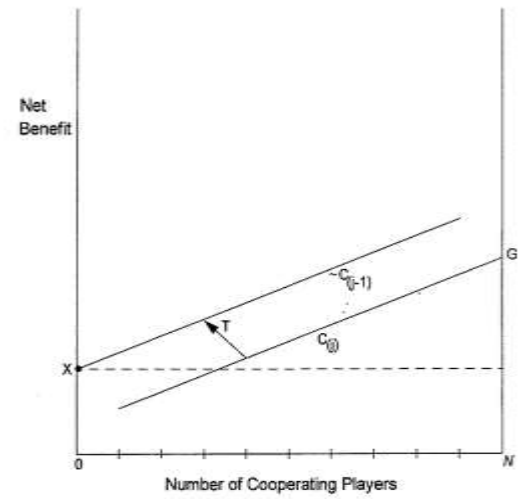

Note: *N* players choose between cooperating (*C*) or not cooperating (~*C*). When *j* individuals cooperate, their payoffs are always lower than the *j*-1 individuals who do not cooperate. The predicted outcome is that no one will cooperate and all players will receive *X* benefits. The temptation (*T*) not to cooperate is the increase in benefit any cooperator would receive for switching to not cooperating. If all cooperate, they all receive *G-X* more benefits than if all do not cooperate.

Source: Ostrom,1998

(Ostrom, 1998) and these words from Ostrom are not far from what Chakravarti states that the welfare of the rich and that of the poor are clearly linked, and the rich cannot insulate themselves from the conditions of the poor (Chakravarti, 2005). They are also in the same context with A. Sen when he says that the process of development is a process of getting capabilities of contributing to social welfare. If this is among the requisite of growth of the global economy, we cannot hesitate to believe in E Ostrom where it is said that

From this figure1, the communal or global cooperation is suggested to remove the social dilemma and get maximum benefits development aid is endless. So, the important is not to see how can be ended but to see how it can be more effective (Ostrom, 2005).

However, this raises an intuitive question of what kind of cooperation that must be between a rich and a poor as far as development aid in terms of international cooperation description is concerned. This presents a contradiction since we agree that according to the nature of aid, aid program must be benevolence or kindness. Thus, the main concern in this work is to identify if the way Official Development Aid is thought for, this is in the same way as Amartya Sen in what considers development as freedom and supported by E. Ostrom's Institutional analysis in a collective action. In addition, to identify if considering social institutions through collective action provides effectiveness of development aid.

Development aid problematic in the context of collective action

As we have seen the origin of development aid is from donors' side (Chakravarti A, 2005). However, as far as their disbursement and incentives are concerned, Development aid system represents itself in a complex system (annexed figure 2). This is from the donors' side as well as to the recipients' side (J.P. Pronk, 2004; Ostrom, 2005).
According to the said figure, the donors' countries[7] have established since 1961 a committee (of 28 countries up to now) that has got as main objective to promote development co-operation and other policies to contribute to sustainable development (OECD, 2013). This implies the raison why not being motivated to conduct the effectiveness based on the donors' side rather than to the recipients[8]' side.
The complexity can be seen by donor-recipient relation, also it can be seen in the process of disbursement and incentives as it can be shown in the below figure 3, according to Ostrom, 2005.

Figure3. Development aid delivery process

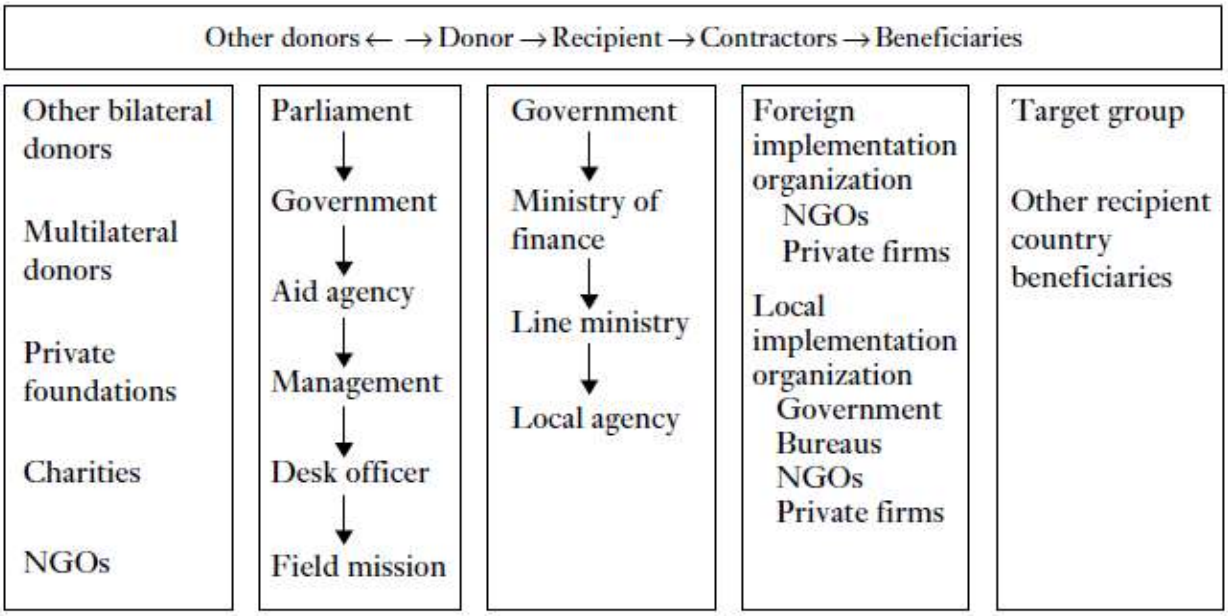

Source: E. Ostrom, 2005

Most of complex resources like Official Development Aid (ODA) are ineffective because of lack of accurate institutions for their governance.

Development aid ineffectiveness

According to the data from OECD (2013) and given in the graphic 1 below, development aid has been increasing from time to time into a complex and conventional mean of development. However, as it is the case of most complex resources, it has been argued that development aid ineffectiveness is due to the lack of institutions in use from the recipient side.

[7] From the figure 2, these are represented in red points.
[8] From the figure 2, these are represented in green points.

According to B. Abegaz (2005) the causes of aid ineffectiveness are donor-recipient motivational conflicts, agency problems and institutional deficiencies). These causes are linked to one another, i.e we cannot separate each other; they interact in a complex environment. In many cases, we may have donor-recipient motivational conflicts, agency problems because of the lack of strong institutions in use (Ostrom, 2005). This is the same with A Sen when he states that institutions lead to freedom of decision making (Sen, 1999, p. 53). The lack of adequate political institutions is the primacy of ineffectiveness of the development aid (B. Abigaz, 2005). Therefore, the present research with the objective of investigating how the effectiveness of development aid can be improved through the collective action and bases its methodology on using Institutional Analysis and Development framework (ref: annex 2) to see how the effectiveness can be improved.

Graphic 1: ODA flows and Recipient countries

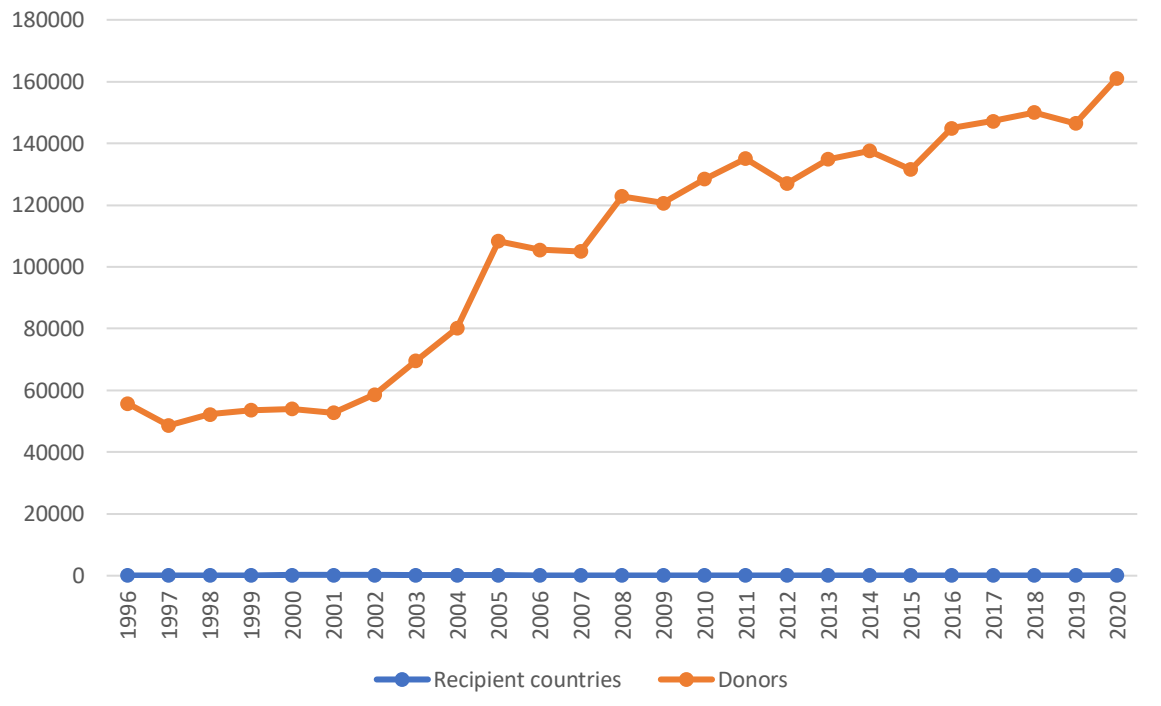

(OECD, 2021)

This cannot be possible without first clarifying how development aid analogically has similar characteristics as common-pool resources.

Development aid as common-pool resources

The common-pool resources characteristics of development aid come from its institutional establishment, mobilizing and disbursement. According to Chakravarti A., Development Aid refers to all official concessional flows from bilateral and multilateral agencies, that can be developmental in intent (Chakravarti, 2005). As far as the term "aid" is concern, there is a base of a characteristic of nonexpectation of any return i.e aid programs must have a characteristic of being benevolence for the purpose of providing the public goods.
Taking development aid in this concept mobilized funds and in form of benevolence for the provision of public goods, pushes us to consider it as commons. However, because of our culture is so steeped in a standard economic narrative about "how things work, the idea of

commons seems exotic (Hess & Ostrom, 2006). That is why development aid has been looked in terms of market economy by so many academics.

In the same language of A. Sen, "The commons paradigm does not look primarily to a system of property, contracts, and markets, but to social norms and rules, and to legal mechanisms that enable people to share ownership and control of resources. The matrix for evaluating the public good is not a narrow economic index like gross domestic product or a company's bottom line, but instead looks to a richer, more qualitative and humanistic set of criteria that are not easily measured, such as moral legitimacy, social consensus and equity, transparency in decision making, and ecological sustainability, among other concerns" (Hess & Ostrom, 2006).

The common paradigm seems relevant to the theory of development aid as potential increase of funds in aid whereas its impact on poverty reduction persists insignificant. The commons are also invoked to assert certain political claims (D. Bollier, 2006). To consider development aid as common-pool resources is to say, in effect, that these resources belong to the citizens in concern and that they therefore ought to have the legal authority to control those resources. To talk about the common-pool resources is to say that citizens (or user communities) are the primary stakeholders, over and above the donors, contractors, and government agencies on behalf of these communities, and that these community interests are irreplaceable. This is in other words development as freedom according to A Sen. From this thinking, the decisions of the communities to receive the development aid are put in center of the whole process of the development aid management.

According to Ostrom, like the treasury of a national government or a private firm, the development aid is the common-pool resources and similar tragedies of commons can occur in these resources too (Gibson, et al., 2005, p. 38). According to her, the common-pool resources are with high level of subtractability of use i.e they are reduced with an increase in consumption, and with high level of difficulty of exclusion i.e since are resources mobilized to provide public goods, they are channeled to those communities o countries in needs. The types of goods according to Ostrom are given in the table1 below.

Table1. The types of goods according

	Subtractability of use		
Difficulty of excluding potential beneficiaries		Low	High
	Low	Toll goods	Private resources
	High	public goods	Common-pool goods (Official Development Aid)

Source: Ostrom, 2005

Honestly speaking it is difficult to separate development aid process with the property rights of the donors and the market system. But to improve the ODA effectiveness, the participants are forced to accept it in principles of common-pool resources which suggest the decisions of those communities' stakeholders as center of the whole process.

Even if it is confirmed that development aid will last forever (Ostrom et all, 2005), a large literature shows that in some cases development aid projects has been successful. So, it is in this context that there is belief of that Institutional Analysis Development framework context can be used as method to develop the institutions for better performance of development aid.

Institutions in the Amartya Sen vs E. Ostrom contexts

Amartya Sen and E. Ostrom are two important authors to carry out institution analysis those complex situations and problems that result into social dilemma. According to E. Ostrom program, the IAD framework was developed, whereas on the other side, Amartya Sen agrees that Institutional analysis helps achieving development as freedom.
According to Ostrom, understanding institutional diversity is important because it helps getting possible solutions to complex problems such as development aid. It is in this context that Amartya Sen, 2005 in his book entitled "Development as Freedom" tries to reflect on the process and end means of development which, if not exaggerating, could be the concern of most of the people in this world, and he comes up with affirmation that freedom is the process and end means of the development and it is achieved based on the institutional structures in place. This is expressed in the following confirmation "Individuals live and operate in a world of institutions. Our opportunities and prospects depend crucially on what institutions exist and how they function. To see development as freedom provides a perspective in which institutional assessment can systematically occur. Even though different commentators have chosen to focus on institutions (such as the market, or the democratic system, or the media, or the public distribution system), we must view them together, to be able to see what they can or cannot do in combination with other institutions. It is in this integrated perspective that the different institutions can be reasonably assessed and examined".
Thus, according to Amartya Sen, institutional analysis is very important in the study of the complex problem like development aid. This makes clear that it must be a big error to the researchers to study the problem of development aid without basing their research on the analysis of the institutions that establish and govern the process of development aid.

Discussion

From the above analysis on ODA within A. Sen and E. Ostrom institutional analysis, we can say that:

- ODA effectiveness can be achieved since its foundation is based on Institutional development within collective action of recipient countries and doners.
- In comparison of the E Ostrom and A Sen, E. Ostrom allows us to have a new methodology (IAD) for studying the complex problems that helps to study in another way Amartya Sen concern. Therefore, we can say that they are complement authors. Both authors accept that Institutional analysis and development is the best method to study the complex problems faced by the society.
- However, the two authors are different in terms of camp of investigation but complement in the context of that Ostrom give us the methodology by which those complex situational actions can be studied whereas Amartya Sen allows us understanding that in the development process and achievements, Institutional Analysis and Development must be a tool of research.

Conclusion

A. Sen and E. Ostrom are similar that building on social institutions developed within collective action is one way of expressing development as freedom. Hence, an improvement of Development aid effectiveness can be achieved through the individuals´ ability for designing and using institutions at many scales as a collective action. Because the ability to design and use institutions at many scales by development aids recipients would increase the

level of participation as collective action and this would enhance development aid effectiveness.

References

Chakravarti, A., 2005. Aid, Institutions and Development. New Approaches to Growth, Governance and Poverty. Cheltenham, UK • Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing Limited.

Gibson, C. C., Andersson, K., Ostrom, E. & Shivakumar, S., 2005. The Samaritan's Dilemma: The Political Economy of Development Aid. new York : Oxford University Press .

Hess, C. & Ostrom, E., 2006. Understanding Knowledge as a Commons. From Theory to Practice. Cambridge, Massachusetts; London, England: The MIT Press.

Jones, S. & Tarp, F., 2016. Does foreign aid harm political institutions?. Journal of Development Economics, Volumen 118, pp. 266-281.

KOSACK, S., 2003. Effective Aid: How Democracy Allows Development Aid to Improve the Quality of Life. World Development, 31(1), pp. 1-22.

OECD, 2021. Dataset: Total official development flows by country and region (ODF), s.l.: Data extracted on 19 Sep 2021 02:06 UTC (GMT) from OECD.Stat.

OECD, 2021. Official Development Assistance (ODA). [En línea]
Available at: https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/official-development-assistance.htm
[Último acceso: 22 08 2021].

Ostrom, E., 2005. Understanding institutional diversity. Princeton and Oxford : Princeton University Press.

Ostrom, E., 2005. UNDERSTANDING INSTITUTIONAL DIVERSITY. 41 William Street, Princeton, New Jersey 08540;3 Market Place, Woodstock, Oxfordshire OX20 1SY: P R I N C ETON UN I V E RS I TY P R E S S.

Schneider, C. J. & Tobin, J. L., 2016. Portfolio Similarity and International Development Aid. International Studies Quarterly, 60(4), pp. 647-664.

Sen, A., 1999. Development as Freedom. New York : Alfred A. Knopf Inc. USA .

http://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/

http://www.oecd.org/dac/stats/odatrendsfrom1960to2012.htm

Annexes

Figure 2: The complexity of development aid

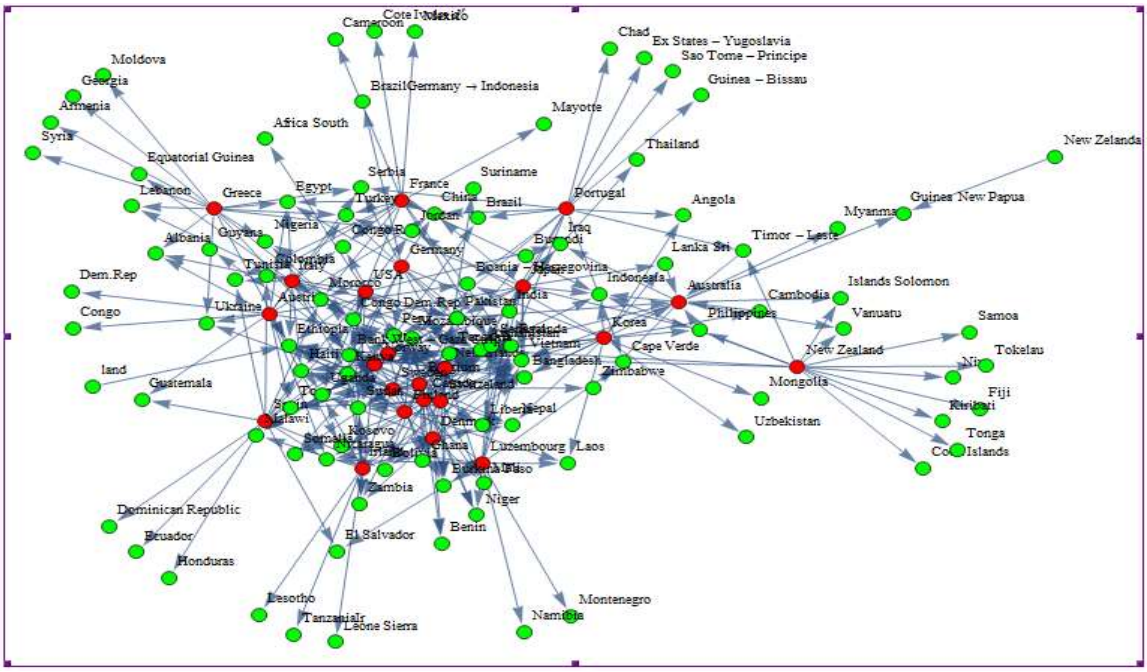

Source: Proper design based on OECD 2012 data.

IAD framework

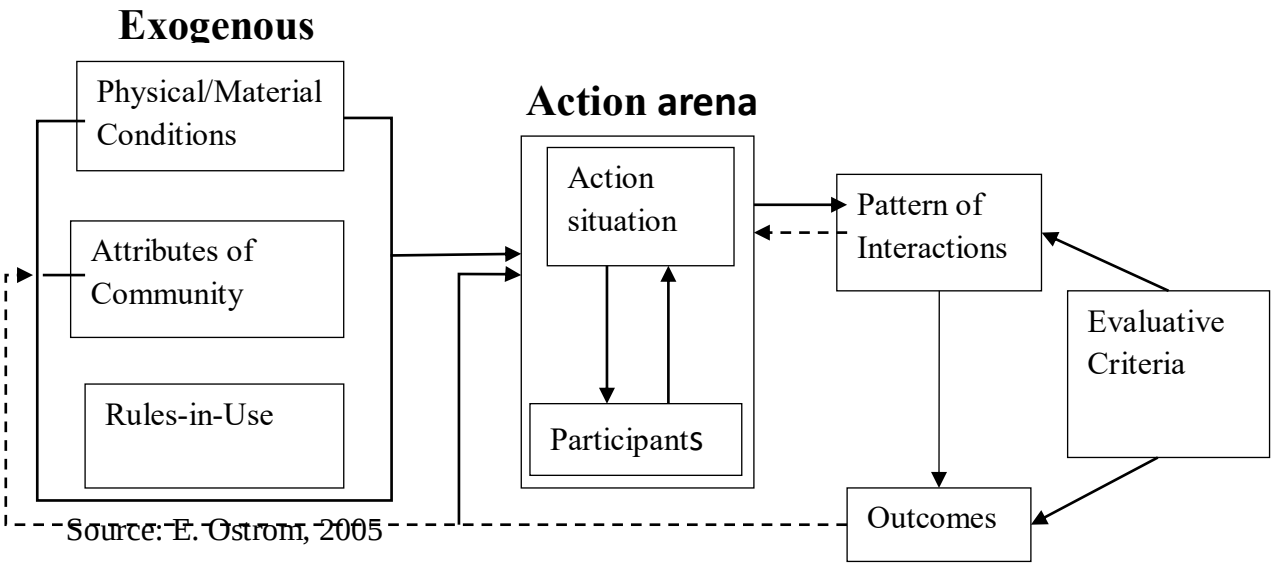

Source: E. Ostrom, 2005

THEORETICAL FUNDAMENTALS AND CONTEMPORARY PROBLEMS IN DEVELOPMENT OF SOCIAL PROTECTION SYSTEMS

Emin Alirzayev
The State Social Protection Fund under the Ministry of Labor and Social Protection of Population of the Republic of Azerbaijan, Baku, Azerbaijan
ORCID No: https://orcid.org/0000-0001-8622-6905

Abstract
The article describes the theorethical fundamentals, and modern challenges of social protection systems, in this sense, the essence and the role of social protection in human life as a specific phenomen. The approach to modern structure of social protection shaped as the result of historical progress of social protection systems is revealed. The main difference or the split in the essence of the concepts of social protection and social provision which are accepted in many sources as similar or the same, have been taken under debate. The brief etymology of the term of "social protection" touched upon. The schematical approach to the structure of social protection in its wide and base sense is given. The main philosophy of the economic nature of the development of social protection is presented in charter. The social risks related with social protection are schematically described. The factors affecting and shaping the development prosess of social protection systems in global integration enviroment and important principles observed in the provision of social protection are distinguished.
Besides, in this article, the contemporary problems that the global social protection systems are faced are described. Whithin numerous general challenges of global social protection systems, those problems are taken into account and analysed in link with social protection that they might affect negatively the future of social protection in some aspects, especially in financial manner. COVID-19 pandemic as a force majeure condition and a lately emerged challenge threatening the future of all economic systems is also captured within the entire investigation, and its main consequences for global social protection enviroment, separate combat mechanisms applied in national level (mainly in case of Azerbaijan Republic) are also given in the material. The social-economic essence of global challenges in relation to the evaluation of the social-economic effect on social protection system is evaluated. In relation to some challenge directions the author elaborates the issues around and/or suggests self-designed scientific-theorethical outways in order to overcome the difficulties confronted.
In wrinting the article, the author has also benefited from the professional and practical knowledges, information and obtained results gained as a result of attendance in measurements dedicated to social protection in international level.

Keywords: social protection, social protection systems, modern challenges of social protection systems, social risks related with social protection, principles in organization of social protection, social insurance principle

INTRODUCTION

Society is a collection of individual lives and activities of the masses within a single space, and continues to exist on the basis of relations in various fields and levels. These relations not only develop freely by forming a system as a whole, but also purposefully develop under the influence of its regulatory role, acting as an object of government of the state apparatus established as a separate system for its management for the common benefit of society.

This system of relations constitutes social relations. At the heart of social relations is the human being - the main driving force. Man's activity in the direction of individual interests and goals, by forming his own individual social environment, makes him a participant in the formation of social relations in society.

In addition to the fact that the direct study of social relations as a separate field of science is primarily the subject of sociology, we can say that social relations, based on the above, develops in relation to all other sciences related to human processes in all areas of society.

The state, as the governing body of society, regulates all these relations in order to ensure that the multifaceted and multidisciplinary goals set by man, which differ from each other as a product of thinking in relation to individual thoughts and views, in order not to harm other individuals in society.

Along with the natural development of social relations, state regulation in itself is accompanied by elements of regulation at the legal, social, cultural, political and economic levels, mainly by taking measures of socio-economic importance. The priority of state regulation of the economic extension of social relations is due to the fact that the main goal of the individual's activity is to solve his welfare problems and to be the main mechanism for improving the welfare situation.

In this sense, social protection measures, which are aimed at preventing or mitigating the various social risks of people, are important in terms of management and scientific research of socio-economic events in society, acting as one of the main tools of state regulation of social relations. At the same time, the need to protect against various social and economic risks arising from human rights and freedoms, in turn, serves the interests of the state, in line with the goals of governance, the maintenance of the state apparatus. This makes social protection a key economic instrument of the state as a special economic category in the direction of simplified main goals, because the economic initiative and productivity of man as an individual, which can be considered a key factor in improving economic relations in society today, is becoming more and more important. And is directly related to the quality of the state's social protection needs, which are rapidly becoming basic needs.

However, social protection does not mean meeting all the social protection needs of each individual, and it is practically impossible to achieve a complete solution of this issue as a goal within any society (in terms of the country). The application of social protection should also be implemented in a way that does not reduce the motivation of individuals to act. This point also indicates the importance of social protection in the economy.

In fact, social protection is a kind of social protection at different stages of development of society – it has a history from the Middle Ages as the need to eliminate the consequences of war, disaster and other events or to prevent various social risks, which have been implemented at least in its original form. The characteristic feature of such programs is that they are not aimed at society as a whole, but only at specific groups of the population for specific purposes, which results in its assessment as an incomplete social protection in terms of modern approaches.

DISCUSSION

Social protection was first developed in 1862 in the United States in the form of a special pension program to pay pensions to the widows and children of servicemen who lost their lives and strengthened by the expansion of the coverage. The term "social protection" (or literally "social security") was first used in the 1935 US Social Security Act, which provides for the provision of pensions to the disabled, protection of the population disabled (due to old age), unemployed and other categories.

Although social protection is broadly considered as a scientific category in the fields of law, philosophy, sociology, and other applied sciences, the study of social protection in relation to socio-economic relations and events makes it a field of economics.

Social protection can be considered as a phenomenon that is found in many sources in our world today and is becoming increasingly important. In the terminological sense, the concept of social protection is always perceived as a problem of the population-individual or beneficiary, close to the state pole and related to its activities in relation to the state and citizens. More specifically, the provision of socio-economic interests of individuals and, consequently, society, of course, arises only as a problem in the interests of the state institution, and it must first be concluded that social protection is a matter of state importance.

Social protection is approached on a global scale with similar theoretical foundations in the theories of public administration formed by the deepening of the practice of public administration in recent centuries, the strengthening of the traditions of statehood over time.

Although the concept of "social protection" is fundamentally the same in literature and various other sources at the international level, there are generally differences of opinion.

From the point of view of the normative legal framework, Convention No. 102 of the International Labor Organization (ILO), signed in 1952 and entered into force in 1955, can be considered as a primary basic document on social protection adopted globally in the world practice. The initial use of the word "social protection" at the international level as an integral part of public administration is also related to this document. The Convention sets minimum standards for 9 different areas of social protection worldwide, which include health care, illness, unemployment, old age, occupational injury, pregnancy or childbirth, disability, loss of the head of the family and family benefits [2, 3].

It is possible to express the concept of social protection, taking into account the formed theoretical approaches. Social protection is a set of measures aimed at preventing, managing and eliminating situations that adversely affect the well-being of the population. As a rule, social protection is provided by the state institution in the form of complex measures, which can result in the adoption of social protection as a public service. However, this does not, in theory, preclude the involvement of non-state institutions in this matter, provided that the scope of social protection measures is essentially tied to the state.

If the population or the individual is at the poles of this security process, the state and the beneficiary, it can be assumed that there are three main stakeholders in social protection, taking into account the role of employers in the process (Figure 1):

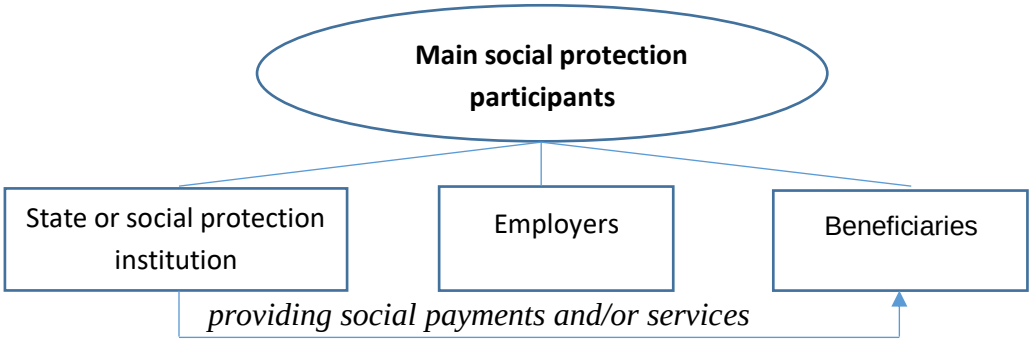

Figure 1. Key stakeholders in social protection
(The scheme was developed by the author)

Along with the above, as a standardized approach in this direction, social protection is the promotion of an effective labor market designed to reduce poverty and economic vulnerability of the population, unemployment, discrimination, disease, disability, old age, etc. It is more accurate to understand it as a set of policy and program measures aimed at ensuring the ability to respond to economic and social risks. In many cases, the terms "social protection" and "social security" can be confused or equated. Although the essence of both concepts is to regulate and improve human well-being by forming two main branches of a single set of political measures, the main philosophy in distinguishing these concepts is the difference in funding sources and the associated value form related to the activities carried out in these areas.

It can also be observed that the tendency to classify under the categories of "social protection" and "social security" also depends on the measures allocated to these areas, in other words, the plans for payment of social insurance premiums of social protection and security forms (instruments), in other words, the insurance principle. And from this aspect, which is closer to the scientific basis and at the same time theoretically acceptable, the economic nature and validity of social protection is more pronounced than that of social security.

In our opinion, the main essence of the distinction of social protection from social security is revealed by the direct connection and participation of measures in the process of creating value from the economic point of view, with the possibility of having a direct impact on the economic activity and efficiency of the beneficiary. Allocated resources or measures taken to implement social protection are not only financially costly, but also provide opportunities for beneficiaries to generate income or generate direct income, also shows its effect in resulting in the process of creating value in the economy by becoming an integral part of the beneficiary's income. In addition, extra-budgetary funds (mandatory state social insurance, unemployment insurance funds, etc.) and partly from the state budget are formed as a source of funding for social protection measures, and social security measures are financed from the state budget. In many cases, this includes the mandatory health insurance system and industrial accident insurance (the system established in the United States in 1935 is also based on the principle of insurance, and the financing measures had been carried out at the expense of a single fund based on paid social insurance premiums).

Social security, on the other hand, is often associated with the allocation of invaluable resources to beneficiaries, often in cash or in kind. In the implementation of measures aimed in this direction, the goal is more indirectly assessing the opportunities for integration in the economic cycle, as it is more related to the goals of social welfare. Although there are

differences in the forms and methods of provision by country, as a rule, various monthly compensations and pensions, housing, provision with a car are included into this system.
It can be considered that the diversification between the categories of social protection and social security is mainly based on the above-mentioned features.
However, as a result, according to the approach developed at the international level (in more developed economies), social protection is accepted in a broader and more comprehensive sense, and includes areas considered under the category of social security. In this sense, the conditional acceptance of both categories as separate directions also serves a common purpose, which plays a key role here.
The differences between social protection and social security will become apparent with the next presentation of the theoretical foundations of social protection.
Although social protection measures at the level of national economies are sometimes accompanied by different elements, depending on the local characteristics of each country and the formed socio-economic relations, it is possible to systematize social protection as a whole on the basis of a common approach.
We can summarize the theoretical and descriptive directions of the relations formed in the international literature, especially in Western sources, which allow us to reveal the essence of the difference between social protection and social security, which we consider important to distinguish between them (Figure 2):

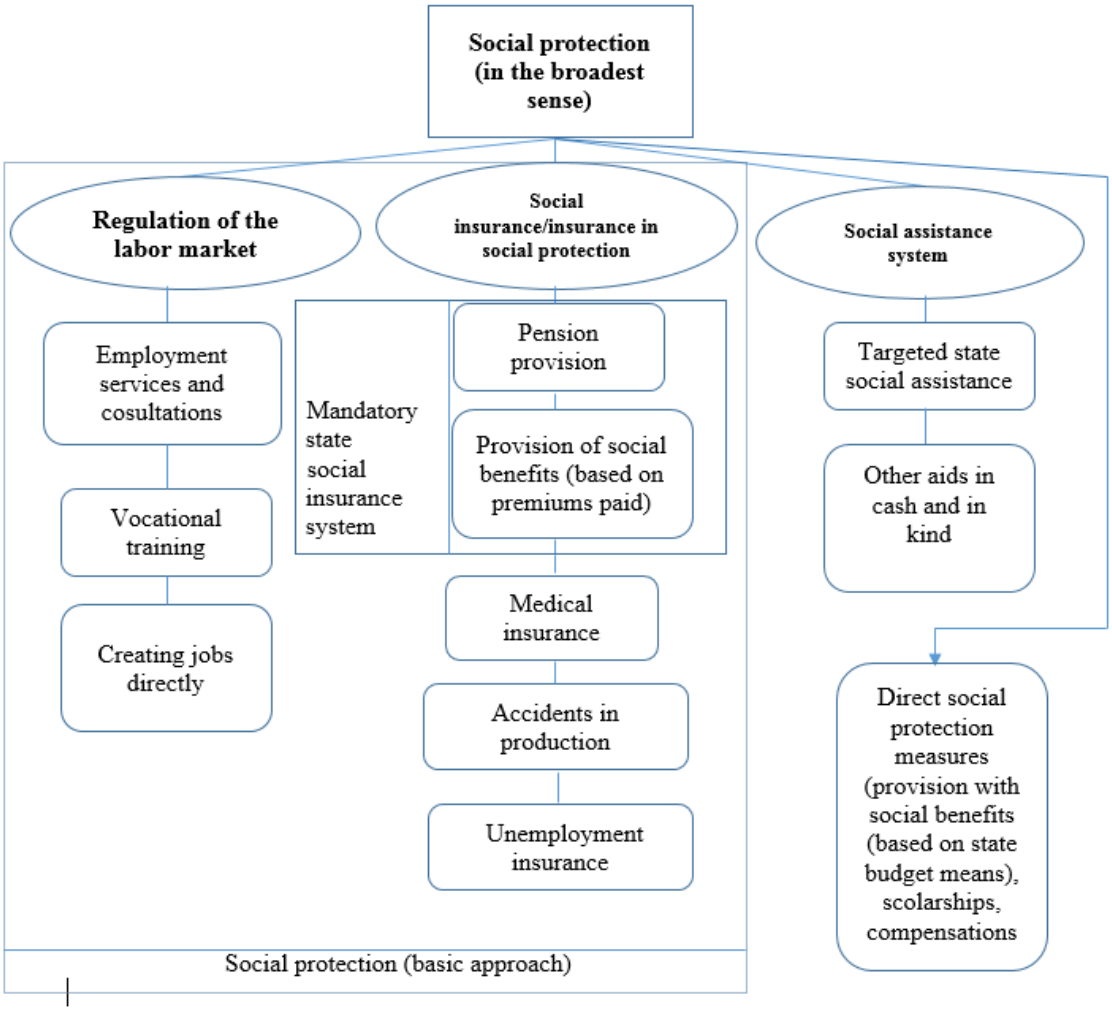

Figure 2. The essence of the difference between social protection and social security
(The scheme was developed by the author)

However, the difficulty of providing a structural classification of social protection and security on the basis of a fully integrated approach is characterized by regional (country) differences due to the diversity of measures applied at the level of national economies.
International regional features and forms of social protection and social security sometimes make it difficult to define specific frameworks between these two categories. Of course, this point is almost accepted in connection with the theoretical basis of the work. Given that the ultimate goal of both categories is to improve the well-being of beneficiaries (the population) and their quality of life, this takes the approach to classification as a problem beyond in-depth analysis and study. Thus, the main and ultimate goal here is the degree to which the various needs of the population of socio-economic importance are met by the state as a whole, regardless of the method or form of provision.
The general idea in the above paragraphs, which reflects the analytical approaches to the study of the scope of social protection, suggests that a comparative analytical approach to social protection in comparison with social security reveals the main theoretical differences between the two concepts (or directions). Subsequent in-depth analysis reveals that diversification is more closely linked to the diversity of practices already applied at the country level. In this sense, it can be considered that it is very difficult to distinguish sharp boundaries between these areas, and even though the borders are not clear, trying to define and specify them is not a priority in terms of goals and objectives of social protection. In many cases, there is even a practice of accepting the social assistance system as part of the social protection system. At the same time, on the basis of our approach, there may be cases when measures and directions that can be included in the category of social security are taken into account in concrete practices as part of social protection. Sometimes there is a similarity in the broad or sectorial approach to the issue of both concepts.
As a result, the degree to which the needs of the socially vulnerable are met in each national economy depends on the scope of the mechanisms used in the process, the diversity or development of the mechanisms for ensuring its current development, regardless of whether the measures are specific to social protection or security has a direct proportional relationship with the levels. From this perspective, the main philosophy of the economic essence of the development of social protection can be expressed by the following conditional description (Figure 3):

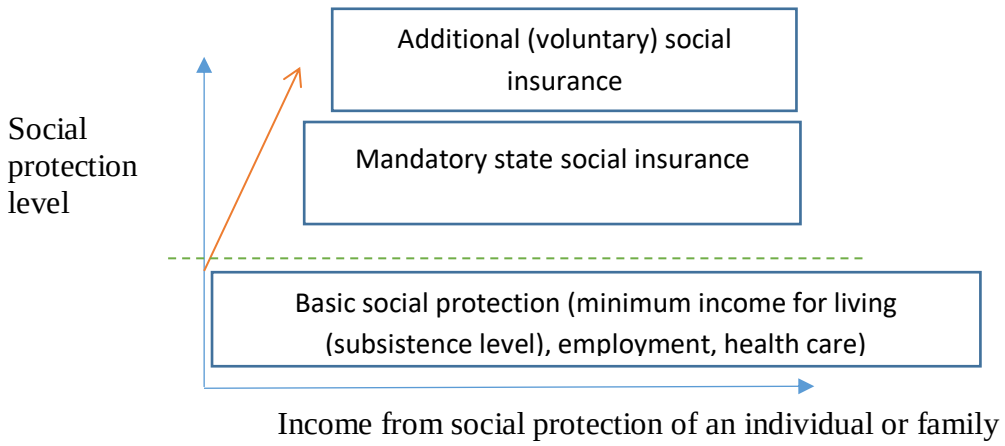

Figure 3. The economic essence of the development of social protection
(The scheme was developed by the author)

As can be seen, the impact of social protection also plays an important role in the formation of the total income of the population in the form of individuals and families as social protection resources allocated to beneficiaries. Social protection, as a major socio-economic problem, prevents the population, especially its socially vulnerable, from falling into poverty and avoids poverty, which in turn indirectly affects not only other socio-economic problems of the population, but also economic ones. It also helps to alleviate the problems associated with it.

In a non-profit (lack of revenue) environment, social protection not only meets the minimum living needs of the individual, but also provides for the elimination of his necessary social needs and problems, creating conditions for the integration of the individual into society and its potential. From this point of view, as reflected in the figure, social protection is available and essential when it is provided to a certain level of non-profit or income security. This point also points to the fundamental relationship between social protection and the income of the population.

Social protection can essentially be more closely linked to a market economy system. The development of an economic system dominated by free economic relations is accompanied by various sectoral risks, including socio-economic risks. The principle of risk in itself opens up opportunities for profitability. The previously mentioned approach to the nature of income in relation to income reveals the concept of social protection, as well as the product of a market economic system based on the management of society as a branch of the economy on free market relations. From this point of view, the problems or risks of the population (individual) of socio-economic nature are considered as the main elements of the social protection system as a special direction in the structure of the state policy in the societies based on the market economic system. The main risks in social protection can be summarized as follows (Figure 4):

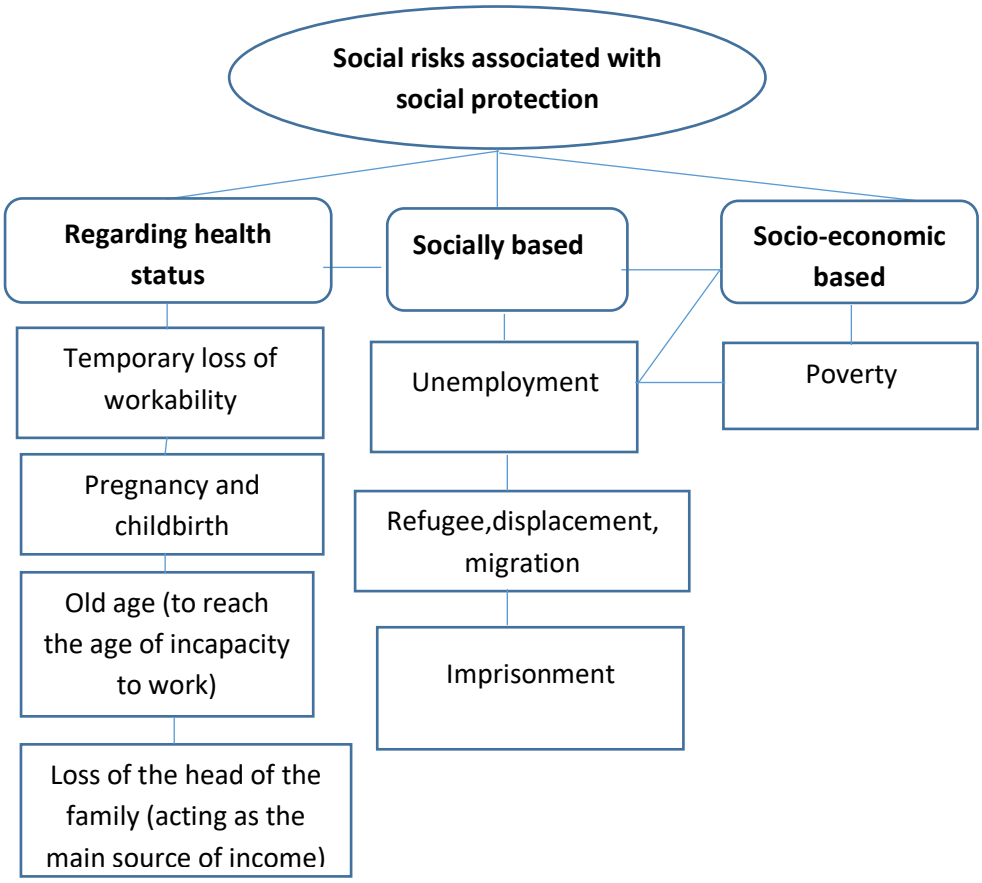

Figure 4. Social risks associated with social protection
(The scheme was developed by the author)

The importance of the sector is confirmed in some economies by the priority of the general state structure in the areas of social protection and social security. In such countries, social protection (and security) as the main component of the state's social policy is the main goal of the state's existence (called "socially oriented economies").

The development of social protection is primarily accompanied by direct economic development, as social protection in this case also determines the allocation of additional financial resources in connection with the need to take appropriate measures and expand the scope. It is no coincidence that in economically developed countries, the population is covered by a higher level of social and economic security through more advanced social protection tools (products) and mechanisms.

In today's globalized world, human development itself, as a special factor, continuously shapes the individual's expectations, views and demands for social protection as a beneficiary. This process of formation and ensuring or maintaining the satisfaction of the individual or the population in these processes promotes the qualitative improvement of social protection, requires the application of new approaches, mechanisms, tools and methods in ensuring social protection.

Thus, it is a priority to build the social protection system on the basis of sufficient flexibility against many social and economic issues of society and to adopt the necessary approach to adaptation to changes in the management of the social protection system as a whole.

In addition to the above-mentioned behavioral changes in society within national economies in modern conditions, global changes, processes and trends in the context of international integration are also considered to be factors influencing the formation and development of national social protection systems.

Factors such as increasing public awareness in the context of international integration, international competitiveness, globalization of the labor market, expansion of national economies, especially the development of information and communication technologies as a separate area do not go unnoticed in the development of social protection systems.

It can be considered that the tendency of expansion of national economies, accompanied by gradual and sustainable growth of world GDP as a whole, acts as a direct economic factor, creating opportunities for increasing the share of social protection expenditures in GDP, as well as contributing to this growth. Thus, social protection expenditures as an integral part of the overall economic system of the country are, as a rule, financed from the state budget, and it is in the interests of each state to better meet the growing social protection needs of the population and provide better social protection. In this sense, social protection has a tendency to develop in relation to economic development.

Although social protection is a phenomenon in the world and has remained unchanged in nature and purpose since its classical form, the main feature of its development is the improvement of mechanisms for the delivery of various social protection services to the population as the main form of social protection. The driving force behind this development process is the growing use of information and communication technologies (ICT) in social protection. Experience shows that the development of current social protection in line with modern requirements is no longer possible without the use of innovative approaches, especially those based on the application of ICT. In this regard, the application of ICT in the construction of a social protection system for each country should be considered as an element of infrastructure.

The application of ICT ensures the observance of a number of important principles in the provision of social protection during the provision of social protection to the population (beneficiary).

Observance of the principles of equality, fairness, guarantee, adequacy is one of the main conditions in social protection.

The need to ensure the principle of equality in the organization and management of social protection is primarily based on the constitutional rights of beneficiaries (individuals or the population). The right to equality in social protection does not constitute a claim for the coverage of beneficiaries with social protection products or services in equal amounts, size or form. Equality here means that an individual's right to any form of social protection is guaranteed on an equal basis with other individuals who have the right to it.

The principle of justice is essentially very close to the principle of equality, and also has close meanings. We can say that the principle of justice is based on the rule of law. Expecting a fair approach to the individual or the population in all decisions related to the provision of social protection, even in the formation of its socio-economic, legal and regulatory framework, as well as in the construction of technical and administrative infrastructure should be a priority in every country.

Expectation of the principle of guarantee for social protection system in comparison with other state systems of individual protection (public security, national defense, health, civil defense, etc.) acts almost as the most important and characteristic aspect, in accordance with its nature, essence and purposes. The social protection system must ensure that the social protection needs of the population are identified promptly and that those needs are met on a guaranteed basis. Guarantees are closely related to the sustainability or, in other words, continuity of social protection. The organization of social protection in this sense, ie on a guaranteed basis, reflects the expectations of the population from the state institution and has political significance, along with the socio-economic nature of the beneficiary (or individual, citizen or population) in terms of maintaining the state and statehood in general. From this point of view, only the social protection system built on a guaranteed basis can develop in accordance with the general development trend of the society.

The principle of guarantee is more economical than other principles listed earlier. Thus, ensuring the sustainability or continuity of social protection depends on the direct financial and resource capabilities of the national economy of each country. In this regard, the constant focus on the problem of financial sustainability, which has always existed in the management of social protection systems, is considered a priority around the world. Ensuring the functioning of its social protection systems on a guaranteed basis necessitates the development and application of mechanisms for effective management of existing and potential financial resources on a permanent basis at the macro level of public administration and at the micro level at the competent authority or bodies managing social protection systems. The fact that the financial capacity of the social protection system is directly related to the demographic problems of the population, the consequences of changes in the economy, force majeure, puts the understanding of the importance of the principle of guarantee from another angle.

Among the principles used in theory in relation to social protection, adequacy can be given as a newer concept (principle). If we consider that adequacy is accepted as a separate principle in relation to social protection, this principle is also close to the other principles we have listed. However, the principle of adequacy is more related to the problem of financial security in the social protection system than other principles. This principle essentially expresses the link between social protection rights and spending on the social protection system. The essence here is to organize the coverage of social protection services or programs (or products) provided in relation to the individual within the social protection system in accordance with the interests, expectations, needs and rights of the individual.

Although these principles, which are considered to be prominent in relation to the above-mentioned social protection, are considered as areas with different characteristics, the meaning is also close to each other and there is a common circle of intersection.

Against the background of these principles, we consider it important to link the so-called "social insurance principle" or "insurance principle", which is emphasized in many literatures, especially in Western sources, with social protection. From the economic point of view, this principle can be called, so to speak, the "pillar" principle of social protection. The principle of insurance is related to the economic dependence between the beneficiaries of the social protection system and the social protection budget, and the observance or expectation of this principle refers to the degree to which those beneficiaries (insured) are covered by social insurance services or payments.

In order for the state to achieve its socio-economic goals, it is necessary to expect the priority of the insurance principle in the organization of social protection.

As a result of the process of organizing and providing social protection, the process of formation of social protection in real practice and application environment takes place.

Social protection acts as a minimum provider of the basic socio-economic needs of the individual and the population in every society. The essence and purpose of this field, as well as the continuity of its nature, determine the continuity of the process of development of social protection. The development of social protection is a manifestation of its state policy, the need to improve governance in this area and, as a result, its improvement in accordance with the current challenges in the socio-economic life of society.

Due to the specificity of the field of social protection, unlike other areas of management of economic importance, it is impossible to fully assess the level of its development through specific economic indicators. A number of macroeconomic approaches to the assessment of the sector use important statistical calculations and indicators. However, it is not advisable to link only these indicators with the level of organization and provision of social protection. The degree to which the services provided and the social protection opportunities provided here address the needs of individuals and the population and meet them should also be considered an important assessment factor.

Taking into account the opportunities created by international integration and the goal of international competitiveness, in modern conditions, national social protection policy organizations or other organizations specializing in this field use other local resources at the local level in order to more effectively organize social protection prefer to study their experience in the organization and provision of social protection. The main factor contributing to this is the experience of organizing and managing social protection within a single society and in the form of a concrete visual model, the strengths and weaknesses of established national social protection systems, and expanding decision-making opportunities for the optimal choice in terms of assessment and application in the local environment.. This method is now considered acceptable if applied and improved, taking into account national and local characteristics, and creates opportunities to achieve positive results.

At present, the International Labor Organization, the World Bank, the Asian Development Bank, the Organization for Economic Cooperation and Development and other international organizations and financial institutions are conducting research and observations in this area, and in many cases and they put services and make assistance for mational organizations. The development of social protection systems of countries also takes place through the exchange of experience by national social protection institutions in the framework of international cooperation with similar institutions of foreign countries and the gradual improvement of local systems on a legislative or technical-institutional basis. For example, the European Union itself is interested in building national social protection systems at higher levels or

similar standards in the countries of the eurozone in accordance with its policy. Its Twinning and other programs under the Eastern Partnership program are aimed at improving and developing the social protection systems of the Eastern European countries and bringing them into line with European standards through short-term specialized experts. These activities are jointly funded and funded by the European Union (Azerbaijan has also benefited from these programs in many areas of public administration, including the development of the social protection system). Experts make suggestions in the beneficiary country by studying local legislation, mechanisms of operation of systems, problems in the exchange of experience with local authorities, and as a result of programs, the existing legislation is usually improved by creating a new regulatory framework and mechanisms are put forward, if necessary.

In short, the development of social protection systems is inevitable in line with the changing and growing needs of the population, as well as the changing expectations of the global information environment.

In addition to the above-mentioned problems affecting the subjective formation of the social protection system, there are external factors or variables that affect its formation, which also contribute to the formation of social protection systems by requiring changes and improvements in social protection systems on a global scale. These factors are problems that exist outside of social protection systems and surround them and are related to the functioning of the social protection system, and the existence of these problems and their impact on social protection systems on a global scale have similar cause and effect relationships.

These problems are global challenges that can lead to long-term depletion of financial resources of social protection systems and major socio-political and socio-economic crises if national social protection systems are not currently addressed and/or preventive measures are not taken. For many years, social protection organizations around the world have been working together to find solutions to such problems in the context of international conferences and exchanges of experience and various discussion platforms. This in itself raises concerns about the future of social protection systems in the current context and the importance and urgency of the problem.

The field of social protection can be called as a field of economic management, but also a specific area of public administration that has social, socio-economic, political, moral significance and needs constant observation, monitoring and research under the constant influence of many factors. Even changes or events that do not seem economically significant at first glance in the life of society, in some cases, social protection can not but pass unnoticed in the country's system.

The main global problems (challenges) related to social protection systems

Problems observed in the process of historical development of social protection, as a rule, are likely to be repeated at different times. In order to prevent the emergence of these problems or to exacerbate the problem, it is necessary to regulate the social protection system by the entity or state institution that manages it.

The philosophy of studying and researching the problems of social protection systems and keeping them under control is related to the fact that the existence of the problem is reflected in the decline in the scope or quality of social protection of the population.

In our opinion, in terms of the historical formation of the social protection system, the main global problems related to social protection systems can be classified as follows:

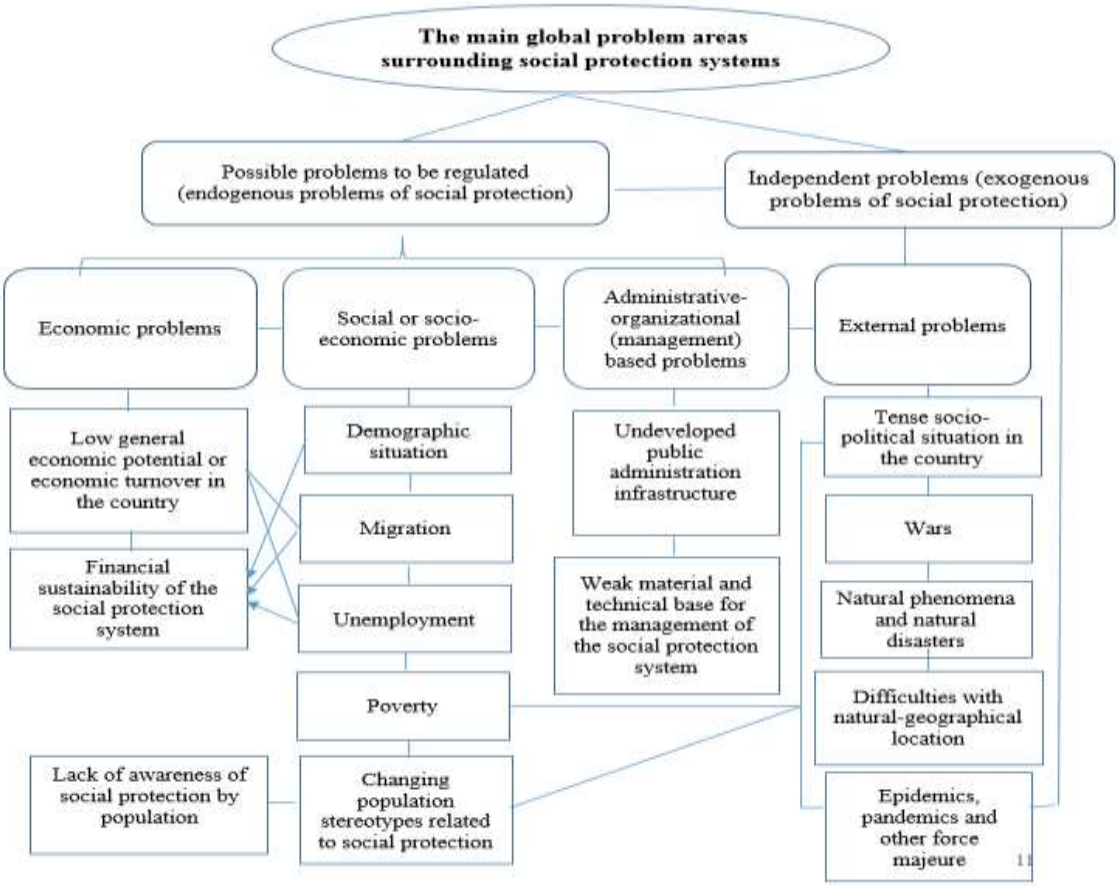

Figure 5. Major global problem areas surrounding social protection systems
(The scheme was developed by the author)

The scheme also points to key cross-sectoral economic impact relationships in the classification of social protection issues.

Although social protection is related to a number of other socially based sectors, it is based on the economy in terms of the sector, in other words, the development opportunities of social protection are directly proportional to the level of economic development and economic potential of the country. This opens up additional opportunities for the development and improvement of social protection against the background of improving the overall economic situation in the country, or it is possible to achieve this by increasing the efficiency of existing financial resources and other management capabilities. Growth of GDP, which is the main macro-statistical economic indicator of any economy, ultimately manifests itself in the increase in expenditures of the social protection system within the framework of public fiscal policy, which allows to assess the overall economic potential as a major factor or problem of social protection development (Figure 5):

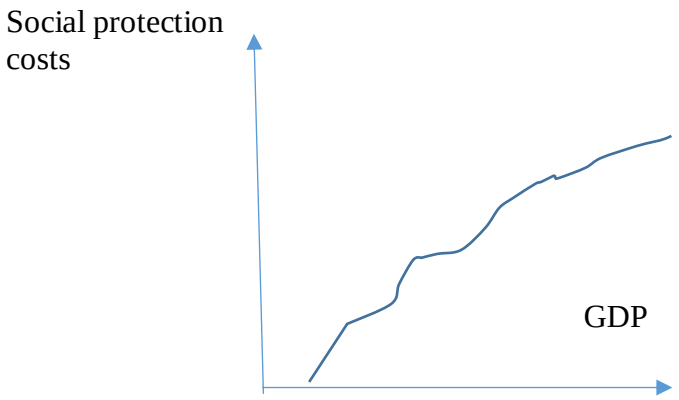

Figure 6. The essence of economic potential as a factor in the development of social protection

Although the development of social protection takes place at the expense of maximum use and attraction of available opportunities and resources in the application of effective management methods and mechanisms, the fundamental basis of its development is the financial-resource source of social protection. Its financial and resource sources are insurance premiums collected and state budget funds depending on the field (mandatory state social insurance within the state social insurance system, unemployment insurance, compulsory health insurance, etc. insurance mechanisms).

In essence, social protection should be based on non-state financial resources, based on the principle of insurance, in contrast to the field of social security, which is financed from the state budget. The basis of the social protection system is the state social insurance system, which currently covers the provision of pensions and social benefits and is based on funds created on the basis of mandatory social insurance premiums. The basis is the income of the population in relation to wages and various other incomes. From this point of view, the financing of pensions and benefits on the basis of the principle of solidarity (financing of pensions of current and potential pensioners at the expense of funds paid by current insured (mandatory state social insurance fees contributors)) and increase of related opportunities and the growth potential of these funds in relation to income from employment is directly related to the wage system and the level of wages in the country. It is true that these funds are formed due to the involvement of entrepreneurial income in mandatory state insurance, which in all cases, as a rule, has a small share in the total. From the above-mentioned point of view, within the framework of the mechanisms of development of social protection, it is considered more expedient to take measures to improve the salary system in the country, as well as their legalization.

Although the introduction of voluntary and additional (private) insurance mechanisms within the state social insurance system is currently on the agenda and has experience in many countries, based on the results of performance evaluation in terms of its role in improving social protection, these mechanisms have not yet fully developed globally.

In the development of the social protection system, taking into account modern challenges, especially in the field of pensions, is emerging as a new application in expanding social protection through the evaluation of mandatory state social insurance funds, especially emerging free funds in the financial markets. However, these issues are also being analyzed, calculated, researched and observed on a global scale.

Thus, the problem of financial resource provision of the social protection system is solved in the context of general economic development and its level. The expansion of its financial

resources determines the solution of the problem of financial sustainability, which is a key factor in the development of social protection and a key factor of a financial nature.

Since the source of financial resources in social protection is formed mainly from non-budget sector sources (paid mandatory state social insurance premiums, etc.) and the non-budget sector tends to expand and develop in the sectoral distribution of income, the state should improve social protection. It is directly related to the development of the non-budget sector, which is the main source of financial resources. From this point of view, as opportunities to improve social protection, first of all, the coverage of mandatory state social insurance premium funds collected within the state social insurance system, which is the main (basic) social protection mechanism, and the volume and scale of the involved financial resource base (mainly wage system), consideration should be given to expanding opportunities, including finding ways to raise wages, especially in the private sector.

In accordance with the nature of financial science and the organization of financial flow management to finance expenditures, the main goal of the problem of financial sustainability of social protection is the implementation of regular and uninterrupted objectives of social protection, as well as constant monitoring of its ability to finance sustainable expenditures. Since the cost of social protection for beneficiaries is related to the decades-long life of these groups, the effective solution to the problem of financial sustainability in social protection requires appropriate forecasts, taking into account only the long-term (30-50 years). These calculations, along with a system of various economic indicators, also take into account indicators and trends in the demographic situation of the population.

Thus, the negative demographic processes and trends in the structure of society - against the background of declining reproduction and increasing longevity due to various multifaceted reasons, the growing share of the elderly in the age structure of the population who are not considered able-bodied directly affects the financial sustainability of social protection (state social insurance, unemployment insurance, compulsory health insurance, etc.) by weakening the financial and resource base.

Therefore, in the current context of increasing global demographic problems for many years, the demographic factor is one of the most threatening factors in the perspective of social protection systems. At present, the problem of financial sustainability of social protection is a priority global topic of discussion on social protection systems. It is true that this problem has always existed in relation to social protection from a scientific point of view, but cases such as demographic crisis or convergence have never been more pronounced in recent periods of social protection (declining marriages, age of marriage increase, decrease in births, increase in the number of divorces, etc.). For these reasons, fluctuations in the financial sources of the social protection system in the social protection system, which is financed by funds formed by the funds paid by the population in various areas related to the social protection system (related to mandatory state social insurance, etc.) and based on the principle of solidarity occur, and due to this, there are risks in financing the current and future liabilities of the social protection system (such as pensions, benefits, various types of insurance payments, etc.). In this regard, in order to ensure the long-term and effective operation of the social protection system, it is important to implement long-term forecasting based on actuarial mechanisms.

In today's world, where the country's borders are open, communications and various types of communication, international economic, political, legal relations are built in an environment of international integration, population migration is becoming more relevant, affecting social relations, socio-economic relations, including the social protection system and showing also emerging as a specific problem.

The migration process is of both social and socio-economic origin, resulting in a nationwide and international movement of labor. The social nature of the migration process is due to the fact that the causes of its occurrence in all cases do not stem from economic problems, but more characteristic is its economic basis, which is mainly related to unemployment and employment. As a process, in national economies with massive international migration, there is an influx of labor from countries that are not already economically developed and in any case have fewer financial resources to countries that are more economically attractive and have a larger financial and resource base. This process affects the country's production relations, incomes, the general welfare of the population and various other areas, as well as the aggravation of the problem of financial stability of the social protection system by preventing the expansion of the financial and resource base, reduces the scope and amount of social protection payments or other deductions (mandatory state social insurance premiums, unemployment insurance, etc.) in terms of reducing the number of payers, and as a result limits the funding base (sources) for social protection in countries where emigrants reside. At the same time, the emigration process excludes citizens from regular social payments (insurance premiums, etc.), leaving them out of the social protection system in their countries, which increases the risk that these people will not be covered by social protection in the future.

The increase in these cases will have a negative impact on the solution of the problem of poverty in the future.

Unemployment is one of the most obvious problems in the management of the economy. In our opinion, the inability to ensure unemployment or employment in all economies should be assessed in terms of the competence and competence of the state economic policy and executive bodies or agencies responsible for the management and regulation of economic relations in society. The low level of GDP and per capita income in relation to the general problem of economic development, which we touched upon earlier in connection with social protection, should not be fully attributed to the problem of rising unemployment. The regulation of employment by the state can be considered to achieve a large-scale solution to the unemployment problem by creating conditions for the establishment of areas of labor activity in accordance with the labor-production initiatives of the population.

Unemployment is considered to be more difficult to solve if it arises on a voluntary basis based on the individual's goals, objectives and expectations, in other words, if it is based on stereotypes. In this sense, unemployment is also a social problem, the solution of which is considered an integral part of the management of the social protection system. The direct impact of the unemployment problem on the social protection system is manifested by narrowing the financing and resource base of the social protection system (reduction in the number of payers, the total amount paid to the social protection system, etc.) and highlighting the problem of financial sustainability of the social protection system.

The problem of poverty can be assessed as a derivative phenomenon of the problem of unemployment and is analyzed from the same approaches in terms of organization and development of social protection.

From this point of view, only a comprehensive approach to the above-mentioned problems and the search for solutions can allow to achieve the solution of the main problems facing social protection.

Along with the economic, social and socio-economic problems of social protection, the problems associated with its management also have a direct impact on the development of social protection. Social protection should be considered as a specific link in the structure of public administration, as well as related to social issues.

No matter how economically based social protection is in the above-mentioned areas, it must be considered impossible to achieve a possible solution to the problems of social protection within the existing resources without effective management at all levels and times of the country's development. Effective organization of social protection is possible in the country in connection with all spheres of socio-economic management in the society and in an environment of assessment of inter-sectoral relations as a whole. For example, it is impossible to properly organize labor, establish a system of wages and remuneration of labor in the country without the existence of a legal basis for labor relations in accordance with international requirements, various conventions and standards, as well as human requirements. In the case of inadequate labor relations, it will not be possible to register income, its involvement in taxes and social insurance, which will ultimately have a direct impact on the organization of social protection and its financial resources, along with other sectors of the economy. Or institutions that manage social protection (relevant government agencies, institutions) to take measures in various areas of social protection or provide services to the population without the use of information technology, including analysis, observation and evaluation, which is now a prerequisite for electronic management of public administration etc., without the availability of appropriate software based on the use of appropriate electronic databases on internal indicators related to the management of the population and the social protection system, it is impossible to manage and develop this area at the same time. At the same time, in order to take measures and make decisions related to the provision of social protection services to the population within the organization of social protection, the party organizing social protection shall provide the necessary information on centralized electronic management systems of other public administration bodies (eg, property issues, taxes, registration and etc.) it is important to provide real-time direct access electronically, so the establishment of integrated information exchange between public administration at the national level should be considered a prerequisite. It should be noted that even the registration of citizens at the passport, place of residence, as well as other activities is one of the problems that the state has not yet been able to solve in many countries in the modern world and is considered an urgent problem of social protection systems at the international level. From this point of view, all such issues should be considered as an important factor for the social protection system, acting as a material and technical assessment of the organization and management of social protection.

In addition to the factors that we consider socio-economic and administrative-organizational in the organization and development of social protection as a specific area of public administration, we can mention a number of factors that are endogenous to social protection systems, but have considerable potential impact on the system.

Among such factors, the existence and maintenance of socio-political stability in the country is one of the key factors of overall economic development and economic stability, and the manifestation of public administration at the same time is one of the factors influencing the provision of social protection.

Tense socio-political conditions affect the formation of specific pre-stereotypes, dissatisfying the population with all aspects of the state institution, including social protection policy, which in many cases creates obstacles to the implementation and formation of social protection policy. The tense socio-political situation leads to unemployment, the development of entrepreneurship, the implementation of the state employment strategy, as well as negatively affecting economic relations in the country, and, consequently, the difficulties in financing social protection in a multiplier effect. In this regard, in order to implement a successful social protection policy and ensure the development of the system, the state must first ensure socio-political stability. On this basis, the successful management of the social

protection system creates conditions for the state to fulfill its functions, ensuring the qualitative improvement of the welfare of the population.

The deepening of the tense socio-political situation can lead to civil wars, where any state of war leads to the general paralysis of the state and the collapse of all government systems, including the social protection system, and the failure or complete rejection of social protection needs.

Many natural phenomena and natural disasters, which are not completely dependent on subjective factors, also cause serious problems in ensuring social protection as external factors. For example, natural disasters and catastrophes that result in severe damage and loss of life to people living in areas with unfavorable climatic conditions (wind storms, floods, floods, forest fires, etc.) often disrupt the system of social protection coverage or cut off communication altogether, or the loss of communications.

The difficulty of natural and geographical conditions sometimes makes it difficult or impossible to register, maintain and provide social protection services to the population living in these areas, which in turn makes it difficult to communicate with the population. This situation also creates conditions for the population's ignorance of social protection, making it difficult to be covered by social protection and to provide services.

Epidemics, widespread infectious diseases and pandemics, which in some cases are difficult to control and control, and so on, affect all aspects of public administration and public life.

The characteristic feature of social protection in relation to natural disasters and epidemics from external factors is that the occurrence of these factors leads to an increase in the additional costs of the social protection system.

COVID-19 as the latest challenge for social protection: an overview

Among the external factors influencing the development of social protection, the pandemic, which has been occupying our agenda for a long time and has affected all international relations and destroyed a number of systems, should be especially emphasized. Thus, this problem is now very important as a priority problem that affects the development of the social protection system and slows it down.

Since the outbreak of COVID-19, which became a pandemic at the end of the first quarter of 2020 and the world was not ready to take countermeasures, due to its rapid spread and high lethality, it has limited employment in all areas of life and in many sectors and weakened the pace of economic development during that period, causing extensive damage to the world economy. This is the largest crisis since the economic crisis of the 1930s. According to the International Monetary Fund (IMF), the global economy shrank by 4.4 percent by 2020 as a result of the crisis (excluding the People's Republic of China, Central Asia and Africa, where positive economic growth has been recorded) [4].

Over the past period, with the exception of the pharmaceutical industry and information technology, there has been a decline in all sectors of the economy, including tourism, international transport and transportation (especially flights), retail trade and services. Due to the restrictions imposed by the pandemic states to prevent the spread of the virus, it had the shortest and most direct impact on employment, and a sharp rise in unemployment was observed in a short period of time. The pandemic has particularly affected the world's largest economies, such as the United States, which, according to the IMF, saw unemployment rise from 3.7 percent to 8.9 percent in 2020, compared to 2019. This, of course, did not go unnoticed in the social protection systems of the countries most affected by the pandemic (simply, it is difficult to make assessments and forecasts in this regard, and it is not disclosed).

At the same time, in response to the global economic recession, economic growth has been recorded in a small number of countries or the economic downturn has been averted as a result of the measures taken. Observations show that losses in some areas will be restored only after 2021.

It can be considered that the main socio-economic consequences of the pandemic on this eve are the loss of jobs and incomes of the population on an international scale and had a negative impact on financial and resource opportunities, its expansion. In some countries, various support measures have been taken to prevent or alleviate the aggravation of the socio-economic situation. Support measures began with the distribution of bread and food products to the vulnerable and poor in kind, the introduction of tax and social security exemptions, one-time benefits, financial assistance to entrepreneurs, and the creation of social jobs for the unemployed. (Assessment of this issue is a separate research topic).

Main directions of the combat mechanisms applied in Azerbaijan against pandemic

In this regard, a special quarantine regime was introduced in Azerbaijan on May 4, 2020, an operational headquarters was established under the Cabinet of Ministers, and a working group headed by the Ministry of Economy, the Ministry of Finance, the Ministry of Labor and Social Protection and the Central Bank was established. Responsibilities have been assigned to take measures to prevent the negative impact on the environment.

To this end, the President of the Republic of Azerbaijan issued a decree on March 19, 2020 "On reducing the negative impact of the Coronavirus (COVID-19) pandemic and, consequently, sharp fluctuations in world energy and stock markets on the economy of the Republic of Azerbaijan, macroeconomic stability, employment and entrepreneurship". In order to ensure the implementation of the Order the Cabinet of Ministers approved the relevant Action Plan on April 4, 2020, the implementation of the Action Plan entrusted to the Ministry of Economy was divided into 3 stages. It was envisaged to pay a certain part of salaries, provide financial support to individual (micro) entrepreneurs, as well as provide tax incentives to protect economic activity.

The program measures covered all areas affected by the pandemic, including those related to the country's social protection system.

In order to support micro-entrepreneurship, to provide part of the social insurance premiums paid by employers in connection with employment, entrepreneurs were provided with free financial resources, as well as the reduction of social insurance rates in some areas, the introduction of tax benefits.

Detailed, accurate and intensive observation, research and forecasting are already underway on the pandemic and its impact on various sectors of the economy. In this regard, the information collection will be further expanded based on the country's experience as long as the pandemic continues.

In general, on the example of the country's experience, the main directions of pandemic control measures in Azerbaijan in connection with social protection can be summarized as follows:

- unreasonable reduction of the number of jobs and prevention of layoffs, creation of conditions for employees to work remotely from home and keeping their salaries as they are (fully in budget organizations), creation of 50,000 additional paid jobs in 2020, AZN 190 for 600,000 unemployed Simplification of the application procedure for receiving lump sum payments on the official website of the Ministry of Labor and Social Protection of the Republic of Azerbaijan, involvement of the unemployed in self-employment programs, expansion of unemployment insurance coverage to 20,000

people, provision of scholarships to those taking courses use of the reserves of the State Social Protection Fund established in 2019 in April-December 2020 to ensure the sustainability of the payment of social benefits (pensions and benefits) to the population, in excess of To extend the payment of targeted state social assistance to high-income families until the 1st of the month following the end of the quarantine regime, to expand the scope of the targeted state social assistance program, to cover the annual tuition fees of students from socially vulnerable families at $ 24, to provide medical masks. , Allocation of funds in the amount of 7 million US dollars, temporary increase of the existing discount limits for the use of electricity in the amount of 59 million US dollars, etc. [5].

It should be noted that on the eve of the pandemic in Azerbaijan, especially the above-mentioned measures, as well as the elimination of illegal employment in labor relations and the introduction of real incomes in the social protection system (social insurance, unemployment insurance and s.) not only maintained the level of state funds, which act as financial sources of social protection, but also provided growth (expansion).

Although international progress has been made in the fight against the pandemic since 2021, the problem has not been addressed and there is no concrete or unified opinion on how long it will last. However, with the removal of economically significant restrictions and the revival of a number of sectors of the economy, there has been a general trend of economic growth (especially in the Chinese economy).

Thus, in the fight against the pandemic, different countries have used their own experiences, and almost all countries have been affected by the pandemic to varying degrees, and countries that have gained momentum at this stage have also been recorded.

In our opinion, various socio-economic processes related to pandemics have been observed continuously, and we believe that in parallel with the continuation of various measures to combat the pandemic, the application of these restrictions to the economic production cycle, employment should be reconsidered. Given the fact that the year of infection statistics has no direct impact and the need to maintain the economic situation for the country, the application of these restrictions should generally be eliminated in the cost-intensive sectors that form the basis of production and create value for the country. There is a need to develop new mechanisms in the areas of tourism, culture, sports and services, which have suffered the most from the pandemic.

CONCLUSION

The management of social protection systems should be considered as a tool to perform the functions of the state and all opportunities should be used for its development. It is necessary for the general economic development of the state to accept only the solution of social protection problems as a priority and to conduct this process on the basis of a rational approach to available resources. The application of social protection in the development of social protection policy, the historical development features of international and local practice, and the lessons learned can help to make social protection decisions that are favorable for the future. During the real application of the developed social protection strategy, it is important to observe the various principles mentioned by the author, especially the principle of social insurance, which should be considered a priority, taking into account its nature and course of development. The assessment of all social risks associated with this system must be taken into account in order to achieve the goal within the available resources in the organization and provision of social protection. Ensuring social protection in the broadest sense should be done by taking into account and regularly assessing the factors that

can be classified as endogenous and exogenous, with the potential to affect it. Recognizing the special importance of maintaining the quality of adequate social protection in the current pandemic, the complexity of measures taken in the framework of pandemic control measures should be expected.

The article contains the basis for the effective organization of social protection, revealing the scientific and theoretical foundations of national (local) and global approaches.

References

1. https://www.ssa.gov/history/briefhistory3.html
2.https: //www.ilo.org/dyn/normlex/en/f? P = NORMLEXPUB: 12100: 0 :: NO :: p12100_instrument_id: 312247
3. https://www.ilo.org/moscow/areas-of-work/social-security/WCMS_249301/lang--en/index.htm
4. https://www.bbc.com/news/business-51706225
5. https://www.ohchr.org/Documents/Events/GoodPracticesCoronavirus/azerbaijan-submission-covid19.pdf

ASSESING THE ECONONOMIC PRODUCTIVITY OF AI IN BUSINESS

Natig Huseynov Elkhan
UNEC, Azerbaijan

Introduction

Artificial Intelligence and big data have a lot of potential to create growth between organizations. However, as the use of AI becomes more widespread, many businesses and firms there will not only benefit from AI activities, but will also be directly dependent on artificial intelligence as a form of competitive advantage. Thus, AI will affect all areas in organizations, from marketing and sales, to accounting and finance. The future role of AI in terms of marketing and sales will be to identify the perfect customer for a particular product or service and to determine the fastest ways to reach this potential customer through the intelligent use of algorithms. Because people are more likely to do mistakes, AI will be more trusted to assist in financial models, additionally will respond to the primary responsibilities within organizations in accounting and finance. However, for all of these changes to be successful for enterprises, it must be emphasized that innovations in society will demand to learn the skills of the workforce in order to work with AI, as well as new skills to lead existing organizations and manage all the information collected by artificial intelligence.

In the digital age, it is crucial to reduce the waiting time of enterprises and thus boost awareness in the market environment, which is able to and will change faster than in previous decades. Thanks to this review, many organizations are adopting evolving technologies to gain more performance and get advantage in the market competition (Akhtar, 2019). With all these developments, Artificial Intelligence (AI) has been in an essential position (Balog, 2020) and get all the attention of both researchers and the industrial sector. AI is defining as the skill of a machine to learn experience, adaptation of the new entries, and performing human-like tasks (Duan, 2019). Now Artificial Intelligence may be the subject of innovation with the most significant disruptive potential (Lichtenthaler, 2020). Similarly, AI, especially according to machine learning tools, is the foundation of a multi-purpose technology in the field.

The modern business world is faced with instant changes, extra innovative solutions, tough competition conditions and a rich information environment. In this case, comparing the data in the hands of enterprises and making decisions in a primitive way will make them vulnerable to the rapidly changing conditions of time. In modern times, companies can take advantage of artificial intelligence and quickly become a global force. This makes AI an essential tool for businesses that want to survive. While these trends were observed early in developed countries, in relatively less developed countries the issue of dominating AI among businesses emerged too late. An example of this is the transformation of foreign companies such as Bolt, Uber, Wolt into leading companies in related sectors in Azerbaijan. This research topic will examine the impact of artificial intelligence on businesses, identify the elements that enable businesses to use artificial intelligence effectively and safely, and evaluate the application of artificial intelligence to businesses from all angles.

Method and Literature Review

The competitive environment of enterprises and the demands on a wide range of data, scarce resources and therefore decision speed lacks forced many companies to apply AI tools primarily due to the expected impacts of leading digital enterprises (Taylor, 2020; Vasin, 2018). As the transformation process involves a part of corporate strategy, various leading companies are reviewing their strategic plans for the integration of AI instruments (Yin, 2020). Although researchers claim that more analysis and work needed to assess the size of AI in the organizational planning and applying of business strategies, theoretical and empirical findings on the creation of value proposition through AI technologies are still limited (Pappas, 2018; Angelis, 2019; Mikalef, 2019; Ranjan, 2021). The main aim of the companies is to create and develop sustainable performance and sustainable competitive advantage by integrating new technologies into the decision-making process with a corporate strategy. Enterprises are expected to be more agile and able to make more strategic decisions in the modern dynamic environment. Companies that maintain a competitive advantage will be able to keep their existence in the long run (Reis, 2020; Liu, 2013).

The use of Information Technology (IT) as a strategic tool is not a current trend (Dwivedi, 2009; Kathuria, 1999; Pinson, 1997; Tallon, 2011) but the connection of AI technologies to organizational strategy is more complex than other technologies because AI applications require cognition which can perform some functions of people as well (Orsini 1986; Orwig, 1997). In this context, it is more difficult than expected to obtain value from AI investments due to the paradox that the same person may have a favorable or unfavorable perception based on a specific situation (Lichtenthaler, 2020).

AI has different concepts, and techniques in different areas. It is an area that seeks to create software and hardware capable of performing actions that can only be performed using cognition (Olsson, 2020). AI field contains any technique that allows devices to operate by repeating human movements to get the best results or to achieve the best predictable results in unexpected scenarios (Reis, 2020; Wang, 2020; Xing, 2016).

Our analysis learns the connection between automation and AI business with modern research, innovation and market placement. To top it of, it provides an understanding of how artificial intelligence can alter businesses, innovation processes, the organization of research and development, business processes, and the global economy. Analysis on all of these areas will inform businesses about the advancements and embrace of AI in the near future. Research will also help to recognize legal issues and look into legal and ethical problems in the field of artificial intelligence. Consequently, highly positive effects of AI on education, living standards, health, entrepreneurship and institutions will be examined. However, initial analysis should be focus more on investigating ethical issues and reducing the spread proportion gap of AI between countries to maintain balanced market competition.

Research processes is playing an increasingly important role in the improvement of innovation and new technology. The process of research and innovation leads to economic growth by providing the development of new markets and improving existing markets. According to a new growth economy, there are three major forces that drive economic dynamics: innovation, knowledge, and entrepreneurship (Hanusch, 2006). Innovation and uncertainty are the hallmarks of the Economy called Neo-Schumpeterian. The most visible form of novelty is innovation. Therefore, innovation (especially technological innovation) is

the first major driving force of economic dynamics. The aim of the modern Economics is to study and learn experimentally in quickly changing environments; thus, knowledge (especially scientific knowledge) is the second main driving force of the new economic dynamics. At the end, an emphasis is taken on an entrepreneur as the 3rd economic actor who began economic development by applying innovations.

Considering the theoretical and practical contributions of the documents reflecting the strategic use of emerging technologies, this becomes much more difficult when it comes to artificial intelligence, as the development of artificial intelligence can perform cognitive activities. This capability helps businesses dramatically change the size, mission, and learning paradigms that demonstrate AI's significant ability to create business value. The strategic use of AI is determined by the use of this ability.

The use of AI as part of advanced analytics solutions to create business value has been studied by researchers. Researchers (Nalchigar, 2017;George, 2020) have developed a theoretical framework that combines the development of artificial intelligence, representational learning and machine learning tools to perform classification and forecasting tasks, ensuring that analytical requirements are aligned with enterprise strategy. Reference (Lichthenthaler, 2020) provided a theoretical framework for business benefits in terms of competitive advantage from advanced analytics through the combination of human knowledge and artificial intelligence.

Marketing is another depth that researchers considered using artificial intelligence to help them on decision making processes. Reference (Huang, 2020) presented an approach which can help managers make decisions about product prices, promotional investments and other marketing strategies, as well as production and distribution planning using traditional artificial intelligence. The important role of smart analytic techniques in the formulation and implementation of marketing strategies examined but the results of the paper showed that analytic tools, from machine learning to marketing management, are not sufficiently acceptable (Taylor, 2020).

Decision makings about social responsibility and sustainability also analyzed in terms of AI regulation. Hybrid model that arrogates traditional AI implementations to support decisions in terms of the priority option of a corporate social responsibility program to be included in a corporate strategy presented in research (Liu,2020). Several researches (Goralski,2020) focused on sustainability and used artificial intelligence algorithms from the definition of organizational strategies to set priorities and policies for generating effective operational strategies.

The use of AI in accordance with corporate strategy to develop new products or services has been discussed in several articles. Some researches (Feldmann,2013) evaluated the use of artificial intelligence to improve machine-to-machine communication in new organizational opportunities. On the contrary, many researchers have concluded that organizations benefit

from developing new products and offering new services (Chae, 2014). AI technologies can drive innovation directly into the industry, and this is the most essential impact of smart technologies. AI is instantly rebuilding its service, performing different functions, becoming an important source of innovation and creating opportunities for innovative human-machine interaction.

Results and Conclusion

The results of this study show that the strategic application of AI tools for consumer and employee interaction has not yet been successful due to the small number of articles aimed at improving the consumer experience. Whereas the use of AI in customer relationships generates value for businesses, the use of AI to improve the consumer experience, the findings cannot be generalized as humans' usage interaction of AI is very complex (Caputo, 2019). Explanations for this uncertainty include people's reluctance to indicate that it is being serviced or interpreted by a machine.

AI tools can provide competitive advantage by increasing the consumer experience and interoperability with digital strategy-based applications. By developing a new product, it will enable deeper innovations in organizations, new services based on the cognitive potential of the new AI era. As a result, competitive and cognitive strategies need to be harmonized to effectively use the new AI cycle to develop innovative products and solutions. Taking into account the company's requirements, rules and automation, the use of next-generation artificial intelligence technology in accordance with a well-defined digital business strategy will create a competitive advantage for businesses. Therefore, it is also important to learn how managers can shape competitive and cognitive strategies to innovate using the capabilities of the new AI era. For this reason, it is necessary to examine human emotions, attitudes and needs that increase the motivation to interact with products and services that focus on cognitive technologies.

References

Akhtar, P.; Frynas, J.G.; Mellahi, K.; Ullah, S. Big data-savvy teams' skills, big data-driven actions and business performance. Br. J. Manag. 2019, 30, 252–271, doi:10.1111/1467-8551.12333.

Angelis, J.; da Silva, E.R. Blockchain adoption: A value driver perspective. Bus. Horiz. 2019, 62, 307–314, doi:10.1016/j.bushor.2018.12.001.

Balog, K. The concept and competitiveness of agile organization in the fourth industrial revolution's drift. Strateg. Manag. 2020, 25, 14–27, doi:10.46541/978-86-7233-386-2_5.

Bloem J, Van Doorn M, Duivestein S, Excoffier D, Maas R, Van Ommeren E (2014) The Fourth Industrial Revolution. Things Tighten.

Chae, B.K. A complexity theory approach to IT-enabled services (IESs) and service innovation: Business analytics as an illustration of IES. *Decis. Support Syst.* **2014**, *57*, 1–10, doi:10.1016/j.dss.2013.07.005.

Caputo, F.; Cillo, V.; Candelo, E.; Liu, Y. Innovating through digital revolution. The role of Soft Skills and Big Data in increasing firm performance. *Manag. Decis.* **2019**, *57*, 2032–2051, doi:10.1108/MD-07-2018-0833.

Duan, Y.; Edwards, J.S.; Dwivedi, Y.K. Artificial intelligence for decision making in the era of Big Data–evolution, challenges and research agenda. Int. J. Inf. Manag. 2019, 48, 63–71, doi:10.1016/j.ijinfomgt.2019.01.021.

Feldmann, N.; Kohler, M.; Kimbrough, S.O.; Fromm, H. Service innovation analytics: Towards an approach for validating frameworks for service innovation capabilities via text mining. In *Exploring Services Science. IESS 2013. Lecture Notes in Business Information Processing*; Falcão e Cunha, J., Snene, M., Nóvoa, H., Eds.; Springer: Berlin/Heidelberg, Germany, 2013; Volume 143,pp. 73–85.

George, A.; Schmitz, K.; Storey, V.C. A Framework for Building Mature Business Intelligence and Analytics in Organizations.*J. Database Manag.* **2020**, *31*, 14–39, doi:10.4018/JDM.2020070102.

Goralski, M.A.; Tan, T.K. Artificial intelligence and sustainable development. *Int. J. Manag. Educ.* **2020**, *18*,doi:10.1016/j.ijme.2019.100330.

Hanusch H, Pyka A (2006) Principles of neo-Schumpeterian economics. Cambridge Journal of Economics: 31(2). pp 275-89.

Huang, M.H.; Rust, R.T. A strategic framework for artificial intelligence in marketing. *J. Acad. Mark. Sci.* **2020**, in press,doi:10.1007/s11747-020-00749-9.

Klosters D (2016) World Economic Forum Annual Meeting 2016 Mastering the Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum. http://www3.weforum.org/docs/Media/. Accessed 7 October 2018.

Lichtenthaler, U. Beyond artificial intelligence: Why companies need to go the extra step. *J. Bus. Strateg.* **2020**, *41*, 19–26,doi:10.1108/JBS-05-2018-0086.

Liu, Y. Sustainable competitive advantage in turbulent business environments. *Int. J. Prod. Res.* **2013**, *51*, 2821–2841,doi:10.1080/00207543.2012.720392.

Lynch S (2017) Andrew Ng: Why AI Is the New Electricity. Insights by Stanford Business. https://news.stanford.edu/thedish/2017/03/14/. Accessed 5 October 2018.

Marr B (2017) Who's Who: The 6 Top Thinkers in AI and Machine Learning. Forbes. https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2017/05/09/. Accessed 7 October 2018.

Nalchigar, S.; Yu, E. Conceptual modeling for business analytics: A framework and potential benefits. In Proceedings of the 2017 IEEE 19th Conference on Business Informatics, Thessaloniki, Greece, 24–26 July 2017.

Pappas, I.O.; Mikalef, P.; Giannakos, M.N.; Krogstie, J.; Lekakos, G. Big data and business analytics ecosystems: Paving the way towards digital transformation and sustainable societies. Inf. Syst. e-Bus. Manag. 2018, 16, 479–491, doi:10.1007/s10257-018-0377-z.

Park SC (2017) The Fourth Industrial Revolution and implications for innovative cluster policies. AI & Society 33(3). pp 433-45.

Reis, C.; Ruivo, P.; Oliveira, T.; Faroleiro, P. Assessing the drivers of machine learning business value. *J. Bus. Res.* **2020**, *117*, 232–243, doi:10.1016/j.jbusres.2020.05.053.

Taylor, S.A.; Hunter, G.L.; Zadeh, A.H.; Delpechitre, D.; Lim, J.H. Value propositions in a digitally transformed world. Ind. Mark. Manag. 2020, 87, 256–263, doi:10.1016/j.indmarman.2019.10.004.

Vasin, S.; Gamidullaeva, L.; Shkarupeta, E.; Finogeev, A.; Palatkin, I. Emerging trends and opportunities for industry 4.0 development in Russia. Eur. Res. Stud. J. 2018, 21, 63–76, doi:10.35808/ersj/1044.

Vidgen, R.; Shaw, S.; Grant, D.B. Management challenges in creating value from business nalytics. Eur. J. Oper. Res. 2017, 261,626–639, doi:10.1016/j.ejor.2017.02.023.

Wamba-Taguimdje, S.L.; Wamba, S.F.; Kamdjoug, J.R.K.; Wanko, C.E.T. Influence of artificial intelligence (AI) on firm performance: The business value of AI-based transformation projects. Bus. Process. Manag. J. 2020, 26, 1893–1924, doi:10.1108/BPMJ-10-2019-0411.

Yin, J.; Wei, S.; Chen, X.; Wei, J. Does it pay to align a firm's competitive strategy with its industry IT strategic role. Inf. Manag. 2020, 57, doi:10.1016/j.im.2020.103391.

Zaki, M. Digital transformation: Harnessing digital technologies for the next generation of services. J. Serv. Mark. 2019, 33, 429435, doi:10.1108/JSM-01-2019-0034.

EFFORTS OF THE CIVIL SERVICE POLICE UNIT IN THE ARRANGEMENT AND DEVELOPMENT OF STREET VENDORS (PKL) IN LANGKAT REGENCY (CASE STUDY ON SUDIRMAN STREET, TANJUNG PURA DISTRICT)

Ayu Larasati
ORCID: 0000-0002-1626-7733
Hendri Hermawan ADİNUGRAHA
ORCID: 0000-0002-8394-5776
IAIN Pekalongan, , Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics

Abstract
In Langkat Regency there are many street vendors, especially on Sudirman Street, Tanjung Pura District. However, many street vendors (PKL) cause problems because the traders sell in any place, such as the shoulder of the road so that it disturbs road users. To regulate and foster the street vendors, the role of the Civil Service Police Unit (Satpol PP) is needed. The purpose of this study was to find out how the efforts of the Civil Service Police Unit in regulating and fostering street vendors in Langkat Regency and what were the obstacles faced by the Civil Service Police Civil Service Unit in regulating and fostering street vendors in Langkat Regency. This research is a qualitative research. Data collection techniques by interview and documentation. The data analysis technique is done by editing, data classification, interpretation, and drawing conclusions. From the results of the study it was found that the efforts made by the Langkat Civil Service Police Unit (Satpol PP) in regulating and fostering Street Vendors on Sudirman Street, Tanjung Pura, namely through two efforts: 1) Persuasive efforts, prevention efforts carried out by means of free and peaceful approaches and 2) Coercive efforts, efforts made using coercion. In regulating and fostering street vendors, the Civil Service Police Unit (Satpol PP) also experienced various obstacles, such as: 1) The absence of regional regulations regarding the regulation and guidance of street vendors, 2) Return of street vendors who had been evicted to the original place, 3) No more land can be used as a place to relocate street vendors, And 4) There is no legal sanction.

Keywords: Efforts, Civil Service Police Unit (Satpol PP), Street Vendors (PKL)

INNOVATIVE, UNIQUE, AND HAVE BUSINESS OPPORTUNITIES THROUGH THE ART OF MOSS CULTIVATION : KOKEDAMA

Frieda ARIFAH
ORCID: 0000-0002-7056-6355
Hendri Hermawan ADİNUGRAHA
ORCID: 0000-0002-8394-5776
IAIN Pekalongan, , Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics

Abstract

The COVID-19 pandemic has had many impacts, one of which is for businesses. Decreased sales levels, loss of customers, even bankruptcy of a business. This encourages someone to be able to innovate in unique and creative ways on their products. The art of cultivating moss plants or what is known as Kokedama is one of the solutions for dealing with the pandemic. The uniqueness, simplicity, and beauty created by nature make people want to enjoy it. The purpose of this study is to provide training and knowledge of kokedama skills to the people of Pekalongan district and to find out the attractiveness, advantages, and business opportunities of Kokedama cultivation in Pekalongan Regency. In this study, the population used is ornamental plant consumers in Pekalongan Regency. This research is a research with a qualitative approach, namely research that is descriptive and tends to use analysis. The results of this study indicate that there is a very potential business opportunity for Kokedama and through this training the community and business people gain knowledge about Kokedama innovation.

Keywords: Kokedama, unique, business opportunities

AHİLİK SOCİOUSU İÇİNDE KAPİTALİST BURJUVA SINIFININ TEKEVVÜN EDİLEMEYİŞİ

Dr. Harun KAPTANER
Pamukkale Üniversitesi

Özet
Socius; dâhilinde insanların dünyaya ait olanı tarihsellik ve kültürsellik içinde tecrübe ettiği, çok katmanlı ve bileşenli birlikteliktir. Socius sosyal edimcilerin sembollerinin, ritüellerinin uygulandığı bir alanda oluşan müteharrik bir bütünsel olma halidir. Socius mefhumu *oikos* ve *polis* mefhumlarını kapsamaktadır. Oikos sociusun mikro, polis makro ölçekli öğesidir. Oikos, socius içinde marksist terminoloji açısından bakıldığında büyü bozumunun yaşanmadığı, ilkel kominal toplulukların yaşam sürdüğü, insanlar arasında iktisadi ilişki biçimi olarak takasın ve birincil ilişkilerin hâkim olduğu birlikteliği tanımlarken, polis ise insanların yerleşik hayata geçmesi ile birlikte ikincil ilişkilerin nüvesinin oluşmaya başladığı iktisadi açıdan malların takasında paranın değişim aracı olduğu insan birlikteliklerini tanımlar (Çelebi, 2007: 49-50).
Anadolu'nun Türkleşmesinde mühim öneme sahip Ahilik Kurumu, geçmişi miladi sekizinci asra kadar giden İran kültür dokusu ile işlenmiş ve göçebe Türk boylarının Anadolu'da Selçuklu Devleti hükümranlığında yerleşik hayata geçişinde kolaylaştırıcılık rolü üstlenmiş sosyo-politik ve sosyo-ekonomik hususiyetleri yani oikus ve polis'i bir arada bulunduran bir kurumdur. İlkeleri İslam dininin akaitlerinden beslenen, İran ve üzerinde hâkimiyet kuran Büyük ve Anadolu Selçuklu devletlerinin izlerini taşıyan Ahilik teşkilatları, Türklerin Anadolu'da yerleşik olan halklara ve hâkim olan iktisadi pazar işleyişine karşı siyasi ve iktisadi güç olmasını sağlamıştır. İçinde bulunduğu nesnel varoluş koşulları olarak tanımlanan; İslami mezhepler/tarikatlar ve yarattığı kutuplaşmalar, Moğol İstilası'nın yarattığı korku durumu ve meydan getirdiği siyasi karışıklıklar, Anadolu'daki ticaret ve zanaatkârlık kurumlarını elinde bulunduran Bizans varlığı, göçebe Türk boylarının yurt bulma ve beylik/devlet kurma mücadeleleri tarafından biçimlendirilen socius ve bu socius'un devamını sağlayan Ahilik kurumunun habitus'u olarak gösterilebilecek fütüvvetnameler ile birey ahilik hususiyetlerini içselleştirmiş ve daha sonra dışsallaştırarak fütüvvetnamelerdeki kuralların (helal kazanç, bir meslek ile iştigal etme, iaşe temelli sermaye sahipliği, yoksulları gözetme, cömertlik vb.) tüm sociusu kuşatmasını sağlamıştır. Bu şekliyle ahi olan failin öznelliği ile toplumsalın nesnelliği Weber'in tanımladığı biçimde ideal tip olarak Ahi'nin bedeninde cisimleşerek fail bu tarihselliği de içinde ihtiva eden yapıyı yaklaşık olarak on asır doxalar vasıtasıyla üstünde taşımıştır (Bourdieu, 1984: 133).

Bu bildiride Ahilik habitusu çerçevesinde şekillenen doxalar ile socius içinde hayatını devam ettiren failin (Ahi) Ortaçağ Avrupası'nda kendi tarihselliği ve toplumsallığı çerçevesinde ortaya çıkan kapitalist iktisadi anlayış ve onun taşıyıcısı olan burjuva zihniyetine neden sahip olmadığının Bourdie'nun İnşacı yapısalcılık yaklaşımı üzerinden kritiği yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Habitus, Socius, Burjuva

THE FAILURE TO CREATE THE CAPITALIST BOURGEOIS CLASS IN THE SOCIO OF AHI

Abstract
Socius; is a multi-layered and component unity within which people experience what belongs to the world in historical and culturalism. Socius is a state of energetic holism that occurs in a space where the symbols and rituals of social actors are practiced. The concept of socius includes the notions of oikos and polis. Oikos is the micro, police macro-scale element of the socius. Oikos defines the unity of socius in which there is no spell degradation, primitive communal communities lived, and where exchange and primary relations prevail as a form of economic relations among socius, while the police are in the economic exchange of goods, where the core of secondary relations begins to form with the settled life of people. defines human associations in which money is a means of exchange (Çelebi, 2007: 49-50).
The Ahi-order Institution, which is of great importance in the Turkification of Anatolia, has been embroidered with the Iranian cultural texture dating back to the eighth century and has assumed a facilitator role in the transition of nomadic Turkish tribes to settled life in Anatolia under the rule of the Seljuk State, namely the oikus and the police. It is an institution that holds work together. The Ahi-order organizations, whose principles are fed by the beliefs of the religion of Islam, bearing the traces of Iran and the Great and Anatolian Seljuk states that dominated it, made the Turks a political and economic power against the peoples settled in Anatolia and the dominant economic market. Defined as the objective conditions of existence; Islamic sects / sects and the polarization they created, the state of fear created by the Mongol invasion and the political turmoil it caused, the Byzantine entity that held the trade and craftsmanship institutions in Anatolia, the socius and these socius, which were shaped by the struggles of nomadic Turkish tribes to find a homeland and establish a principality / state. The individual has internalized the characteristics of ahi-order, which can be shown as the habitus of the Ahi-order institution, and then externalized the rules (halal earning, dealing with a profession, subsistence-based capital ownership, watching over the poor, generosity, etc.) to surround the whole socius. In this way, the subjectivity of the ahi agent and the objectivity of the social became embodied in the body of Ahi as the ideal type as defined by Weber, and the agent carried the structure that includes this historicity for about ten centuries through doxas (Bourdieu, 1984: 133).

In this paper, it will be criticized over Bourdie's Constructivist structuralism approach that the agent (Ahi) who continuesits life within the socius with the Doxas shaped within the framework of the Ahi-order habitus does not have the capitalist economic understanding that emerged within the framework of its historicity and sociality in medieval Europe and the bourgeois mentality that is its carrier.

Keywords: Ahi, Habitus, Socius, Bourgeois

GİRİŞ

Ahilik kurumu sekizinci asırda ortaya çıkıp on dokuzuncu asra kadar mevcudiyetini himaye etmiş, ilk dönemlerde İran ve Ortadoğu coğrafyasında müteakiben Anadolu'da, sonraki dönemde Osmanlı'nın hüküm sürdüğü her yerde uygulanmış sosyo-ekonomik bir örgütsel yapıdır (Eryiğit, 1989: 1). Toplumsal şartların tesiri ile ortaya çıkan Ahilik (Erarı, 1999: 120)

yalnızca iktisadi bir yapı değildir. Arnakis'e (1951: 105-110) göre; Ahilik Osmanlı'nın inkişafında mühim katkıları olmuştur. Ahilik Osmanlı'nın kuruluş aşamasında tesahup ettiği vazifelerin yanında hükümranlığı altında olan coğrafyalarda toplumsal adaleti hâkim kılma gibi pek çok müstesna rolü oynamıştır. Ahilik genetik kodlarını İslam dininin kabullerinden alan, bu kabulleri toplumsal yaşamın her merhalesine sirayet ettirmiş kendi döneminin en seçkin yapısıdır. Ahilerin bu yapı içinde uyması icap ettiği, hususiyetlerini ve ilkelerini (İslami kabulleri) belirten matbu ruhsat dokümanlarına fütüvvetname denilmiştir. Bu ilkeler kısaca şöyle açıklanabilir; helal kazanç, bir meslek ile iştigal etme, iaşe temelli sermaye sahipliği, yoksullara gözetme, cömertlik gibi birçok ahlaki ve özdeksel prensipleri bulunmaktadır. Diğer taraftan ahilikteki gaye burjuva sınıfında olduğu gibi daha fazla sermaye edinmek değil toplum için yararlı olmaktır. Bu saik ile ahilikte daha fazla üretme ve gelir elde etme ikdamı değil daha az ve nitelikli ürün elde etme uğraşısı egemendir (Ekinci, 1990: 48). Bu hususta kurallara uymayanlar ve bu durumu tekrar edenlere esnaflıktan ihraç edilme cezası bile verilmekteydi (Öztürk, 2002: 8).

Burjuva sınıfının içinde hayat bulduğu kapitalist sistem ise, en sade biçimi ile sınırsız ölçüde kâr elde etmek gayesi ile imalata, emtia ve hizmetlerin mübadelesine yönelik, özel mülkiyet temeline dayanan bir iktisadi sistem olarak betimlenebilir. Münhasıran kapitalist sistem aynı zamanda çok daha karışık vetireleri de kapsayan, toplumsalın her alanına sirayet eden bir sistemdir. On altıncı asrın ikinci döneminde Avrupa kıtasına sömürgecilik vasıtası ile artan sermaye terakümü neticesinde oluşan kapitalizm, insanlık tarihi açısından çok kısa bir sürede dünyanın nerdeyse tamamında egemenliğini duyurmuştur. Kapitalizm, bin yıllardır devam eden imalât, tedavül ve tevzi vetirelerini yeni baştan inşa etmiş, yeni teknik ilerlemelerin tefeyyüzünün dinamosu olmuş, toplumsalı geçmiş dönemlere göre çok daha hızlı ve paradigmasal bir transformasyona uğratmış ve her seferinde kendini yeniden dönüştürmüş ve adı hep aynı şekilde anılmıştır. Klasik iktisat kuramcılarından Smith ve Ricardo, bu sistemi homoeconomicus ismini verdikleri bir insan ideal tipi üstünden betimlemeye çalışmışlardır. Aynı şekilde Marx'ta Smith ve Ricardo'nun ürettiği kapitalist sisteme ilişkin ifadeler bağlamında kritiğini yapmış ve bu kritiğin temeline homoecenomicus'un yokumsamasını yerleştirmiştir (İslatince, 2009: 43). Buğra'ya (2005: 113) göre Wallerstein ise kapitalist sistemi, kapitalist olanlar ile kapitalist olmayanlar arasında dikotomik olarak ikiye ayrılmış bir dünya sisteminde, kapitalist olmayandan kapitalist olana doğru akan sermayenin namütenahi terakümüne dayalı küresel iktisadi vetireler ile tanımlar. Kısacası kapitalist sistem, sermaye terakümünün devamlılığını sağlamak için oluşan kâr oranlarını fazlalaştırma ve ekonomik ilerleme zecrî sebebiyle iktisadi oluşum ve etkileşimsel örüntü biçimlerini yaratır.

İnşacı yapısalcılık yaklaşıma göre sosyal tesanüt temelinde oluşturulan tradisyonel (provizyonizm, tradisyonalizm ve fiskalizm) ilişkiselliğin hâkim olduğu bir iktisadi sistemde faillerin kar elde etmeyi hayatının gayesi haline getirmiş Marksist alan yazına göre üretim araçlarının tamamına ve işçinin ürettiği artı değere sahip bir burjuva sınıfı ortaya çıkmasını beklemek kapitalizmin hem tarihselliğine hem de toplumsallığına aykırı bir durumdur. Doğal olarak Ahilik sociusu içinde oluşan habitus ve doxalara göre şekillenmiş ahi ideal tipi (Weber) belirli bir ahlaki edimler çerçevesinde günlük iaşesini sağlama meşgalesinde zanaatkârlığına devam etmiştir. Bu yapı içinde asıl amaç insan-ı kâmil olarak tanımlanan erdemli bir Müslüman birey olmak olduğu için batılı anlamda burjuva hususiyetlerine sahip olmak ahilik habitusu ile örtüşmemektedir.

AHİLİK VE TARİHSEL ÇERÇEVESİ

Ahilik, Arapça birader manasına gelen "ahi" sözcüğünden türemiştir. Ahilik kurumu, Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türk boylarının yerleşik hayata adapte olmasında, esnafların yurtlandırmalarında, Anadolu'da var olan Bizans bezirgânları ile rekabetinde mühim yararları olmuştur. Ayrıca Batı Avrupa'da lonca sisteminde olduğu gibi kentlerin yönetimlerinden ve kentlerin düzen içinde gelişimlerini sağlamada kamu otoritesi adına ekonomik hayatı yönlendirmişlerdir (Niray, 2002: 8). Ekinci'ye (1993: 7) göre, Moğolların Anadolu'yu istilasından kaçarak Anadolu'nun orta ve batı bölgelerine yerleşen bezirgân ve zanaatkârlar ahi birlikleri etrafında teşkilatlanmıştır. Bu çerçevede Yunus Emre, Şeyh Nasirüddin Mahmud Ahî Evran, Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi âlimlerin Anadolu'nun Türk-İslam sentezinde bir yurt olmasında çok önemli katkıları olmuştur (Tatar, 2002: 19). Ahi teşkilatının Anadolu'daki kurucusu Ahi Evran, bugünkü İran'ın Hoy vilayetinde dünyaya gelmiştir. Dönemin en iyi âlimlerinden ders alan Ahi Evran, Türklerin elinde olan Anadolu'nun yerleşim yerlerinde ahilik kurumuna ait sosyo-ekonomik sisteminin işleyişini göstermeye çalışmıştır. Bu sırada Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarı olan I. Gıyasettin Keyhüsrev'e müellifi olduğu eseri sunan Ahi Evran, yaptığı çalışmalarda Sultan Keyhüsrev tarafından önemli destekler görmüştür. Kayseri vilayetinde yurtlanan ve deri atölyesi kuran Ahi Evran, o dönem için hacmi oldukça büyük bir tesis kurmuştur. Kayseri'de yaşayan ahalinin meslek sahibi olmaları yönünde oldukça uzun zaman harcamıştır. Sadece insanların meslek sahibi olmaları değil aynı zamanda sosyolojik alan yazında insanların inanç sistemlerini paylaştığı ve birlikte çalıştığı bir toplulukta var olan mutabakatı ve desteğini vurgulamak adına Durkheim'in mekanik dayanışma olarak tanımladığı unsurları da güçlü kılmak için çaba göstermiştir. Ahilik yapılanması, Anadolu'nun Kırşehir vilayetinde ahi şeyhi, onun altında her vilayette ahi babaları ve onlara bağlı zanaat branşının yöneticileri olarak ahilerden müteşekkildi (Aydın, 2016: 44). Ahi örgütünde yönetim; yiğit, yamak, çırak, kalfa, usta, ahi, halife, şeyh ve şeyh-ül meşayıh olmak üzere dokuz merhaleden ibaretti. Ahi örgütlerinde idare zaman içinde değişerek üst düzeyde konseyler ve kurullar (yönetim ve kâhya kurulları, ziyafet, üç günler, memleket toplantıları) oluşturulmuştur (Çağatay, 1989: 130). Bu toplantılarda ahiler arasında yaşanan problemler çözüme kavuşturulmaktaydı. Ahilik kurumunun temelinde mesleki eğitim bulunmaktaydı. Eğitimler çocukların on yaşından itibaren başlanır ustalık mertebesine ulaşıncaya kadar devam ederdi. Ahilikte bir üst mertebeye geçiş ile ilgili yapılan ritüeller çok önemliydi. Yamak, çırak, kalfa ve usta olma aşamalarında farklı ritüeller uygulanmaktaydı. En mühim olanı da ustalık merhalesine geçiş idi. Bu merhaleler eğitim süreci içinde hem eğitim hem de ahlak kriterlerinin eşgüdüm içinde değerlendirmeye tabi tutularak tamamlanmaktaydı (Çağatay, 1989: 137). Ustalık merhalesine geçmek için en az 8 yıl mesleki eğitim almaları gerekliydi. Usta olunduktan sonra kişi kendine ait işyerini açma yetkisine sahip olabiliyordu (Temel, 2007: 45). Ustalık beratı verilirken kişinin İslami kriterlere sıkı sıkıya bağlı kalması telkin edilirdi (Aydın, 2016: 44). Ahilik kurumunun sürdürülebilirliliğini sağlayan eğitim henüz Anadolu'da devlet yönetimleri sorumluluğunda olmadığı zaman illerdeki ahi teşkilatları tarafından çok sıkı bir denetim altında uygulanmaktaydı. Çünkü bilinmekteydi ki Anadolu'ya henüz yerleşmiş olan Türklerin hâkim olan Bizans loncaları ve tüccarları karşısında hem nitelik hem de nicelik açısından fiziki ve beşeri sermaye terakümleri yeterli düzeyde değildi (Durak ve Yücel, 2010: 153).

Ahilik teşkilatları bugünkü kavramlarla belirtilirse toplumsal cinsiyet eşitliğine oldukça fazla ihtimam göstermekteydi. Kadınların da ahi teşkilatları içinde müstakil statüleri ve rolleri bulunmaktaydı. Ahilik kurumu içinde kadınların bulunduğu teşkilat yapılanmalarına Bacıyan-ı Rum denilmiştir. Bu teşkilat küresel manada müstakil olarak kurulan ilk kadın örgütlenmesi

olarak belirtilmektedir. Ahilik kurumu içinde ahilerin diğer tüm üyeler üzerinde oldukça fazla etkileri bulunmaktaydı (Aydın, 2016: 44). Kurumda insicamın sağlanması için etkin olarak işleyen bir şikâyet mekanizması vardı (Ekinci, 1990: 34). Bu şikâyetler teşkilatta üst mertebelerde olan ahi temsilcileri arasında görüşülerek karara bağlanmaktaydı (Aydın, 2016: 44).

KAPİTALİZM VE AHİLİK

Ahilik kurumu, kapitalist sistem gibi eko-politik bir sistem olmasa da, sosyo-politik yapıya etkilerinden dolayı ahilik ile kapitalist sistem arasındaki benzeşme ve müteferrik durumlar söz konusuydu. Kapitalist sistem, işletme haricinde siyasi yapı ile fail arasında bulunan bütün unsurları ortadan kaldırarak faili tek başına korumasız bırakmıştır. Ahilik kurumu ise Orta Çağ'da Avrupa'da yaygın olan lonca sistemi gibi siyasi yapının müessir olamadığı alanlarda kamu otoritesinin boşluğunu doldurmaya çalışarak failin toplumsal alanda yalnız bırakılmasına izin vermemiştir. Bu şekilde failin mekanik dayanışma (Durkheim) içinde kalmasını ve yaptığı iş süreçlerine yabancılaşmamasını (Marx) sağlamıştır. Kapitalizm de ise tam tersi bir durum gerçekleşerek fail organik dayanışma (Durkheim) ve rasyonalite (Weber) içinde kalarak mevcut iş süreçlerine yabancılaşmıştır. Ahilik kurumunda hayat sadece iktisadi değil içtimai unsurları da içermektedir. Bu kurum içindeki statü kaynağı daha çok beşeri sermaye iken kapitalist sistemde ise daha çok fiziki sermayedir. Kapitalist sistemin tüm dünyayı etkisi altına alması ile beraber devlet yapıları ve hukuk sistemi kapitalist piyasa hükümlerine göre şekillenmiştir. Kapitalist sistemde esas olan sermaye terakümüdür. Sermaye terakümü ile birlikte bireyler arasında eşitsizlik de olabildiğince artmakta ve artmaya devam etmektedir. Ahilik teşkilatı ise üçlü sacayağı üzerine kurulu olan Osmanlı iktisadi düzen anlayışı olan iaşe (provizyonizm), gelenekçilik (tradisyonalizm) ve fiskalizm ilkeleri ile birlikte hizmet sunmaya çalışmaktaydı (Şahin, 2015: 416). Bu iktisadi zihniyet anlayışı kapitalist sistem ile neredeyse taban tabana zıt işlemekteydi. Öncelikle ahilerin en fazla on sekiz gümüşe denk gelebilecek bir sermaye terakümüne sahip olma zorunluluğu Ortaçağın son dönemlerinde ortaya çıkan burjuva sınıfının hususiyetleri ile örtüşmemekteydi. Ahilik kurumu içinde asıl gaye burjuva zihniyetinden farklı olarak iktisadi edimlerden sonsuz miktarda kar elde etmek değil aksine Ahinin iaşesinin sağlanması ve diğer insanların iaşelerinin sağlanmasına destek olmaktı (Ekinci, 1990: 48). Ayrıca Weber'in belirttiği kapitalist ruh ile belli noktalarda benzerlikler taşısa da Marx'ın kastettiği artı değerin terakümü ve sahipliği hususunda ayrılmaktaydı. Burjuva, artı değeri biriktirerek daha büyük bir sermayeye sahip olurken ahiler on sekiz gümüşten fazla elde ettikleri artı değeri Ahi (orta) sandıklarına gelir olarak aktarmaktaydı.

Osmanlı'da iktisadi sistemin tamamı sosyal refahın toplumsal tabana yayılması ilkesine (provizyonizm, tradisyonalizm ve fiskalizm) dayanmaktaydı (Genç, 2014: 42-45). Tabi ki bu zihniyet ahilik kurumunu ortaya çıkaran sosyo-politik ve ekonomik şartların bir tezahürüydü. Ahi Evran ile Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli rol oynayan İran menşeli olan ahi teşkilatları on üçüncü yüzyılda doğudan gelen Moğolların istilası ile batıya doğru hızlı bir şekilde göç etmek zorunda kalan Türkmen boylarının konar-göçerlikten yerleşik hayata geçmelerinde ve Anadolu'da Bizanslılara karşı önemli bir iktisadi güç oluşturmalarında müessir olmuşlardı (Tabakoğlu, 2015: 170-175). Ahilik bu anlamda kamu otoritesinin boşluğunu dolduran Anadolu'nun her kent ve kasabasına yayılmış bir sivil toplum ağı olarak da düşünülebilir. Bu kurumun batıdaki lonca teşkilatından farkı hükmü altında olan kentlerde yaşayan tüm insanların iaşelerini sağlama ve İslam akaitleri çerçevesinde toplumsal insicamı sağlamaktı.

SONUÇ

Kapitalist sistem, küreselleşme vetiresi ile birlikte Weber'in vurguladığı şekilde tamamen rasyonelleşen bir piyasa içinde gelişimine devam etmektedir. Tüm bu vetirede insanlar ve sosyo-ekonomik yapılar Manuel Castells'in Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür isimli eserinin birinci cildi olan Ağ Toplumunun Yükselişi'nde (2013) belirttiği üzere küresel çerçevede piyasalar birleşerek, gerçek zamanda eş zamanlı işleyen karşılıklı bağımlılık içinde olan bir sisteme dönüşmüştür. Bu sistem içinde asıl amaç Weber'in belirttiği gibi kapitalist ruh ile sermaye terakümü sağlamaktır. Bu koşullarda husule gelmiş olan piyasanın içinde burjuva sınıfı da doğal olarak sürekli kar elde etme düşüncesinin rasyonalitesi içinde kalarak daha fazla fiziksel sermaye biriktirmeye devam etmiştir. Bu kapsamda oluşan gelişmiş batı piyasaları tüm sosyo-politik yapıları kendi gelişimine destek sağlayacak bir araç haline getirmeye çalışmıştır (Weber, 1999: 17). Osmanlı'da ise bu durum tam anlamı ile bu şekilde işlememişti. Batı'da siyasi yapılanmalar kapitalist sistemin devamı ve gelişimi için dönüşürken Osmanlı'da ise gelenekçilik ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalınarak toplumsal bütünleşmenin devamı sağlanmıştır (Genç, 2014: 42-45). Bu devamlılığın sağlanmasında Ahi örgütü fail ile sağladığı etkileşim vasıtası ile yapı-fail ilişkiselliğine çok ciddi katkı sunmuştur. Kırsaldaki iktisadi yaşayıştan büyük kent pazarlarına kadar etkisi altında tüm yaşamı belirli bir insicam içinde tutmaya çalışmıştır. Bu sistemde asıl amaç bireyin sonsuz miktarda sermaye birikimine katkı sunmak değil toplumun mümkün olan en iyi şekilde refah seviyesine ulaşmasına katkı sunmaktı. Bunu da sağlamının en rasyonel yolu iktisadi işleyiş sonucu elde edilen artı değeri yine toplum içinde yer alan tüm insanlara adalet çerçevesinde dağıtmaktı. Ahilik sisteminde bireyin tüm çabası İslami akait çerçevesinde şeriat, tarikat, hakikat ve marifet nazariyesinden mükemmel ve olgun fail olarak tanımlanan kâmil insan mertebesine ulaşmaktı. Bu nazariyeye göre insan-ı kâmil ideal tipinin kelamı doğru, iştigalleri mümtaz ve ahlâkı güzeldir (TDV, 2000: 330-331).

Anadolu'da insanlar ahilik kurumu içinde insan-i kâmil olmaya çabalarken batıda burjuva sınıfı ise Weber'in ileri sürdüğü gibi Puriten ahlakı bağlamında (dinsel öğretiyi araçsallaştırarak) sınırsız miktarda sermaye terakümü çabasındaydı. Bu minvalde Osmanlı'da Batıdaki tarzda neden burjuva sınıfı ortaya çıkmadığının sebepleri Osmanlı'nın iktisadi ilkeleri ve onun üzerine inşa edilmiş ahilik sisteminde aranmalıdır. Asıl gayesi toplumun tamamının iyiliği ve mutluluğu olan bir sistemde rekabet daha çok daha iyi ürün üretme üzerinde olmaktadır. Kapitalist sistemde ise bireyin esas gayesi rekabet ederek ve üreterek sermayeyi kendi tekelinde toplamaktır. Burjuva için önemli olan kendisidir. Ahilikte ise birey toplum için üretmeli ve toplumun refahına katkı sunmalıdır. Bu şekilde insan-i kâmil olabilir. Böyle bir socius içinde tamamen kendi kişisel karı peşinde koşan insan ve sınıf oluşmasını beklemek eşyanın tabiatına aykırı sosyolojik bir durumdur.

KAYNAKÇA

Buğra, A., *İktisatçılar ve İnsanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Arnakis, G., Gregory Palamas Among The Turks And Documents Of His Captivity As Historical Sources, Speculum, 26, 1, 104-118, 1951.

Aydın, S., Küreselleşme ve Neo-Liberal Uygulama Sürecinde Sosyal Politika Alanında Ortaya Çıkan Problemlere Çözüm Önerisi: Osmanlı İmparatorluğu'nda Ahilik Sistemi,

Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13, 3, 40-49, 2016.

Bourdieu, P., *Questions de Sociologie*, Minuit, Paris, 1984.

Castells, M., *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür - Ağ Toplumunun Yükselişi* Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

Çağatay, N., *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Çelebi, N., Socius, Oikos, Polis, Sosyoloji Dergisi, 17, 49-56, 2007. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder/issue/40988/495184(Erişim tarihi: 20.03.2021)

Durak, İ ve Yücel A., Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15, 2, 2010.

Ekinci, Y., *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1990.

Ekinci, Y., *Ahilik*, Sistem Ofset, Ankara, 1993.

Erarı, F., *Ahilik ve Ahilik Kültürünün İktisadi Hayatımızdaki Anlamı ve Önemi*, II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu, 117-124, Kırşehir, 1999.

Eryiğit, S., Ahi Birliklerinde Yönetim ve İşletme Fonksiyonlarının Temel Yapısı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Genç, M., *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötükent Neşriyat, İstanbul, 2014.

İslatince, H., *İktisadi Sistemler*, Ekin Yayın Dağıtım, Bursa, 2009.

Niray, N., Anadolu Ahiliği'nin Sosyo-Ekonomik Yönleri, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Velî Araştırma Dergisi, 24, 7-15, 2002.

Öztürk, N., Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7, 1-12, 2002.

Şahin, H., Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Ana İlkeleri Çerçevesinde Klasik Dönem Osmanlı İktisat Politikasına Bakış, EKEV Akademi Dergisi 61, 415-424, 2015.

Tabakoğlu, A., *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2015.

Tatar, T., *Türk Fikir ve İman Zemininde Yeşeren Kurum; Ahilik*, Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, Malatya, 2002.

TDV. *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000.

Temel, H. Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitimi ve Öğretimindeki Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Konya. (2007)

Weber, M., *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çev. Zeynep Gürata, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1999.

Geçici Koruma Kapsamındaki, Suriyeli Misafirlerimize Yönelik Toplumsal Bir Değerlendirme: Kahramanmaraş İli Örneği

İsmail. BAKAN
Nihal ALOĞLU
ORCID No: https://orcid.org/0000 0003 4162 2845
Burcu ERŞAHAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Özet
Suriye iç savaşı nedeniyle en fazla Suriyeliye ev sahipliği yapan Türkiye'de ilk konteyner kentin oluşturulduğu şehirlerden biri olan Kahramanmaraş ilinde yaşamakta olan Suriyeli misafirlerimizin topluma olan etkilerini yerel halk tarafından nasıl algılandığını tespit etmektir.

Tanımlayıcı, kesitsel özellikte olan çalışmada anket yöntemi kullanılmıştır. 7-26 Temmuz 2021 tarihleri arasında Kahramanmaraş ilindeki 93 596 Suriyeli misafirlerimizin daha yoğun olarak ikamet ettiği iki büyük merkez ilçesi olan Dulkadiroğlu ve Onikişubat ilçelerinde Suriyelilerle aynı mahalle, sokak ve apartmanda ikamet eden, komşuluk yapmış ya da Suriyelilerle beraber çalışan 767 kişi ankete katılmıştır.755 adet anket değerlendirmeye alınmıştır. Veriler SPSS 20.0 programı kullanılarak sayı, yüzde dağılımları ve aritmetik ortalamaları alınarak analiz edilmiştir.

Katılımcıların %41,3'ü kadın, %58,7'i erkek, %25,7'si 25-31 yaş aralığında, %56,8'si evli, %38,3'ü üniversite mezunu, %28,1'i işçi olarak çalışmaktadır. İnsanları göçe iten en önemli sebebin savaş (%46,1) ve işsizliğin (%33,6) neden olduğunu belirten katılımcıların %46,7'sinin Suriyeli geçici korunmacı denilince aklına gelen ilk şeyin savaş mağduru oldukları geldiği, %61,3'nün Suriyelilere yönelik bakış açısının olumsuz olduğunu, %58,2'sinin Suriyeli bir komşu istemediklerini ifade etmiştir. Toplumun Suriyeliler hakkındaki; suç oranlarının yüksek olduğu (%61,9), kira, gıda ve maddi yardım yapıldığı (%78,5), kayıtsız olarak kaldıkları (%47,8), devletten maaş aldıkları (%64,1), oy kullandıkları (%45,3), kamu hizmetlerinde öncelikli oldukları (%50,7) gibi doğru bilinen yanlış düşüncelerin hala devam ettiği çalışma sonucu tespit edilmiştir.

Kahramanmaraş ilindeki katılımcıların, Suriyeli misafirlerimizin sosyo-ekonomik düzeni bozduğunu (%73,2), işsizlik oranının arttığı (%78,7), Türkiye ekonomisini zarara uğrattığı (%73,1), Suriyelilerin çok fazla doğurdukları (%81,1,), demografik özelliklerimizi karıştıracakları (%71,8), derhal ülkelerine veya başka bir ülkeye gönderilmelerini (%72,5), sağlık hizmetlerini çok fazla kullandıkları (%74,6) önermelerine katılımın oldukça fazla olduğu görülmektedir. Suriyeli misafirlerimizin savaşın sona ermesinin ardından ülkelerine geri döneceklerini düşünüyorum (%36,5), topluma uyum sağladıklarını düşünüyorum (%25,0), çocuğumun sınıfında Suriyeli misafir çocukların olması beni rahatsız etmez (%31,0) önermelerine katılımın ise oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir.

Ev sahibi konumunda olan Kahramanmaraş halkının Suriyeli misafirleri savaş mağduru olarak görmelerine rağmen ekonomik, güvenlik ve demografik olarak toplumu olumsuz etkiledikleri algısına sahip oldukları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Göç, Geçici Korunma, Suriyeli Misafirler, Toplumsal Bakış, Tutum

**Bu çalışma Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi BAP tarafından 2021/1-33M proje numarası ile desteklenmiştir.

A Social Evaluation Regarding Our Syrian Guests Under Temporary Protection: The Case of Kahramanmaraş Province

Abstract

Because the Syrian civil war, most Syrians hosts one of the city where the first container town created in Turkey, our guests Syrians who live in Kahramanmaras the effect of the society is to determine how it is perceived by the local population.

Questionnaire method was used in the descriptive, cross-sectional study. Between 7-26 July 2021, 767 people living in the same neighborhood, street and apartment with Syrians, living in neighborhoods or working with Syrians participated in the survey in Dulkadiroğlu and Onikisubat districts, two big central districts in Kahramanmaraş, where 93 596 Syrian guests reside more intensely.755 A number of questionnaires were taken into consideration. Data were analyzed by taking numbers, percentage distributions and arithmetic averages using SPSS 20.0 program.

In the study group, 41.3% of the participants were female, 58.7% were male, 25.7% were between the ages of 25-31, 56.8% were married, 38.3% were university graduates, 28.% of them are working as workers. 46.7% of the participants, who stated that the most important reasons pushing people to migrate are war (46.1%) and unemployment (33.6%), the first thing that comes to mind when Syrian temporary protection is mentioned is that they are victims of war, 61.3% They stated that their perspective towards Syrians was negative, and 58.2% of them stated that they did not want a Syrian neighbor. about the Syrians of the society; They have high crime rates (61.9%), rent, food and financial aid (78.5%), remain indifferent (47.8%), receive salaries from the state (64.1%), vote (45%) ,3), it has been determined as a result of the study that the false thoughts that are known to be true, such as that they are priority in public services (50.7%) are still continuing. Participants in Kahramanmaraş stated that our Syrian guests disrupted the socio-economic order (73.2%), the unemployment rate increased (78.7%), harmed the Turkish economy (73.1%), and Syrians gave birth to too much (81.1%), It is seen that there is a high level of agreement with the statements that they will confuse our demographic characteristics (71.8%), that they should be sent to their country or another country immediately (72.5%), that they use health services too much (74.6%), I think that our Syrian guests will return to their countries after the end of the war (36.5%), I think that they have adapted to the society (25.0%), it is not disturbing to have Syrian guest children in my child's class (31.0%) and the agreement is quite low has been done.

It has been concluded that the people of Kahramanmaraş, who are in the position of host, have the perception that they have a negative impact on the society in terms of economy, security and demographics, although they see Syrian guests as victims of war.

Keywords: Migration, Temporary Protection, Syrian Guests, Social Perspective, Attitude

** This work was supported by Kahramanmaraş Sütçü İmam University BAP with project number 2021/1-33M.

GİRİŞ

Türkiye başta coğrafi konumu olmak üzere tarihsel, siyasi, kültürel ve ekonomik nedenlerden dolayı göç alan, göç veren ve transit bir ülke konumunda olması nedeniyle göç akımlarının hemen her türü yaşanmaktadır. Son yarım asırdır yakın coğrafyamızda yaşanan, İran İslam Devrimi (1979), Irak-İran Savaşı (1980-1988), Doğu Bloğunun Dağılması (1989-sonrası), Birinci ve İkinci Körfez (Irak) Savaşları (1990-1991; 2003-2011), Bosna-Hersek savaşı (1992-1995) ve halen sürmekte olan 2010 yılında Suriye'deki iç savaşı ve diğer nedenlerden uluslararası koruma talebiyle yaklaşık 50 ülkeden sayıları yüzbinleri geçen kişi ülkemize sığınmak amaçlı göç etmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014:22). Arap Baharı olarak adlandırılan, 2010 yılı aralık ayında Tunus'ta başlayan Ortadoğu'ya yayılan halk ayaklanmaları Suriye'ye de sıçramış ve bugün hala devam eden bir iç savaşa dönüşmüştür. Suriye'yi saran iç savaşta evlerini harap eden bomba ve mermilerden kaçarak hayatlarını kurtarmak için 5,6 milyon Suriyeli sınırların ötesine komşu ülkelere geçerek tarihin en büyük göçünü yapmışlardır. Türkiye 3,6 milyon kayıtlı Suriyeliye ev sahipliği yaparak dünyadaki en fazla Suriyeli misafir alan ülke durumundadır (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, [UNHCR], 2020).

Suriye'den Türkiye'ye ilk toplu nüfus hareketi, 29 Nisan 2011 tarihinde 252 kişilik bir grupla olmuş fakat çok kısa bir zaman diliminde bu sayı milyonları bulmuştur. Suriyelilerin Türkiye'ye girişi son yıllarda azalan bir oranda da olsa aralıksız devam etmiştir. Ülkedeki geçici koruma altındaki Suriyelilerin sayısı 2020 yılı Eylül ayı itibariyle 3.616. 574'dür. Bu rakamın Türkiye nüfusuna oranlandığında %4.35 gibi azımsanmayacak bir orana tekabül ettiği ortaya çıkmaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, [GİGM], 2021). Kahramanmaraş İl Göç İdaresi Müdürlüğü verilerine göre; Kahramanmaraş ilinde geçici koruma altında bulunan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin sayısı 92.259 kişidir. Bu rakamın il nüfusuna oranı %7,99 olarak tespit edilmiştir. Bu oran Türkiye oranın neredeyse iki katıdır.

Sürecin başında konunun bütün taraflar için "geçicilik" olarak tanımlanan bu durum zaman içinde ciddi bir değişime uğramıştır. Ülkeye gelen yabancı sayısının artışı, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de göç olgusunu önemli yapısal problemlerden biri haline getirmiştir. Suriye'deki savaşın uzaması, yıkımın büyüklüğü, misafir olarak gelenlerin yayılmacılığı ve her alanda paylaşımın artması yerel halkta, misafirliğin kalıcılığa dönüşümü, kıt kaynakların paylaşımında yük olma algısının oluşturacağı ötekileştirme olgusuna, seslerin yükselmesine, on yıldır gösterilen misafirperverliğin birden tahammül sonu olarak dönüşmesine sebep olabilir. Toplumların huzuru, refahı ve güvenliği için göç eden bireylerin sorunlarının ele

alınması kadar, göç edilerek gelinen yerdeki halkın yabancılara yönelik bakışı, yeni gelenler hakkında duygu, düşüncesinin belirlenmesi gerekir. Göç edilen yerlerde misafir olan yabancıların yaşamlarını sorunsuz olarak sürdürebilmelerinde yerel halkın tutumu oldukça önemlidir. Bu nedenle misafir olarak gelenlerin yerel toplumlarda yarattığı etkileri, iki grup arasındaki benzerlik ve ayrışmaları belirleyerek, sosyal uyumun derecesi tespit edilmelidir. Gruplar arasında oluşabilecek kırılmaları, süreçler sertleşmeden benzerlikleri kullanarak geliştirilecek stratejilerle çözüme ulaştırmak için genelden özele değil yerelden genele politikalar uygulanması gerekir. Bu çalışmada; Suriyelilerin ülkeye geldiği ilk günden beri önceleri barınma merkezinde konuk eden daha sonra zamanla şehrin farklı noktalarında ev sahipliği yapan Kahramanmaraş halkının ülkemizin geçici koruması altında bulunan Suriyeli misafirlerimize yönelik bakışı, duygu ve tutumları irdelenmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Türü: Kahramanmaraş halkının Suriyeli misafirlerimiz konusundaki bakışının, duygu ve tutumlarının ortaya çıkarılması amacıyla tanımlayıcı, kesitsel özellikte planlanmış bir çalışmadır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi: olan çalışma 7-26 Temmuz 2021 tarihleri arasında Kahramanmaraş ilindeki 93 596 Suriyeli misafirlerin daha çok ikamet ettiği iki büyük merkez ilçesi olan Dulkadiroğlu ve Onikişubat ilçelerinde Suriyeli misafirlerle aynı mahalle, sokak, apartmanda ikamet eden, komşuluk yapmış ya da Suriyelilerle beraber çalışan Kahramanmaraş halkıdır. 767 bireyler ankete katılımcı olarak kabul edilmiştir. 755 anket değerlendirmeye alınmıştır.

Veri Toplama Aracı: Araştırmada uygulanan anketler araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; ankete katılacak kişilerin demografik (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu) özellikleri, ikinci bölümde ise, Göç İdaresi Genel Müdürlüğünce yayınlanan, "Suriyeliler hakkında doğru bilinen yanlışlar" hakkındaki 14 adet önerme sorulmuştur. Soruların üçlü Likert tipinde "Doğru- Kararsızım-Yanlış" olarak cevaplanması istenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise; Suriyeli misafirlerin oluşturabilecekleri etkileri içeren 31adet önerme bulunmaktadır. Bu bölüm içinde beşli Likert tipi dereceleme kullanılmıştır. Bu dereceleme, "Kesinlikle Katılmıyorum-1, Katılmıyorum-2, Kararsızım-3, Katılıyorum-4, Kesinlikle Katılıyorum-5" şeklinde yapılmıştır.

Verilerin Analizi: Veriler SPSS 20.0 programı kullanılarak sayı, yüzde dağılımları ve aritmetik ortalamaları alınarak analiz edilmiştir Anketin güvenirliği için Cronbach alfa güvenirlik testi yapılmış ve ,769 olarak bulunmuştur.

BULGULAR

Araştırmaya katılan bireylerin kişisel durum değişkenlerine ilişkin bulgular Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri (N:755)

Demografik Özellikler	n	%	Demografik Özellikler	n	%
Cinsiyet			**Yaş**		
Kadın	312	41,3	18-24	151	20,0
Erkek	443	58,7	25-31	194	25,7
			32-38	157	20,8
			39-45	152	20,1
			46 ve üzeri	101	13,4
Medeni durum			**Çocuk sayısı**		
Bekar	279	37,0	Yok	305	40,4
Evli	429	56,8	1 Çocuk	80	10,6
Dul(boşanmış)	47	6,2	2 Çocuk	153	20,3
			3 Çocuk	122	16,2
			4 Çocuk ve üzeri	95	12,5
Eğitim durumunuz?			**Meslek**		
Okur-yazar	12	1,6	Ev hanımı	111	14,7
İlkokul	79	10,5	İşsiz	84	11,1
Ortaokul	93	12,3	İşçi	220	29,1
Lise	255	33,3	Esnaf	103	13,6
Üniversite	289	38,3	Memur	134	17,7
Lisans üstü	27	3,6	Diğer (emekli, çiftçi vs.)	103	13,6
Gelir durumunuz?			**Suriyelilere yönelik bakış açısınız nedir?**		
Gelirimiz giderimizden çok.	98	13,0	Olumlu	119	15,8
Gelirimiz ve giderimiz eşit	308	40,8	Olumsuz	463	61,3
Gelirimiz giderimizden az	349	45,2	Kararsız	173	22,9
Kendinizi hiç Suriyeli ailelerin yerine koyarak düşündünüz mü?			**Suriyeli bir komşunuz olmasını ister miydiniz?**		
Evet			Kesinlikle isterdim	31	4,1
Hayır	484	64,1	İsterdim	65	8,6
	271	35,9	Fark etmez	220	29,1
			İstemem	258	34,2
			Kesinlikle istemem	181	24,0
Sizce insanları göçe iten en önemli sebep nedir?			**Suriyeli geçici korunmacı denilince aklınıza gelen ilk şey nedir?**		
Işsizlik	254	33,6			
Eğitim	40	5,5			
Terör	103	13,6	Ülkesini terk eden insanlar		
Savaş	349	46,1	Savaş mağduru	302	40,0
Akraba yanına gitmek istemek	9	1,2	Yardıma muhtaç insanlar		
			Dilenci	353	46,7
			Çalışmak için gelen insanlar	58	7,7
				24	3,2
				18	2,4

Katılımcıların %41,3'ü kadın, %58,7'i erkek, %25,7'si 25-31 yaş aralığında, %56,8'si evli, %38,3'ü üniversite mezunu, %28,1'i işçi olarak çalışmaktadır. İnsanları göçe iten en önemli sebebin savaş (%46,1) ve işsizliğin (%33,6) neden olduğunu belirten katılımcıların %46,7 Suriyeli geçici korunmacı denilince aklınıza gelen ilk şeyin savaş mağduru oldukları geldiği %64,1 kendini Suriyeli ailelerin yerine koyarak düşündüklerini ifade etmiş ve yönelik bakış açılarının olumsuz (%61,3) olduğunu ve Suriyeli bir komşu istemediklerini (%58,2) belirtmişlerdir (Tablo 1).

Tablo:2 Suriyeliler hakkında doğru bilinen yanlışlar (N:755)

	Doğru		Yanlış		Kararsızım	
	n	%	n	%	n	%
"Suriyelilerin suç oranlarının yüksek olduğu"	467	61,9	150	19,9	138	18,2
"Suriyelilerin üniversitelere sınavsız girdikleri düşüncesi"	294	38,9	299	39,6	162	21,5
"Suriyelilere kira, gıda ve maddi yardım yapıldığı"	593	78,5	97	12,8	65	8,7
"Suriyelilerin ülkemizde kayıtsız olarak kaldıkları"	362	47,8	267	35,4	127	16,8
"Suriyelilerin devletten maaş aldıkları"	484	64,1	180	23,9	91	12,0
"Suriyelilerin istedikleri ilde ikamet edebildikleri"	495	65,4	172	22,8	89	11,8
"Suriyelilerin şehirlerarası izinsiz ve kontrolsüz olarak hareket ettikleri"	377	49,9	238	31,6	140	18,5
"Suriyelilerin devlet memuru oldukları"	217	28,7	357	47,4	181	23,9
"Suriyelilerin oy kullandıkları"	342	45,3	271	35,9	142	18,8
"Suriyelilerin kamu hizmetlerinde öncelikli oldukları"	383	50,7	252	33,4	120	15,9
"Dilencilerin hepsinin Suriyeli olduğu"	118	15,6	527	69,8	110	14,6
"Suriyelilere TOKİ'den ev verildiği"	164	21,7	339	44,9	252	33,4
"Suriyelilerin salgın hastalıkları önleyici hizmetlerden faydalanmadıkları"	176	23,3	421	55,8	158	20,9
"Suriyelilerin ücretsiz tüp bebek tedavisi görebildikleri"	192	25,4	247	32,7	316	41,9

Göç İdaresi Genel Müdürlüğünce yayınlanan, "Suriyeliler hakkında doğru bilinen yanlışlar" hakkındaki 14 adet düşünce bu çalışma kapsamında sorulmuştur. Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların Suriyeliler hakkında suç oranlarının yüksek olduğu (%61,9), kira, gıda ve maddi yardım yapıldığı (%78,5), kayıtsız olarak kaldıkları (%47,8), devletten maaş aldıkları (%64,1), istedikleri ilde ikamet edebildikleri (%65,4), şehirlerarası izinsiz ve kontrolsüz olarak hareket ettikleri (%49,9), oy kullandıkları (%45,3), kamu hizmetlerinde öncelikli oldukları (%50,7) gibi düşüncelerinin olduğu Kahramanmaraş halkında Suriyeliler hakkındaki doğru bilinen yanlış algıların hala devam ettiği tespiti yapılmıştır.

Tablo:3: Toplumun Suriyeli misafirlerimize Yönelik Duygu, Durum ve Görüşleri (N:755)

Önermeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	x̄
1-Suriyeli misafirlerimizin sosyo-ekonomik düzeni bozduğunu düşünüyorum.	79	10,5	58	7,7	65	8,6	155	20,5	398	52,7	3,9
2- Suriyeli misafirlerimizin gelmesiyle işsizlik oranının arttığına inanıyorum.	48	6,4	66	8,7	47	6,2	239	31,7	355	47,0	4,0
3-Suriyeli misafirlerimizin Türkiye ekonomisini zarara uğrattığını düşünüyorum.	51	6,8	63	8,3	81	10,7	265	35,1	295	39,1	3,9
4-Suriyeli misafirlerimizin ev kiralarının artışına neden olduğunu düşünüyorum.	49	6,5	52	6,9	60	7,9	206	27,3	388	51,4	4,1

5-Evimi Suriyelilere kiraya verirdim.	218	28,9	128	17,0	156	20,7	139	18,4	114	15,1	2,7
6- Suriyeli misafirlerimizin şehrimizin ekonomisine olumlu katkılar sağladığını düşünüyorum.	246	32,6	192	25,4	110	14,6	98	13,0	109	14,4	2,5
7- Ucuz iş gücü haline gelen Suriyelilerin eleman gereksinimini kapatması iyi olmuştur.	231	30,6	189	25,0	128	17,0	103	13,6	104	13,8	2,5
8- Suriyeli misafirlerimize sosyal yardım yapılmaması gerektiğini düşünüyorum.	115	15,2	106	14,0	191	25,3	182	24,1	161	21,3	3,2
9- Suriyelilerin işe alınmasına karşıyım.	89	11,8	109	14,4	176	23,3	183	24,2	198	26,2	3,3
10-Suriyelilere üzülüyorum, elimden gelen her desteği vermek isterim.	159	21,1	141	18,7	173	22,9	159	21,1	123	16,3	2,9
11- Suriye'den gelen misafirlerimizi kendi yaşamım için tehdit olarak görüyorum.	80	10,6	104	13,8	125	16,6	218	28,9	228	30,2	3,5
12. Suriyeli misafirlerimizin nüfus artışına neden olarak demografik özelliklerimizi karıştıracaklarını düşünüyorum.	52	6,9	52	6,9	109	14,4	209	27,7	333	44,1	3,9
13. Suriyeli misafirlerimizin ülkeyi kargaşaya sürükleyeceğini düşünüyorum.	62	8,2	63	8,3	100	13,2	205	27,2	325	43,0	3,8
14- Suriyeli misafirlerimizi potansiyel suçlu olarak görüyorum, her an bir suç davranışı gösterebileceklerini düşünüyorum.	73	9,7	98	13,0	125	16,6	219	29,0	240	31,8	3,6
15- Suriyeli misafirlerimizin savaşın sona ermesinin ardından ülkelerine geri döneceklerini sanıyorum.	266	35,2	143	18,9	78	10,3	133	17,6	135	17,9	2,6
16- Suriyeli misafirlerimiz ile komşuluk ve kardeşlik bağımızın olduğunu düşünüyorum.	215	28,5	161	21,3	103	13,6	156	20,7	120	15,9	2,7
17- Suriyeli misafirlerimizin yerli halk içerisinde çok eşlilik yaşanmasına, boşanmaların artmasına neden olduklarını düşünüyorum.	78	10,3	65	8,6	103	13,6	243	32,2	266	35,2	3,7
18- Dilencilik yapan Suriyeli misafirlerimizin sınır dışı edilmesi gerektiğini düşünüyorum.	60	7,9	73	9,7	108	14,4	220	29,1	293	38,8	3,8
19- Suriyeli misafirlerimizin özellikle bulaşıcı hastalıkların artmasına neden olduklarını düşünüyorum.	80	10,6	82	10,9	136	18,0	194	25,7	263	34,8	3,6
20- Suriyeli misafirlerimizin çok fazla doğurduklarını düşünüyorum	36	4,8	55	7,3	52	6,9	201	26,6	411	54,4	4,1
21- Suriyeli misafirlerimizin sağlık hizmetlerini çok fazla kullandıklarını düşünüyorum.	51	6,8	61	8,1	81	10,7	218	28,9	344	45,6	3,9
22- Suriyeli misafirlerimizin toplumdan ayrıştırılarak tecrit edilmiş bir şekilde kamplarda yaşamaları gerektiğini düşünüyorum.	64	8,5	87	11,5	126	16,7	201	26,6	277	36,7	3,7
23- Suriyeli misafirlerimizin rehabilite edilip toplumla iç içe yaşamaları gerektiğini düşünüyorum.	206	27,3	117	15,5	141	18,7	153	20,3	138	18,3	2,8
24- Derhal ülkelerine veya başka bir ülkeye gönderilmelerini istiyorum.	52	6,9	52	6,9	104	13,8	202	26,8	345	45,7	3,9
25- Suriyeli misafirlerimizin topluma uyum sağladıklarını düşünüyorum	321	42,5	144	19,1	101	13,4	90	11,9	99	13,1	2,3
26- Suriyeli çok sayıda ailenin aynı hanede yaşama şekilleri beni rahatsız ediyor.	60	7,9	80	10,6	99	13,1	240	31,8	276	36,6	3,7
27- Suriyeli misafirlerimizin mahalle ve sokakta taşkınlıklar yaptıklarına şahit oldum.	58	7,7	71	9,4	110	14,6	231	30,6	285	37,7	3,8
28- Suriyeli misafirlerimizin kültürel yapılarının bize benzediğini düşünüyorum.	301	39,9	191	25,3	98	13,0	88	11,7	77	10,2	2,2
29- Suriyeli misafirlerimizin gelmesiyle okullardaki sınıfların kalabalıklaştığını düşünüyorum.	47	6,2	55	7,3	112	14,8	252	33,4	289	38,3	3,9
30- Çocuğumun sınıfında Suriyeli misafir çocukların olması beni rahatsız etmez.	181	24,0	166	22,0	174	23,0	123	16,3	111	14,7	2,7
31- Suriyeli misafir çocuklara psiko-sosyal vb. her tür destek verilmesini isterim.	121	16,0	110	14,6	112	14,8	191	25,3	221	29,3	3,3

Tablo 3 incelendiğinde, Suriyeli misafirlerin topluma nasıl etki ettiğini belirlemek amacıyla oluşturulan Kahramanmaraş ilinde Suriyelilerle beraber farklı ortamlarda bulunan yerel halka sorulan önermelerden, "Suriyeli misafirlerimizin sosyo-ekonomik düzeni bozduğunu düşünüyorum" (%73,2), "Suriyeli misafirlerimizin gelmesiyle işsizlik oranının arttığına inanıyorum" (%78,7), "Suriyeli misafirlerimizin Türkiye ekonomisini zarara uğrattığını düşünüyorum." (%73,1), "Suriyeli misafirlerimizin çok fazla doğurduklarını düşünüyorum" (%81,1,), "Suriyeli misafirlerimizin nüfus artışına neden olarak demografik özelliklerimizi karıştıracaklarını düşünüyorum." (%71,8), "derhal ülkelerine veya başka bir ülkeye gönderilmelerini istiyorum" (%72,5), "Suriyeli misafirlerimizin sağlık hizmetlerini çok fazla kullandıklarını düşünüyorum." (%74,6) ifadelerine katılım oranlarının oldukça fazla olduğu görülmektedir. "Suriyeli misafirlerimizin savaşın sona ermesinin ardından ülkelerine geri döneceklerini sanıyorum." (%36,5), "Suriyeli misafirlerimizin topluma uyum sağladıklarını düşünüyorum" (%25,0), "Suriyeli misafirlerimiz ile komşuluk ve kardeşlik bağımızın olduğunu düşünüyorum" (%36,6)," Çocuğumun sınıfında Suriyeli misafir çocukların olması beni rahatsız etmez" (%31,0) önermelerine katılımın oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir.

TARTIŞMA

Göç, en temelde insana ve topluma ait dinamik bir süreçtir. Toplumsal her harekette olduğu gibi karmaşık, çetrefilli ve zaman zaman anlaşılması güç tarafları vardır. Zamana, mekâna, coğrafyaya ve aynı zamanda göç eden grupların kültürel, ekonomik ya da sosyal yaşam pratiklerinin yansımalarına göre kendine has özellikler sergileyebilir. Bu nedenle toplumsal alanın pek çok boyutunu etkileyebileceğinden (Alarçin, 2019:1; Güllüpınar,2012:53) göçle gelen grubun tanımaya çalışmanın yanı sıra göçün yerel toplumda oluşturabileceği yansımalara da dikkat etmek gerekir. Göç veren durumdan daha çok göç alan durumunda olan ülkemizde de Göç İdaresi Genel Müdürlüğü konuyla ilgili çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalardan biri olan Suriyelilere yönelik toplumun düşüncelerini araştıran "Suriyeliler hakkında doğru bilinen yanlışlardır" (www.goc.tr). Toplumda bu yanılgıların devam edip etmediği bu araştırmanın konusu kapsamında katılımcılara sorulmuştur. Katılımcılara yöneltilen on dört yanılgıdan özellikle Suriyeliler hakkında suç oranlarının yüksek olduğu (%61,9), kira, gıda ve maddi yardım yapıldığı (%78,5), devletten maaş aldıkları (%64,1), istedikleri ilde ikamet edebildikleri (%65,4), kamu hizmetlerinde öncelikli oldukları (%50,7) gibi yanılgıların görece yüksek düzeyde devam ettiği tespit edilmiştir (Tablo2). Oysaki çalışmalarda Suriyelilerin suça karışma oranlarının yerel halkın suç oranlarından çok daha düşük olduğu yardımların dış kaynaklı birtakım kuruluşlar tarafından yapıldığı bildirilmiştir (Erdoğan,2014: 30). Suriyeliler hakkında yanlış inanışların devam ediyor olması açıklamaların netlik içermediği ya da tam anlaşılamadığını göstermektedir.

Kitleler halinde olan göçün toplumda kıt kaynakların paylaşılması konusunda endişe yaratması normal olarak düşünülebilir. Nitekim yapılan bu çalışmada yerel halk, Suriyelilerin sosyo-ekonomik düzeni bozduğu (%73,2), ekonominin zarara uğradığı (%74,2), ucuz iş gücü haline gelen Suriyelilerin eleman gereksinimini kapatmasının iyi olmadığı (%55,6),işsizliğin atmasına neden oldukları (%78,7), Suriyelilerin işe alınmasına karşı olduklarını (%50,4), şehrin ekonomisine olumlu katkı sağlamadıklarını (%58,0) ifade etmişlerse de göçün ekonomiye etkisinin olumlu olduğu (Ekici ve Tuncel, 2015; İlgazi, 2019) hatta işsizlik oranlarının düştüğü ve Suriyeli bir çok firmanın açılarak ekonomik büyümeye katkı sağladığı gösterilmektedir (Koyuncu, 2019; 195; Lordoğlu ve Aslan, 2016).

Son göç Türkiye'nin de tarihi boyunca yaşadığı en büyük göç dalgası olmuştur. Kısa bir süre içerisinde çok sayıda Suriyelinin ülke içine yerleştirilmesi elbette farklı yansımalar yaratacaktır. Araştırmada da şehirlere dağılan Suriyeli misafirlerimizi potansiyel suçlu olarak

görülerek her an bir suç davranışı gösterebilecekleri (%60,8), ülkeyi kargaşaya sürükleyeceğini düşünülmesi (% 61,2), mahalle ve sokakta taşkınlıklar yaptıklarına şahit olunması (68,3), kendi yaşamı için tehdit olarak görülmesi (%59,1), Suriyeli misafirlerin gelmesiyle okullardaki sınıfların kalabalıklaştığını (%71,7) yerli halkın misafirlere yönelik duygu durumlarının ötekileştirmeye acısından yüksek olduğu düşündürmektedir. Oysa yapılan bazı çalışmalarda Suriyelilerin suça karışma oranlarının yerel halkın suç oranlarından çok düşük olduğu tespit edilse de uyum problemleri ortaya çıkmış, göçmenlere yönelik algıların dönem dönem değiştiği ve toplumda tartışma ve kavgalar (Erdoğan,2014: 30; Karataş, 2015; Türk, 2019: 23) yaşandığı beyan edilmiştir. Diğer yandan Suriyelilerle çok eşlilik yaşanmasına, boşanmaların artmasına neden olduklarını (%67,4), Suriyelilerin çok fazla doğurduklarını (%81) artan nüfusları ile toplumun demografik özelliklerini karıştıracakları (%71,8), Suriyeli çok sayıda ailenin aynı hanede yaşama şekillerinden rahatsız olunması (%68,4), Suriyeli misafirlerimizin özellikle bulaşıcı hastalıkların artmasına neden olduğu (%60,5) ve misafirlerimizin sağlık hizmetlerini çok fazla kullandıklarını düşünülme (%74,5) oranını yüksek olması yerel halkın toplumsal sağlık ve sosyal düzendeki değişim acısından kaygılı oldukları söylenebilir.

Araştırmada Suriye ile komşuluk ve tarihsel bağlardan yola çıkılarak sunulan önermelerden Kahramanmaraş ilinde yaşayan katılımcıların "Suriyeli misafirlerim komşuluk ve kardeşlik bağımızın olduğunu düşünüyorum" (%35,5), "kültürel yapılarının bize benzediğini düşünüyorum" (%21,9) "rehabilite edilip toplumla iç içe yaşamaları gerektiğini düşünüyorum" (%38,6), "çocuğumun sınıfında "Suriyeli misafir çocukların olması beni rahatsız etmez" (%40,0), "misafirlerimizin topluma uyum sağladıklarını düşünüyorum" (%25,0), "Suriyelilere üzülüyorum, elimden gelen her desteği vermek isterim" (%37,4), "misafirlerimize sosyal yardım yapılmaması gerektiğini düşünüyorum" (%45,4) gibi toplumsal kabulü gösterecek önermelere katılımın oldukça az olası Kahramanmaraş ilinde ikamet eden katılımcıların Suriyeli misafirlerimize yönelik bir bağ hissi hissetmediklerinin yanı sıra "evimi Suriyelilere kiraya verirdim" (%33,5) önermesine katılımın düşük oranlarda kalması yerel halkın beraber yaşanılan on yılı aşan süre içinde yeni bağların olmadığı duygusunu verirken, "dilencilik yapan Suriyeli misafirlerimizin sınır dışı edilmesi gerektiğini düşünüyorum" (%67,9), "Suriyeli misafirlerimizin toplumdan ayrıştırılarak tecrit edilmiş bir şekilde kamplarda yaşamaları gerektiğini düşünüyorum" (%63,3), "derhal ülkelerine veya başka bir ülkeye gönderilmelerini istiyorum" (%72,2) önermelerine katılım görece yüksek olması yerel halkın artık bu misafirliğin bitmesini istediği algısını oluşturmaktadır.

Türk toplumunun savaşın ilk yıllarında din kardeşliği ve komşuluk anlayışı ile ev sahipliği yaptığı Suriyelilere savaşın uzamasıyla, süreç yönetiminin biçimi belirsizliği, Suriyelilere vatandaşlık verilmesi, gelenlerin "geçici korunmadan" "kalıcılığa" evrilme olasılığının artması, zaman ve mekana göre değişen sebeplerle misafir olanlarla ev sahibi toplumun karşı karşıya gelme ihtimallerini artırmaktadır (Erdoğan, 2014: 24; Türk, 2019: 21). Yapılan çalışmalarda bulgular bu çalışmada da olduğu gibi birbirlerini destekler niteliktedir. Ekonomiden güvenliğe, eğitimden sağlığa hatta demografik yapıya kadar toplumsal boyutların çoğunda (Saçan ve ark. 2017; Karataş, 2015; EDAM,2014) toplumun büyük gruplar halinde gelen Suriyelilerin kiraların yükselmesine neden olduğu, ucuz işgücü nedeniyle işlerini kaybetme kaygısı, sağlık başta olmak üzere bazı kamu hizmetlerinden yararlanmada yaşanılan aksaklıkların olduğu, güvenin azaldığı, sosyal ve aile yapılarının bozulacağı, basının Suriyelilerle ilgili haberlere olumsuz şekilde verdiğinde halkın negatif yorumlarının arttığı, Suriyelilerin artık geri dönmeyeceği düşüncesinin oluştuğu (Karataş,

2015; Erdoğan, 2014: 21; Cengiz, 2015:116; Ünal, 2014:5; Türk, 2019:21-27; Boyraz, 2015:51-53; Paksoy ve ark. 2015:167) tespitleri yapılmıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Ülkelerindeki iç savaştan kaçarak hayatlarını kurtarmak için gelen Suriyelilerin ülkeye geldiği ilk günden buyana önceleri barınma merkezinde konuk eden daha sonra zamanla şehrin farklı noktalarında ev sahipliği yapan Kahramanmaraş halkının ülkemizin geçici koruması altında bulunan Suriyeli misafirlerimize yönelik bakışı, duygu ve tutumlarının irdelendiği çalışmada duygusal acıdan savaş mağduru olarak Suriyeliler üzülen yerel halkın ekonomik, güvenlik ve demografik olarak toplumu olumsuz etkiledikleri algısına sahip oldukları aslında kendilerini gelen kişilerle benzerlik taşımadığını ve yakın olmak istemedikleri sonucuna varılmıştır.

Zulüm ve savaştan kaçan insanlara ensar anlayışı ile Türk toplumuna özgü bir özellik olarak kabul gören "misafirperverlik" kavramıyla yaklaşılarak geçici korunmaya ihtiyaçları olan Suriyelilerin onlara aft edilen tanımlar çerçevesinde olmaları beklenir. Çünkü misafirlik sınırlı haklara sahip konuk olduğu yerin kurallarına uyumlu ev sahibinin gözetiminde külfetsiz uzun sürmeyen bir beraber oluştur. Fakat sosyal ve kamusal alanlarda sergilenen davranışlar gelenlerin topluma uyumun olmadığı bize benzemedikleri hatta yayılmacı algısı yaratarak yerel halkta ekonomik, güvenlik, sosyal ve demografik acıdan kötü huylu tümör etkisi oluşturmuş olmasından yakında tüm vücudun etlenmesi yaşamı tehdit etme olasılığını ortadan kaldırmak için tümörün çıkarılması isteği duyulmuştur.

Geçen on yıl içerisinde uyumun olmaması, oluşmuş yanlış algıların değişmemiş olması geçiciliğin kalıcılığa dönüşebileceği algının oluşması hiç hesapta yokken yaşanan pandemi sürecinin getirdiği birtakım sorunların eklenmesi ile yerel halkın tahammül sınırlarını zorlamaya başlaması duyguların çabuk manipüle edilebilir hale gelmesine neden olur. Tıpkı uyuyan volkanın uyanarak içerisindeki sıkışan gazların patlaması gibi.

Göçün toplumsal etkilerinin çokça yaşandığı dünyada değişen düzenin ülke yararına olmasını sağlamak için geçmişe bakılarak ön görüler oluşturulup bu sürecin iyi yönetilmesi için göçün boyutlarına göre yerelden genele ve genelden yerele derinlemesine araştırmalarla birtakım uygulamaların değişime muhtaç olduğu açıktır.

Öncelikle ötekileştirmeye neden olan sanki misafirin daha çok gözetildiği duygusunu veren doğru bilinen yanlışların net bir şekilde belirlenerek gerekli uyum faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Göç politikalarının uygulanmasında netlik olması amacıyla kullanılan kavramların uygulamaya dayandırılarak oluşturulması toplumdaki anlam kargaşasının ortadan kaldırmaya yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

Alarçin, K. (2019). Uluslararası Göç Hareketlerinde Türkiye'nin Konumu; Uluslararası Göç ve İç Göçün Karşılaşması, Kentsel Gerilim: Şanlıurfa Ve Gaziantep Örneği. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.

Boyraz, Z. (2015). Türkiye'de Göçmen Sorununa Örnek Suriyeli Mülteciler. Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks (ZfWT), 2015;7(2), 35-58.

Cengiz, D. (2015). Zorunlu Göçün Mekânsal Etkileri ve Yerel Halkın Algısı; Kilis Örneği, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/2 Winter 2015, p. 101-122. DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7938. ISSN: 1308-2140, Ankara.

EDAM, (2014). Türk Kamuoyunun Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Bakış Açısı. 2014. https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2014/01/EdamAnket2014.1.pdf (Erişim Tarihi: 01.07.2020).

Ekici, S. ve Tuncel, G. (2015) Göç ve İnsan. Göç ve İnsan, Birey ve Toplum Dergisi. Bahar 2015. Cilt 5. Sayı 9

Erdoğan, M. (2014). Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal kabul ve uyum araştırması. Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Raporu. Erişim Adresi: http://fs.hacettepe.edu.tr/hugo/ dosyalar /TurkiyedekiSuriyeliler-Syrians%20in%20Turkey-Rapor-TREN- 19022015.pdf.

Erdoğan, M. (2020). Suriyeliler Barometresi 2019 Suriyelilerle Uyum içinde Yaşamın Çerçevesi. Orion Kitabevi. ISBN: 978-605-9524-82-7. Ankara

Güllüpınar, F. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 4 / Nisan 2012- Eylül 2012, 53-85

GİGM; (2021). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Güncel Veriler. https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638. (Erişim Tarihi: 10.05.2021).

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. 2016 Türkiye Göç Raporu. Yayın No: 40 Nisan, 2017. https://www.goc.tr/kurumlar/goc.gov.tr//2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf (Erişim Tarihi: 10.05.2020).

İlgazi, A. (2019). Suriyeli Sığınmacıların Emek Piyasasına Etkileri Gaziantep ve Şanlıurfa Örneği. Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi Cilt: 3 Sayı: 4 Yıl: 2019

Kahramanmaraş İl Göç Müdürlüğü https://kahramanmaras.goc.gov.tr/istatikler. (Erişim Tarihi: 10.05.2020).

Kalkınma Bakanlığı. Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). Göç. 2014. Ankara. http:/ /www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/15961/oik_goc.pdf (Erişim Tarihi: 10.05.2020).

Karataş M. (2015). Türk Yazılı Basınında Suriyeli Sığınmacılar İle Halk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Göç Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1 • Sayı: 2. ss. 112-151

Koyuncu, A. (2016). Nimet Mi? Külfet Mi? Türkiye'nin Suriyeli sığınmacıları ve göç ekonomisi üzerine bir derkenar, Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler, (Edit: Adem Esen, Mehmet Duman), İstanbul: WALD: Dünya Yerel Yönetim Ve Demokrasi Akademisi Vakfı Yayını, s.78-125.

Lordoğlu, K., & Aslan, M. (2016). En Fazla Suriyeli Göçmen Alan Beş Kentin Emek Piyasalarında Değişimi: 2011-2014. Çalışma ve Toplum, 49(2).

Paksoy H. M., Koçarslam H., Kılınç E., Tunç A., (2015). Suriyelilerin Ekonomik Etkisi: Kilis İli Örneği. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 2015, 5(1): 143-174.

Saçan1, S., Cizdan1, G., Tabak, H D. (2017). Aydın Halkının Suriyeli Göçmenlere Yönelik Bakış Açısının İncelenmesi, Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi Y.2017, C.1, S.1, s.28-38.

Türk, E. (2019). "Türk Basınında Suriyeli Göçmenlere İlişkin Haberlere Yapılan Yorumların İncelenmesi", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21 (1): 17-30.

UNHCR. Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü, Türkiye. (https://www.unhcr.org/tr/24189-dunyadaki-insanlarin-1i-yerinden-edilmis-durumda-unhcr-kuresel-egilimler-raporu.html. https://reporting.unhcr.org/sites/default/files/gr2018/pdf/GR2018_English_Full_lowres.pdf#_ga=2.88292505.34315534.1594634998-531626773.1593067973

Ünal, S.(2014). Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: "Öteki" Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi. Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks (ZfWT), 2014;6 (4), 65-89.

FUTBOL TARAFTARLARININ KARŞIT GÖRÜŞE SAYGI VE ÖZ DENETİM DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Seda Sabah
ORCID No: https://orcid.org/0000-0002-7386-0314
Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor, Amasya, Türkiye
Aydan Ermiş
ORCID No: https://orcid.org/0000-0003-2285-7980
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yabancı Diller Yüksekokulu, Samsun, Türkiye
Soner Çankaya
ORCID No: https://orcid.org/0000-0001-8056-1892
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği, Samsun, Türkiye

Özet
Günümüzde spor olgusunun gittikçe büyümesi ve geniş bir kitleye hitap etmesi kişilerin taraf olma durumunu da oldukça etkilemiştir. Futbol taraftarlığı belirli bir futbol kulübünü destekleme durumu ile ortaya çıkmakla beraber kişinin akraba veya yaşadığı çevreden kaynaklı olarak tuttuğu takıma gönül vermesi olarak da adlandırılmaktadır. Futbolda sık sık şiddet olaylarına rastlanılmakla birlikte özellikle taraftar grubundan kaynaklı çeşitli sorunların da yaşandığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla tüm bu bilgiler ışığında çalışma, futbol taraftar kitlesinin karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeylerinin incelenmesi amacını taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın evrenini futbol taraftar kitlesi oluşturmakta olup, örneklem grubu 172 katılımcı kapsamındadır. Veri toplama sürecinde Gülle (2018) tarafından geliştirilen Sporda Karşıt Görüşe Saygı ve Öz Denetim ölçeği kullanılmıştır. İlgili ölçek 5'li likert tipinde "Hiç katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4) ve Tamamen katılıyorum (5) şeklinde olup, 15 madde ve 2 alt boyuttan (Rakibe Yönelik Nefret-6 madde ve Rakibe Yönelik Saygı-9 madde) oluşmaktadır. Çalışmada, ölçek alt boyut toplam puanlarının cinsiyet, medeni durum gibi değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği Student testi ile tutulan takım, kendini tanımlama, meslek, gelir düzeyi vb. gibi değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği ise Tek Yönlü Varyans Aalizi (One-way ANOVA) ve Tukey çoklu karşılaştırma testi ile belirlenmiştir. Araştırma bulgularının, ortalama ve standart sapma değerleri gösterilmiş olup, sonuçlar $p<0,05$ önem seviyesinde anlamlı kabul edilmiştir. Tüm istatistiksel hesaplamalar SPSS 22.0 V istatistik paket programda yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizi neticesinde erkek taraftar kitlesinin, bekarların ve fanatik olarak adlandırılan taraftar grubunun rakibe yönelik nefret alt boyut toplam puanlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan tutulan takım, eğitim durumu, gelir düzeyi, meslek değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bunların yanı sıra katılımcıların yaş ile sporda karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir. Dolayısıyla tüm bu bilgiler ışığında özellikle fanatik olarak adlandırılan taraftar kitlelerine spor psikolojisi kapsamında eğitim, seminer ve konferanslar düzenlenmesi; futbolun dost, barış ve kardeşlik çerçevesinde yürütülmesi hususunda bilinçlendirilmesi önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Karşıt Görüş, Öz Denetim, Taraftar

ANALYSIS OF RESPECT FOR OPPOSITE APPROACH AND SELF-CONTROL LEVELS OF FOOTBALL SUPPORTERS

Abstract

Today, the increasing growth of sport phenomenon and its appeal to a wide audience have affected individuals' taking sides. While football fanaticism occurs by supporting a specific football club, it is also called as setting one's heart on the team supported as a result of the environment one lives in. In addition to frequent events of violence, various problems resulting from fan groups are also observed in football. Therefore, in the light of all this information, this study aims to examine the respect for opposite approach and audit of self-control levels of football fans. In line with this purpose, the population of the study consists of football fans, while the sample group consists of 172 participants. During the data collection process, "Respect for opposite approach and audit scale of self-control" developed by Gülle (2018) was used. The scale is a 5 Likert-type scale scored as "Strongly disagree (1), Disagree (2), Neutral (3), Agree (4) and Strongly agree (5)" and it includes 24 items and 2 subscales (hatred against the opponent-6 items and respect against the opponent-9 items). In the study, whether the subscale total scores differed in terms of variables such as gender and marital status was determined with Student t test, and whether they differed in terms of variables such as the team supported, defining oneself, occupation, income level, etc. was determined with one-way ANOVA and Tukey multiple comparison test. Mean and standard deviation values of research findings were shown and the results were considered significant at $p<0,05$ significance level. All statistical calculations were performed with SPSS 22.0 V statistical package program. As a result of the analysis of the data obtained, it was concluded that male supporters, single supporters and supporter groups called fans had high hatred against the opponent subscale total scores. On the other hand, no significant difference was found in terms of the variables of team supported, educational status, income level and occupation. In addition to these, no statistically significant difference was found between the participants' ages and their respect for opposite approach and audit of self-control levels. Therefore, in the light of all this information, it is important to organize trainings, seminars and conferences especially to supporters called fans within the context of sport psychology and to raise awareness about performing football within the framework of friendship, peace and brotherhood.

Keywords: Football, Opposite approach, Self-control, Supporter

GİRİŞ

Futbol taraftarlığı belirli bir futbol kulübünü destekleme durumu ile ortaya çıkmakla beraber kişinin akraba veya yaşadığı çevreden kaynaklı olarak tuttuğu takıma gönül vermesi olarak da adlandırılmaktadır. Bunlara istinaden okul kurumları, kişinin taraftar olma sürecinde bir araç olarak belirtilmektedir. Ayrıca kişilerin futbol taraftarlığına yöneliminde, yaşadığı şehrin futbol takımı etrafında yapılanmış aidiyet ve kimlik arayışı durumu da önemli bir etkendir (Katırcı, 2008).

Öz-denetim bireyin dünya ile arasında ideal bir uyum elde etmek amacıyla kendini değiştirme ve uyarlama kapasitesi olarak değerlendirilmektedir (Duyan, 2012). Aynı zamanda öz-denetim istenilen davranışın sergilenmesi durumunu da desteklemekte birlikte alışılmış

davranışların uygun olup olmadığını denetleyen bir mekanizma olarak da adlandırılmaktadır (Ridder ve diğ., 2012). Kişinin kendini denetlemesi durumu da neyin denetim altına alındığına dair dikkat edilmesi gerekli diğer bir hususdur (Gülle, 2018).

Günümüzde spor olgusunun gittikçe büyümesi ve geniş bir kitleye hitap etmesi durumu kişilerin taraf olma durumunu da oldukça etkilemiştir. Futbolda sık sık şiddet olaylarına rastlanılmakla birlikte özellikle taraftar grubundan kaynaklı çeşitli sorunların da yaşandığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla tüm bu bilgiler ışığında çalışmada, futbol takımlarının taraftar kitlesini oluşturan hem sporcu hem de sedanter bireylerin karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın yürütülmesi hususunda Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Kararı (karar no: 2021/618) ile onay alınmıştır. Araştırma betimsel araştırma deseninin bir çeşidi olan tarama araştırma modelindedir. Çalışmanın evrenini futbol taraftar kitlesi oluşturmakta olup, örneklem grubu 172 katılımcı kapsamındadır.

Veri toplama sürecinde Gülle (2018) tarafından geliştirilen Sporda Karşıt Görüşe Saygı ve Öz Denetim ölçeği kullanılmıştır. İlgili ölçek 5'li likert tipinde "Hiç katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4) ve Tamamen katılıyorum (5) şeklinde olup, 15 madde ve 2 alt boyuttan (Rakibe Yönelik Nefret-6 madde ve Rakibe Yönelik Saygı-9 madde) oluşmaktadır.

Araştırmada futbol taraftar kitlesinin ölçek maddelerine verdiği cevapların iç tutarlılığını kontrol etmek amacı ile güvenirlilik katsayıları (cronbach alpha) hesaplanmıştır. Katılımcıların ölçek maddelerine verdikleri cevapların iç tutarlılığı yüksek düzeyde yeterli bulunmuş olması nedeni ile herhangi bir maddenin çıkarılmasına gerek kalmamıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların ölçek maddelerine verdikleri cevaplara ait iç tutarlılık katsayıları

Ölçek	İç Tutarlılık Katsayısı	Değerlendirme
SKGSÖD	0,879	Yüksek Düzeyde Güvenilir
RYN	0,913	Yüksek Düzeyde Güvenilir
RYS	0,960	Yüksek Düzeyde Güvenilir

SKGSÖD: Sporda Karşıt Görüşe Saygı ve Öz Denetim, RYN: Rakibe Yönelik Nefret, RYS: Rakibe Yönelik Saygı

Katılımcıların ölçek maddelerine verdiği cevaplardan elde edilen toplam puanların kişisel bilgi formundaki değişkenlere göre normal dağılım gösterip göstermediği Kolmogorov-Smirnov ($n \geq 50$) ve Shapiro-Wilk ($n<50$) testi ile belirlenmiştir ($P>0,05$). Çalışmada, ölçek alt boyut toplam puanlarının cinsiyet, medeni durum gibi değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği Student testi ile, tutulan takım, kendini tanımlama, meslek, gelir düzeyi vb. gibi değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği ise Tek Yönlü Varyans Aalizi (One-way ANOVA) ve Tukey çoklu karşılaştırma testi ile belirlenmiştir. Araştırma bulgularının, ortalama ve standart sapma değerleri gösterilmiş olup, sonuçlar $p<0,05$ önem seviyesinde anlamlı kabul edilmiştir. Tüm istatistiksel hesaplamalar SPSS 22.0 V istatistik paket programda yapılmıştır.

BULGULAR

Tablo 2. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları

Takım	n	%
Fenerbahçe	46	26,7
Galatasaray	55	32,0
Beşiktaş	24	14,0
Samsunspor	25	14,5
Trabzonspor	22	12,8
Toplam	172	100,0

Meslek	n	%
İşsiz	11	6,4
Öğrenci	41	23,8
Memur	56	32,6
İşçi	26	15,1
Özel Sektör	38	22,1
Toplam	172	100,0

Kendini Tanımlama	n	%
Fanatik	42	24,4
Taraftar	55	32,0
Seyirci	35	20,3
TV İzleyicisi	40	23,3
Toplam	172	100,0

Medeni Durum	n	%
Evli	92	53,5
Bekar	80	46,5
Toplam	172	100,0

Cinsiyet	n	%
Kadın	81	47,1
Erkek	91	52,9
Toplam	172	100,0

Eğitim Durumu	n	%
Lise	12	7,0
Ön Lisans ve Lisans	140	81,4
Lisansüstü	20	11,6
Toplam	172	100,0

Gelir Düzeyi	n	%
Düşük(Gelir<Gider)	25	14,5
Orta (Gelir=Gider)	138	80,2
Yüksek (Gelir>Gider)	9	5,2
Toplam	172	100,0

Çalışma 81 kadın, 91 erkek olmak üzere toplam 172 taraftar kitlesi ile gerçekleştirilmiştir. 92'si evli 80'i bekar olan ve çoğunlukla ön lisans ve lisans mezunu olan taraftarlar Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş, Samsunspor ve Trabzonspor futbol takımlarını tutmaktadır. Ayrıca çalışmaya katılan katılımcıların çoğunlukla memur olduğu, orta düzeyde gelir durumuna sahip oldukları ve kendilerini taraftar olarak adlandırdıkları tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 3. Katılımcıların yaşı ve sporda karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeyleri arası ilişkiler

		RYN	RYS
Yaş	r-değeri	-0,083	0,093
	p-değeri	0,277	0,223

RYN: Rakibe Yönelik Nefret, RYS: Rakibe Yönelik Saygı

Çalışmada katılımcıların yaşı ile sporda karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (Tablo 3).

Tablo 4. Katılımcıların tuttuğu takıma göre sporda karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeyleri

Takım	n	Ortalama	Std. Sapma	P-değeri
Rakibe Yönelik Nefret				
Fenerbahçe	46	11,59	5,71	0,140
Galatasaray	55	10,25	4,58	
Beşiktaş	24	10,25	3,91	
Samsunspor	25	13,36	6,61	
Trabzonspor	22	11,68	5,92	
Rakibe Yönelik Saygı				
Fenerbahçe	46	32,54	10,76	0,255
Galatasaray	55	33,98	8,79	
Beşiktaş	24	31,96	13,48	
Samsunspor	25	30,64	9,82	
Trabzonspor	22	28,09	12,16	

Katılımcıların tuttuğu takıma göre sporda karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeyleri incelendiğinde; ölçeğin tüm alt boyutları açısından anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 4)

Tablo 5. Katılımcıların kendini tanımlama durumuna göre sporda karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeyleri

Kendini tanımlama durumu	n	Ortalama	Std. Sapma	P-değeri
Rakibe Yönelik Nefret				
Fanatik	42	15,43 a	5,86	<0,001
Taraftar	55	11,31 b	4,49	
Seyirci	35	9,09 b	3,39	
TV İzleyici	40	8,65 b	4,75	
Rakibe Yönelik Saygı				
Fanatik	42	31,02	9,18	0,686
Taraftar	55	32,00	10,19	
Seyirci	35	33,91	10,35	
TV İzleyici	40	31,68	13,11	

Katılımcıların kendini tanımlama durumuna göre sporda karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeyleri incelendiğinde; rakibe yönelik nefret alt boyutunda anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada kendini fanatik olarak adlandıran grubun, ölçeğin rakibe yönelik nefret alt boyutunda ortalama puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Tablo 5).

Tablo 6. Katılımcıların cinsiyet durumuna göre sporda karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeyleri

Cinsiyet	n	Ortalama	Std. Sapma	P-değeri
Rakibe Yönelik Nefret				
Kadın	81	9,52	3,92	<0,001
Erkek	91	12,78	6,01	
Rakibe Yönelik Saygı				
Kadın	81	33,54	10,86	0,090
Erkek	91	30,77	10,45	

Katılımcıların cinsiyet durumuna göre sporda karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeyleri incelendiğinde; rakibe yönelik nefret alt boyutunda anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada erkek taraftar kitlesinin kadınlara göre ölçeğin rakibe yönelik nefret alt boyutunda ortalama puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Tablo 6).

Tablo 7. Katılımcıların medeni durumuna göre sporda karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeyleri

Medeni Durum	n	Ortalama	Std. Sapma	P-değeri
Rakibe Yönelik Nefret				
Evli	92	10,30	4,84	0,013
Bekar	80	12,33	5,77	
Rakibe Yönelik Saygı				
Evli	92	32,00	10,79	0,921
Bekar	80	32,16	10,66	

Katılımcıların medeni durumuna göre sporda karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeyleri incelendiğinde; rakibe yönelik alt boyutunda anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada bekar taraftar grubunun evli taraftar grubuna göre rakibe yönelik nefret alt boyutunda ortalama puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Tablo 7).

Tablo 8. Katılımcıların gelir düzeyine göre sporda karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeyleri

Gelir Düzeyi	n	Ortalama	Std. Sapma	P-değeri
Rakibe Yönelik Nefret				
Düşük(Gelir<Gider)	25	12,36	6,24	0,491
Orta (Gelir=Gider)	138	11,10	5,18	
Yüksek (Gelir>Gider)	9	10,33	6,00	
Rakibe Yönelik Saygı				
Düşük(Gelir<Gider)	25	30,08	9,92	0,592
Orta (Gelir=Gider)	138	32,37	10,82	
Yüksek (Gelir>Gider)	9	33,11	11,45	

Katılımcıların gelir düzeyine göre sporda karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeyleri incelendiğinde; ölçeğin tüm alt boyutları açısından anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 8).

Tablo 9. Katılımcıların eğitim durumuna göre sporda karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeyleri

Eğitim Durumu	n	Ortalama	Std. Sapma	P-değeri
Rakibe Yönelik Nefret				
Lise	12	10,75	4,63	0,276
Ön Lisans ve Lisans	140	11,03	5,35	
Lisansüstü	20	13,05	5,84	
Rakibe Yönelik Saygı				
Lise	12	27,42	12,19	0,224
Ön Lisans ve Lisans	140	32,19	10,65	
Lisansüstü	20	34,10	9,87	

Katılımcıların eğitim durumuna göre sporda karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeyleri incelendiğinde; ölçeğin tüm alt boyutları açısından anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 9).

Tablo 10. Katılımcıların mesleklerine göre sporda karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeyleri

Mesek	n	Ortalama	Std. Sapma	P-değeri
Rakibe Yönelik Nefret				
İşsiz	11	9,91	3,75	0,208
Öğrenci	41	12,80	6,48	
Memur	56	11,29	5,39	
İşçi	26	10,88	5,13	
Özel Sektör	38	10,13	4,33	
Rakibe Yönelik Saygı				
İşsiz	11	27,55	11,00	0,662
Öğrenci	41	33,17	10,31	
Memur	56	32,14	10,96	
İşçi	26	31,85	11,05	
Özel Sektör	38	32,26	10,63	

Katılımcıların mesleklerine göre sporda karşıt görüşe saygı ve özdenetim düzeyleri incelendiğinde; ölçeğin tüm alt boyutları açısından anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 10).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Elde edilen verilerin analizi sonucunda katılımcıların tuttuğu takım, eğitim durumu, gelir düzeyi, meslek değişkenine göre sporda karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan cinsiyet değişkeni açısından erkeklerin, bekar taraftarların ve kendini fanatik olarak adlandırılan kitlenin, ölçeğin alt boyutlarından rakibe yönelik nefret alt boyut puanlarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra katılımcıların yaşı ile sporda karşıt görüşe saygı ve öz denetim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir

Literatürde araştırma bulgularıyla örtüşen veya farlılık gösteren diğer çalışmalar incelendiğinde; futbol maçlarında kadın ve çocuk sayısının daha fazla olması durumunda şiddet eylemlerinde azalma olabileceği (Adiloğulları, 2008), spor yapan ve sedanter erkek bireylerin kadınlara oranla şiddet ve saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu (Öztürk, 2019), düzenli olarak spor yapan bireylerin yapmayanlara oranla karşıt görüşe saygı düzeyinin yüksek olduğu (Gülle ve ark., 2020), görsel medyada atılan manşetlerin diğer takımlara antipati duyulması durumunu tetiklediği (Sabah ve ark., 2018), saldırganlık durumunun spor yapma düzeyiyle ilişkili olduğu spor yaptıkça saldırganlık düzeyinin azaldığı (Fidan, 2016), spor kulüpleri tarafından fanatik olarak adlandırılan taraftar grubuna spor sosyolojisi ve psikolojisine ilişkin seminer vb. şeklinde eğitimler verilmesi gerektiği (Taşmektepligil ve ark., 2015); kaybeden bireylerin kazananlara oranla daha fazla saldırgan tutum sergilediği (Leith, 1977) şeklinde sonuçlara ulaşılmaktadır.

Tüm bu bilgiler ışığında özellikle fanatik olarak adlandırılan taraftar grubunun rakibe yönelik tutumlarının daha olumlu olması hususunda kurs, seminer vb. eğitimler verilmesi, daha geniş bir örneklem grubuyla araştırmacılar tarafından nicel ve nitel çalışmalar yapılması, medyanın reyting uğruna taraftar grubunu kışkırtıcı söylemlerden kaçınması ve tüm paydaşların futbolun dostluk, barış ve kardeşlik çerçevesinde yürütülmesi hususunda bilinçlendirilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Adiloğulları, B. (2008). Çocuk Tribünü Uygulamasının Çocuklar ve Futbol Taraftarları Üzerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Duyan, V , Gülden, Ç , Gelbal, S . (2012). Öz-Denetim Ölçeği - Ödö: Güvenirlik Ve Geçerlik Çalışması. Toplum ve Sosyal Hizmet, 23(1), 19-30. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/48532/615966

Fidan, C. (2016). İlköğretim 2. kademe (5. 6. 7. 8. Sınıf) öğrencilerinin spor yapan ve yapmayanların saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi (Kahramanmaraş ili örneği). Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kahramanmaraş

Gülle, M . (2018). Sporda Karşıt Görüşe Saygı ve Öz Denetim Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması . Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (29) , 262-279 . DOI: 10.14520/adyusbd.433780

Gülle, M , Aktaş, Ö , Büyüktaş, B . (2020). Üniversite Öğrencilerinin Farklı Değişkenler Açısından Takım Özdeşleşme ve Karşıt Görüşe Saygı Düzeylerinin İncelenmesi . Türk Spor Bilimleri Dergisi , 3 (2) , 53-60 . DOI: 10.46385/tsbd.717427

Katırcı, H . (2009). Türkiye'de Futbol Kulübü-Taraftar İletişimi. CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 4 (1), 41-50. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/cbubesbd/issue/32226/357772

Leith, L.L. (1977). The Psychological Assessment of Agression in Sport: A Critique of Existing Measurement Techniques. International Symposium on Psyhological Assessment in Sport. Wingate Institute. Israel

Ridder, D. T. D., Lensvelt-Mulders, G., Finkenauer, C., Stok, F. M. & Baumeister, R. F. (2012). "Taking Stock of Self-Control: A Meta-Analysis of How Trait Self-Control Relates to A Wide Range of Behaviors". Personality and Social Psychology Review, 16(1), 76-99.

Sabah, S., Tunç, T., Ermiş, E., Parlar, FM. (2020). Fenerbahçe ve Trabzonspor Taraftarlarının Fanatiklik, Yaşam Doyum ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi. VI. International Congress on Social and Education Sciences (INCSES-2020). Konya

Taşmektepligil, MY., Çankaya S.,Tunç T. (2015). Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği. Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 6 (1), 41-49.

X, Y, Z KUŞAĞI OLARAK GRUPLANDIRILAN SEDANTER VE SPORLA UĞRAŞAN BİREYLERİN DİJİTAL OYUN BAĞIMLILIĞINA İLİŞKİN FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Aydan Ermiş
ORCID No: https://orcid.org/0000-0003-2285-7980
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yabancı Diller Yüksekokulu, Samsun, Türkiye
Seda Sabah
ORCID No: https://orcid.org/0000-0002-7386-0314
Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor, Amasya, Türkiye
Soner Çankaya
ORCID No: https://orcid.org/0000-0001-8056-1892
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği, Samsun, Türkiye

Özet

Dijital oyunları aşırıya kaçmadan oynamanın duygusal açıdan rahatlama durumuna olumlu yönde katkı sağladığı bilinmektedir. Ancak bu süreç kontrol edilemediği takdirde bağımlılık durumu kendini göstermektedir. Dünya Sağlık Örgütü dijital oyun bağımlılığını ruhsal bakımdan sağlık sorunu teşkil eden bir hastalık olarak kabul etmektedir. Ancak kişilerin bu süreçte dijital oyun bağımlılığına yönelik farkındalığının olması, bunun bir hastalık olduğunun bilincinde hareket etmesi, oyun oynama saatlerini kontrol etmesi ve bu durumun aşırıya kaçıp kaçmadığının farkında olması gerekmektedir. Dolayısıyla tüm bu bilgiler ışığında çalışmada; x, y, z kuşağı olarak gruplandırılan sedanter ve sporla uğraşan bireylerin dijital oyun bağımlılığına ilişkin farkındalık düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın evrenini sedanter ve aktif olarak sporla ilgilenen bireyler oluşturmakta olup, örneklem grubu 220 katılımcı kapsamındadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak Tekkurşun-Demir ve Cicioğlu (2020) tarafından geliştirilen Dijital Oyun Bağımlılığına İlişkin Farkındalık Ölçeği (DOBİFÖ) kullanılmıştır. İlgili ölçek 5'li likertli olup; 12 madde, içsel ve dışsal farkındalık olmak üzere 2 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekteki 1., 2., 3., 4., 5. maddeler İçsel Farkındalık (İF) alt boyutunu; 6., 7., 8., 9., 10., 11. ve 12. maddeler ise Dışsal Farkındalık (DF) alt boyutunu oluşturmaktadır. 11. madde olumsuz ifadelerden oluştuğu için ters puanlanmaktadır. Çalışmada, ölçek toplam puanların ve alt boyut toplam puanlarının cinsiyet, medeni durum değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği Student testi ile, yaş grubu (kuşak: X, Y ve Z kuşağı), gelir düzeyi, eğitim düzeyi vb. gibi değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği ise Tek Yönlü Varyans Analizi (One-way ANOVA) ve Tukey çoklu karşılaştırma testi ile belirlenmiştir. Araştırma bulgularının, ortalama ve standart sapma değerleri gösterilmiş olup, sonuçlar $p<0,05$ önem seviyesinde anlamlı kabul edilmiştir. Tüm istatistiksel hesaplamalar SPSS 22.0 V istatistik paket programda yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda erkek katılımcıların dijital oyun bağımlılık düzeylerinde ölçeğin tüm alt boyutları açısından anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan gelir düzeyi, medeni durum, eğitim durumu, spor yapma düzeyi ve dijital oyuna yönlendirilme değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir. Dolayısıyla dijital oyun bağımlılığı hususunda daha kapsamlı çalışmalar yapılması, bağımlılık düzeyleri

yüksek olan bireylerin bu konuda gerekirse uzman kişilerden destek alması, bağımlılık ile mücadele konusuna ilişkin çeşitli stratejilerin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital oyun, Farkındalık, Sedanter, Spor, Sporcu

ANALYSIS OF DIGITAL GAME ADDICTION AWARENESS LEVELS OF SEDENTARY INDIVIDUALS AND INDIVIDUALS ENGAGED IN SPORTS GROUPED AS GENERATION X, Y AND Z

Abstract

It is known that playing digital games moderately contributes positively to emotional relaxation. However, if this process cannot be controlled, the state of addiction occurs. World Health Organization accepts digital game addiction as a mental health problem. However, during this process, individuals need to be aware of digital game addiction, act with the awareness that this is a disease, control playing hours and be aware of whether this situation is excessive. Therefore, in the light of all this information, this study aims to analyze the digital game addiction awareness levels of sedentary individuals and individuals engaged in sports who were grouped as generation x, y, and z. The population of the study consists of sedentary individuals and individuals who are actively engaged in sports and the sample group consists of 220 participants. In the study, Awareness of Digital Game Addiction Scale (ADGAS) developed by Tekkurşun-Demir and Cicioğlu (2020) was used as data collection tool. The scale is a 5 Likert type scale; it consists of 12 items and 2 factors as Internal Awareness and External Awareness. Items 1, 2, 3, 4 and 5 in the scale form the Internal Awareness (IA) factor, while items 6, 7, 8, 9, 10, 11 and 12 form the External Awareness (EA) factor. Since item 11 includes negative statements, it is reversely coded. In the study, whether scale total scores and factor total scores differed in terms of variables such as gender and marital status was determined with Student t test, and whether they differed in terms of variables such as age group (generation: X, Y and Z), level of income and level of education was determined with One-way ANOVA and Tukey multiple comparison tests. Mean and standard deviation values of research findings were shown and the results were considered as significant at $p<0,05$ significance level. All statistical calculations were made with SPSS 22.0 V statistical package program. As a result of the data obtained, significant difference was found in digital game addiction levels of male participants in terms of all factors of the scale. On the other hand, no statistically significant difference was found in terms of the variables of level of income, marital status, educational status, level of doing sport and orientation to digital games. Therefore, it is important to make more comprehensive studies about digital game addiction, to ensure that individuals with high addiction levels receive help from experts if necessary, and various strategies are developed about fighting game addiction.

Keywords: Digital game, Awareness, Sedentary, Sport, Athlete

GİRİŞ

Dijital oyunlar, internette bağımlılık yapan en önemli faaliyetler arasında yer almaktadır. Ayrıca oyun oynama durumu bağımlı olan bireylerin interneti en çok tercih etme sebepleri arasında yer almaktadır (Günüç, 2009). Dijital oyunlar her geçen gün X, Y, Z kuşağı olarak kategorize edilen gruplara hitap edecek düzeyde gelişim göstermektedir (Twenge, Campbell, Hoffman ve Lance, 2010).

Aileler çocuğun gelişiminde önemli ölçüde etkili bir faktördür. Bu süreçte çocuğun aile ile iletişimi, ebeveynlerin ilgi, tutum ve davranışları çocuğun gelişim sürecinde olduğu gibi ileriki yaşantısını etkileyecektir. Diğer taraftan, çocukların dijital oyunlara bağımlı olması durumu gelişimlerine zarar vermekle beraber derslerin ihmal edilmesi, oyun oynarken müdahale edilmesi durumunda yüksek ölçüde tepki vermesi ve oyunlara gereğinden fazla zaman harcanması şeklinde çeşitli sorunlara yol açmaktadır (Taylan, Kara ve Durğun, 2017).

Dijital oyunları aşırıya kaçmadan oynamanın duygusal açıdan rahatlama durumuna olumlu yönde katkı sağladığı da bilinmektedir (Prot ve ark. 2014). Ancak bu süreç kontrol edilemediği takdirde bağımlılık durumu kendini göstermektedir. Dünya Sağlık Örgütü dijital oyun bağımlılığını ruhsal bakımdan sağlık sorunu teşkil eden bir hastalık olarak kabul etmektedir. Ancak kişilerin bu süreçte dijital oyun bağımlılığına yönelik farkındalığının olması, bunun bir hastalık olduğunun bilincinde hareket etmesi, oyun oynama saatlerini kontrol etmesi ve bu durumun aşırıya kaçıp kaçmadığının farkında olması gerekmektedir (Tekkurşun-Demir vd., 2020). Dolayısıyla tüm bu bilgiler ışığında çalışmada; x, y, z kuşağı olarak gruplandırılan sedanter ve sporla uğraşan bireylerin dijital oyun bağımlılığına ilişkin farkındalık düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma betimsel araştırma deseninin bir çeşidi olan tarama araştırma modelindedir. Çalışmanın evrenini sedanter ve aktif olarak sporla ilgilenen bireyler oluşturmakta olup, örneklem grubu 220 katılımcı kapsamındadır.

Çalışmada veri toplama aracı olarak Tekkurşun-Demir ve Cicioğlu (2020) tarafından geliştirilen Dijital Oyun Bağımlılığına İlişkin Farkındalık Ölçeği (DOBİFÖ) kullanılmıştır. İlgili ölçek 5'li Likert tipinde olup; 12 madde, içsel ve dışsal farkındalık olmak üzere 2 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekteki 1., 2., 3., 4., 5. maddeler İçsel Farkındalık (İF) alt boyutunu; 6., 7., 8., 9., 10., 11. ve 12. maddeler ise Dışsal Farkındalık (DF) alt boyutunu oluşturmaktadır. 11. madde olumsuz ifadelerden oluştuğu için ters puanlanmaktadır. İF alt boyutu, bireyin dijital oyun bağımlılığına yönelik iç sesini anlama, dijital oyun bağımlılığı yüzünden oluşan duyguların farkında olma düzeyi; DF alt boyutu, bireyin dijital oyun bağımlılığının arkadaş, iş, okul gibi çevre ile olan ilişkilerini ne yönde etkilediğini anlayıp farkında olma düzeyidir. DOBİFÖ bireyin dijital oyun bağımlılığına ilişkin bilgi düzeyini, bunun içsel ve dışsal etkilerini anlama ve farkında olma düzeyini ölçmektedir.

Araştırmada sedanter ve sporla ilgilenen bireylerin ölçek maddelerine verdiği cevapların iç tutarlılığını kontrol etmek amacı ile güvenirlilik katsayıları (cronbach alpha) hesaplanmıştır. Katılımcıların ölçek maddelerine verdikleri cevapların iç tutarlılığı yüksek düzeyde yeterli bulunmuş olması nedeni ile herhangi bir maddenin çıkarılmasına gerek kalmamıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların ölçek maddelerine verdikleri cevaplara ait iç tutarlılık katsayıları

Ölçek	İç Tutarlılık Katsayısı	Değerlendirme
DOBİFÖ	0,938	Yüksek Düzeyde Güvenilir
İF	0,931	Yüksek Düzeyde Güvenilir
DF	0,878	Yüksek Düzeyde Güvenilir

DOBİFÖ: Dijital Oyun Bağımlılığına İlişkin Farkındalık Ölçeği, İF: İçsel Farkındalık, DF: Dışsal Farkındalık

Katılımcıların ölçek maddelerine verdiği cevaplardan elde edilen toplam puanların kişisel bilgi formundaki değişkenlere göre normal dağılım gösterip göstermediği Kolmogorov-Smirnov (n ≥50) ve Shapiro-Wilk (n<50) testi ile belirlenmiştir (P>0,05). Çalışmada, ölçek toplam puanlarının ve alt boyut toplam puanlarının cinsiyet, medeni durum değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediği Student testi ile, yaş grubu (kuşak: X, Y ve Z kuşağı), gelir düzeyi, eğitim düzeyi vb. gibi değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği ise Tek Yönlü Varyans Analizi (One-way ANOVA) ve Tukey çoklu karşılaştırma testi ile belirlenmiştir. Araştırma bulgularının, ortalama ve standart sapma değerleri gösterilmiş olup, sonuçlar p<0,05 önem seviyesinde anlamlı kabul edilmiştir. Tüm istatistiksel hesaplamalar SPSS 22.0 V istatistik paket programda yapılmıştır.

BULGULAR

Tablo 2. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları

Yaş grubu	n	%
X kuşağı (1964-1980)	23	10,5
Y kuşağı (1981-2000)	155	70,5
Z kuşağı (2001 ve sonrası)	42	19,1
Toplam	220	100,0

Meslek	n	%
İşsiz	21	9,5
Öğrenci	72	32,7
Memur	49	22,3
Özel sektör	48	21,8
İşçi	30	13,6
Total	220	100,0

Spor Yapma Düzeyi	n	%
Yapmıyor	81	36,8
Amatör	123	55,9
Profesyonel	16	7,3
Toplam	220	100,0

Yönlendirme	n	%
Aile	32	14,5
Arkadaş	163	74,1
Kendi Tercihi	25	11,4
Toplam	220	100,0

Medeni Durum	n	%
Evli	94	42,7
Bekar	126	57,3
Toplam	220	100,0

Cinsiyet	n	%
Kadın	125	56,8
Erkek	95	43,2
Toplam	220	100,0

Eğitim Durumu	n	%
Lise	18	8,2
Ön Lisans ve Lisans	187	85,0
Lisansüstü	15	6,8
Toplam	220	100,0

Gelir Düzeyi	n	%
Düşük(Gelir<Gider)	40	18,2
Orta (Gelir=Gider)	168	76,4
Yüksek (Gelir>Gider)	12	5,5
Toplam	220	100,0

Çalışma 125 kadın, 95 erkek olmak üzere toplam 220 katılımcı kapsamındadır. Çalışmaya katılan katılımcılarının çoğunluğunun Y kuşağı ve öğrenci olduğu, eğitim düzeyinin ön lisans

ve lisans seviyesinde ve gelir durumunun orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çoğunlukla bekar ve amatör olarak sporla ilgilenen katılımcıların dijital oyuna arkadaşları tarafından yönlendirildiği tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 3. Katılımcıların cinsiyetine göre dijital oyun bağımlılık düzeyleri

Cinsiyet	n	Ortalama	Std. Sapma	P-değeri
Dijital Oyun Bağımlılığına İlişkin Farkındalık				
Kadın	125	44,05	10,85	0,001
Erkek	95	38,99	11,69	
İçsel Farkındalık				
Kadın	125	17,76	5,15	0,001
Erkek	95	15,28	5,54	
Dışsal Farkındalık				
Kadın	125	26,29	6,41	0,004
Erkek	95	23,71	6,62	

Katılımcıların cinsiyetine göre dijital oyun bağımlılık düzeyleri incelendiğinde; ölçeğin tüm alt boyutları açısından anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada kadın katılımcıların erkeklere oranla dijital oyun bağımlılık farkındalık düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 4. Katılımcıların medeni durumuna göre dijital oyun bağımlılık düzeyleri

Medeni durum	n	Ortalama	Std. Sapma	P-değeri
Dijital Oyun Bağımlılığına İlişkin Farkındalık				
Evli	94	42,54	10,24	0,450
Bekar	126	41,36	12,33	
İçsel Farkındalık				
Evli	94	16,87	4,65	0,671
Bekar	126	16,56	5,99	
Dışsal Farkındalık				
Evli	94	25,67	6,02	0,336
Bekar	126	24,80	7,02	

Katılımcıların medeni durumuna göre dijital oyun bağımlılık farkındalık düzeyleri incelendiğinde; dijital oyun bağımlılığına ilişkin farkındalık ölçeği ve tüm alt boyutları açısından anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 4).

Tablo 5. Katılımcıların yönlendirilme durumuna göre dijital oyun bağımlılık düzeyleri

Yönlendirilme durumu	n	Ortalama	Std. Sapma	P-değeri
Dijital Oyun Bağımlılığına İlişkin Farkındalık				
Aile	32	40,25	13,03	0,690
Arkadaş	163	42,11	10,90	
Kendi tercihi	25	42,32	13,28	
İçsel Farkındalık				
Aile	32	16,50	5,75	0,824
Arkadaş	163	16,63	5,22	
Kendi tercihi	25	17,32	6,60	
Dışsal Farkındalık				
Aile	32	23,75	7,90	0,399
Arkadaş	163	25,48	6,22	
Kendi tercihi	25	25,00	7,32	

Katılımcıların yönlendirilme durumuna göre dijital oyun bağımlılık farkındalık düzeyleri incelendiğinde; dijital oyun bağımlılığına ilişkin farkındalık ölçeği ve tüm alt boyutları açısından anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 5).

Tablo 6. Katılımcıların spor yapma durumuna göre dijital oyun bağımlılık düzeyleri

Spor Yapma Durumu	n	Ortalama	Std. Sapma	P-değeri
Dijital Oyun Bağımlılığına İlişkin Farkındalık				
Yapmıyor	81	41,69	11,11	0,583
Amatör	123	42,33	11,66	
Profesyonel	16	39,19	12,17	
İçsel Farkındalık				
Yapmıyor	81	16,78	5,22	0,890
Amatör	123	16,72	5,64	
Profesyonel	16	16,06	5,41	
Dışsal Farkındalık				
Yapmıyor	81	24,91	6,24	0,335
Amatör	123	25,61	6,72	
Profesyonel	16	23,13	7,47	

Katılımcıların spor yapma durumuna göre dijital oyun bağımlılık farkındalık düzeyleri incelendiğinde; dijital oyun bağımlılığına ilişkin farkındalık ölçeği ve tüm alt boyutları açısından anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 6).

Tablo 7. Katılımcıların meslek durumuna göre dijital oyun bağımlılık düzeyleri

Meslek Durumu	n	Ortalama	Std. Sapma	P-değeri
Dijital Oyun Bağımlılığına İlişkin Farkındalık				
İşsiz	21	38,67	14,12	0,321
Öğrenci	72	40,92	11,84	
Memur	49	43,61	11,08	
Öze sektör	48	41,38	11,20	
İşçi	30	44,30	9,25	
İçsel Farkındalık				
İşsiz	21	15,33	6,73	0,508
Öğrenci	72	16,35	5,97	
Memur	49	17,22	5,05	
Öze sektör	48	16,56	5,16	
İşçi	30	17,80	4,14	
Dışsal Farkındalık				
İşsiz	21	23,33	7,79	0,265
Öğrenci	72	24,57	6,78	
Memur	49	26,39	6,50	
Öze sektör	48	24,81	6,46	
İşçi	30	26,50	5,49	

Katılımcıların meslek durumuna göre dijital oyun bağımlılık farkındalık düzeyleri incelendiğinde; dijital oyun bağımlılığına ilişkin farkındalık ölçeği ve tüm alt boyutları açısından anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 7).

Tablo 8. Katılımcıların gelir düzeyine göre dijital oyun bağımlılık düzeyleri

Gelir Düzeyi	n	Ortalama	Std. Sapma	P-değeri
Dijital Oyun Bağımlılığına İlişkin Farkındalık				
Düşük(Gelir<Gider)	40	40,68	11,91	0,214
Orta (Gelir=Gider)	168	42,49	10,79	
Yüksek (Gelir>Gider)	12	37,00	17,75	
İçsel Farkındalık				
Düşük(Gelir<Gider)	40	16,23	5,42	0,247
Orta (Gelir=Gider)	168	16,96	5,22	
Yüksek (Gelir>Gider)	12	14,42	8,07	
Dışsal Farkındalık				
Düşük(Gelir<Gider)	40	24,45	7,21	0,246
Orta (Gelir=Gider)	168	25,53	6,17	
Yüksek (Gelir>Gider)	12	22,58	9,80	

Katılımcıların gelir düzeyine göre dijital oyun bağımlılık farkındalık düzeyleri incelendiğinde; dijital oyun bağımlılığına ilişkin farkındalık ölçeği ve tüm alt boyutları açısından anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 8).

Tablo 9. Katılımcıların eğitim durumuna göre dijital oyun bağımlılık düzeyleri

Eğitim Durumu	n	Ortalama	Std. Sapma	P-değeri
Dijital Oyun Bağımlılığına İlişkin Farkındalık				
Lise	18	36,50	12,73	0,112
Üniversite	187	42,27	11,18	
Yüksek Lisans	15	43,20	12,73	
İçsel Farkındalık				
Lise	18	14,44	6,10	0,188
Üniversite	187	16,90	5,37	
Yüksek Lisans	15	16,73	5,39	
Dışsal Farkındalık				
Lise	18	22,06	7,39	0,093
Üniversite	187	25,37	6,40	
Yüksek Lisans	15	26,47	7,62	

Katılımcıların eğitim durumuna göre dijital oyun bağımlılık farkındalık düzeyleri incelendiğinde; dijital oyun bağımlılığına ilişkin farkındalık ölçeği ve tüm alt boyutları açısından anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 9).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırma bulgularına göre kadın katılımcıların erkeklere oranla dijital oyun bağımlılık farkındalık düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan katılımcıların medeni durumu, gelir düzeyi, dijital oyuna yönlendirilme (aile, arkadaş vb.), spor yapma durumu, meslek, gelir düzeyi ve eğitim durumu değişkenleri açısından dijital oyun bağımlılık farkındalık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir.

Çalışma konusuna ilişkin literatürde diğer araştırmalar incelendiğinde; pandemi döneminde dijital oyun oynama sürelerinde önemli ölçüde artış gözlemlendiği (Aktaş ve Daştan, 2021), çocukları dijital oyun bağımlısı olduğu düşünülen ailelerin; çocuklarına yeterli ilgiyi gösteremedikleri, aile içi yaşanılan iletişim kaynaklı sorunlar ve çocuklara yönelik şiddet uygulamaya kadar varan tutumların olduğu (Yiğit ve Gönüç, 2020), fiziksel aktiviteye katılmayan ve aileleri tarafından oyun oynama süresi sınırlandırmayan çocukların dijital oyun bağımlılığının yüksek olduğu (Güvendi ve ark., 2019), telefonda dijital oyun oynama

durumunun özellikle kadınlarda bağımlılık yöneliminde etkili olduğu (Lee ve Kim, 2017), bilgisayar oyunlarının sosyalleşme sürecine olumsuz yönde etki ettiğini (Koçak ve Köse, 2014), çocuğu bağımlı duruma yönelten faktörlerin arasında ailenin sosyal destek sağlamaması durumunun etkili olabileceği (Günüç ve Doğan, 2013), bağımlı bireylerin teknolojik aletlerle daha fazla vakit geçirmek amacıyla sosyal yaşamlarını ihmal ettikleri (Young, 2009) şeklinde sonuçlara ulaşılmaktadır.

Dolayısıyla bağımlılık düzeyleri yüksek olan bireylerin bu konuda gerekirse uzman kişilerden destek alması, bu hususta kişilerin bağımlılık durumu hakkında daha derinlemesine bilgi edinmek amacıyla karma çalışmaların yürütülmesi ve bağımlılık ile mücadele konusuna ilişkin çeşitli stratejilerin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Aktaş B , Bostancı N . Covid-19 Pandemisinde Üniversite Öğrencilerindeki Oyun Bağımlılığı Düzeyleri ve Pandeminin Dijital Oyun Oynama Durumlarına Etkisi. Bağımlılık Dergisi. 2021; 22(2): 129-138.

Günüç, S. (2009). *İnternet bağımlılık ölçeğinin geliştirilmesi ve bazı demografik değişkenler ile İnternet bağımlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van).

Günüç, S. ve Doğan, A. (2013). The relationships between Turkish adolescents' İnternet addiction, their perceived social support and family activities. *Computers in Human Behavior, 29*(6), 2197-2207.

Güvendi, B , Tekkurşun Demir, G , Keskin, B . (2019). Ortaokul öğrencilerinde Dijital Oyun Bağımlılığı ve Saldırganlık . OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi , 11 (18) , 1194-1217 . DOI: 10.26466/opus.547092

Koçak, H. ve Köse, Z. (2014). Ergenlerin bilgisayar oyunu oynama alışkan-lıkları ve sosyalleşme süreçleri üzerine bir araştırma:Kütahya ili örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Özel Sayısı, 21-32.

Lee C, Kim O. (2017). Predictors of online game addiction among Korean adolescents. Addict Res Theory. 25(1): 58-66.

Prot S, Anderson CA, Gentile DA ve ark. (2014) The Positive And Negative Effects Of Video Game Play. Children And Media. A. Jordan, D. Romer (Eds) New York. Oxford University Pres, s.109-128.

Taylan, H., Kara, H. ve Durğun, A. (2017). Ortaokul ve Lise Öğrencilerinin Bilgisayar Oyunu Oynama Alışkanlıkları ve Oyun Tercihleri Üzerine Bir Araştırma. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 3 (1), 78-87.

Tekkurşun-Demir, G., ve Cicioğlu, İ. (2020). Dijital oyun bağımlılığına ilişkin farkındalık ölçeği (DOBİFÖ): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Avrasya Spor Bilimleri ve Eğitim Dergisi, 2*(1), 1-17.

Twenge, J. M.,Campbell, S. M., Hoffman, B. J., & Lance, C. E. (2010). Generational differences in workvalues: Leisure and extrinsic values increasing, social and intrinsic values decreasing. *Journal of Management, 36*(5),1117-1142. Doi:10.1177/0149206309352246.

Yiğit, E , Günüç, S . (2020). Çocukların Dijital Oyun Bağımlılığına Göre Aile Profillerinin Belirlenmesi . Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi , 17 (1) , 144-174 . DOI: 10.33711/yyuefd.691498

Young, K. (2009). Understanding online gaming addiction and treatment ıssues for adolescents. *The American Journal of Family Therapy, 37*(5), 355 – 372.

BEING WOMAN IN THE GEOGRAPHY OF MIDDLE EAST: EXAMPLE OF AFGHANISTAN

Saime Uyar
Malatya.Turkey
ORCID No: https://orcid.org/0000-0002-4807-184X

Abstract
This article has been written on the concerns about the future of women, who constitute an important part of the people who were dragged through the chaos in the country as a result of the political turmoil in Afghanistan in recent history (August 2021).

In Afghanistan, which has been fragmented by internal conflicts and external interventions for centuries, the role of women in society in past and present life is discussed, and as a result of a wide literature review, there has been a radical change in the status of women living in the Middle East, especially from the 1950s to today.

In addition to the long-term wars in most parts of the Middle East and the political, geographical, economic, and social crises that emerge, the increasing migration and refugee problems are becoming an international humanitarian crisis that affects the whole world day by day. In this geography where all these negativities are experienced, there is a life away from modern society and technological developments. In addition to the damage caused to the economic development of the countries in this geography, a situation far from human rights prevails.

Afghanistan, which has been occupied by external elements for many years, has not been able to achieve its full independence and in many respects, there is a challenging struggle for life away from civilization. The country, which has started to be governed in the interests of political powers, has just survived 20 years of US intervention and also stated through many printed presses and media that the weight of a political formation that will govern the country is prioritized.

It will be inevitable that there will be a significant increase in the refugee population spreading around the world as a result of the Syrian civil war that has been going on for about 11 years and the flow of Afghan people, who are worried about the negative situations that may arise from the new political and administrative policies established in the country, to countries that can be more reliable and have better living conditions. These people, who take refuge in other countries due to internal conflicts and pressures in their countries, will always encounter new problems in life.

As a result of the examinations, it was concluded that there was a serious change in social life in Afghanistan, especially for women, between the 1950s and today. Like many Middle Eastern countries that are far behind today's world, which has been intertwined with technology over time, Afghanistan is also far from development. Compared to contemporary countries, living standards for Afghanistan and similar countries are quite low. Especially in these geographies where women are seen as second class, life for women continues in primitive conditions.

As a result of the researches, it has been concluded that the concept of time is not always effective on the development of social structures. It is obvious that there is a reality that

contradicts the concept of time between “being a woman in Afghanistan” in the 1950s and “being a woman in Afghanistan” in today's world.

Keywords: Middle East, Afghanistan, woman, life

ORTADOĞU COĞRAFYASINDA KADIN OLMAK: AFGANİSTAN ÖRNEĞİ

Özet

Bu makale, yakın tarihimizde (Agustos, 2021) Afganistan’daki siyasi karışıklıklar sonucu ülkede yaşanan kaosun ortasında sürüklenen halkın önemli bir kesimini oluşturan kadınların geleceğinden duyulan kaygılar üzerine oluşturulmuştur.

Yüzyıllar boyunca iç çatışmalar ve dış müdahalelerle parçalanan Afganistan’da geçmiş ile günümüz yaşantısında kadının toplum içerisindeki rolü ele alınarak, geniş bir literatür taraması sonucu özellikle 1950’li yıllardan günümüze Ortadoğu coğrafyasında yaşayan kadının statüsünde radikal bir değişimin yaşandığı söz konusudur.

Ortadoğu’nun çoğu ülkesinde yaşanan uzun süreli savaşların ve beraberinde ortaya çıkan siyasi, coğrafi, ekonomik ve sosyal krizlere ilaveten artan göç ve mülteci sorunu her geçen gün tüm dünyayı etkileyen uluslararası insani bir kriz halini almaktadır. Tüm bu olumsuzlukların yaşandığı bu coğrafyada modern toplumdan, teknolojik gelişmelerden uzak bir yaşam söz konusudur. Bu coğrafya ülkelerinin ekonomik gelişmişliğine verilen zararın yanı sıra insan haklarından uzak bir durum hüküm sürmektedir.

Uzun yıllar dış unsurların müdahalesi altında, tam bağımsızlığını sağlayamamış ve birçok açıdan geri kalmışlığın hüküm sürdüğü Afganistan’da, medeniyetten uzak, zorlu bir yaşam mücadelesi verilmektedir. Siyasi iktidarların çıkarları doğrultusunda yönetilmeye başlanan ülkede, yaklaşık 20 yıldır süren ABD müdahalesinden henüz kurtulan Afganistan’da, ülkeyi yönetecek siyasi bir oluşumun ağırlığına öncelik verildiği, birçok yazılı basın ve medya aracılığıyla da belirtilmektedir.

Ülkede oluşturulan yeni siyasi yönetimsel politikalardan oluşabilecek olumsuz durumlardan kaygılanan Afgan halkının, daha güvenilir ve yaşam şartları daha iyi olabilecek ülkelere akın etmesiyle, yaklaşık 11 yıldır devam eden Suriye iç savaşı sonucu dünyaya yayılan mülteci nüfusunda ciddi bir artışın olması kaçınılmaz olacaktır. Ülkelerindeki iç çatışma ve baskılardan dolayı başka ülkelere sığınan bu insanlar için hayat her zaman yeni problemlere gebe kalacaktır.

Yapılan incelemeler neticesinde Afganistan coğrafyasında toplumsal yaşam üzerinde özellikle kadınlar için 1950’li yıllar ile günümüz arasında ciddi bir değişimin olduğu sonucuna varılmıştır. Değişen zaman içerisinde teknolojinin hüküm sürdüğü günümüz dünyasından oldukça geride kalan birçok Ortadoğu ülkesi gibi Afganistan’da da gelişmişlikten uzak bir durum söz konusudur. Çağdaş dünya kulvarında oldukça arka sıralarda yer edinen Afganistan ve benzer ülkeler için yaşam standartları oldukça düşük seyretmektedir. Özellikle kadının ikinci sınıf olarak görüldüğü bu coğrafyalarda kadınlar için yaşam ilkel koşullarda devam etmektedir.

Yapılan araştırmalar sonucunda toplumsal yapılanmalardaki gelişmişlik üzerinde zaman kavramının her zaman etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. 1950’lerde “Afganistan’da kadın

olmak” ile günümüz dünyasında “Afganistan’da kadın olmak” arasında zamana ters düşen bir gerçeklik olduğu aşikârdır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Afganistan, kadın, yaşam

Teknolojik Gelişmeler Kapsamında Turist Rehberlerinin Mesleki Kaygılarını Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma

Ahmet Büyükşalvarcı
Zekeriya Yetiş
Nilüfer Arslan
ORCID No: https://orcid.org/0000-0003-0426-4161
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Konya, Türkiye

Özet
Teknoloji, içinde bulunduğumuz yüzyılda her geçen gün değişen ve gelişen, insan hayatında önemli yer tutan bir kavramdır. Teknolojide yaşanan değişimler ve gelişmeler, insan yaşamlarını etkilediği gibi iş hayatını ve endüstrileri de etkilemektedir. Teknolojinin hayatımızın kaçınılmaz bir parçası ve tüm sektörlerin vazgeçilmez bir unsuru olduğu söylenebilir. Teknoloji, tüm sektörleri olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilemekte ve teknolojik gelişmelere uyum sağlamaya mecbur kılmaktadır. Hizmet endüstrisi içerisinde yer alan turizm sektörü, insan ilişkileri ve emek yoğun, diğer sektörlere göre teknoloji kullanımı sınırlı bir sektördür. Buna rağmen turizm sektörünün de yaşanan teknolojik gelişmelerden etkilendiği ve sektörde teknolojiden fazlasıyla yararlanılmaya başlandığı görülmektedir. Turizm sektörünün kapsadığı birçok işletme, alt sektörler ve meslek grupları da bu gelişmelerden etkilenmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, sanal müze gezileri, robot rehberler, sesli anlatıcı cihazlar gibi teknolojik gelişmeler yaşanan turist rehberliği mesleğinde, turizm sektörünün önemli bir elemanı olarak, turist rehberlerinin mesleki kaygıları ölçülmeye çalışılmıştır. Teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte turist rehberliği mesleğinde yaşanan değişimi incelemek, mesleğin geleceğine yönelik fikirler ortaya koymak ve turist rehberlerinin gelecekleri hakkındaki kaygılarını belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmanın modelini fenomenolojik çözümleme oluşturmaktadır. Çalışmada amaç ve içerik uygunluğu nedeniyle nitel araştırma deseni benimsenmiş olup, veri toplama aracı olarak görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme soruları, amaçlı örnekleme yöntemlerinden durum örneklemesi doğrultusunda belirlenen kişilere uygulanmıştır. Araştırmanın evrenini İstanbul Rehberler Odası'na (İRO) bağlı eylemli turist rehberleri oluşturmaktadır. Elde edilen verilerin analiz edilmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan görüşmelerden sonra, katılımcıların konuşmaları metin hâline dönüştürülmüştür. Ardından bu metinlere betimsel analiz uygulanarak kodlar belirlenmiştir. Daha sonra içerik analizleri yapılarak kategoriler oluşturulmuş, ortaya çıkan kategorilerin benzerlikleri ve farklılıkları saptanmış, birbiriyle ilişkili olanlar bir araya getirilerek temalar ortaya çıkarılmıştır. Kategori ve temaların belirlenmesinde veriler arasındaki neden sonuç ilişkileri dikkate alınmıştır. Çalışmada doğrudan alıntılara yer verilmiş ve elde edilen veriler yorumlanarak sonuçlar değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, turist rehberlerinin teknoloji ve teknolojik gelişmelere bakış açısının olumlu olduğu görülmektedir. Teknolojide yaşanan gelişmelerin turizm sektörünü ve turist rehberliği mesleğini olumlu ve olumsuz olarak her iki yönde de etkilediğini düşünmektedirler. Turist rehberleri, teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte turistlerin daha bilinçli hale geldiğini ifade etmektedirler. Yaşanan teknolojik gelişmelere uyum sağlayabileceğini düşünen rehberlerden bazıları, bir taraftan da sanal turlar, sesli

rehberler, rehber robotlar gibi simülasyon uygulamalarının hayatımıza girmesiyle mesleğini kaybetme endişesi taşıdıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Teknolojik Gelişme, Turist Rehberliği, Mesleki Kaygı

A Study to Measure the Professional Anxiety of Tourist Guides in the Scope of Technological Developments

Abstract

Technology is a concept that changes and develops day by day and has an important place in human life in the century we live in. Changes and developments in technology affect human life as well as business life and industries. It can be said that technology is an inevitable part of our lives and an indispensable element of all sectors. Technology affects all sectors in a positive or negative way and compels them to adapt to technological developments. The tourism sector, which is included in the service industry, is a human relations and labor intensive sector, and the use of technology is limited compared to other sectors. Despite this, it is seen that the tourism sector is also affected by the technological developments and the sector has started to benefit from the technology. Many businesses, sub-sectors and occupational groups covered by the tourism sector are also affected by these developments. In this direction, in the tourist guidance profession, where technological developments such as virtual museum trips, robot guides, voice narrator devices were experienced, as an important element of the tourism sector, the professional concerns of tourist guides were tried to be measured. It is aimed to examine the change in the tourist guidance profession with the developments in technology, to put forward ideas for the future of the profession and to determine the concerns of tourist guides about their future. The model of the research is phenomenological analysis. Due to the suitability of the purpose and content in the study, the qualitative research pattern was adopted and the interview technique was used as a data collection tool. Semi-structured interview questions were applied to individuals determined in accordance with case sampling from purposeful sampling methods. The universe of the research consists of active tourist guides affiliated to the Istanbul Chamber of Guides (IRO). Content analysis method was used to analyze the obtained data. After the interviews, the conversations of the participants were converted into text. Then, codes were determined by applying descriptive analysis to these texts. Afterwards, the categories were created by making content analysis, the similarities and differences of the emerging categories were determined, the related ones were brought together and the themes were revealed. Cause and effect relationships between the data were taken into account in determining the categories and themes. Direct quotations were included in the study and the results were evaluated by interpreting the obtained data. As a result of the analysis, it is seen that the perspective of tourist guides on technology and technological developments is positive. They think that the developments in technology affect the tourism sector and the tourist guiding profession in both positive and negative ways. Tourist guides state that tourists have become more conscious with the developments in technology. It has been determined that some of the guides who believe that they can adapt to technological developments are concerned about losing their profession when simulation applications such as virtual tours, voice guides, guide robots enter our lives.

Keywords: Tourism, Technological Development, Tour Guide, Professional Anxiety

Giriş

Teknoloji çağı olarak adlandıran içinde bulunduğumuz yüzyıl, birçok teknolojik gelişmenin yaşandığı ve teknolojik gelişmelerin insan hayatını ekonomik, toplumsal ve sosyal olarak yönlendirdiği dönemdir. Küreselleşmeyle birlikte rekabetin artması, tüm sektörlerde yer alan işletmeleri teknolojik gelişmelere uyum sağlamaya ve yenilikçi uygulamalara zorlamaktadır. İletişim ve etkileşim gibi insani ilişkilerin fazla olduğu ve bu nedenle teknolojik gelişmelerden daha az etkileneceği düşünülen turizm sektörü içerisinde yer alan işletmeler de teknolojik yatırımlara yönelmektedirler. Teknolojide yaşanan hızlı değişimlerin ve gelişmelerin turizm sektörünü işletmeler ve çalışanlar olarak ekonomik sürdürülebilirlik açısından etkilemesi kaçınılmazdır. Yaşanan teknolojik gelişmeler karşısında turizm çalışanlarının nasıl tutum sergiledikleri de üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

Teknoloji, gün geçtikçe her alanda kendini hissettirmekte ve pek çok alt süreçlerden oluşan turizm sistemini de etkilemektedir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte çağa ayak uydurma ve gelişmeleri takip ederek güncel kalma, önemli rekabet stratejilerinden birisi haline gelmiştir. Turizm sektöründe teknoloji kullanımının kapsamı her geçen gün artmaktadır (Çakmak ve Demirkol, 2017: 221). Turizm sektörünün içinde barındırdığı birçok alt sektör ve meslek grubu da bu gelişmelerden etkilenmektedir. Bilişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte, sektörde robot rehberler (Yıldız, 2019: 164), robot resepsiyon görevlisi ve garsonlar, görsel rezervasyon sistemleri, sanal turlar, sesli rehberler (audio guide), mobil geziler gibi yeni uygulamalar geliştirilmiştir. Yaşanana teknolojik gelişmelerle birlikte bu uygulamaların ve benzerlerinin artacağı düşünülmektedir.

Teknolojide yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin turizm sektörü üzerindeki yansımaları düşünüldüğünde, bazı avantaj ve dezavantajların ortaya çıkacağı görülmektedir. Bazı mesleklerin ortadan kalkması ve yeni mesleklerin oluşması, işgücü ihtiyacının dolayısıyla istihdamın azalması bunlardan önemli olanlardır. Turist rehberliği mesleğinin de bu açıdan değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Teknolojide yaşanan değişim ve gelişmelerin turist rehberliği mesleğini ne yönde değiştireceği, mesleğin ve turist rehberlerinin geleceğinin nasıl şekilleneceği önemli bir konudur. Bu doğrultuda çalışmada, teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte turist rehberliği mesleğinde yaşanan değişimi incelemek, mesleğin geleceğine yönelik fikirler ortaya koymak ve turist rehberlerinin gelecekleri hakkındaki mesleki kaygılarını belirlemek amaçlanmaktadır.

Turizmde ve Turist Rehberliğinde Teknolojik Gelişmeler ve Mesleki Kaygı

Turizm, insani ilişkilerin yoğun olduğu bir hizmet sektörüdür. Karşılıklı iletişim ve etkileşimin fazlaca bulunmasından dolayı teknolojinin turizmde kullanım alanları kısıtlıdır. Teknoloji, turizmde her ne kadar kısıtlı bir kullanım alanı bulsa da küresel olarak internet üzerinden konaklama/rezervasyon işlemlerinin yapılması, çevrimiçi hizmet satın almanın yaygınlaşması, ulaşım ve seyahat süreçlerinde teknolojik uygulamaların kullanımının artması, bilgiye erişimin kolaylaşmasıyla, sektörde kendini göstermektedir (İstanbullu Dinçer ve Çakmak, 2018: 554). Günümüzdeki turist profili incelendiğinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygın biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bu yaygın kullanımın en büyük etkisi sosyal medya paylaşımları olarak karşımıza çıkmaktadır (Çakmak ve Demirkol, 2017: 223). Teknolojide yaşanan gelişmelerin turizm sektöründeki etkisi bununla sınırlı değildir. Bu doğrultuda işletmeler teknolojik yatırımlara yönelmektedirler.

Günümüzde teknoloji kullanımı dördüncü endüstri devrimi (endüstri 4.0) olarak adlandırılmaktadır. Endüstri 4.0; hayatı kolaylaştırmayı hedefleyen robotlaşma, yapay zekâ, nano teknolojiler, giyilebilir teknolojiler, sanal gerçeklik, akıllı cihazlar, gelişmiş internet hizmetleri, sinyal ve sensörler gibi yeni nesil teknolojileri kapsamaktadır. Bu esnada hayatımızda eğitim, iletişim, ulaşım, erişim gibi alanlarda farklılıklar meydana gelmektedir (Bahar vd., 2019: 72). Akıllı telefonlar, internet ve mobil uygulamalar sayesinde hızlı bir şekilde seyahat edilecek yer hakkında bilgi alınabilmekte, rota belirlenebilmekte ve seyahat esnasında ihtiyaçlar karşılanabilmektedir. Turistler seyahatlerini planlama, rezervasyon işlemleri gibi prosedürleri çevrimiçi olarak yapmaktadırlar. Çevrimiçi yapılan işlemler, zaman açısından tasarruf sağlarken aynı zamanda da gidilecek yer ile ilgili bilgilere kolayca ulaşmayı sağlamaktadır. Turizm kendini yenileyen, dinamik bir sektördür. Gelişen teknolojilere ve yeni hayat tarzlarına hızla uyum sağlamak amacıyla Turizm 4.0 kavramı ortaya çıkmıştır (Bahar vd., 2019: 74).

Endüstri 4.0 beraberinde akıllı turizm kavramını da getirmiştir. Akıllı turizm yeni nesil bilgi ve iletişim teknolojilerinin ağırlıklı olarak kullanıldığı bir turizm çeşididir. Her türlü nesneyle kişisel gereksinimlere sahip turistlerin her yerde ve her koşulda seyahat süreçleri, konaklamaları, konaklama esnasındaki ihtiyaçları, boş zaman aktiviteleri vb. bilgilerin alınması olarak tanımlanmaktadır (Li vd., 2016: 2). Turizmin, herkesin kullandığı ürün ve hizmetlerde sürdürülebilirliğin sağlanmasına ek olarak ziyaretçilerin memnun olduğu, yüksek kalite ve standartlarda, kişiye özel bir hale getirilmesini sağlamak asıl amaç olarak görülmektedir (Bahar vd., 2019: 74). Akıllı turizm sayesinde bir değer oluşturulur, bu değere ulaşmak için belirli bir alan kurulur ve kişilere özel bilgilere ulaşılabilmektedir (Anttiroiko vd., 2014: 330). Akıllı turizmin her özelliğini yerine getirebilmesi için sahip olması gereken akıllı sistemler vardır. Bu sistemler, Yapay Zeka (AI-Artificial Intelligence), Artırılmış gerçeklik (AR-Augmented Reality), Sanal Gerçeklik (VR-Virtual Reality), Karma Gerçeklik (MR-Mix Reality) uygulamaları olarak araştırmalar yaparak önerilerde bulunabilen sistemler gibi direkt olarak turizmde yer alan teknolojiyi kapsamaktadır.

Akıllı turizmde teknoloji bir ürünün ya da hizmetin asıl olarak bir altyapısıdır. Bu ürünü ya da hizmeti sorunsuz bir şekilde sunabilmek ve bilgi akışının sağlanması için gerçek zamanlı verilerin analitiğinin yapımında donanım, yazılım, ağ gibi gerekli her şeyi teknoloji sağlamaktadır (Bahar vd., 2019: 76). Bütün bu teknolojik gelişmeler turizm sektörünün önemli bir elemanı olan turist rehberlerini de yakından ilgilendirmektedir. Dünya Rehberler Federasyonu Örgütü'nün (WFTGA) tanımına göre turist rehberi, turistlerin seçmiş oldukları dillerde yetkinliğe sahip olarak, bulunulan bölgenin kültürel ve doğal alanlarını gezdirerek tanıtmakla görevli, yetkili kurumlar tarafından istenen donanıma sahip kişi olarak karşımıza çıkmaktadır (Turist Rehberi Nedir? - WFTGA, 2021). Diğer bir tanıma göre turist rehberi, paket tur seyahatinin sorunsuz geçmesini sağlayan, tur programını uygulayan, gruptaki turistlere yol gösteren, yardım eden, yöreleri gezdiren, tarihi ve doğal mekânlar hakkında bilgi veren, ülkelerin tanıtımında önemli bir rol oynayan kişidir (Hacıoğlu, 2000: 169).

Teknolojinin gelişmesiyle yaşanan yenilik ve değişimler turist rehberliği mesleğini de etkilemektedir. Uydu tabanlı radyonavigasyon sistemi olan GPS (Global Positioning System), navigasyon sistemlerinin gelişimiyle harita uygulamaları, konum takipleri, gideceğiniz güzergâhta bulunan aktivite alanlarının gösterilmesi, müze ve sit alanlarında yazılı ve sözlü anlatımlara imkân sunan uygulamaların bulunmasıyla bilinmeyen yerlerde dahi yol gösterici ve anlatıcı olmadan gidilen yer hakkında detaylı bilgi sahibi olunabilmektedir (İstanbullu Dinçer ve Çakmak, 2018: 554). Müze ve ören yerlerinde kullanılan "head set" sistemi, sesli rehberler "audioguide", akıllı telefonlara indirilebilen uygulamalar, robot rehberler, mobil

şehir gezileri, sanal müze turları, hologramlar, sinevizyon gösterileri, sanal gerçeklik ya da artırılmış gerçeklik uygulamaları, haberleşme ve ulaşım sistemlerinde iyileşme, yapay zekâ ve tanıma teknolojileri sayesinde tüm turizmin alt sektörlerinde, elemanlarında olduğu gibi turist rehberleri de teknolojiden yoğun şekilde faydalanmaktadırlar. Bu tür gelişmeler turistlerin tura katılımlarını artırırken aynı zamanda da alınan verimi olumlu yönden etkilemektedir. Turist rehberlerinin ise mesleklerini icra etmelerine kısmi yönden müdahale etmektedir. Gruptaki turistlerin tura çıkmadan daha donanımlı olmaları ve destinasyon hakkında bilgi sahibi olmaları turist rehberlerinin grupla iletişim kurarken işlerini kolaylaştırsa da aynı zamanda grup üzerindeki otoritesinin sarsılmasına neden olabilmektedir (Çakmak ve Demirkol, 2017: 224-225).

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olan müze ve ören yerlerini ziyaret eden turistlere farklı dillerde anlatım imkânıyla daha fazla bilgi verilmesini sağlamak için sesli rehber "audioguide" sistemi kullanılmaya başlanmıştır. Buna ek olarak grup turlarında, kapalı alanlarda gürültüyü engellemek ve geniş, açık alanlarda turist rehberinin anlatımını duymayı kolaylaştırmak amacıyla radyo frekansı ile çalışan "head-set" olarak bilinen taşınabilir mikrofon ve kulaklık düzeneğinin kullanımı Türkiye'de teknolojinin turist rehberliğindeki yerine iyi örneklerdir (Yıldız, 2019: 165). Türkiye'de 22 müze ve ören yerinde sesli rehber sisteminin kullanımı zorunluyken; İstanbul Kariye Müzesi, Konya Mevlana Müzesi ve İstanbul Ayasofya Müzesi olmak üzere 3 müzede head-set sisteminin kullanımı zorunlu kılınmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü, 2021). Türkiye'de kullanılan bu önemli iki uygulama turist rehberlerinin işini hafifletmektedir. Ayrıca bu iki uygulama diğer ülkelerde uygulanmakta olan robot rehberler sistemi için yavaş yavaş bir hazırlık evresi gibi düşünülmelidir.

Turizm sektöründeki yenilikler, teknolojik gelişmelerle buluştuğunda daha fazla turist çekme potansiyeli ortaya çıkmaktadır. Bu buluşmalardan artırılmış gerçeklik (augmented reality) ve sanal gerçeklik (virtual reality) uygulamalarını ele aldığımızda ziyaretçilere önemli fırsatlar sunduğunu gözlemleyebiliriz. Artırılmış gerçeklik (AR), bilgi, ses, video veya GPS-konum verisi gibi bilgisayar tarafından üretilen girdiyle artırılan fiziksel bir ortamın canlı görüntüsünü sunan bir nevi hologramlar gösteren sistemdir. Turizmde en iyi AR uygulaması, Holiday Inn tarafından geliştirilen ilk artırılmış gerçeklik otelidir (Yovcheva vd., 2012: 63). Sanal gerçeklik (VR) ise kafaya takılan bir ekran ve Data Glove adlı bir eldiven cihazından oluşur. Ekran, kullanıcının görmesi için ayrı görüntüler sağlar, böylece üç boyutlu bir ortamın doğal stereo görüntüsünü verirken, eldiven ise görülen ortamda ellerin hareketini sağlar. Bu cihazlar, kullanıcıları sanal gerçeklik ortamı olan üç boyutlu bir alana yerleştirmeye olanak sağlamaktadır (Demirezen, 2019: 4-5). Turizmde VR uygulamalarını incelediğimizde, antik kent Bergama'da bulunan Kızıl Avlu, Zeus, Athena ve Asklepios tapınağını 3 boyutlu (3D) gezme olanağı vermektedir (Mersin Büyükşehir Belediyesi, Mersin ve Çevresi Turizm Alanı Altyapı Hizmet Birliği (METAB) ile birlikte geliştirilmiş olan Tekno Mersin Projesi sayesinde sanal ortamda tur yapılarak tanıtılmaktadır (Demirezen, 2019: 8). Mardin ilinde Mardin Büyükşehir Belediyesi tarafından kente gelen turistlere tanıtım amacıyla AR teknolojisini kullanarak "Mardin Ar" ismiyle "artırılmış gerçeklik" uygulaması faaliyete geçirilmiştir (Anadolu Ajansı, 2018).

Günümüzde müze, sergi, arkeolojik alan gibi kapalı mekanlarda rehberlik hizmeti veren robotların sayısında da artış görülmektedir. Sesli anlatımın yapılamadığı kalabalık mekânlarda, insan rehberin bulunmadığı zamanlarda robot rehberler insanın yerine düşünülmektedir. Bu durum olumlu gibi görünse de insan turist rehberleri için iş azalması, iş yükünün çok hafif olduğu düşünülerek rehbere gerek duyulmaması sorununu ortaya

çıkaracağı düşünülmektedir. Günümüzde farklı amaç ve şekillerle evimizin içinde bile yer edinen robotlar, çeşitli uygulamalar sayesinde değişik formlarda turizmde yer almaktadır. Zaman geçtikçe robotların kullanım alanlarında ve özelliklerinde değişmeler meydana gelmiştir. Yapay zekânın da işin içine girmesiyle önceden mekanik görünümü olan ve kısıtlı hareket kabiliyeti olan rehber robotlara insani özellikler kazandırılmaya çalışılmaktadır. "Humanoid" adı verilen yapay zekâ çalışmalarının sonucu geliştirilmiş, insansı görüntüye ve davranışlara sahip robotlardan bahsedilmektedir (Yıldız, 2019: 165). Bugün müzeler gibi kapalı sergi alanlarında rehberlik eden robotların yerine yapay zekaya sahip insansı robotların kullanılması, bir bakımdan insanlar arası olan ilişkiye makineyi de dâhil ederek aradaki bağın zayıflamasına neden olabilecektir. Turist rehberliği insanlar arası etkileşimin üst düzeyde olduğu bir meslektir. Bu ilişkiye bir makine girmesi, turistlerin tura katılma düzeylerinde negatif bir etki yaratabilecektir.

Teknolojide yaşanan gelişmelerin turist rehberleri üzerindeki etkileri hem olumlu hem olumsuz olarak iki farklı şekilde değerlendirilebilir. Mesleki kaygı olumsuz etkiler arasında yer almaktadır. Bu noktada öncelikle kaygı ve mesleki kaygı kavramlarına değinmek gerekmektedir. Kaygı, kişilerin varoluşu için gerekli olduğunu düşündüğü bir değeri tehdit ederek ortaya çıkan endişedir. Tehdit fiziksel, psikolojik ya da kişinin kendi kendine oluşturduğu herhangi bir şey olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Kaygının kişiler üzerindeki etkileri, kaygıyı taşıyan kişinin psikolojisine, olgunluğuna ya da deneyimine, içinde bulunulan duruma göre değişmekte ve olumlu ya da olumsuz bir hale bürünebilmektedir. Duruma göre kaygı, kamçılayıcı ya da geri çekici olabilmektedir. Kişinin içinde bulunduğu durum, yetkinliğini aşıyorsa kişide başaramama korkusundan kaynaklı olarak bir kaygı oluşabilir ve bu kaygının geri çekici/engelleyici etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak kişinin tecrübesi ve yetkinliği fazlaysa bu durum kaygının kamçılayıcı etkisi olarak ortaya çıkar ve olumlu bir durumun yaşanmasını sağlamaktadır (Scovel, 1978: 134).

Kişide kaygı seviyesinin artması geleceği hakkında yanlış düşüncelere kapılmasına sebebiyet verebilmektedir. Gelecekte ne yapacağını bilememe, kararsız olma, kolay vazgeçebilme, genel hayatında amaçsızlaşma, iş hayatının tehlikede olduğunu düşünme, iş hayatıyla ilgili sahip olduğu endişe dolasıyla işini bırakma eğilimine girme gibi belirsizlikleri taşımaktadır (Çınar ve Yenipınar, 2019: 155). Mesleki kaygı ise, başkaları veya kendileri tarafından bireyin iş hayatını ve geleceğini tehlikeye sokan bir durumun ortaya çıkması durumunda yaşanan endişe, olumsuz tutum olarak tanımlanabilir. Turist rehberliği mesleğinde sahip olunması gereken özellikler bireyde çeşitli endişeler oluşturabilmekte ve mesleği yapıp yapmama konusunda kararsızlaştırabilmektedir. Turizm sektöründe ziyaretçilerle en fazla etkileşim içinde bulunan meslek turist rehberliğidir. Turist rehberlerinin bir gezi boyunca yüklendiği birçok görev aynı zamanda da üstelendikleri roller vardır. Bir turist rehberi, turistin geldiği bölgeden memnun ayrılmasından, bölge imajının güzel çizilmesinden, ülkenin-bölgenin iyi temsil edilmesinden sorumludur. İletişimin dinamik ve üst düzeyde olduğu turist rehberliği mesleğine teknolojinin girmesi de bir nevi turist-rehber iletişimin sekteye uğramasına yol açabilmektedir. Bu açıdan teknolojide yaşanan gelişmelerin turist rehberliği mesleğinin geleceğini tehlikeye attığı söylenebilir. Bu durum da turist rehberlerinde birçok endişe ortaya çıkarmaktadır.

Teknolojik gelişmelerin turizm sektöründeki ve özelinde turist rehberliğinde uygulamaları ve etkileri incelendiğinde, ulusal ve uluslararası alanyazında birçok çalışmaya rastlanmıştır. Turizm sektöründeki etkiler akıllı (smart) turizm uygulamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojik gelişmelerle birlikte turizmde akıllı destinasyon, akıllı şehir, süper akıllı turist gibi kavramların ortaya çıktığı görülmektedir. Müzelerde, tema parklarda ve diğer turizm

alanlarında; robotların veya artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik uygulamalarının, sesli rehberlik sistemlerinin (audioguide) ve seyyar mikrofon ve kulaklık düzeneğinin (head-set) farklı alanlarda ve farklı amaçlarla kullanıldığı görülmektedir. Robotların müzeler, oteller, restoranlar gibi turistik alanlarda kullanımı önbüro, servis, karşılama, rehberlik, bilgi verme, temizlik vb. hizmetlerini kapsamaktadır. Bu tür uygulamaların, turizm sektörüne olumlu ve olumsuz etkileriyle, artarak devam edeceği söylenebilir. Ayrıca, teknolojik gelişmeler ve turist rehberliği arasındaki etkileşim açısından literatür incelendiğinde turist rehberliği, mesleki kaygı ve teknolojik gelişmeleri konu alan direkt bir yayına rastlanmamıştır. Bunun yanında teknolojik gelişmeler ve turist rehberliği mesleği üzerine yapılan çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Çakmak ve Demirkol (2017), nitel yöntem benimsedikleri çalışmalarında, teknolojik gelişmelerin turist rehberliği mesleğine etkisini araştırmıştır. Bu etkileri, tur öncesi (dolaylı), tur esnası (doğrudan) ve tur sonrası (dolaylı) olmak üzere üç alt başlıkta ele alan çalışma SWOT analizi ile sonlanmaktadır. Turist rehberlerinin kültürel ve coğrafi açıdan kısa sürede daha donanımlı hale gelmesi fırsat olarak ve boş zamanın artması, ulaşım teknolojilerindeki iyileşme sayesinde güvenli ve hızlı seyahatler üstünlük olarak görülmektedir. Teknolojik gelişmeler neticesinde daha az rehbere ihtiyaç duyulması ihtimali ve teknoloji konusunda yetersiz kalan rehberlerin kendini geliştirememesi durumu ortaya çıkan tehditlerdir. Bilgi teknolojilerinin bilgi kirliliğini oluşturmasının ise zayıflık olduğu tespit edilmiştir. Eser vd., (2019) turist rehberlerinin ve turistlerin turlarda teknoloji kullanımına yönelik bakış açısını belirlemek amacıyla nitel bir araştırma yürütmüşlerdir. Turist rehberlerinin teknolojik uygulamalardan mikrofon sistemi, canlandırma, 3D animasyon sistemi, interaktif inceleme uygulamalarının kullanımına yönelik olumlu; audio- guide ve sanal asistan uygulamalarına ise olumsuz baktıkları tespit edilmiştir. Turistlerin ise önceliklerinin turist rehberi olmakla birlikte, sınırlı ölçüde teknoloji kullanımına ve mikrofon sistemine sıcak baktıkları belirlenmiştir. Yazarlar turist rehberlerinin teknoloji kullanımını, ana araç olarak değil yardımcı ve tamamlayıcı araç olarak görmesini önermektedirler.

Hjalager (2015) yapmış olduğu derleme çalışmada, özellikle turizm için yapılmayan ancak turizmi önemli ölçüde etkileyen 100 yeniliği sistematik ve analitik olarak sunmaktadır. Bilimsel ve teknolojik ilerlemenin, turizmin gelişimini çoğu zaman biraz gecikmeyle kolaylaştırdığını ifade eden yazar, turizm işletmelerinin verimliliğini ve performansını artıracak çok sayıda yeniliğin yapıldığını ve bu yeniliklerin yeni turistik deneyimler için zemin hazırladığını öne sürmektedir. Mil ve Dirican (2018), çalışmalarında Endüstri 4.0 teknolojilerini (sanal ve arttırılmış gerçeklik, çok boyutlu yazıcılar, robotlar ve otomasyon, hologram uygulamaları) ve turizme etkilerini kavramsal olarak incelemişlerdir. Demirezen (2019) yaptığı çalışmada, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik teknolojisinin turizme sağladığı faydaları ve turizmde kullanımının önemine dikkat çekmiştir. Sonuç olarak, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik teknolojisinin turizm sektörüne on yedi önemli fayda sağladığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde Eryılmaz ve Aydın (2020) çalışmalarında, sanal gerçeklik ve arttırılmış gerçeklik teknolojilerine ve turizmdeki uygulamalarına yer vererek pazarlamada uygulanmasına dikkat çekmektedirler.

Bahar vd. (2019), akıllı turizm ve süper akıllı turist kavramları kapsamında, turist rehberliğini incelemiş ve turist rehberliği alanında yeni nesil teknolojilerinin kullanım alanlarını belirlemeye çalışmışlardır. Bununla birlikte turizm paydaşlarının yeni gelişen teknolojiler bağlamında düzenlemeler yapması gerektiğini önermektedirler. Ivanov vd. (2017) yapmış oldukları çalışmada turizm sektöründeki servis otomasyon sistemlerinden ve robotların hizmet sektörü olarak turizmdeki kullanım alanlarına, sektördeki mevcut durumu ortaya

koymuşlardır. Turizm sektöründe birçok işgücünün tamamen olmasa da robotlar ve servis otomasyonu ile yer değiştireceğini aktarmışlardır. İbiş (2019) çalışmasında, robot teknolojisinin turizm endüstrisi ve turizm işletmeleri içerisindeki mevcut kullanım durumunu, çok boyutlu etkilerini ve geleceğe yönelik eğilimleri literatüre dayandırarak belirlenmeye çalışılmıştır. Turizm endüstrisinde robot teknolojisinin pek çok örneğinin olduğunu ve gelecekte robot teknolojisi kullanımının artacağını tespit etmiştir. Yıldız (2019), turist rehberliği mesleğinde robot turist rehberlerinin bugünkü ve gelecekteki muhtemel rolünü belirlenmeye çalışmıştır. Çalışmada, geçmişten günümüze rehber olarak üretilen robotlara yer verilmiştir. Robot turist rehberlerinin, turist rehberliği mesleğindeki rollerinin teknoloji alanında yaşanan gelişmelerle doğru orantılı olarak artacağı dolayısıyla orta veya uzun vadede robot turist rehberlerinin turist rehberliği mesleğinde insan turist rehberlerinin yerini alacağı ileri sürülmektedir. Günümüze bakıldığında, yazarın haklı olduğu söylenebilir.

Yöntem ve Bulgular

Yapılan bu çalışmada, teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte turist rehberliği mesleğinde yaşanan değişim, mesleğin geleceğine yönelik turist rehberlerinin algıları ve turist rehberlerinin mesleki kaygıları araştırılmıştır. Çalışmada amaç ve içerik uygunluğu nedeniyle nitel araştırma deseni benimsenmiş olup, veri toplama aracı olarak görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın evreni, İstanbul Rehberler Odası'na (İRO) bağlı eylemli turist rehberleri olarak belirlenmiştir. 2021 yılı verilerine göre İstanbul Rehberler Odası'na bağlı 3740 adet eylemli rehber bulunmaktadır. Evren olarak İstanbul'un seçilmesinde Türkiye'de teknolojik yeniliklerin yoğun olarak uygulandığı bir turizm bölgesi olması etkili olmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme soruları, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme doğrultusunda belirlenen kişilere uygulanmıştır. Ölçüt örnekleme; araştırmacı veya başka biri tarafından belirlenen hazır ölçütler kullanılan, problemle ilgili belirlenmiş kriterlere sahip kavram, durum, nesne ve benzerinden oluşmaktadır (Baltacı, 2018: 254). Örneklemin seçilmesi sürecinde amaca uygun kişilerle görüşülmesine özen gösterilmiştir. Katılımcıların seçilmesinde ölçüt olarak; en az beş yıl turist rehberliği yapmak esas alınmıştır. Turist rehberi olarak faaliyette bulunma süresinin beş yıl olarak belirlenmesinin asıl sebebi, çalışma süreleri içerisinde bölgeyi iyi tanıma fırsatı yakalamaları, teknolojideki değişimleri gözlemleyerek turlarda yarattığı farklılıkları anlayabilecek kadar uzun süredir tur rehberliği yapmakta olmalarıdır.

Araştırma soruları yazarlar tarafından gözlemler ve ilgili literatürden faydalanılarak hazırlanmıştır. Görüşme formu demografik sorular da dâhil olmak üzere araştırmanın amacına uygun 17 sorudan oluşmaktadır. Nitel araştırmalarda analiz süreci görüşmeler yapılırken başlamakta ve devam etmektedir. Bu doğrultuda ve yapılan ilk görüşmeler doğrultusunda 2 demografik soru ve 2 açık uçlu soru görüşme formundan çıkarılmış, görüşmeler 13 soru üzerinden gerçekleştirilmiştir. Sorular genel olarak teknoloji ve teknolojik gelişmeler, teknolojide yaşanan gelişmelerin turizm sektörüne, özelinde turist rehberliği mesleği üzerine yansımalarına yöneliktir. Turist rehberleri ile iletişime geçilerek, randevu alınarak, 13.08.2021 ile 30.08.2021 tarihleri arasında 9 profesyonel turist rehberi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tüm dünyayı etkisi altına Covid-19 pandemisinden dolayı görüşmeler çevrimiçi görüntülü ve sesli konuşma yapılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan katılımcılar, Katılımcı 1 (K1) ve benzeri şeklinde kodlanmıştır. Her bir görüşme 35-45 dakika arasında sürmüştür.

Elde edilen verilerin analiz edilmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Temel olarak toplanan verilerin açıklanabilmesi için kavramlara ve ilişkilere ulaşmanın amaçlandığı, benzer

verilerin belirli kavramlar, temalar ya da kategoriler etrafında toplanarak yorumlandığı analizdir (Selçuk vd., 2014: 433). Çalışma konusuyla ilgili teorik bilgiden hareketle ve derinlemesine inceleme yapılmak istendiğinden içerik analizi tercih edilmiştir. Yapılan görüşmelerden sonra, katılımcıların konuşmaları metin hâline dönüştürülmüştür. Ardından bu metinlere betimsel analiz uygulanarak kodlar belirlenmiştir. Daha sonra içerik analizleri yapılarak kategoriler oluşturulmuş, ortaya çıkan kategorilerin benzerlikleri ve farklılıkları saptanmış, birbiriyle ilişkili olanlar bir araya getirilerek temalar ortaya çıkarılmıştır. Kategori ve temaların belirlenmesinde veriler arasındaki neden sonuç ilişkileri dikkate alınmıştır. Çalışmada doğrudan alıntılara yer verilmiş ve elde edilen veriler yorumlanarak sonuçlar değerlendirilmiştir. Bu çalışmada güvenirliği sağlamak için bulgular yorum yapmadan sunulmuş ve çalışmanın sonuç kısmında tartışılmıştır. Bununla birlikte araştırmacıların hepsi ayrı ayrı kodlama sürecini gerçekleştirmiş ve ortak bir kodlamada karar kılarak kodlama tutarlılığı sağlanmıştır. Çalışmada geçerliği sağlamak için ise araştırma soruları belirlenirken uzman görüşünden yararlanılmış, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmış, doğrudan alıntılar kullanılmış, tüm katılımcılardan teyit alınmış ve araştırmacı çeşitlemesi yöntemine başvurulmuştur.

Araştırma için hazırlanan görüşme soruları çerçevesinde katılımcılara ilk önce kendilerini tanıtmaya yönelik sorular sorulmuştur. Katılımcıların yaşları 29 ila 57 arasındadır. Katılımcıların beşi erkek dördü kadındır ve sadece üçü evlidir. Altı katılımcı lisans mezunu, bir katılımcı yüksek lisans mezunudur; bir katılımcı yüksek lisans ve bir katılımcı da doktora eğitimi yapmaktadır. Katılımcı rehberlerin hepsi eylemlidir ve İstanbul Rehberler Odasına bağlıdır. Katılımcıların turist rehberi olarak çalışma süreleri en az 7 en fazla 32 yıldır. Teknolojik gelişmeler ve turist rehberlerinin mesleki kaygıları ilişkisini incelemek için gerçekleştirilen içerik analizinde, temalar, kategoriler ve kodlar ortaya çıkarılmış ve doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Katılımcılardan elde edilen veriler yardımıyla ortaya çıkarılan temalara, kategorilere ve kodlara Tablo 1.'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Turist Rehberlerinin Mesleki Kaygılarına İlişkin Temalar, Kategoriler ve Kodlar

Teknolojik Gelişmeler ve Turist Rehberlerinin Mesleki Kaygılarına İlişkin Temalar, Kategoriler ve Kodlar		
Temalar	**Kategoriler**	**Kodlar**
Teknoloji ve Turistler	Turistlere Sağladığı Kolaylıklar	Karar verme Reklam ve tanıtıma ulaşma Zaman tasarrufu sağlama
	Turist Davranışları	Meraklı Bilinç düzeyi yüksek Turizme katılma isteği fazla Asosyal kişilik özelliğine sahip Rehberi dinlememe
Teknoloji ve Turist Rehberleri	Turist Rehberlerine Sağladığı Kolaylıklar	Ulaşım ve yer bulma Grupla iletişim kurma Zaman tasarrufu sağlama
	Teknolojiye Bakış Açısı	Bilgiye ulaşma kolaylığı Kontrollü ve kısıtlı kullanım Makinelerin insanın yerini tutamayacağı düşüncesi Güvenlik riski İletişim engeli Olumsuz yönlendirme
Teknolojik Gelişmeler ve Mesleki Kaygı	Teknolojik Gelişmelerin Olumlu Yönleri	Bilgiye ulaşmada kolaylık Daha fazla bilgiye ulaşma İletişimin hızlı ve pratik olması Zaman kazandırması
	Teknolojik Gelişmelerin Olumsuz Yönleri	Duyguyu ortadan kaldırması Kullanım alanının sınırlı olması Mesleğe yansımaları
	Mesleki Kaygı	İşinin azalması düşüncesi İşini kaybetme düşüncesi Turist rehberlerine yönelik kaygı yok
	Mesleki Kaygının Nedenleri	Teknolojiye uyum sağlayamama Teknolojiyi avantaja çevirememe Teknolojiyle rekabet Turist rehberleriyle rekabet Sanal turlar, simülasyon uygulamaları, robot rehberler gibi teknolojik yenilikler ve giderek artacağı düşüncesi

Elde edilen veriler ve yapılan içerik analizi sonucunda, teknoloji ve turistler, teknoloji ve turist rehberleri ile teknolojik gelişmeler ve mesleki kaygı olmak üzere üç tema ortaya çıkmıştır. Teknoloji ve turistler teması turistlere sağladığı kolaylıklar ve turist davranışları; teknoloji ve turist rehberleri teması ise turist rehberlerine sağladığı kolaylıklar ve teknolojiye bakış açısı kategorilerinden oluşmaktadır. Teknolojik gelişmeler ve mesleki kaygı teması ise teknolojik gelişmelerin olumlu yönleri, teknolojik gelişmelerin olumsuz yönleri, mesleki kaygı ve mesleki kaygının nedenleri kategorilerinden oluşmaktadır. Belirlenen temalar ve kategoriler çalışmanın amacı, incelenen literatür, araştırmacının tutumu ve bilgi birikimi, katılımcıların her bir kategoriye ilişkin verdikleri yanıtlar yani ortaya çıkan kodlara ve neden sonuç ilişkilerine göre şekillenmiştir.

Teknoloji ve Turistler Teması

Turlarda teknoloji kullanımı sorası turist davranışlarında yaşanan değişimleri belirlemek için turist rehberlerine "Teknolojik gelişmeler ve yenilikler turistlerin davranışını nasıl etkilemektedir? Örneklendirebilir misiniz?" sorusu yöneltilmiştir. Teknolojiyle birlikte genelde turistlerin daha meraklı bilinçli ve turizme katılma isteğinin fazla olduğundan bahsedilmektedir. Bunun aksine bazı katılımcılar internet yardımıyla turistlerin gidilecek destinasyonla alakalı birçok bilgiyi önceden öğrenip, tura katılma oranlarının düşeceğini belirtmiştir. Bu düşünceler bir bakıma doğrudur fakat insan etkileşiminin oldukça fazla yer aldığı turist rehberliği mesleğinde böyle bir durum yaşanacağı düşünülmemektedir. Bununla birlikte teknolojiyi daha çok kullanıldığı düşünülen turistlerin asosyal tavırlar sergilediği ve bazen rehberi de dinlemediği ifade edilmektedir. Katılımcıların verdiği dikkat çeken cevaplar aşağıda verilmiştir.

...Teknolojik gelişmeler doğrultusunda turist rehberleri kendilerini geliştirmeye imkan bulurlar. Özellikle internet veya diğer kaynaklar bu duruma ışık tutar. Kişisel gelişim açısından oldukça olumlu bir durumdur. Bu da rehberin misafirlere daha olumlu anlamda izlenim vermesine yol açabilir. (K6)

...Teknoloji iyidir tabii ama insan ilişkilerini zayıflatır. Bakın Amasya' ya gidip Ferhat ile Şirin'i ziyaret ediyoruz. Ben onların destansı aşkını anlatıyorum kimse içinden gelerek dinlemiyor herkes telefona sarılmış videoya çekiyor. Diğer taraftan da şöyle içim rahat oluyor, şimdi bunu videoya çekip daha sonra izlerler ya da birileriyle paylaşırlar herkes bu aşkı öğrenir. (K7)

...Teknolojik gelişmelerin turist davranışındaki önemli katkısı, insanlardaki turistik aktivitelere katılma isteğini arttırmasıdır. Bireyler, sosyal çevrelerinde kabul görmek, "tatildeyim" diye reklam yapmak ve tatmin olmak için dahi turizm faaliyetlerine dahil olabiliyor. Sosyal medyanın günümüzde çok aktif bir şekilde kullanılıyor olmasının da bu dürtüyü daha çok arttırdığını düşünüyorum. Ayrıca bilgiye ulaşma kolaylığı sayesinde de insanlar daha önce gitmedikleri yerler hakkında daha çok ön bilgi edinerek meraklanıyor ve oraya seyahat etmek için bir motivasyon oluşuyor. Yani teknolojinin özellikle turistlerde seyahat motivasyonu oluşturduğunu düşünüyorum. (K9)

Katılımcılara yöneltilen "Teknolojik gelişmeler turist rehberleri için ve turistler için herhangi bir hizmete erişimde kolaylık sağlıyor mu? Nasıl? Örneklendirebilir misiniz?" sorusuna katılımcıların vermiş olduğu cevaplar birbirine benzer şekildedir. Cevapların çoğunda teknolojinin turistler ve rehberler açısında yararlarına yer verilmiştir. Bu doğrultuda teknolojinin yararları rehberler ve turistler açısından ayrı ayrı ele alınabilir. Teknoloji bilgiye

ulaşmada, ulaşım ve yer bulmada kolaylık sağlarken kulaklık-mikrofon yani Head-set uygulamasından da bahsedilmiştir. Bu uygulama radyo frekansları üzerinden yapılmaktadır. Uygulama bazı çeşitlerinde, örneğin Türkçe anlatılan bir mitolojik hikâyeyi kulaklık üzerindeki tuşlardan seçerek istediğiniz dilde dinleyebilme imkânı sunmaktadır. Bazı versiyonlarında da spontane çeviri gelişmiş durumdadır. Rehber genel olarak bu uygulamalardan memnundur fakat rehberlerin bazıları dil konusunda kendini yetersiz hissetmiştir. Cevaplar değerlendirildiğinde öne çıkanlar şunlardır;

...Evet, özellikle turistler açısından tur öncesinde turdan sonrada her şekilde kolaylık sağlıyor. Mesela bir tur satın almaya akıllı telefondan ya da bilgisayardan bakarak karar veriyorlar, yorumlara bakıyorlar, güzergah nasıl, eğlenmişler mi, hangi acente ya da tur firması iyi bunları görerek karar veriyorlar. Ayrıca turdaki fotoğrafları paylaşıyorlar bir nevi reklam bunlar. Rehberler için bazı uygulamalar çıktı son zamanlarda mesela kulaklık ören yerlerinde çok işe yarıyor. (K1)

...Evet, değinmek istediğim nokta, teknoloji sayesinde insanların turlara artık çok daha kolay ulaşması. İstedikleri zaman istedikleri yerden tura katılabilme gibi avantajlar sunuyor. Ayrıca önceden olsa tur planını anlatmak belirli bir süre vaktimizi alıyordu, şimdi internet üzerinden bakıyorlar şu gün şura bugün böyle gibi tur esnasında turist rehberine düşen iş kolaylaşıyor. (K3)

...Önceden biz her şeyi elimizle yapardık, kağıt kalemle. Tur listesi doldururduk, hatta sınırdan geçeceğiz diyelim tüm kafileyi yazdırırlardı bir deftere şimdi otomatik bak bu çok büyük kolaylık mesela. Bir de çipli kimlikler falan çıktı tık tık okutup geçiyoruz. Zamandan tasarruf. Ayrıca bir de para sıkıntısı vardı, atmler her yer yoktu şimdi para çekmek çok kolay. (K7)

Teknoloji ve Turist Rehberleri Teması

"Teknolojik gelişmeler dolayısıyla grubunuzdaki turistler ve meslektaşlarınız ile iletişim kuramama, grubu yönetememe, sorunları görememe ve çözüm bulamama, etkileşim içerisinde olamama, empati kuramama gibi kaygılarınız var mıdır? Varsa nelerdir? Örneklendirebilir misiniz?" şeklinde katılımcılara yöneltilen soruya, turist rehberlerinin tamamı teknolojik gelişmelerin grup yönetimi ve diğer turist rehberleri ile iletişim kurma konusunda olumsuz etkilemediğini belirtmişlerdir. Rehberler bu soru için kaygılarının bulunmadığını söylemişlerdir. Fakat bir katılımcı kaygısı bulunmamasına rağmen grubundaki insanların birbirleriyle iletişim kurma eksikliklerini gördüğünde teknolojiden uzak tutmaya çalışacağını söylemektedir. Diğer öne çıkan katılımcı yorumları aşağıda yer almaktadır.

...Kaygım yok çünkü teknolojiyi kullanırken aynı anda direktifler vererek turistleri bir arada ve koordineli bir şekilde tutabiliriz. Hem teknoloji bu işe yarıyor. (K3)

...Kaygım yok fakat bütün kontrol benim elimde acaba diğer insanlar benimle iletişime rahat geçebiliyor mu diye düşünmüyor değilim. (K4)

...Aslında teknolojiyle birebir bir sıkıntım yok. Fakat bazen bazı gençler geliyor. Z kuşağı efsane. Bir şeyler söylüyorlar ben dinliyorum sadece. Ne dediklerini anlayamıyorum. İşte anlayamadığım onların fazlaca yüklü teknolojik konuşması. Bu sebeple onlarla iletişim kurmam güç oluyor. (K7)

...Aksine, bu gelişmeler söz konusu noktalarda kolaylık sağlıyor. En basit örnek, konaklamalı turlarda ben muhakkak misafirlerimden oluşan bir Whatsapp grubu kurarım. Tur boyunca toplanma noktaları, hareket saatleri gibi birçok bilgileri buradan paylaşırım. Bu da birçok açıdan bana fayda sağlıyor; geç kalma, kaybolma durumları daha az yaşanıyor. Herhangi bir sorun durumunda da daha çabuk çözüm üretilebiliyor. (K9)

Turist rehberlerine "Genel olarak teknoloji ve teknolojik gelişmeler konusunda düşünceleriniz nelerdir? Teknolojiyle aranız nasıldır? Açıklar mısınız?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların genel olarak teknolojinin olumlu ve olumsuz yönlerini birlikte ele aldığı görülmektedir. Katılımcılar, teknolojinin kullanım amacının önemli olduğunu ve teknolojinin kullanımı kısıtlı ve kontrollüyken iyi olduğunu düşünmektedir. Bu açıdan üç katılımcının hayatı iyi yönde etkilediğini düşündükleri teknolojinin sadece olumlu yönlerine odaklandığı yani teknolojiye yönelik olumlu algılara sahip olduğu söylenebilir. Sadece bir katılımcı ise teknolojiyle pek ilgilenmediğini bu sebeple olumsuz olduğunu belirtmektedir. Öne çıkan yorumlar şunlardır;

...Hayatımıza büyük ölçüde etki eden teknoloji günden güne gelişmekte ve bize daha fazla kolaylıklar sağlamakta diye düşünüyorum. Tabi birçok olumsuz yanı olmasına rağmen olumlu yanlarından daha çok faydalanmaya çalışıyorum. Teknoloji ile aramı iyi tutmaya çalışıyorum nedeni artık hayatın bunun üzerinden akması ve teknoloji özellikle internet sayesinde çağa ayak uydurmaya çalışıyorum. (K4)

...Teknolojik gelişmeler olumsuz yönde etkilemektedir. Bunlar dünyanın yörüngesini değiştiren ve insanların duygu ve düşüncelerine yön verebilmektedir. Teknolojiyle aram çok iyi değil. (K5)

...Gündelik yaşamımızı pek çok açıdan kolaylaştıran teknoloji, olumsuz yönleri olsa da insan hayatının bir parçası haline gelmiş durumdadır. Bazen korkutucu boyutları olsa da özellikle bilgi ve iletişim alanında teknolojiden fazlasıyla faydalandığımı ve bundan memnun olduğumu söyleyebilirim. (K9)

Teknolojik Gelişmeler ve Mesleki Kaygı Teması

Katılımcılara "Teknolojide yaşanan gelişmelerin turizm sektörüne, özelinde turist rehberliği mesleğine yansımalarını (meslekte kullanımını) nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu konuda ne düşünüyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar turizmde teknoloji kullanımını özellikle meslek kapsamında düşündüklerinde olumlu yani olduğu kadar olumsuz etkiledikleri noktalar olduğundan da bahsetmiştir. Teknoloji kullanımı birçok şeyi pratik hale getirse de turist rehberliği mesleğinde insan ilişkilerinin yoğun şekilde yaşanması durumunda araya teknolojinin girmesi, insan-insan iletişimine bir katman olarak görülmektedir. Katılımcıların belirttiği önemli ifadelere aşağıda yer verilmektedir;

...Diğer her meslekte olduğu gibi turist rehberliği mesleği de teknolojiden olumlu- olumsuz etkilenmiştir. Olumlu yönlerine değinecek olursak artık insanlar gidecekleri yerleri araştırıp resimlerine bakıp bilgi sahibi olduktan sonra turlara katılmaktadırlar. Bölgeyi tanıyarak gezmek misafirlere olumlu katkı sunmaktadır. Olumsuz olarak ise insanlar artık sanal turlara katılmaktadır böylelikle bizim mesleğimiz kötü anlamda etkilenir. (K1)

...Teknolojiyi destekliyorum, sadece turizme değil ayrıca tüm sektörlere faydası olduğunu düşünüyorum. Teknoloji sayesinde her şey daha hızlı, kolay yapılıyor. Bir kişinin tura, tatile

ulaşması da rahat. Ayrıca cebindeki telefonlardan kolaylıkla eğlence paketleri satın alabiliyor, oteline geliyor, satın aldığı eğlence paketiyle tatilin keyfini çıkarıyor. (K8)

...Teknolojiyi, mesleğin icrasını kolaylaştıran bir araç olarak görüyorum. En basitinden navigasyonlar, bir turist rehberi için hayat kurtarıcı niteliğe sahip. Ayrıca verdiğim örnekten yola çıkarak teknoloji sayesinde bilgiye hızlı ve pratik yoldan ulaşmak turist rehberi için çok önemli bir avantaj. Özellikle mobil teknolojilerin meslek içinde daha yoğun kullanıldığını ve bunların genel faydasının da bilhassa zaman kazandırma açısından efektif olduğunu düşünüyorum. (K9)

Araştırma kapsamında turist rehberlerine "Teknolojide yaşanan gelişmeler turist rehberliği mesleği için bir tehdit olabilir mi? İşinizi kaybedeceğiniz veya turist rehberlerine gerek kalmayacağı endişesini taşıyor musunuz?" sorusu sorulmuştur. Turist rehberlerinin verdikleri cevaplardan, sanal turları, sesli rehberleri, rehber robotlar gibi uygulamaları, AR, VR, AI gibi sistemleri ve akıllı cihazların kullanım alanlarının genişleyerek yaşamımıza girmesini, turist rehberliği mesleği için bir tehdit olarak görmektedirler. Yalnız K7 ve K9 diğer katılımcılara katılmamakta, yaşanan bu gelişmeleri bir tehdit olarak görmemektedirler. Turist rehberi olarak insan unsurunun yerini hiçbir makinenin alamayacağını savunmaktadırlar. Bununla birlikte diğer katılımcılar, yaşanan gelişmeleri bir tehdit olarak algılamakla birlikte işlerini kaybetmeyle ilgili bir endişe duymadığı görülmektedir. Sadece işlerinin azalacağını düşünmektedirler. Katılımcıların verdiği cevaplardan öne çıkanlar şunlardır;

...Bazı yönlerden tehdit kapsamında algılanması mümkündür bence rehberlik mesleği ölebilecek bir meslek değildir bu yüzden endişe duymuyorum. Fakat bu sisteme alışılırsa rehbere ihtiyaç kalmayacağı duygusu oluşabilir. (K3)

...Belki tehdit olabilir, biraz kararsız kaldım. Azalır da işimi kaybetme gibi bir durum olmaz sanırım. Hem öyle bile olsa bu sanal ortamı düzenlemek için de biri gerekir, neden ben olmayayım ki. (K6)

...Teknoloji, her ne kadar insansı robotların geliştirilmesine kadar ileriye gitmiş ve biraz da korkutucu boyutlara gelmiş olsa da bu gelişmelerin hiçbir zaman turist rehberliği için bir tehdit olacağını düşünmüyorum. Yapay zekâ ne kadar gelişmiş olursa olsun, diğer mesleklerde belki olabilir ama turist rehberliği mesleğinde bir robot hiçbir zaman bir insanın yerini tutamaz. Turist rehberliği, sadece bir yeri anlatmaktan ibaret değildir. Mesleğin temeli yoğun sosyal ilişkilere dayanır. İnsan, sosyal bir varlıktır ve bu yüzden alacağı hizmetin organik olmasını, yani insana dayalı olmasını ister. Turistler, rehberden sadece bilgi almaz. Yeri geldiğinde dertleşir, yeri geldiğinde oturup yemek yemek ve sohbet etmek ister, yeri geldiğinde rehberden yardım ister. Rehberlik mesleği, özellikle insan ilişkileri temelinde çok yönlü bir meslek olduğu için teknoloji hiçbir zaman bunu ikame edemeyecektir. Bu noktada hiçbir endişem yok. (K9)

Yapılan bu çalışmada katılımcılara "Meslektaşlarınızın teknolojiyi kullanarak kendini geliştirip sizden daha farklı olabileceğine yönelik kaygılarınız var mı? Varsa nelerdir? Açıklar mısınız?" sorusu yöneltilmiştir. Yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte, turist rehberleri arasında ortaya çıkan rekabeti ve rehberlerin rekabete bakış açısını ölçmeye yönelik bu soruya, katılımcıların neredeyse tamamı kaygısının olmadığı yönünde cevap vermiştir. Katılımcıların tamamı meslektaşlarından daha geride kalacaklarını düşünmemektedirler. Teknolojiyle ortaya çıkan rekabete uyum sağlayacaklarını ifade eden turist rehberlerinin,

meleğin gerektirdiği özgüvenli olma kişisel özelliğini taşıdıkları görülmektedir. Katılımcıların verdikleri öne çıkan cevaplar şunlardır;

...Yok, çünkü teknolojiyi kullandığın sürece kendini geliştirebilir iyi bir anlatıcı olabileceğimi düşünüyorum. (K3)

...Açıkçası bu konuda bir kaygım olmadığını söyleyebilirim. Çünkü bu tamamen kişisel bir çaba ve çalışmanın sonucu olabilir. O yüzden bir kaygım yok açıkçası. (K6)

...Açıkçası pek kaygım yok. Her rehberin güçlü olduğu veya daha fazla yoğunlaştığı alanlar var elbet. Tabir yerindeyse, her yiğidin yoğurt yiyişi farklıdır. Hepsinin aynı noktadan rekabet etme zorunluluğu gibi bir durum söz konusu değildir. Kaldı ki bir turist rehberinin kendini sürekli geliştirmesi ve güncellemesi, ilgisi varsa bir alanda uzmanlaşmaya gitmesi gerekir ki mesleğini layıkıyla yerine getirebilsin ve bir marka değerine sahip olabilsin. Yani bir rehber sırf rekabet veya başkası için kaygılanarak kendini geliştirmek istememeli.(K9)

Çalışmada katılımcılara son olarak, yaşanan teknolojik gelişmeler kapsamında meslekleri ve teknolojiye uyum sağlayıp sağlamayacaklarını belirlemeye yönelik "Teknolojik gelişmelere uyum sağlayamama ve bu sebeple işsiz kalabileceğinize yönelik bir endişeniz var mı?" şeklinde soru yöneltilmiştir. Tüm katılımcılar bu konuda endişe duymadıklarını belirtmişlerdir. Endişe duymamalarının sebebi teknolojik gelişmeleri kendilerine göre harmanlayarak turlarda kullanabilecekleri, teknolojiye uyum sağlayabileceklerini düşünüyor olmalarıdır. Sadece (K5) bir katılımcı, teknolojik gelişmelerin ve uyum sağlama zorunluluğunun, turist rehberleri arasındaki rekabeti artıracağını ve bazılarının başarısızlıkla karşı karşıya kalacağını ifade etmektedir. Katılımcıların verdiği diğer önemli yorumlar aşağıdadır;

...Hayır, kendime güvenim vardır. Dolayısıyla teknolojik gelişmeleri avantaja çevirebileceğimi düşünmekteyim. (K1)

...Hayır, yok çünkü teknolojiyle aram iyi olduğu için ikisini de beraber yürüteceğime inanıyorum. (K2)

...Hayır, çünkü teknolojiyi severim ve ayak uydurabileceğimi düşünüyorum. (K3)

...Hayır, teknoloji hayatımızı kolaylaştırır ve ben pratik bir insanım. Bu duruma kolaylıkla ayak uydurabileceğimi düşünüyorum. (K6)

Sonuç ve Öneriler

Teknoloji, içinde bulunduğumuz yüzyılda her geçen gün gelişen ve insan hayatında önemli yer tutan bir kavramdır. Teknolojinin insan hayatının kaçınılmaz bir parçası ve tüm sektörlerin vazgeçilmez bir unsuru olduğu söylenebilir. Teknoloji, küreselleşme ve rekabetin etkisiyle tüm sektörleri olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilemekte ve teknolojik gelişmelere uyum sağlamaya mecbur kılmaktadır. Yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte, hizmet endüstrisi içerisinde yer alan turizm sektörünün, diğer sektörlere göre teknoloji kullanımı sınırlı bir sektör olduğu inanışı artık yerini turizm sektöründe teknoloji kullanımı ve akıllı uygulamalara bırakmıştır. Sektörde yaşanan bu gelişmeler, sektörün kapsadığı işletmeleri ve meslek kollarını da yakından ilgilendirmektedir. Bu doğrultuda çalışmada teknolojide yaşanan gelişmelerin turist rehberliği mesleğini, mesleğin geleceğini nasıl ve ne şekilde etkilediği,

teknolojide yaşanan gelişmeler ile birlikte turizm sektörünün önemli bir elemanı olan turist rehberlerinin mesleki kaygıları ele alınmıştır.

Nitel araştırma yöntemi benimsenen çalışmada, veri toplama aracı olarak görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme soruları, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme doğrultusunda belirlenen kişilere uygulanmıştır. Araştırmanın evrenini İstanbul Rehberler Odası'na (İRO) bağlı eylemli turist rehberleri oluşturmaktadır. Görüşmeler pandemiden dolayı çevrimiçi olarak yapılmıştır. Elde edilen verilerin analiz edilmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler ve yapılan içerik analizi sonucunda, teknoloji ve turistler, teknoloji ve turist rehberleri ile teknolojik gelişmeler ve mesleki kaygı olmak üzere üç tema ortaya çıkmıştır. Teknoloji ve turistler teması turistlere sağladığı kolaylıklar ve turist davranışları kategorilerinden oluşmaktadır. Teknoloji ve turist rehberleri teması ise turist rehberlerine sağladığı kolaylıklar ve teknolojiye bakış açısı kategorilerinden oluşmaktadır. Teknolojik gelişmeler ve mesleki kaygı teması ise teknolojik gelişmelerin olumlu yönleri, teknolojik gelişmelerin olumsuz yönleri, mesleki kaygı ve mesleki kaygının nedenleri kategorilerinden oluşmaktadır. Kategori ve temaların belirlenmesinde kodlar arasındaki neden sonuç ilişkileri, benzerlikler ve farklılıklar dikkate alınmıştır.

Yapılan analizler sonucunda, turist rehberlerinin teknoloji ve teknolojik gelişmelere bakış açısının olumlu olduğu görülmektedir. Genel olarak teknolojinin olumlu ve olumsuz yönlerini birlikte ele aldıkları, teknolojide yaşanan gelişmelerin turizm sektörünü ve turist rehberliği mesleğini olumlu ve olumsuz olarak her iki yönde de etkilediğini düşünmektedirler. Teknolojinin insan hayatına girmesiyle birlikte; meraklı, bilinç düzeyi yüksek, turizme katılma isteği fazla, asosyal kişilik özelliğine sahip ve yerine göre rehberi dinlemeyen turist davranışları görülmekle birlikte teknolojinin insanların karar verme sürecini, reklam ve tanıtıma ulaşmasını kolaylaştırdığı ve turistler açısından zaman tasarrufu sağladığı tespit edilmiştir. Turist rehberleri teknolojinin bilgiye ulaşma, ulaşım ve yer bulma, grupla iletişim kurma ve zamanı etkili kullanma konusunda yarar sağladığını fakat teknolojinin kontrollü ve kısıtlı kullanılması gerektiğini, teknolojinin kullanım amacının önemli olduğunu belirtmişlerdir. Teknolojinin güvenlik riski, iletişimi engellemesi, insanları olumsuz yönlendirmesi gibi tehlikeleri olduğuna dikkat çekmişlerdir. Beklide en önemlisi duyguyu ortadan kaldırdığını, kullanım alanının sınırlı olduğunu ve turist rehberi mesleğine kötü sonuçlara neden olabilecek yansımaları olduğunu ifade etmişlerdir.

Turist rehberlerinin yaşanan teknolojik gelişmeler doğrultusunda mesleki kaygı duydukları tespit edilmiştir. Fakat bu kaygının işini kaybetme düşüncesinden daha çok işinin azalması düşüncesi şeklinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte teknolojiye uyum sağlayamama, teknolojiyi avantaja çevirememe konusunda ve diğer turist rehberlerinin işlerine yönelik etkileri konusunda kaygı duymamaktadırlar. Turist rehberleri teknolojiye uyum sağlayacaklarını ve teknolojiyi avantaj olarak kullanacaklarını düşünmektedirler. Yazıcıoğlu vd. (2008: 2) de yaptığı çalışmada, bilgi ve becerisini geliştirmeyen bir rehberin mesleki anlamda başarılı olmasının mümkün olmadığını turist rehberlerinin, turistlerin ihtiyaçlarına paralel olarak bilgi ve becerilerini arttırmak zorunda olduğuna vurgu yapmaktadır. Benzer şekilde Çakmak ve Demirkol (2017) turist rehberlerinin teknoloji konusunda yetersiz kalmasını ve kendini geliştirememesi durumunu turist rehberliği mesleği için bir tehdit olarak görmektedir. Turist rehberleri, teknoloji ve turist rehberleriyle rekabet konusunda da kendilerine güvenmektedirler.

Turist rehberleri sanal turların, simülasyon uygulamalarının, robot rehberler gibi teknolojik yeniliklerin giderek artacağı düşünmektedirler. İbiş (2019) de yapmış olduğu çalışmada

gelecekte robot teknolojisi kullanımının artacağını tespit etmiştir. Turist rehberleri; sanal turların, sesli rehberlerin, rehber robotlar gibi uygulamaların, AR, VR, AI gibi sistemleri ve akıllı cihazların kullanım alanlarının genişleyerek yaşamımıza girmesini, turist rehberliği mesleği için bir tehdit olarak görmekte fakat işlerine yönelik bir endişe duymamaktadırlar. Yıldız (2019: 165) yapmış olduğu çalışmada, bu durumun insan turist rehberlerinin işlerini kaybetmesine neden olacağını ileri sürmektedir. Yapılan bu çalışmada ise, katılımcı olarak turist rehberleri, günümüzde teknolojik olarak çok gelişmiş insansı ve yapay zekâlı robotlar yapılmış olsa bile insanın yerine geçebilecek herhangi bir makinenin olmayacağını savunmaktadırlar. Bu düşünceye rağmen teknolojinin turist rehberliği mesleğini tehdit ettiği de düşünülmektedir. Turist rehberliği için teknoloji vazgeçilmez bir araçtır. Bu noktada teknolojinin ana araç olarak değil de tamamlayıcı ve yardımcı bir araç olarak kullanılması gerektiği düşünülmektedir (Eser vd., 2019).

Yapılan bu çalışmada, seçilen bilimsel yöntem ve örnekleme yöntemi nedeniyle bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Çalışma evreni genişletilerek ve genelleme yapmaya imkân verecek bir yöntem benimsenerek çalışma benzer şekilde yeniden yürütülebilir. Bu durum teknolojik gelişmeler ve turist rehberleri açısından daha derinlemesine sonuçlar elde edilmesini sağlayabilir. Turist Rehberleri Birliği ya da bölgesel rehber odaları rehberlerin özellikle tur esnasında kullanmaları olası teknolojik ürünlere dair bilgilendirici kurslar ya da oturumlar düzenleyebilir. Mesleki kaygı taşıyan rehberler ve aynı zamanda teknolojik gelişmeler karşısında kendini yetersiz hisseden rehberlere yönelik eğitici seminerler düzenlenebilir. Aynı zamanda teknolojik gelişmelerden maksimum düzeyde fayda sağlanabilmesi için turist rehberlerine yönelik mobil uygulamalar geliştirilebilir. Lise ve üniversitelerde turizm eğitimi verilirken teknolojinin nasıl kullanılacağı, nasıl geliştirileceği ya da nasıl takip edileceği gibi konulara da yer verilmelidir. Yüksek turizm potansiyeli olmasına rağmen Türkiye, teknoloji açısından birçok ülkeden geridedir. Bu açığı kapatmak için müzeler, oteller, ören yerleri, antik eserler gibi alanlarda teknoloji uygulamalarını fazlaca kullanan ülkelerin sistemleri örnek alınarak uygulanabilir.

Kaynakça

Anadolu Ajansı (2018). Mardin Turizminde “Artırılmış Gerçeklik” Dönemi, https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/mardin-turizminde-artirilmis-gerceklik-donemi-/1263075, (Erişim Tarihi: 05.08.2021).

Anttiroiko, A. V., Valkama, P. ve Bailey, S. J. (2014). Smart Cities in The New Service Economy: Building Platforms For Smart Services. AI and Society, 29(3), 323-334.

Bahar, M., Yüzbaşoğlu, N. ve Topsakal, Y. (2019). Akıllı Turizm ve Süper Akıllı Turist Kavramları Işığında Geleceğin Turizm Rehberliğine Bakış, Journal of Travel and Tourism Research, 14: 72-93.

Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1): 231-274.

Çakmak, T. F. ve Demirkol, Ş. (2017).Teknolojik Gelişmelerin Turist Rehberliği Mesleğine Etkileri Üzerine Bir Swot Analizi, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (İktisat Özel Sayısı): 221-235.

Çınar, B. ve Yenipınar, U. (2019). Turizm Rehberliği Bölümü Öğrencilerinde Genel Öz Yeterlilik Algısı, Mesleki Kaygı ve Mesleği Yapma Niyeti İlişkisi. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 30(3): 153 - 162.

Demirezen, B. (2019). Artırılmış Gerçeklik ve Sanal Gerçeklik Teknolojisinin Turizm Sektöründe Kullanılabilirliği Üzerine Bir Literatür Taraması, Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi, 3(1): 1-26.

Eryılmaz, G. ve Aydın, R. (2020). Sanal Gerçeklik ve Arttırılmış Gerçeklik Teknolojilerinin Turizm Uygulamaları ve Pazarlamadaki Yeri. Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi, 4(2): 9-25.

Eser, S., Çakıcı, A. C., Babat, D. ve Kızılırmak, İ. (2019). Turlarda Teknoloji Kullanımı: Turistler ve Turist Rehberleri Gözüyle Bir Değerlendirme. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(41): 465-480.

Hacıoğlu, N. (2000). Seyahat Acentacılığı ve Tur Operatörlüğü. Bursa: Vipaş Yayınları.

Hjalager, A. M. (2015). 100 Innovations That Transformed Tourism. Journal of Travel Research, 2015, Vol. 54(1) 3-21.

İbiş, S. (2019). Turizm Endüstrisinde Robotlaşma, Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 3(3): 403-420.

İstanbullu Dinçer, F. ve Çakmak, T.F. (2015) Gözetim Toplumu Yönetiminin Turizm Açısından Değerlendirilmesi, I. Avrasya Uluslararası Turizm Kongresi 28-30 Mayıs 2015 Konya, 2: 178- 188.

Li, Y., Hu, C., Huang, C. ve Duan, L. (2016). The concept of smart tourism in the context of tourism information services. Tourism Management, 58: 293-300.

Mil, B. ve Dirican, A. (2018) Endüstri 4.0 Teknolojileri Ve Turizme Etkileri, Disiplinlerarası Akademik Turizm Dergisi, 1(3): 1 - 9.

Scovel, T. (1978). The Effect of Affect on Foreign Language Learning: A Review of The Anxiety Research. Language Learning, 28(1): 129-142.

Selçuk, Z., Palancı, M., Kandemir, M. ve Dündar, H. (2014). Eğitim ve Bilim Dergisinde Yayınlanan Araştırmaların Eğilimleri: İçerik Analizi. Eğitim ve Bilim, 39(173): 430-453.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü (DOSİMM), (2021). Türkiye'de sesli rehber uygulaması, http://www.dosim.gov.tr/sesli-rehberlik-projesi (Erişim Tarihi: 04.08.2021).

World Federation of Tourist Guide Associations (WFTGA), (2021). What is a Tourist Guide? Web: http://www.wftga.org/touristguiding/what-tourist-guide (Erişim Tarihi: 03.08.2021).

Yazıcıoğlu, İ., Tokmak, C. ve Uzun, S. (2008). Turist Rehberlerinin Rehberlik Mesleğine Bakışı. Üniversite ve Toplum Dergisi, 8 (2): 1-19.

Yıldız, S. (2019).Turist Rehberliği Mesleğinde Robot Rehberlerin Yükselişi, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 10 (23): 164-177.

Yovcheva, Z. ve Buhalis, D. (2012). Augmented Reality in Tourism: 10 Unique Applications Explained, Digital Tourism Think Tank, 1-12.

Sosyal Devlet ve Sosyal İçerme İlişkisi[1]

Sude ÖZYURT
Doç. Dr. Hüseyin ÇAVUŞOĞLU
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-5105-4277

Özet
Tarihte eski çağlardan beri var olan toplum bilinci, insanların birbiri ile ilişkilerini zorunlu kılmaktadır. Ancak toplumda, herkes eşit ve ortak paydada yer almamaktadır. Toplumdaki mevcut eşitsizlik ve farklılıklar bir dışlama faaliyetine neden olmakta, bireyler gerekli refahı sağlayamamakta, bir takım gerekliliklerden mahrum kalmaktadır. Kimi devletlerde belli noktada mahrum kalan, aktif olarak korunmaya ve gözetime muhtaç olan bu bireyler anayasal olarak belirtilmektedir. Anayasamızda belirlenen, söz konusu özelliklere sahip bireylere "dezavantajlı gruplar" başlığı altında yer verilmektedir. Bireylerin kendi özelliklerinden ya da toplumdan kaynaklı olarak gelişen sosyal dışlama olgusu, ilerleyen süreçte derinleşerek toplumsal ayrışma ve huzursuzluklara neden olmaktadır. Bu seyirde ilerleyen mevcut durum ve düzene bir müdahale, başka bir değişle dışlanmış kesimi içselleştirecek bir aktör gerekmektedir. Bu rolü üstlenerek gerekli müdahaleyi gerçekleştiren has yapılanma "devlet" olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin ortaya çıkış nedeni ve rolü toplumdan topluma, zamana göre değişkenlik göstermektedir. Toplum için olan rolüne, yönetim şekline ve müdahale boyutuna göre belirlenen çeşitli devlet modelleri ortaya çıkmıştır. Bu devlet modellerinden biri de sosyal devlettir. Devletin müdahalesinin ve korumacılığının arttığı bir model olan sosyal devlet, temelde toplumdaki eşitsizlikten kaynaklı olarak belli ihtiyaçlarını gideremeyen, mağdur durumdaki bireylerin korunmasını ve bu bireylerin ihtiyaçlarını gidermeyi amaçlamaktadır. Zamanla paternalist (baba devlet) olgusunun da eklenmesi ile artık devlet, birey için avantajlı ve iyi olacak kararları birey için kendisi almaya başlamıştır. Sosyal içerme ile sosyal refah devletini ortak bir paydada birleştiren, ortak amaçlarıdır. Öyle ki sosyal devletin amaçlarından biri dışlanmış olan bireyi topluma yeniden kazandırmak ve toplum refahını artırmaktır. Bu amacı gerçekleştirirken kullandığı araç ise sosyal içerme politikalarıdır. Sosyal içerme politikaları, sosyal politikaların dışlanmış kesime odaklanmış halidir ve sosyal devletin amacını gerçekleştirmek için kullandığı en önemli araç niteliğindedir. Bu çalışmanın temel amacı, sosyal devletin oluşumunu ve amacını açıklamak, ardından bireyin sosyal içerilmesi noktasında bu iki kavram arasındaki bağlantıyı kurmaktır. Nitel araştırma yöntemleri kullanılarak oluşturulan bu çalışmada, temel olarak sosyal devletin ve sosyal içermenin tanımına, iki kavramın birbiri ile olan ilişkisine, bu ilişkiyi kuran temel bağlantısal faktörlere dezavantajlı gruptaki bireyler kısıt alınarak değinilmektedir. Çalışmanın sonunda, sosyal devletin fonksiyonlarını yerine getirirken kullandığı en önemli araçlardan birinin sosyal içerme faaliyetleri olduğu ve bu faaliyetlerin de sosyal politikalar aracılığıyla gerçekleştirildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sosyal Devlet, Sosyal İçerme, Dezavantajlı Gruplar, Sosyal Politika.

[1] Bu çalışma, Sude ÖZYURT'un yüksek lisans tezi ile ilgilidir.

Social Inclusion and Social State Relations

Abstract

Social consciousness, which has existed since ancient times in history, obliges people to relate to each other. But in society, not everyone is equal and involved in the common denominator. Existing inequalities and differences in society cause an exclusion activity, individuals are unable to provide the necessary well-being, and are deprived of a number of requirements. In some states, these individuals who are deprived at a certain point and who are actively in need of protection and supervision are constitutionally stated. Defined in our Constitution, individuals with these characteristics are included under the heading "disadvantaged groups". The phenomenon of social exclusion, which develops as a result of individuals ' own characteristics or society, deepens in the following process, causing social dissociation and unrest. In this course, an intervention in the current situation and order is required, and an actor who will internalize the Excluded segment with another change. Has structuring, which performs the necessary intervention by taking on this role, comes across as a "state". The reason and role of the state varies from society to society, depending on time. Various models of State have emerged, determined by its role for society, the form of governance and the size of intervention. One of these state models is the social state. The social state, which is a model of increasing state intervention and protectionism, aims to protect and address the needs of victims who cannot meet their specific needs, mainly due to inequality in society. In time, with the addition of the paternalist (father state) phenomenon, the state has now begun to make decisions that will be advantageous and good for the individual. It is their common purpose that combines social inclusion and the social welfare state in a common denominator. So much so that one of the aims of the social state is to reintroduce the excluded person to society and increase the welfare of society. The tool it uses to achieve this goal is social inclusion policies. Social inclusion policies are a state of social policies focused on the Excluded segment and are the most important tool that the social state uses to achieve its goal. The main purpose of this study is to decipher the formation and purpose of the social state, and then establish the connection between these two concepts at the point of social inclusion of the individual. In this study, which was created using qualitative research methods, the definition of social state and social inclusion, the relationship of the two concepts to each other, the basic connectivity factors that establish this relationship are addressed by limiting individuals in the disadvantaged group. At the end of the study, it was concluded that one of the most important tools used by the social state in performing its functions is social inclusion activities, and these activities are carried out through social policies.

Keywords: Social State, Social Inclusion, disadvantaged groups, Social Policy

Giriş

Devletler, çağın ve toplumların gerekliliklerine göre farklı model ve yapılanmalarda, farklı organizasyonlar ile hüküm sürmüşlerdir. Durağanlık ve tek tiplikten uzak olmaları toplumdan topluma yeni ve değişik devlet şekillerini de beraberinde getirmiştir. Sosyal devlet de bu devlet tiplerinden biridir. 20. Yüzyıl süresince birçok devlet tarafından benimsenen modelin temelleri sanayi devrimine dayanmaktadır. Devrimin getirdiği yenilikler ile birlikte iş dünyası ve işçi kavramı da yeni bir boyut kazanmıştır. Zor çalışma şartlarına maruz kalan işçilerin hak arayışları bir devlet müdahalesini gerekli kılmıştır. Bu olay ile birlikte hakların devlet tarafından korunması ve bir düzenleme getirilmesi isteği sosyal devletin temellerini atmıştır. İlerleyen süreçte yaşanan 1929 ekonomik buhranı ile birlikte düşüşe geçen müdahale karşıtı

mekanizma sonrasında devlet müdahaleci yaklaşımı savunan Keynesyen düşünce yükselişe geçmiştir. Ekonomik alanda devlet müdahalesinin meşru kılınması, devletin diğer alanlardaki etkinliğini de birey lehine artırmıştır. Devletin bireyin lehine düzenlemeler yapması ve vatandaşlarının refahını gözeten ekolün yükselişi ile birlikte sosyal devlet etkinliğini artırmıştır.

Sosyal devletin eski döneme dayanan geçmişine nazaran sosyal içerme, literatürde etkinliği henüz yeni olan bir kavramdır. En genel tabir ile dışlanan bireylerin içselleştirilmesi olarak ifade edilen sosyal içerme, sosyal devletin etkin bir şekilde görüldüğü dönemlerde bir politika olarak kullanılmış fakat bunun net bir içerme politikası olduğu henüz o yıllarda açıkça saptanmamıştır. Sosyal devlet özellikle ortak grup olarak dezavantajlı durumda olan bireylerin refah düzeyini gözetirken sosyal içerme politikalarını yoğun bir şekilde kullanmıştır demek mümkündür.

1.Sosyal Devlet

Tarihte Devletlerin yönetim şekilleri ve müdahale düzeyleri baza alınarak yapılan sınıflandırmaya göre farklı devlet tipleri ortaya çıkmıştır. Bu devlet tiplerinden kimi birbirinden kesin çizgilerle ayrılabilip tanımlanabilirken kimisi birbiri arasındaki benzerliklerin yüksek olması nedeniyle net olarak tanımlanıp ayrıştırılamamaktadır. Devlet tiplerinden biri olan sosyal devlette mevcut birçok farklı tanımı olması nedeni ile somut net bir tanımlama ile ifade edilebilen bir kavram değildir.

Çalışmanın bu bölümünde amaç, sosyal devlet için yapılan tanımlamalar dahilinde en geniş ve genel kavramsal tanımlamayı saptamak, akabinde sosyal devletin ortaya çıkışı ve tarihsel gelişim sürecini aktarmaktır.

1.1. Kavramsal Boyut

Sosyal devlete çok farklı anlamlar yüklenmiş ve zamanla değişen fonksiyonlar nedeni ile geçirdiği dönüşümler tanımlanma alanını da genişletmiştir. Bu nedenler dolayısı ile sosyal devletin herkesçe bilinen genel bir tanımı bulunmamaktadır. Bazı düşünürler sosyal devletin direkt olarak kelime kökeninden yola çıkmış bazı kaynaklar ise sosyal devletin amaç ve etki alanını temel alarak somut bir tanımlama getirmeye çalışmıştır.

Sosyal devletin temel amacını baza alarak yapılan tanımlamalara göre sosyal devlet; vatandaşlarının zorunlu ihtiyaçlarını sağlamak suretiyle, insan onuruna yaraşır asgari refah seviyesine sahip olabileceği hizmetleri sunmakla yükümlüdür. Sosyal devlette bireyin yaşam kalitesinin yükseltilmesi temel amaç olmuştur.

1.2. Sosyal Devletin Tarihsel Gelişimi

Sosyal devlet olgusu 20. Yüzyılda varlığını baskın olarak sürdüren bir devlet tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Esas olarak 18. Yüzyılda sanayi devrimi ile birlikte yavaş yavaş etkisini göstermeye başlamıştır. Sanayi devrimi ile birlikte eşitsizliklerin artmaya başlaması ve işçi sınıfı adı verilen yapılanmanın yükselişi adaletsizliklerin bariz olarak gün yüzüne çıkmasını tetiklemiştir. İşsizliğin ve gelir eşitsizliğinin arttığı bu dönemde işçiler zor şartlar altında çalışmaya dahi razı olmak zorunda kalmışlardır. Bir süre sonra eşitsizlik ve haksızlıklar arttığında artık işçi sınıfının hak arama süreci de başlamıştır ki dönem içinde sosyal devlet ile ilişkili olarak verebileceğimiz en somut örneklerden biri olan 1848 işçi devrimi gerçekleşmiştir. Devrim sonrasında devletin mevcut gidişata müdahalesinin

gerekliliği anlaşılmış ve devlet artık yavaş yavaş gidişattaki belli konularda söz sahibi olmaya başlamıştır (Gümüş, 2010, 119-120).

Sosyal devletin önemli dönüm noktalarından olan olayları sıralamak gerekirse bunların arasında şüphesiz ki 1929 ekonomik bunalımı ve 2. Dünya savaşı sıralamanın başında yer alır.

20. yüzyılın en önemli olaylarından biri olan 1929 ekonomik buhranı birçok politika, uygulama ve düşünce için dönüm noktası olmuştur. 1929 ekonomik buhranının etki ettiği olgulardan biri de sosyal devlet olmuştur. Kriz sonrası devlet müdahalesini reddeden klasik iktisadi düşünce önemini kaybederken müdahaleyi savunan Keynesyen iktisat yükselişe geçmiştir. Ancak refah devleti dediğimiz yapılanmada yalnızca devlet müdahalesi ya da müdahale karşıtlığı yoktur. Sosyal devlet, bu iki görüşün harmanlandığı üçüncü bir yoldur (Bayraktar, 2012, 247-248). Bireyin gerekli gördüğü yerde devlet müdahale etmeli fakat bireylerin hak ve iradeleri yok sayacak kadar karışmamalıdır. Yine de denilebilir ki; sosyal devlet, devlet müdahalesinin artışının meşruiyet kazanması ile birlikte etkisini artırmaya başlamıştır.

En yalın hali ile iktisadi politikalarda bile etkisini göstermeye başlayan devlet müdahalesinin gerekliliği anlayışı zamanla toptan bir dönüşüm ile devleti büsbütün ana aktör haline getirmiştir. Özellikle 2. Dünya savaşı sonrasında ise devletin vatandaşları için olan korumacı tavrın artması ile birlikte devam eden süreçte 1970 li yıllara kadar sosyal devlet için gerçek bir “altın çağ” olarak nitelendirilmektedir (Yılmaz ve Acar, 2021, 4742-4743).

1970 yılına kadar altın çağını yaşayan sosyal devlet, Türkiye’de de etkisini göstermiştir. Bu etkinin en yüksek ve somut düzeyde görüldüğü yıllara 1960’lı yılları örnek gösterebilmekteyiz. Sosyal devlet ilkesinin Türkiye’de ki tezahürünün somut bir örneği olarak da 1961 anayasasını vurgulamak yerinde olacaktır. 1961 anayasasının giriş kısmında “insan haklarına dayalı sosyal devlet” ibaresi kullanılmakta, anayasanın başlangıcındaki bu ifadeden dahi sosyal devletin özümsendiği anlaşılabilmektedir. Bununla birlikte 1982 anayasasında bu ifade yerini “insan haklarına saygılı devlet” ilkesine bırakmıştır. Bu değişim 1961 anayasasının açık ara fark ile temel bir sosyal devlet ilkesini benimsediğinin başlangıçtaki basit ancak bariz örneklerinden biridir. Sosyal devlet ilkesi 1970 li yıllarda yalnızca Türkiye’de değil dünyada da etkisini ve gücünü kaybeden bir tip olmuştur ki bu değişimde yine ekonomik krizin etkisi büyüktür.

1970 yılından itibaren sosyal devlet için bir gerileme süreci başlamıştır. Bu süreçte yaşanan ekonomik krizin önlenmesinde izlenilen politikaların tekrar bir değişim sürecine girişte etkisi olmuştur. Devletin mali krizi ile birlikte sosyal devlet bir gerileme sürecine girmiştir. Bu gerileme süreci Taylor-Gobby tarafından altın çağdan gümüş çağına geçiş süreci olarak adlandırılmıştır. (Gümüş, 2010, 129-130).

2-Sosyal İçerme

Genelden ayrılan yönleri nedeniyle toplumun dışına itilmiş bireylerin yeniden topluma kazandırılması amacıyla sosyal içerme kavramı karşımıza çıkmaktadır. Sosyal içerme, toplumda dezavantajlı grup olarak kabul edilen topluluğa dahil olan bireylerin topluma kazandırılmasını hedef alan bir kavramdır (Genç ve Çat, 2013, 369). Genel perspektifte sosyal içerme dinamiktir ve belli bir dönemden çok bir süreci ifade etmektedir. Bu bağlamda uygulanan politikalar hemen sonuç verme odaklı olmayıp daha çok zamana yayılı şekilde kalıcılaşmayı hedef almaktadır.

Literatürde sosyal içerme, insan haklarına dayalı bir temelde kişinin tanınması ve katılım araçları vasıtası ile topluma dahil edilmesi, entegre olması anlamına gelmektedir. Siyasal alanda sosyal içerme, özellikle politika oluşturucu kitlenin toplum tarafından dışlanmış grupları yeniden topluma kazandırmak misyonunu üstlenmesi ile gerçekleşmektedir. Bu amacı gerçekleştirmek için hükümetler hazırladığı faaliyet raporları vasıtasıyla geniş kitlelere hitap edebilmektedirler. Bu bakımdan sosyal içerme siyasiler için hem bir araç hem de amaç niteliğindedir. Çünkü sosyal içerme temelde etkin yurttaşlığı hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda birey, ihtiyaç duyduğu yardımı alarak toplum faaliyetlerine katılım sağlayabilmektedir. Bahsi geçen özellikler sosyal içermeyi sosyal bilimler temelinde önemli hale getirmektedir ve toplumdaki vatandaşların refah düzeylerinin artırılması noktasında da önemli bir politika aracıdır.

3-Sosyal Devlet ve Sosyal İçerme İlişkisi

Sosyal devlet ile sosyal içerme temelde amaç bakımından bir ilişki içindedir. Bu iki kavram arasındaki bir diğer ilişki ise hedef grup ilişkisi olarak ele alınmaktadır. Hedef gruptan kasıt dezavantajlı gruplar olup iki kavram arasında bir nevi köprü vazifesi görmektedir. Kavramlar arası ilişkiyi daha net kurabilmek için belirtilen düzeydeki kıstasları açıklamak yerinde olacaktır.

3.1. Amaç Yönünden İlişki

Sosyal devlet ile sosyal içerme ilişkisinin temel bağlantısını kurma noktasında ele alınması gereken en açık alan, bu iki kavramın amaç yönünden etkileşimidir. Bu noktada ilk olarak sosyal devletin amacına değinmek yerinde olacaktır. Sosyal devletin genel amacı toplumsal refahı yükseltmek ve vatandaşlarının gerekli ihtiyaçlara erişim olanağını artırmaktır. Devlet olgusunu adalet temelli bir yapıya oturtmaya çalışan bu devlet yapılanması sosyal refahı artırmak için gelir dağılımı eşitsizliklerini gidermeyi ve toplumda daha düşük gelir grubuna mensup kişileri de korumayı amaç edinmiştir (Serter, 1992,32). Briggs'in ifadesine göre sosyal devlet temelde 3 amaç üzerine kuruludur. Bu amaçlardan ilki, refah seviyesini piyasanın işleyişinden bağımsız olarak düzenlemek, ikincisi; Hastalık ve işsizlik gibi mağduriyet oluşması muhtemel konulardaki riskleri en aza indirerek aile içi krizleri engellemek, üçüncüsü ise eşitlik temelinde din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin herkesin sosyal hizmetlere erişimini sağlayabilmektir (Aydın ve Çakmak, 2017, 4). Belirtilen amaçlar doğrultusunda sosyal devletin toplumdaki vatandaşlarına en adil ve sorunsuz şekilde hizmet vererek ayrışmanın ya da eşitsizliğin olmadığı bir toplumu hedeflediğini söylemek mümkündür.

Sosyal devlet bir nevi dışlanmayı en aza indirmeyi ve toplumdaki bireyler arasında toptan kalkınmayı hedeflemektedir. Söz konusu olgu dışlama kavramını ortadan kaldırmayı hedef tuttuğunda karşımıza sosyal içerme kavramı çıkmaktadır. Sosyal içerme, yoksulluk ve sosyal dışlama riski ile karşı karşıya kalan bireylerin, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel anlamda içinde bulundukları toplumun temel refah düzeyi için gereken olanakların bireye sağlanmasını hedeflemektedir (Altınsoy, 2019, 40). Amaç, belli bir grubun toplumun genel gereklilik düzeylerinin altındaki bir seviyede kalarak dışlanmasını önlemektir. Sosyal içerme faaliyetleri ile tüm bireyler için katılımın sağlandığı, hakların kullanılabildiği, ortak, yaşanabilir bir toplum oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Tüm bu bilgiler ışığında amaçları belirtilmiş olan iki kavram için diyebiliriz ki, sosyal içerme ve sosyal devletin gerçekleştirmek istediği ortak amaçlar vardır. Sosyal devlet, bir devlet modeli olması nedeni ile amaçlarını daha geniş ve kapsayıcıdır. Ancak sosyal içerme, ana nihai hedef aynı olsa bile, toplumun genelini değil dışlanma ile karşı karşıya kalan bireylerin

refahını artırmayı hedeflemektedir. Bu noktada sosyal devletin amacının sosyal içermenin amacını da kapsadığını ancak sosyal içermenin sosyal devlet hedefleri kadar geniş bir perspektife sahip olmadığını söylemek mümkündür.

3.2. Uygulanan Politikalarda "Hedef Grup" İlişkisi

Sosyal devlet ile sosyal içerme kavramı arasında ilişki kurulması noktasında iki kavramın politika yürüttüğü ortak bir payda bulmak çalışma açısından önem arz etmektedir. Sosyal içerme faaliyetleri toplumdan dışlanan ya da dışlanma riski ile karşı karşıya kalan bireyleri ifade ederken bu bireylerin herhangi bir özellik ya da durum nedeni ile dışlanmasının gayet mümkün olduğu söylenebilmektedir. Yani dışlanan bireyi net olarak tarif etmek ve sınırlamak pek mümkün görülmemektedir. Fakat sosyal içermenin bizzat tanımında mevcut olan bir grup vardır ki o da "dezavantajlı grup" olarak ifade edilmektedir.

Toplumda yaşamını sürdüren her birey birbiri ile eşit şartlarda bulunmamaktadır. Kimi daha yüksek refah düzeyine sahipken kimi görece daha alt düzeyde bir gelire sahiptir. Farklılıklar yalnızca gelir ve refah düzeyi ile kısıtlı kalmamaktadır. Çok farklı alanlarda var olan eşitsizlikler de mevcuttur. Genel anlamda toplumda avantajlı konumda olmayıp belli şartlarda korunmaya ve haklarının gözetilmesine ihtiyaç duyan bireylerin oluşturduğu gruba dezavantajlı grup denir (Murşit Işık, 2021, 112). Dezavantajlı grupta yer alan bireyler ekonomik ve sosyal hayata katılım sağlamada güçlük çekmektedirler.

Sosyal içerme ile sosyal devlet arasında ilişki noktasında bir önceki başlıkta sosyal devletin sosyal içermeyi de kapsayan daha geniş bir etki alanını oluşturduğundan bahsetmiştik. Bu nedenle Sosyal devlet yalnızca dezavantajlı gruplara yönelik hizmet vermektedir gibi bir ifade kullanmak ve sosyal devlet politikalarını bu şekilde sınırlandırmak elbette yanlış olacaktır. Ancak denilebilir ki sosyal devletin temel amacı olan insan haklarına yaraşır asgari refah düzeyini sağlama sorumluluğunun en çok gözetilip yükseltileceği kesim, dezavantajlı grupta yer alan bireylerdir. Yani bu noktada dezavantajlı grupları sosyal devlet politikalarının öncelikli hedefi konumunda değerlendirmemiz yerinde olacaktır. Öyle ki sosyal devletin amacından en fazla refah maksimizasyonunu sağlayan ve sosyal içermede de temel alınan bireyler bu gruba mensuptur. Çalışmada dezavantajlı grup kavramına özellikle yer verilmesinin nedeni de budur ki dezavantajlı grup sosyal devletin sosyal içerme noktasında incelediğimiz temel politika alanının sınırlarını çizmemizde yardımcı olmaktadır.

Sonuç

Devletlerin ortaya çıkışından bu yana çok farklı model ve tiplerde yapılanmalar görülmüştür. Sosyal devlet de bu yapılanmalardan biridir. Temel hedefi toplum refahını artırmak ve vatandaşlarını korumak olan sosyal devlet bu amaca yönelik olarak politikalar yürütmektedir. Amaç toplumdaki kimsenin mahrum kalmayacağı şekilde adil gelir ve hak dağılımı sağlamaktır fakat birçok farklı özellikte insanı barındıran "toplum" dediğimiz yapıda bu amacı gerçekleştirmek her daim çok da mümkün olamamaktadır. İnsanlar din, dil, ırk, cinsiyet gibi çoğu zaman doğum ile birlikte gelen ve iradi olmayan özelliklerden dolayı bir ayrıştırmaya maruz kalmaktadır. İradi olmayan özelliklerin yanında eğitim seviyesi, gelir düzeyi, sonradan oluşan engellilik-hastalık ve yönelimler gibi iradi bir takım özellikler nedeni ile de birey toplumdan dışlanmaya maruz kalabilmektedir. Hal böyle iken sosyal devlet yalnızca yoksulluk çeken ve maddi imkansızlık nedeni ile dışlanan bireye değil aynı zamanda çok farklı nedenlerle toplumun dışına itilen ve dezavantajlı konumda bulunan bireyleri de gözetmek durumundadır. Konu dezavantajlı bireylere geldiğinde özellikle dezavantajlı olan ve dışlanan-dışlanma riski ile karşı karşıya kalan bireyler bazında, "dışlanmışların

içeselleştirilmesi" politikalarına sosyal içerme adı verilmektedir. Sosyal içermeyi çalışmamız temelinde bu denli önemli konuma getiren sosyal devlet ile arasında olan bağlantıdır.

Sosyal devlet ile sosyal içermenin ortak amaçları bulunmaktadır. Özellikle vatandaşların refahını artırma sosyal devletin temel amacı iken bu amaç sosyal içermede genel toplum düzeyinden ziyade "dışlanmış kesim" odaklıdır. Diyebiliriz ki; Sosyal devlet, vatandaşlarından dezavantajlı konumda bulunanlara sosyal içerme politikalarını uygulayarak onları topluma yeniden geri kazandırmakta ve sonrasında refah düzeyinin kalkınmasını amaçlamaktadır. Sosyal devlet, sosyal içermeyi kapsamaktadır. Ancak sosyal içerme, sosyal devletin güttüğü amaçlara yönelik oluşturduğu politika alanının hepsini kapsamamaktadır. Sosyal içerme, sosyal devlet politikalarından biridir fakat yalnızca sosyal devlette kullanılan bir politika değildir. Geneldir ve zamana yayılıdır.

Çalışmanın araştırma evresinde taranılan kaynaklar baza alındığında sosyal içerme ile sosyal devletin böylesine yakın bir ilişkide olmasına rağmen çok fazla ortak anılmadığı saptanmıştır. Bunun nedeni olarak Sosyal devletin özellikle 19. Yüzyılda yükselişe geçmişken henüz sosyal içermenin literatürde çok daha yeni bir kavram olarak incelenmeye başlanması gösterilebilir. Yani aslında sosyal içerme kavramı şimdiki kadar net çerçevesi oluşturulmadan önce de sosyal devlet tarafından refah düzeyini artırmak için kullanılmaktaydı. Buna kanıt olarak sosyal devletin engelli, çocuk ve yoksulların sorunlara yönelik politikaları her daim öncelikli tutarak dezavantajlı grupta bulunan bu bireylerin dışlanmaması için refahını toplum geneline eşitlemeye çalışması örnek gösterilebilir.

Çalışmanın sonunda sosyal içermenin sosyal devletin kullandığı bir politika olduğu ve iki kavram arasındaki bağlantıyı dezavantajlı gruptaki bireylerin oluşturduğu saptanmıştır. Sosyal içermenin her ne kadar sosyal devlet ile ilişkili bir politika olsa da yalnızca sosyal devletin kullandığı özgü bir politika olmadığını belirtmek de önemlidir.

Kaynakça

Altınsoy, H. (2019). Türkiye'de Uygulanan Sosyal İçerme Politikalarının AB İyesi Ülkeler İle Mukayeseli Değerlendirilmesi. *Kamu-İş*, 14 (4), 37-68.

Aydın, M. K. , Çakmak, E. E. (2017). Sosyal Devletin Temelleri. *Bilgi Sosyal Bilimler, 34, 1-19.*

Bayraktar, C. (2012). Keynes ve Refah Devleti. *Sosyal Bilimler*, 10(2), 247-261.

Genç, Y., Çat, G. (2013). Engellilerin İstihdamı Ve Sosyal İçerme İlişkisi. *Akademik İncelemeler,* 8(1), 363-393.

Gümüş, A. T. (2010). Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi,* 18 (2), 117-158.

Işık, Mürşit, Demirok, K. (2021). Sosyal Politika Kapsamında Kamu Kuruluşları Tarafından Bir Dezavantajlı Grup Olarak Engellilere Yönelik Verilen Hizmetlerin Etkinliği: Isparta İli Örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi*, 4(1), 111-135.

Serter, N. (1994). Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

Silver, H. (1994). Social Exclusion And Social Solidarity: Three Paradigms. *International Labour Reveiw*, 133 (5-6), 531-578.

Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası

Yıldırım Aykurt, A. (2020). 21. Yüzyıl'da Sosyal Sorunlar ve Dezavantajlı Gruplar. *Rating Academy*, 5(3), 427-448.

Yılmaz, H. , Acar, A. (2021). Sosyal Devlet Olabilmenin Anahtarı: Sosyal Politikalar Geliştirebilmek. *Uluslararası Toplum Araştırmaları,* 17(37), 4738-4739.

MODERATION AND STRENGTHENING OF MULTICULTURAL VALUES AS A PART OF THE STATE POLICY OF AZERBAIJAN

Konul Ahmadova
Baku State University, Baku, Azerbaijan.

Abstract
Due to the fact that the lands of Azerbaijan have existed for centuries at the crossroads of various civilizations, this is a unique example of how our people live in mutual understanding and moderation with religious confessions, accepting humanism and tolerance as a way of life, despite the constant rapprochement of different peoples.

According to Article 25 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, all citizens, regardless of age, religion, nationality, race, etc., live in our state equally. Despite the fact that Muslims make up the majority of the population of Azerbaijan, there are also Orthodox Russians and Georgians, Mountain Jews and Ashkenazi Jews. Along with more than two thousand mosques, ancient and modern churches and synagogues can also be seen throughout the country.

The policy of the Safavid state, the idea of enlightenment in the 19th century, the behavior of different peoples and ethnic groups during the times of the People's Republic, the ideology of tolerance of the national leader Heydar Aliyev are now being successfully implemented by President Ilham Aliyev. For example, the creation of the State Committee of the Republic of Azerbaijan for work with religious organizations in 2001, the Baku World Forum on Intercultural Dialogue, which has been held every two years since 2011, the organization of the next Baku International Humanitarian Forum, in 2014 the establishment of the State Council of the Republic of Azerbaijan for International Affairs, multicultural and religious affairs, as well as the opening of the Baku International Center for Multiculturalism, the announcement of 2016 as the Year of Multiculturalism, teaching multiculturalism in 28 universities of the country, you can also mention the many international events and scientific conferences dedicated to interethnic and interreligious relations and dialogue. The most important is the establishment of the Azerbaijan Institute of Theology in 2018, which teaches various religions.

Moderate politics promotes not only within the state, but also internationally, in forums and events organized outside the country on platforms of tolerance and interreligious dialogue. An example of this is the participation of Sheikhul Islam, Chairman of the Caucasus Muslims Office, in the Global Forum of the Brotherhood of People in Abu Dhabi on February 2-4, 2019 and in the First Festival of Islamic Culture in Cairo on February 5. The IV Islamic Solidarity Games held in Baku are also one of the important missions contributing to our state policy.

As a result of the care and attention shown by President Ilham Aliyev in the field of multiculturalism, relations between the state and religion, as well as relations with other religions, are at the highest level in our country. Representatives of each religion have the opportunity to freely perform their worship and rituals. As a result of this moderate policy pursued by our state, especially our president, Azerbaijan is recognized throughout the world as a place of national and religious tolerance and multiculturalism. Despite the problems caused by the clash of different cultures and religions in other countries in our time, our country proves that different religions can live together in peace.

Key words: indulgence, multiculturalism, tolerance, religion, moderation

The Roles of Village Volunteers in Overcoming COVID-19 Pandemic in Sriharjo Village in The Special Region of Yogyakarta

Dr. Supardal, M.Si
STPMD "APMD" Yogyakarta, Indonesia

Abstract

In the mid of 2020, the Indonesian Government officially formed a team of Village Volunteers to overcome the Covid-19 through a Circular Letter No. 8 of 2020 concerning the Villages Responds to COVID-19. The Ministry of Villages, Development of Disadvantaged Regions, and Transmigration requested all the village heads throughout Indonesia to form Village Volunteers to overcome the Covid-19 consisted of all the village elements, which tasked in monitoring the movement of villagers and providing education on the COVID-19 pandemic. How effective is the role of the village volunteer institutions to overcome covid-19 and prevent the spread of covid-19?

This study used a qualitative phenomenological approach which tried to uncover and explore the phenomenon of the formation of the village volunteers who took the role of the village government to overcome the covid-19 pandemic. The unit analysis is the utilization of the village funds in the Sriharjo Village, and the research object is the phenomenon of the village volunteers' roles in overcoming the COVID-19. The Research subjects are the head of the village, village secretary, division heads, staff, village consultative body, local elites, hamlets, and the local villagers. The phases of the study consisted of data collection, data identification, data reduction, data analysis, and conclusions.

The results showed that the formation of the Village Volunteers Team to overcome COVID-19 was related to the following. Firstly, the village volunteer team was a form to institutionalize the responsible organ for preventing and overcoming COVID-19 in the village. Secondly, as part of village residents empowerment in preventing COVID-19 which was a shared responsibility, and thirdly, as a way of sharing the responsibilities between the village government, the residents, and the community leaders. Thus, the burden and the risk were not solely upon the village head and the apparatuses. Fourthly, the volunteer team is a means to educate the community on the importance of the health protocols to break the chain of spreads of the COVID-19 in villages.

Keywords: village volunteers, prevention, overcoming COVID-19

TOPLUMSAL HAREKETLERDE SOSYAL MEDYA ETKİSİ: ARAP BAHARİ İNCELEMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Turan ŞENER
ORCID No: https://orcid.org/ 0000-0003-2354-015X
Hülya BARLAK
ORCID No: https://orcid.org/ 0000-0002-4042-2879
Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Antalya, Türkiye.

Özet
Sosyal medya, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte hayatımızda yer almış ve önemi günden güne artmıştır. Sosyal medya, toplumsal hareketlerin örgütlenme ve yayılma aşamalarında geleneksel medya araçlarının ulaşabileceğinden daha geniş bir alana etki ederek de kritik bir öneme sahip olmuştur. Bu çalışmada, sosyal medyanın toplumsal hareketler üzerindeki etkisi incelenmektedir. Bu bağlamda çalışmada, 2010 yılında Tunus'ta başlayarak bütün Ortadoğu'yu etkisi altına alan ve sosyal medya devrimi olarak da nitelendirilen Arap Baharı'nın örgütlenme ve yayılma süreçlerindeki sosyal medya etkisi tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Hareketler, Sosyal Medya, Siyasal Katılım, Arap Baharı

THE EFFECT OF SOCIAL MEDIA IN SOCIAL MOVEMENTS: ANALYSIS OF THE ARAB SPRING

Abstract
With the development of information and communication technologies, social media's presence and importance have grown remarkably in our lives. Reaching wider areas in organising and spreading social movements better than the traditional media tools, social media started to have a critial role. From this point of view, it has become a platform where individuals from different parts of the world can express their opinions in almost every subject. With the information they obtain by using social media as an effective information source, individuals not only shape their political behaviors, but they also use social media to express their opinions about their political views, cummunicate with the political agents and influence people with different political views. Social media is also used as a tool for organisation tool because of the conveniences it provides such as instant communication, feedback, interaction and potential to reach many people at once. In this context, social media has started to play an important role in shaping and spreading the social movements. In other words, as in all aspects of life, social media has also penetrated to social movements. One of these social movements that is associated with social media is the Arab Spring which has ravaged the Arab countries in Middle East. It can be suggested that the Middle East has become the hub of riots and revolts due to the events that originated in Tunusia and spreaded to all Arab countries.
In this study, the effect of social media on social movements will be examined through the Arab Spring example. The study will particularly analyse the role of social media on how the Arab Spring, the social media revolution that influenced all the Middle East starting with Tunisia in 2010, was organised and spreaded. Therefore, the scope of the study is restricted

with expamle of the Arab Spring. The main reasearch question of the study is formulated as "How effective was social media in organizing and the spreading the Arab Spring?". Traditional media tools were as effective as the social media in Arab Spring is the hypothesis of this study.
Examining the effect of social media on Arab Spring will contribute to both understanding the effects of the social media over new social movements and analyzing the organization and spreading process of Arab Spring. Also the study will contribute to relavent literature by approaching the Arab Spring process in terms of political communication discipline and by analysing the effect of traditional media and social media on social movements comparatively. In this respect, this study will help the participants to approach the Arab Spring process in terms of political communication discipline by opening the effects of social media and traditional media on the Arab Spring process up for discussion at the congress. In addition to that, it will make the effect of traditional media and social media on new social movements apparent in the minds of the participants.

Keywords: Social Movements, Social Media, Political Participation, The Arab Spring

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte hayatımızda yerini alan yeni iletişim araçları zaman ve mekân sınırını ortadan kaldırmıştır. Bu iletişim araçlarının kullanımına paralel olarak sosyal medya uygulamaları da yaygınlaşmaya başlamıştır. Günümüzün popüler iletişim aracı haline gelen sosyal medya, bireylerin ve toplumların hayatında geniş bir yer kaplamıştır. İnsanlar, sosyal medya sayesinde klasik medya araçları ile sağlayamayacakları etkileşim alanına kavuşmuşlardır. Sosyal medyanın bu geniş etkileşim alanı sayesinde bireyler; iletişim kurma, hızlı bilgi alma, aldıkları bilgiye katkı sunma, bilgiyi aktarma, yorum yapabilme ve eğlenme gibi birçok eylemi tek bir kanal aracılığı ile yürütebilme imkânına sahip olmuşlardır.
Sosyalleşmenin en temel dayanaklarından olduğu düşünülen sosyal medya, farklı coğrafyalardan bireylerin, neredeyse her konuda fikirlerini dile getirip kendisini ifade edebildiği bir platform halini almıştır. Teknolojik gelişmeler ve buna bağlı olarak gelişen sosyal medya sayesinde uzak coğrafyalar ulaşılamaz olmaktan çıkmış, dünyanın bir ucundan diğer ucuna iletişim kurmak basit bir hale gelmiştir. Bir diğer ifadeyle dünya cebimizdeki telefona sığacak kadar küçülmüştür. Bu küçülen dünyada bireylerin herhangi bir konuda birbirlerini etkilemesi ve örgütlenmeleri basitleşmiştir.
Sosyal medyada başlayan bu örgütlenmeler, bazı toplumsal hareketlerin başlangıç noktası olmuş, olaylar daha geniş kitlelere ulaşabilmiştir. Son dönemlerde pek çok örneğine rastladığımız ve organizasyonunda sosyal medyanın oldukça etkin kullanıldığı toplumsal hareketlerle oldukça sık karşılaşılmaktadır. Sosyal medya ile ilişkilendirilen bu toplumsal hareketlerden biri de Ortadoğu'da meydana gelen, Arap ülkelerini kasıp kavuran Arap Baharı'dır. Tunus'ta başlayan olayların bütün Arap ülkelerine yayılması ile Ortadoğu'nun,
başkaldırının ve isyanların coğrafyası haline geldiği söylenilebilir.
Bu çalışma sosyal medyanın, günümüzdeki kullanım alanının genişlemesiyle birlikte, artan önemine değinmek ve bu önemin Arap Baharı üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla ele alınmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın birinci bölümünde; "Dönüşen Toplumsal Hareketler ve

Sosyal Medya" başlığı altında, yeni toplumsal hareketlerin sosyal medyayla olan ilişkisi üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde ise "Arap Baharı ve Sosyal Medya İlişkisi" başlığı altında sosyal medyanın etkileşim alanının, Tunus, Mısır, Libya ve Suriye gibi özellikle Arap Baharı'nın en sert yaşandığı ülkelerde başlaması ve yayılmasındaki önemi üzerinde durulacaktır. Sonuç bölümünde ise genel bir tartışmave değerlendirme yapılacaktır.

1. Dönüşen Toplumsal Hareketler ve Sosyal Medya

1960'lı yıllarda dünyadaki küreselleşmeye ve hızlı ekonomik, siyasal ve sosyal gelişmelere paralel olarak toplumsal hareketler de dönüşüme uğramıştır. 1960'lardan önce toplumsal hareketlerin başrolünde daha çok işçi sınıfının yer aldığı ve ekonomik temelli hareketler olduğu bilinmektedir. 1968'de öğrenci hareketleri ile başlayan ve yeni toplumsal hareketler (YTH) olarak adlandırılan eylemler ise, toplumun temel dinamiklerinin, geleneklerinin ve kültürel değerlerinin değişimini hedef alan ve farklı kimliklere sahip bireylerin hak ve adalet arayışının bir karşılığı olarak ifade edilebilir. Böylece YTH'ler, eskisinden farklı olarak iktidarı ele geçirmek ve onu dönüştürmekten ziyade toplumu dönüştürmeyi hedeflemişlerdir. Bu bağlamda da; LGBT, kadın, çevre, sivil haklar ve özgürlükler, küresel adalet ve barış gibi temalar sıkça gündem konusu haline gelmiştir (Demiroğlu, 2014, s. 134). Inglehart'a (1977) göre; YTH'ler materyal değerleri aşarak postmateryal değerlerin savunucusu olmuş, kamusal politik tartışmanın sınırları dışında bırakılan konuları gündeme getirerek siyasal alanı genişletmişlerdir. YTH'ler, eski toplumsal hareketlerde olduğu gibi materyalist değerler sınırlarında kalmamış, eskisinden tamamen bağımsız olmayarak fakat postmateryalist değerleri daha öncelikli konuma getirerek kimlik ve kültür hareketine dönüşmüştür.

YTH'ler aktörleri açısından da eski toplumsal hareketlerden ayrılmıştır. Eski toplumsal hareketler endüstriyel toplumda ortaya çıkmış ve dönemin kendi eliyle yarattığı işçi sınıfının direnişi ile karşılaşmıştır. Dolayısıyla eski toplumsal hareketler sınıf temellidir ve homojen bir kitle yapısına sahip olmuşlardır. YTH'ler ise post-endüstriyel toplumda ortaya çıkmış ve ekonomik çıkarlar ve sınıf temelli direnişle sınırlı kalmayarak, bu değerlerle birlikte toplumun her kesiminden bireylerin farklı kimlik ve kültür arayışına cevap arar nitelikte olmuşlardır. Toplumdaki farklı sınıflardan bireylerin aynı düşünce etrafında birleşmesi de YTH'lerin öznelerinin heterojen bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir (Demiroğlu, 2014, s. 139) .

Kullanılan iletişim araçları bakımından da eski toplumsal hareketlerden farklılık gösteren YTH'ler, teknolojinin yarattığı imkânlar sayesinde daha geniş etki alanına sahip olmuşlardır. Daha önceleri kullanılan el broşürleri, gazete ve dergiler gibi geleneksel medya araçlarının yerini, zaman ve mekân sınırlamasını ortadan kaldıran yeni iletişim araçları almıştır (Çömlekçi, 2019; 3003) .

Yeni iletişim araçlarından birisi olan ve Web 2.0 tekniğine dayalı sosyal medya (YouTube, Facebook, Twitter, Instagram vb.) günümüzde en yaygın kullanılan iletişim araçlarından birisidir. Geleneksel medyanın, yüksek maliyetli ve yavaş olmasına, geri bildirim imkânı vermemesi, tek yönlü yani monolog olmasına karşın; sosyal medya, düşük maliyetli, geri bildirimi mümkün ve hızlı, çift yönlü yani diyaloğa açıktır. Ayrıca sosyal medyanın bilginin hızlı bir biçimde yayılmasını sağlaması, sadece iletişime değil alışveriş, eğlenme, haberleşme, yeni insanlarla iletişim kurabilme gibi birçok eyleme olanak tanıması onun önemini arttırmıştır (Dursunoğlu, 2017: 1581-1582). Sosyal medyanın gün geçtikçe artan önemi, çok yönlü ve etkili oluşu sayesinde sadece sosyal alanda değil, birçok alanda onu ilgi odağı yapmıştır (Arklan, 2016: 619). Bu açıdan değerlendirildiğinde sosyal medya hemen hemen bütün bireylerin ve kurumların gerçekleştirdikleri iletişim odaklı çalışmalarında olmazsa olmaz bir unsur olarak düşünülmektedir.

Sosyal medya kullanımının artmasıyla birlikte, bireyler kendi ilgi alanlarının yanında, siyasal ve toplumsal konulara da daha aktif katılım göstermeye başlamışlardır. Bireyin siyasal gelişimi ve etkileşimi sosyal medyayla bağlantılı duruma gelmiştir. Birey, siyaseti sosyalleşmenin parçası haline getirerek, sosyal medya üzerinden siyasi ve ideolojik

tartışmalara dahil olmaya başlamıştır (Arklan, 2016: 623-624). Bir bakıma birey; sosyal medyayı etkili bir haber kaynağı olarak görerek, bu mecralardan edindiği bilgilerle, siyasal davranışlarını biçimlendirmekte, siyasal tercihlerine yön vermekte, siyasal tercihleriyle alakalı görüş bildirebilmekte, siyasal aktörlerle iletişim olanağına sahip olmakta ve kendisinden farklı görüşlere sahip diğer bireyleri etkileme imkanı bulabilmektedir (Dursunoğlu, 2017: 1584). Bu durumda sosyal medya aynı zamanda siyasal katılımı da doğrudan etkileyen önemli bir siyasal mecra halini almıştır.

Dar anlamda seçmenlerin oy vermesi olarak tanımlanan siyasal katılım, geniş anlamda demokrasinin gereği olarak halkın kendisini ilgilendiren siyasal kararlarda aktif rol oynaması, politik eylemde bulunması olarak tanımlanır. Bireylerin siyasal katılım süreci farklı oranda, farklı amaçlarda ya da farkı eylemlerle olabilir (Şener ve Çağlar, 2020: 516). Dolayısıyla, bireylerin sosyal medyada gerçekleştirmiş oldukları politik eylemler bir siyasal katılım sürecidir ve sosyal medya siyasal katılımın önemli bir aracıdır. Kaldı ki, sosyal medyanın toplumsal hareketlerdeki etkisi de siyasal katılımın farklı bir versiyonu olarak görülebilir.

Sağladığı imkanlar doğrultusunda hayatımızda geniş bir yere sahip olan sosyal medya; toplumsal hareketlerin amaçladıkları hedeflere ulaşmasında da etkin bir konuma sahip olmuştur. YTH'lerin aktörleri, sosyal medyayı fikir beyan etme ve haberleşmenin yanında, organize olma, örgütlenme aracı olarak aktif bir şekilde kullanmışlardır (Babacan, 2014: 156). Böylece daha geniş kitlelere erişme imkanı bulan toplumsal hareketler, geleneksel medya araçları ile bulabilecekleri destekçi sayısından daha fazlasına ulaşmışlardır. Bu sayede kollektif destek bulan toplumsal hareketler, karşı çıktıkları ve direndikleri olaylar karşısında güçlü bir konumda yer alabilmişlerdir.

Sosyal medyanın önemli etkilerinin bulunduğu bu toplumsal hareketlerden biri de Arap Baharı'dır. 2010 yılının Aralık ayı itibariyle başlayan mücadelelerde, klasik medya araçlarının hemen hemen hepsinin devlet tekelinde olması, özel yayın kuruluşlarının üzerinde devlet tarafından tahakküm kurulması ve sansüre başvurulması gibi sebeplerden dolayı halk; haberleşme ve örgütlenme aracı olarak Facebook, Twitter gibi sosyal medya araçlarını aktif olarak kullanmış, muhalifler seslerini bu platformlardan duyurmaya çalışmış ve böylece Arap Baharı, "Sosyal Medya Devrimi" olarak da tanımlanmıştır (Babacan vd., 2011: 77; Kırık, 2012: 94).

2. Arap Baharı ve Sosyal Medya İlişkisi

Ortadoğu; gerek jeopolitik önemi gerekse zengin petrol ve doğalgaz rezervleri ile tüm dünyada dikkat çeken bir bölgedir. Bölgenin bilinen avantajlarının yanında, sahip olduğu öneminin getirmiş olduğu dezavantajlar da vardır. Bu dezavantajlar nedeniyle bölgede neredeyse on yılda bir değişimler yaşanmaktadır. Ortadoğu'da yaşanan bu değişimlerin en radikali ise Arap Baharı ile başlayan süreçtir[1]. Kimi değerlendirmelere göre yaşananlar bir Arap Rönesansı, kimilerine göre ise emperyalist güçlerin, Arap ülkelerini yeniden tasarlama çabalarının bir yansımasıdır. Ayrıca bir diğer görüşe göre ise iki yaklaşımın ötesinde Ortadoğu'daki halkların; hak arayışı, hak mücadelesinin bir sonucudur (Nebati, 2019: 183).

Arap Baharı'nın başlangıç noktası olan Tunus'ta, olaylar 17 Aralık 2010 tarihinde, bir seyyar satıcının kendisini yakmasıyla başlamıştır. Zabıtalar tarafından, mallarına zor kullanılarak el konulan Muhammed Buazizi, tepki olarak kendini ateşe vermiştir. Buazizi'nin trajedik ölümünün ardından halk tepkisiz kalmayarak yaklaşık 5000 kişilik bir protesto yürüyüşü yapmıştır.

Muhammed Buazizi'nin intiharıyla başlayan halk tepkileri işsizlik oranına, artan enflasyona, yolsuzluklara ve kısıtlanan özgürlüklere karşı bir direniş halini almıştır (Çömlekçi, 2019: 3007; Zafer & Vardarlıer, 2019: 385). Bu direnişe, polislerin sert müdahale etmesiyle birlikte

[1] Arap Baharı ve Sosyal Medya. https://politikakademi.org/2013/07/arap-bahari-ve-sosyal-medya/ (erişim tarihi: 10.01.2021)

halkın tepkisi git gide artmıştır. Halkın pes etmemesiyle birlikte 14 Ocak 2011' de, Tunus'un 23 yıllık devlet başkanı Zeynel Abidin Bin Ali istifa etmiş ve ülkeden kaçmıştır (Zafer & Vardarlıer, 2019: 385). Zeynel Abidin'in istifası ile Tunus, demokratik geçişi yaşayan tek ülke olmuştur. Yönetimi devralan Nahda -İhvan'ın Tunus uzantısı- kontrolü tek başına sağlamak yerine, Cumhuriyet İçin Kongre Partisi ile koalisyon kurmuş ve devlet başkanlığını Munsif Marzuki'ye
bırakmıştır. Böylece karşı devrimin de önüne geçmeye çalışmıştır. [2]
Tunus'ta başlayan bu olaylar tüm Arap coğrafyasına yayılmış ve sonraki durağı Mısır olmuştur. Mısır'da başlayan olaylar 1952 yılından beri süregelen askeri vesayetin sonunu getirmiştir. Mısır'da; kaynakların adaletsiz dağılması, sermayenin belli başlı kişiler arasında dönmesi, işveren-işçi arasındaki uçurum, yolsuzluklar, baskıcı rejimin muhalefeti susturması ve hak ihlalleri devrimi hızlandıran etkenler olmuştur.[3] Halk, 25 Ocak 2011'de, sembolik öneme sahip Tahrir Meydanı'nda, 18 gün süren eylemlere başlamıştır. Bu sokak eylemlerine, sosyal medyadan da destekler çok olmuştur (Çömlekçi, 2019: 3007). Olaylar karşısında Hüsnü Mübarek, polislere müdahale emri vermiş ve internete erişimi engellenmiştir. Fakat; olayların önünü alamayınca, 11 Şubat 2011'de, 30 yıllık görevini orduya devrederek istifa etmiştir. Mübarek'ten sonra yönetimi devralan Yüksek Askeri Konsey, 30 Haziran 2012'ye kadar ülkeyi yönetmiştir. 30 Haziran'da yapılan seçimlerde, oyların %51,7'sini alan Muhammed Mursi cumhurbaşkanı olmuştur. Fakat; askeri gücün baskınlığının devam ettiği ülkede, uygulamak istediği politikalar hep bir askeri ve yargı engeline takılan Mursi, sert protestolar ile karşılaşmış ve 3 Temmuz 2013'de askeri darbe ile görevden alınmıştır.[4] Yönetimden, İslamcı kesimi uzaklaştırmak için ABD desteği ile yapılan darbe, 25 Ocak Devrimi'ni ters çevirmiş ve Arap Baharı'nın başlattığı değişim potansiyelini olumsuz etkilemiştir (Nebati, 2019: 185).
Libya, Arap Baharı'nın en şiddetli yaşandığı ülkelerden bir diğeri olmuştur. Arap Baharı'nın yayılan etkisinin, özgürlük ve demokrasi getireceği inancı ile başlayan ayaklanmalar, özgürlük ve demokrasi bir yana, Libya'nın devlet olma vasfını yitirmesine sebep olmuştur.[5] 15 Şubat 2011'de başlayan gösteriler, göstericeler ve Muammer Kaddafi'ye bağlı güçler arasında sert çatışmalara sahne olmuştur. Çatışmalar, özgürlük ve demokrasi arayışının ötesinde dış güçlerin de dahil olduğu farklı bir boyuta sürüklenmiştir. 20 Ekim 2011'de Kaddafi'nin Sirte'de öldürülmesiyle, iç savaşı Ulusal Geçisi Konsey kazanmıştır. Bu süreçte, özellikle Hillary Clinton'un Libya'yı ziyaret etmesi ve Kaddafi'ye karşı güç birliği çağrısında bulunması, dış müdahalelerin açık kanıtıdır (Zafer & Vardarlıer, 2019: 385). Kaddafi'nin yenilgisinden sonra ise bütünlüğünü yitiren ülkede, bölünmüşlük hakim gelmiştir.[6]
Arap Baharı'na Suriye'den bakılacacak olursa, bunun Suriye için bir bahar değil adeta kış olduğu görülmüştür. Suriye'de siyasi kurumların; gelişime, değişime, yeniliğe kapalı olması şiddet ve istikrarsızlığın temel nedeni olmuştur (Nebati, 2019: 185). 15 Mart 2011'den bu yana devam eden bir iç savaş vardır. Mücadeleler, Esad rejimini sarsmış fakat yıkmamış, buna ek olarak da vekalet savaşları, Radikal İslamcı örgütlerin varlığının artması ve dış müdahaleler, ülkeyi iyice çıkmaza sokmuştur.[7]

---

[2] Arap Baharı'nın 10 Yılında 10 Ülkenin Hikâyesi: Ekmek, Özgürlük ve Onur Kavgasından Geriye Ne Kaldı? https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55331196 (erişim tarihi: 10.01.2021)

[3] Yarım Kalan Devrim: Mısır. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yarim-kalan devrim-misir/ (erişim tarihi: 10.01.2021)

[4] https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yarim-kalan devrim-misir/ (erişim tarihi: 10.01.2021)

[5] https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55331196 (erişim tarihi: 10.01.2021)
[6] https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55331196 (erişim tarihi: 10.01.2021)
[7] https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55331196 (erişim tarihi: 10.01.2021)

Genel olarak Ortadoğu'ya bakılacak olursa; Arap Baharı'nın en etkili, en yıkıcı sonuçlarının yaşandığı bu ülkelerin yanında, protestoların yayıldığı Yemen, Ürdün, Bahreyn ve diğer Arap ülkelerinde de küçük ve büyük çaplı protestolar düzenlenmiştir. Yemen'de, Mısır, Tunus ve Libya'da olduğu gibi iktidar değişikliği yaşanırken, Suriye'de başlayan iç savaş ülkeyi kasıp kavurmuştur. Ürdün, Bahreyn ve diğer Arap ülkelerinde ise protestolar küçük çaplı etkiler yaratsa da genel itibariyle sonuçsuz kalmıştır (Nebati, 2019: 184-185-186).

Devrimin ilk başladığı adres olan Tunus'ta, bloglarda yapılan demokrasi ve özgürlük tartışmaları, Twitter'da da yayılmıştır.[8] Her ne kadar bloglarda yapılan tartışmalar, Twitter'da yayılmış olsa da sosyal medyanın etkisi Tunus'ta, Mısır'a oranla çok görülmemiştir. Devrimin ilk başladığı dönemde çok bir etkinlik göstermeyen sosyal medya araçları, daha sonralarda organize olmak ve tepkileri aktarmak için kullanılmıştır.[9] Mısır'a göre daha yüksek okur-yazar oranına sahip Tunus'ta, sosyal medyanın aktif kullanılmaması, ülkede sosyal medya Yasaklarının olmasıyla ilişkilidir.[10]

Arap Baharı'nın, sosyal medyayı en etkili, en aktif kullanan ülkesi Mısır'dır. 2011 yılında, Twitter üzerinde en çok kullanılan kelime "Mısır" olmuştur.[11] Zaten devrimden önce de halkın, yöneticileri eleştirmek için sosyal medyayı aktif kullandığı görülmüştür. 25 Ocak'ta, Tahrir Meydanı'nı dolduran kalabalığın toplanmasındaki önemli etken yine sosyal medyadır. Mübarek, olacak olayların önüne geçmek için internet erişimini engellese de geç kalmıştır. İnternete erişimi engellenen halk, geleneksel medya araçlarına yönelmiştir. Cuma namazları sonrasında el broşürleri dağıtılmış; El-Cezire TV, bütün engellere, zorluklara rağmen yayın yapmaya devam ederek, devrimin ruhunu canlı tutmaya çalışmıştır.[12]

Libya'da ise durum biraz daha sosyal medyadan bağımsız yön bulmuştur. Kaddafi, sosyal medyayı yasakladığı ve kontrol altında tuttuğu için devrim sürecinde sosyal medyanın herhangi bir etkisine rastlanmamıştır.[13] Sosyal medyanın en kayda değer etkisi, Sirte'de, NATO operasyonu ile yakalanan Kaddafi'nin, silahlı muhaliflerce linç edilerek öldürüldüğü esnada, orada bulunanların cep telefonlarına bu anı çekmesi ve bütün dünyaya Youtube ve Dailymotion üzerinden yayılması ile olmuştur. Kaddafi'den sonra, ülkede Facebook ve Twitter üye sayısında artış yaşanmıştır.[14]

Baharın kışa döndüğü Suriye'de ise basına karşı Esad rejiminin baskıcı tutumu dikkat çekmektedir. Esad yönetimi tarafından ülkeye, bir süre yabancı basın mensuplarının girişi yasaklanmıştır. Böylece muhalif gruplar, haberleşme aracı olarak sosyal medyaya yönelmişlerse de ara sıra paylaşılan videolar haricinde çok aktif bir kullanımdan söz edilemez.[15]

2012 yılının Haziran ayında yayınlanan Arap Sosyal Medya Raporu'na göre; sosyal medya, Kuveyt'te %51; Lübnan, Mısır ve Umman'da %46; Bahreyn'de %43; Ürdün'de %42; BAE'de %33 ve Suudi Arabistan'da %32 oranında kullanılmaktadır. Bu oranlar göz önünde bulundurulacak olursa, sosyal medyanın Arap Baharı sürecinde tek başına olmamakla beraber küçümsenmeyecek bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (Kırık, 2012: 96).

Sonuç

---

[8]Sosyal Medyanın Arap Baharı'ndaki Rolünün Bilimsel Kanıtı http://www.esiber.com/sosyal-medya/sosyal-medyanin-arap-baharindaki-rolunun-bilimsel-kaniti/1040899 (erişim tarihi: 10.01.2021)

[9] https://politikakademi.org/2013/07/arap-bahari-ve-sosyal-medya/ (erişim tarihi: 10.01.2021)

[10]Sosyal Medya ve Arap Baharı https://orsam.org.tr/tr/sosyal-medya-ve-arap-bahari/ (erişim tarihi: 10.01.2021)

[11] https://politikakademi.org/2013/07/arap-bahari-ve-sosyal-medya/ (erişim tarihi: 10.01.2021)

[12] https://orsam.org.tr/tr/sosyal-medya-ve-arap-bahari/ (erişim tarihi: 10.01.2021)

[13] https://orsam.org.tr/tr/sosyal-medya-ve-arap-bahari/ (erişim tarihi: 10.01.2021)

[14] https://politikakademi.org/2013/07/arap-bahari-ve-sosyal-medya/ (erişim tarihi: 10.01.2021)

[15] https://politikakademi.org/2013/07/arap-bahari-ve-sosyal-medya/ (erişim tarihi: 10.01.2021)

Sosyal medya, sadece sosyal alanda değil; bireyi, toplumsal, siyasal ve ekonomik alanda da etkileyen bir iletişim aracıdır. Bu geniş etkileşim alanı sayesinde, bugün bireyler siyasal konularda daha aktif hale gelmişler, klasik medya yöntemleri ile gerçekleştirmekte zorlanacakları; toplum içinde fikirlerini beyan etme ve siyaset alanında kendini gerçekleştirme fırsatını sosyal medya sayesinde yakalamışlardır. Toplumda kollektif yankı uyandırabilmek için toplumsal hareketlerin aktörleri tarafından da sıklıkla kullanılmaya başlanan sosyal medya, özellikle yeni toplumsal hareketlerin kimlik ve kültür arayışında değişim ve dönüşümün aracısı haline gelmiştir.

Toplumsal hareketler ve sosyal medya ilişkisi çerçevesinde ele aldığımız Arap Baharı, bakıldığı zaman Ortadoğu halklarının uyanışı, kendini gerçekleştirmesi, fikirleriyle var olduğunun göstergesidir. Ortadoğu ülkelerinin içsel sorunlarının tetiklediği olaylar zincirinde her ne kadar tartışmalı olsa da sosyal medya tek başına olmamakla birlikte ciddi bir öneme sahiptir. Yöneticilerin klasik iletişim araçlarının tekeline sahip olduğu Arap ülkelerinde, muhaliflerin seslerini duyurması, halkların örgütlenmesi, organize olması önemli derecede sosyal medya sayesinde gerçekleşmiştir. Sosyal medyanın işlevi sadece hareketin örgütlenmesi ve yayılmasıyla kalmayıp, tüm dünyanın yaşananlardan haberdar olmasını da sağlamıştır.

Arap Baharı'nın başarılı bir devrim olduğu çok tartışmalı olsa da sosyal medyanın toplumları örgütlemedeki başarısı yadsınamaz bir gerçektir. Teknolojinin dönüşümü ve gelişimi Arap Baharı'nda olduğu gibi hatta daha fazlasıyla toplumsal hareketleri de etkilemiş ve etkilemeye devam edecektir. Dolayısıyla, sosyal medyanın gücü ve önemini gözler önüne seren bu tür hareketler göstermektedir ki teknoloji çağında yaşanacak toplumsal hareketlerin başlangıç noktası sosyal medya olmasa dahi gelişmesinde, yayılmasında ve dünyaya aktarılmasında sosyal medya önemli bir role sahip olacaktır.

Kaynakça

Makale:

Arklan, Ü. (2016). Sosyal Medyanın Siyasal Amaçlı Kullanımı: Ağ Kuşağının Kullanım Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 4*(2), 618-657.

Babacan, M. E. (2014). Sosyal Medya Sonrası Yeni Toplumsal Hareketler. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(1), 135-160.

Babacan, M. E., Haşlak , İ., & Hira, İ. (2011). Sosyal Medya ve Arap Baharı. *Akademik İncelemeler Dergisi, 6*(2), 63-92.

Çömlekçi, M. F. (2019). Yeni Toplumsal Hareketler ve Dijital Ağlarda İletişim: Eleştirel Bir Yaklaşım. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8*(4), 3001-3020.

Demiroğlu, E. T. (2014). Yeni toplumsal hareketler: bir literatür taraması. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 2*(1), 133-144.

Dursunoğlu, İ. (2017). Sosyal Medya ve Siyasal Davranış İlişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22*(15), 1579-1585.

Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton University Press. Princeton.

Kırık, A. M. (2012). Arap Baharı Bağlamı'nda Sosyal Medya-Birey Etkileşimi ve Toplumsal Dönüşüm. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1*(3), 87-98.

Nebati, N. (2019). Ortadoğu'da Demokrasiyi Geliştirme Hareketi Olarak Arap Baharı. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, 9*(2), 178-190.

Şener, T., & Çağlar, N. (2020). Genç Seçmenlerin Siyasete Olan İlgileri ve Siyasal Katılım Açısından Kümelenmeleri Üzerine Bir Araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sbe Dergisi, 10*(2), 514-531.

Zafer, C., & Vardarlıer, P. (2019). Toplumsal Gürültüden Toplumsal Hareketlere Sosyal Medyanın Rolü: Arap Baharı ve Gezi Parkı Olayları Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21*(2), 379-390.

İnternet Kaynakları:

İncekaya, G., Yarım Kalan Devrim: Mısır. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yarim-kalan devrim-misir/ (erişim tarihi: 10.01.2021)

Pesen, M., Sosyal Medyanın Arap Baharı'ndaki Rolünün Bilimsel Kanıtı. http://www.esiber.com/sosyal-medya/sosyal-medyanin-arap-baharindaki-rolunun-bilimsel-kaniti/1040899 (erişim tarihi: 10.01.2021)

Taştekin, F., Arap Baharı'nın 10 Yılında 10 Ülkenin Hikâyesi: Ekmek, Özgürlük ve Onur Kavgasından Geriye Ne Kaldı? https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55331196 (erişim tarihi: 10.01.2021)

Tekek, M., Sosyal Medya ve Arap Baharı. https://orsam.org.tr/tr/sosyal-medya-ve-arap-bahari/ (erişim tarihi: 10.01.2021)

Yüksel, O. (2013). Arap Baharı ve Sosyal Medya. https://politikakademi.org/2013/07/arap-bahari-ve-sosyal-medya/ (erişim tarihi: 10.01.2021)

Existence and Uniqueness Solution for Nonlinear System of Fractional Integro-Differential Equation of Volterra Type

Raad N. Butris
University of Duhok, Iraq

Abstract
In this paper we investigate the existence and uniqueness solution for nonlinear system of fractional Integro-differential equations of Volterra Type, by using both methods Picard approximation and Banach fixed point theorem which is given by Rama. Theorems on existence and uniqueness of solutions are established under some necessary and sufficient conductions on compact space. This investigation leads us to the improving and extending to the above method and expands the results gained by Butris.

Key words. Existence and uniqueness solution, Fractional integro-differential equation, Picard approximation method, Banach fixed point theorem

A COMPARISON OF GENETIC ALGORITHM AND LEAST SQUARES METHODS FOR L-MMH MODEL VIA GLUCOSE DATA

Begüm Çığşar
ORCID No: https://orcid.org/0000-0002-8453-985X
Deniz Ünal
ORCID No: https://orcid.org/0000-0002-4095-3039
Çukurova University

Abstract
In this study, the L-MMH, a new sigmoidal model in the literature was applied to glucose data which was recorded by Royston and Thompson (1995) by measuring human blood glucose levels at equal time intervals. The application was solved by genetic algorithm and least squares method and these two methods were compared according to R^2, adjusted R^2, RMSE and MAPE criteria.

Key words: Growth Models, Sigmoidal Function, R^2, Root Mean Square Error

INTRODUCTION

Simplified mathematical representation of real systems is possible with mathematical models. Mathematical modeling of the proliferation of a bacterium, the change in population density of a particular species, or the change in a blood value will help us solve different problems in our environment. Having accurate information about the use of mathematical models is critical for taking the necessary action on the treatment of a disease or on the precautions to be taken. Therefore, mathematical models and curves gives extremely important information on prediction of a species, spread of diseases and future course of economic models.

The selection of an appropriate model/curve to describe a growth phenomenon is a critical task, since not all properties of the model or observed data can actually be represented by a given function. Therefore, while modeling, analysis is made on the basis of several curves, aiming to identify the best choice by comparing the relevant results with appropriate statistical indices. For example, Zeide (1993) compared 11 growth models frequently used in the literature (Gompertz, Logistics, Von Bertalanffy, Chapman-Richard, etc.) to determine which model best describes a tree growth. In the first part of his work, he introduced growth models and talked about their features. In the second part, these growth models were compared using standard error and R^2 criteria.

The parameters included in the defined mathematical functions also have some decisive features regarding the model. For instance, some models may include more parameters for better data fit. In such cases, the complexity of the model appears as a new problem for scientists. As a result, it is necessary to strike the right balance in this fine trade-off between data fit and model complexity. For example, Koya and Goshu (2013) managed to generalize the growth models frequently used in the literature with the 8-parameter growth model they developed under their own name. Windarto et.al. (2018) obtained a new growth model based on the classical logistic growth model and applied this growth model to the data on poultry growth. Then, applying the same data set to the Logistics, Gompertz and Richards growth

models, these results were compared with the new model using the MAPE (Mean Absolute Percentage Error) and R^2 criteria. Similarly, Longhi et.al. (2017) applied Shifted Logistics, Exponential growth, modified logistics and Gompertz growth models to microbial growth data. They used the adjusted R^2 and RMSE (Root Mean Square Error) criteria when comparing these models. Shabanisamghabady and Tanaka (2016) used logistic, exponential, Gompertz, generalized logistic, and von Bertalanfy growth models to model tumor growth. They also used the least squares method while applying these models. They used the percentage of model fit as a comparison criterion. Benzekry et.al. (2014) applied cancer growth data to growth models such as generalized logistics, Gompertz, and von Bertalanffy and compared these models. The LS (Least Square) method was used in the application of the models and parameter estimation. AIC (Akaike Information Criterion), RMSE and R^2 metrics were used as comparison criteria.

As can be seen, while scientists were introducing some new models to the literature, they also felt the need to measure or compare the performances of these models. For this reason, the above metrics were handled with different model solution methods such as LS and GA (Genetic Algorithm). Because in a good estimation, the estimated values are expected to be close to the actual values. While estimating the parameters of the growth model with the LS method, a wrong estimation can be made if a good initial value cannot be determined. For this reason, the GA method, which does not need to determine the initial value, can be used. Studies on this subject can be listed as follows:

For example, Roush and Branton (2005) used Genetic Algorithm and Nonlinear Regression methods while applying growth models such as logistic Gompertz to datasets. In order to determine which method is more effective in their studies, they used R^2 and shared the estimation values. Gajam et al. (2016) used GA and LS methods for parameter estimation of Ball and Hoop System analysis in their study. The results of these two methods were compared with the standard deviation. When the parameter estimates are compared with the real values, although GA gives a realistic result, its standard deviation is higher than LS. Gulsen et al. (1995) applied the GA approach to functions such as linear, polynomial and transcendental in curve fitting and parameter estimation. They tested the durability of GA. Öztürkler and Altan (2008) compared GA and LS methods by using monthly CPI data from TUIK in their study. Researchers recommend GA method for solving nonlinear complex econometric problems. Ghosh et al. (2011) applied the Bootstrap GA approach to the nonlinear Richard growth model. They examined the effectiveness of the model with Mean Absolute Error (MAE), RMSE and percentage forecast error metrics. Borojeni et.al. (2014) applied Weighted LS and GA methods to four different datasets and used them to estimate the maximum growth rate and lag time. They compared this model with MAE. Altunkaynak and Esin (2004) used Gauss-Newton and GA methods for parameter estimation of growth models using three datasets and four growth models. As a result, they found that these two methods gave very close results to each other.

Similar to the studies above, the L-MMH model, which is a new model in the literature, is discussed here. In the first part of the study primarily, the basic features of the L-MMH (Ünal, 2021) model, the metrics which are used for the comparisons, and the data set were introduced.
In the second part, how well the L-MMH model fits the glucose data is shown graphically. In addition, L-MMH function was solved by Genetic Algorithm (GA) and Least Squares (LS) methods and these two methods were compared with R^2, adjusted R^2, RMSE and MAPE criteria. Finally, an evaluation was made in the discussion and conclusion part.

MATERIALS AND METHODS

L-MMH Growth Model:

Ünal (2021) made up a growth rate for the L-MMH growth function as follows:

$$\frac{dy(t)}{dt} = \frac{y_\infty - y(t)}{t\,(k + lnt)}$$

where $t > 0$, $y_\infty = \lim_{t\to\infty} y(t)$, k is any real number in $0 \le k \le 1$. And this information was ended up with the following function:

$$y(t) = \frac{y_\infty\, ln\frac{t}{t_0} + y(0)\,(k + \ln t_0)}{k + lnt}$$

where $y(t)$ is current size of y at time t.

Least Squares Method and Genetic Algorithm:

The least squares method is one of the most frequently used methods in solving differential equations. The genetic algorithm, on the other hand, is one of the most widely used methods, which has just started to be applied compared to the LS method, but due to the successful results obtained. In a good estimation, the estimated values are expected to be close to the actual values. Parameter estimation with LS is obtained by taking the difference of the estimation values from the actual values and minimizing the sum of squares of this difference (Borjeni et.al., 2014). The initial value is needed when estimating the parameters of the growth model with the LS method. Parameter estimates may not be reliable if an initial value is not determined. Therefore, estimates of population growth can be wrongly estimated (Gajam et.al., 2016). However, there is no need to enter an initial value for GA (Altunkaynak, Esin, 2004). Therefore, it is a candidate to replace traditional methods. GA takes inspiration from nature when making predictions eg. mutation, crossover etc. (Gajam et.al., 2016). In order to reach the best solution, it extracts the solutions in the population according to the fitness function and creates a new population with the selected solutions (Gulsen et.al., 1995). The most appropriate solution to the fitness function is the estimated value (Altunkaynak and Esin, 2004).

Metrics:

Some of the measurement tools used to measure and/or compare the performances of the studied models can be given as R^2, adjusted R^2, RMSE and MAPE (Attanayake et al., 2020; Perez et al., 2020). These mentioned metrics allow us to comment on the differences between actual values and estimated values. This metric, called mean absolute percentage error or mean absolute percentage deviation, mathematically calculates the average percentage of the difference between the values predicted by the model and the actual values with the following formula (Agresti, 1990; Bowerman and O'connell, 1979).

$$\text{MAPE}=\frac{100\%}{n}\sum_{i=1}^{n}\left|\frac{y_i-\hat{y}_i}{y_i}\right|$$

It is an appropriate metric to use, especially when there are not too many extreme points in the data (Makridakis et. al., 2008).

The RMSE is a metric that measures errors quadratically. In other words, it is a metric that calculates the square root of the second moment of the difference between the actual and estimated values (Barnston, 1992; Chai and Draxler, 2014). We can also express this as the standard deviation of the estimation errors and can be calculated with the following mathematical formula.

$$\text{RMSE}= \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^{n}(y_i-\hat{y}_i)^2}{n}}$$

The small values of both metrics mentioned so far are considered as an indicator of the goodness of the model.

After that, we will introduce the R^2 and adj. R^2metrics. Both of these metrics measure how well the data fit the curve. In other words, it evaluates the variance of the dependent variable estimated through the independent variable. R^2 and adj. R^2metrics are expected to take values close to 1 (Gilliland, 2010). The difference between R^2 and adj. R^2 are that adj. R^2 also considers the number of variables in the model when measuring the fit of the data to the curve. It is seen that adj. R^2 gets closer to 1 as the right (useful) variables are added to the model.

$$R^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^{n}(y_i-\hat{y}_i)}{\sum_{i=1}^{n}(y_i-\bar{y}_i)}$$

where $\hat{y}_i$ and y_i are predicted and observed values, respectively, $\bar{y}_i$ is the mean and n is the number of points.

$$adj.R^2 = 1 - \frac{(1-R^2)(N-1)}{N-p-1}$$

where N is sample size and p is the number of the parameters in model.

RESULTS AND DISCUSSION

In this study, the LMMH model developed by Ünal (2021) was applied to the dataset recorded by Royston and Thompson (1995). This dataset was recorded by measuring human blood glucose levels at equal time intervals.
The L-MMH model was first solved by the least squares method and then by a genetic algorithm. R^2, adjusted R^2, RMSE and MAPE criteria were used to determine which method gave better results. Here, R^2 and adjusted R^2 values close to 1, low values of RMSE and MAPE indicate that the model gives good results.
To show how well the model fits the dataset, the graph showing the model and dataset together is shared. MATLAB program was used in all analyzes.

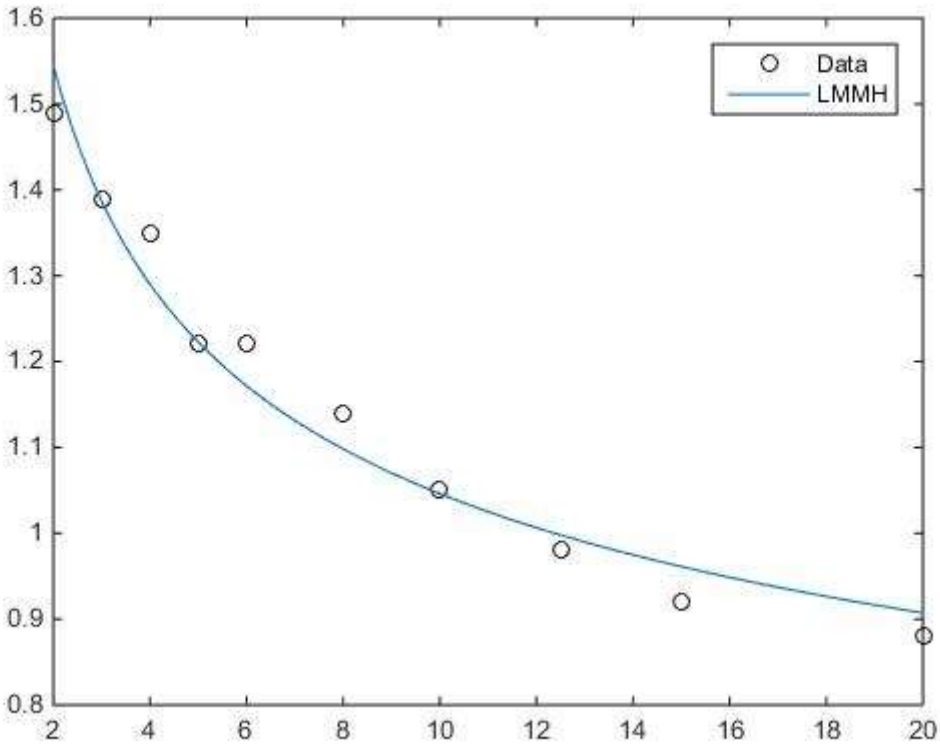

According to this graph, it can be said that the model fits the data set quite well.

Solving Methods/Metrics	R^2	Adj. R^2	RMSE	MAPE
LS	0.97	0.94	0.04	2.60
GA	0.95	0.92	0.04	3.13

Comparison of solution methods is shown in Table 1. The least squares method gave the best results in terms of R^2 adjusted R^2 and MAPE criteria in the given four metrics. In the RMSE metric, both models have the same result. In fact, when we look at the results of the genetic algorithm, it is seen that it is successful in solving the model. Although the least squares method is more successful in solving the newly developed L-MMH model for this dataset, the solution can also be realized with a genetic algorithm.

CONCLUSION

It has been mentioned that there are studies with a wide perspective, from obtaining different growth models to comparing these models and applying LS and GA methods on the models. In this study, an application of the L-MMH model, which took place in the literature in 2021, was carried out and LS and GA methods were compared. R^2, adjusted R^2, RMSE ve MAPE were used as comparison criteria.

$R^2$and adjusted R^2values close to 1 and the smallest RMSE and MAPE values show that the model is better than the others. The results obtained from the study show that the method that gives the best results in terms of the R^2, adjusted $R^2$and MAPE metrics is the LS method. While these values are 0.97, 0.94, and 2.60 for LS, respectively, GA gives us 0.95, 0.92, and 3.13. In the RMSE metric, Least Squares and Genetic Algorithm have the same result. This result is 0.04. It can be said that the results obtained for LS are better than the GA by a small

margin. However, since the GA gives very good results in terms of all four metrics, it is seen that a solution can be achieved with GA.

ACKNOWLEDGEMENTS
This study was supported by Çukurova University Scientific Research Projects Coordination Unit (Project Number: FDK-2019-12338).

REFERENCES

Agresti A. (1990). Categorical Data Analysis. John Wiley and Sons, New York.

Altunkaynak, B., & Alptekin, E. S. İ. N. (2004). The genetic algorithm method for parameter estimation in nonlinear regression. *Gazi University Journal of Science*, *17*(2), 43-51.

Attanayake, A. M. C. H., Perera, S. S. N., & Jayasinghe, S. (2020). Phenomenological Modelling of COVID-19 Epidemics in Sri Lanka, Italy, the United States, and Hebei Province of China. *Computational and mathematical methods in medicine*, *2020*.

Barnston, A., (1992). "Correspondence among the Correlation [root mean square error] and Heidke Verification Measures; Refinement of the Heidke Score." Notes and Correspondence, Climate Analysis Center.

Benzekry, S., Lamont, C., Beheshti, A., Tracz, A., Ebos, J. M., Hlatky, L., & Hahnfeldt, P. (2014). Classical mathematical models for description and prediction of experimental tumor growth. *PLoS computational biology*, *10*(8), e1003800.

Borojeni, M. S., ShahMansourian, A., Nateghi, A., & Golmohamadi, F. G. Genetic algorithm is a more accurate approach to estimate maximum growth rate of bacteria growth pattern.

Bowerman, B. L., & O'connell, R. T. (1979). *Time series and forecasting*. North Scituate, MA: Duxbury Press.

Chai, T., & Draxler, R. R. (2014). Root mean square error (RMSE) or mean absolute error (MAE)?–Arguments against avoiding RMSE in the literature. *Geoscientific model development*, *7*(3), 1247-1250.

Gajam, N. M. S., Elkuri, S. M., & Ali, Y. M. K. Parameter estimation using genetic algorithm technique.

Ghosh, H., Iquebal, M. A., & Prajneshu. (2011). Bootstrap study of parameter estimates for nonlinear Richards growth model through genetic algorithm. *Journal of Applied Statistics*, *38*(3), 491-500.

Gilliland, M. (2010). The business forecasting deal: Exposing myths, eliminating bad practices, providing practical solutions (Vol. 27). John Wiley & Sons.

Gulsen, M., Smith, A. E., & Tate, D. M. (1995). A genetic algorithm approach to curve fitting. *International Journal of Production Research*, *33*(7), 1911-1923.

Koya, P. R., & Goshu, A. T. (2013). Generalized mathematical model for biological growths. *Open Journal of Modelling and Simulation, 2013*.

Longhi, D. A., Dalcanton, F., Aragão, G. M. F. D., Carciofi, B. A. M., & Laurindo, J. B. (2017). Microbial growth models: A general mathematical approach to obtain μ max and λ parameters from sigmoidal empirical primary models. *Brazilian Journal of Chemical Engineering*, *34*, 369-375.

Makridakis, S., Wheelwright, S. C., & Hyndman, R. J. (2008). Forecasting Methods and Applications. *John wiley & sons.*

Öztürkler, H., & Altan, Ş. (2008). A genetic algorithm approach to parameter estimation in nonlinear econometric models. *Dumlupınar University, Journal of Social Sciences*, (20).

Perez, F. J. D., Chinarro, D., Otin, R. P., Martín, R. D., Diaz, M., & Mouhaffel, A. G. (2020). Comparison of Growth Patterns of COVID-19 Cases through the ARIMA and Gompertz Models. Case Studies: Austria, Switzerland, and Israel. *Rambam Maimonides Medical Journal*, 11(3).

Roush, W. B., & Branton, S. L. (2005). A comparison of fitting growth models with a genetic algorithm and nonlinear regression. *Poultry science*, *84*(3), 494-502.

Royston, P. and Thompson, S.G. (1995) Comparing non-nested regression models. *Biometrics* **51**, 114–127.

Shabanisamghabady, M., & Tanaka, M. L. (2016). Characterization of Glioblastoma Growth Using Five Different Mathematical Models, *Summer Biomechanics, Bioengineering and Biotransport Conference.*

Ünal D. (2021). L-MMH: An Improved and Novel Model for Growth. Journal of Computer Science and Applied Mathematics, 3(1), 17-22. DOI: https://doi.org/10.37418/jcsam.3.1.3

Windarto, E., & Utami, D. P. (2018). A new Modified logistic growth model for empirical use. *Bio Mathematical Society*, *1*(2), 122-131.

Zeide, B. (1993). Analysis of growth equations. *Forest science*, *39*(3), 594-616

NANOSCOPIC INVESTIGATION OF THE INTERFACE STRUCTURES FORMED BY POLYMER-BASED ADHESIVES USED IN THE SHOE INDUSTRY

Hulusi Şahinbaş
ORCID No: https://orcid.org/0000-0001-9999-3572
Gözde Bayazit Sekitmen
ORCID No:orcid.org/0000-0003-1561-7663
Semra İde
ORCID No:orcid.org/0000-0003-1893-4058
Hacettepe University

Abstract
The most important materials used in the shoe industry basically consist of leather and leather-like upper part materials,sole materials such as rubber,leather and various adhesive composite materials.The durability and service life of the shoes are related to how the used adhesives bring together the mentioned basic materials in these three groups and how they show activity depending on the interface properties of the materials.
In the present study (as a part of an MS thesis) , 3 upper construction materials nubuck, pull up and impressed natural leather, 2 outsole materials, styrene butadiene rubber(SBR) and thermo plastic rubber (TPR) soles and polyurethane adhesive materials have been focused on (Fig.1).Each of 3 leather and 2 sole samples sticked by applying adhesive on their surface. These materials have been used to investigate interface structures of the sticked materials with the adhesives.
The main purpose was to make nanoscopic examinations at the interfaces where the adhesive is used,to deeply examine whether the materials used can form a mechanically strength interface with the adhesive at the nanoscale.
The mechanical properties have been also determined and the obtained properties were correlated with the nanoscopically determined structural properties.HECUS Small and Wide Angle X-ray Scattering system was used in nanoscopic structure analysis.
The fact that the gyration radius is small, the morphologies are in 3D nanoglobular forms,the presence of surface fractals and the distance distributions measured be a uniform homogeneous structure have shown that the mechanical properties can be developed and then the strength and durability can be increased.

Keywords: SAXS, leather and polymer interfaces, polymer based adhesives, nanostructured interfaces

1.Introduction
In the shoe industry, polymer is the most widely used materials as soles,adhesive and for sticking together leather and soles. Leather's structure is collagen fiber which is transformed into leather by tanning process and also has small pores with texture surface. Soles are polymer based materials and selected for this study sytrene butadiene rubber (SBR) and thermo plastic rubber (TPR) [1]. Polyurethane(PU) adhesive are formed by reaction of isocyanates with polyols [2]. Polyurethane adhesive applied sole and shoe upper pressed together after hot-cure [3]. Study started out from some sticking the problems in the shoe manufacturing process in order to understand deeply sticking process in nanoscale.

Definition of nanotechnology studying or investigating structure in nano scale (about 100 atoms). Upper edge of nano scale 100 nm and lower edge is single atom whose diameter 0.1 nm [4].
Small and Wide Angle X-ray Scattering (SAXS-WAXS) analyses are most accurate and-sensitive methods to obtain electron density differences in nano structured samples [5].
There are several SAXS studies in literature on leather samples, but there is no polymer-leather interface investigation included publication in nano scale and by using Small and Wide Angle X-ray scattering method. With this study, for the first time, nanostructured interfaces of the materials used in shoe production have been started to be followed and investigated.

2. Experiment

This study was conducted at Department of Physics Engineering, SWAXS Laboratory by using HECUS, SAXS-WAXS equipment. Since SAXS measurement (scattering data profile of I (q) – q) contains reciprocal space information, Fourier Transforms of the scattered intensities and the amplitudes must be performed for passing mathematically to real space. The radius of gyration values,nano formation morphologies and distance distribution information of nano formations have been obtained by using IGOR-Pro and DAMMIN programs [7-8].

Three types leathers selected in this study depending on tanning process, these are cattle nubuck, cattle full grain and cattle corrected grain known industry as nubuck ,impressed, pull up respectively[6]. We will also mention about their industrial names during study. SBR, TPR soles samples and PU adhesive have been used.

2.1 Sample Preparation

Samples were prepared for SAXS experiment, stress-strain test and optical microscope anlayses in various sizes (length of 8mm, width of 4 mm, thickness of 1 mm for SAXS) and they were also sticked to each one gluing PU adhesive by applying hot cure(Fig.1).

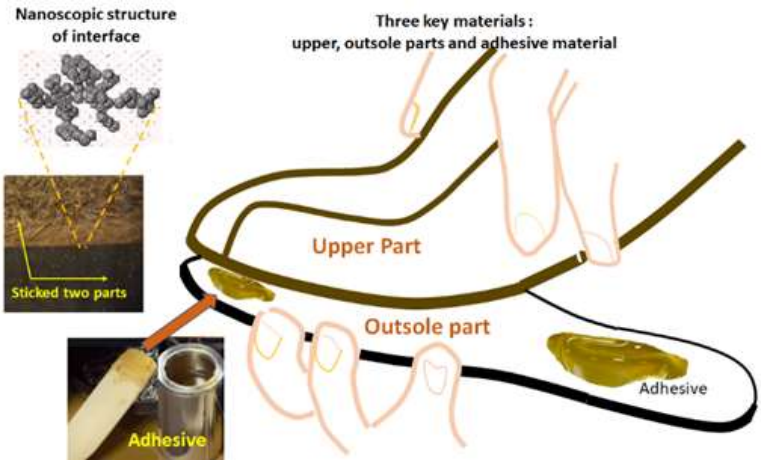

Fig.1. Sample Preparation of the focused three elements used in the production and nanostructured interface

2.2 Analysis Methods

A sample exposed to X-ray, incident radiation will be scattered into all directions by the atoms inside, which gives background radiation that is almost constant at small angles and the particles will produce additional scattering (so- called excess scattering) which is due to the fact that the particles are made of a different material or density and are in the size-range of the X-ray wavelength [5]. Monochromatized beam scattered at the sample and recorded as scattering intensity dependent to scattering angle by detector (Fig.2) .

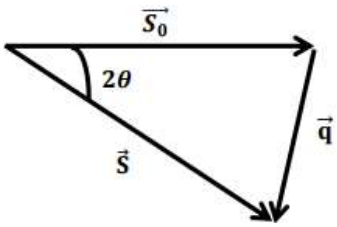

$\vec{S_0}$ and $\vec{S}$ primary and scattered beam vectors respectively.

Fig.2 Scattered beam vectors

Scattering vector (***q***) depends on scattering angle of θ. This correlation may be seen in the equations (1 and 2), small angles related to small q and also indicating the evidence of the bigger nano formations.

$$\vec{q} = \vec{S} - \vec{S_0}, \quad |\vec{S_0}| = |\vec{S_0}| \tag{1}$$

$$q = |\vec{q}| = 2\,|S|\,\sin\theta \frac{4\pi}{\lambda} \sin\theta \tag{2}$$

For small angle scattering, if nano formations are in the specific order, Bragg law is also valid in the form of Eqn 3.

$$2d\,\sin(\theta) = n\lambda \tag{3}$$

λ: X-ray wavelength, 2θ : diffraction angle, d: distance between planes n: diffraction order. Manuplating equation above scattering vector;

$$|\vec{q}| = 2|\vec{S}|\sin(\theta) \;,\; |\vec{S}| = \frac{2\pi}{\lambda} \tag{4}$$

for coherent scattering $|\vec{S}| = |\vec{S_0}|$,

$$|\vec{q}| = \frac{4\pi}{\lambda}\sin(\theta) \tag{5}$$

Samples were investigated by using SAXS method with HECUS_SWAXS (Hecus X-ray Systems Graz,Ausria) with the coolimation and Kratky optic (λ=1.54 Å, at power of 2 kW and 40 mA) was used to save scattering profile.

2.3. Determining the Radius of Gyrations

Radius of gyration defined as the radius of the imaginary ring having the same moment of inertia and the same mass as a body itself. P(q) any form factor can be approximated by a Gaussian curve (Fig.3) at small angles.

$$P(q) = a_0 e^{\frac{R_G^2 q^2}{3}} \tag{6}$$

R_G is called the radius of gyration, a_0= extrapolated zero angle intensity

R_G contains no information about shape or structure. If particles shape known R_G used to calculate particles' dimensions [5].

$$\ln\left[\Delta I_{(q)}\right] = \ln\left[a_0\right]^{-\frac{R_G^2 q^2}{3}} \qquad (7)$$

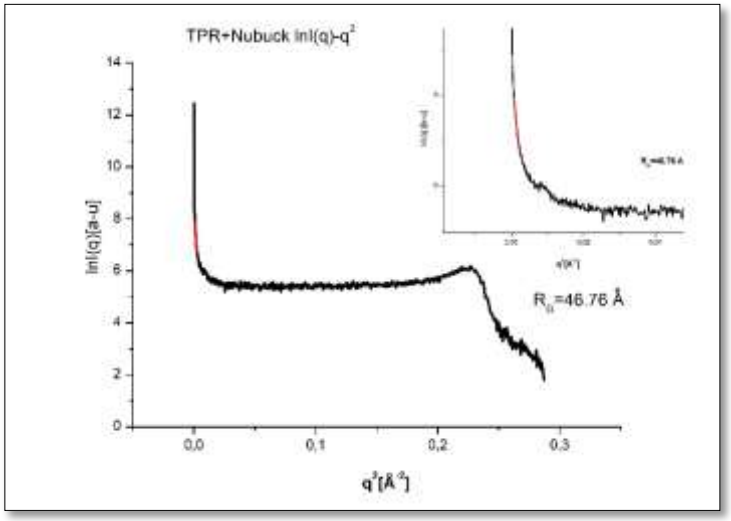

Fig.3. TPR+ nubuck sample ln(q) vs q^2 graph

R_G and a_0 are determined by straight line fitting from the slope ($-\frac{R_G^2}{3}$) and from intercept. 1n(a_0). It can be seen by Table 1 and 2.

Table 1. R_G results of base materials

Materials	R_G (Å)
Nubuck	35.2
Pull up	36.0
impressed	38.9
Rubber(SBR)	53.0
Thermo plastic(TPR)	45.3

Table 2. R_G result of sticked materials

Materials	R_G (Å)
Nubuck+SBR	43.38
Nubuck+TPR	46.76
Impresed+SBR	52.22
Impressed+TPR	44.4
Pull up +SBR	44.01
Pull up+ TPR	49.4

2.4. Determining of the Mechanical Properties

Leather and soles samples was applied to stress -strain test by Optosense Universal Testing Machine. Results can be seen in Table 3.

Table 3. Stress-strain results of samples

Materials	Stress (MPa)	Strain (%)
Nubuck	311.6	88.8
Pull up	91.0	88.7
Impressed	118.9	88.9
SBR	88.9	88.8
TPR	87.3	88.8

3. Results

3.1. Optical Microscope Image of Samples

Optical microscope image of the base and the sticked materials may be seen in Fig.4 and 5.

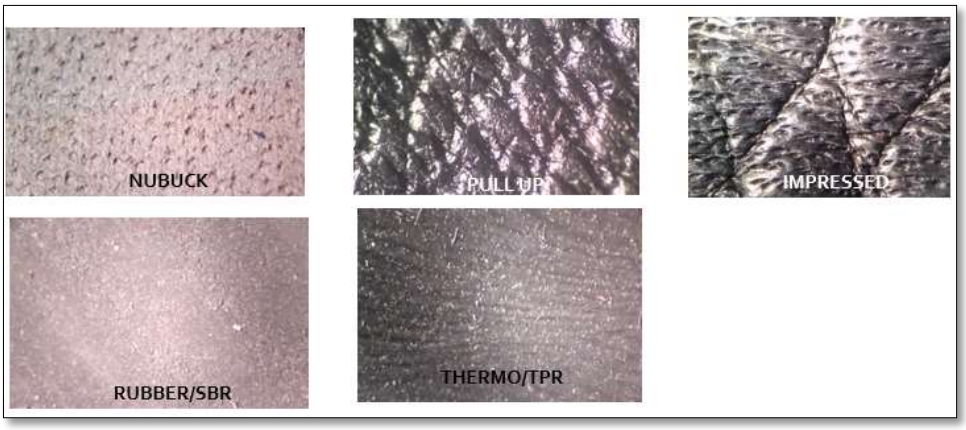

Fig.4. A close scene of leathers, nubuck and rubber based materials

Fig.5. Optical microscope images of sticked samples

3.2. Determining of the Inner Structures

Every particle has different form factor depending on its structure. The slope of form factor at small angles determines size and final slope at large angles gives the information of surface. The information of the shape and internal density can be determined in this section. They are seen that three classification as globular, cylindrical, and lamellar shapes.
The areas in SAXS pattern; Guinier as known small q gives out radius of size, oscillating part of graph called Fourier area enables to determine particle shape and last area of graph gives surface properties. The SAXS graphs of materials can be seen in Figures 6, 7 and 8.

$$P(q)=4\pi\int_0^\infty p(r).\left(\frac{sinq(r)}{qr}\right)dr \qquad (8)$$

Oscillating part of the form factor P(q) can be found by Fourier transformation (Eqn. 8) and resulting curve gives pair distance distribution function (Fig. 9).

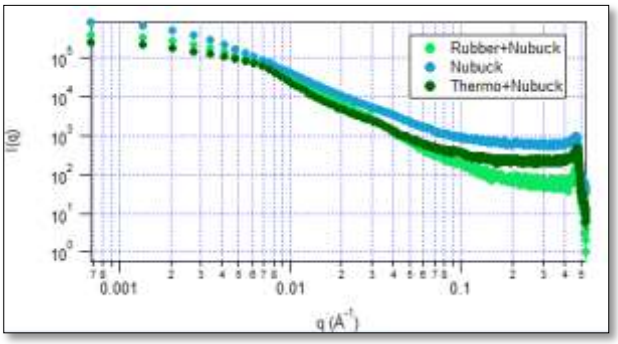

Fig. 6: SAXS Graphs of nubuck based materials (Thermo:TPR; Rubber:SBR)

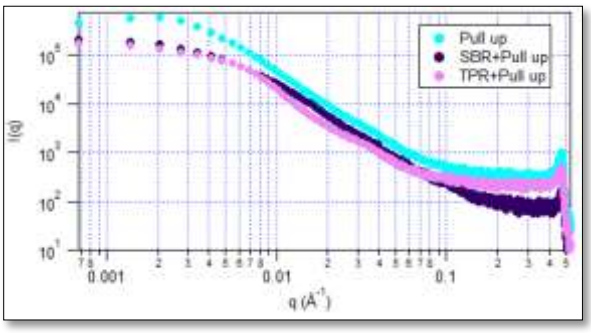

Fig. 7: SAXS Graphs of Pull up based materials

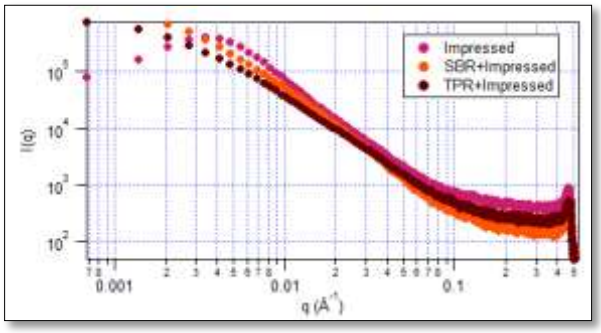

Fig. 8: SAXS Graphs of Impressed based Materials

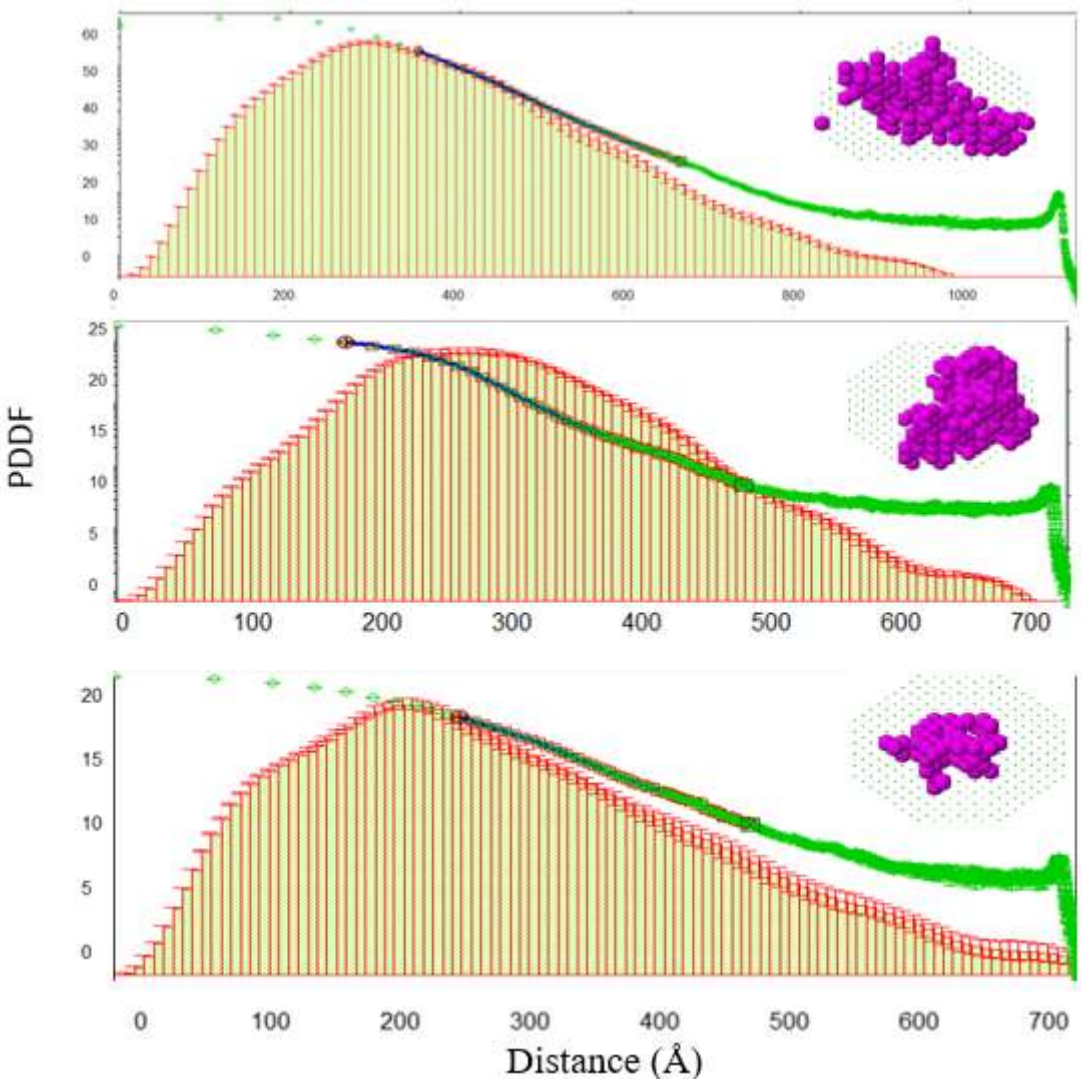

Fig. 9: Pair Distance Distribution Function (PDDF) and 3D morphology are represents by purple balls (DAMMINQF) of Pull up, Thermo+Pull up and Rubber+Pull up from upper to lower.

The SBR +Pull up and TPR+Pull up materials fit models determined as elliptical cylinder and fractal models respectively. It can be seen in Figure 10.

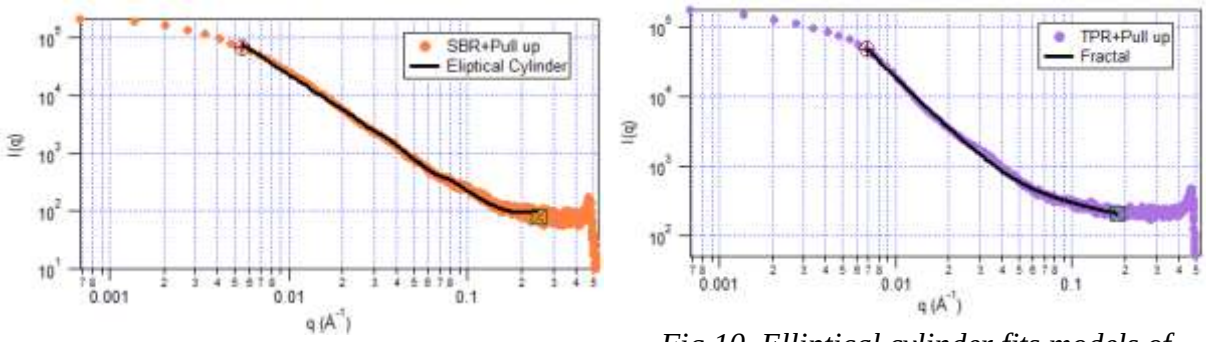

Fig 10. Elliptical cylinder fits models of SBR+ Pull up (left) and Fractal fits models of TPR+Pull up (right)

4.Conclusion

SAXS is a valuable method to investigate nano structured samples in complementary structural analyses especially for industrial samples. In the present study, it was obtained that which physicochemical applications related to the interface applications of the used materials are useful for the successful production. For a succesfull nanoscale structures in the interface, the size of the nanoglobules must be small (small R_G), distance distributions must indicate uniform histograms, 3D morphologies (including pink residu balls) must be compact and indicate more globular forms. In conclusion, it may be briefly said that, the best production in nanoscale is related to TPR+Pull up sample due to the morphologies and pair distance distribution.

Acknowledgement
The study was realized in the content of an MS thesis at Hacettepe University, Graduate School of Science and Engineering.

5.References

[1] Zhenyu, G. (2017). Composite shoe sole and method for making thereof

[2] M. Dunky, A. Pizzi, Surfaces, Chemistry & Applications, in Adhesion Science and Engineering (2002)

[3] Attaching Soles to Shoes, Hanson ,Raymond; Allen, Chris;Albert, Karl-Heinz; Von,Voithenberg Hubertus (1986)

[4] G. L. Hornyak, H.F. Tibbals , J. Dutta , J. J. Moore, Introduction to Nanoscience and Nanotechnology, p.1 (2008)

[5] S.H. Schnablegger and Y. Singh, The SAXS Guide, 3rd ed.Graz: Anton Paar GmbH (2013)

[6] University of Cincinnati Leather Research Laboratory web site (https://www.leatherusa.org)

[7] S. R. Kline, Reduction and Analysis of SANS and USANS Data Using IGOR Pro. J. Appl. Cryst. 39, 895–900(2008).

[8] D.I. Svergun, DAMMIN,Restoring low resolution structure of biological macromolecules from solution scattering using simulated annealing,Biophys. J. 2879-2886(1999).

[9] I. Orujalipoor Kalkhoran, Structural investigation of rhodopsin molecules and nano disks located inside retina rods of different animal eyes by using x-ray scattering (SAXS/WAXS) methods, H.U. Doctorate thesis (2016) No: 444656

[10] K. Polat, M. Şen, I. Orujalipoor, S. Ide, Nano and Micro Structures of SEBS/PP/Wax Blend Membranes: SAXS and WAXS analysis", Journal of Polymer Engineering, 35, (2), 151–157 (2015)

[11] M. Kaygusuz, S. İde, D. Karaarslan, Nanoscopic investigation on TiO_2-SiO_2-GLYMO nanocomposite coated and plasma treated leathers, Polymer-Plastics Technology and Materials 59 (2), 966-974 (2020).

[12] U. Kazan, 2012, Structural investigation of some mono and multilayer thin films by X-ray scattering and X-ray diffraction methods, H.U. MS thesis (2012) No: 321327

[13] B.Ç. Bam, S. Ide, A. Keilbach, A. Ceylan, GISAXS analysis of Ge nanoparticles embedded ZnO thin films: The effect of oxygen partial pressure and thermal process on the nanostructured aggregations, Materials Science in Semiconductor Processing, 71, 145-150 (2017)

[14] O. Glatter,"A new method fort he evaluation of small-angle scattering data," J. Appl. Cryst. 10, 415-421 (1977)

[15] D. Ortaber, A.Bergmann and O. Glatter,"SAXS experimentson absolutescale with Kratky systems using water as a secondary standard" J. Apply Cryst.33,218-225 (2000)

SCORE EQUATING OF MATHEMATICS MULTIPLE-CHOICE TEST ITEMS: PERSPECTIVE FROM HAEBARA AND STOCKING-LORD METHODS OF ITEM RESPONSE THEORY MEASUREMENT FRAMEWORK.

Musa Adekunle AYANWALE
University of Johannesburg

Abstract

In Nigeria, public examining bodies such as West African Examinations Council (WAEC), National Examinations Council (NECO) and National Business and Technical Examinations Board (NABTEB) were saddled with the responsibility of conducting secondary/high school leaving certificate examinations for the purpose of certification, and for transition into higher education institution. It is noteworthy to stress that these public examining bodies developed similar and administered the same content to examinees; thus, scores generated from test A from one examination body should be comparable or equivalent to test B in another body. Consequently, this study intends to clarify public outcry on the superiority of one public examining test items over others, by a way of standardised their items on a broad scale and conduct in-depth analysis of establishing their equivalence. This would provide information on the testing instrument and certificate awarded by the two public examining bodies, so that disparities and wrong views about them can be corrected and drastically reduced to the minimum. This research will adopt a single group with counterbalancing design. Counterbalancing will be used to account for the order of administration of the test forms, which is the best way to deal with order effects in the single group design, as the data are collected through 50 four-multiple choice items composed of 5 themes in grade 12 mathematics curriculum such as; number and numeration, algebraic process, geometry, statistics and probability and introductory to calculus based on the West African Examinations Council (WAEC) and National Business and Technical Examinations Board (NABTEB) year 2020 mathematics test items. The samples drawn for this study were grade 12 examinees which were categorized into group A and group B by 535 and 575 respectively. The obtained data would be used to establish equivalence of WAEC and NABTEB mathematics test using Haebara and Stocking-lord methods of Item Response Theory implemented in R programming language version 4.1.0 with package called “equateIRT”, and the assumption of the same content specification for the two test forms will be established using Supplementary Item Response Theory (SIRT) package implemented in R language as well. Findings from this study is expected to aid policy making in the educational sector, and refute or align with the public opinion on the importance and credibility attached to the awarded certificate by these public examining bodies. Also, it will put to rest the long debate on the superiority of one examining body to other. It will also furnish administrators of higher education institution on the need not to discriminate between the certificates awarded by these public examining bodies in Nigeria.

Keywords: Test Equating; West African Examinations Council (WAEC); National Business and Technical Examinations Board (NABTEB); Haebara; Stocking-Lord; Supplementary Item Response Theory; EquateIRT

OPTIMAL ALLOCATION IN STRATIFIED SAMPLING DESIGN BY FORMULATING DIFFERENT MATHEMATICAL PROGRAMMING PROBLEMS

Mushtaq. A. Lone
S. A. Mir
Rafiq Lone
Omar F. Khan
SKUAST –K, J&K India

Abstract

Optimization plays a vital role in all fields of scientific investigations and has become a major interest to make significant impact in field designs. It can be defined as the process of finding the conditions that give the maximum or minimum value of a function. Our interest is to use one of the most commonly used sampling design that is used in all fields of scientific investigation i,e stratified sampling design. In this article an optimal allocation of sample sizes in stratified sampling design is determined by formulating different mathematical programming problems. Three different three cases have been formulated viz; Single objective, Bi-objective and tertiary objective allocation problems and different methods can be used, for obtaining the optimal allocation in stratified sampling design. When a non-integer solution is obtained after solving the mathematical programming problems through LINGO then Branch and Bound method provides an integer solution.

Keywords: Optimal allocation, nonlinear programming, fractional goal programming. Stratification, Branch and Bound method. Goal programming approach, Non-Archimedean goal programming approach, Fuzzy goal programming, Fractional goal programming. Rosen's Gradient projection method

BOUNDARY VALUE PROBLEMS FOR OPERATOR-DIFFERENTIAL PARABOLIC EQUATIONS OF THE SECOND ORDER

Hamidov Elshad Hamid oglu
Azerbaijan State Pedagogical University

В сепарабельном гильбертовом пространстве H рассмотрим параболическое операторно-дифференциальное уравнение

$$u''(t) + (pA + A_1)u'(t) + A^2u(t) = f(t), t \in R_+ = (0,\infty) \qquad (1)$$

$$u(0) = 0, \qquad u''(0) = 0 \qquad (2)$$

где $f(t)$, $u(t)$ – вектор – функции со значениями в H, а коэффициенты уравнения (1) удовлетворяют условиям:

1) $p > 0$,

2) A – положительно определённый самосопряженный оператор

3) $A_1 \in L(H_1, H) \cap L(H_2, H_1)$

Здесь производные понимаются в смысле теории распределений [1], $L(X,Y)$ – пространство линейных ограниченных операторов действующих из пространство X в Y. Пусть $H_\gamma = D(A^\gamma)$ гильбертово пространство с нормой $\|x\|_\gamma$, $x \in D(A^\gamma)$, $\gamma \geq 0$, $H_0 = H$.

Определим следующие гильбертовы пространства [1]

$$L_2(R_+;H) = \left\{ g(t) : \|g\|_{L_2(R_+;H)} = \left(\int_0^\infty \|g(t)\|^2 dt \right)^{1/2} < \infty \right\},$$

$$W_2^m(R_+;H) = \left\{ u(t) : u^{(m)},\ A^m u \in L_2(R_+;H),\ \|u\|_{W_2^m(R_+;H)} = \left(\left\|u^{(m)}\right\|^2_{L_2(R_+:H)} + \left\|A^m u\right\|_{L_2(R_+:H)} \right)^{1/2} \right\}$$

При $m = 4$ определим подпранство пространства: $W_2^4(R_+;H)$:

$$\overset{0}{W}{}_2^4(R_+;H) = \left\{ u : u \in W_2^4(R_+;H),\ u(0) = u''(0) = 0 \right\}$$

Аналогично определяется пространство $W_2^m(R;H)$, где $R = (-\infty,\infty)$. Задача (1), (2) интересна тем, что в граничных условия (2) порядок производной равен порядок уравнения. Задачи такого типа рассмотрены в работах [2-5].

Определение. Если при любом $f(t) \in W_2^2(R_+:H)$ существует вектор – функция $u(t) \in W_2^4(R_+;H)$, которая удовлетворяет уравнению (1) тождественно в R_+, граничные условия (2) в смысле сходимости

$$\lim_{t\to+0} \|u(t)\|_{5/2} = 0, \qquad \lim_{t\to+0} \|u''(t)\|_{1/2} = 0,$$

и оценку $\|u\|_{W_2^4(R_+;H)} \leq const\|f\|_{W_2^2(R_1;H)}$, то будем говорить что задача (1), (2) корректно разрешима в пространстве $W_2^4(R_+;H)$.

В данной работе мы находим условия на коэффициенты уравнения (1), которые обеспечивают корректно разрешимости задачи (1), (2) в пространстве $W_2^4(R_+;H)$.

Обозначим через

$$P_0u = P_0(d/dt)u = -u'' + pAu' + A^2u,\ \ P_1u = P_1(d/dt)u = A_1u'$$

и

$$Pu = P_0u + P_1u, \quad u \in \overset{0}{W}{}_2^4(R_+;H)$$

Сперва исследуем корректно разрешимость уравнение $P_0u = f$ при $f \in W_2^2(R_+;H), u \in W_2^4(R_+;H)$.

Теорема 1. Оператор P_0 изоморфно отображает пространство $\overset{0}{W}{}_2^4(R_+;H)$ на $W_2^2(R_+;H)$..

Лемма 1. Пусть $\gamma \in (0,\ p^2)$. Тогда при любом $u \in \overset{0}{W}{}_2^4(R_+;H)$ имеет место равенства

$$\|F_1(d/dt;\gamma;A)u\|^2_{L_2(R_+;H)} + (a_1(\gamma)a_2(\gamma) - a_0(\gamma) - 2p)\|u'(0)\|^2_{3/2} = \\ = \|P_0u\|^2 - \gamma\|Au'\|^2_{W_2^2(R_+;H)}, \qquad (3)$$

где

$$a_0(\gamma) = q, \quad a_1(\gamma) = \sqrt{p^2-\gamma} + 1, \quad a_2(\gamma) = 1 + \sqrt{p^2-\gamma} \qquad (4)$$

$$F(\lambda;\beta;A) = \lambda^3E + \alpha_2(\gamma)\lambda^2A + a_1(\gamma)\lambda A^2 + a_0(\gamma)A^2 \qquad (5)$$

Замечание. Легко видеть, что операторный пучок $F_1(\lambda;\beta;A)$ представляется в виде:

$$F_1(\lambda;\gamma;A) = (\lambda E + A)(\lambda E - \omega_1(\gamma)A)(\lambda E - \omega_2(\gamma)A),\ \gamma \in (0, p^2),$$

причем $\operatorname{Re}\omega_1(\gamma) < 0,\ \operatorname{Re}\omega_2(\gamma) < 0,$ при $\gamma \in (0, p^2)$. Из теоремы 1 и из теоремы о промежуточных производных следует, что число

$$N_1 = \sup_{0 \neq u \in \overset{0}{W}{}_2^4(R_+;H)} \|Au'\|_{W_2^2(R_+;H)} \cdot \|P_0u\|^{-1}_{W_2^2(R_+;H)}$$

есть норма в пространстве $\overset{0}{W}{}_2^4(R_+;H)$ эквивалентной нормой $\|u\|_{W_2^4(R_+;H)}$. Теперь найдём точное значения нормы N_1.

Лемма 2. Норма

$$N_1 = \left(p^2 - \frac{1}{2}\left(\sqrt{1+2p} - 2\right)^2\right)^{-1/2} \qquad (6)$$

Теорема 2. Пусть выполняются условия 1)-3), причем

$$\max\left(\|A_1\|_{H_1\to H}, \|A_1\|_{H_2\to H_1}\right) < \left(p^2 - \left(\sqrt{1+2p} - 1\right)^2\right)^{1/2}$$

Тогда задача (1), (2) корректно разрешима в пространстве $W_2^4(R_+;H)$.

Ключевые слова:Гилбертово пространство ,ореператорно-дифференцифлъных уравнений,гладких решений, вектор- функий , самосопряжённый оператор.

BOUNDARY VALUE PROBLEMS FOR SECOND-ORDER PARABOLIC OPERATOR-DIFFERENTIAL EQUATIONS

In a separable Hilbert space, we consider a parabolic operator-differential equation

$$u''(t)+(pA+A_1)u'(t)+A^2u(t)=f(t),\quad t\in R_+=(0,\infty) \tag{1}$$

$$u(0)=0,\qquad u''(0)=0 \tag{2}$$

Where is $f(t),\ u(t)$ – a vector - functions with values в, H, and the coefficients of equation (1) satisfy the conditions:

1) $p>0,$
2) A - positive definite self-adjoint operator
3) $A_1\in L(H_1,H)\cap L(H_2,H_1)$

Here derivatives are understood in the sense of the theory of distributions [1], $L(X,Y)$ is the space of linear bounded operators acting from space to. X for Y. Let $H_\gamma=D(A^\gamma)$ Hilbert space with norm $\|x\|_\gamma,\ x\in D(A^\gamma),\ \gamma\ge 0,\ H_0=H.$

Define the following Hilbert spaces [1]

$$L_2(R_+;H)=\left\{g(t):\|g\|_{L_2(R_+;H)}=\left(\int_0^\infty\|g(t)\|^2dt\right)^{1/2}<\infty\right\},$$

$$W_2^m(R_+;H)=\left\{u(t):u^{(m)},\ A^mu\in L_2(R_+;H),\ \|u\|_{W_2^m(R_+;H)}=\left(\left\|u^{(m)}\right\|^2_{L_2(R_+:H)}+\left\|A^mu\right\|_{L_2(R_+:H)}\right)^{1/2}\right\}$$

When m=4 we define the subspace space: $W_2^4(R_+;H)$:

$$\overset{0}{W}{}_2^4(R_+;H)=\{u:u\in W_2^4(R_+;H),\ u(0)=u''(0)=0\}$$

The space $W_2^m(R;H)$, where is $R=(-\infty,\infty)$ defined similarly. Problem (1), (2) is interesting because in the boundary conditions (2) the order of the derivative equals the order of the equation. Tasks of this type were considered in [2-5].

Definition. If for any there is $f(t)\in W_2^2(R_+:H)$ a vector - a function $u(t)\in W_2^4(R_+;H)$, that satisfies equation (1) is identical in, R_+ then the boundary conditions (2) in the sense of convergence

$$\lim_{t\to+0}\|u(t)\|_{5/2}=0,\qquad \lim_{t\to+0}\|u''(t)\|_{1/2}=0,$$

and estimate $\|u\|_{W_2^4(R_+;H)}\le const\|f\|_{W_2^2(R_1;H)}$, then we say that problem (1), (2) is correctly solvable in space $W_2^4(R_+;H)$.

Denote by

$P_0u = P_0(d/dt)u = -u'' + pAu' + A^2u,\ \ P_1u = P_1(d/dt)u = A_1u'$
and

$$Pu = P_0u + P_1u, \quad u \in \overset{0}{W}{}_2^4(R_+;H)$$

First, we investigate correctly $P_0u = f$ the solvability of the equation with $f \in W_2^2(R_+;H), u \in W_2^4(R_+;H)$.

Theorem 1. The operator P_0 maps space isomorphically $\overset{0}{W}{}_2^4(R_+;H)$ to $W_2^2(R_+;H)$..

Lemma 1. Let $\gamma \in (0,\ p^2)$. Then for $u \in \overset{0}{W}{}_2^4(R_+;H)$ any equality takes place

$$\|F_1(d/dt;\gamma;A)u\|^2_{L_2(R_+;H)} + (a_1(\gamma)a_2(\gamma) - a_0(\gamma) - 2p)\|u'(0)\|^2_{3/2} = \\ = \|P_0u\|^2 - \gamma\|Au'\|^2_{W_2^2(R_+;H)}, \qquad (3)$$

when

$$a_0(\gamma) = q, \quad a_1(\gamma) = \sqrt{p^2-\gamma} + 1, \quad a_2(\gamma) = 1 + \sqrt{p^2-\gamma} \qquad (4)$$

$$F(\lambda;\beta;A) = \lambda^3E + \alpha_2(\gamma)\lambda^2A + a_1(\gamma)\lambda A^2 + a_0(\gamma)A^2 \qquad (5)$$

Comment. It is easy to see that the operator bundle $F_1(\lambda;\beta;A)$ is represented as:

$$F_1(\lambda;\gamma;A) = (\lambda E + A)(\lambda E - \omega_1(\gamma)A)(\lambda E - \omega_2(\gamma)A),\ \gamma \in (0, p^2),$$

where $\operatorname{Re}\omega_1(\gamma) < 0,\ \operatorname{Re}\omega_2(\gamma) < 0,$ at $\gamma \in (0, p^2)$. From Theorem 1 and from the intermediate derivatives theorem it follows that the number

$$N_1 = \sup_{0 \neq u \in \overset{0}{W}{}_2^4(R_+;H)} \|Au'\|_{W_2^2(R_+;H)} \cdot \|P_0u\|^{-1}_{W_2^2(R_+;H)}$$

is the norm in space $\overset{0}{W}{}_2^4(R_+;H)$ equivalent norm $\|u\|_{W_2^4(R_+;H)}$. Now we find the exact values of the norm N_1.

Lemma 2. Norm

$$N_1 = \left(p^2 - \frac{1}{2}\left(\sqrt{1+2p} - 2\right)^2\right)^{-1/2} \qquad (6)$$

Theorem 2. Let conditions 1) –3) be fulfilled, where

$$\max\left(\|A_1\|_{H_1\to H}, \|A_1\|_{H_2\to H_1}\right) < \left(p^2 - \left(\sqrt{1+2p} - 1\right)^2\right)^{1/2}$$

Then the problem (1), (2) is correctly solvable in the space $W_2^4(R_+;H)$.

Key words: Hilbert space, operator-differential equations, smooth solutions, vector-functional, self-adjoint operator

ON JORDAN TOTIENT OPERATOR

Vakeel A. Khan
Zahid Rahman
Aligarh MuslimUniversity

Abstract

In this research paper, we define some new sequence spaces $c_0^I(\Upsilon), c^I(\Upsilon), l_\infty^I(\Upsilon)$ and $l_\infty(\Upsilon)$ as a domain of triangular Jordan Totient matrix and study some topological and algebraic properties of these spaces. Further, we study some inclusion relations concerning these spaces.

Keywords: Jordan Totient matrix operator, Jordan *I*–convergence, Jordan *I*–Cauchy, Jordan *I*–bounded, Jordan transform

References

1. Dorin Andrica and Mihai Piticari. On Some Extensions Of Jordan's Arithmetic Functions . *Acta Universitatis Apulensis. Mathematics - Informatics*, 7, 01 2004.

2. Leonard E. Dickson. *History of the Theory of numbers (Divisibility and Primility),I* . Chelsea Publications Company, NY, 1952.

3. N. Simsek E. E. Kara, M. Ilkhan. A study on certain sequence spaces using jordan totient function. *8th International Eurasian Conference on Mathematical Sciences and Applications (IECMSA-2019), August 27-30, 2019, Baku, Azerbaijan.*

4. H Fast. Sur la convergence statistique. In *Colloquium Mathematicae*, volume 2, pages 241–244, 1951.

5. Rafal Filipow and Jacek Tryba. Ideal convergence versus matrix summability. *Stud. Math.(to appear)*, 2019.

6. Merve Ilkhan and Emrah Evren Kara. A new banach space defined by euler totient matrix operator. *Oper. Matrices*, 13(2):527–544, 2019.

7. Vakeel A Khan, Sameera AA Abdullah, Kamal MAS Alshlool, and Mohammad Faisal Khan. On zweier ideal convergence sequences in intuitionistic fuzzy n-normed spaces. *Journal of Science and Arts*, 19(1):71–82, 2019.

8. Vakeel A Khan, Kamal MAS Alshlool, and Sameera AA Abdullah. Spaces of ideal convergent sequences of bounded linear operators. *Numerical Functional Analysis and Optimization*, 39(12):1278–1290, 2018.

9. Vakeel A Khan, Kamal MAS Alshlool, Sameera AA Abdullah, Rami KA Rababah, and Ayaz Ahmad. Some new classes of paranorm ideal convergent double sequences of sigma–bounded variation over n–normed spaces. *Cogent Mathematics & Statistics*, 5(1):1460029, 2018.

10. Vakeel A Khan and Nazneen Khan. On Zweier *I*–convergent double sequence spaces. *Filomat*, 30(12):3361–3369, 2016.

11. Vakeel A Khan, Abdullah AH Makharesh, Kamal MAS Alshlool, Sameera AA Abdullah, and Hira Fatima. On fuzzy valued lacunary ideal convergent sequence spaces defined by a compact operator. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, (Preprint):1–7, 2018.

12. Vakeel A Khan, Rami KA Rababah, Kamal MAS Alshlool, Sameera AA Abdullah, and Ayaz Ahmad. On Ideal convergence Fibonacci difference sequence spaces. *Advances in Difference Equations*, 2018(1):199, 2018.

13. P Kostyrko, M Macaj, and T Salat. Statistical convergence and *I*–convergence. *Real Analysis Exchange*, 1999.

14. Pavel Kostyrko, Martin Macaj, Tibor Salat, and Martin Sleziak. *I*-convergence and extremal *I*-limit points. *Mathematica slovaca*, 55(4):443–464, 2005.

15. Merve llkhan, Necip Simsek, and Emrah Evren Kara. A new regular infinite matrix defined by jordan totient function and its matrix domain in *lp*. *Mathematical Methods in the Applied Sciences*, 2020.

16. Eberhard Malkowsky, Suthep Suantai, et al. The dual spaces of sets of difference sequences of order m and matrix transformations. *Acta Mathematica Sinica, English Series*, 23(3):521–532, 2007.

17. Paul J McCarthy. *Introduction to arithmetical functions*. Springer Science & Business Media, 2012.

18. Syed Abdul Mohiuddine and Abdullah Alotaibi. Weighted almost convergence and related infinite matrices. *Journal of Inequalities and Applications*, 2018(1):15, 2018.

19. M Mursaleen and A Latif. Applications of measure of noncompactness in matrix operators on some sequence spaces. In *Abstract and Applied Analysis*, volume 2012. Hindawi, 2012.

20. Tibor Salat, Binod Chandra Tripathy, and Milo S Ziman. On some properties of *I*–convergence. *Tatra Mt. Math. Publ*, 28(2):274–286, 2004.

21. Tibor Salat, Binod Chandra Tripathy, and Milo S Ziman. On *I*–convergence field. *Ital. J. Pure Appl. Math*, 17(5):1–8, 2005.

22. H Steinhaus. Sur la convergence ordinaire et la convergence asymptotique. In *Colloq. Math*, volume 2, pages 73–74, 1951.

23. S. Thajoddin and S. Vangipuram. A note on jordan totient function. *Indian journal of pure and applied Mathematics*, 19(12):1156–1161, 1988.

24. Binod Chandra Tripathy and Bipan Hazarika. *I*–convergent sequence spaces associated with multiplier sequences. *Mathematical Inequalities and Applications*, 11(3):543, 2008.

25. Masood Alam Vakeel A. Khan, Kamal M. A. S. Alshlool. On Hilbert *I*-convergent sequence spaces. *Journal of Mathematics and Computer Science*, 20(3):225–233, 2020.

26. A Wilansky. Summability through functional analysis. 85 north–holland math. *Stud*, 1984.

ESTIMATION OF CASE FATALITY RATES AND MACHINE LEARNING ALGORITHM BASED PREDICTION OF COVID-19 CASES IN SAARC

Haseeb ur Rehman
Government of the Punjab, Lahore, Pakistan
Fakhar Mustafa
COMSATS University Islamabad, Pakistan

Abstract
COVID-19 pandemic is the biggest global health crisis of this century with over 210 countries and territories exposed. The worldwide health emergency imposed due to the pandemic led to lockdowns across the globe which has shattered world economies especially least developed countries. Countries are trying to slow the spread of this virus by adopting different strategies to minimize its socio-economic impact on masses. This paper aims to establish an understanding of the changing trends in the cases, deaths, recoveries, Case Mortality Rate (CMR), Naïve Case Fatality Rate (nCFR), Kaplan-Meier Case Fatality Rate (kCFR) and Case Reproduction Rate (CRR) of COVID-19 in one the least developed SAARC region. Moreover, a predictive model is also proposed using k-way cross validation; a Machine Learning algorithm which would help to estimate the rates of COVID-19 cases in SAARC countries.

Keywords: COVID-19, Regression, Machine Learning Algorithm, SAARC

BIFURCATIONS OF A TWO-DIMENSIONAL DISCRETE TIME PLANT-HERBIVORE SYSTEM

Dr. Abdul Qadeer Khan
University of Azad Jammu & Kashmir, Muzaffarabad, Pakistan

Abstract
This work is purely dedicated to the bifurcations analysis of a two dimensional discrete time plant-herbivore system formulated by Allen et al. (1993). It is proved that the system undergoes a transcritical bifurcation in a small neighborhood of boundary equilibrium and a Neimark–Sacker bifurcation in a small neighborhood of the unique positive equilibrium. An invariant closed curve bifurcates from the unique positive equilibrium by Neimark–Sacker bifurcation, which corresponds to the periodic or quasi-periodic oscillations between plant and herbivore populations. For a special form of the system, which appears in Kulenovic and Ladas (2002), it is shown that the system can undergo a supercritical Neimark–Sacker bifurcation in a small neighborhood of the unique positive equilibrium and a stable invariant closed curve appears. This bifurcation analysis provides a theoretical support on the earlier numerical observations in Allen et al. (1993) and gives a supportive evidence of the conjecture in Kulenovic and Ladas (2002). Some numerical simulations are also presented to illustrate our theoretical results.

Keywords: Plant-herbivore system; stability; bifurcation; center manifold theorem; numerical simulations

BUYING AND SELLING LAW IN ISLAM

Anbar Naurah FIRDAUS
ORCID: 0000-0001-9020-5779
Hendri Hermawan ADİNUGRAHA
IAIN Pekalongan, , Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics
ORCID: 0000-0002-8394-5776

Abstract
Humans are social beings who cannot live alone and need each other, one of which is in matters of life interests, both buying and selling, renting, and borrowing. So the purpose of this study is to find out the law of buying and selling in the view of Islam. This research is a research with library research data collection techniques, namely researchers collect information that is relevant to the topic or problem that will be or is being studied. Information can be obtained from scientific books, encyclopedias, or written sources both printed and electronic. The results of this study are that there are conditions for forming a sale and purchase contract, namely a contract that has fulfilled the pillars, the conditions for its formation and validity are declared as a valid contract. Some things that often appear in buying and selling include buying and selling intermediary bodies. auction and sale of land. If there is a dispute between the seller and the buyer relating to terms, prices, or other matters, then the party with the stronger reason has the stronger statement.

Keyword: Sell, Buy, Contract and Goods

THE INFLUENCE OF ENTREPRENEURIAL KNOWLEDGE AND SELF-EFFICACY ON ENTREPRENEURIAL INTEREST

Duwi Utami
ORCID: 0000-0001-8854-7972
Hendri Hermawan ADİNUGRAHA
IAIN Pekalongan, , Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics
ORCID: 0000-0002-8394-5776

Abstract
Entrepreneurial interest is defined as desire, interest, and willingness to work hard in fulfilling needs without fear of risk that may be encountered. Through efforts to prepare SMK graduates to have an interest towards entrepreneurship, then at least graduates have other options when they are not absorbed in the worldindustry, this is reinforced by circumstances which indicate that in this era of changes in the environment political and socio-economic narrow the opportunity to work in organization or company that sustainable. This research is a research with a qualitative approach with descriptive data type, which is trying to present objective facts in accordance with the conditions that occurred at the time the research was conducted. Data collection techniques in this study using observation, interviews and documentation. Based on the results of research and discussed discussion, then it can be concluded that In this research, knowledge entrepreneurship, self-efficacy, and intereststudent entrepreneurship is quite good.

Keywoards : Entrepreneurial Interest, Effort, and self efficacy

IS-LM ANALYSIS: IS-LM MODEL AND IS_LM ISLAMIC PERSPECTIVE

Khoirunnazilah
ORCID: 0000-0001-5469-8756
Hendri Hermawan ADİNUGRAHA
IAIN Pekalongan, , Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics
ORCID: 0000-0002-8394-5776

Abstract
Economic activity is basically determined (determined) by income. When income changes, consumption will also increase so that total demand can be obtained. It can be seen in ıslamic economics that there is a balance between the goods market and the money market. The balance in the goods market is symbolized by the ıs curve, and the balance in the money market is symbolized by the lm curve. The purpose of this study is (1) to determine the history of ıs-lm, (2) to determine the balance of the goods market and money market, (3) to determine the balance of the money market and goods market in an ıslamic perspective and the impact of policies on the balance of ıs-lm. The research method used is a literature review related to the object of research. The results of this study are graphically, the balance of money and capital markets is expressed by the lm curve. This lm curve shows the lines of the various combinations of interest and income streams that create a money market equilibrium. And the ıs-lm balance is the general economic balance between the real sector and the financial sector of a country.

Keywords: IS-LM analysis, IS-LM models, Islamic perspective

ANALYSIS OF CATFISH TRADE ZAKAT

Mila Mardiana
ORCID: 0000-0002-6634-5015
Hendri Hermawan ADİNUGRAHA
IAIN Pekalongan, , Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics
ORCID: 0000-0002-8394-5776

Abstract
Trade Zakat is zakat issued on the results of trade or commerce that generate profits and have reached the nishab. This study aims to determine: (1) the potential of zakat on catfish trade in Gebang Village, East Pekalongan District. (2) entrepreneurs' understanding of trade zakat in Gebang Village, East Pekalongan District. The type of research used is descriptive qualitative type. Research informants as many as 10 people. Sources of primary data and secondary data. Data collection techniques in the form of observation, interviews, documentation. Meanwhile, the data and information obtained were analyzed analytically using information from interviews, from the results of discussions and conclusions. Based on the conclusion, it is known to have extraordinary potential as seen from the amount owned by the informants if on average each person has 12 catfish ponds. This means that it exceeds the nishab limit for catfish trade. An understanding that only understands the meaning of zakat fitrah, and no one understands about nishab, haul, verses of the Qur'an about zakat, and the threat of people not paying zakat, lack of socialization so that catfish entrepreneurs do not know about zakat from the results of trade that must be issued.

Keywords: Trade zakat, potential, nishab

MARKETING STRATEGY OF SENGON WOOD LOAD BASED ON SWOT ANALYSIS (CASE STUDY ON CV. MAHIDJA KARYA PANINGGARAN, PEKALONGAN REGENCY)

Umi Puji HARTINI
ORCID: 0000-0001-5578-375X
Hendri Hermawan ADİNUGRAHA
IAIN Pekalongan, , Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics
ORCID: 0000-0002-8394-5776

Abstract
Wood is a natural resource that is widely used for various purposes in almost all fields to support human life. In rural and urban areas, sawn timber industry is widely spread using different types of wood materials. In rural areas such as Paninggaran District, Pekalongan Regency, one type of raw material commonly used is sengon wood (Paraserianthes falcataria). This type of research is descriptive research. The research population was sengon farmers in Paninggaran Pekalongan Regency, while the samples from the study were taken by random sampling, namely the sampling was carried out on individuals or groups involved in the marketing channel of sengon wood with a sample of 15 farmers who were randomized. The data collected are primary and secondary data. Analysis of the data used is the SWOT analysis tool. This analysis is a systematic identification of various factors to formulate a strategy based on logic that can maximize strengths and opportunities but simultaneously minimize weaknesses and threats. The results of the study are based on the SWOT analysis, it can be concluded that the marketing of sengon wood at CV Mahidja Karya Paninggaran Pekalongan Regency is the most appropriate alternative.

Keywords: Sengon Wood, SWOT Analysis, Marketing

UTILIZATION OF SOSIAL MEDIA AS A PUBLIC RELATION STRATEGY FOR BASA DEPARTEMENT STORES PEMALANG

Meilita UTAMI
ORCID: 0000-0002-6811-8545
Hendri Hermawan ADİNUGRAHA
IAIN Pekalongan, , Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics
ORCID: 0000-0002-8394-5776

Abstract
The use of technology in public relations activities is very much needed in building networks to both consumers and the relationships needed in an institution/company, in this case known as cyber Public Relations, which is a public relations effort that uses the internet as a means of publication in improving reputation. both national and international level. Intense competition in the digital era requires universities to continue to compete in fulfilling information to the public, in this process Unsika Public Relations is the most important part in cyber public relations activities. This research was conducted with qualitative research methods. With the aim of research to find out and analyze and develop public relations activities that have been carried out by Basa Departement Stores. In this case, cyber public relations activities are related to online publications in the form of press releases, collaborations, and advertising. In addition, another supporting factor is the use of social media because the power of social media in gathering opinions in cyberspace is starting to spread to many parties, it is not surprising that the Basa Departement Stores can be imaged either through social media. However, the less than optimal PR activities make it quite difficult for the Basa Departement Stores to compete in cyberspace.

Keywords: technology; social media, Basa Departement Stores

THE IMPACT OF AGRO-TOURISM DEVELOPMENT ON THE ECONOMY OF PENGGARIT VILLAGE, TAMAN DISTRICT, PEMALANG

Anggita Nanda Oktaviani
ORCID: 0000-0002-7557-5429
Hendri Hermawan ADİNUGRAHA
IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics
ORCID: 0000-0002-8394-5776

Abstract
Penggarit Village is one of the villages in the Taman District, Pemalang Regency. Penggarit Village has an area of 1,151.69 Ha. Penggarit Village is one of the mango-producing villages in Pemalang Regency. It has more or less 51ha of mango gardens and about 10,000 mango trees in people's yards. So that Penggarit Village got the nickname as 'Kampung Mango'. In this study, researchers used qualitative research methods supported by observations and interviews. The purpose of this study was to determine the impact of agrotourism development on the economy of the community in Penggarit Village. From the results of this study, it can be said that argotourism in Penggarit Village has a good influence on the community, such as employment opportunities for clubs, providing a place to sell for small traders, and improving the economy of Penggarit Village.

Keywords: Agro-tourism development, Penggarit village economy, Impact of agro-tourism

THE ROLE OF THE CENTRAL BANK IN THE ECONOMY AND THE INDEPENDENCE OF THE CENTRAL BANK

Nurwanti
ORCID: 0000-0002-8353-0482
Hendri Hermawan ADİNUGRAHA
IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics
ORCID: 0000-0002-8394-5776

Abstract
In facts about central bank institutions continue to develop dynamically. Design and application of central bank institutional concepts, particularly in the context of modern central banking, is a transformation of the influence that inherent in the globalization of markets and the economy in which the central bank carries out its activities. So the purpose of this study is to find out what is meant by a central bank, what is the role of the central bank, and how is the independence of the central bank. This study uses a literature study that is looking for data sources through journals, books, internet, and so on. The results of this study found that the central bank itself is the institution responsible for stabilize the price and value of the currency in force in a country. The central bank has several roles, namely as one of the rulers monetary authority to regulate, supervise and control monetary system in a society. Independence, often also used with several other terms such as: independence, freedom or independence, so that it is also said: independent, free, and independent.

Keywords: Central Bank, Economy, and Independence

BRAND MARKETING STRATEGY FOR THE HOME PRODUCTION OF GOYOR WOVEN FABRIC INDUSTRY IN THE PERSPECTIVE OF ISLAMIC ECONOMICS IN THE VILLAGE OF WANAREJAN PEMALANG CITY

Tania Putri NOVITA SARI
ORCID: 0000-0001-6233-5488
Hendri Hermawan ADİNUGRAHA
IAIN Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics
ORCID: 0000-0002-8394-5776

Abstract
Facts about industrial development where in the village of Wanarejan, the city of Pemalang is famous for the production of woven fabric and is a characteristic of the village. so the purpose of this study is to describe the marketing strategy contained in the home industry of weaving in the village of Wanarejan. In this study, the population used was the goyor woven fabric entrepreneur. This research is a qualitative approach research with descriptive data type, which is trying to present objective facts in accordance with the conditions that occurred at the time the research was conducted. Data collection techniques in this study used observation, interviews and documentation. The results of this study found that the production of woven sarongs is in great demand by people in Pemalang City and in other cities. Woven fabric products have their own characteristics so that people are satisfied with the design, motif and quality. The unique characteristic of the goyor woven sarong that makes it a fashion with its traditional characteristics lies in the good quality of the product, good design and quality.

Keywords: Strategy, Quality, Brand, and Woven Fabric

INNOVATIVE, UNIQUE, AND HAVE BUSINESS OPPORTUNITIES THROUGH THE ART OF MOSS CULTIVATION : KOKEDAMA

Frieda ARIFAH
ORCID: 0000-0002-7056-6355
Hendri Hermawan ADİNUGRAHA
IAIN Pekalongan, , Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Economics
ORCID: 0000-0002-8394-5776

Abstract

The COVID-19 pandemic has had many impacts, one of which is for businesses. Decreased sales levels, loss of customers, even bankruptcy of a business. This encourages someone to be able to innovate in unique and creative ways on their products. The art of cultivating moss plants or what is known as Kokedama is one of the solutions for dealing with the pandemic. The uniqueness, simplicity, and beauty created by nature make people want to enjoy it. The purpose of this study is to provide training and knowledge of kokedama skills to the people of Pekalongan district and to find out the attractiveness, advantages, and business opportunities of Kokedama cultivation in Pekalongan Regency. In this study, the population used is ornamental plant consumers in Pekalongan Regency. This research is a research with a qualitative approach, namely research that is descriptive and tends to use analysis. The results of this study indicate that there is a very potential business opportunity for Kokedama and through this training the community and business people gain knowledge about Kokedama innovation.

Keywords: Kokedama, unique, business opportunities